

KRISTIANIAS HISTORIE

UTGIT TIL

300-AARS JUBILEET 1924

AV

KRISTIANIA KOMMUNE

OSLO MCMXXVIII

I HOVEDKOMMISSION HOS J. W. CAPPELEN

Oslo Kommune

KRISTIANIAS HISTORIE

BIND V

1878—1924

AV S. C. HAMMER

MED 261 BILLEDER OG 1 KART I TEKSTEN

UTENRIKSDEPARTEMENTETS
BIBLIOTEK

OSLO MCMXXVIII

I HOVEDKOMMISSION HOS J. W. CAPPELEN

248,21

038

5

Trykt i A. W. Brøgers Boktrykkeri A S

Klicheerne leveret af A S Cliché

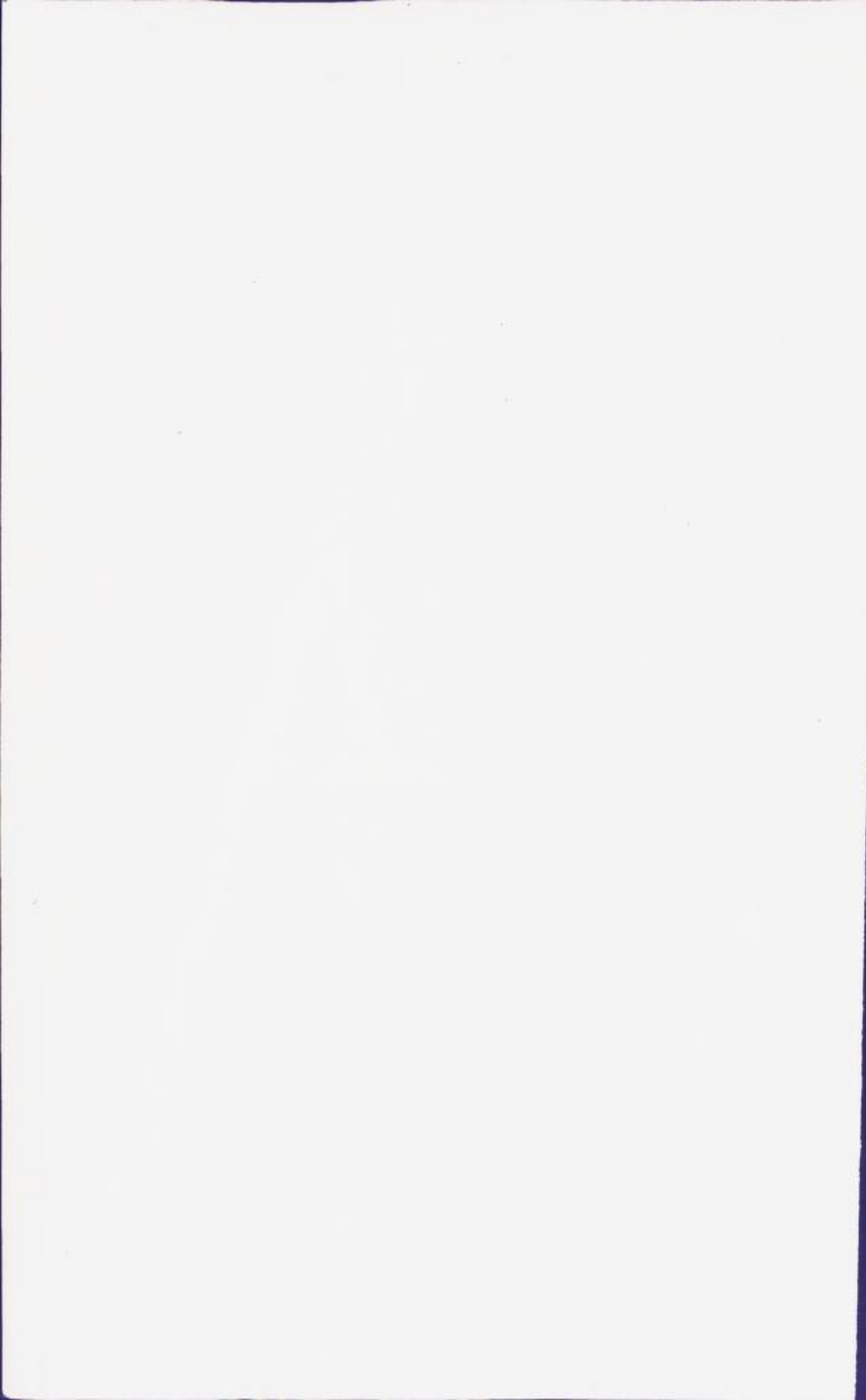
Billedredaktion ved

A. Bugge

INDHOLD

	Side
Byutvidelsen av 1878 og dens følger for den kommunale økonomi	1— 18
Arbeiderbefolkningen og den nye tid	19— 34
Statuer og mennesker	35— 54
Tidsaanden og forholdene omkring 1880	55— 68
Muligheter og tillop	69— 84
Kommunestyret og opposisjonen i begynnelsen av 1880-aarene	85— 98
Storbyvekst og utfartstrang	99—116
Sociale og kulturelle brytninger i første halvpart av 1880-aarene	117—132
Økonomiske tiltak og forskyvninger i begynnelsen av storbytiden	133—148
Byen og det begyndende social-demokrati	149—168
Forhold og begivenheter sidst i otti-aarene	169—186
Fra otti- ind i nitti-aarene	187—200
Hovedstaden ved indledningen til unionskrisen	201—214
Fra kongetoget til systemskiftet inden kommunen	215—230
Systemskiftet i teori og virkelighet indtil utgangen av 1896	231—246
Jobbetiden og forutsetningerne for den økonomisk og socialt	247—262
Krisen og dens eftervirkninger	263—278
Kommunen ved utgangen av det nittende aarhundrede	279—296
Bryggeforhold og havnereguleringer omkring aarhundreskiftet	297—312
Nedgangsaaene og følgerne av dem i slutten av unionstiden	313—326
Kristiania i 1905	327—352
Den nye arbeidsdag og hovedstaden indtil Bjørnsons død	353—374
Fra unionsbruddet til jubilaumsaaet 1914	375—392
Kommunen og boligspørsmaalet	393—412
Jubilaumsaaet og krigsutbruddet	413—432
Træk av spekulationslivet under høikonjunkturen	433—454
Stemninger og forhold indtil utgangen av 1918	455—476
Kristiania kommune gjennom krigsaaene	477—492
De sidste fem aar før navnskiftet	493—512
Kristianas 300-aars jubilaum	513—522
Litteraturens og virkelighetens Kristiania	523—532
Kristianas ordførere 1837—1924	533—551
Person- og sted-register	553—565
Illustrationsfortegnelse	567—574
Fra komiteen for Kristianas Historie	575—577

BYUTVIDELSEN AV 1878 OG DENS FØLGER FOR DEN KOMMUNALE ØKONOMI

Ved byutvidelsen av 1. januar 1878 øket Kristiania med over to trediedele av sit tidligere omraade og med ikke langt fra en trediedel av folkemængden i den ældre by¹. Det overveiende flertal av denne befolkning, som med et rundt tal utgjorde 15000 fra Østre og 5900 fra Vestre Aker², hørte selvsagt til de mindre bemidlede klasser, og hvad de nye, saakaldte bymæssig bebyggede, strøk angik, befandt de sig gjennemgaaende i en alt andet end bymæssig forfatning. Av kommunale indretninger manglet de omtrent alt som gaar ind under denne betegnelse, og Kristiania maatte derfor straks gaa iveri med at skaffe dem først og fremst de kommunale goder, de hadde krav paa efter loven — eksempelvis fattigvæsen, skolevæsen, sundhetsvæsen og politivæsen, foruten kirker og gatebelysning — og siden, saavidt det lot sig gjøre, andre goder, efterhvert som der blev reist krav paa dem. Alt dette førte selvsagt til betydelige utgifter for kommunen, saa meget mere som de indtægter, der fløt ind i bykassen fra de nye strøk, paa langt nær var istand til at dække de bevilgninger, som maatte til paa grund av indlemmelsen av dem. Nogen tal til belysning av dette forhold siger her mere end en lang utredning.

I løpet av 1878 steg utgifterne ved byutvidelsen med et totalbeløp paa 280000 kroner; herav faldt 100000 paa fattigvæsenet, 90000 paa skolevæsenet og 50000 paa politivæsenet — for bare at nævne de tre største poster. Samtidig utgjorde skatteindtægterne fra de nye bydele 162000 kroner, hvorav: Byskat 37000, fattigskat 28000, grund- og bygningsskat 97000. For 1879 stillet forholdet sig omtrent likedan. Men det var ikke bare de ordinære utgifter, som viste stigning; ogsaa ekstraordinært maatte der opføres betydelige beløp, bl. a. til kartlægning av de nye bydele og til anlæg av hovedkloaker i dem. Alene paa disse to kontoer blev der i 1878 bevilget henholdsvis 50000 og 116000 kroner. I 1879 optok

¹ Jfr. Kristianias historie, IV, pag. 572.

² Den samlede folkemængde i disse to distrikter utgjorde umiddelbart før byutvidelsen henholdsvis ca. 20 000 og 11 000.

kommunen et laan paa 4 mill. kroner¹, som bl. a. blev besluttet anvendt til opførelse av kirkebygninger i de nye bydele — i første række paa Kampen og Uranienborg — og likeledes til almueskolebygninger², deriblandt paa Tøien. Videre blev der i 1878 og 1879 yderligere bevilget 25000 kroner ekstraordinært til vand- og kloakledninger i de nye bydele og desuten anlagt en brandstation i Balkeby og foretat en utvidelse av den allerede eksisterende brandstation paa Grønland. Med rette heter det derfor i en officiel uttalelse fra magistraten³: »Naar man ser disse tal og derhos betænker, at det kun er de aller nødvendigste behov, som derved tilfredsstilledes, og hvor overordentlig meget der fremdeles forlanges utført paa vei-, vand- og kloakvæsenets samt paa gatebelysningens omraade, blir det klart, at byens utvidelse i 1878 har hat en særdeles betydelig indflydelse paa kommunens økonomi og har sterkt betyngnet dens budget.«

Allikevel var det kanskje ikke saameget utgiftstigningen i og for sig, som vakte bekymring hos skatyderne i den ældre by, som den omstændighet, at den faldt ind i en nedgangstid. Allerede i de to sidste aar før byutvidelsen hadde Kristiania netop paa grund av sin fremskudte stilling inden landets næringsliv i særlig grad faat føle tyngden av det økonomiske tryk, som fra midten av 1870-aarene la sig mere og mere knugende over al foretagsomhet. Landet rundt var man vidne til »indskrænket detailomsætning, avtagende trafik paa jernbaner og dampskibe, nedgaaende toldintrader og formindsket seddelcirkulation, paa samme tid som de lavere priser paa landmandsprodukter vidnet om forringet kjøpeevne.« Denne uttalelse, som er hentet fra Christiania Børs- og handelskomites officielle beretning for slutten av 1870-aarene, og som navnlig støtter sig til erfaringerne fra 1878⁴, trænger ingen nærmere kommentar. Den bekræftes paa den mest overbevisende maate av statistikens tal, og kommer tilsyne indirekte i form av synkende indtægter og stigende utgifter paa det kommunale budget. Men fremfor alt stiger der av denne økonomiske haabløshet en voksende opposition, som henter næring fra de mange motsætningsforhold, som er tilstede i tiden paa det politiske og sociale saavel som paa det kulturelle omraade. Spørsmålet gjælder ikke bare, hvorvidt Kristianas anliggender blir ledet paa en økonomisk forsvarlig maate; man begynder ogsaa at drøfte spørsmålet om, hvorvidt hovedstadens kommunestyre som korporation betragtet kan siges at være et korrekt uttryk for »folkeviljen« — for at benytte et av tidens nyeste og mest virkningsfulde slagord. Det er et forhold, som det har sin store interesse at gaa nærmere

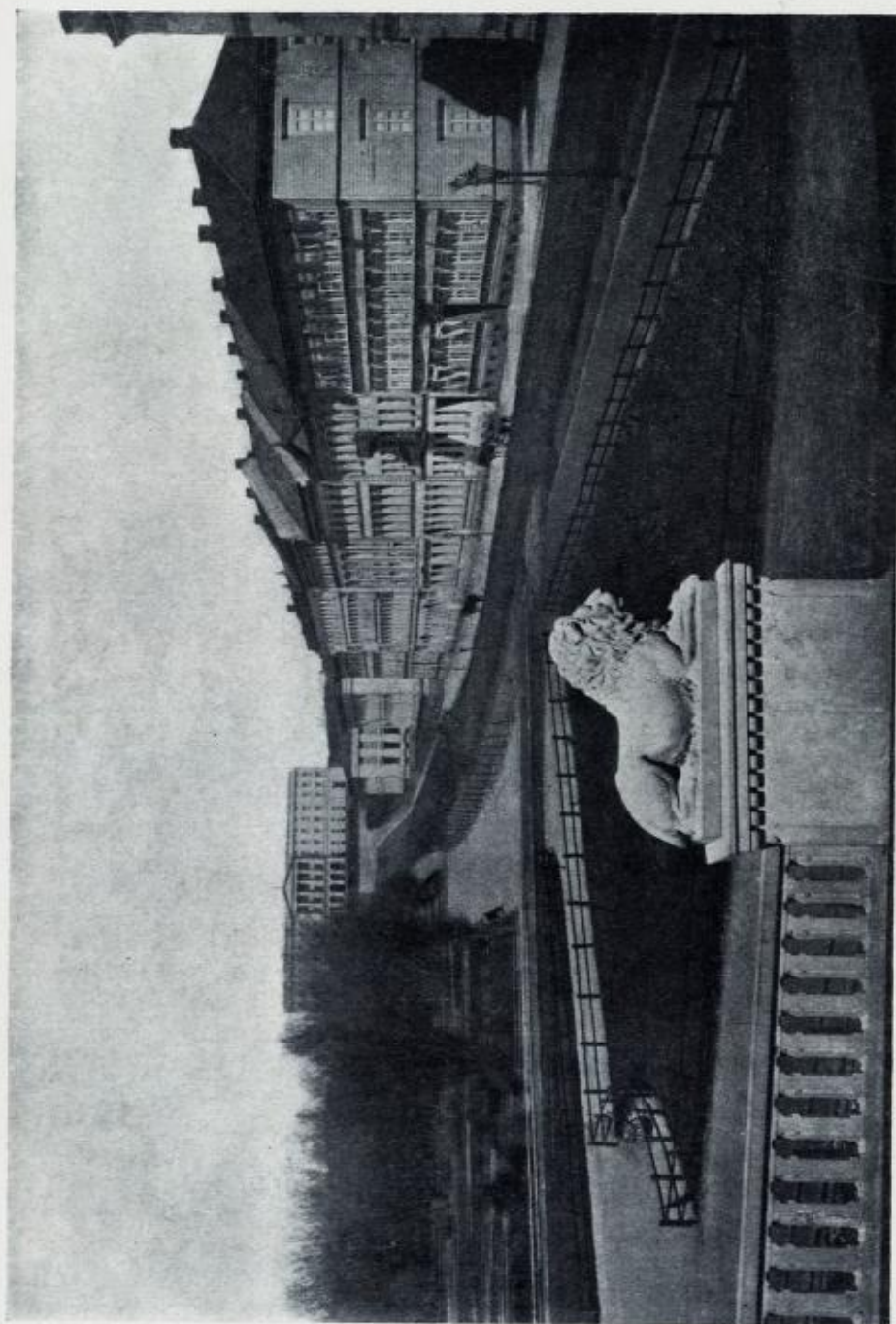
¹ Se nedenfor pag. 9.

² Den historiske betegnelse indtil skoleloven av 1889 indfører betegnelsen »folkeskole».

³ Indtat i amts femaarsberetning for 1876—1880, pag. 36.

⁴ Ibid., pag. 2.

*Karl Johans gate i 1870-arene.
Efter fotografi.*

ind paa, fordi vi paa denne maate like i begyndelsen av Kristianias storbytilværelse blir stillet ansigt til ansigt med sporsmaal, som under skiftende former og vilkaar har bevaret sin aktualitet til den dag idag.

Som vi har paavist i det foregaaende bind av vor fremstilling, begynde der forholdsvis snart efter 1837 at gjøre sig gjældende den opfatning paa autoritativt hold her i byen, at den administrative ordning, som var skapt ved formandskapsloven, i flere henseender ikke passet for Kristiania¹. Dette forhold blev første gang indgaaende utredet av den bekjendte kom-

Søndre del av Kristiania 1878.
Efter tegning av A. O. v. Hanno.

mission av 1866, som to aar senere fremlagde utkast til en ny kommunallov for Kristiania. Dette utkast, som i princippet var baseret paa en sterkt utbygget centralisationstanke, vandt ingen sympati inden den offentlige opinion i byen, og da komiteindstillingen endelig langt om længe kom til behandling i kommunestyret i december 1876, endte den med at bli nedvotert med 31 mot 9 stemmer². Dette var imidlertid ikke ensbetydende med, at det bestaaende system som helhet virket saa fortræffelig, at der ikke trængtes nogen reform; tvertimot blev det fra flere hold uttalt, at det var nødvendig at faa byen inddelt i valgkredse av hensyn til dens betydelige utstrækning og de tildels avvikende interesser, som gjorde sig gjældende inden de forskjellige bydele. Det var denne tanke som *Dagbladets*

¹ Jfr. Kristianias historie, IV, pag. 238.

² For enkeltheter jfr. Chr.a kommune 1837—86, pag. 24—26 med kildehenvisninger.

F O R S L A G   O M   E N   V A L G K R E D S O R D N I N G

daværende redaktør H. E. Berner søkte at ta op til løsning allerede saa tidlig som 2. februar 1878 — en maanedstid efter at byutvidelsen var traadt i kraft — i form av et forslag til Stortinget¹. Det gik i hovedsaken ut paa, at hvert av byens sognekald — dengang 7 i alt — skulde utgjøre 1 valgkreds, og desuten at de dele av Østre og Vestre Aker, som var indlemmet i byen ved sidste utvidelse, skulde utgjøre 1 valgkreds, saalænge der ikke var truffet nogen nærmere bestemmelse med hensyn til den kirkelige ordning av dem. Av de stemmeberettigede inden hver valgkreds

*Søndre del av Kristiania i 1870-aarene.
Efter fotografi.*

skulde der vælges 2 formænd og av repræsentanter 1 for hver fulde 2000 av valgkredsens indvaanere. Valgbarheten var ikke indskrænket til valgkredsen, men gjaldt alle valgbare borgere byen rundt.

Man skulde ha ventet, at et forslag, som paa en gjennomgripende maate berørte forholdene inden Kristiania kommune, var blit forelagt kommunestyret til uttalelse; men efter forslagsstillerens opfatning var dette ikke paakrævet, fordi »der her kun spørges om et almindelig valgprincip, der ikke paakalder nærmere utredning fra kommunebestyrelsen»; desuten mente han, »at det dog klarligen maa være den lovgivende magts og ikke kommuneautoriteternes sak at sørge for, at den adgang til at øve indflydelse paa de kommunale anliggender, der før indlemmelsen i byen (av de nye distrikter) tillaa indbyggerne, ikke berøves

¹ Jfr. Stort.tid., dok. no. 19, 1878.

dem, saaledes som faktisk er blit tilfældet«. Denne opfatning vandt ikke tilslutning hos Stortingets justiskomite, som ca. 2 maaneder senere indstillet paa at saken skulde oversendes regjeringen¹. Fra regjeringen blev saken i mai 1878 ekspedert videre til Kristiania kommunestyre, som i en motiveret formandskapsindstilling svarte med, at »det omhandlede forslag til lov om bestyrelsen av Kristiania bys anliggender bifaldes ikke.²« Denne indstilling, som ganske naturlig vakte opmerksomhet i

*Evald Rygh.
Efter fotografi.*

byen, gik i korthet ut paa: For det første, at Kristiania kommunestyre i det korte tidsrum, som var gaat siden byutvidelsen, hadde optraadt saa liberalt overfor de nye bydele, at disse distrikter av hensyn til egne interesser ikke hadde nogen grund til at kræve en ændring i formandskapslovens bestemmelser om valgrepræsentationen; for det andet at den nuværende ordning var vel saa betryggende for de nye bydele som den ordning der var bragt i forslag, og endelig for det tredje at det Bernerske forslag, hvis det blev ophøiet til lov, i en nær fremtid vilde komme til at virke aldeles uensartet i de forskjellige bydele. Efter hvad ordføreren, høiesteretsadvokat C. H. Schweigaard, uttalte under debatten om saken i kommunestyret, var der i de

nye bydele 423 stemmeberettigede mot 2383 i den ældre by; det vilde i praksis si, at de første vilde ha ret til at vælge 4 formænd, og de sidste 14 — et forhold, som var saa urimelig at det var tilstrækkelig bare at peke paa det. Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at formandskapsindstillingen gik enstemmig igjennem; men debatten i repræsentantskapet har allikevel noget av en historisk interesse, som gjør det berettiget at gaa litt nærmere ind paa den³.

¹⁻² For enkeltheter — jfr. Aktstykker vedk. Christiania kommune, sak no. 35, 1879, hvor Stort.-dok. no. 19, er indtat i sin helhet.

³ Chr.anla kommune, repr.skabsforh. 1879, pag. 69 flg.

Hensigten med det Bernerske forslag var — som vi har antydnet — at skape en inndeling av byen i valgkredse og hitføre en forøkelse i antallet av formænd og repræsentanter. Det sidste var en tanke, som fandt tilslutning paa flere hold, bl. a. hos ekspeditionssekretær Evald Rygh, som aapent indrømmet, »at saaledes som byen har vokset i den senere tid baade i utstrækning og i folkemængde, er det nuværende antal av kommunerepræsentanter blit meget snaut, hvis man i samme utstrækning som nu vil ha repræsentert ikke alene sakkundskapen og erfaringen, men ogsaa det detaljerte kjendskap til de forskjellige bydele og de forskjellige klasser av befolkningen.« Taleren var ængstelig for, at der kunde opstaa en følelse av, at den nuværende kommune-repræsentation ikke var et tilstrækkelig fyldig uttryk for befolkningen; den kritik, som var kommet til orde fra flere hold over at de nye bydele ikke hadde faat anledning til at gjøre sig tilstrækkelig gjældende, trak avgjort i samme retning, uten at det lot sig paavise med bestemt- het, hvor dypt denne opfatning gik ned. Men »hvad enten nu denne opinion var begrundet eller ikke, gjorde man dog vel i at ta hensyn til den, fordi kommunebestyrelsen trænger tillid hos befolkningen, og det er ønskelig«, tilføiet han, »at de beslutninger, som fattes, kan møtes hermed.«

*H. E. Berner.
Efter fotografi.*

Den væsentligste grund til forkastelsen av det Bernerske forslag var allikevel den, at det blev opfattet som noget av en politisk brækstang mot det daværende kommunestyre. Det var en opfatning, som ikke blev uttalt med rene ord; men den skinner tydelig igjennem, navnlig i riksarkivar Birkelands uttalelser under debatten. Han fremhævet med styrke, at »den centralisation som baade lokalt og fagmæssig syntes at være grundtanken i det nye forslag« hadde sine store betænkeligheter, selv om den paa en maate hadde sin forklaring i tidsforholdene. »Erfaring har vist, at der i de store byer er en fare for det kommunale liv, derved at den kommunale

ordning blir en politisk ordning og de kommunale valg politiske valg, likesom der ogsaa kan tænkes det tilfælde, at lokale interesser kan gjøre sig gjældende med overveiende kraft og utelukke store bydele fra indflydelse paa den kommunale styrelse.« Det var disse muligheter, som representanten for sit vedkommende ønsket at motarbeide ved at la sogninddelingen danne grundlaget for den kommende ordning. »fordi han trodde, at dette vilde bidrage til at holde de kommunale valg inden de hensyn, som bør være de bestemmende, nemlig hensynet til de kommunale formaal.« Høiesteretsadvokat Emil Stang var ikke sikker paa, at man ved at følge Birkelands anvisning vilde undgaa »faren for, at de kommunale valg blev politiske valg«; men paa den anden side »trodde han ikke, at nogen med føie skulde kunne betegne de kommunale valg her i byen som politiske.«

Disse uttalelser har interesse langt utover det Bernerske forslag. De viser, at det officielle Kristiania paa det daværende tidspunkt ikke ønsket at se eller evnet at se kommunalpolitiken i sammenheng med de politiske og sociale strømninger i tiden, og at man derfor saa det som en del av sin oppgave at omgi de kommunale valg med den videst mulige neutralitet. Paa den anden side er det bare billig at indrømme, at det Bernerske forslag trods sin utvilsomme radikale tendens var saa svagt utformet, at det var særdeles klokt av det officielle Kristiania ikke at understreke forholdet sterkere end nødvendig.

En anden sak av betydelig større praktisk rækkevidde paa det daværende tidspunkt var spørsmålet om ordningen av de kirkelige forhold i de nye bydele¹. Ifølge § 14 i loven av 12. mai 1877 skulde forandringen i Kristiania bys grænser i kirkelig henseende først indtræde fra det tidspunkt kongen bestemte. Betydningen av at faa dette tidspunkt fastslaaet saa tidlig som mulig var imidlertid saa indlysende, at der ikke var nogen grund til at vente, og allerede 11. juli 1877 tok daværende biskop Essendrop initiativ i saken i en skrivelse til Kirkedepartementet. Den gik i hovedsaken ut paa, at forholdene i begge Akers prestegjeld, men navnlig i Østre Aker, var av den art, at en hurtig ordning var paatrængende nødvendig; som bilag fulgte endel erklæringer fra Akers geistlighet og kommunestyre, deriblandt en uttalelse fra sogneprest Halling, om at forholdene i disse forstæder var saa ekstraordinære, at der trængtes tilsvarende forholdsregler for at raade bod paa dem. Halling gjør opmerksom paa, at befolkningen herute rummer »en stor del av hovedstadens værste elementer«, men »hvor raa og formørket den er, saa er agtelsen for presten ingenlunde uddøet iblandt dem; . . . tvertimot lar selv de værste sig villigen

¹ For enkeltheter — jfr. Aktstykker vedk. Christiania kommune, sak no. 6, 1879.

styre og veilede av presten«, naar han av en eller anden grund finder sig opfordret til at gripe direkte ind »ved nat eller dag«. Derfor er det ikke tilstrækkelig, at disse distrikter lægges ind under de folkerike bymenigheter, som de støter umiddelbart op til; skal indlemmelsen i byen bli til nogen virkelig reisning for dem, ikke mindst paa det moralske omraade, maa de ha en prest i sin egen midte, og denne prest maa opfatte sin stilling som noget av en missionærs og øve sit virke i overensstemmelse hermed.

Paa disse præmisses foreslog han menighetsspørsmålet løst paa den maate, at Rodeløkken, Kampen og Vaalerengen skulde faa hver sin sogneprest, og at disse arbeidermenigheter indtil videre skulde faa adgang til at benytte henholdsvis Paulus, Grønlands og Oslo kirker. Det var en ordning, som forekom mange altfor radikal; men det varte allikevel ikke længe før den blev til virkelighet. Ved kommunestyrebeslutning av 3. juli 1879 blev nemlig Rodeløkken og Kampen organisert som særskilte menigheter — den første under navnet Petrus, den anden under navnet Kampens menighet. Som nye blev yderligere opprettet *Oslo* menighet, *Sagenes* menighet og *Uranienborgs* menighet¹. Ved denne ordning, som blev bifaldt ved

C. P. P. Essendrop.
Efter litografi av Johan Nordhagen.

kgl. resolution av 29. mai 1880, og som traadte i kraft 1. oktober s. a., blev der, med andre ord, opprettet 5 nye menigheter; men dette var igjen ensbetydende med nye utgifter for kommunen bl. a. til husleiegodtgjørelser og lønninger. Derimot var det ikke mulig for kommunen, under presset av alle de utgifter, som byutvidelsen paaforte den, med én gang at træffe foranstaltninger til at skaffe de nye menigheter egne sognekirker;

¹ Den komite, som var nedsat av formandskapet til behandling av menighetsspørsmålet, indstillet oprindelig paa, at Rodeløkkens og Kampens menigheter henholdsvis skulde faa navnene *Nazaroths* og *Bethehems* menigheter, og at Uranienborgs menighet skulde hete *Petrus* menighet. — Ved den nye ordning fik byen i alt 12 menigheter.

den maatte derfor i flere tilfælder træffe forføininger, tildels beregnet paa længere varighet, for at avhjælpe mangelen paa kirkerum¹.

Paa skolevæsenets omraade var kommunen ikke mindre vanskelig stillet. Allerede høsten 1877 blev der ved en repræsentantskapsbeslutning av 25. oktober ansat 21 nye lærere og lærerinder av hensyn til den betydelige forøkelse man kunde vente sig i tallet av skolebarn. I 1879 kom denne forøkelse tilsyne i statistiken. Kristiania hadde i det aar 15482 skolepligtige barn, hvorav 10355 i almueskolerne med henholdsvis 11579 og 6706 i 1877². I 1880 var tallet oppe i 16109 skolebarn, hvorav 10951 i almueskolen. I alt hadde byen i disse aar 15 skoler, inddelt i tilsammen 337 klasser med gjennomsnitlig 33,6 elever pr. klasse. Vaterlands, Møllergatens, Grønlands, Ruseløkkens, Sagenes og Frogners almueskoler hadde paa den tid egne skolebygninger; derimot blev der for Rodeløkkens, Kampens, Vaaleregens, Ekebergs og tildels Bjølsens skoles vedkommende endnu benyttet leiede lokaler.

Ved siden av alle disse stadig stigende utgifter var der en anden omstændighet, som i væsentlig grad bidrog til at skape utryghet i den kommunale økonomi. Like indtil 1862, da kommunestyret efter initiativ av O. J. Broch gik til den indgripende reform at anlægge byregnskapet paa basis av dobbelt bokholderi, samtidig med at man indførte den nuværende ordning med et ordinært og et ekstraordinært budget, hadde Kristiania kommune ikke hat nogen forretningsmæssig betryggende oversigt over sin status. Eller som budgetkomiteen av 1862 uttrykte det i sin indstilling: Kommunen kunde »uten at vite, hvorledes man er kommen dertil, let risikere i aarenes løp at komme i en betydelig zubesz, eller omvendt at oplægge sig et betydelig overskud«³. Hensigten med reformen av 1862 var naturligvis at raade bod paa dette forhold, men virkningen av den blev neutralisert ved at der helt fra begyndelsen, uten nogen nødvendig følge av den nye regnskapsmetode, blev fulgt det princip, at byens regnskap ikke maatte vise overskud⁴. Dette vil i virkeligheten si, at kommunen aldrig var eier av nogen disponibel beholdning — et forhold som ganske naturlig førte til eiendommelige resultater.

¹ Jfr. Chr.a kommune 1837—1886, pag. 267 flg.

² Statistiken for 1878: 11 610 skolepligtige barn, hvorav 6710 i almueskolerne, gir intet billede, av det faktiske forhold, fordi skolebarnene i Aker først blev overført til Kristiania i maanederne februar til april, mens nybegynderne ikke blev optat for i august samme aar.

³ For enkeltheter — jfr. Chr.a kommune 1837—1886, pag. 44 flg.

⁴ I praksis arter forholdet sig derhen, at hvis regnskapet enten paa grund av upaaregnede indtægter eller uventet synkende utgifter kunde salderes med overskud, blev dette overskud tat til indtægt paa næste aars budget; omvendt blev mulig underbalance paa det ordinære budget dækket ved utligning i det følgende aar.

Som regel var situationen den, at kommunen i første halvpart av aaret, indtil skatterne begyndte at komme ind i nogen større utstrækning, var nødt til at hjælpe sig frem ved midlertidige laan. Disse laan blev gjerne skaffet tilveie ved 3 à 6 maaneders vekselobligationer, som derefter blev anbragt i en eller anden av byens laaneindretninger til sedvanlig diskontopræmie¹. Det var et forhold, som »ikke var forenelig med god økonomi og velordnede finanser«, og for at raade bod paa det fremsatte Rygh i 1879 sit bekjendte forslag om oprettelse av et driftsfond for Kristiania kommune.

I den anledning blev der av formandskapet nedsat en komitee paa 7 mand, deriblandt forslagsstilleren, som fik i opdrag at utrede spørsmålet og fremlægge indstilling². Efter en længere historisk utredning, som bl. a. gir komiteen anledning til at minde om, hvor vanskelig kommunen var stillet ved utgangen av 1877, da man skulde gaa til indløsning av gasverket uten at ha de tilstrækkelige midler — at man i sidste øieblik fik et laan av staten er en sak for sig —, fastslaar indstillingen som et almindelig princip, at for eftertiden bør der »ikke fattes beslutning om ekstraordinære arbeider eller foretagender, eller ialfald ikke om deres paabegyndelse eller iverksættelse, medmindre der haves de til deres gjennomførelse fornødne laanemidler«. Uten en uttrykkelig hævde av denne regel vil det, efter komiteens mening, bare være en halv forholdsregel at gaa til oprettelse av et driftsfond, »idet det selvfølgelig vilde være illusorisk at opretholde fondet med det for samme bestemte beløp, naar kommunen samtidig maatte paadragas en svævende gjæld til fyldestgjørelse av andre krav.«

Paa disse præmisser indstillet komiteen paa oprettelse av et driftsfond paa kr. 500000, som den foreslog tilveiebragt paa den maate, at beløpet skulde »avholdes av det nye kommunelaan, som i den nærmeste fremtid maa bli at opta«, og derefter dækkes ved skatter over et tidsrum av 25 aar. Samtidig indstillet komiteen paa, at magistraten skulde anmodes om »for eftertiden at forelægge de ekstraordinære bevilgningssaker i den utstrækning, som omstændighetene og sakens natur maatte tilstede, i et samlet budget én gang om aaret.« Ved sakens behandling i representantskapet 13. februar 1879³ blev komiteens indstilling, som var optat av formandskapet, vedtat mot 2 stemmer for første posts vedkommende og enstemmig med hensyn til post 2. Debatten, som er overordentlig instruktiv til belysning av den kommunale utvikling i første menneskealder efter Formandskapsloven, kan i hovedsaken opsummeres saaledes:

¹ Jfr. en uttalelse av borgermester Jensen i kommunestyremøte i 1880: Der var en tid, da kommunen hadde obligationsgjæld i alle byens bankinstituter, og man maatte tigge og trygle om penger til de daglige utgifter.

² Jfr. Aktstykker vedk. Christiania kommune. 1879, sak no. 3.

³ Jfr. Forh. i Chra kommunes representantskap aar 1879, pag. 3 flg.

I de første aartier efter den nye ordning — eller med andre ord saalænge byen holdt sig inden sine egne grænser — var kommunestyret saanogenlunde istand til at holde skridt med utviklingen, og der var ikke tale om at opta laan, uten naar der meldte sig særdeles ekstraordinære krav. Dette forhold blev imidlertid omstyrtet ved de to byutvidelser av 1857 og 1877, hvorav jo navnlig den sidste blev særdeles byrdefuld for kommunen. I mellemtiden hadde man — fra 1862 av — optat den nuværende budget-

*Thø. Joh. Heftye.
Efter fotografi.*

ordning, som i hovedsaken gik ut paa, at der paa det ordinære budget bare skulde opføres arbeider og tiltak av mindre betydning, mens der paa det ekstraordinære budget skulde opføres større foretagender og erhvervelser, som nødvendiggjorde optagelse av laan. Tidsfristen for amortisationen av disse foretagender var forskjellig efter deres specielle karakter og kunde veksle fra 30 helt ned til 3 aar; men som hovedregel gjaldt det, at tidsfristen for de ekstraordinære bevilgninger, som blev amortisert ved hjelp av skatter, ikke strakte sig utover 20 aar. Imidlertid hadde der utviklet sig en tendens, som ikke var av det gode, og som gik i retning av at opføre minst mulig paa det ordinære budget og overføre saa meget som mulig til det ekstraordinære.

Det var en risikabel politik, som logisk vilde føre til, at man kom til at ta op større laan, hver gang man i fremtiden vilde gaa til utførelsen av større foretagender. Endnu maatte kommunens stilling trods de trykkede konjunkturer karakteriseres som god, og de laan, som var optat fra 1857 til dato (o: 1879), hadde været anvendt paa en forsiktig maate; men tidens krav var mange og skikket til at vække betenkeligheter. Der stod paa dagsordenen et forslag om optagelse av et laan paa 4 mill. kroner¹; dermed vilde kommunens gjæld stige til 12

¹ Laanet av 1879. Se ovenfor pag. 2.

millioner, samtidig med at rentebyrden, som i 1878 utgjorde en halv million, — eller omtrent 22 procent av hvad der blev utlignet i næringskat og grundskat — vilde øke. Alt dette talte for, at man fik istand en bestemt plan — ikke i den hensigt at fordele utgifterne, men for at aapne leilighet til at foreta et valg mellem det nødvendigste og det mindre nødvendige.

Det var tanken, naar man fik et driftsfond, at man skulde undgaa diskontolaan, og at man for fremtiden alene skulde ha faste laan. Driftsfondet skulde tjene til at dække de ordinære utgifter, og forøvrig vilde det bli regelen, at der herefter ikke vilde bli bevilget til ekstraordinære arbeider, før man hadde skaffet de nødvendige midler til dem. Men spørsmålet var ikke løst med det; der maatte ogsaa træffes en avgjørelse angaaende de kommunale arbeider og foretagender, som egnet sig til at utføres ved ekstraordinær bevilgning — altsaa ved laan — og de foretagender, »hvis utgifter bør avholdes av de ordinære budgetter«. Komiteen indrømmer uforbeholdent, at det ikke er let at opstille nogen generell regel, da avgjørelsen av hvorvidt man skal vælge den ene eller den anden fremgangsmaate, »beror paa en skjønsmæssig bedømmelse av de forskjellige arbeiders og foretagenders art og betydning«, men som en veiledning antyder den følgende: »Oparbeidelse av gater, brolægningsarbeider, forgreninger av vandledninger, anlæg av kloaker, forsaavidt dertil anvendes rørledninger og dermed i klasse staaende arbeider, saavelsom mindre anskaffelser, f. eks. inventariesaker, apparater og redskaper til anvendelse ved brand- og ingeniørvæsenet og deslike synes naturligen at ha sin plads paa det ordinære budget; hvorimot f. eks. anlæg av hovedledninger for vandverkerne, opførelsen av murede kloaker, forsaavidt de er av nogen forholdsvis betydenhet, foruten selvfølgelig større byggeforetagender, eiendomserhvervelser og lignende — formentlig egner sig til opførelse paa det ekstraordinære budget.«

Det var i det væsentlige med denne begrundelse, som fremtiden skulde føre bevis for ikke var koncis nok, at kommunestyret besluttet at gaa til opprettelsen av et driftsfond. Det eneste indlæg mot det kom fra konsul Tho. Joh. Heftye, som mente, at et driftsfond hvilte paa et forretningsmæssig set uholdbart princip og i sine konsekvenser kunde føre til at man utlignet mere end man trængte. Det var efter hans mening en slags præmie for at finde paa noget at bruke pengene til. »Kravene var mange«, indrømmet han; »men man behøvet dog ikke at forcere dem frem. Han ansaa ethvert krav, der mødte, for en fiende og søkte derfor at bekjempe det.«

Debatten om opprettelsen av driftsfondet er det første avgjørende vidnesbyrd om, at Kristiania kommunestyre er villig til at trække de nødvendige konsekvenser av byutvidelsen og herefter indrette sig med virkelige storbyforhold for øie. I en liten by, hvor de utgifter som skulde dækkes ved

laan var smaa og sjeldne, kunde det — som Evald Rygh uttrykte det — »la sig gjøre at opta et særskilt laan for hvert arbeide; men enhver kunde se, at dette ikke gik an i en kommune, som hadde saa mange ekstraordinære arbeider som Kristiania». Men dette var ikke ensbetydende med, at Kristiania var en ekstravagant kommune — en opfatning, som Heftye gjorde gjældende mere end én gang. Det maa snarere siges, at kommunestyret førte en, efter nutidens opfatning, overdreven sparsommelighetspolitikk, som imidlertid hadde sin bestemte hensigt — den at gjøre utgifterne ved byutvidelsen saa lempelige som mulig. Det maa indrømmes at resultatet stort set svarte til bestræbelserne; men det er indlysende, at en saadan politik ikke kunde gjøre regning paa nogen større popularitet i de nye bydele, hvor man gjennemgaaende ikke sat inde med de nødvendige forutsætninger til at bedømme de mange økonomiske vanskeligheter kommunen hadde at kjæmpe med.

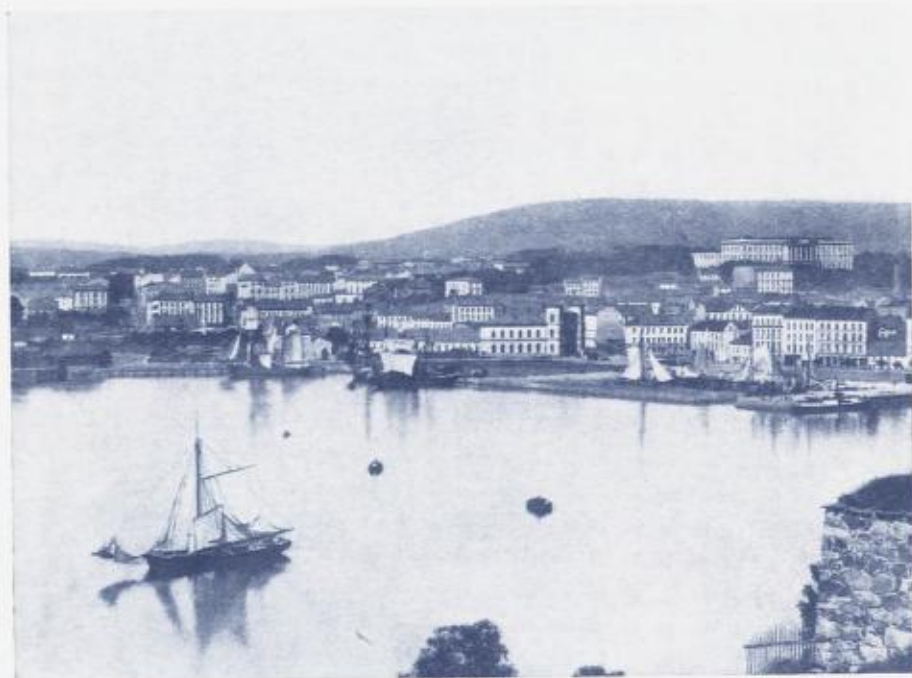
»Befolkningen i de distrikter, som fra 1. januar (1878) indlemmedes i Christiania, er i flere henseender ikke tilfreds med de kommunale goder de har opnaaet», heter det i en artikkel i Morgenbladet høsten 1879¹. »Denne misnoie har jevnlig git sig luft i pressen og har derhos medført istandbringelsen av en formelig organisation til varetagelse av de nye bydeles tarv overfor kommunen.» Bladet hævder med styrke, at »der neppe er nogen inden vor bys omraade, som ikke vil, at der fuldt ut skal gjøres de nyindlemmede distrikter ret og skjel«; men samtidig bør de paa sin side huske paa, »at Rom ikke blev bygget paa én dag«, og at forholdene i de nye bydele derfor ikke uten videre kan sammenlignes med forholdene i den ældre by. »Skal tilstanden hos dem efter deres indlemmelse i byen sammenlignes med noget, saa maa det være med den tilstand, hvori de selv befandt sig ved adskillelsen fra Akers kommune — derimot ikke med forholdene inden byen, saaledes som disse efterhaanden gjennom lange tider har kunnet utvikle sig.« Spørsmålet blir da, om de nye bydele har faat mindre valuta for sine ydelser til kommunen end de ældre dele av byen, og om de i det hele tat »har grund til at klage over tilsidesættelse eller mangel paa imotekommenhet fra kommunebestyrelsens side.«

Hvad det første punkt angaar, mener bladet, at der ikke foreligger nogen rimelig aarsak til klage, og med hensyn til det andet hævder det, at de nye bydele har al grund til at være tilfreds med, at kommunen saa hurtig har sørget for at skaffe dem et ordnet skolevæsen, fattigvæsen og politikvæsen. Derimot indrømmes det uforbeholdent, at veivæsenet er det saare punkt; og her har beboerne i de nye strøk faktisk grund til at klage. »Der er fra ingeniørvæsenets side hittil ikke gjort meget for veie og gater

¹ Morgenbladet no. 259 A, 1879.

i disse strøk, og det falder for beboerne her saameget ubehageligere som der før indlemmelsen i byen bestod saakaldte bygningskommuner, der sørget for veienes vedlikeholdelse, mens denne institution selvfølgelig nu er ophørt.« Tingen er imidlertid den, at ingeniørvæsenet ikke kan gjøre noget ved en vei eller gate, som ikke er overtat av byen. Dette gjælder imidlertid ikke bare de nye bydele; ogsaa i de ældre bydele er der gater, som ikke er overtat av byen, fordi det ikke har lyktes kommunen at

*Piperviken og Slottet, set fra Akershus.
Efter fotografi.*

komme overens med gaardeierne. Som eksempel nævnes »Frimanns gate mellem Langes gate og Ullevoldsveien« ; men til gjengjæld befinner denne gate sig i en slik tilstand, at der »neppe er nogen gate i de nye bydele, hvor forholdene er misligere«. Det er forresten ikke bare selve avstaaelsen av grund det kommer an paa; det kræves ogsaa, forsaavidt veiene ikke er rodelagt, at der skal foretages regulering efter en opgjort plan. Alt dette kræver selvsagt sin tid ikke mindst paa grund av de lange avstande og den spredte bebyggelse — to momenter, som stadig paapekes i forskjellige forbindelser under omtalen av det daværende Kristiania. Men det viktigste var allikevel »de nye bydeles forsyning med vand og kloaker« —

et forhold, som før indlemmelsen av dem hadde skapt ikke bare store vanskeligheter, men likefrem legemlige lidelser for befolkningen.

Indtil begyndelsen av 1878 var der ikke adgang til at forlænge Maridalsvandets ledninger utover grænserne av den ældre by, og størstedelen av befolkningen var derfor henvist »enten til de brønde, bækker og damme, som de hadde nogenlunde i nærheten av sig, eller — forsaavidt de ønsket virkelig godt vand — til de offentlige vandposter, som byen hadde ladt

*Partiet omkring Tullinløkken, set fra Slottet.
Efter fotografi.*

anbringe paa de forskjellige yderpunkter av sit omraade.« Disse vandposter laa i almindelighet i en avstand av 7—800 meter fra de længst bortliggende utkanter av vedkommende forstæder, og »enhver, som har færdes paa disse kanter, vil huske det syn som de store skarer av vandhentere, navnlig kvinder og børn, i vintertiden frembød, idet de stod forfrosne og ventede ved vandposterne paa at deres tur engang skulde komme — og hvorledes de, naar det endelig lykkedes dem at faa bøtterne fyldte, senere møisommelig slæpte sig avsted med disse den lange vei til hjemmet.« Vi skylder at tilføie, at dette forhold i det væsentlige var avhjulpet for Thorshaugs, Moløkkens, Grueløkkens og Vaalerengens vedkommende

allerede inden utgangen av 1878; men av et opsæt i dagspressen vaaren 1879 fremgaar at forholdene paa Kampen fremdeles er under al kritik¹.

Grunden til disse mangler er imidlertid let forklarlig, utvikles det i den Morgenbladsartikel som vi alt har citert et utdrag av. »Et blik paa kartet er nok til at vise umuligheten for kommunen av paa en gang og i en fart at faa vandedninger og kloaker forgrenet ut igjennem alle disse forstæder, som breder sig vifteformig i nord, øst og vest; det vilde klarligen koste saa

*Den nordre del av Kristiania, set fra Trefoldighetskirken.
Efter fotografi.*

enorme summer, at skatyderne — vel ikke mindst i de nye bydele — vilde betakke sig². I samme forbindelse opplyses det, at der allerede før byutvidelsen var anledning for privatfolk at faa anlagt vand- og kloakledninger

¹ I opsættet, som bærer overskriften: *Til byens fædre — et nødraab fra Øvre Kampen*, opplyses det bl. a., at »middelvandstanden» efter vand for beboerne av stroket »er som fra midtpunktet av Stortorvet ned til Toldbodbryggen», og at den brønd, som der hentes vand fra, »daglig mottar tilvekst av visse flytende ingredienser, der kommer rindende nedad bakken, utkastet fra de omliggende hus, og dels ved hvad der falder av vaskning av linned m. v.». Opsættet er undertegnet: *Mange huseiere og arbeidere* — jfr. Mgbl. no. 71 A, 1879.

² I det offisielle omkostningsoverslag (jfr. Chr.a kommune, sak no. 21, 1879) er utgifterne til vandedningerne oppført med 289 293 og utgifterne til kloakledningerne med 533 593 kroner.

»mot tilsagn om refusion av rørenes kostende, efterhvert som disse ledninger kan rykke op paa budgettet.« Denne ordning, som »fremdeles praktiseres i de ældre bydele«, staar ogsaa aapen for beboerne i de nye strøk, og det kan ikke betegnes som nogen ubillighet fra kommunens side, at der »ikke er git refusion straks eller for alle omkostninger.«

Denne artikel kan vistnok betragtes som et paalidelig uttryk for opfatningen hos det overveiende flertal blandt skatyderne i den ældre by; men vi skylder at tilføie, at ogsaa her lot andre røster sig høre. Allerede saa tidlig som høsten 1877 — paa et tidspunkt da byutvidelsen var besluttet, men ikke hadde traadt ikraft — fremgaar det av endel artikler og inserater i Morgenbladet og Aftenposten, at der gjorde sig gjældende to forskjellige synsmaater i byen med hensyn til den politik, som burde følges overfor de nye bydele. Morgenbladet og dets indsendere var — som vi allerede har antydnet — av den opfatning, at man skulde anvende den størst mulige økonomi i utstyret av de nye bydele og sørge for, at utgifterne blev fordelt over et længere tidsrum; omvendt gjorde Aftenposten og dens indsendere gjældende, at det klokeste vilde være med én gang at ta den fulde konsekvens av byutvidelsen, selv om det skulde bli noget dyrere, og utstyre de nye bydele saa tidsmessig som bare gjørlig for derigjennem at sætte dem istand til at bestride sine egne utgifter indenfor det kortest mulige tidsrum.

Disse meningsytringer viser, at der ved indgangen til Kristianias storbytid var betingelser tilstede for en kommunal opposition paa et helt saklig grundlag; men den hadde som sin nødvendige forutsætning en viss saklig uavhengighet ogsaa i politiken. I det øieblik Aftenposten stillet sig helt paa Morgenbladets side i den politiske kamp, stængte den i virkeligheten for sin egen indflydelse paa det kommunale omraade. Følgen herav var igjen, at den kommunale politik i Kristiania stadig tok sterkere farve av kampen mellem statsmagterne, selv om man saa længe som mulig søkte at opretholde illusionen om en upolitisk kommunepolitik. Derved blev kampen mellem de politiske og sociale krav paa den ene side og de økonomiske krav paa den anden ikke bare betydelig bitrere og mere langvarig end tilfældet vilde været under andre omstændigheter; den kom ogsaa i adskillig utstrækning til at arte sig som en kamp mellem de ældre og de nye bydele — to befolkningselementer med uensartet lynne og helt forskjellige traditioner.

Paa denne maate blir byutvidelsen av 1878 i virkeligheten den historiske indledning til kampen om magtstillingen i Kristiania kommunestyre, selv om den endelige avgjørelse ganske naturlig laa langt borte.

ARBEIDERBEFOLKNINGEN OG DEN NYE TID

Kristianias historie i tiden mellem de to byutvidelser er i første række historien om Kristianias udvikling i retning av arbeiderby. Allerede i 1857 hadde den industrielle virksomhet, som i det nærmest foregaaende tiar var vokset op langs Akerselven, naadd saa langt, at den hadde været istand til at øve en bestemmende indflydelse ved spørsmålet om indlemmelsen av »den saakaldte Grünerløkke«, og i de følgende to aartier hadde den gjort stadig nye erobringer¹. Dermed var den i endnu høiere grad blit en medvirkende faktor til byutvidelsen av 1878. I løpet av dette aar steg folkemængden i Kristiania med 5.8 procent, naturligvis som følge av indlemmelsen av de nye distrikter, mens stigningen i 1879 bare utgjorde 3.4 procent og i 1880 ikke mere end 2.2 procent. I praksis vil dette si, at byens folkemængde fra 1876 til og med utgangen av 1880 steg fra 77041 til 119407; eller med andre ord, med ca. 3500 om aaret, heri ikke medregnet de ca. 25000, som kom til ved byutvidelsen.

Det mest interessante ved denne statistik er den fluktuation i procenttallet, som lar sig paavise for de nærmeste aar omkring 1878. Grunden til den er særdeles forklarlig. De to nærmeste aar forut for byutvidelsen betegner indledningen til den stagnation som vi har gjort rede for i det foregaaende kapitel, og som uundgaaelig maatte bli følgen av den forcerte virksomhet paa alle omraader i de gyldne aar like efter den fransk-tyske krig. I de nærmeste aar efter byutvidelsen vedblev denne stagnation at brede sig utover landdistrikterne, samtidig med at den løse landbefolkning som søker ind til byerne, hvergang der melder sig en nedgangstid, heller ikke uteblev ved denne leilighet. Paa denne maate gik det til, at Kristiania i aarene umiddelbart før og efter 1. januar 1878 blev fyldt med en mængde brodløse arbeidsfolk fra forskjellige kanter. Det var en forøkelse som ikke stod i nogetsomhelst rimelig forhold til de økonomiske utsigter det daværende Kristiania hadde at by arbeiderbefolkningen; følgen var en utbredt nødstilstand, som navnlig i løpet av den usedvanlig strenge vinter 1879 gav sig utslag i et likefrem overvældende tiggeri.

¹ Jfr. Kristianias historie, IV, pag. 478 ff.

Men én nytte gjorde denne vinter i al sin barskhet. Den overbeviste landdistrikternes tillidsfulde befolkning om Kristianias begrænsning som arbeidsmarked og hjalp derved til at lede strømmen av ledig arbeidskraft i en anden retning, efterhvert som der begyndte at indløpe gunstigere meldinger, navnlig fra Amerika. Derved indtraadte der paa overgangen fra 1870- til 1880-aarene en høist paakrævet lettelse i den kritikløse tilgang paa arbeidskraft, som Kristiania hadde været gjenstand for i en aarrække, og som hadde voldt saamange bekymringer, baade kommunalt og privat.

La os se et øieblik paa forholdene inden de brede lag i Kristiania i slutten av 1870-aarene.

Ifølge en specialstatistik for 1879 var det samlede antal industriarbeidere i Norge 41653; herav var 6894 knyttet til anlæg i Kristiania og omegn¹. Adskillig over halvparten av disse arbeidere var beskæftiget i maskin-, tekstil- og næringsmiddelindustrien; føier vi arbeidsstyrken i metal-, trævare-, papir- og teglverksindustrien til, naar vi op i over fem sjettedparten av det samlede antal hovedstadsarbeidere. Denne befolkning var spredt over hele byen, men navnlig satte den sit typiske præg paa strøket langs Akerselven og Sagene; »thi likesom byens viktigste industrielle liv her findes samlet som i et brændpunkt, saaledes har ogsaa hovedstyrken av arbeiderbefolkningen slaat sig ned her og i den nærmeste omegn«. skriver kronikøren Holger Sinding i en samtidig artikel². »Her har vi Foss Mølle, Seildugsfabriken, Voyens Spinderei, Hjula Væveri & Spinderei, Myrens mek. Verksted, Bentse Brug, Chr.ania mek. Verksted, Christiania Spigerverk og endelig Nydalens Spinderei — det ene ovenfor det andet, alle store anlæg, der sysselsætter en mangfoldighet av mandlige og kvindelige arbeidere.« Som eksempler nævner han Seildugsfabriken med en arbeidsstyrke paa 500, hvorav 400 kvinder, Hjula med 650, hvorav 425 kvinder, og Nydalen med ca. 1000, hvorav 700 kvinder. Disse tal er overordentlig oplysende ikke bare som vidnesbyrd om industriens rivende vekst i Kristiania i løpet av de sidste tredive aar, men ogsaa om den forskyvning i forholdene, som hadde fundet sted inden de brede lag ved at kvindelig arbeidskraft i stigende utstrækning var trukket bort fra hjemmet og hvirvlet ind i fabriklivet³.

Disse arbeiderbyer, hvorav de viktigste selvfølgelig er knyttet til de største fabrikkstrøk — saaledes Sagene, Akersbakken, Thorshaug, Grünerløkken, Kampen, Enerhaugen og Rodeløkken o. s. v. — avgir allesammen »et interessant stof til iagttagelse«, heter det længere ute i artikelen. Her

¹ Statistik over Norges fabrikanlæg 1. novbr. 1879. Utgitt av Den kgl. toldkomm. av 25. august 1879.

² Jfr. Norsk ugeskrift no. 7, 1884.

³ Jfr. Kristianias historie, IV, pag. 513.

er overalt »den forunderligste ansamling av hytter, den ene klint op i den anden, og hele massen bugtende sig opover en bakkeskraaning eller støttet op mot en fjeldknaus. For vore malere maa her være motiver — ti for ét; jeg for min del har aldrig set saa eiendommelige former, slike enhver antydning til rette vinkler og linjer trodsende bygverker.« Forfatteren illustrerer forholdet med et karakteristisk eksempel fra Telthusgaten, som indgyder ham »likefrem beundring ved den virtuositet, hvormed

*Arbeidere fra Kværner bruk.
Efter fotografi.*

den mindste detail var stillet i et skjevt forhold til alt omkring den«, og selv om dette »merkelige stykke menneskebolig« var noget for sig, var det ikke synderlig bedre bevendt med de øvrige hus, utætte og fugtige som de laa »i et eneste hulter til bulter med trange gyder og skidne, stinkende antydninger til gaardsrum imellem.«

Men Kristiania har ikke bare mandlige og kvindelige industriarbeidere; det har ogsaa en mængde løse dagarbeidere og desuten en hær av kvinder, som er sysselsat i hjemme-industrien. Alle disse mennesker fører en yderst usikker økonomisk tilværelse — et forhold, som sætter sit merke paa personerne og paa hjemmene saavel som paa moralen, trods de

hæderligste forsøk manges gang paa at holde sporene av fattigdommen nede. I arbeiderstrøkene i byens utkanter er rummene for det meste taalelig store, men saa utætte og fugtige at de »muligvis av denne grund allikevel ikke er at foretrække for de lave, trange rum, i hvilke arbeiderne i de indre bydele pakker sig sammen.« Forfatteren gir paa grundlag av selvsyn en drastisk skildring av disse »tilholdssteder«, som er spredt over hele byen, endog »i de *fineste* gater«. I Slotsgaten, Kongens gate, Kirke-

*J. Storjohann.
Efter træsnit.*

gaten og Dronningens gate o. s. v., overalt er der »hus med forunderlig forviklede og labyrintiske bakgaarder«, hvor trapper og svalganger, »kulsorte, snevre ganger og atter trapper av en livsfarlig brathet og skropelighet« fører op og ind til kvalme, trange, ufysiske rum, præget av den værste fattigdom.

Bohavet i disse hjem — baade i de egentlige fabrikkstrøk og inde i byen — var »saa temmelig det samme overalt«; det bestod som regel av »et klaffebord med stoler ved vinduet, et eller to sengesteder, en vugge og et skap eller kommode — og selvfølgelig de velkjendte skilderier paa veggene«¹. Det var først, naar man begyndte at gaa mere i enkeltheter, at fattigdommen aapenbarte visse sider, som tydelig talte om en gradforskjel.

Forfatteren anser det utvilsomt, at fattigdommen er mindre i de egentlige arbeiderkvarterer, hvor store dele av befolkningen har sit faste, omend daarlig betalte arbeide, end inde i byen, hvor de økonomisk usikre kaar stadig førte ny elendighet med sig.

Denne skildring bekræftes i det væsentlige ved den officielle femaarsberetning for perioden 1876—80, som i hovedsaken gaar ut paa at disse aar har været en tung tid for arbeiderne i almindelighet og særlig for »den store gruppe av arbeidere, der henhører til de saakaldte løs- eller dagarbeidere«; navnlig har vintertiden bragt fattigdom og nød i hjem, hvor

¹ Almindeligst det daværende norsk-svenske kronprinspar.

ellers betingelserne var tilstede for et tilstrækkelig omend nødtorftig utkomme.« Det sidste kan der efter vor opfatning disputeres om, og vi er her tilbøielig til at gi Sinding ret, naar han hævder, at datidens Kristianiaarbeidere gjennemgaaende var saa daarlig betalt, at det var umulig for dem at opretholde en nogenlunde rimelig levestandard. De lønninger, som nævnes i amtets femaars-beretning for 1876—80, er i saa henseende særdeles oplysende. En almindelig veiarbeider blev om sommeren betalt med

»Hauges Minde« indviet 1875.
Efter træsnit.

2 kroner dagen og om vinteren med 1.80; sjauere med henholdsvis 4 og 2 og tomtarbeidere med 2 à 3 og 2 kroner. For fabrikarbeidernes vedkommende var begynderlønnen gjennemsnittlig ca. 1.20 pr. dag for gutter og 2 kroner for voksne mænd. Blev de staaende paa dagløn, kom de gjerne op i 2.30; gik de over til akkordarbeide, kunde de flinkeste drive det til en fortjeneste paa 24 kroner uken. For kvindelige arbeidere var daglønnen under læretiden fra 80 øre og opover til 1 krone. Senere gik de allesammen over til akkordarbeide, og de flinkeste kunde da tjene 10—12, undertiden 14—15 kroner. »Men som regel naar flertallet av dem sjelden hoiere end til 10 kroner.«

Disse tal trænger ingen nærmere kommentar. Selv i en nedgangsperiode som den daværende med gennemgaaende synkende priser paa matvarer og klær og med en faldende husleie — arbejderleiligheter, som i 1878 blev betalt med 12 à 16 kroner maaneden, kunde i 1880 sikres til 10 à 12 kroner — var disse lønninger ikke istand til at byde arbeiderne en nogenlunde betryggende tilværelse¹. Fattigvæsenets protokoller taler her sit uhyggelige sprog. I 1877 utgjorde antallet av fattigunderstøttede 3838, hvorav 3577 hadde hjemstavnret i Kristiania. I 1878 steg disse tal — naturligvis som følge av byutvidelsen — til henholdsvis 5173 og 4438. Men stigningen stoppet ikke med det. I 1879 hadde byen 6849 fattigunderstøttede, hvorav 5771 med hjemstavnret og i 1880 henholdsvis 7375 og 6250². Administrativt set førte alt dette selvsagt til en utvidelse av det kommunale fattigvæsen. Antallet av fattigdistrikter, som før byutvidelsen var 4, blev nu forøket til 7, samtidig med at der blev ansat en inspektør ved fattigvæsenet og en viceordfører i fattigkommissionen.

Det var imidlertid ikke bare industri- og dagarbeidere, som hadde det trangt mot slutten av 1870-aarene; ogsaa de mindre haandverkere og svendene fristet en bekymringsfuld tilværelse. Aarsaken skyldtes i første række den opløsningstilstand, som blev skapt inden praktisk talt alle haandverk ved Haandverksloven av 1866, hvis fordærlige virkninger først traadte avgjort i dagen under nedgangsaarene. I virkeligheten viste haandverkerstanden i Kristiania ved dette tidspunkt tilbakegang, ikke bare socialt og økonomisk, men efter manges mening ogsaa i teknisk henseende, og i det hele tat skilte haandverkernes kaar sig ikke nævneværdig fra dagarbeidernes paa grund av den utryghet som præget dem. Under disse omstændigheter er det ikke vanskelig at skjønne, at barnearbeidet meget tidlig kom til at spille en rolle i de fattige og mindre bemidlede hjems økonomi, og efterhvert som Kristiania utvikler sig mere og mere i retning av industriby, er vi vidne til en utnyttelse av barns arbeidskraft i industriens tjeneste, som der med rette, omend forgjæves, blev protestert mot allerede dengang.

Spørsmålet om barns arbeidstid og arbeidsfortjeneste kom op første gang i slutten av 1871, da der efter initiativ av Kirkedepartementet blev indledet undersøkelser i saa henseende i alle landets byer, væsentlig til veiledning for den kongelige kommission som var nedsat for en tid tilbake med det mandat at utarbeide forslag til en ny lov om almueskolevæsenet i byerne³. Disse undersøkelser gav for Kristianas vedkommende

¹ Jfr. en officiel skrivelse fra sogneprest Halling (citert av raadmand Hoffmann i repr.mote 3. juli 1879, referat pag. 43: I knappe arbeidstider er de aller fleste av forstædernes indvaanere fattiglemmer.

² I disse tal er ikke medregnet sykehuspatienter.

³ Jfr. Beretn. om Chr.s almueskolevæsen for 1871—72, ved skolebestyrer Jespersen.

BARNARBEIDET I DEN INDUSTRIEN

det resultat, at der av et samlet elevantal av 6093 var 1376 barn — 935 gutter og 441 piker — som hadde lønnsomt arbeide utenfor hjemmet. Dette arbeide bestod for gutternes vedkommende for det meste i »fabrik- eller haandverksarbeider, vedskjæring og andet gaardsarbeide, arbeide paa bordtomter og ombord i fartøier, budtjeneste — navnlig ombringen av aviser, opvartning paa restaurationer og tænden og slukning av gas-lygterne«; pikerne var for det meste beskjæftiget med »fabrikarbeide, vask

*Nederste del av Grünerløkken ca. 1880.
Efter fotografi.*

og skuring, søm og strikning, passen av smaabarn i familier og i stor utstrækning arbeide i saakaldte maanedskonditioner«. Den samlede aarsfortjeneste kunde for de større barn i fast arbeide (963) sættes til vel 10 000 spd., og for de mindre barn i tilfældig arbeide (413) til 2 à 3000. Det var selvsagt en god hjælp for de fattige hjem; men det skinner allikevel tydelig igjennem at skoleinspektøren føler en viss ængstelse ved den utvikling forholdene har tat. »En daglig arbeidstid av 11 à 12 timer, spise- og hviletider fraregnet, er meget almindelig for de ældre barn«, opplyser han, »og de som søker skolen blot anden hver dag, gaar meget hyppig paa arbeide om eftermid- dagen de dage de har tilbragt formiddagen til klokken 2 paa skolen.«

Av en officiel statistik til belysning av forholdet fremgaar det, at 68 gutter og 14 piker i den skolepligtige alder arbeidet 10 timer i døgnet; 133 gutter og 61 piker 11 timer; 30 gutter og 23 piker 12 timer; 22 gutter og 3 piker 13 timer, og endelig 7 gutter og 2 piker 14 timer. Det var imidlertid ikke bare de ældre barn, hvis arbeidskraft blev misbrukt paa denne maate. Ogsaa de yngre barn blev ikke sjelden sat til et arbeide, som optok hele deres dag. »Der var barn i alderen 10—11 aar, som arbeidet 10 à 11 timer daglig og derover like til 12½ time. En 11 aars gut opgav at ha arbeide ved en tobaksfabrik 11 à 12 timer daglig de 3 dage i uken, og paa den maate hadde han arbeidet siden sit niende aar. Enkelte barn har nattearbeide visse dage i uken, 10 à 11 timer i døgnet«. I virkeligheten forelaa det ganske uhyrlige faktum, at barn under 14 aar tildels hadde en likesaa lang arbeidstid som den længste der var tilladt for straffanger og tvangsarbeidere — et forhold, som blev skarpt paatalt i etpar utførlige artikler i *Norsk Retstidende* i løpet av 1874¹. Disse opsæt synes at ha vækket autoriteterne til eftertanke, og høsten 1875 fik daværende sekretær ved Statistisk bureau J. N. Mohn i opdrag av Kirke departementet at utrede spørsmaalet. Det var et arbeide, som selvsagt tok sin tid, og først i januar 1879 var han istand til at fremlægge et fuldt utarbeidet lovforslag med motiver. Det var dette forslag som blev lagt til grund for den kgl. proposition til lov om »barns anvendelse til fabrikarbeide m. v.«, som blev fremsat av ministeriet Selmer i begyndelsen av 1883².

Propositionen og de aktstykker som ledsaget den, lot ikke nogen tvil tilbake om, at norske barn i almindelighet, og Kristianiabarn i særdeleshed, gjennom hele 1870-aarsperioden saalangt ind i 1880-aarene, som man nu var naadd, var gjenstand for en utbytning fra kapitalens side, som gjenkalder i erindringen de uhyggelige skildringer hos Dickens. Men optat som Stortinget var av de storpolitiske spørsmaal, som i løpet av vaaren førte til beslutningen om riksret mot regjeringen, hadde det ikke tid til at underkaste spørsmaalet om barnearbeidet den behandling det fortjente, og det hadde vel neppe heller de nødvendige forutsætninger for det. Følgelig viste man det fra sig med den bekvemme formel: Tages ikke under behandling av indeværende aars odelsting — og i ni aar, helt til vedtagelsen av fabriktilsynsloven av 1892 maatte arbeiderbefolkningens barn, fremfor alt i Kristiania, bære følgerne av denne beklagelige beslutning. Selv om forholdet rent automatisk bedret sig noget i denne tid, vidner det partipolitisk set om adskillig kortsynthet hos det daværende venstre, at det ikke fik dette spørsmaal ordnet paa et adskillig tidligere tidspunkt, og vi har her kanskje en av de viktigste aarsaker til, at det

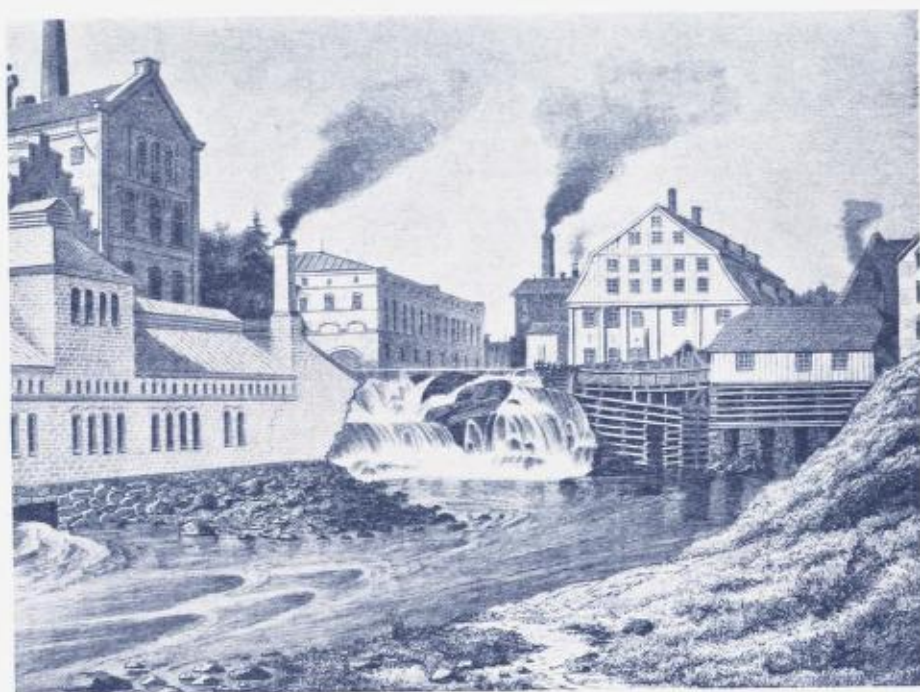
¹ Jfr. *Norsk Retstid.* 1874, pag. 437 flg. og 692 flg.

² Jfr. *Ot. prp. no. 15*, 1883.

begyndende socialdemokrati meget tidlig stillet sig særdeles reservert overfor det officielle venstre. Under disse omstændigheter hadde det sin store betydning, at hovedstadens arbeidere i Kristiania Arbeidersamfund hadde en organisation, som mere og mere utviklet sig i overensstemmelse med den aandsretning, som var den centrale i samtidens arbeiderbevægelse.

Kristiania Arbeidersamfund, som var grundlagt av Eilert Sundt i 1864 med et bredt socialt program, hadde med streng konsekvens fulgt dette

*Fabrikerne ved Beyerbroen.
Efter træsnit.*

program, ikke bare saalænge Sundt stod som formand, sammen med kgl. fuldmægtig Ferdinand Roll som viceformand og politifuldmægtig E. Gamburg som sekretær, men ogsaa under de senere styre ned igjennem 1870-aarene. Paa et tidspunkt, da alverden mere og mere begyndte at befatte sig med politik, ansaa Arbeidersamfundet det for en del av sin opgave at holde alt som het politik utenfor¹. I virkeligheten var det sporsmaalet om Christian IV-statuen, som bragte Arbeidersamfundet til at bryte med traditionen om, at det ikke skulde blande sig ind i offentlige anliggender, og selv dette skridt vilde neppe være tat, hvis ikke sporsmaalet hadde

¹ Jfr. Kr.ania Arbeidersamfunds 25-aarsberetning (1864—1889), ved A. O. Øverland.

staat i forbindelse med en direkte uttælling av bykassen. Til gjengjæld hadde Arbeidersamfundet i de første femten aar av sin tilværelse utfoldet en energisk virksomhet paa det rent praktiske omraade gjennom opprettelse av en række institutioner til bedring av arbeidernes kaar, eksempelvis sykekasser og grundlæggelsen av en kvindelig husflidsskole; samtidig hadde det ogsaa lyktes at komme enkelte sociale onder tillivs, i første række pantelaanervæsenet, som i en aarrække hadde ligget som en mare over hovedstadens arbeidere, men som i første halvpart av 1870-aarene fik noget av et ulivssaar. Disse enkeltheter, som med lethed kan suppleres med en hel del andre, er et tilstrækkelig bevis paa det oprydningssarbeide som trængtes, før arbeiderne med nogenlunde haab om at bli hørt kunde tænke paa at varetå sine interesser i stat og kommune.

Samtidig med dette intense arbeide paa det rent verdslige omraade for at skape bedre kaar blandt de brede lag av befolkningen foregik der inden de samme kredse et omfattende religiøst vækkelses- og veldædighetsarbeide med Indremissionens energiske leder, pastor J. Storjohann som den drivende kraft. I de tyve aar, som var gaat siden Indremissionen blev stiftet, hadde den utfoldt en virksomhet, som det vilde være for-gjæves at underkjende betydningen av, men det er allikevel i anden halvpart av 1870-aarene, at den naar de betydeligste resultater. Som et varig vidnesbyrd fra disse aar staar bygverket *Hauges Minde*, som blev indviet lille julaften 1875, og som i løpet av de følgende to aar maatte gjøre tjeneste som kirke for Paulus menighet, indtil den nu-værende Petrus kirke blev indviet og tat i bruk¹. Fra samme tidsrum daterer sig bedehuset *Effata* paa Sagene, som blev indviet vaaren 1876 — resultatet av en sjelden offervillighet fra den gjennomgaaende ubemidlede befolknings side. Men ikke det alene. Indremissionen erobrer i disse aar selve arbeidspladsene — Myrens verksted, Kværner bruk, Kampens mek. verksted, Nyland, Jernbanernes verksted og i 1877 ogsaa Seildugsfabriken og Hjula. Overalt gir arbeidsgiveren én gang om uken 15 minutter av arbeidstiden og arbeiderne 10 minutter av arbeidshvilen. Det hele er et ganske eiendommelig tidsbillede, som faar øket interesse, naar det sees i forbindelse med det enkle lille faktum, at Arbeidersamfundets *Samtalelag*, som dannet en egen organisation inden Samfundet, væsentlig med det formaal at ta op aktuelle emner til diskussion, døde hen netop i disse aar. I virkeligheten vil dette si, at Indremissionen virker som noget av en politisk og social regulator i byen paa et tidspunkt da høikonjunkturens overdrivelser endnu i adskillig

¹ Først benyttet som Pauluskirke. — Jfr. Chr.a kommune 1637—1886, pag. 269 flg.

utstrækning gjorde sig gjældende inden de brede lag, samtidig med at organisationstanken endnu ikke hadde slaat rot, hverken hos industriarbejderne eller hos de almindelige dagarbejdere. Ingen av dem følte endnu nogen trang til at ta op sine egne anliggender til drøftelse. Men alt dette utelukker ikke, at det allikevel bare var et tidsspørsmal, naar det politiske og sociale gjennembrud, som der alt hadde vist sig enkelte tegn til, vilde sætte ind for alvor.

*Myrens mekaniske Verksted.
Efter fotografi.*

Omslaget indtraadte vinteren 1879. Efter et sjelden interesseløst forenings-aar gjennem hele 1878 kom der med det nye aar en ny aand ind i Arbeidersamfundet. Samtalelaget blev organiseret paany efter flere aars dvale under et styre som, selv om det ikke bestod av arbejdere, allikevel optok til diskussion flere av de spørsmal, som ganske naturlig maatte ligge arbejderne paa hjerte, deriblandt det meget beskedne: Skulde det være ønskelig for vor forening og for samfundet at virke for stemmeret? Men det vigtigste var allikevel den bevægelse, som fandt sted inden selve Arbeidersamfundet under trykket av de sterke politiske brytninger, som netop paa det tidspunkt gik sjelden hoit overalt i landet.

Den nærmeste, rent ydre, foranledning var den, at kavalleriet sommeren 1878 var blit utstyrt med hvite faner — kong Oscars navnesiffer med krone over paa hvit bund — en ordning, som navnlig bragte hele den liberale presse i harnisk. Overalt inden denne leir protesterte man mot, at «rikets gamle symboler var ombyttet med absolutismens faner», og for at hindre at noget lignende skulde gjenta sig, fremsatte H. E. Berner det bekjendte forslag om, at landets flag og hærens farver herefter skulde bestemmes ved lov¹. For flagets vedkommende skulde man lovfæste det trefarvede flag av 1821, mens hærens fane skulde være rød med gylden løve med stridsøks. Vi har nævnt i det foregaaende bind av vor fremstilling, at det unionsmerkede handelsflag endnu saa sent som i 1869 ikke hadde sterkere rot i Kristiania-bevidstheten end at man simpelthen glemte 25-aarsjubelåret for det, og i 1870 var vi vidne til at det første guttetog gjennom byens gater 17. mai i overveiende grad marsjerte under trefarvede flag². I løpet av de følgende ni aar var der ikke indtraadt en eneste begivenhet, som ifølge sin natur var egnet til at skape en ændring i oppfatningen overfor det unionsmerkede flag og hverve nye tilhængere for det paa grundlag av virkelig begeistring og overbevisning. Til gjengjæld var der i disse aar vokset frem en stadig stigende uvilje mot den nye tidsretning, som før eller senere maatte faa en utladning.

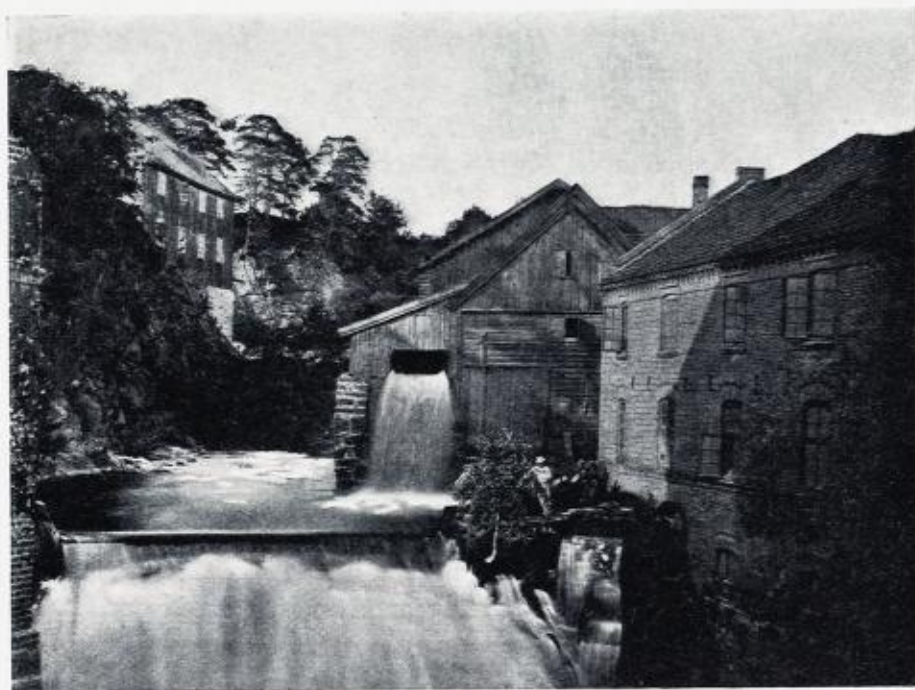
Forholdet har sin lokale saavel som sin logiske forklaring. «Flagstormerne» — for at benytte et av tidens slagord — var i overveiende grad indflytterfolk uten rot og traditioner i byen. De hørte i overveiende grad hjemme i de nye bydele, hvis krav vedblev at staa i avgjort misforhold til deres skatteevne, og selv var de kommet hit med synsmaater, som virket irriterende paa byen. I virkeligheten er det ingen overdrivelse at paastaa, at der trods landsmandskapet var et likefrem psykologisk motsætningsforhold tilstede, som nær sagt med noget av en naturlovs nødvendighet tvang befolkningen i den ældre by saavel som de indvandrede elementer i de nye bydele til at staa hver i sin leir. Motsætningsforholdet blev ikke mindre ved at studenterungdommen, som i stor utstrækning var rekrutert utenfra, stillet sig i opposition til det ledende Kristiania, og at familier med de bedste traditioner hadde den sorg at se sine yngre medlemmer gaa over til radikalismen. Rent instinktmæssig var der i den nye bevægelse noget, som bød Kristiania imot. Repræsentanterne for den talte et sprog, som skurret i byens øre, fordi det i ord og billeder stammet fra et helt andet tanke- og følelsesliv end det, som den jevne Kristianiaborger følte sig hjemme i. Det samme kritisk-kjølige lynne,

¹ Hovedaktykket i saken er Indst. O. no, 75, 1879 med kildehenvisninger.

² Jfr. Kr. anias historie, IV, pag. 550—52.

som hadde reagert i 1814, reagerte ogsaa nu, og til tvilen om egtheten av de sterke ord knyttet sig overbevisningen om en viss økonomisk uvederheftighet ved den radikale bevægelse, som fremfor alt mantede til vagthold om byens interesser. Det er alle disse latente, ofte rent ureflekterte stemninger og følelser, langt mere end nogen virkelig begeistring for det unionsmerkede flag, som er det drivende moment i »flagsaken« for Kristianias vedkommende; men netop av den grund blir selve

*Sandaker-fossen med fabrikk.
Efter fotografi.*

sammenstøtet mellem de konservative og de radikale elementer baade saa meget heftigere i øieblikket og saa meget mere betydningsfuldt i sine følger.

Den første officielle protest fra Kristianias side mot det trefarvede flag var Christiania Handelsstandsforenings — eller rettere Foreningens 50-mandsutvalgs — enstemmige resolution av 3. mars 1879. Nogen dage senere fulgte en lignende, mere utførlig resolution fra Christiania Sømandsforening, som i første række krævet unionsmerket bibeholdt, »fordi man betrakter det som en æressak overfor utlandet ved et synlig tegn at vise vor glæde og stolthet over foreningen med Sverige.« Mere end disse

to resolutioner kom der ikke fra Kristiania — et ganske karakteristisk vidnesbyrd om, at spørsmålet i og for sig endnu ikke hadde grepet sindene noget større. Men i løpet av de nærmeste uker antok det hurtig likefrem overvældende dimensioner. Fra en række handels- og sjømandsforeninger landet rundt strømmet der ind telegrafiske protester til Stortinget; »der blev talt i patetiske ordelag om sjømandens kjærlighet til sit flag; demonstranterne skiltes under hurrarop for flaget, eller nedbedende himlens velsignelse over Oscar I's minde o. s. v.¹« Disse uttalelser, som det er overflødig at komme nærmere ind paa, fortæller paa en overbevisende maate, hvor haabløst det var at tænke paa at ta op spørsmålet til realitetsbehandling paa det daværende tidspunkt. Norge i almindelighet og Kristiania i særdeleshet vilde ikke vite av det trefarvede flag; selv Stortingets venstre stod gjennemgaaende uforstaaende overfor realiteten i det². Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at det *flagmøte* som blev tillyst av Bjørnson og Sars i Arbeidersamfundets store sal torsdag 13. mars 1879 kom til at faa et overordentlig stormende forløp. Men ikke det alene; det kom i sine følger til at bli noget av en historisk begivenhet, ikke bare i Arbeidersamfundets, men i selve Kristiania bys historie.

Møtet, som hadde fylt Arbeidersamfundets sal »til den høieste grad av trængsel«, som Verdens Gang uttrykker det, var berammet som et foredragsmøte; men paa adskillige hold var man bestemt paa at gjøre det til et spektakelmøte, og de plakater om møtet, som blev slaat op paa gatehjørnerne de nærmeste dage iforveien, blev derfor enten revet ned eller forsynt med paaskrifter, som opfordret publikum til at møte frem og pipe. Ved bryggerne og Børsen var der dagen før møtet opslaat en haandskreven plakat, direkte rettet til sjømændene, med en opfordring til dem om at indfinde sig mandsterke paa møtet; den sluttet med den dunkle trusel: *Pereat* Berner, Bjørnson, Sverdrup og Sars. Mere enkelt og letfattelig gav en indsender i Aftenposten uttryk for samme tankegang ved at opfordre sine meningsfæller til at møte op og gi Bjørnson og Sars »en banket trøie«. Trods alle disse utfordringer kom det allikevel ikke til nogen egentlig rolighetsforstyrrelse. Rigtignok blev møtet, som vi allerede har antydnet, overordentlig stormende, men under Bjørnsons haandfaste ledelse lykkedes det allikevel ikke at ændre dets karakter fra et foredragsmøte til et diskussionsmøte og endnu mindre til et »hurramøte«. Trods den mest energiske opposition fra endel spektakelmakers side,

¹ Jfr. en artikel av professor J. E. Sars i Dagbladet no. 59, 1879.

² Ibid. no. 135, 1879. — Odelstinget forkastet i møte 9. juni 1879 flagforslaget enstemmig, efterat et forslag om utsættelse var vedtat med 41 mot 41 st., »og hvor derfor odelstingspræsident Steens (neppe hørlige) stemme gjorde utslaget.«

som ved stadige tilrop og avbrytelser søkte at forstyrre møtet, blev det ført igjennem overensstemmende med programmet, og da Bjørnson sluttet det med et leve for det rene norske flag, blev han hilset med begeistrede hurrarop og langvarig jubel.

Efter møtet ventet svære menneskemasser i en ophidset stemning paa Bjørnson ute paa gaten; men da tiden drog ut, og de ikke kunde opdage ham nogetsteds, blev de tilslut kjed av at staa der og fortrak efterhvert¹. Senere drog en mindre flok ut til Filipstad, hvor redaktør Berner bodde, og foranstaltet en del spektakler. Aftenen efter gik det hetere til. Mobben tok til at kaste sten og slog ind 17 ruter i nabolaget.

Samtidig var der nede paa Jernbanetorvet samlet en svær menneske mængde utenfor Hotel Royal, hvor endel stortingsmænd og andre gav en seksa for Bjørnson. Der blev sunget fædrelandssange og ropt hurra av mængden — nu og da skar ogsaa piper ind. Roligheten blev imidlertid ikke forstyrret, nærmest fordi Bjørnson efter henstilling fra en av de mer sindige deltagere i selskapet viste den selvbeherskelse ikke at gaa ut paa hotellets altan og tale til mængden². Ved midnat var alt rolig, ogsaa ved Filipstad, hvor man først hadde tænkt paa at la kavalleriet rykke ut, men hvor det viste sig at politiet var istand til at mestre situationen med assistanse av en infanteristyrke. I virkeligheten var det mere nysgjerrige og spektakelmakere, som var ute og moret sig disse aftener, end folk, som hadde trang til at demonstrere en virkelig glødende overbevisning for det unionsmerkede flag. Eller som en indsender, som undertegner sig *Sømand*, uttrykker det nogen dage senere i Dagbladet: »Jeg har blandet mig i mængden av de støiende mennesker de to sidste aftener og kan bevidne, at halvparten ikke vidste hvad de pep og hylte for. Flesteparten vilde blot more sig«. Samtidig opstod der i anledning av disse begivenheter en langvarig diskussion i pressen, navnlig i Dagbladet og Morgenbladet, om forskjellige »kjendsgjærninger«, som nu ikke har anden

¹ Da det hittil har været litet kjendt, hvor Bjørnson opholdt sig umiddelbart efter flagmøtet, kan det ha sin interesse at meddele, at han tilbragte aftenen hos redaktør O. Thommessen og frue sammen med Ernst Sars, senere statsminister W. Konow (S.B.) og sin mor, fru Elise Bjørnson, som fra galleriet i Arbeidersamfundet med levende interesse hadde været vidne til sin søns fortrinlige ledelse av det stormfulde møte. Thommessens bodde dengang som nygifte i første etage i en gaard i Bernt Ankers gate, og redaktøren og hans gjester forlot Arbeidersamfundet gjennem utgangen til Vaskeribakken for at undgaa de voldsomheter, som utvilsomt vilde bliit følgen, hvis de offanatiserte masser utenfor hadde faat øie paa digteren. Disse enkeltheter, som velvillig er os meddelt av redaktør Thommessen, bekræfter det totalindtryk av møtets usedvanlig voldsomme karakter som alle skildringer er samstemmige om, ogsaa Yngvar Nielsens (jfr. *Under Oscar II's regjering* pag. 57 fig.) trods forfatterens helt avvikende syn paa flagmøtet forøvrig.

² Jfr. P. Chr. Bjørnsgaard: *Spredte minder*, pag. 94.

interesse end den rent historiske at vise hvilket overordentlig motsætningsforhold der var tilstede mellem de to store politiske partier. Men dengang satte alt dette selvsagt sindene i brand og gav sig utslag i ensidigheter og overdrivelser baade til venstre og til høire.

Det hører hjemme i Norges, mere end i Kristianias historie at gi en paavisning av den betydning flagmøtet fik i retning av at vække opmerkksomheten for en væsentlig side av vor nationale selvstændighetskamp; men set i forbindelse med forholdene her i byen er det neppe for meget sagt, at det reiste et skille som ingen anden tidligere begivenhet. Indtil flagmøtet var den overveiende del av de brede lag i byen en uorganisert masse, behersket av uklare stemninger og følelser i forbindelse med endel fraser og teorier av lignende art. Efter flagmøtet lar der sig paavise en avklaringsproces, som ikke er til at ta feil av, selv om det ikke lar sig negte at den gaar for sig under adskillige vanskeligheter. Det er en utvikling, som ikke kan betones sterkt nok av hensyn til den stadig bredere plads Kristiania skulde erobre sig i 1880-aarenes kamptid.

STATUER OG MENNESKER

Den første offentlige meningsytring fra det menige Kristianias side i et kommunalt anliggende var — som vi har mindet om i det foregaaende kapitel — den resolution, som blev vedtat i 1874 av Kristiania Arbeidersamfund i anledning av Christian IV-sttauen¹.

Kommunestyrets avgjørelse i strid med resolutionen som gav en stor del av befolkningen det indtryk, at kommunestyret agtet at gaa sin egen vei, ikke bare i dette spørsmaal, men ogsaa i andre; de stadig skarpere brytninger i det kommunale liv i de nærmeste aar fremover; det gjennembrud i opfatningen som vi hørte blev skapt ved flagmøtet, og det maalbevisste, om end resultatløse, valgarbeide høsten 1879, da Arbeidersamfundet for første gang stillet op egen stortingskandidat for arbeiderne — alt dette er et yderligere vidnesbyrd om, hvor hurtig utviklingen gik i retning av klassebevissthet og særinteresser inden de brede lag. Eller som det heter i en samtidig artikkel med en viss bitterhet: »Den av Bismarck inaugurerede interessepolitikk finder saaledes efterligning paa hold hvor man mindst skulde vente, at hans ideer accepteredes»². Under disse omstændigheter behøver det neppe nogen nærmere paavising, at avsløringen av Christian IV-statuen, som fandt sted 27. september 1880³, maatte bli en begivenhet av rang.

»Avsløringen var berammet til kl. 1«, heter det i et avisreferat⁴, efter en kort omtale av den usædvanlige færdsel i gaterne, og de mange flag som var heist rundt omkring i byen i den straalende høstdag. »Allerede en hel time i forveien blev Torvet avspærret ved det borgerlige

¹ Jfr. Kr.anl. historie IV, pag. 582.

² Morgenbladet, no. 249 A, 1879.

³ Det var fra først av tanken at avsløre statuen i 1879, og billedhuggeren (C. L. Jacobsen) hadde i virkeligheten statuen færdig til det fastsatte tidspunkt. Imidlertid indtraf det uheld under arbeidet med fotstykket, som blev hugget til ved Akershus straffanstalts stenhuggeri av en stor granitblok (Grefsengranit), at blokken gik istykker og maatte erstattes med en ny. Dette førte til at avsløringen maatte utsættes et helt aar.

⁴ Morgenbladet, 269 A, 1880.

infanterikorps, saaledes at der var et betydelig rum aapent utenom statuen. Lidt efter lidt fylldes estraderne med det faatal av personer, som var saa lykkelige at ha faat adgangstegn, og hver plads paa Torvet og i dets omgivelser, hvor det var mulig paa samme tid at finde utsigt og fotfæste, blev hurtig optat. Alle vinduer, som fra Torvet kunde øines (undtagen hr. Koppes nye gaard, der ikke var aapnet for tilskuere), var selvfølgelig fuldt besat; likesaa alle flate tak og for en stor del ogsaa de skraa, hvor man iblandt hadde det ængstende syn av improviserte ekvilibrister, spadserende langs takryggen for at skaffe sig et makeligere standpunkt. I Vor Frelseres kirketaarn stak der hoder ut fra hvert eneste gluggehul, og fra den næst øverste lanterne nødes Torvet i fugleperspektiv av saamange som kunde rummes.«

Klokken lidt over 1 kom kongen med følge, hilst av sterke hurrarop, og umiddelbart efter intonerte musikken — som bestod av anden brigades og artilleriets musikkorps — Ole Olsens festmarsch, komponert for anledningen og nu for første gang fremført under ledelse av komponisten selv. Derefter sang et mandsterkt kor fra byens forskjellige sangforeninger en sang av A. Munch, likeledes forfattet for anledningen. Avsløringstalen, som blev holdt av ordføreren, hoiesteretsadvokat C. H. Schweigaard, formet sig som en enkel hyldest til Christian IV og hans minde — denne konge, som vi har ønsket at hædre, fordi han har »knyttet sit navn til en nydannelse, som vort folk den dag idag lever for og stræber at føre videre — det er det nye Norge.«

Det behøver neppe at fortællles, at denne vurdering av den gamle oldenborger ikke faldt sammen med den, som kom til orde i den radikale del av pressen. I en artikel i Dagbladet dagen før avsløringen karakteriserte Erik Vullum den forestaaende begivenhet som noget av en offentlig utfordring og erklærte sig overbevist om, at man »ikke i noget land skal kunne opvise en handling av en folkevalgt myndighet, der saa haardt og raat som opstillingen av denne statue paa en offentlig plads krænker nationens følelser for fædreland og frihet«¹. En artikel i de samme dage i Verdens Gang er baaret av noiagtig det samme grundsyn; men med en sikrere forstaaelse av ordenes værd og øieblikkets ikke altfor store høitidelighet vælger forfatteren av artikelen at ironisere over det hele, samtidig med at han ikke glemmer at gi kommunestyret et hip, fordi det har »tvunget byens borgere til at punge ut med 48000 kroner til denne torvprydelse«². Samme tone gaar igjen i referatet fra avsløringen. Man faar bekræftet det indtryk, som man sitter tilbake med efter læsningen

¹ Dagbladet, no. 119, 1880, optrykt i Dagbl.s 50 aars jublæumsno., 1. jan. 1919.

² Verdens Gang, no. 114—115, 1880.

AVSLØRINGEN AV CHRISTIAN IV-STATUEN

av Morgenbladet, at det gik svært høitidelig til indenfor kredsen av de indbudne, mens det »ute paa torvet blandt mængden haglet med vittigheter og spydigheter om oldenborgerne og kommunebestyrelsen og deres beundrere. Ironiske hurrarop hørtes hist og her, samt latter«; desuten optraadte ogsaa »en humoristisk folketaler umiddelbart før den store høitidelighet«. De »sterke hurrarop«, som Morgenbladet fortæller kongen blev mottat med, da han kjørte ind paa Torvet, tilskrives i Verdens Gang »borgerne, brandkorpset, sangerne og endel av publikum«, og da han

Avsløringen av Christian IV's statue paa Stortorvet 1880.
Efter tegning av v. Hanno.

kjørte bort, ropte en mand fra en glugge i Glasmagasinet's gaard: Leve Hs. Majestæt! Folk opfattet det som »myntet paa Kristian Kvart og istemte en munter latter.¹«

Vigtigere end selve statue-avsløringen og de delte meninger om den er imidlertid den borgermiddag, som blev git i Frimurerlogen samme eftermiddag klokken 5, og som ca. 220 hadde tegnet sig til, mens »mange desværre hadde maattet avvises av mangel paa plads«. Middagen, som blev overværet av kongen, var baaret av en stemning, som »var sterkt præget av tidsomstændighetene«, og festen fik derfor »en anden betydning end saadanne tilstelninger pleier at ha.« Den formet sig med andre ord som en likefrem demonstrativ hyldest til kongedømmet og

¹ Verdens Gang, no. 114—115, 1880.

unionen — en stemning, som særlig brød igjennem efter riksarkivar Birkelands tale for Sverige, som blev mottat med »en bifaldsstorm, der aldrig syntes at ville ta ende«. Desværre fik kongen ikke tid til at avlægge et besøk i teatret paa Bankpladsen, hvor et loyalt publikum delte sin spænding mellem synet av majestæten i *Elverhøi* og tanken paa majestæten i Fri-murerlogen. Men ellers var dagen officielt set uten en skuffelse og ved siden derav baaret av en bestemt vilje. Kort sagt, »Christiania borgere hadde følelsen av, at de ikke vilde gjøres solidariske med de radikale tendenser, som hist og her finder sit utslag.¹« Det var en uttalelse, som selvsagt ikke blev misforstaat paa det hold, den var bestemt for, og som helhet blev derfor Christian IV-dagen i Kristiania overalt i den radikale leir oppfattet som en ny demonstration for kongedømmet og unionen. Men dermed blev den ogsaa et nyt led i den beklagelige utvikling, som gjennem en aarrække i stor utstrækning skulde gjøre Norges hovedstad rotløs i den offentlige bevissthet utover landet.

Den næste begivenhet av lignende art, som skulde føre denne utvikling videre, var avsløringen av Wergelandsmonumentet, som, paa det tidspunkt vi her befinner os, allerede var under stopning i Drammen. Tanken om en Wergelandsstatue hadde — som vi har paavist i det foregaaende bind av vor fremstilling² — brudt igjennem paa et meget tidlig tidspunkt, og allerede 17. mai 1864 hadde Ole Bull holdt sin første store konsert til indtægt for den. I løpet av første halvpart av 1870-aarene var planen rykket saa langt frem mot sin løsning, at den komite, som hadde sat sig i spidsen for virkeliggjørelsen av den, fandt at kunne træffe sin avgjørelse baade med hensyn til valg av plads og valg av kunstner. For stedets vedkommende fæstet man sig ved pladsen utenfor Grotten, og hvad kunstneren angik, ser det ut til, at »rette vedkommende« ikke kunde tænke sig nogen anden end Bergslien, som nylig paa en saa fortjenstfuld maate hadde skilt sig fra utførelsen av Karl Johansstatuen.

Det var imidlertid i begge tilfælde en avgjørelse, som vakte sterk kritik. En insender i Aftenposten sommeren 1877³ finder det ganske ubegripelig at monumentkomiteen har kunnet finde paa at vælge et saa avsidesliggende sted, »hvorhen blot en eller anden skuelysten pilgrim vil foreta en valfart«, og hævder med styrke, at det eneste naturlige sted for et Wergelandsmonument er Eidsvolds plads. Eller »skulde monumentet av den varme fædrelandsven, den livsfriske og begeistrede student og den store digter mislægges eller tape sin æstetiske berettigelse ved at henlægges paa et sted, der har Stortingsbygningen, Universitetet og

¹ Samtlige citater efter Morgenbladet no. 270 A, 1880, hvor ikke anderledes anført.

² Kristianias historie, IV, pag. 530.

³ Aftenposten no. 158, 1877.

forhaabentlig det nye teater i en umiddelbar nærhet?» Indsenderen besvarer dette spørsmål benegtende og henstiller til komiteen at omgjøre sin beslutning. Heldigvis fulgte komiteen dette forstandige raad, og statuen fik den plads som den nu har; derimot satte komiteen ikke noget ind paa at komme væk fra forholdet til Bergslien trods den skarpe kritik, som blev reist mot hans monumentutkast straks det blev utstillet. Det er forresten bare billig at indrømme, at komiteen befandt sig i en vanskelig stilling, selv om skylden var dens egen.

Bergslien, som hadde maattet vike pladsen for Jacobsen i konkurransen om Christian IV-statuen, og som naturligvis var ivrig efter at gjenoprette sit nederlag, hadde paa en henvendelse fra komiteen for reisingen av Wergelandsmonumentet stillet som betingelse for at levere et utkast, at arbeidet skulde overdrages ham, og denne betingelse hadde komiteen i et svakt øieblik gaat med paa. Utkastet blev utstillet i begyndelsen av november 1877¹, og i en artikel i Morgenbladet et par uker senere er en forfatter ute med en indgaaende kritik over det. Han betegner det som et »vovespil« fra komiteens side, at den har indladt sig med Bergslien uten at ta nogetsomhelst forbehold, og nu da resultatet foreligger, falder ansvaret med sin fulde vegt paa komiteen. Forfatteren av artikelen er ikke i tvil om, at det er den almindelige mening blandt alle, som har set dette utkast, at det ikke lover nogen god Wergelandsstatue. Det er i virkeligheten misforstaat baade i enkeltheterne og i anlægget. «Jeg spør enhver av de ældre, der har set eller kjendt Wergeland, og enhver av de yngre, der nogenlunde har sat sig ind i hans digtning, om det vilde falde naturlig eller mulig for dem at tænke sig ham spadserende stille omkring med papir i den ene haand og pen i den anden, ventende paa hvad den tøvende muse vilde beskjære ham.» Nei, dette er ikke virkelighetens Wergeland som ord og billeder strømmet ind paa i yrende mængder; det er manden hos H. C. Andersen — »manden, som vilde være digter, og som hadde forsynet sig med alt nødvendig ydre utstyr, men som aldrig kunde hitte paa noget.» Overfor denne opfatning gjør en anden forfatter gjældende at den fordømmelsesdom, som er kommet til orde over utkastet, ikke har »nogensomhelst betænkelig gyldighet.» Der er slet ikke noget søkt og unaturlig ved den maate Bergslien har fremstillet Wergeland paa. Han har ganske rigtig netop opfattet ham som »inspirationens digter« og derfor gjengit ham slik som utkastet viser. »Dersom i utførelsen disse karakteristiske, monumentale hovedtræk bibeholdes«, siger forfatteren, »samtidig som den hele figur vinder den plastiske ro, som ganske vist ikke allerede i skissen er tilstrækkelig tilstede, vil vi faa en statue, som

¹ Morgenbladet no. 321 A, 1877.

maaske kunde været smukkere, aandfuldere og mere fuldendt — det kan gjerne være — men som dog baade gjør sin mester og vor by ære.¹ Denne diskussion har sin interesse utover det emne, som den dreier sig om. Den viser, at skjønhetsansen er i vekst, og at man ikke vil nøie sig med bare at ha »støpegods« staaende omkring paa byens gater og pladse. Allikevel var alt dette bare at betrakte som forholdsvis ubetydelige meningsytringer, sammenlignet med den storm som skulde reise sig paa

spørsmålet om valg av taler ved avsløringen av monumentet.

Saken kom op paa et møte i Wergelandskomiteen vaaren 1881. Her foreslog professor Skavlan, at Bjørnson, som paa den tid befandt sig paa foredragsreise i Amerika, skulde opnævnes som festtaler. Forslaget blev støttet navnlig av J. E. Sars, mens professorerne Monrad og Lochmann indtrængende advarte mot det. Ved voteringen blev Skavlans forslag bifaldt med 14 mot 4 stemmer² — et resultat, som førte til en langvarig feide, navnlig mellem Dagbladet og Morgenbladet, og som i virkeligheten hele landets presse tok del i. I Morgenbladet leverte Monrad en indgaaende redegjørelse for sit standpunkt, hvis hæderlighet en objektiv efterverden ikke

Professor Marcus Monrad.
Efter litografi.

har nogen grund til at dra i tvil, selv om man maa beklage ensidigheten ved det. Men gjennemgaaende var det den rene fanatisme, som fik lov at boltre sig. »Det er med dyp beklagelse«, skriver en indsender i Morgenbladet, som undertegner sig *En fredsven*, »at man ser at gudsfornægteren Bjørnson skal forstyrre vor 17. maiglæde iaar. Det er med

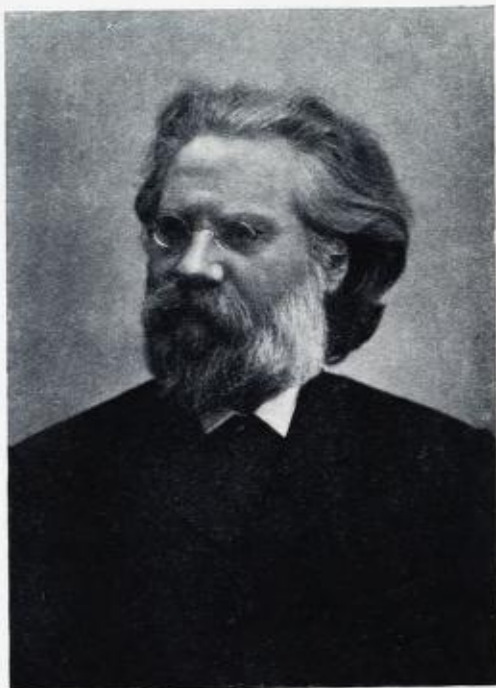
¹ Morgenbladet no. 325 A, 1877.

² De 14 var: O. Skavlan, Gustav Storm, J. E. Sars, G. O. Sars, Amund Helland, Knud Knudsen, Hans Ross, Birger Kildal, Elling Holst, Ivar Aasen, komponist Conradi, marine-maler Boll, billedhugger Bergslien og fattigforstander A. Johnson. De 4 var: Monrad, Lochmann, Hartvig Lassen og Peter Petersen. — Dermed var komiteen sprengt.

væmmelse, at enhver kristeligssindet mand tænker paa, at denne for os saa dyrebare dag skal vanhelliges, blot fordi nogen av hans venner skal faa sin vilje. La dem dyrke sin avgud i løndom; men de har ingensomhelst ret til at vække almindelig forargelse ved at stille ham op paa en piedestal paa en saadan hoitidsdag.« Fra Dagbladets side blev der redaktionelt og gjennem indsendere git svar paa tiltale i en række artikler og opsæt, som mundet ut i en harmfuld protest mot det »skammelige i at gjøre Wergelandsfesten til en Bjørnsonhaddets orgie.«

I Studentersamfundet vakte spørsmålet en bevægelse, som er indgaaende skildret hos Wallem¹, og som endte med at Samfundet, efter forslag av Fr. Stang Lund, med 174 mot 125 stemmer vedtok en resolution, som gik ut paa at studenterne ønsket at være tilstede med sine faner ved avsløringen av Wergelandsmonumentet, »uten at de derved vil ha uttalt noget om hvem de ønsker til taler.« Studentersamfundets tilslutning blev av væsentlig betydning. Arbeidersamfundet bestemte sig for at møte frem, likeledes flere av byens haandverkergrupper. Femti kunstnere anmodet om at faa være med under Studentersamfundets fane. Bønder fra Østerdalen, Hedemarken og Eidsvold

*Fattigforstander A. Johnson.
Efter fotografi.*

meldte, at de vilde gi møte. Om stemningen inden de brede lag av hovedstadens befolkning var der ikke skygge av tvil. Fattigforstander Johnson hadde i Wergelandskomiteens møte fremholdt som sin opfatning, at han »vidste, at der inden byens arbeiderbefolkning, hvor han var bedst kjendt«, var stemning for Bjørnson som festtaler. Det var en uttalelse, som vakte likefrem harme, og straks var der en indsender ute i Morgenbladet og spurgte om det kunde siges at være forenelig med kommunens tarv, at en fattigforstanders tid er optat med

¹ Jfr. F. B. Wallem: Det norske Studentersamfund, II, pag. 758 flg.

hvervet som medlem av bestyrelse i Kristiania Arbeidersamfund. Spørsmålet blev senere tat op til behandling ad officiel vei med det resultat, at Johnson maatte gaa ut av styret i Arbeidersamfundet for ikke at miste sin stilling som fattigforstander; men det ophæver ikke det faktum, at der trods den menneskealder, som var gaat siden Wergelands død, allikevel var tilstede en dyp og levende følelse for ham inden de brede lag. Denne stemning kom navnlig til orde i Arbeidersamfundets blad Samfundet, i en artikel fra arbeiderhold som i al sin fordringsløshet kanskje er den mest virkningsfulde hyldest til Wergelands minde i denne bevægede tid.

I begyndelsen av mai kom Bjørnson tilbake fra Amerika, hilst med begeistring av sine venner og tilhængere. Motstanderne, som ikke længer kunde holde ham ute som festtaler, hadde imidlertid endnu ikke opgit kampen. Til avsløringsfesten hadde Jonas Lie skrevet en kantate, som Johan Svendsen hadde komponert melodien til. Det var meningen at faa artillerimusiken til at spille ved fremførelsen av kantaten, men anmodningen blev avslaat av Fæstningens kommandant, general Storm Wergeland, som trods det nære slektskap og barndomsminderne fra Eidsvolds prestegaard allikevel ikke fandt sig opfordret til at yde Henrik Wergelands minde nogen officiel hyldest, saaledes som forholdene nu hadde utviklet sig. Generalens avslag vakte almindelig harme i vide kredse, selv om det naturligvis blev ivrig forsvaret paa andre hold, og for at faa det hævet gik professor Skavlan, Johan Svendsen og Birger Kildal i deputation til statsminister Selmer.

Henstillingen var forgjæves; deputationen blev mødt med et bestemt avslag, som bl. a. bragte Dagbladet i harnisk. »Statsminister Selmer har negtet brigademusikens medvirkning«, heter det i en artikel i første uke av mai 1881¹. »Denne kjendsgjerning er saa utrolig, at man vanskelig kan fatte, at hr. Selmer har villet paata sig det herav følgende ansvar . . . . . Man er nu ikke længer i tvil om, hvorfra den forbitrede motstand mot den nationale høitidelighet skriver sig. Motstanden sees nu at være utgaat ikke fra Kristiania sjømænd, handelsmænd og garvere, men fra de første regjeringsmyndigheter i dette land.« Tilslut lykkedes det allikevel at komme til en ordning paa den maate, at de av brigademusiken, som ønsket at spille, kunde faa lov at være med civilklædt, men »ikke *qua* brigademusikkorps.« Endelig blev der »umiddelbart før den store dag«, som det heter i festreferaterne, rettet anmodning fra festkomiteen til studenter og foreningsmedlemmer om at melde sig som frivillig ordensvern. Det var noget nyt, og for spøk sa man, at »studenterne skulde ta

¹ Dagbladet no. 119, 1881.

sig av ordenen, mens politiet skulde passe paa uordenen.« Følgen av alt dette var, at stemningen var præget av en viss uro, selv om man paa forhaand kunde si sig, at det maatte være en overdrivelse, naar man paa enkelte hold mente, at »bare de vildeste radikalere med tryghet kunde delta« i Wergelandsfestligheterne.

Som bekjendt blev alle ængstelser gjort grundig til skamme.

Dagen begyndte ved Wergelands grav og stod helt igjennem under charmen av hans minde. Fra den tidligste morgen var der fra alle kanter

Wergelandsstatuen reises paa sit postament 8. mai 1881.
Efter tegning av v. Hanno.

av byen en likefrem valfart til graven, hvor der klokken 7 blev spillet koraler av artilleriets musikkorps og desuten en sørgemarsch, komponert av Grieg. Veiret var sjelden vakkert med ren og kjølig luft efter et uveir dagen iforveien, og stille og andagtsfuldt lyttet en menneskemængde paa 7—8000 til de vakre, vemodige toner. Fra alle hold blev der bragt krans og buketter, vaarens herligste flor fra haver, mark og skog. Jøderne hadde hædret sig selv og den digter, de stod i gjæld til, ved at bekoste Wergelands byste paa graven pudset op. Men nu som ved begravelsen i 1845 og overføringen til det nye gravsted i 1848¹ var Wergeland glemt baade av det officielle Norge og det officielle Kristiania. Hverken Stortinget eller

¹ Jfr. Kristianias historie IV, pag. 316 og 319.

kommunestyret hadde en mindekrans til ham paa denne usedvanlige dag. Klokkerne 9 samledes guttetoget paa Lekepladsen¹ og drog op til Slottet; derfra gik veien ned Slotsbakken rundt Eidsvolds Plads og Stortingsbygningen frem til hjørnet av Akersgaten, hvor toget atter svinget ind i Karl Johans gate paa sin vei via Kirkegaten til Fæstningen. Det var en heldig rute, som gav hele toget anledning til at defilere forbi den tilhullede Wergelandsstatue paa Eidsvolds plads, og det siger sig selv at hurraerne var stormende i det glade tog, »hvis jubel enkelte smaa regnskur ikke kunde gjøre skaar i.«

Efterat guttetoget var forbi, samlet hele interessen sig om dagens store begivenhet — monumentavsløringen, som var berammet til om eftermiddagen kl. 4. »Allerede straks over middag begyndte det at bli livlig i gaterne omkring Wergelandsmonumentet«, heter det i Dagbladets referat. »Festlig klædte og festlig stemte mennesker med Wergelandsløifer og Wergelandsmedaljer strømmet frem og tilbake . . . Veiret fæstnet sig efterhaanden, og det øket publikums feststemning, at man følte sig forvissat om, at avsløringen vilde foregaa under det gunstigste veir. Da korporationerne mellem klokken 2 og 3 begyndte at samle sig paa Tullinløkken, var hele denne løkke med alle tilstøtende gater allerede pakfulde av mennesker. Alle vinduer var fyldt av mennesker, hvorav der ogsaa vrimlet paa Slotshavens bakkeskraninger mot Tullinløkken og Karl Johans gate.« Luften var svanger av farver og toner; der var en stemning av virkelig høitid.

Togets rute var lagt gjennom Christian Augusts gate og St. Olavs gate til »Grotten«; derfra ned Christian IV's gate, ind Universitetsgaten, over Karl Johans gate frem til Stortingsgaten med indmarsch fra denne gate til Eidsvolds plads. I spidsen gik studenterne i et antal av 700 under sine faner — en tilslutning som man aldrig hadde oplevet maken til; umiddelbart efter kom de ca. 50 kunstnere, som hadde anmodet om at faa plads under Studentersamfundets faner; deres kjendetegn var en blaa sløife med en W. Derefter kom tobaksspinderne, boktrykkerne med to faner — den gamle og den nye — malerne, mekanikerne, snekkerne, murerne, blikkenslagerne, Maribogatens latin- og realskole — andre skoler var ikke med — og endelig bakerne.

Saa fulgte hvad man for korthets skyld kan kalde de utenbys korporationer — først bønderne, etpar tusen mand under en rød fane av dobbelt silke, som i midten paa begge sider bar den springende gyldne løve uten krone med ret bile². Den var malt av teatermaler Krogh, som hadde gjort

¹ Det populære navn dengang og i en nærrække paa Tullinløkken, hvor al lek nu er forbudt.

² Dengang og endnu længe efter feilagtig antat for at være Magnus Barfots merke.

studier i Riksarkivet for anledningen, og blev baaret av gaardbruker Ole Møystad fra Elverum. Som fanevakt fulgte en række av bygdens bedste mænd. Derefter kom en deputation fra Eidsvold under Eidsvolds skytterlags fane. Stjørdalens, Melhus', Elverums og Hamars skytterlag var likeledes mødt frem under sine faner, og i det hele vakte denne del av toget den største opmerksomhet overalt paa processionens vei. Til slut kom Kristiania Arbeidersamfund under sine faner; derefter 5—600 handelsmænd under et unionsflag, da deres egen korporation hadde vedtat ikke at møte under sin fane. Ogsaa Kristiania sjømandsforening holdt sig borte officielt; til gjengjæld fik de Kristiania-sjømænd, som ønsket at være med i toget, adgang til at stille sig under Drammens sjømandsforenings fane. Som helhet var toget av imponerende virkning, og fremfor alt var det en hoitidsstund av de sjeldne, da det rykket ind paa Eidsvolds plads i overvær av tusener og atter tusener av tilskuere i alle gater og vinduer. »Særlig straalte Indredepartementsbygningen med en formelig blomsterutstilling av damer gjennom alle sine vinduer,« oplyser Dagbladet; i virkeligheten var alle vinduer i Stortingsgaten og Karl Johans gate fulde av tilskuere, likesom alle bygninger ut mot disse gater flaget.

Det samme fortælles i omtrent samme ord i Morgenbladet, som tilføier, at ikke et vindu i Karl Johans gate ut mot Eidsvolds plads var ubesat, og at endog hustakene maatte gi plads for talrige tilskuere. Efter disse samstemmige vidnesbyrd fra to saa stik motsatte hold er der ingen grund længer til at opretholde den gamle seiglivede paastand om, at endel av huseierne i Karl Johans gate demonstrerte ved at rulle ned sine gardiner. Til gjengjæld har det historisk — for ikke at si kulturhistorisk — interesse at slaa fast følgende: Den norske regjering glimret ved sit fravær. Hoiesteret var heller ikke tilstede. Hovedstadens tingmænd med stortingspræsident Essendrop i spidsen var ogsaa borte; likeledes Kristiania kommunestyre. Det var en optræden, som selvsagt maatte virke særdeles utfordrende, og i en artikel i Verdens Gang, som lyner av ironi, og som Morgenbladet var overlegen nok til at ta ind, faar autoriteterne sit pas paaskrevet. Artikelen mundet ut i, at »det absolute veto glimret ved sin fraværelse« — paa det tidspunkt en sats, som hadde alle betingelser for at bli et slagord, og som det derfor gjaldt at neutralisere virkningen av.

Bjørnsons tale, som ganske naturlig formet sig som en hyldest til Wergelands minde, har sin plads i Kristiania bys historie, forsaavidt som den gaar ind som det viktigste led i dagens hovedfestlighet. Men den har ikke som hans Wergelandstale i 1864¹ noget direkte bud til byen og virker derfor ikke saa frisk og umiddelbar i sin appel. Hans syn paa Wergeland

¹ Jfr. Kristianas historie, IV, pag. 529.

var det samme, og han gir uttrykk for det i den skjønnelige lignelse: »Sagnet siger, at der er billedstøtter, som klinger hver gang den opgaaende sol rører ved dem. Her i Norge vil enhver opgaaende frihets- og oplysningstanke først træffe hans billede og derfra forsterket tone tilbake i slegternes sans.« Men forholdet til Kristiania er ikke længer som før. Ved 50-aars-jubilæet for Norges selvstændighet saa Bjørnson paa hovedstaden med varme øine og gjorde dens fremskridt ensbetydende med selve de frihetskrafter, som kom til gjennombrud paa Eidsvold. Nu staar det for ham som »naturlig efter vore forhold«, at hovedstaden er det sted, hvor man sidst blir enig om Wergeland og »hans barndomskamerat« Grundloven. »Derfor kan vi si, at begge, Grundloven og han, endnu er paa reise fra Eidsvold hit... Den dag de begge helt er kommet hit — det vil si fulgt av hele det norske folk — da er »første ring« færdig, og hovedstaden er blit Norges hjerte.«

Talen sluttet med den skjønnelige appel, som endnu idag eier en vibrerende magt: »Herfra gaar vi tilbake til kampen; men la os indvies til den, ved at føle os, brødre og søstre, under avglansen av hans billede. Saa har jeg nu den ære og den uendelige glæde paa det norske folks vegne at la dækket falde for billedet av den i folkekjærligheten gjenopstandne Henrik Wergeland. Det falde!« »Otte festklædte studenter drog dækket tilside, og under overvældende begeistring fra de over 50 000 mennesker, som var tilstede, steg statuen høireist imot dem med sin karakteristiske holdning. Umiddelbart efter blev monumentets fotstykke dækket med alle vaarens blomster — prægtige kranse og buketter fra foreninger og korporationer i by og bygd saavel som fra private.

Det siger sig selv, at det tok nogen tid før sindene faldt til ro efter denne opsigtvækkende begivenhet. Men én ting var alle villig til at indrømme: Bjørnson hadde talt med værdighet og selvbeherskelse, uten utfordring til nogen kant. Det var en side ved hans optræden, som blev paaskjønnet ikke mindst i Morgenbladet, som forresten fandt selve talen »temmelig tarvelig«, baade i form og indhold. Morgenbladet er ikke i tvil om, at »man uten ringeste vanskelighet i Christiania kunde ha skaffet hundrede, der hadde kunnet holde en likesaa god, ja bedre tale« — en paastand, som virker mere sterk end egentlig overbevisende. Dagbladet hadde i en poetisk tirade nævnt, at veiret under sidste avsnit av talen antok en eiendommelig karakter — »sterkt sollys gjennom en mild, svak mairegn, faldende i store klare draaper, saa man kunde tro sig at se, hvor løvknopperne sprat paa alle trær og busker.« Morgenbladet svarer meget prosaisk: »Som man vil erindre, var det et temmelig ugunstig veir med byger og kulde om eftermiddagen, saa at paraplyerne flere ganger maatte op; og løvknopperne holder fremdeles (20. mai) paa at sprette uten at være kommet synderlig videre til trods for det varmende foredrag.«

OPROP TIL ET EIDSVOLDSMONUMENT

Disse smaatræk, som er betegnende for stemningen, og som med lethed kunde suppleres med en hel del andre fra de nærmeste dage, fortæller med al ønskelig tydelighed, at den kamp som stod i Kristiania i det aar — i virkeligheden mere om Bjørnson end om Wergeland — var et led i den samme kulturkamp, som Wergeland hadde staat som en av bannerførerne for under brytningerne i 1830-aarene. Det virker under disse omstændigheter noget overraskende, at der i begyndelsen av 1881 blev utsendt

*Admiral Konows begravelse fra Trefoldighetskirken 17. oktober 1881.
Efter tegning av Alb. v. Hanno.*

et opprop til almenheten, undertegnet av 32 mænd i Kristiania og omegn, deriblandt statsminister Selmer, stortingspræsident Sverdrup og høiestretsjustitiarius Thomle og desuten formændene i forskjellige av byens foreninger og selskaper, om at ta op et energisk arbeide for reisningen av et Eidsvoldsmonument. Det var den samme tanke som i en lidt anden form var oppe i brytningsaaret 1836, og som ogsaa dengang resulterte i et opprop, undertegnet av steilt motsatte personligheter — men uten noget resultat.¹ Utsigterne var heller ikke nu særlig lyse, og det opprop til almenheten, om at tegne bidrag til et Eidsvoldsmonument som blev sendt ut høsten

¹ Jfr. Kr. anias historie IV, pag. 205.

1881, omtrent samtidig med at admiral Konow, »den sidste Eidsvoldsmænd« under stor høitidelighet blev jordfæstet fra Trefoldighetskirken, 17. oktober, var derfor dømt til at bli negativt. Men det utelukker ikke at diskussionen om det gaar som et karakteristisk led i tidens kulturkamp. Med en merkelig logik kjeder tilsyneladende ganske tilfældige begivenheter sig sammen og faar betydning som holdepunkter i en utvikling, bestemt av selve tidsaanden. Man vil fremfor alt være klar over hvorvidt Eidsvoldsmændene var høiremænd eller venstremænd, før man bestemmer sig for noget nationalmonument.

Næste led i kjeden er den daværende norsk-svenske kronprins Gustavs giftermaal med prinsesse Victoria av Baden, 20. september 1881. Det var en begivenhet, som i hovedstaden blev feiret med rik flagning i byen og paa havnen, salut fra Akershus kl. 12 om formiddagen og om aftenen folkefest paa Slotspladsen og avbrænding av et fyrverkeri. Omtrent en maanedes tid senere — 18. oktober — feiret Universitetet begivenheten med en »formælingsfest«, med professor Monrad som festtaler og Dietrichson som forfatter av den ved slike leiligheter uundgaaelige »kantate«. Fra professorer og studenter blev der sendt som gave til de nygifte et sølvkrus i dragestil med fremstilling av scener i Gunlaug Ormstunges saga; fra Studentersamfundet og Studentersangforeningen gik der loyale telegrammer; kort sagt, alt fortonet sig som den skjønneste idyl, da der pludselig brøt løs en »tragikomisk farce av vild uenighet«, som gav anledning til »bevægede scener baade paa Universitetet og i Studentersamfundet«. Farcen, som er utførlig skildret hos Wallem¹, skyldes det meget naturlige forhold, at studenterungdommens sunde sans reagerte like sterkt overfor den Dietrichsonske lyrik og den Monradske veltalenhet som overfor festens pedantisk-royalistiske karakter i det hele tat. Alt dette var allikevel bare et forspil til de begivenheter, som staar i forbindelse med kronprinsparrets ankomst til byen 11. februar 1882.

Det er neppe nogen overdrivelse at si, at Kristiania ikke ved nogen lignende anledning har anstrengt sig mere energisk end denne gang; det blev fra flere hold hævdet, at byen likefrem overanstrengte sig — en opfatning som kom sterkt til orde i Verdens Gang. Bladet fandt det ganske i sin orden, at landets hovedstad gav »tronfølgerparret« en værdig mottagelse, naar de kom hit første gang efter sit bryllup; men den »overdaadige pragt«, som denne begivenhet feires med, er langt fra paa sin plads. Den maa snarere betegnes som en forurettelse mot byens skatydere, saa vanskelige som tiderne er. Rigtignok blev det fra konservativt hold forkyndt, at de penger som offentlig og privat blev anvendt til at

¹ F. B. Wallem: Det norske Studentersamfund, II, pag. 119 flg.

smykke byen med, var vel anvendte penger som kom arbeidere og andre smaafolk tilgode; men Verdens Gang negtet at godkjende denne betragtningsmaate og hævdede, at de penger, som blev anvendt til stasen, blev unddrat det produktive arbeide og derved i virkeligheten var at betragte som bortkastet. Dagbladet, som krævet at »festen skulde ha fred«, ansaa det allikevel som sin pligt at peke paa, at forholdet mellem nationen og kongehuset langt fra var saa godt som det »kunde og burde være«, og at det ikke var »landets inderste følelse«, som blev utløst i den glæde, som hovedstaden nu bar til skue. Men alt dette utelukker ikke, at indtoget og alt, som staar i forbindelse med det, blev en begivenhet, som der længe gik frasagn om baade i hovedstadspressen og i aviserne utover landet.

Faa steder er saa heldig stillet som Kristiania med hensyn til de »lokale betingelser« for et festindtog, utvikles det i Morgenbladet. »En eneste gate fører fra jernbanestationen gjennom hjertet av byen op til Slottet«, og denne gate var ved denne leilighet smykket, dels ved kommunal foranstaltning, dels ved privat initiativ. Over utgangen fra jernbanestationen var der anbragt »en teltformig baldakin i rødt og guld, baaret av skraat nedfaldende stænger.« Ved Karl Johans gates utmunding i Jernbanetorvet, som dengang var betydelig snevrere end nu, var der opført en »let og smakfull sperreverks æresport«, smykket med kronprinsparrets navnesiffre omgit av guirlandre, vaabenskjold og flag. Ut mot Jernbanetorvet lyste et stort *Velkommen*; op mot Karl Johans gate læstes ordene *Eders lykke vor glæde*. Langs hele gaten var der plantet flagstænger omvundet med grønt og forbundet med et broget virvar av signalflag tvers over gaten. Det var et arrangement, som vakte skarp kritik. Dagbladet, som gjennomgaaende var tilfreds med arrangementet, fandt imidlertid denne del av det »absolut uheldig«, ialfald naar, saaledes som nu er tilfældet, »mange av de brogede lapper er alt andet end nye og rene«. Verdens Gang syntes, at hele denne lange rad av stolper og broget klæde nærmest mindet om en storvask, som var hængt ut til tork, og kunde ikke indse, hvorfor man netop skulde gi hædersgjesterne det indtryk.

Glanspunktet langs *via triumphalis* — den likesaa loyale som efemeriske betegnelsen for hvad man til daglig kaldte »Karl Johan« — var imidlertid den saakaldte *Triumfbue*, i krydset ved Akersgaten. Den var i renæssancestil, efter tegning av stadskonduktør Bull, opført i imitert granit og hadde en høide av ca. 29 alen. Triumfbuens pillarer, som var smykket med korintiske pilastre, bar paa forsiden — nedover mot Jernbanetorvet — kronprinsparrets kronede navnesiffre; nedenunder var der paa mandshoie fotstykker opstillet broncerte dekorativ-statuer av Harald Haarfagre og Olav den hellige, og paa baksiden paa lignende fotstykker statuer av kong Sverre og Haakon den gamle.

Det hele var kronet av en mægtig figur i sittende stilling: *Norge* i skikkelse av en ung kvinde med en hvilende løve ved foten av sig og støttet til riksvaabnet, mens hun i høire haand, som hun strækker frem til hilsen, holder en laurbærkrans. Baade kvindeskikkelsen og kongestatuerne var modellert av Brynjulf Bergslien. Paa *Norges* fotstykke var i feltet, saavel paa forsiden som paa baksiden, anbragt stiftstædernes vaabenskjold foruten vaabenskjoldene til endel av de større byer. Under hovedgesimsen paa forsiden av Triumfbuen læstes ordene: *Velkommen kronprins med din unge brud* — og paa baksiden: *Vor konge og hans hus beskjerme Gud*. Derefter fulgte en ny allé av flagstænger, delvis forbundet med gasrør av hensyn til illuminationen, og endelig var der langs fronten av universitetsbygningerne anbragt hvad *Morgenbladet* kalder »en lokal eiendommelighet» — »facetterte obelisker av klar blok-is, 6—9 alen høie.

Triumfbuen vakte forresten ikke paa alle hold samme beundring som i *Morgenbladet*. En brevskriver til et Nordlandsblad f. eks. betegner den som helt »smakløs«, og Bergens Tidendes korrespondent uttrykker i hovedsaken det samme. Triumfbuen gjør »et litet festlig indtryk«, forsikrer han, og festkomiteen har desuten begaaet »den utrolige smakløshet at stille en isbjørn og fire sælhunder op paa en is-sokkel straks nedenfor Karl Johansmonumentet» — formodentlig som en illustration til rigtigheten av den gamle paastand om, at der gaar bjørne løs i gaterne i Norges hovedstad. Verdens Gang finder Triumfbuen særdeles usmakelig og utsmykningen i det hele tat tarvelig. Bare her og der lar der sig paa-vise en virkelig god idé. Hovedstadens rike høiremænd burde virkelig ha kunnet finde paa noget bedre, naar deres vinduer og vægger skulde fremstille »det norske folks kjærlighet.« Men det som paa mange hold vakte mest opmerksomhet og var gjenstand for den sterkeste kritik var allikevel den samvittighetsfuldhet, som var lagt for dagen av de kommunale autoriteter, naar det gjaldt at sørge for at antallet av norske flag i Norges hovedstad ikke fik lov at brede sig for sterkt paa bekostning av de svenske. Man fandt, at her kunde og burde der været anvendt mere kritisk sans.

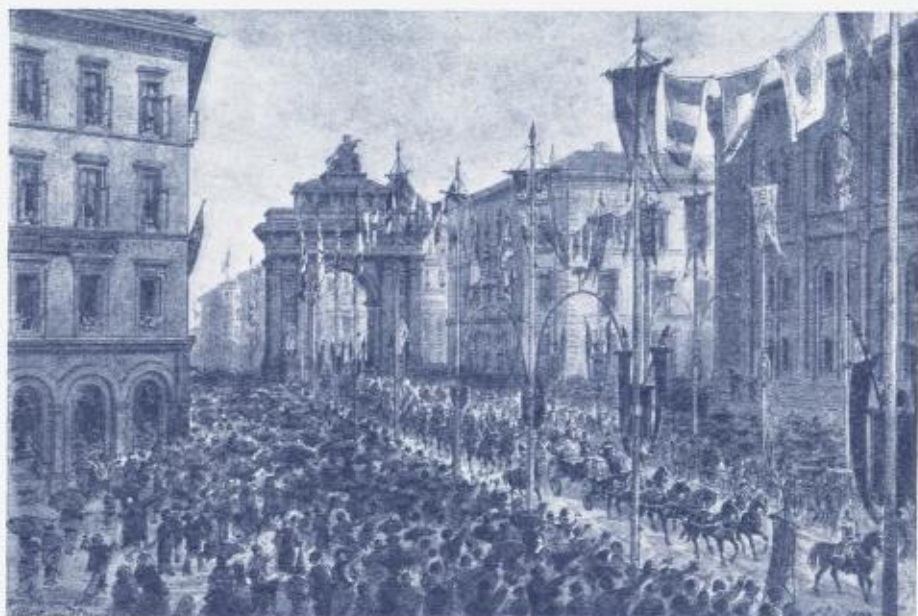
Toget løp ind paa perronen kl. 3.15 om eftermiddagen, mottat med kraftige hurraer. Paa Kristiania bys vegne, hvis kommunestyre var mødt frem *in corpore*, hilste borgermester Rygh de kongelige gjester velkommen og tolket »den glæde, hvormed vi hilser landets tilkommende konge og dronning; den hengivenhet, hvormed vi omfatter vort kongehus, og den deltagelse vi føler ved kongefamiliens lykke.« Efterat den sedvanlige presentation hadde fundet sted, og kronprinsen hadde holdt en svartale, begav kronprinsparret sig til sin vogn. Den blev trukket av 6 hester og

ET TRIUMFTOG UNDER BLOMSTERREGN

blev eskortert av »samtlige herværende kavalleriofficerer, omtrent 30 i tallet, under kommando av oberst Smith.»

Byens forskjellige korporationer var opstillet *en haye* langs Karl Johans gate, alene med undtagelse av Kristiania Arbeidersamfund, som nogen maaneder iforveien hadde dokumentert sin radikalisme ved at heise det rene flag. Kjøreturen opover Karl Johan artet sig som et fuldstændig triumftog under ustanselig blomsterregn og hurrarop. »Alle-

*Kronprinsparrets ankomst 11. februar 1882. Triumfbuen ved Stortinget.
Efter tegning av v. Hanno.*

rede da kronprinsparret passerte Triumfbuen, var deres vogn overfyldt av blomster», heter det i Dagbladets referat, »og dersom alle de buketter, der kastedes fra vinduerne, hadde naadd dem, vilde den blit fuldkommen skjult under deres mængde . . . . Efterhvert som toget passerte opover, hilstes det av ustanselige hurraer, navnlig utmerket studenterne sig.« Begeistringen naadde sin hoide, da kronprinsparret efter ankomsten til Slottet viste sig paa balkonen. Hurraerne stod som et veir over Slotspladsen, og midt i folkehavet sat Bernadotternes stamfar hilsende tilhest med sit stolte valgsprog: *Folkets kjærlighet min belønning*. Idag saa det ut til at familien hadde seiret som aldrig før.

Det eneste, som ikke var som det skulde være, var veiret. »En yderst illoyal taake«, som Verdens Gang uttrykker det, »hadde allerede dagen

iforveien sænket sig over byen«; den fortøttet sig i løpet av formiddagen, og umiddelbart før indtoget var den saa tæt at det var umulig at faa det fulde overblik over »*via triumphalis*«. Fra Slottet f. eks. var det ugjærlig at skjelne æresporten ved Akersgaten. Tilslut gik taaken over til en fin vedholdende støvregn, »som fik mange av dekorationerne til at se temmelig forpjuvket ut.« Hvad føret angik, var det simpelthen frygtelig; men publikums loyalitet trodset alle strabadser, og illuminationen om aftenen var efter Morgenbladets opfatning vel saa festlig som indtoget. »Gasblussene, som var anbragt mellem flagstængerne, lignet straalende portaler, som belyste flagenes og vimplernes brogede farver.« Dagbladet, hvis loyalitet den dag ikke i nogen henseende stod tilbake for Morgenbladets, skildrer denne del av programmet saaledes: »Klokken 8.20 berørte det elektriske lys fra de opstillede lamper med sin tryllefinger Slottet, som forøvrig kun meget sparsomt var oplyst; og da det kongelige tog med politibetjente, bærende fakler, i spidsen, klokken halv 9 begav sig ut, var det ikke vort sedvanlige prosaiske Kristiania, som laa foran dem; det saa ut som forvandlet til et stort straalende fepalads. I den fugtige luft fik belysningen en egen dæmrende glans, som snarere forhoiet virkningen; gjenskinnet av illuminationen hvilte over byen som en rødmende sky.«

De 14 dage som nu fulgte blev en særdeles anstrengende tid for hovedstadens befolkning inden nær sagt alle samfundslag. Første nummer paa programmet var festforestillingen i Christiania Theater mandag 13. febr., som Dagbladet karakteriserer som »en længe omtalt og længe om-disputert fest — for opkjøperne en glædesfest, for publikum en kostbar fest og for teatret en litet indbringende fest.« Teatret var selvsagt fyldt fra gulv til tak av et saare loyalt publikum, og det kan indrømmes likesaa godt først som sidst, at der blev trukket sterke vekslers paa denne følelse; navnlig gjælder dette for epilogens vedkommende, som ifølge Morgenbladet var »rettet til kronprinsen«, og som navnlig »dvælet ved de kampfulde tider og pekte paa fremtidens alvorlige opgaver.« Dagbladet karakteriserer epilogen som intet mindre end »en versificert redaktions-artikkel for Novemberforeningens organ for sund og sand oplysning« og synes at den burde avtrykkes og opbevares som »et minde om hvad man i 1882 dristet sig til at by vort kongehus og Kristiania publikum.« Sikkert er det, at den var ganske usedvanlig utfordrende og faldt endog adskillige inden høre tungt for brystet.

To dage senere var det store borgerbal, som i Morgenbladet betegnes som »en av de smukkeste festligheter der har været git i Christiania.« Det blev holdt i Frimurerlogen, hvis store sal nylig hadde været gjenstand for en gjennomgripende oppudsning, likesom der ogsaa var foretat forskjellige forbedringer ved indredningen. Det er overflødig at fortælle, at

bygningen var rikt dekorert med blomster og levende vekster, og i det hele blev der utfoldet en pragt, som senere gik igjen i mere og mindre fantastiske korrespondanser til den utenbys presse, sammen med skildringer av den luksus som hadde været utfoldet paa indtogsdagen og ved festforestillingen i teatret.

Slutningsnummeret i festlighetene var et fakkeltog, som fandt sted 25. februar — nøiagtig 14 dage efter ankomsten. Det hadde længe været utsat i paavente av godt veir; men da det saa ut til at det slet ikke vilde bedre sig, blev man nødt til at gaa ivei allikevel. Alle korporationerne fra indtogsdagen var med, utrættelige i sin loyalitetsfølelse. I alt drog ca. 3700 mennesker i procession fra Fæstningen til Slotspladsen, hvorav henved 600 med fakler; desuten 300 bryggesjauere, som hadde anmodet om at faa være med, og som for anledningen var utstyrt med kulørte lamper som de hadde faat utlaant hos dampskibsekspeditor Heitmann.

Disse lamper, som var rekvirert hjem fra England, men som man ikke hadde kommet til at benytte, skulde bli en begivenhet i dette fakkeltogs historie og redde en situation, som ellers vilde ha været haabløs. Festkomiteen hadde hat den dristige, men derfor ikke netop lyse idé at forsøke sig med en slags nymodens fakler, fabrikkert for anledningen. I motsætning til de gamle osende fakler med den sterke røk brændte de nye fakler med en klar flamme og liten røk; men til gjengjæld viste de en foruroligende tendens til at slukke paa et for tidlig tidspunkt. Allerede paa strækningen mellom Akersgaten og Slotspladsen gjorde man ubehagelige erfaringer i saa henseende, men værre blev det da toget naadde den aapne Slotsplads, hvor vinden, som den aften blaaste med en frisk kuling av sydvest, hadde en ganske anden magt. Den »blæste dem ut som spæde lys«, heter det i Morgenbladets referat, og da toget passerte slotsaltanen, hvor kongefamilien var samlet, »var kun faa fakler ibrand.« Da var det bryggesjauerne reddet situationen ved at svinge sine kulørte lamper — røde, gule og blaa. Kong Oscar hadde derfor sine ord i behold, da han i sin tale umiddelbart efter til deputationen, hvis formand var Kristiania bys ordfører, byskriver Petersen, rettet en tak paa egne og kongefamiliens vegne for »det nye bevis paa Christiania befolknings følelse, som vi ved denne aftenstraalende fakkeltog har mottat.« Men som helhet var situationen lidt trykket, og det er overflødig at fortælle, at det merkelige »fakkeltog« længe gav stof til humor, bl. a. i vittighetspressen.

Med denne begivenhet slutter hvad et utenbys blad kalder »den royaltistiske stormflod, som har overgaaet det gamle Kristiania i de sidste fjorten dage«; men ikke det alene. Hele episoden gir sammen med Christian IV-demonstrationen i 1880 og kampen om Wergelandsmonumentet i 1881 et ganske eiendommelig bidrag til hovedstadens mentalitet i begyndelsen av

1880-aarene. Tilsyneladende er disse begivenheter helt uafhængige av hverandre, men ved nærmere granskning opdager man, at der er en intim sammenhæng mellem dem, forsaavidt som de allesammen er typiske uttryk for brytningerne i tiden og derfor maa sees under en fælles synsvinkel. Her kommer ogsaa avsløringen av Schweigaardsstatuen ind, skjønt denne begivenhet, som fandt sted høsten 1883, hadde en betydelig enklere karakter.

Fra et eksklusivt Kristiania-standpunkt kan det siges, at likesom avsløringen av Wergelandsstatuen med Bjørnson som festtaler var de radikale kræfters revanche for det officielle Kristianas ostentative festarrangementer i forbindelse med Christian IV-statuen, saaledes var festligheterne i anledning av kronprinsparrets indtog »en kraftig opinionsytring fra hovedstadens oplyste befolkning mot alle slags republikanske krumspring«, som en norsk korrespondent i de dage uttrykker det i et brev til *Nya dagl. Allehanda*. Men denne opinionsytring berodde allikevel paa noget mere end en blot og bar stemning. Der var et moment av overbevisning i den, som trængte sin symbolik, og det var denne overbevisning som høsten 1883 fandt utløsning i reisningen av Schweigaardsstatuen — monumentet over den personificerte konservatisme. Hermed hadde det officielle Kristiania tat standpunkt til tiden paa en maate, som ingen kunde være i tvil om.

TIDSAANDEN OG FORHOLDENE OMKRING 1880

Det er utvilsomt, at den kulturkamp, som træder saa karakteristisk i dagen gennem de motsætningsforhold, vi har belyst i det foregaaende kapitel, i første række er at betragte som et produkt av tidsaanden, men samtidig har den ogsaa vigtige lokale tilknytningspunkter til den sociale og økonomiske udvikling, som var indledet her allerede før byutvidelsen. Det første er den ydre, saa at si europæiske, side ved bevægelsen; det andet viser os dens specielle Kristiania-side — alt det som forklarer os, hvorfor denne kamp om politik, videnskab, religion, literatur, kunst og sociale reformer nødvendigvis maatte arte sig som den gjorde her i byen. Det er et Kristiania-kapitel av betydelig interesse, som endnu venter paa sin specielle historiker, og som vi derfor i en oversigt som denne bare kan skissere i hovedtrækkene.

Hovedstadens udvikling i de første femti aar efter begivenheterne i 1814 er, som vi har paavist i foregaaende bind av vor fremstilling, fremfor alt et produkt av de frihetskrafter, som brøt igjennem i grundlovsaaaret. Wergeland satte en ikke liten del av sit geni ind paa at gi disse krafter virkerum i byen; men den almindelige retning i Europa, som blev indledet med reaktionens triumf over revolutionen av 1848 og frihandelens seierstog gennem landene i de nærmeste tyve aar fremover, førte ganske naturlig til, at det sociale reformarbeide blev liggende i dødvandet, selv om den sociale ansvarsfølelse paaviselig var i vekst. Samtidig vakte de forskjellige nationalitetsbevægelser rundt om i Europa, som navnlig blev av betydning for Italiens og Tysklands vedkommende, almindelig opmerksomhet i Norge, og under indtrykket av Danmarks vanskelige stilling skjøt skandinavismen en uforholdsmæssig vekst paa bekostning av selve den nationale idé. Danmarks nederlag i kampen med Tyskland blev under disse omstændigheter ensbetydende med skandinavismens fald i den offentlige bevissthet; til gjengjæld fører denne begivenhet paa den ene side til en styrkning av unionsfølelsen overfor Sverige og paa den anden side til en vækkelse av selve den norske nationalfølelse. I virkeligheten vil dette si, at hele den toneangivende del av

hovedstadens befolkning fra nu av samlet sig fastere end nogensinde om unionen, mens nationalbevægelsen nærmest hadde rot inden den hjemløse ungdom — ikke mindst studenterungdom, som kom til fra hele landet og likefrem virket som et oprørselement. Hvad arbeiderne angaar, maa de ut igjennem hele 1870-aarsperioden stort set betragtes som en politisk indifferent stand uten klassebevissthet og organisationstanke med Indremissionen som sin aandelige hovedfæstning. For de høiere klassers vedkommende artet forholdet sig nogenlunde paa samme maate, forsaavidt som dens religiøse livssyn var bestemt gjennem den Gisle Johnson'ske bevægelse, som ved midten av 1870-aarene forlængst hadde antat karakteren av et system, hvis moralske og etiske fortræffelighet var likesaa ubestridelig som dets teologiske følgerigtighet fra et retroende luthersk standpunkt¹. Det var et forhold, som var altfor vidtrækkende til bare at sætte sit stempel paa Kristiania. Det præget i virkeligheten »hele landet, det ganske folk likefra Universitetets høresale og departementernes kontorer til den fattigste husmandsstue«, mens det her i byen lot sig spore »likefra balsalen til den usleste Vaterlandskneipe«. Paa denne maate blir Kristiania i en utstrækning som aldrig før selve den konservative hovedfæstning i Norge — dette land, som »av alle europæiske var det som var længst borte fra det moderne tankesæt og mest indsukret i tusen-aarige anskuelser og fordomme«².

Til hverdags førte dette samfund gjennemgaaende et rolig liv, og bortset fra den forcerete byggevirksomhet i utkanterne, som vi skal komme nærmere tilbake til, var der til henvend slutten av 1870-aarene ingen væsentlige forskyvninger at spore for de centrale bydeles vedkommende; navnlig var den vestgaaende tendens i utviklingen, som i løpet av endel aar skulde gripe saa avgjørende ind i forholdene, endnu av underordnet interesse, og det var fremdeles regel snarere end undtagelse at privatbolig og forretning var samlet under ét tak. Dermed fulgte ogsaa, at Vor Frelsers kirke og Trefoldighetskirken var de to kirker befolkningen fortrinnsvis søkte hen til, og hos de to geistlige, stiftsprovst, senere biskop Tandberg i Vor Frelsers kirke og sogneprest Sven Brun i Trefoldighetskirken, fandt den utløsning for den religiøse og moralske opfatning, som var den almindelige, og som man befandt sig vel ved. Efter kirketid var det almindelig, at ungdommen »spradet paa Karl Johan« eller hørte paa musiken i Studenterlunden, hvor byens dameverden av den yngre generation stadig var repræsenteret ved et smukt og fyldig utvalg, og hvor Fritzners kose-lige pavillon virket indbydende som en landlig idyl. Repræsentanterne

¹ For en mere indgaaende analyse av forholdet — jfr. Gerh. Gran »To stadier i universitetets liv«, *Samtiden* 1908, hvorfra citaterne.

² Uttalelse fra 1874 av den danske kritiker Vilh. Møller, citert hos Gran.

for den ældre generation promenerte langs bryggerne — en tur som i aarenes løp hadde utviklet sig til noget av en tradition hos byens borgere; endelig var der ogsaa dem som foretrak at gaa i Kunstforeningen, som i disse aar hadde sit lokale i Hoppes gaard paa hjørnet av Karl Johans gate og Kirkegaten, likeoverfor det senere posthus.

»At vandre utover Drammensveien og nyde den frie, vakre utsigt til Oscarshal og Ladegaardsøen hørte ogsaa med til søndagsglæderne«, for-

*Stortorvet med Koppes gaard.
Efter træsnit.*

tæller J. Raabe i endel erindringer fra dengang¹. »Ingen skjæmmende husklynger stængte da for utsynet. Paa nedsiden ved sjøen laa bare Hauges fornemt utseende villa like ved veien; paa den anden side tronet konsul Heftyes herskapsmæssige bolig, bygget av gamle arkitekt v. Hanno, nu det britiske gesantskaphotel . . . . . Skillebæk med sine rike frugthaver var en av slekten Wedels eiendommer, og ved Skarpsno laa baatene rede til paa kort varsel at sætte over til Ladegaardsøens allée eller til Sæterhyttens indbydende pavillon. At utstrække vandringerne til Majorstuen,

¹ Jfr. Aftenposten no. 56, 144, 157, 1922, hvorfra citaterne.

Frogner etc. horte ogsaa med, mens turer til Bontjern og Sognsvandet blev regnet til de større utflugter«.

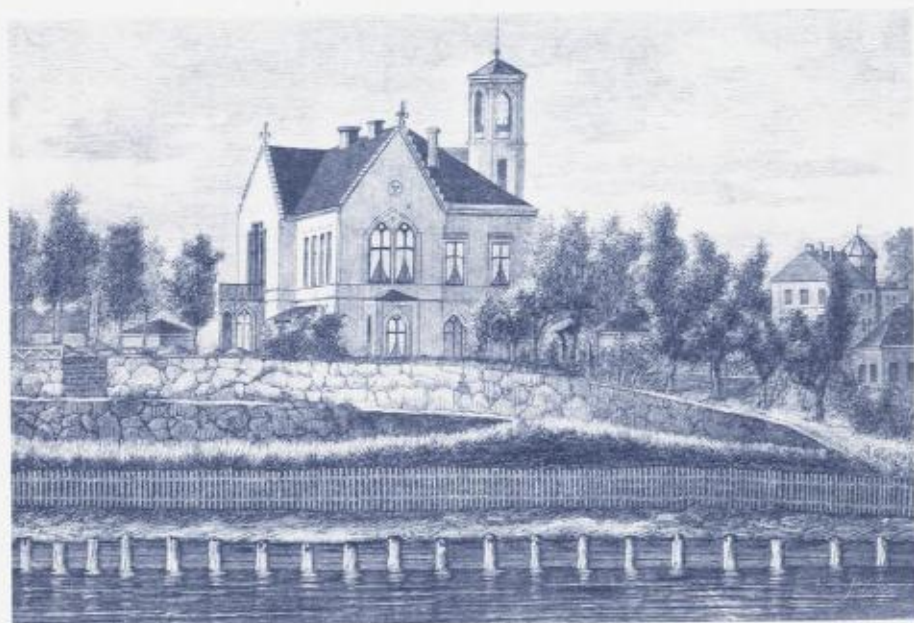
Billedet kan suppleres med yderligere enkeltheter, og mange er de, som endnu kan føie personlige minder til. Hver aarstid hadde sin egen fordringsløse charme i dette hovedstadssamfund, som endnu hadde saameget av smaabyens intimitet over sig — om sommeren friluftslivet langs Fæstningsstranden med de populære badehus: Sølyst, Hygæa og »Svømme-flaaten«, ogsaa kaldet Det militære badehus; om vinteren »skliene« paa Nisseberget, kjelkeakningen indover den overisede, ofte speilblanke Tullinløkke, og fremfor alt den prægtige skøitebane nede i Piperviken under murene av Akershus, hvor hele byen mødtes. Under disse forhold er det ikke at undres paa at en begivenhet som Stortingets aapning endnu var en del av byens liv, og at intet syn var mere »uforglemmelig«, end naar man øverst oppe i Karl Johan — særlig en vakker vinterdag med føre — »skimtet kongeslæden nede ved Stortinget, eskortert av det gule kor¹ med de kjendte skikkelser ritmester Grüner og stadshauptmand Andvord i spidsen; desuten den elegante hofstaldmester Sverdrup, som overlegent tumlet sin ganger«. Statsraader og andre høie embedsmænd i straalende uniformer bidrog til at lægge festivitats over gatebilledet paa en slik dag. Kort sagt, der var over den en stemning av farver og toner, av »bjelder og ringlende ridetøi«, som endnu lyser op i erindringen.

Alt dette hører med i billedet fra Kristiania ved overgangen til 1880-aarene; men ikke det alene. Ta ogsaa med det livlig interesserte teaterpublikum, som Kristiania altid har kunnet glæde sig ved, og som særlig utfoldet sig hver fredag aften (abonnementsaftenen) i Christiania Theater med parket og første logerad fyldt av byens elite, mens studenterungdommen og gymnasiasterne hadde besat 60-oringen og 40-oringen; endvidere de store snebalslag om vintereftermiddagene mellem elever fra forskjellige skoler; markedsmoroen paa Youngstorvet og Stortorvet, med hele den primitive løssluppethet fra generationer tilbake; de mange originaler som hele byen kjendte, og som gled ind i gatebilledet paa strøket som uadskillelig fra det — kort sagt ta med alt det, som henimot slutten av 1870-aarene endnu var en del av byens sjæl, og ingen vil være i tvil om at grundtonen i denne sjæl var livskraftig og umiddelbar. Paa den anden side hadde sportslivet, hvis betydning for den kropslige og sjælelige utvikling av Kristiania-ungdommen vi skal komme nærmere tilbake til længer ute i vor fremstilling, endnu liten plads i dens bevissthet; men dermed fulgte ogsaa at ungdommen ikke blev trukket bort fra hjemmet som nu, nær sagt til alle tider. Datidens familiefædre, spesielt inden

¹ Opløst ved lov av 28. mai 1881 mot Kristiania kommunestyres ønske.

forretningsstanden, fristet heller ikke den forjagede tilværelse mellem direktionsmøter og generalforsamlinger som vi saa ofte har hørt mange av den nuværende generation beklage sig over, og hvad mødrene angik, var de endnu ikke blit saa samfundsinteresserte, at de ikke hadde tid til at interessere sig for hjemmet. Alt dette førte ganske naturlig til, at hjemmelivet, navnlig i den mørke aarstid, var ganske anderledes utviklet og indholdsrikt end nuomstunder. »Dagligstuens store bord under paraf-

*Ritmester J. Hefstyes løkke ved Fillipstadbugten.
Efter træsnit.*

finlampen samlet hele familien til kveldstundernes efterlængtede timer med høilæsning av Ingemann, *En aften i Nøddebo prestegaard etc.*, musik, spil og lek«. Ogsaa dette er et interiør som peker langt ind i smaabyen og den rolige tid, men som forøvrig nu nærmet sig sin avslutning under et samvirke av begivenheter, som i løpet av endel aar skulde omkalfatre byen paa en række viktige omraader.

Mot denne almindelige bakgrund maa det Kristianasamfund bedømmes, over hvis hittil skyfri himmel av politisk og religiøs rettroenhet de første alvorlige uveirsskyer begyndte at trække op ved midten av 1870-aarene. Men i virkeligheten hadde stormen allerede været i anmarsch siden indførelsen av de aarlige storting i 1869. Utfaldet av den fransk-tyske krig befæstet det officielle Kristiania i den opfatning, at det, som i første

række hadde betinget Bismarcks storhet og held, var hans suveræne likegyldighet overfor den saakaldte folkevilje, som man nu stadig deklamerte om, og denne opfatning skjøt yderligere vekst i 70-aarene, efterhvert som den ene begivenhet efter den anden ute i Europa syntes at underbygge den konservative opfatning herhjemme.

Paa det utenrikspolitiske omraade kan sympatierne for Frankrike stort set betraktes som utdødd hos det toneangivende Kristiania ved midten av 1870-aarene, og mere og mere stiger det keiserlige Tyskland for bevisstheten som det koncentrerte uttrykk for system, metode og disiplin i motsetning til alle de nedbrytende kræfter i det republikanske Frankrike, som fylgte landet med tvil, uro og kamp. Liberalismens nederlag i England i 1874, som bringer Disraeli til magten paa bekostning av Gladstone, staar for datidens Kristiania som et nytt vidnesbyrd om, at frasemakernes tid er forbi, hvormeget de end søker at »lofte ideens fane«; i samme retning tyder man gjenreisningen av det spanske monarki paa ruinerne av den republik, hvis forgrundsskikkelse var Emilio Castelar. Selve høikonjunkturen synes at tale til gunst for det officielle grundsyn. I en tid, da Norge og dets hovedstad gaar fremover med kjæmpeskridt, og en almindelig velstand gjør sig gjældende inden alle samfundsklasser, er det galskap at sætte landet paa ende for en række politiske teoriers skyld, som er skikket til at undergrave mere end til at befæste samfundet og til at styrke demagogerne mere end det demokrati, som de ynder at gjøre sig solidarisk med. Derfor viste Kristiania endnu saa sent som ved midten av 1870-aarene den nye tid fra sig med en selvsikkerhet, som der ikke er nogen grund til at tvile paa oprigtigheten av, selv om det paa enkelte hold har været hævdet, at dette samfund i ikke saa liten utstrækning var befængt med hykleri.

Det sidste staar ikke efter vor opfatning for en objektiv kritik. Det daværende Kristianasamfund hadde utvilsomt sine dybe sociale brøst — eksempelvis en utvekst som den legaliserte prostitution, som vi skal komme nærmere tilbake til under omtalen av *bohème*-bevægelsen — og heller ikke paa det private omraade artet livet sig altid uten plet og lyde. Men der var allikevel gjennemgaaende en utpræget respekt tilstede for selve autoritetsbegrepet, hvad enten det repræsentertes som i hjemmet av forældrene, i staten av Hs. Maj. Kongen, eller paa det religiøse omraade av den »Gud, som ikke lader sig spotte«. Der var noget i alt dette, som appellerte intimt til selve det østlandske folkelynn med dets selvbeher-skelse, dets ulyst til at utlevere sig, dets hurtige reageringsevne overfor alt, som mindet om talemaater. Svakheden ved dette folkelynn var dets fantasiløshet — dets mangel paa evne til at gi sig hen og til at forstaa ethvert andet standpunkt end det som for det selv stod som det eneste

rette og naturlige. Derfor var det daværende Kristianasamfund stort set endnu ikke grepet av tvilens klo. Det livssyn det var vokset op i presenterte til alle sider et saa harmonisk utbygget, et saa verdensklokt avbalancert og sikkert grundfæstet system, at det i virkeligheten ikke levnet rum for anden følelse av tro — hvad der i dette tilfælde vil si det samme som autoritetstro.

Paa det indrepolitiske omraade faar dette grundsyn sit mest karakteristiske-utslag i den steilt avvisende holdning som det officielle Kristiania med Morgenbladet som hovedorgan indtar overfor de forskjellige spørsmål, som meldte sig til drøftelse ut igjennem 1870-aarene i retning av reformer med et systemskifte for øie. Det hele fortonet sig for byen som et spektakelstykke arrangeret av »politiske lirekassemænd, stjernegutter og Gregoriusbrude, som skraaler i munden paa hverandre om alle de misligheter og ulykker, hvorav vort samfund lider, og underbyder hinanden i tilbud om at løse og løfte«¹. Denne opfatning var den altbeherskende gjennem hele det betydningsfulde avsnit, som ligger mellem forkastelsen av den anden unionskomité's forslag av 1871 og beslutningen om riksretstiltalen av 1883, og gir dermed den nødvendige forklaring paa byens holdning i denne stadig mere bevægede tid. Ketil Motzfeldt, hvis steile personlighet gjorde ham like ensom baade tilhøire og tilvenstre, fortæller i sine *Dagbøger* mange karakteristiske eksempler paa, hvorledes det officielle høires fornægtelse av enhver realitet i motpartens argumenter drev venstre stadig videre i radikalisme, skjønt det bondeflertal, som repræsenterte grundstammen i det, i virkeligheten var alt andet end revolutionært. Men embeds- og forretningsverdenen i Kristiania, som behersket byen kommunalt og økonomisk, vilde nu engang ikke vite av nogen akkordering — og hvad skulde ogsaa det være til? Med en partiliste, som holdt sig praktisk talt uforandret gjennem en aarrække baade for stortingsvalgenes og kommunevalgenes vedkommende, og som umiddelbart før den blev offentliggjort blev forelagt Friele til revision², mønstret høire ved hvert valg sine menige med beundringsværdig præcision og med et resultat, som ikke var til at misforstaa. Overfor en slik endrægtighet var det ikke at undres paa, at folk i kongens svenske omgivelser med forholdsvis liberale synsmaater — eksempelvis i statsraadsaken — kunde faa sin opfatning ændret i konservativ retning hos det toneangivende Kristiania. En anden sak er det, at dette forhold hadde sine svakheter; eller som høiesteretsadvokat Jacob Ihlen, likeledes en av de mere fordomsfrie personligheter inden høire, uttrykte det en gang i

¹ Morgenbladets no. 1, 1870.

² Jfr. Nils Vogt: Under Frieles haand og paa egen fot. — Frieles begrundelse, naar han strøk et navn, var den meget enkle: Ham stryker vi. Det er et fæ!

1880: «Forholdene hos os faar man ikke bedst kjendskap til i middage hos Thv. Meyer og andre grosserere». Ytringen, som er citeret hos Motzfeldt¹, kaster et betegnende streiflys over de nære forbindelser mellem det toneangivende Kristiania og det officielle Sverige og gir indirekte en forklaring paa endel av de foreteelser vi har skildret i det foregaaende kapitel; men desværre endte det ikke med det. Forholdet hevnet sig i det lange løp med uhyggelig konsekvens. Det Kristiania som vægret sig

*Johan Jørgen Tandberg.
Efter litografi.*

ved tro paa enhver hæderlig bevæggrund hos demokratiet, endte med at faa sit eget fædrelandssind mistænkt og blev staaende i bevisstheten hos den overveiende del av landets befolkning som hovedfæstningen for alt hvad der var unationalt. Det er en utvikling, som vi har været inde paa i det foregaaende² og som ikke kan beklages sterkt nok, bl. a. av den grund, at den var uten rot i byens historie siden 1814. Det Kristiania, som berget 17. mai gjennom Torvslaget; som hadde hovedæren for frigjørelsen av det trefarvede flag, og som var vidne til det første «guttetog» i Norge, hadde fortjent en bedre skjæbne end den det nu fik.

Overgangen fra 1870-til 1880-aarene markeres ved at partimotsætningene blir stadig mere

uforsonlige. Av Motzfeldts dagbøker faar vi et levende bilde av, hvorledes den politiske knute strammes inden Stortinget i løpet av 1880—81, samtidig med at kampbølgerne hver dag gaar høiere fremfor alt i hovedstaden med dens mange paagaende kræfter. I 1879, paa et tidspunkt da der mangesteds i landet endnu ikke eksisterte noget liberalt parti ved valgene, tar Kristiania venstre, som vi alt har nævnt, for første gang del i valgkampen som eget parti. Nederlaget var git paa forhaand. Venstre monstret 705 stemmer mot høires 1703, og da partiet

¹ Jfr. Ketil Motzfeldt: *Dagbøker*, pag. 120.

² Se ovenfor pag. 30.

forsøker sig igjen i 1882, er resultatet endnu bedrøveligere for det. Med 2398 stemmer mot 779 erklærer »hovedstadens oplyste vælgere» endnu engang, at de ikke vil vite av nogen forandring i det regjeringssystem, som man nu hadde vænnet sig til, og hvis fortræffelighet man var likesaa overbevist om som nogensinde. Men det utelukker ikke, at der hersket adskillig misstemning paa flere hold, bl. a. inden militærstanden. Særlig var dette tilfældet i artillerivaabnet, hvor adskillige yngre officerer ikke la noget skjul paa sine radikale sympatier paa trods av den herskende opfatning inden den ældre generation av militære, som gik ut paa, at en venstreofficer nærmest var en skam for armeen. Det ligger utenfor rammen av vor fremstilling at komme nærmere ind paa de rivninger, som kunde opstaa under slike forhold, og de scener de kunde gi anledning til; men ikke større end byen var, siger det sig selv, at det blev et sensationsnummer av rang, da brigadechefen, general Storm Wergeland i december 1882 forsøkte at intimidere en række yngre artilleriofficerer til at avgi en erklæring, som i hovedsaken gik ut paa at de stod utenfor enhver sympati med det saakaldte radikale partis ideer¹. Episoden, som paa sin vis er karakteristisk for forholdene, gav anledning til en længere pressefeide, men noget skridt fremover i den offentlige diskussion betegner den ikke. Det militære Samfund, som i 1878 hadde faat sin egen bygning nede ved Fæstningen, vedblev nemlig nu som før at staa helt neutralt overfor dagens spørsmal i motsætning til Studentersamfundet og fremfor alt Arbeidersamfundet med dets utfordrende holdning overfor det toneangivende Kristiania.

Men det er ikke bare dagens aktuelle politik som interesserer. Over politiken staaer litteraturen — en naturlig følge av hele den bevægelse, som var reist av Brandes i begyndelsen av syttiaarene, og som allerede hadde skapt et helt nyt syn paa litteraturen hos den aandelig interesserte ungdom. Bjørnsons og Ibsens samfundsdramaer saavel som Lies og Kiellands samfundsromaner blev under disse omstændigheter noget andet og mere end literaturbidrag og emner for en diskussion om æstetiske og psykologiske værdier. De blir kampsignaler — angrep paa det bestaaende samfund, hvis moral og institutioner blir tat op til en prøvelse, som gjennemgaaende har karakter av en flængende kritik. Det er fra et nutidsstandpunkt let at peke paa ensidighetene ved denne digtning, samtidig med at det tidsbundne ved den ikke lar sig illustrere bedre end ved den sindsro nutidens ungdom lægger for dagen overfor verker, som likefrem satte sindene i brand hos deres forældre og fik teatret til at gjenlyde av larmende demonstrationer. I samme forbindelse maa nævnes de bevægede

¹ For enkeltheter jfr. S. C. Hammer: Georg Stang. Et blad av Norges nyere historie, pag. 39.

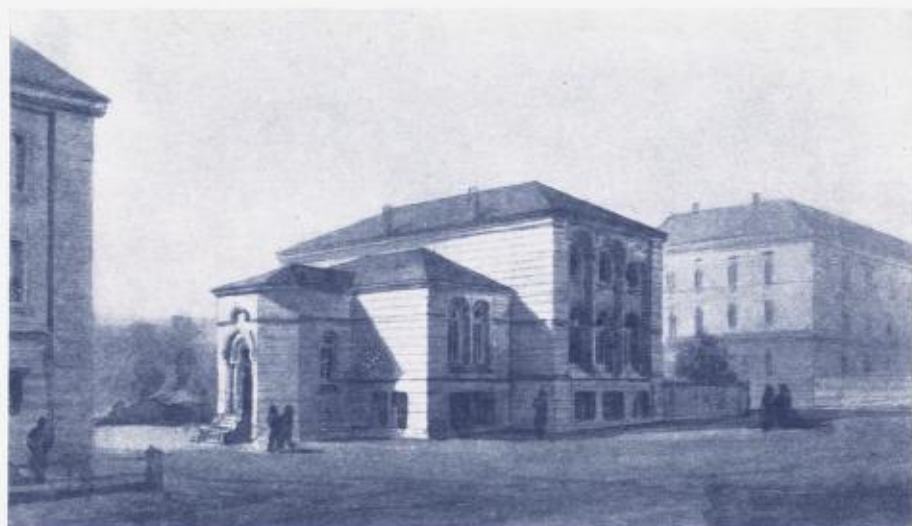
scener som utspandt sig paa Toldboden, naar danskebaaten *Baldur* — den sedvanlige »litteratur-baat« — var underveis op fra Kjøbenhavn med et nyt verk av en av »de fire store«. Mellem sjauere og toldfunktionærer, bokhandlerrepræsentanter og visergutter promenerte literater, kritikere og redaktører i samtale om dybsindige problemer — et typisk tidsbillede som behersker ottiaarene og som ingen anden tidsalder har kunnet vise side-stykke til. Lykkelig den kritiker, som kunde kapre et eksemplar i første omgang, før de svære pakker blev heist op av rummet og aapnet i overensstemmelse med toldvæsenets forskrifter. Næste akt foregik hos bokhandlerne, som arbeidet under høitryk med at pakke og ekspedere bøkene indenbys og utenbys¹. I de følgende uker var byen noget av en literær diskussionsklub. Alle gav sit bidrag til den fælles underholdning; man fandt op mere eller mindre vellykkede slagord; man hængte sig fast i repliker som fik ry, likesaa meget paa grund av sin form som paa grund av sit indhold, og hvis det literære verk var et drama, var opførelsen ensbetydende med nye brytninger med efterdønninger i følge. Kort sagt, man levte i en atmosfære ladet med uforholdsmæssige mængder av moralske og sociale problemer, som gav ungdommen en følelse av at staa midt oppe i noget av en hærtningsprøve, mens den ældre slegt i overveiende grad var paa det rene med, at det hele hadde karakteren av en oppløsningsproces.

Midt i dette gjærende, opagiterte, kamplystne Kristiania utviklet sig utover vaaren 1883 de begivenheter, som i slutten av april førte til at Odelstinget besluttet riksretstiltale mot ministeriet Selmer. Bortset fra den politiske interesse som knytter sig til disse begivenheter og som gir dem plads i Norges historie, bidrog de naturligvis rent lokalt set til at gjøre Stortinget til et brændpunkt for den offentlige opmerksomhet, og mange var de scener, som i disse maaneder fandt sted utenfor Stortingsbygningen, mens gallerierne jevnlig var fulde av tilhørere. Gjennemgaaende syntes byens befolkning, ialfald i de centrale bydele, at helde til den opfatning, at det trods alt allikevel ikke vilde komme til riksret, bl. a. av den grund, at der paa flere hold inden Stortingets venstre blev arbeidet i samme retning. Derfor blev stemningen saa meget bitrere, da Odelstingets beslutning faldt som den gjorde, og paa et stort folkemøte i første halvdel av mai, som maa betragtes som en ganske god generalnævner for gjennemsnitsopfatningen blandt byens vælgere, gav den sig et sterkt og umiddelbart utslag. Det centrale i den kamp, som nu stod paa, oplyste grosserer C. Gulbranson, den ene av hovedtalerne paa møtet, var kongedømmet og unionen, og under levende bifald hævdet han, at vi

¹ Jfr. Jubliæumsskriftet: Den norske bokhandlerforening 1851—1926.

ikke vilde gi slip paa nogen av dem. Den anden hovedtaler, professor Ludvig Daae, betegnet situationen som produktet av en alliance mellem magtbegjæret og de smaa personlige interesser paa den ene side og begrepsforvirringen paa den anden. I samme retning gik de ledende artikler i de konservative organer med Morgenbladet i spidsen. Allerede tidlig paa aaret hadde bladet avgit den generelle erklæring, at »intet menneske med sund menneskeforstand vilde tillægge den mening, hvortil en flok usakkyndige lagtingsmedlemmer kom, den aller mindste betydning«¹, og

*Det militære Samfund.
Efter tegning av arkitekt von Hanno.*

gjennem maaneder var denne opfatning hamret ind i bevisstheten, saa at ingen av »hovedstadens oplyste vælgere« lenger var i tvil. Det siger sig selv, at man ikke blev svar skyldig paa den anden side, og i det hele tat var brytningerne inden almenheten av den art, at folk mere end en gang var fristet til at gaa løs paa hverandre med tørre næver for at faa utløsning for følelser som ord kom tilkort overfor. Forsaavidt var det et heldig trøf, at den store utstilling paa Tullinløkken sommeren 1883, som vi skal komme nærmere tilbake til, en tid ledet folks tanker i en anden retning. Men »det store og blodige drama der er avertert til opførelse«² laa allikevel bak det hele, og da riksretten traadte sammen 7. august, hadde byen atter en av sine bevægede dage. Indtrykket blev forsterket

¹ Morgenbladet, no. 25 A, 1883.

² Ibid. no. 88 A, 1883.

av den tilfældighet at der var fødselsdag i kongefamilien. Det flaget i byen og paa havnen til ære for kronprinsesse Victoria, og kl. 12 drønnet salut fra Akershus.

Ingen som har personlige erindringer fra høsten 1883 vil nogensinde komme bort fra mindet om den overvældende interesse for riksrettsforhandlingerne, som behersket byens folk saavel som »folk fra provinsen« — ialfald i den første tid. Man syntes, at man én gang i det mindste maatte op paa lagtingsgalleriet og se, hvorledes det tok sig ut hele dette merkelige retsapparat, som alle aviser hadde saameget at berette om, og hvis forhandlinger fra første stund antok likefrem overvældende dimensioner. Etpar springende punkter er tilstrækkelig til belysning av forholdet. Som bekjendt nedla defensor, høiesteretsadvokat Johannes Bergh, allerede i første møte paastand paa, at riksretten var inhabil, og dermed begynte fra 17. august den saakaldte *Inhabilitetsprocedure*, som med indlæg, »repliker« og »dupliker« varte til og med 12. september; saa fulgte vidneførselen, og derefter *Realitetsproceduren*. Den varte for aktoratets vedkommende fra 22. oktober til 8. november og konkluderte med at aktor, høiesteretsadvokat Walter Scott Dahl indstillet statsminister Selmer til at ha sit embede forbrudt. Dagen efter fik defensor ordet til en forsvarstale, som varte til 19. december, da retten tok ferie.

Under disse omstendigheter er det ikke at undres paa at den offentlige interesse efterhaanden knækket sammen, og allerede før riksretten var halvfærdig, var der ikke længer nogen trængsel paa lagtingsgalleriet for at overvære forhandlingerne — »betegnende nok«, tilføier en samtidig korrespondent til et utenbys høireblad¹. »Riksretten er den magre ko, som sluker alle de fete«, opplyser han, »uten dog selv at bli fetere. Dens forhandlinger fylder alle aviser; den er samtaleemne«.

Men interessen ved den angaar ikke længer sakens kjerne; bare de »historier«, som staar i forbindelse med den. Det var et forhold, som varte helt frem til slutten av riksretten, og som gaar ind som en bestanddel av den overophetede atmosfære, som man befandt sig i.

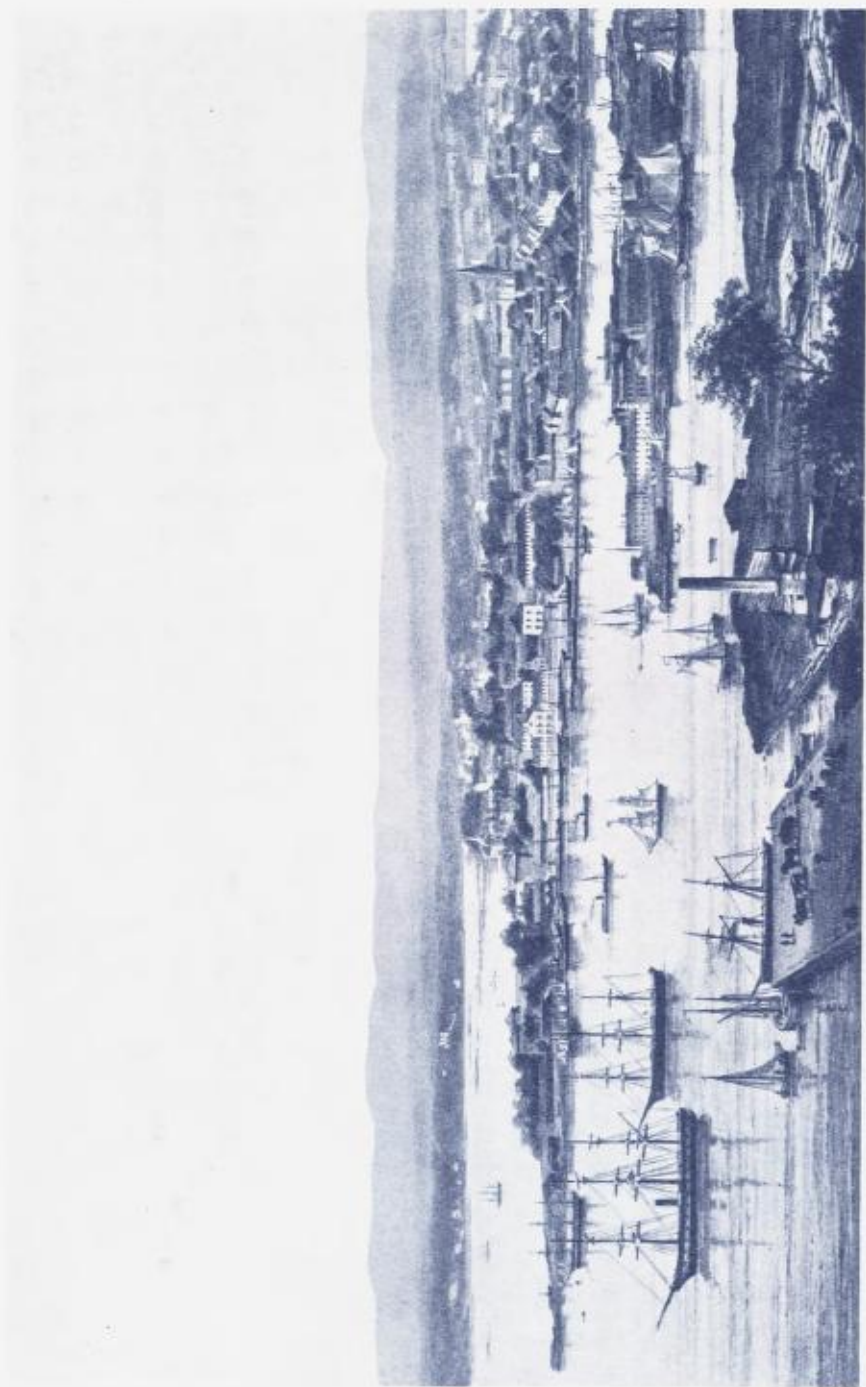
Juleferien og Stortingets fravær bragte selvsagt en pause i den politiske diskussion; men det er indlysende, at man ikke kunde ryste den av sig. Riksretten var som nissen paa lasset; den flyttet med overalt.

Men engang blev der heldigvis en avgjørelse ogsaa i denne sak.

Den faldt 27. februar 1884, og ved et eiendommelig trøf var der ogsaa dennegang fødselsdag i kongefamilien. Prins Carl, som opholdt sig her med sine forældre og etpar av sine brødre, var 23 aar den dag, men i følelsen av hvad der var ivente, var der ingen privat flagning i byen og

¹ Smaal. Amtstid. no. 160, 1883.

*Kristiania i 1880-arene.
Efter litografi av O. Bentzon.*

paa havnen. Men salutten kunde selvsagt ikke sløifes, og da dommen blev læst op præcis kl. 12, faldt kanonaden drønnende ind fra Akershus — et effektivt slutningsnummer, som gaar igjen i alle samtidige beretninger, delvis med betragtninger over hvor merkelig det faldt sammen med indledningsnumret.

Utenfor Stortingsbygningen blev statsminister Selmer, da han overvældet av bevægelse gik op i sin vogn ved »den historiske trappe« hyldet av en svær folkemasse, som derefter ganske rolig blev staaende og vente for at ta imot de lagtingsmedlemmer som hadde avsagt »folkedommen« i riksretten, som Morgenbladet uttrykker det. »Mottagelsen var rimeligvis for deres vedkommende ikke blit av saa behagelig natur«.

Men der kom ingen, og tilslut fik man rede paa hvorfor. Mens »folket« ventet ved den historiske trappe, forlot »folkedommerne« bygningen gjennom den praktisk talt ukjendte utgang til Stortingsgaten.

MULIGHETER OG TILLØP

Totalbilledet av Kristiania ved indgangen til 1880-aarene er, som vi allerede har antydnet i det foregaaende, i høi grad præget av ufærdighet og mangel paa symmetri. Grunden er i første række den, at bebyggelsen i en aarrække foregik særdeles spredt, saaledes at store dele av de strøk, som kom ind under byen ved loven av 1857, endnu ikke var vokset organisk sammen med den, da 1870-aarene satte ind med sin intense byggevirksomhet. Den nye byggeperiode, som helt stod i høikonjunktorens tegn, blev under disse omstændigheter en likefrem kritisk tid for byen, arkitektonisk set, saameget mere som forholdene la alt tilrette for en uforsvarlig byggemaate. Rigtignok fik man i 1875 — under følelsen av at bygningsloven av 1842 var helt utilstrækkelig — en ny bygningslov for Kristiania; men den nye lov forlangte likesaa lidt som den gamle nogensomhelst garanti for teknisk kyndighet hos den, som paatok sig at bygge et hus. Hvemsomhelst kunde nu som før anmelde en bygning til opførelse og fuldføre den efter sit eget hode og av de materialer han hadde lyst til.

Følgen var at byggevirksomheten blev git den rene tilfældighet ivold, og resultatet var derefter. Gjennemgaaende var det den traditionelle »kassetil«, som flørerte, særlig hvor en række hus blev opført samtidig, som f. eks. paa Grünerløkken, som det paa denne maate lykkedes at faa ødelagt for bestandig, æstetisk set. Ogsaa for de centrale bydele hadde perioden sine uheldige følger; derimot blev vestkanten praktisk talt ubørt av den, for det første fordi der her endnu blev bygget med en viss respekt overfor den villatradition, som hadde oparbeidet sig i dette strøk, og for det andet fordi de bygningsentreprenører, som opererte her, var folk av faget, selv om de gjennemgaaende ikke hadde nogen større forstand paa arkitektur. Værst var det i saa henseende i de senere østlige og nordlige bydele av Kristiania, som paa dette tidspunkt endnu hørte ind under Aker, og hvor det derfor gjaldt at utnytte stillingen, saalænge man kunde operere uavhengig av den eventuelle bygningslov for hovedstaden.

Det gik som man kunde vente sig. Byggevirksomheten antok, efter hvert som tiderne gik op, karakteren av den vildeste spekulation, og længe før høikonjunkturen hadde naadde toppen var stillingen den, at byggevirksomhet blev drevet ikke bare av folk, som ifølge sin profession sat inde med større eller mindre forutsætninger for at forstaa sig paa den, men ogsaa av en mængde helt usakkyndige folk i andre stillinger — eksempelvis smaahandlere, haandverkssvende og gaardsgutter. Saa

*Peter Petersen.
Efter fotografi.*

længe høikonjunkturen varte og husleien steg, gik det selvfølgelig utmerket for alle, som befattet sig med byggevirksomhet — særlig for de typiske spekulanter — og da nedgangsperioden meldte sig, omtrent samtidig med beslutningen om byutvidelsen, var de allikevel istand til at holde stillingen. Grunden er meget enkel. Nedgangsperioden bragte synkende arbeidslønninger og lavere priser paa materialer — eller med andre ord en chance, som spekulanterne mente de maatte utnytte, mens det endnu var tid — og med en dristighet, som hadde karakteren av den rene hasard, laante de fortvæk penger til nye foretagender mot svimlende renter, som de selv bød — almindelig 16 til 18, undertiden endog over 20 pro-

cent. Paa denne maate lykkedes det altid spekulanterne at reise laan, »og det var ingeniende de mindst bemedlede av vore borgere, som her gav efter for fristelsen og støttet en fordærvelig bedrift«¹. Men tilslut endte det naturligvis med en katastrofe.

De nye bygninger var gjennemgaaende ført op saa slet og billig, at de betinget en lav husleie. Men under en viss rimelig grænse kunde den ikke gaa, selv i mindre fordelagtige strøk, uten at føre til ruin for rette vedkommende. Det var det, som nu skedde. Husleien gik ned — først

¹ Morgenbladet no. 210 A, 1880.

for de større, mere elegante leiligheter; derefter for mindre og enklere. Det var et forhold som gjorde sig gjældende over hele byen, og som bl. a. førte til, at en hel del folk, som tidligere bodde i de nye bydele, nu flyttet ind i den ældre by, hvor de hadde sit arbeide. Følgen var et fuldstændig sammenbrud i husleien for de ydre bydeles vedkommende samtidig med at en hel del av husene blev staaende bokstavelig talt tomme. Dermed var spekulanternes skjæbne beseglet, »og mere end en av dem forsvandt efterhaanden i den dunkelhet, hvorfra han kom — som regel ganske utarmet — efter i nogen aar at ha levet i herlighet.»

Langt viktigere end disse uheldige spekulanters skjæbne, som for saavidt bare var tilpas, er den ubodelige skade, som de paaførte byen ved sin virksomhet. Statsmagterne hadde her — som vi allerede har antydnet — en væsentlig del av skylden paa grund av den meningsløst lemfældige bygningslov av 1875, og den som fik føle ubehagelighetene og de skadelige følger av forholdet, var naturligvis først og sidst Kristiania kommune. Byen fik i stor utstrækning en stilløs og skjæmmende bebyggelse, præget av den rene tilfældighet, samtidig med at husene i og for sig var upraktiske og usolide baade ved den maate de var bygget paa, og de materialer, som var anvendt. Rigtignok var man mot slutten av 1870 naadd saalangt, at Storebrand hadde ansat en teknisk assistent, med fast løn, som skulde vareta selskapets interesser overfor entreprenørerne ved at føre kontrol med de materialer en bygning blev opført av, og den maate arbeidet blev ledet paa; men da var alt den værste skade gjort, saaledes at dette kloke skridt fra Storebrands side først fik betydning for fremtiden.

Hvad Den almindelige Brandforsikringsindretning angaar, stod den endnu paa dette sene tidspunkt uten nogen indflydelse i saa henseende. Først naar det hele bygverk var færdig, kunde Indretningen sende sine »taksationsmænd« til aastedet; men det siger sig selv, at den bedømmelse disse folk var istand til at underkaste en bygning, nærmest var værdiløs, fordi de ikke hadde noget andet at støtte sig til end bygningens ydre. Maling, puds og ydre flitter kunde paa denne maate komme til at dække over alvorlige indre feil og mangler ved den. Følgen var, at det gjentagne ganger hændte, at bygninger, hvis usoliditet og andre mangler man først blev klar over paa et senere tidspunkt, til at begynde med fik en altfor høi brandtakst.

I længden var dette forhold selvfølgelig ganske uholdbart av hensyn til de betydelige interesser for Staten, som her stod paa spil, og i 1879 lot derfor Brandforsikringsindretningen foreta en omtaksering i stor stil av faste eiendomme i Kristiania. Resultatet blev et svært fald i eiendomspriserne, som navnlig gik haardt utover alle mindre gaardeiere, hvis stilling allerede iforveien var særdeles vanskelig paa grund av leieboernes

sviktende evne til at betale husleie. Kommunestyret hadde derfor allerede i 1878 bevilget disse gaardeiere, som navnlig hørte hjemme i de nye bydele, en længere henstand med utredningen av grund- og næringsskatten, forat de skulde slippe at tvinges bort fra sine eiendomme ved skatteauktion, og i 1879 og derefter i 1880 blev der ved en ny kommunestyrebeslutning, som var dobbelt paakrævet efter omtakseringen, ydet dem en lignende henstand. Men nedgangsperioden viste allikevel sine overvældende følger og mot slutten av sidstnævnte aar var stillingen den, at man »saa godt som daglig kan se eiendomme med tomt bli solgt endog betydelig under assurancetaksten«, et likefrem unaturlig forhold i en by som Kristiania, »hvor tomter staar saa høit i pris«¹. Etpaar tal til belysning av alt dette siger her mere end en lang utredning. I aarene 1876—80 blev der her i byen bygget 1 759 gaarder til en samlet forsikringssum av 46.8 mill. kroner; samtidig blev der holdt tvangsauktion over 704 eiendomme til et salgsbeløp av ca. 13.5 millioner. I alt blev der i perioden avhændet 1 441 eiendomme til et beløp av ca. 35.1 mill. kroner — efter hvad tinglæsningsprotokollerne oplyser — men det tilføies uttrykkelig i amtets femaars-beretning, at opgaven ikke er absolut korrekt, forsaavidt som »en og samme eiendom flere ganger kan ha skiftet eier i løpet av et aar uten at skjøte ved hvert saadant omskifte er blit utstedt og tinglæst.« Det kan i samme forbindelse nævnes som et nedslaaende faktum, at der i løpet av perioden blev pantet for skat til et beløp av ca. 4.5 mill. kroner, samtidig med at hele byskatten ikke utgjorde mere end 8.4 millioner.

Desværre bragte de nærmeste aar efter 1880 ingen lettelse i eiendomsmarkedet, skjont der paa andre hold lar sig paavise en kjendelig bedring. I en længere, meget indgaaende artikel i Morgenbladet vaaren 1882² gjør en indsender opmerksom paa, at man »allerede i lang tid har hat det triste syn at se dagbladene fyldt med tillysninger til tvangsauktioner«, og han tilføier, at dette beklagelige forhold navnlig gjælder »eiendomme i byens utkanter« — eller, med andre ord, i de nye bydele. Hvis man kunde gaa ut fra, at disse auktionsberammelser bare stod der som et sidste truende varsel overfor slappe eiendomsbesiddere eller folk, som hadde vanskelig for at klare sine forpligtelser, men som nok fandt en utvei tilslut — ja, da fik det jo endda gaa, utvikler indsenderen. Men desværre, forholdet er ikke saa liketil. »I altfor mange tilfælde ender det med, at eiendommene sælges og gaar over i andres, fornemmelig i pantekreditorernes hænder.« Allerede nu er stillingen den, at en hel del mindre huseiere har været nødt til at gaa fra gaard og grund — et misforhold, som er saameget mere

¹ Morgenbladet no. 210 A, 1880.

² Ibid. no. 65. (jfr. 82 B), 1882.

beklagelig, fordi det som regel rammer »den bedre del av vore haandverks- og arbeidsfolk« — dygtige, flittige og sparsommelige folk, som »anla sine sparepenger i fast eiendom ved at kjøpe eller bygge sig et litet hus.« En viktig aarsak til dette forhold var den stadig synkende husleie i forbindelse med emigrationen og den formidskede tilflytning til byen; men gjælder det at byggespekulationer i de nye bydele var en forfeilet affære, som direkte og indirekte virket ruinerende paa husleieforholdene byen rundt. Ogsaa i den ældre by gjør man nemlig den samme beklagelige erfaring for de tarvelige kvarterers vedkommende som man forlængst har gjort ute i de nye bydele. De folk, som flytter ind i leilighetene, er i adskillig utstrækning folk som sitter smaat i det, og som derfor naarsomhelst kan møte sine respektive husverter med den meddelelse, at de ikke længer er istand til at betale »den akkorderede husleie«. Alt dette viser, at forholdene under høikonjunkturen var blitt forrykket paa en maate, som man først fik den fulde oversigt over i nedgangstiden, samtidig med at de forpligtelser, som mange dengang hadde paatat sig med altfor stor tillidsfuldhet under indtrykket av de florissante tider, nu maatte indfries i en finansiell graaveirsstemning med stadig svigtende indtægter.

Imidlertid hadde utviklingen ogsaa en anden side, som vi faar et ganske livlig billede av i en artikel i Skilling-Magazinet sommeren 1877 — eller med andre ord paa det tidspunkt, da byutvidelsen var besluttet, men endnu ikke traadt i kraft¹. Efter at ha understreket, at »Kristiania utvider sig med næsten amerikansk hurtighet«, og at hvor man »nylig intet saa uten den bare mark, der staar inden kort tid en række statelige bygninger«, fortsætter artikelen saaledes:

»Hegdehaugen og Grünerløkken vokste op i en fart, og senere marscherte der langs parken fra Homansbyen paa den saakaldte Inkognito Terrasse pludselig op en dobbelt række store murbygninger. Den sidste klynge av statelige nye bygninger var ved Drammensveien. Her stod før Frøkenklostret i jomfruelig indgetogenhet og betraget Slotsparken der likeoverfor og den række av nye bygninger, der med saadan hast var skudt op paa Inkognitoterrassen bak de store elegante murbygninger, der længe hadde holdt vagt ved yderkanten av Drammensveien. Men snart begyndte det at røre paa sig paa tomterne rundt om — mellem Frøkenklostret paa den ene side, Algiers og Tunis paa den anden, Filipstadbugten paa den tredie og Drammensveien paa den fjerde. Like ved Drammensveien kneiser nu en paladslignende hvit murbygning, flankert med taarnlignende utbygninger; bortenfor denne er der atter opført en

¹ Skill.-Magazin, no. 22, 1877.

anden og tilhøre har der reist sig en hel by av mindre og større bygninger, der bedækker hele tomten ned mot bugten. Der er allerede utstukket en bred gate, der kommer til at gaa fra Drammensveien ned mot den vei der slynger sig langs søen for ved Skillebæk atter at forene sig med Drammensveien.«

I en notis i samme blad sommeren 1881 heter det som tekst til en illustration, som forestiller et parti av Briskeby¹: »Den ene forstad vokser

• Algier- og • Tunis-
Efter fotografi.

op efter den anden, og hvor selv yngre folk kan erindre, at der laa jorder, skovpartier og fjeldknauser, der er i kort tid opstaat enten fullstændig bymæssige kvartaler eller ihvertfald en villabebyggelse.« Det var et forhold, som ser ut til at ha hat sin betydning ikke bare arkitektonisk, men likefrem civilisatorisk set. »Briskeby hadde i gamle dage just ikke noget godt ord paa sig«, fortsætter artikelen. »Det indesluttet en stridbar befolkning, der ikke altid var synderlig venlig stemt likeoverfor saadanne utenforstaaende, der tilfældigvis hadde vovet sig indenfor dens territorium.

¹ Skilling-Magazin no. 23, 1881.

ØSTKANTEN OGSAA MED I UTVIKLINGEN

Nu er alt forandret, og Briskeby tegner med sine mange smukke bygninger, der lidt efter lidt reiser sig, til at bli et vakkert strøk av Kristiania.»

Men ikke bare yderst i vest holder civilisationen indtog og virker beroligende paa de krigerske instinkter hos de indfødte; ogsaa i det fjerne østen er den under fremrykning. De østlige hydele kan man betegne som »Kristianias Belleville — naturligvis efter norsk maalestok¹. Her har vi samlet hovedstadens urolige elementer. Ikke de politiske rabulister; de

«Petersborg». Victoria Terrasse.
Efter fotografi.

holder sig midt inde i byen, men de som gjør streik engang imellem, slaar vinduerne ind hos arbeidsherrerne og mottar politiet og garnisonen med puksten og andre mere eller mindre uskyldige projektiler² . . . . Men ikke langt fra de lave huse, der likesom kryper opover skrænterne derute, reiser der sig enkelte villamæssige pragtbygninger, der, omgivne av trær og haveanlæg, kommer som en overraskelse her, hvor man ikke hadde ventet at støte paa dem.»

¹ Skill.-Magazin no. 25, 1881.

² Sigter til endel ondartede arbeideruroligheter vaaren 1878. For detaljer, jfr. *Henrich Jøger*: Kristiania og Kristianienserne, pag. 215 flg.

Den forrykning i forholdene, som hele denne utvikling bærer vidne om, maa allikevel ikke betragtes alene som et resultat av høikonjunkturen og den voksende indvandring til byen av nye elementer. Det er i saa henseende tilstrækkelig at peke paa, at forrykningen fortsætter uforandret ind i nedgangstiden, alene i et lidt svakere tempo. Grunden er den, at byen trods tidernes tryk vedblir at være knutepunktet for landets handels- og omsætningsliv, og at forretningslivet derfor stadig kræver mere plads. Dermed er den utvikling git, som blev indledet under høikonjunkturen; den ældre bydel blir mere og mere omdannet til forretningsstrøk, samtidig med at befolkningen trykkes avgjort mot vest, bortset fra den egentlige arbeiderbefolkning, som nærmest søker ut i de nordlige forstæder. Det er et forhold, som navnlig gik ut over Vor Frelzers, Johannes' og tildels Trefoldighets menigheter, med den følge at menighetsordningen av 1879 allerede vaklet før midten av otti-aarene. Av det omfangsrike kommunale aktstykke av 1886¹, som bærer titlen »Angaaende omregulering av bymenighetene m. v.«, kan vi se hvilke bekymringer denne utvikling vakte, ikke mindst paa geistlig hold, og hvorledes man forgjæves forsøkte at raade bod paa den ved mere eller mindre praktiske forslag. Alt dette er imidlertid ikke ensbetydende med, at der allerede i 1880-aarene fandt sted et almindelig opbrud fra den ældre by; tvertimot vedblev byen i denne periode at beholde adskillig av sin oprindelige karakter — eksempelvis nederst i Dronningensgate og Skippergaten og i det hele tat i strøkene nærmest havnen, hvor forretning og privatbekvemmelighet som regel endnu holdt til under samme tak. Allikevel synes der at være kommet en eiendommelig uro over byen fremgaar det av en samtidig uttalelse i et av byens illustrerte blade². »Kristiania gjør i høiere grad end andre store byer indtryk av kun at være halvfærdig«, heter det; »naar man gaar gjennom gaterne, lægger man merke til, at der inde i selve byen hele aaret igjennem rives ned og bygges op. Det ser ut som der stadig har været brand næsten i hvert kvartal. Til dette ufærdige indtryk bidrar alle de mange rønner, som i byens hovedgater staar side om side med statelige bygninger.« Etpar eksempler paa disse forhold, som vil erindres av dem, som har personlige minder om Kristiania fra den nærmeste tid omkring byutvidelsen av 1878, siger her mere end en lang beskrivelse.

Nede i Toldbodgaten, hvis brolægning ikke hadde været fornyet siden 1840—50-aarene, og som i det hele tat befandt sig i en miserabel forfatning, reiste sig i 1878 Christiania Handelsstandsforening som umiddelbar

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 30, 1886.

² Ny ill. Tidende no. 27, 1880.

EN BETYDELIG NYBYGGING I CENTRUM

nabo til den stilfulde gamle Krigsskole, men forresten i uanselige omgivelser. Paa det nordvestlige hjørne av Kirkegaten og Prinsensgate, hvor den ældgamle »Schreinergaard« endelig maatte vike efter at ha trodset ildhavet baade i 1785 og i 1858, indviet i 1879 Storebrand sin nye gaard, som længe var en av de mest monumentale i strøket. Høsten 1880 stod

*Christiania Handelsstandsforenings bygning i Toldbodgaten.
Efter akvarel av v. Hanno.*

Kopps store gaard færdig; aaret efter begyndte at reise sig mellem Akersgaten og Nedre Voldgate med front ut mot Wessels Plads det svære bygningskompleks, som nu behersker strøket, istedenfor den landlige idyl, som var kjendt under navnet »Brevikgaarden«, og som med de tilstøtende smaahus — nu endel av Frimurerlogens bygning — hadde hele fortidsstemningen over sig. Paa hjørnet av Prinsens- og Nedre Slotsgate maatte en snurrig gammel bygning med »ark« og kvist og en steil trap langs væggen

ut mot Prinsensgate vike for den nye fløi av firmaet Steen & Strøms store kompleks. Nogen aar senere forsvandt den lille halvanden etages gaard paa hjørnet av Karl Johansgate og Kongensgate, som i etpar menneskealdre hadde rummet den mest populære vinstue i byen, og isteden reiste sig paa dens tomt endel av firmaet Robsahms gaard. Paa denne maate kunde eksemplerne forfleres. Til gjengjæld vedblev en række gamle bygninger, som tok op kostbare tomter, fremdeles at trodse utviklingen — eksempelvis Stiftsgaarden og Departementsgaarden, som begge endnu hadde en lang fremtid for sig.

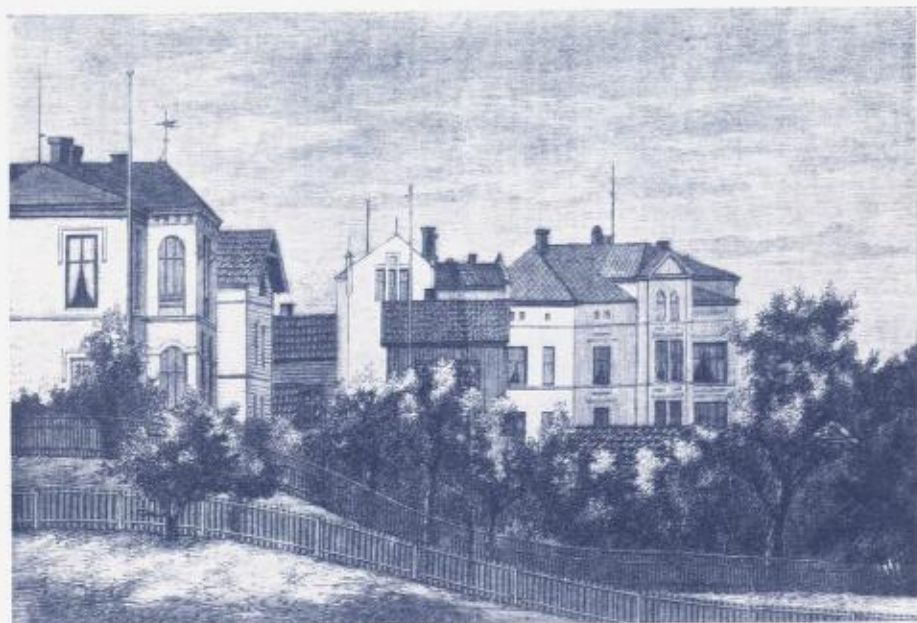
Samtidig blev gater stukket ut paa alle kanter i de nye bydele, og den ældre by gjort mere fremkommelig. I 1878 fik Nedre Slotsgate, der i retning av Grønsendte som en skummel *cul de sac* med det karakteristiske navn *Verdens ende*, det gjennombrud ut mot denne gate, som var det eneste naturlige efter gjennombruddet av Øvre Slotsgate femten aar i forveien. I 1880-81 blev der ved gjennombruddet av den saakaldte Piperviksbakke fra Raadhusgaten ned mot Tordenskjolds Plads skapt en høist paakrævet forbindelseslinje mellem Bjørvikken og Pipervikken og dermed ogsaa mellem byens to jernbanestationer. Længere i vest blev ved et aarelangt arbeide av Interessentskapet for Ruseløkkens bebyggelse, paa den ene side med generalkonsul Peter Petersen som den drivende kraft og kommunen paa den anden de gamle »roverstater« Algier og Tunis avløst av Victoria Terrasse med tilstøtende gater og Ruseløkbazarerne under. Mot øst skapte anlægget av Schweigaards Bro, som blev besluttet i 1880, og oparbeidelsen av Schweigaards Gate i de nærmeste aar fremover en viktig kommunikasjonslinje mellem Vaalerengen, Oslo og centrum. Kort sagt, den private byggevirksomhet og den kommunale modernisering av byen gaar haand i haand, og efterhvert stiger billedet av det moderne Kristiania tydeligere og sterkere frem, selv om 1880-aarenes regulerings- og byggevirksomhet bare betegner den første beskedne begyndelse av hovedstadens storbytid frem mot det gjennombrud, som skulde komme. Eller som Morgenbladet uttrykker det i en artikkelrække i slutten av 1887¹: »Enkelte gater kan endnu med en viss seighet bevare meget av sit gamle præg, mens andre, selv i de ældste bydele, ikke er til at kjende igjen . . . Nybygningen fortsætter sin gjerning, og det Christiania, der nu vokser op, er efter sit ydre præg et helt andet end det gamle.« Denne uttalelse, som danner utgangspunktet for en del betragtninger over byggevirksomheten her i byen fra begyndelsen av 1882 til utgangen av 1886, kaster et streiflyv over forholdene som trænger at forsterkes, bl. a. av den grund, at bebyggelsen av Kristiania i 1880-aarene er blit saa helt

¹ Morgenbladet, no. 652, 655 og 683, 1887.

overskygget av byggevirksomheten i 1890-aarene, at omfanget av den og den maate den foregik paa staar særdeles taaket selv for den slegt, som var vidne til den.

Kristiania var i disse aar inndelt i fire bygningsinspektør-distrikter, som hvert stod under overopsyn av sin specielle inspektør. Det var en ordning, som blev etablert ved byutvidelsen av 1878, da antallet av bygningsinspektører var forhoiet fra 2 til 4, samtidig med at de hadde faat

*Parti fra Briskeby i 1880-aarene.
Efter træsnit.*

sine lønninger fastsat til henholdsvis 2000 kroner i første og fjerde og 1600 kroner i andet og tredje distrikt. Av disse var de to sidste de viktigste, fordi der her foregik den største og mest betydningsfulde bebyggelse.

Stort set kan det siges, at de mere velstaaende klasser av befolkningen i overveiende grad bodde i tredje bygningsinspektør-distrikt, som omfattet den vestlige del av Christian IV.s gamle by med østgrænsen trukket efter Kongensgate og desuten Piperviken, Drammensveien, Homansbyen, Hegdehaugen, partierne bak Slottet og længst i vest det gamle Frogner. I andet bygningsdistrikt, som omfattet den østlige del av den gamle by — med Kongensgate som vestgrænse — og desuten Storgaten, Vaterland, Grünerløkken og Rodeløkken, bodde den største del av byens arbeiderbefolkning; det samme var tilfældet for første distrikts vedkommende,

som omfattet Grønland, Enerhaugen, Kampen, Vaalerengen, Oslo, Ekebergbakken og bebyggelsen omkring Kværner Bruk. Endelig var endel av arbeiderbefolkningen ogsaa bosittende i fjerde distrikt, som væsentlig omfattet Pilestrædet, Bolteløkken, St. Hanshaugen, Ullevoldsveien, Maridalsveien, Bjølsen, Sagene og Sandakerveien; men gjennomgaaende var bebyggelsen inden dette distrikt endnu noksaa sparsom. Det behøver ingen nærmere paavisning, at denne inndeling er altfor tilfældig til at kunne gi noget samlet billede av bebyggelsens karakter — i andet distrikt har vi eksempelvis hovedmassen av forretningsbebyggelsen med dens butikker og kontorer, og paa den anden side smaagaterne paa Rodeløkken; men en ting er allikevel paa det rene. Bebyggelsen har, som vi alt har nævnt, en avgjort vestgaaende og tildels ogsaa nordgaaende tendens, mens der mot øst, for at tale med Morgenbladet, »staar en naturlig grænse, utover hvilken den tættre, sammenhengende bebyggelse paa byens territorium kun vanskelig vil formaa at trænge.« For forretningsstrøkets vedkommende konstaterer bladet, at de bygninger, som blev ført op efter branden i 1858, og som for det meste var beregnet paa familiebekvemligheter, nu betegner et tilbakelagt standpunkt, og at folk gjennomgaaende ikke længer har lyst til at bo i den ældre del av byen.

Paa denne maate øket grundflaten av nye hus jevnt fra aar til aar og beløp sig for femaars-perioden 1882-86 til 42843 m², fordelt paa i alt 384 hus. Størsteparten av denne forøkelse faldt for hvert eneste aars vedkommende paa tredje distrikt med undtagelse av i 1883, da andet distrikt distancerte det med ca. 200 kvadratmeters grundflate; til gjengjæld faldt i 1882 en tredjepart av forøkelsen paa tredje distrikt og i 1884 til og med 1886 endog adskillig over halvparten. Alt dette vidner om at de mere velstaaende klasser er i sikker vekst i byen, og denne jevne velstand, som endnu ikke har nogetsomhelst jag over sig, faar sit naturlige uttryk i de tre-etages gaarder, som er den almindelige vaaningstype i dette distrikt og den, som fortrinsvis sætter sit præg paa det. Av vaaningshus paa fem etager saavel som av vaaningshus paa én etage blev der i disse aar bygget særdeles faa, og hvad fire-etages hus angik, viste de en betydelig nedgang fra høikonjunktorens dage; som eksempel kan nævnes, at der i den femaars-periode vi her har for os, overhodet ikke blev bygget nogen fire-etages gaard i fjerde distrikt, mens antallet av dem i de øvrige tre distrikter falder noksaa ujevnt. Til gjengjæld var to-etages typen mere almindelig.

Et andet interessant træk ved bebyggelsen i første halvpart av 1880-aarene er det, at det betydelige belte av Aker, som efter byutvidelsen sorterte under Kristiania bygningsvæsen, var gjenstand for en særdeles sparsom nybygning. Dette belte var arrangert med det bestemte formaal

at hindre, at der i forholdsvis kort tid skulde reise sig nye og uregelmæssige bydele utenfor bygrænsen, som vilde føre til en ny byutvidelse, saaledes som tilfældet var efter utvidelsen av 1859. Midlet viste sig effektivt, »og man risikerer ikke nu at se et Moløkken eller Vaalerengen no. 2 at skyte op i en fart med alle derav flytende ubehageligheter.» Morgenbladet minder i denne forbindelse om, at Bækkelaget, Ekebergplateauet, Grefsen og Hof ligger indenfor grænsen av dette belte, som paa vestsiden av fjorden næsten naar til Vækkerø, saa at man prak-

Branden i Balkeby 13. juni 1879.

tisk talt er sikret mot at der utenfor grænserne av det »skulde opstaa nogen tæt bebyggelse av større utstrækning, som kunde bli tilholdssted for en fattig befolkning, der hadde sin næring i eller av Christiania«. Uttalelserne, som er karakteristiske for hele grundopfatningen av bebyggelses-spørsmålet i de dage, saaledes som det stod for flertallet av befolkningen i den ældre by, har sin naturlige forklaring i det svære areal byen sat inde med i forhold til sin befolkning, og som utelukket enhver tanke om en fremtidig utvidelse.

Det var imidlertid ikke bare paa regelmæssig vis gjennom privat nybygging og kommunal regulering, at Kristiania befinner sig »under forvandlingens lov« i første halvpart av 1880-aarene — for ikke at gaa længer frem. Av og til griper større eller mindre katastrofer ind og gir anledning til gjennomgripende forandringer, som under normale forhold kanske

vilde krævet aar for at bli til virkelighet, og allikevel neppe vilde været sat igjennem i en saa omfattende maalestok. Etpar minder fra denne tid fortjener at nævnes i denne forbindelse av hensyn til den plads de indtok i samtidens bevissthet som begivenheter av rang.

Like i vest for Hegdehaugen, omtrent fra krydset av den nuværende Holtegate og Bogstadveien, strakte sig i de dage en større træbebyggelse, som officielt het Kunstnerlund, men som i daglig tale gjerne gik under navnet Balkeby, efter den bekjendte landskapsmaler, som hadde slaat sig ned her i 1856 og hadde begyndt at utparcellere tomter. I de en og tyve aar, som gik hen før strøket blev indlemmet i Kristiania ved den siste byutvidelse, hadde Balkeby utviklet sig til et bymæssig bebygget strøk med over 60 hus og en befolkning paa 1100 mennesker. Hovedgaten i strøket som het Industrigaten, hadde en bredde av 28 alen, mens de fleste andre gater var adskillig over 14 alen brede, og en enkelt, Wergelandsalleen, over 30 alen. Som vandreservoir var der anlagt en dam, som imidlertid sviktet første gang man skulde ha bruk for den — under en mindre brand i oktober 1875, forøvrig den eneste paa nitten aar. Men heldigvis blev situationen reddet ved at dampsprøiten fra Hovedbrandvaktens kunde anbringes i en nu forlængst forsvunden dam omtrent ved den nuværende Professor Dahls gate, som hele byen kjendte under navnet Kokeritzdammen, efter eiermanden, en indvandret tysker. Av et opsæt i Morgenbladet i 1875 fremgaar det, at Balke selv er overbevist om, at strøket er saa godt gardert mot en brandkatastrofe, som det med rimelighet kan forlanges, og naar dertil kom, at byen nu hadde et fortrinlig fast brandkorps, som altid var paa pletten i et minimum av tid, skulde man i virkeligheten ha al grund til at føle sig beroliget.

Virkeligheten kom imidlertid til at vise noget andet.

Det var en glohet junidag i 1879, den trettende i maanedens, med etpar og tredive graders varme i solvæggen. Alt var tørt som knusk og vandet i reservoiret halvlunkent og urent. Klokken er 4 om eftermiddagen; der er stilhet og sommeridyl over strøket, som paa den tid endnu ikke var trukket ind i trafikken. Med en gang slaar ild ut fra selve politikammerbygningen, en større to-etages trægaard midt i Kunstnerlund. Brandvaktens varsles og er tilstede i løpet av 15—20 minutter; men paa det tidspunkt staar allerede 4—5 hus i lue og ilden breder sig fremdeles med rivende fart. Den nye Sognsvandsledning, som kommunen hadde skaffet sig for ikke længe siden, og som nu paa en maate fik ildaaopen, viste sig desværre ikke saa virkningsfuld som man hadde ventet, og dens »forholdsvis svake straalere» gjorde liten eller ingen nytte. I løpet av en time var Kunstnerlund et eneste ildhav. De forskjellige dampsprøiter, som var rykket op i mellemtiden, arbeidet under

høitryk i en avstand av 3—400 meter fra brandstedet, da der i virkeligheten ikke eksisterte vand i strøket, efterat en av dampspøiterne var sat ut av funktion paa et tidlig tidspunkt ved at det grumsede vand fra Kökeritzdammen ødela sprøitens fødepumpe. Vanskelighetene øket ved at en folkemængde paa etpar tusen blokerte strøket og praktisk talt umuliggjorde arbeidet for brandfolkene. Kort sagt, situationen var kritisk. Uten ekstrahjelp kunde det ikke gaa længer. Da var det brand-

*Branden paa Sørensen 14. juni 1882.
Efter tegning av A. von Hanno*

direktøren tok en beslutning, som fortjener at mindes. Han gav ordre til at der skulde fyres brandskud.

Skuddet, som skulde bli det siste i sit slags i byens historie, skaket folk op. I de seks aar som var gaat siden en svær brand paa Sørensen, 11. juni 1873, hadde det borgerlige brandkorps, som bare dannet reserven i farens stund, nu da byen hadde faat et organisert brandvæsen, ikke været kaldt ut en eneste gang, og i mellemtiden var byens borgere kommet helt bort fra den tanke, at de nogensinde skulde i ilden mere. Men det borgerlige brandkorps bestod fremdeles med sin store stab av officerer, underofficerer, straalemestre og mandskaper, og nu da de blev kaldt ut, mønstret de pligtskyldigst overensstemmende med de bedste traditioner. Slukningsarbeidet blev reorganisert med fornyet kraft, de unyttige tilskuere drevet

tilbake i passende avstand, og sprøiternes effektivitet øket, bl. a. ved utnyttelsen av et reservoir i Homansby. Først da begyndte ildhavet endelig at gi sig — og efter henved fire timers forløp kunde faren ansees over. Da laa 42 hus i aske, mens 3 var blit alvorlig herjet og 5 mindre beskadiget. Det samlede tap for Brandforsikringsindretningen beløp sig til 373000 kroner, mens tapet av indbo og løsøre, som i adskillig utstrækning var uassurert, løp op i en ganske betydelig sum. Allerede dagen efter blev der utlagt liste i Jacob Dybwads »boglade«, hvor man kunde tegne bidrag til »de brandlidte paa Balkeby«, mens man i pressen fandt sig opfordret til at indskjærpe betydningen av assurance — et spørsmål som i de dage endnu skapte religiøse anfegtelser paa enkelte hold.

Nogen aar senere (1881) indtraf to alvorlige ulykker — den ene i Pilestrædet, 12. juli; den anden paa Vaalerengen, 14. oktober. Branden i Pilestrædet brøt ut i trævarefabriken »Sylvan«, hvis hovedbygning laa paa den tomt, som nu optages av Frelsesarmeens hovedkvarter, og tok med sig foruten selve hovedbygningen de nærmeste gaarder i Pilestrædet, Keysergate og Munchs gate. I alt brændte tre gaarder, mens seks blev mindre beskadiget. Det samlede assurancetap for Brandforsikringsindretningens og Storebrands vedkommende beløp sig med et rundt tal til 159600 kroner. Ved branden paa Vaalerengen, som medførte et tap paa ca. 157000 kroner, blev 8 hus lagt i aske og 2 alvorlig herjet.

Disse brandkatastrofer i begynnelsen av byens storbytid, i vest, i centrum og i øst — en ny svær træløstbrand paa Sørensen 14. juni 1882 kan forøvrig tages med i samme forbindelse — er imidlertid ikke bare at betrakte som rent tilfældige begivenheter. De er snarere at betegne som resultater av et forældet syn paa bygge- og reguleringsproblemet, som ikke lot sig opretholde lenger i en by som Kristiania.

Men det er ikke bare i det rent ydre, at den nye tid kræver sin ret. Det sociale og kulturelle grundsyn i byen er samtidig gjenstand for en ikke mindre dybtgaaende bevægelse.

KOMMUNESTYRET OG OPPOSITIONEN I BEGYNDELSEN AV 1880-AARENE

Grunddraget ved Kristiania i første femaars-periode efter byutvidelsen er, som vi har pekt paa i det foregaaende, umiskjendelig bestemt av de motsætninger som er tilstede paa en række vigtige omraader. Over hele linjen synes man at befinde sig i et samfund paa flyttefot. Det er et forhold, som sætter sit præg ikke bare paa hus og gater, men ogsaa paa mennesker og institutioner, paa tankegangen, samfundsopfatningen og de økonomiske eksistensbetingelser. Overalt lar der sig paavise en viss lyst og evne til fordomsfri iagttagelse, samtidig med at det programmæssige grundsyn hævdes uavkortet paa det rent politiske omraade. Det er et moment, som fortjener at understrekes, da det ikke er saa litet av en historisk feiltagelse, at kommunestyret i Kristiania i de dage dannet en kompakt majoritet i likt og ulikt. Det bedste bevis i saa henseende er, at flere av de mere betydelige og selvstændige medlemmer inden kommunestyret — eksempelvis Heftye — oftere blev tat til indtægt av oppositionen i pressen; det samme gjælder Evald Rygh, hvis upartiske syn paa kommunens finanser Dagbladet fra tid til anden fortolket paa en maate, som neppe var tilsigtet av magistraten. I virkeligheten kan det siges, at kommunestyret i alle neutrale spørsmåal gjennemgaaende viste en prisværdig fordomsfrihet, samtidig med at det ikke stod uforstaaende, hvor sociale momenter kom ind, men tvertimot erkjendte betydningen av dem, selv om hensynet til finanserne ikke tillot det at træde i forgrunden. Alene hvor det gjaldt hvad vi vil kalde de »loyale bevilgninger« — som f. eks. til festligheterne i anledning av kronprinsparrets ankomst i forbindelse med reparation og utbedring av Frimurerlogen og nyt utstyr til selskapslokalerne — viste kommunestyret en liberalitet utover det sedvanlige uten hensyn til den kritik, for ikke at si haan, som det maatte være belavet paa i oppositionspresen i en saa politisk bevæget tid, og som ogsaa blev det rikelig til del.

Allikevel var ikke alt opnaadd ved denne haardhændte sparsomhet. Der maatte være en viss margin av bevægelsesfrihet, hvis man ikke skulde komme ut i den karikatur av sparsomhet, som Morgenbladet i en kritik

av magistratens budgetforslag for 1879 karakteriserer som »jaabækkeri». Bladet peker paa det litet fortjenstfulde ved at spare et totalbeløp paa ca. 3100 kroner paa et budget paa ca. 2.9 millioner, naar besparelsen skal ske bl. a. paa slike poster som 1100 kroner til etpar brandkonstabler paa Hegdehaugen eller ved at knappe av halvparten av den tidligere opførte bevilgning (3000 kroner) til utvidelse av anlægget paa St. Hanshaugen. Det er den subjektive følelse av ansvaret ved denne margin av bevægelsesfrihet, som behersker de enkelte medlemmer inden kommunestyret ved forskjellige anledninger og faar dem til at staa paa hver sin side i en række spørsmaal, som ikke har berøring med døgnets politik.

La os ta ifleng nogen interiører fra begyndelsen av 1880-aarene til belysning av forholdene i denne kommune, som oppositionen yndet at karakterisere som utpræget ødsel.

Vi befinner os i 1882. I de fire og tredive aar, som var gaat siden de første gaslygter blev tændt i 1848, var antallet av lygter i de centrale strøk av Norges hovedstad, saa utrolig det høres, ikke øket med en eneste. Forholdet var nu, at der i Kristiania var 1 gaslygt paa samme distanse, hvor der i Gøteborg var 2 og i Stockholm 3, og selv i Karl Johans gate var det høst og vinter, naar det var slukket i butikkerne, saa mørkt, at folk oftere holdt paa at bli kjørt over, da de bare kunde høre vognramlen, men ikke se, hvor vognene kom fra. I instruksen for tændingen av lygterne hadde der i alle disse aar været en bestemmelse om, at lygterne ikke skulde tændes, naar der, ifølge almanakken, var maaneskin; men i praksis hadde forholdet utviklet sig derhen, at lygterne heller ikke var tændt, naar maanen paa trods av almanakken behaget ikke at vise sig. »Det maa nemlig være tilladt at si, at den saakaldte *magistratmaane* ikke altid gjør sin pligt», som repræsentanten Rich. Andvord uttrykte sig i det kommunestyremøte, hvor saken var til behandling¹. Spørsmålet var nu: Hvad skulde der gjøres for at raade bot paa forholdene? Magistrat og formandskap hadde foreslaat antallet av gaslygter øket med 82. Det var en utgift paa over 3700 kroner, da hver gaslygt kostet 45, og den vilde desuten væsentlig komme de nye bydele til gode. Men burde man ikke ogsaa tænke lidt paa de ældre bydele? Borgermesteren indrømmet at gatebelysningen var »tarvelig, likesom saa mange av vore kommunale forhold», og »saaledes som vort budget var opført, vilde enhver forøkelse av gasforbruket medføre en direkte forøkelse av bybudgettet»; det vilde allerede av den grund ikke være nogen hjelp i at overføre utgifterne paa gasverket. Det var byen, som i siste instans kom til at betale, hvorledes man saa indrettet sig. Debatten sluttet med at indstillingen blev vedtat, og etpar aar

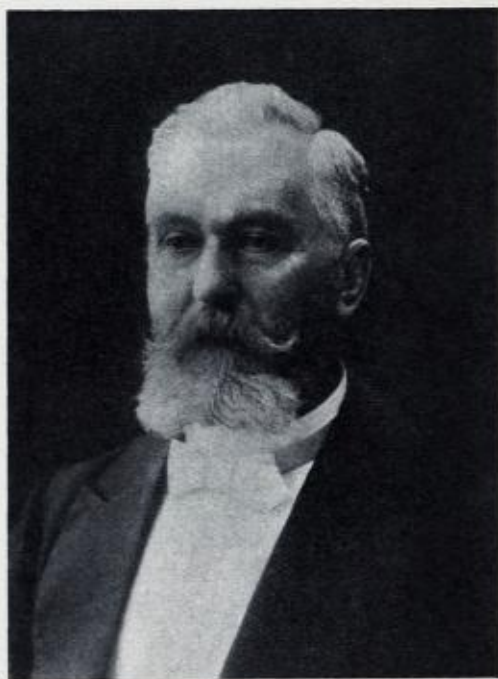
¹ Aktstk., Chr.a kommune, repr.skapsforh. 1882, pag. 97.

senere laa Karl Johans gate oplyst med gaslygter paa begge sider. Men forbedringen vandt langt fra nogen enstemmig paaskjønnelse; den blev tvertimot i oppositionspresen karakterisert som et nyt utslag av den beklagelige ødselhet, som kommunestyret saa ofte hadde lagt for dagen.

Et andet omend mindre fremtrædende eksempel — likeledes fra 1882 — fortæller samme historie om, hvorledes man i det aller længste søkte at klare sig med det gamle for at slippe at gaa til nye utgifter.¹ Helt siden

Trefoldighetskirken blev færdig i 1858, hadde Akersgatens »tverprofil« frembudt en saa sterk heldning, at det navnlig under visse føreforhold var forbundet med betydelige vanskeligheter at komme til kirken — baade for gaaende og kjørende. Ubehagelighetene ved denne »heldning« blev bevidnet fra flere hold, deriblandt av sogneprest Sven Brun, som oplyste, »at dette skraaplan den hele vinter hadde været glat is«; men oberst Beichmann følte sig allikevel ikke overbevist. En mand, som ikke var kjendt her i byen, maatte efter de skildringer, som var fremkommet fra flere kanter, tro, at skraaningen utenfor Trefoldighetskirken var likefrem farlig at befare med kjøretøi; men det var aldeles ikke tilfældet, forsikret repræsentanten. Rigtignok hører jo

Stadshauptmand Richard Andvord.
Efter fotografi.

uvorren kjørsel til dagens orden i Kristiania; men der hadde allikevel, i de mange Herrens aar denne skraaning var blit befaret med tusenvis av kjøretøier, ikke hændt en eneste ulykke, og derfor maatte han for sin part stemme mot at anvende 20 700 kroner til at jevne ut »denne smule skraaning«. Burde vi ikke heller huske paa, at der var over en norsk mil gatelængde, som endnu ventet paa oparbeidelse, og nylig hadde jo et medlem av denne forsamling mindet om, at der etsteds paa vestkanten var »en gate, hvor der svømmet ænder midt i gaten«. Professor Bugge syntes der var »noget forfærdende«

¹ Aktstk., Chr.a kommune, repr.skapsforh., 1882, pag. 38 flg.

ved mange uløste krav, som laa og ventet paa løsning. »Man gyser ved tanken paa dem«, erklærte han, og synes, at »det enkelte foretagende likesom skrumper sammen«, saa at man ikke har mod til at stemme for det. Medlemmerne av denne forsamling hadde ofte en meget forskjellig opfatning av de saker, som kom op, og man kunde derfor altid anføre mange foretagender, som var nødvendigere end det, som tilfældigvis var under behandling paa et givet tidspunkt. Resultatet blev at bevilgningen blev drevet igjennem med 27 mot 20 stemmer. Men det var som flertallet ikke følte sig helt beroliget, og for at neutralisere virkningen av sin ekstravaganse, naar det gjaldt Akersgaten, vedtok man med 26 mot 21 stemmer en bevilgning paa 13540 kroner til en utvidelse av Aakebergveien.

Eller la os ta en sak av en lidt anden natur end disse to, hvor hovedvekten ligger paa den sociale side ved problemet. Formandskapet hadde i 1881 »under sterk dissens« indstillet paa kjøp av konsul L. Meyers eiendomme paa Ekeberg for en sum av 92000 kroner med det formaal at utlægge eiendommen til en slags folkepark.¹ Indstillingen var overensstemmende med magistratens forelæg, som i det væsentlige gik ut paa følgende:

I tidligere tider, før Kristianias nærmeste omegn var saa optat av private landsteder som tilfældet er blit i de senere aar, var der ogsaa paa østkanten mange eiendomme, som stod aapne for det store publikum, skjønt de faktisk var i privat eie, og som blev flittig besøkt av byens befolkning i sommertiden. Det var f. eks. tilfældet med flere av øerne ute i fjorden. Men efterhaanden som byggegrundene er steget i værdi og bebyggelsen har tiltat, er det ene efter det andet av disse fristeder blit avspærret, samtidig med at boligforholdene i den indre by har utviklet sig saaledes, at arbeiderbefolkningen efterhvert er trykket østover. Under disse omstændigheter er det dobbelt nødvendig at sikre sig de arealer det her gjælder, da de i virkeligheten er de eneste, som endnu er at faa paa denne kant av byen. Snart kan det være forsent, og det vilde være sørgelig ikke bare av hensyn til arbeiderbefolkningens »fysiske sundhet«, men ogsaa av hensyn til dens »moralske og sociale velbefindende.« De brede lag av befolkningen her i byen arbeider »under trykket av smaa kaar og mange savn«, og de trønger derfor i høi grad »den oppfriskelse for sindet, som uskyldige adspredelser skjænker.« Men anledningen er ikke stor; »der er i sandhet ikke gjort meget for at virke opdragende og forædlende paa den fattigere befolkning og drage den bort fra de fristelser, som en bekymringsfull og forkuet tilværelse saa let ligger under for. De opofrelser, som maatte kunne gjøres for dette formaal, vil visselig

¹ Aktsk. Chr.a kommune, sak. no. 42, 1881. — For debatten, jfr. repr.skapsforh. 1882, pag. 3, flg.

vise sig at bære rig frugt i større arbejdskraft, større selvfølelse og større tilfredshet inden de samfundsklasser, blandt hvilke usadelighetens og misnøiens frø under moderne kulturforhold saa let finder en mottagelig jordbund.«

Magistratens opfatning blev varmt støttet av Emil Stang, som navnlig understreket betydningen av at kommunen sikret sig disse eiendomme, mens det endnu var tid, og dermed gjorde sit til at hindre, at private spekulanter ødelagde mere av Kristianas naturskønhed end de allerede hadde gjort ved at kjøpe op og utparcellere de vakreste partier til byggetomter. Men hensynet til byens økonomi overdøvet alle sociale argumenter og flertallet av repræsentanterne vovet ikke at ta ansvaret for at gaa med paa en saa betydelig bevilgning, hvor meget de end kunde sympatisere med den tanke, som laa til grund for den. Resultatet blev, at indstillingen blev forkastet med 32 mot 24 stemmer; men debatten hadde allikevel ikke været ført forgjæves. Bortset fra at denne saa specielle sak skulde komme igjen mange aar senere — et forhold som vi skal komme tilbake til længer ute i vor fremstilling — vedblev de sociale spørsmaal at melde sig paa forskjellig vis, efterhvert som byen gik fremover, og tvang kommunestyret til at ta stilling til dem. Eller som repræsentanten professor Bugge uttalte under en debat i kommunestyret i 1883: »Der reises i vore dage stadig krav fra de lavere klasser paa en mere menneskeverdlig tilværelse, og disse raab, hvor meget der end kan være at si paa den form, hvori de ofte finder uttrykk, kan ikke negtes en viss berettigelse.«

Paa grundlag av disse forskjellige eksempler anser vi os berettiget til at hævde, at det daværende kommunestyre, trods et utpræget konservativt grundsyn paa det rent politiske omraade, sat inde med adskillig social interesse, samtidig med at det midt i en sparsomhetspolitikk, som ikke

*Sogneprest Sven Brun.
Efter litografi.*

sjelden viste sig forfeilet, stadig søkte at stille sig saa upartisk som mulig overfor de nye bydele. Som et led i dette arbeide maa nævnes den enstemmige indstilling fra den formandskapskomité, som i 1879 fik i opdrag at avgi betænkning om, hvorvidt antallet av kommunestyrets medlemmer burde økes. Komiteen gjorde gjældende, at det vilde være ønskelig at kommunestyret fik en talrikere repræsentation end hittil — nu da byen var blit saa betydelig utvidet — forat de forskjellige arter av faglig indsigt saavel som et utbredt og alsidig kjendskap til forholdene og behovene inden de forskjellige bydele og befolkningsklasser kunde bli repræsentert inden kommunestyret. Komiteen indstillet derfor paa, at kommunestyret skulde andrage om, at der maatte bli fremsat kgl. proposition til lov om forøkelse av formænd og repræsentanter fra henholdsvis 12 og 36 til 18 og 54. Denne indstilling blev vedtat av kommunestyret og tat tilfølgelse av statsmagterne, og hovedstaden kunde saaledes gaa ind i 1880-aarene med et kommunestyre, som i betragtning av de daværende stemmeretsregler maatte betegnes som et ganske fyldig uttryk for de forskjellige bydele og befolkningsklasser. I teorien hvilte den nye beslutning paa samme tankegang som den, der hadde diktert det Bernerske forslag; men i praksis var den uten den politiske brod, som paa forhaand hadde gjort dette forslag uantagelig.

Men det var ikke bare i administrativ henseende at der trængtes tidsmæssige reformer; ogsaa paa andre omraader — eksempelvis regulerings- og eiendomsomraadet — hadde utviklingen distancert de officielle love og skapt tilstande som var uholdbare. I de faa aar, som var gaat siden byutvidelsen, hadde kommunen høstet rikelige erfaringer om alle ubehagelighetene ved den gamle lov, som belastet bykassen med omkostningerne ved oparbeidelse av gater med fortaug og rendesten og anbringelse av kloak; ikke mindre hadde man følt de beklagelige eftervirkninger av den forcerte byggevirksomhet i første halvpart av 1870-aarene, som hadde florert i ly av loven av 1863 om beskatning av fast eiendom i Kristiania.

Paa begge disse omraader blev der nu, efter initiativ av kommunestyret, skapt helt nye forhold. Ved loven av 3. april 1880 blev de byrder, som hittil hadde paahvilt bykassen ved oparbeidelsen av gater, i visse tilfælder paalagt grundeieren, og ved loven av 17. april s. a. blev der indført det nye princip ved værdsættelse av fast eiendom i Kristiania, at bygning og grund herefter skulde værdsættes under ét, mens den tidligere beskatning hadde været basert paa særskilt takst paa dem. Men dermed fulgte ogsaa nødvendigheten av en almindelig omtaksering av samtlige faste eiendomme i Kristiania. Det var en foranstaltning, som var paabudt i loven, og som blev sat igjennem i praksis mellem vaaren 1880 og høsten 1882,

saaledes at de nye skatteregler kom til anvendelse første gang ved skatteberegningen for 1883.

Den umiddelbare følge av denne lov var at huseierne fik eiendomsskatten reducert og dermed et fradrag i de byrder, som var paalagt dem ved reguleringsloven av 3. april. Men paa den anden side var nedgangen i eiendomsskatten saa betydelig for kommunens vedkommende, at man var henvist til at søke den dækket ved en øket personlig skat paa formue og indtægt. Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at skatteprocenten i begyndelsen av 1880-aarene bevæget sig hurtig opover, særlig da utviklingen allerede iforveien tenderte i samme retning¹. Men ikke det alene. Samtidig med at kommunen var nødt til at vareta sine interesser paa den eneste maate den hadde adgang til, kom staten med de bekjendte skattelove av 15. april 1882, som betegner noget av en merkepæl i vor skattelovgivning. De indeholdt en række bestemmelser av gjennemgripende betydning for bykommunernes skattevæsen, og den umiddelbare følge av dem var, at der overalt indtraadte nedgang i bykassernes inntægter paa grund av at antallet av skatydere gik ned.

For Kristianias vedkommende, hvor antallet av skatydere i 1881 og 1882 var oppe i henholdsvis 18930 og 21634 og i 1883 i 24443, indtraadte der en avgjort nedgang i 1884 — det første aar man hadde anledning til at gjøre praktiske erfaringer med hensyn til de nye skattelove. Antallet av skatydere var det aar 19179, og i 1885 sank det yderligere til 17353. Det var under disse omstændigheter at kommunestyret 27. september 1883 gik til en forhoielse av den skatbare inntægtsgrænse, som ikke bare maa betegnes som et djervt skritt rent finansielt set, men ogsaa som et merkelig fordomsfritt skritt i social henseende, selv om man hadde forutset denne utvikling, allerede før loven traadte i kraft. Et par enkeltheter til belysning av sakens realitet er her nødvendige til forklaring.

Ved loven av 22. juni 1863 var byens skatydere — her som i landets øvrige byer — blit inddelt i fire klasser efter antallet av de personer de hadde at forsørge, samtidig med at kommunestyret i hver enkelt by hadde faat myndighet til at avgjøre, hvor stor del av inntægten der skulde være skattefrie. For Kristianias vedkommende var det i 1864 besluttet, at denne grænse skulde sættes til 400—600—800 og 1000 kroner i hver av de respektive klasser, og denne grænse var man blit staaende ved i de tyve aar, som var gaat. Nu var princippet om den skattefrie grænse gaat uforandret over fra loven av 1863 til loven av 1882, alene med den forskjjel i den praktiske anvendelse av det, at der i den nye lov var fastsat en

¹ Som eksempel kan nævnes, at skattebeløpet pr. 1000 kroner for næringsskat og fattigskat tilsammen, som i 1880 utgjorde kr. 58,70, i 1883 var oppe i kr. 74,11.

maksimumsgrænse, mens der i den ældre lov hadde været en bevægelig grænse. En komite, som var nedsat av formandskapet, hadde foreslaat den gamle grænse for det skattefrie beløp forhøiet med henholdsvis 200 kroner for hver av de fire klasser, og denne indstilling var gaat igjennem i formandskapet »med 6 mot 6 stemmer, idet ordførerens stemme gjorde utslaget.« Dermed er det ogsaa sagt, at motsætningerne maatte komme til at staa skarpt overfor hverandre i representantskapet.¹

*Emil Stang.
Efter fotografi.*

Fra deres side, som ønsket det skattefrie indtægtsbeløp forhøiet, blev det gjort gjældende, at spørsmålet berørte omtrent 6370 skatydere, som svarte en samlet skat av ca. 14000 kroner. Omtrent halvparten av disse folk hadde efter de opplysninger, man nu sat inde med, betalt sin skat; men det var vitterlig at betalingen i talrike tilfælder hadde fundet sted under store vanskeligheter og meget bryderi for det offentlige, bl. a. i form av utpantninger; det maatte derfor allerede av den grund betegnes som en tvilsom fordel for kommunen at holde paa disse fattige skatydere. I virkeligheten talte praktiske saavel som humane hensyn for at gaa til vedtagelse av maksimumsgrænsen særlig i en tid som denne, da der vitterlig

hersket nødtilstand inden vide kredse av byens befolkning.

Omvendt blev det gjort gjældende fra tilhængerne av den gamle skattegrænse, at hverken bekvemmelighetshensyn eller nogensomhelst andre grunde bør bringe en kommune til at fravike det princip, at der skal være en og samme regel for alle skatydere — den at enhver skal hjelpe til efter evne. Erfaring viste, at skatteevnen ikke altid var mindst inden de klasser, som skattet mindst; det var snarere lidt høiere oppe, at trykket blev følt tungest. Desuten var kommunens stilling ikke slik at den frivillig kunde

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 30, 1883; repr.skaps forh., pag. 106 flg.

gi avkald paa nogen indtægt, selv om denne maatte betegnes som forholdsvis mindre betydelig. Endelig var der efter denne fraktions opfatning et etisk moment tilstede, som ogsaa maatte tillægges vegt. Ved at hæve skattegrænsen stillet man over 6000 mennesker, som tidligere var borgere av denne by, praktisk talt utenfor den. Disse folk, som i stor utstrækning var arbeidere, mindre haandverkere og smaahandlere og kontor- og butikfolk i lavere grader, blev paa denne maate et slags proletarer, som vilde bli likegyldige for byen og dens vel. Det var et stort spørsmål, om de i længden vilde føle sig tjent ved at staa i et saadant forhold; i det hele tat skulde »herrerne paa den anden side« ikke underkjende det moment av borgeropdragelse, som ligger i at regnes med blandt dem, som holder samfundet oppe i egenskap av skatydere.

Overfor denne betragtning gjorde motstanderne gjældende, at der inden de fattige klasser var enkelte individer, som hadde dette rent ideelle syn paa beskatningsspørsmålet, og som oppfattet det som en æressak at være med at yde sit bidrag til det heles tarv, hvor ubetydelig deres bidrag end var. Men som regel kunde det hævdes, at »skatydelse som et opdragende moment« kunde sættes ut av betragtning inden de samfundsklasser det her var tale om. Ved at holde energisk paa disse folk i deres egenskap av skatydere kunde man med sikkerhet vente sig misnoie og vrangvilje i det lange løp; ved at gi slip paa dem var der en chance for, at man i det mindste kunde gjøre regning paa deres taknemlighet. Det var denne betragtningsmaate, som til slut blev den seirende og ved voteringen blev formandskapets indstilling bifaldt med 29 mot 15 stemmer.

Det er imidlertid ikke nok bare at belyse den daværende konservative kommunepolitik med praktiske eksempler; der trænges ogsaa et skyldig hensyn til den opposition, som endnu stod utenfor enhver direkte befattning med sakerne, fordi den endnu ikke hadde plads i kommunestyret, og som derfor var henvist til pressen som sit eneste forum. Denne opposition var ifølge sin natur dels politisk, dels kommunal, og paa det grundlag maa dens respektive argumenter bedømmes.

»Kristiania vælgere bør sætte mænd med national æresfølelse ind i kommunestyrelsen« — skriver Dagbladet i en kommunal valgartikel i december 1884 — »mænd, som ikke tar 48000 kroner ut av sine medborgeres lommer for at reise statue over en dansk mand; folk, som »ikke vil reise kommunale triumfbuer, is-støtter og andre potemkinske monumenter i anledning av en av prinsernes giftermal . . . . ., og som ikke lar medborgere betale 30000 kroner for at gjøre sig latterlige.«

Denne argumentation var altfor ensidig politisk til at gjøre nogetsomhelst indtryk paa det stemmeberettigede Kristiania paa det tidspunkt vi

her befinner os, og det virker fra nutidsstandpunkt set næsten underlig at oppositionen benyttet sig av den. I virkeligheten hadde oppositionen, saaledes som forholdene den gang stillet sig, ingen andre argumenter at falde tilbake paa ved bedømmelsen av kommunepolitiken end de strengt saklige og økonomiske, men her stod den til gjengjæld sterkere, end det saa ut til, i bevisstheten hos en stor del av byens befolkning.

Oppositionens væsentligste anke var den, at byens anliggender ikke blev ledet med det tilstrækkelige fremsyn. Det var et forhold, som allerede L. Kr. Daa hadde paatalt saa tidlig som i 1873 under henvisning til at byens raske vekst krævet langsigtige beslutninger, »hvis man ikke skal risikere, at det par bukser, man laver istand, skal bli for trange og revne imorgen.« Det er utvilsomt, at denne opfatning var berettiget, og det fremgaar tydelig nok av forskjellige artikler i Morgenbladet og Aftenposten for slutten av 1870- og begyndelsen av 1880-aarene, at den hadde tilslutning ogsaa utenfor det egentlige partiskille.

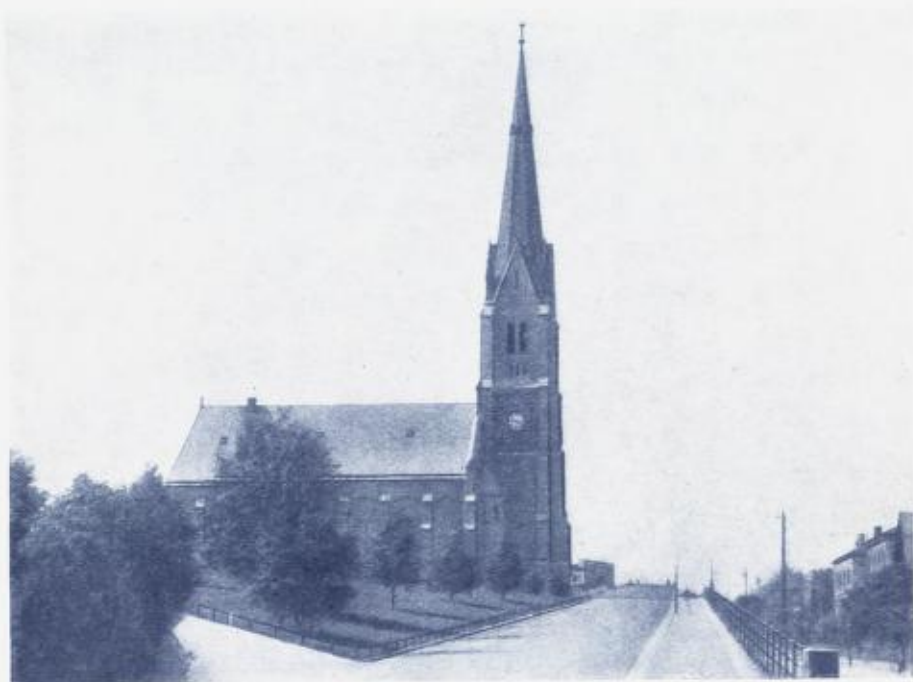
— Se bare paa, hvorledes det forholder sig med byens regulering, sa oppositionen. Neppe nogen hovedstad i hele den civiliserte verden har saa uhensigtsmessige trafikaarer som Kristiania, enten man tænker paa dem, som fører fra landet ind i byen, eller paa dem, som optar og fordeler trafikken fra byens centrum. Skylden kan selvsagt ikke helt tilskrives det nuværende kommunestyre; men det er sikkert, at mangt og meget kunde blit adskillig bedre, hvis man i siste halve menneskealder hadde hat en samlet plan for byens regulering. Vi kunde da ha sluppet at se Karl Johans gate munde ut i Jernbanetorvet som en gyde; eller faa Thv. Meyers gate utvidet i den øvre ende, hvor trafikken var mindst, istedetfor i den nedre ende, hvor den var størst; kanske vi ogsaa kunde sluppet ialfald en del av Pilestrædets »lunefulde boininger« og fremfor alt »det »pittoreske knæk« ved sammenstøtet med Grænsen, som maa betegnes som likefrem i hoi grad mislig og uforsvarlig.« Forresten er det ikke nødvendig at gaa saa langt tilbake. Over alle kommunale fadæser staar Uranienborg som den største og mest straalende. Det var et kapitel saa indholdsrikt, at oppositionen aldrig blev træt av at vende tilbake til det.

Ved beslutning av 16. oktober 1874 hadde Kristiania kommune kjøpt et areal paa 87391 kv.-alen av eiendommen Uranienborg¹ efter en pris av 60 skilling pr. kv.-alen. Hensigten med kjøpet var at finde en bekvem og passende kirketomt for den nye menighet, som man forutsaa der maatte bli spørsmaal om, naar byens grænser blev utvidet mot vest; desuten ønsket man den nødvendige tomt til en almueskole og til en politi- og

¹ Eiendommen Uranienborg tilhørte oprindelig den i Kristianias ældre historie bekjendte overkrigskommissær Carl Carlsen. For en utførlig historik jfr. Aktst. vedk. Christiania kommune sak no. 1, 1881, do. no. 4, 1886 og no. 19, 1887.

brandstation. Resten av arealet tænkte man at avhænde til privat bebyggelse, naar man hadde faat stukket ut de nødvendige gater.¹ Efterat menighetsforholdet var bragt i orden og vedtat i repræsentantskapsmøte 3. juli 1879, blev det i samme møte besluttet, at der skulde utarbeides plan for disposition av eiendommen og lægges frem tegninger og overslag til en kirke paa ca. 1000 sittepladser. Ved den almindelige konkurranse, som blev aapnet umiddelbart efter, blev første præmie for

*Uranienborg kirke.
Efter fotografi.*

disposition av eiendommen tilkjendt daværende assistent hos stadskonduktøren, premierløjtnant Th. Gallus, mens første præmie for selve kirkebygningen blev tildelt arkitekt Balthazar Lange. Disse planer blev vedtat av repræsentantskapet 24. februar 1881 med endel nærmere forandringer, og i samme møte blev opførelsen av kirken bevilget med et beløp paa indtil 160000 kroner.

Her stod man for første gang efter byutvidelsen overfor et anlæg av virkelig imponerende dimensioner. Den nye kirke, som efter sin grundform skulde være en langkirke med et høit taarn over hovedindgangen,

¹ For detaljer — jfr. Chr.a kommune 1857—1886, pag. 222.

var lagt paa et plataa, som hadde en længde av 125 og en bredde av ca. 70 alen. Foran indgangen til kirken skulde der være en aapen plads paa 24 alen i bredde og langs siderne av kirken saavel som bak den en passage av ca. 18 alens bredde, »hvilket sidste formenes fuldt tilstrækkelig«. Kirken selv, som blev lagt med taarnet i nordvestlig retning — eller med andre ord »vendt mot Hægdehaugen« — fik en samlet utvendig længde av $82\frac{1}{2}$ alen og en bredde paa 32 alen; endelig fik taarnet »fra grunden til hjelmknappen« en hoide av $109\frac{1}{2}$ alen og iberegnet »spidsstangen« en hoide paa 116 alen.

Til en begyndelse ser det ut til, at den kommunale opposition i pressen ikke fæstet sig nærmere ved den bevilgning, som her var git, og selv det betydelige uheld, som indtraf i august 1883, da »hvælvet i korets polygonformede avslutning« styrtet ned, gav ikke anledning til nogen nærværdig kritik. Aaret efter indtraadte der et nyt uheld. I slutten av september 1884 — eller henimot det tidspunkt da bygverket nærmet sig sin avslutning — mottok byggekomiteen den høist foruroligende meddelelse, at »de fleste av kirkens pillarer ikke hadde en ganske lodret stilling, og at der viste sig enkelte sprækker i hvælvne.«

Allerede efter det første uheld hadde kommunen opnævnt en sakkyndig komité paa tre mand for at »avgi formening« om aarsakerne til det, og samme komité søkte man raad hos ogsaa ved denne leilighet. Det første uheld blev av de sakkyndige tilskrevet »den mangelfulde utførelse av murværket eller den uforsigtige nedtagelse av en av stilladserne«; men det blev samtidig understreket, at der »ikke kunde gjøres ansvar gjældende mot entreprenørerne, da den fornødne belastning og forsterkningen av kappen nærmest gurtbuen ikke var angit i tegningen«. Haardere faldt dommen om det andet uheld, som i første række skyldtes den omstændighet, »at der ved utførelsen av murarbeidet i hvælvkonstruktionerne ikke hadde været iagttat den omhyggelighet, som ubetinget burde forlanges ved saadanne konstruktioner«. Arkitekten kunde anføre til sin undskyldning, at han »gjentagne gange i skrivelser til entreprenørerne hadde paa-talt den mangelfulde utførelse« av arbeidet, »men som det synes«, siger komiteen, »uten at der var indtraadt nogen bedring deri«.

Men alt dette hjalp jo ingenting; enden blev at hvælvne i kirkens skib saavel som pillarerne maatte tages ned og reises paany. Det var en utgift som blev anslaaet til 32950 kroner og som sammen med en række andre utgifter, deriblandt »anbringelse av to nye utgange og forandring av røkpiperne« førte til, at man ved utgangen av 1884 befandt sig oppe i en samlet overskridelse paa ca. 49400 kroner. Det var en affære saa opsigtsvækkende, at der var gode grunde for oppositionen til at ta den op til drøftelse, selv om ikke kommunevalget tilfældigvis hadde staaet for døren;

men til gjengjæld fik den netop av den grund en bredere plads i parti-agitationen end kanske ellers vilde været tilfældet.

I hovedsaken ræsonnerte oppositionen saa: Hele Uranienborg er i virkeligheten en stor misforstaaelse. Det var en feil at gaa til oprettelse av denne menighet, først fordi det var git paa forhaand, at det vilde bli en kostbar historie, og dernæst fordi der, rent geistlig set, ikke forelaa tilstrækkelige grunde til at gaa til oprettelse av nogen ny menighet paa denne kant av byen paa det daværende tidspunkt. Det var en opfatning, som var fremholdt i kommunestyret i 1879, navnlig av konsul Heftye; men han talte selvfølgelig for døve øren. Kristiania kommunestyre har i de senere aar hat en ren mani for at skaffe byen nye og dyre kirker. Pauluskirken, som blev opført midt i 1870-aarene, kom paa 160 900 kroner, Jakobskirken og Johanneskirken nogen aar senere, paa henholdsvis 196 900 og 371 000. Aaret efter byutvidelsen kom beslutningen om opførelsen av Kampens kirke, som kom paa 107 700, og samme aar beslutningen om Uranienborg kirke, som vi husker blev bevilget med 160 000 kroner og desuten 105 000 til planeringen. Det er en samlet utgift paa over 1,1 million paa

*Johan Chr. Heuch.
Efter fotografi.*

denne ene konto, for ikke at tale om endel andre utgifter til kirker, likeledes for de senere aar; eksempelvis indredning av Oslo kirke vel 22 800 kroner og et nyt orgel til Vor Frelzers kirke 32 000. Endelig er Kristiania kommunestyre ganske urimelig flot, naar det gjælder bevilgninger til prester, klokkere, organister og lignende folk. Av geistlige personer er der i alt 43, som har husleiegodtgjørelse av kommunen med et totalbeløp paa over 27 000 kroner, og i det hele kommer kommunens utgifter til betjeningen av kirkerne paa over 91 000 kroner. Bare en post som »tilsyn med uhre og orgler og deres stemning« kommer kommunen paa 1 612 kroner (efter sidste budget); man generer

sig endog ikke for at la utgifterne til belysning av urskiverne i Uranienborgkirkens taarn figurere i regnskaperne, skjont de nuværende urskiver, som blev sat ind, efterat de forrige hadde faldt ned og slaat sig istykker, faktisk er helt ugjennemsigtige. I det hele tat er det en utilbørlichkeit, at der i regnskaperne opføres utgifter til orgel, belysning og opvarmning, naar kirken ikke er overtat av kommunen. Sandelig, Kristiania skatydere faar betale for, at kommunestyret »endelig vilde skaffe pastor Heuch en flot kirke«.

Det vilde føre for vidt at gaa nærmere ind paa det forsvar, som blev gjort gjældende fra Morgenbladets side, navnlig med hensyn til menighetsinddelingen og betimeligheten av at byen bygget det nødvendige antal kirker. Emnet var omtaalig, ikke mindst fordi man stod midt i de heftige brytninger, som var reist aaret iforveien gjennom *Opraabet til Christendommens Venner i vort Land*¹. Under disse omstændigheter behøver det neppe nogen nærmere paavisning, at Dagbladets kritik over kommunens kirkebyggingspolitikk og dens altfor store rundhaandethet, naar det gjaldt geistligheten, ikke gjorde noget nævneværdig indtryk hos vælgerne. Det kan snarere siges, at den virket stik imot sin hensigt. Morgenbladet er ikke i tvil om grunden. »Hovedstadens vælgere deler ikke det radikale partis uvilje mot kirker og prester . . . Man kunde trygt i Christiania ta en votering paa de kirkelige spørsmaal og være sikker paa, at den skulde falde ut mot de radikale anskuelser.«

Derfor blev ogsaa utfaldet av kommunestyrevalget i første uke av 1885 et overbevisende vidnesbyrd om, at Dagbladet hadde været ganske paa vildspor, naar det nogen dage før valget mente at kunne gjøre gjældende at »vi staar foran et omslag i den offentlige mening i Kristiania.« Det virkelige forhold var, at »hovedstadens oplyste vælgere« stod, hvor de altid hadde staat — i trofast vagthold om de konservative synsmaater og deres repræsentanter i kommunestyret, uanfegtet av en kritik, som de folte sig overbevist om var diktert mere av politisk magtbegjær end av virkelig interesse for Kristiania by. Eller som Morgenbladet uttrykte det med en ironisk vending hentet fra motparten: Kristiania hadde endnu engang vist, at det ikke folte nogen trang til at »træde ind i rækken av Nordens frisindede hovedstæder.«

¹ Det gik i hovedsaken ut paa, at høirepartiet var det eneste virkelige vakthold om kristendommen og de øvrige politiske og moralske værdier, som hadde grundmuret vor frihet og selvstændighet i to slegled — i motsætning til venstre, som repræsenterte de kristendomsfiendtlige og samfundsnedbrytende kræfter i nationen.

STORBYVEKST OG UTFARTSTRANG

O pfatningen av 1880-aarene som noget av en hvileperiode i Kristianias materielle vekst er, efter alt hvad vi har utviklet i det foregaaende, bare delvis korrekt. Her som paa alle andre omraader er den nye tid under fremrykning, selv om der ikke finder noget gjennombrud sted — et forhold som dels maa tilskrives kommunens energiske sparepolitikk paa vei- og brolægningsvæsenets omraade, dels den praktisk talt fuldstændige stilstand i landets jernbanebygning, som er et av de mest karakteristiske træk ved perioden. Det første hadde tilfølge, at byens gater og pladser i adskillig utstrækning blev liggende uberørt av enhver moderne regulering — eksempelvis i det egentlige forretningsstrøk. Det andet la fortrinsvis sin døde haand over utviklingen av havnen, samtidig med at det virket hemmende paa trafikforholdene landværts. Allikevel vilde det være ganske uhistorisk at frakjende det daværende kommune-hoire ethvert initiativ, selv om de tiltak, utviklingen førte med sig, i adskillig utstrækning maa skrives paa kontoen av de saakaldte uproduktive, men derfor ikke upaakrævede formaal. Blandt slike tiltak kommer foruten Uranienborg kirke, hvis besværlige bygge-historie vi alt har været inde paa, Kampens kirke, fra aarene 1880—82, og Sagene kirke, som blev besluttet i 1886, men først blev færdig og tat i bruk i 1891. Mellem disse beslutninger ligger anlægget av Nordre gravlund paa eiendommen Gjetemyren, som blev indkjøpt i 1881, mens selve gravlunden først blev tat i bruk i 1884¹. Fra samme tidspunkt daterer sig indkjøpet av eiendommen Lille Ullevaal med et samlet areal paa ca. 134 maal — en transaksjon, som nærmest tok sigte paa at skaffe tilstrækkelig tomt til anlæg av sindssykeasyll, lasaretter og andre kommunale sykehus, da de bygninger av lignende art, som kommunen var i besiddelse av, ikke i nogen henseende tilfredsstillt de krav utviklingen hadde ført med sig

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 24 (med tillæg), 1883. — Under debatten i kommunestyremøtet om hvad den nye kirkegaard skulde hete, blev det gjort gjældende, at betegnelsen «gravlund» endnu forekom folk flest nøksaa «søkt». Vor Frelzers gravlund gikk derfor i almindelighet endnu under navnet «byens kirkegaard».

siden byutvidelsen¹. Det samme er tilfældet paa skolevæsenets omraade, hvor der i 1884 bevilges midler til to nye almueskoler — en ved Uranienborg og en ved Bjølsen. Samme aar bevilges 1000 kroner til driften av skoleskibet »Christiania«, som man »tror at kunne si paa en maate utfylder et hul i det store apparat, som utgjør Kristiania bys skolevæsen²«. Under samme kategori hører spørsmålet om den tekniske undervisning, som kommunestyret stillet sig særdeles liberalt til i løpet av 1880-aarene, bl. a. med det resultat, at den tekniske skole, som var opprettet her i byen i 1873 og som i de følgende seksten aar holdt til i »rørlægger Bluncks gaard, Chr. IV's gate no. 8 B i bakgaarden«, endelig fik sin nuværende bygning fra begyndelsen av skoleaaret 1889³.

Men fremfor alt maa nævnes de energiske anstrengelser fra kommunens side ut gjennom første halvpart av 1880-aarene for at skaffe byen et helt tidsmæssig vandverk — en sak som i parentes sagt ligger langt forut for byutvidelsen, selv om den fik særlig aktualitet netop ved denne begivenhet. De nærmere enkeltheter ved dette spørsmål er utredet saa oplysende i den kommunale 50-aarsberetning, at der ikke er nogen opfordring til at komme ind paa dem i denne forbindelse. Det faar være tilstrækkelig at nævne at kommunestyret under hele behandlingen av saken stodte paa den mest intense motstand hos Akerselevens Brugseierforening, indtil konflikten endelig blev løst ved et forlik av 2. februar 1885, hvorved kommunen mot et vederlag av kr. 1 050 000 fik ret til at ta ut indtil 310 liter vand pr. sekund. Under behandlingen i kommunestyret av forslaget til denne overenskomst faldt der flere særdeles nærgaaende uttalelser overfor Brugseierforeningen, men naar saken allikevel gik igjennem mot 1 stemme (Heftyes), var grunden nærmest den at man foretrak et magert forlig for en fet proces⁴. Der vil altid kunne disputeres om, hvorvidt denne opfatning var den rette paa det daværende tidspunkt, men det ophæver ikke det totalindtrykk man sitter igjen med av de utførlige aktstykker, at denne sak er en typisk storbysak, præget av sterkt motsatte interesse-forhold og av en rækkevidde som ingen tidligere affære i byens historie med undtagelse av spørsmålet Nordmarken. Alt dette er nye vidnesbyrd til de mange vi alt har nævnt om at otti-aarenes Kristiania staar i storbyens tegn — et forhold, som selvsagt ikke bare kommer tilsyne i kommunestyrets forhandlinger, men ogsaa avspeiler sig karakteristisk i

¹ For detaljer — jfr. Chr.a kommune 1837—1886 med kildehenvisninger, pag. 123. — Eienommene Gjetemyren og Lille Ullevaal blev kjøpt for henholdsvis 80 000 og 50 000 kroner.

² For enkeltheter — jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 24, 1884.

³ Ibid. sak no. 19, 1887. flg.

⁴ Jfr. Repr.skapsforh. 1885, pag. 8.

det almindelige hverdagsliv, saaledes som det sees med tidens egne oine, eksempelvis av en korrespondent til et utenbys blad¹.

Byen befinner sig i slutten av 1883. Utstillingen paa Tullinløkken er forlængst forbi; riksretten er man gaat træt av, selv om referaterne fra den endnu dominerer i avisernes spalter; endel ihærdige demonstrationer i Christiania Theater med anvendelse av baade »bukkehorn og taakelur« — som det heter i en lidt senere revy-vise — fordi Ibsens *Gengangere* var negtet opført, er det ogsaa slut med. Alt samler sig nu om »julesjauen« trods tidernes pinagtighet og alle gode forsætter om sparsomhet. Korrespondenten føler et pust av storbyen og lar os andre kjende noget av det samme. »Jo nærmere man kommer ind under julen, jo sterkere pulserer livet og travlheten«, skriver han; »sværmen i gaterne blir tettere og tettere, særlig fjerde søndag i advent (søndag før jul). Karl Johans gate er aldeles sort av folkesværmene; fortaugene paa begge sider fuldpakket. Er man først kommet ind i denne sværm, er man et viljeløst led i myldret, og der skal baade mod og mandskap til for at komme ut av den.« Forretningsmændene i de egentlige forretningsgater, Karl Johans gate, Kirkegaten og Kongens gate, »kappes om at placere sine gasblus høit og lavt. Silke og fløiel, bøker og billeder, tobak og spadserestokker svømmer i et lyshav.« Vover man sig indenfor, blir man nærmest utsat for et overfald av elskværdighet fra det tjenstvillige personales side. Korrespondenten er ogsaa en tur paa Stortorvet og Youngstorvet, hvor der i dagene før jul hersker et yrende liv. »Der staar og sitter i rad og rækker de store pakker av skjorter og tørklæder med en gammel kjerring inderst inde . . . . Der er bønder med juletrær og kornbaand; smaapiker med papirblomster, epler og sæpe; invalider med utlodningsgjenstande. Der er kjøt, flesk, kaal, poteter, kranser, smukke viser, leketoi — kort sagt, alt som er at faa for penge. Juletrærne og kornbaandene dominerer paa pladsen . . . Det er som byen har flyttet ut i urskogen« . . . . Juleaften ved 6—7-tiden stilner larmen og levenet i gaterne; bare droschekuskene og bybudene driver frem og tilbake paa holdepladsene og slaar med armene for at holde sig i varme og humør. Øl- og brødkjørere ramler gjennom de øde gater . . . guderne maa forresten vite, naar de stakkars folk faar fri. »Jeg talte med en slik fyr — en ølkjører — utenfor min port, kl. 10, juleaften. Han fortalte mig, at han først vilde være hjemme ved 2-tiden.«

Et fjerdingaar senere — paa et tidspunkt da konjunkturerne langt fra kunde betegnes som særlig lovende — slaar det vedkommende korrespondent, hvor fyldige annoncespalterne er i hovedstadens aviser. Han spør en forretningsmand, om en slik masseavertering gir valuta for

¹ Fredrikshaldsbladet *Smaalenes Amtstidende* 1883 og 1884, hvorfra citaterne.

pengene, og faar det helt moderne svar, »at ingen penge forrenter sig saa godt som naar jeg tar femti kroner og gaar hen i en avisekspedition og averterer dem bort.« Det siger sig selv, at forretningslivet har noget av en dvaletid i sommermaanederne, særlig naar det er saa hedt som tilfældet var midtsommers 1884, da varmen ruget i tykke lag over byen og Karl Johan var »indrettet til den deiligste bakerovn av verden«; men saasnart sæsonen begyndte igjen, kom der fart i tingene, og ingen kunde være i tvil om, at der pulserte et virkelig betydelig forretningsliv. De store utstyrbutiker lokker publikum med pragtfulde utstillinger av høsttoiletter, selskabsdragter, alle mulige kostbare stoffer, garneringer, kniplinger — kort sagt, »alt som kan friste og forlokke til utgifter.« I hovedgaterne er der et myldrende liv »med den mangfoldig sammensatte larm samfærdslen i en stor stad fører med sig«.

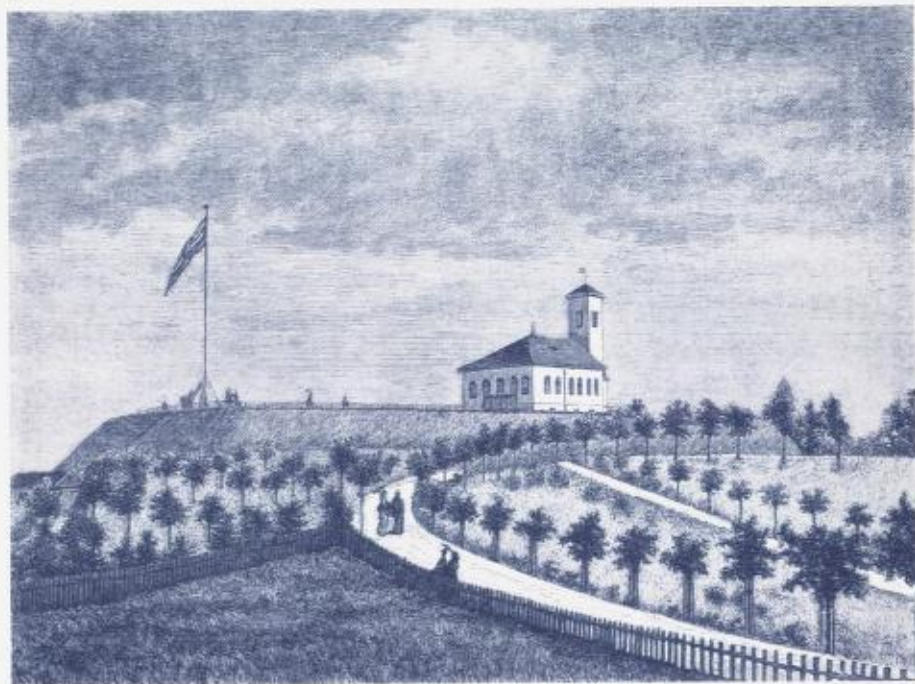
Som noget av det fremmede, særlig lægger merke til ved forretningscentret her, nævner korrespondenten den tilsyneladende umaadelig utviklede telefonforbindelse . . . . . »et sandt net av telefontraade, saa man skulde tro, at der i hvert hus maatte findes ialfald ét av disse meddelsomme smaa apparater.« Vistnok skyldtes endel av denne brogede mangfoldighet et uheldig dobbelt-arrangement med Bell Telephone og Kristiania Telefonselskab¹; men stort set gaar det nye kommunikationsmiddel ind som et stadig mere uundværlig led i byens voksende forretningsliv. En anden sak er det, at hele denne handel og samfærdsel, efter korrespondentens opfatning, begynner altfor sent, spesielt for torvtrafikens vedkommende. I »provinsen« er denne trafik gjerne igang ved 7—8-tiden om morgenen, opplyser han; »men vil man ved samme tidspunkt ta sig en tur rundt paa de forskjellige torv og bazarer her i byen, vil man snart gjøre den opdagelse, at de er saa godt som tomme, ialfald for kjøpere.« Først ved 9-tiden begynner der at vise sig lidt liv, som saa vokser efterhvert og endelig kulminerer mellom 11 og 12. Grunden til dette forhold er den sene ankomst av morgentogene ind til byen — en ganske illustrerende opplysning paa det daværende tidspunkt, da hovedstaden midt i den almindelige stagnation av landets jernbanebygning, som vi alt har referert til, ikke saa sine forbindelser utvidet til nogen kant.

Hvad selve matvarerne angaar, er korrespondenten vel tilfreds med dem. I motsætning til den avskyelige melk og fløte, som folk her i byen gjennemgaaende maatte ta tiltakke med i begynnelsen av 1870-aarene og senere, leveres der nu overalt god og uforfalsket melk; samtidig er kjøt og grønnsaker gjenstand for en mere omhyggelig behandling end tidligere i kjølige og renslige bazarboder. Bare paa ét omraade lar forholdene

¹ Se nedenfor pag. 138.

meget tilbake at ønske. Spørsmålet om hovedstadens fiskeforsyning, som har staat paa dagsordenen i en aarrække, er endnu uløst. Korrespondenten sætter sit haab til, at den nye fiskehal i Ruseløk-bazarerne, som »forlængst er aapnet«, og som staar i forbindelse med »Kristiania Fiskeforsyningsselskab«, vil raade bod paa forholdene, men til dato (septbr. 1884) ser det smaat ut, indrømmer han, da fiskepriserne paa Ruseløk-bazarerne fremdeles ligger høiere end priserne nede paa fiskebryggen. Vi skylder

*Sankt Hanshaugen omkring 1880.
Efter træsnit.*

at tilføie i denne forbindelse — hvad korrespondenten ikke synes at være opmærksom paa — at spørgsmålet om hovedstadens fiskeforsyning netop ved dette tidspunkt var gjenstand for en indgaaende opmærksomhet fra kommunestyrets side; og med en liten anteciperung av begivenheterne kan vi nævne, at saken fik sin foreløbige løsning ved en kommunestyrebeslutning av 30. mai 1887 med det resultat, at byen endnu i sytten aar fik lov at beholde sin traditionsrike gamle fiskebrygge av 1833. To aar senere tok kommunen et nyt skridt i retning av at sikre befolkningen sunde og renselig behandlede næringsmidler ved at ansætte en uteksaminert dyrlæge som assistent hos sundhetskommisjonens dyrlæge, væsentlig

med det opdrag at undersøge og føre tilsyn med forholdene ved slagterierne, pølsemakerierne og kjøtutsalgene rundt om i byen. Alt dette viser, hvorledes det kommunale initiativ søker at holde skridt med utviklingen i den voksende storby ut fra et humant og fremskridtsvenlig syn paa forholdene; men navnlig træder dette initiativ i dagen gjennom det maalbevisste arbeide fra kommunestyrets side gjennom en aarrække med det formaal at gi de brede lag av hovedstadens befolkning adgang til at komme ut i den fri natur. Som et fremtrædende vidnesbyrd om dette tiltak staar ved indgangen til 1880-aarene St. Hanshaugen, saaledes som vi nu kjender den i hovedtrækkene med vandbassin, utkikstaarn og beplantede skraaninger, selv om det naturligvis endnu manglet meget paa, at anlægget var naadd frem til sin nuværende størrelse og skjønhet. Men netop derfor hadde det betydning, at kommunestyret hadde et aapent syn for denne vigtige side av utviklingen, som man en menneskealder tidligere hadde forsynet sig mot paa en maate som hadde skapt mismod og bitterhet inden de brede lag¹.

Etpar enkeltheter fra en kommunedebat i 1884 vedkommende en eventuel utvidelse av St. Hanshaugen vidner glædelig om, hvor langt fremme kommunestyrets flertal nu staar i opfatningen av spørsmålet om offentlige pladser og parkanlæg². Det gjaldt en bevilgning paa 50000 kroner — et ganske betydelig beløp paa et tidspunkt, da man nylig hadde bevilget 180000 kroner til oparbeidelse av gater i de nye bydele, for ikke tale om de mange andre utgifter, som stod før døren; men dette moment var allikevel ikke saa væsentlig, at det var istand til at overskygge den realitet, at kommunen i St. Hanshaugen hadde en eiendom, som det var dens pligt at verne om av hensyn til byen, saa at den ikke skulde bli spolert for nutid og eftertid. Eller som ordføreren (byskriver Petersen) uttrykte det: »Denne kommunens eiendom har i de senere aar utviklet sig derhen, at den er blit en yndlingsplads for Kristiania beboere, navnlig ogsaa for den simple klasse.» Det var derfor efter ordførerens opfatning vel anvendte penge »at arrondere denne kommunens smukke eiendom« nu da anledningen bød sig, saameget mere som det grundstykke det her gjaldt gjorde »et formelig indhak i St. Hanshaugen« og saaledes ganske naturlig hørte ind under den. Heldigvis endte denne opfatning med at bli den seirende under henvisning, navnlig fra borgermester Ryghs side, til den generelle betydning av parkanlæg for en stor by.

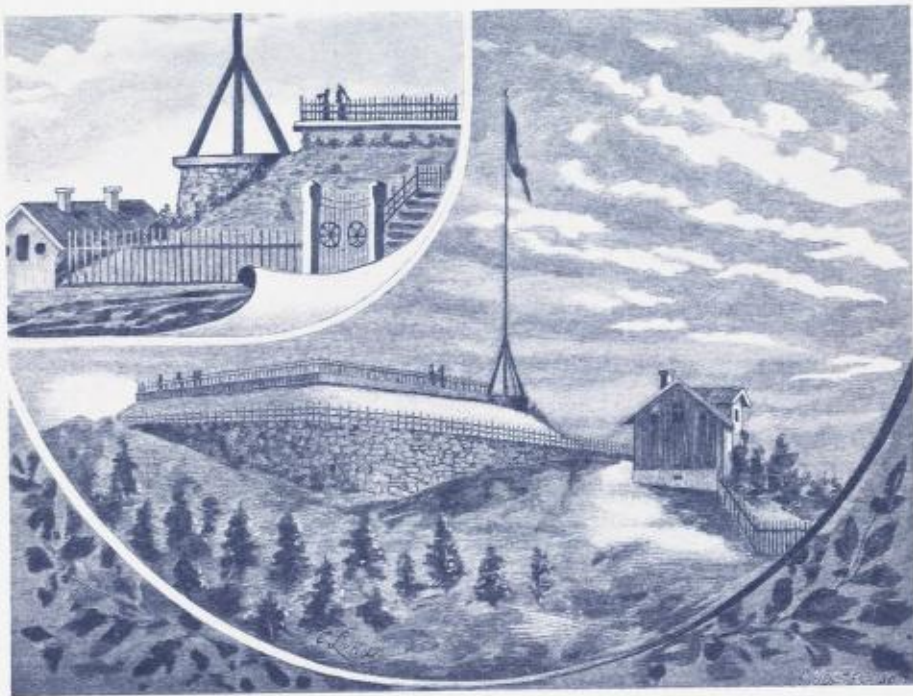
Aaret efter gik kommunestyret til en ny beslutning av lignende art i form av en bevilgning paa vel 46000 kroner til indkjøp av terræn til et

¹ Jfr. Kristianias historie IV, pag. 412.

² Jfr. Repr.skapsforh. 1884, pag. 22 flg. — St. Hanshaugens areal, som før denne utvidelse var paa 82 maal, fik nu et areal paa 94 maal.

parkanlæg paa Kampen, efterat man først hadde besluttet anlæg av et vandreservoir for de østlige bydele ved et bassin paa det høieste punkt i terrænet med dimensioner omtrent som to tredjedele av det paa St. Hanshaugen. Magistratens indstilling¹ som er baaret av et helt moderne syn paa forholdene, gaar i hovedsaken ut paa, alt »offentlige pladse og parkanlæg ikke længer ansees blot som en luksus eller prydelse; man betragter dem allerede som en kommunal fornødenhet, hvor byerne antar en viss

*Vandbassinet og utsigtsterrassen paa Kampen i 1888.
Efter træsnit.*

størrelse og bebyggelsen er bymæssig koncentrert . . . Det vil derfor, hvis man har tro paa byens vekst, være god økonomi at sikre sig den fornødne grund, mens denne endnu er at faa for en rimelig pris . . . For de centrale og vestre bydele eier kommunen en fortrinlig park i St. Hanshaugen; for de nordlige bydele har man Birkelunden paa Grünerløkken, som vistnok ikke har den størrelse, som ønskelig kunde være for øiemedet, men som dog maa siges at fyldestgjøre behovet paa en nogenlunde tilfredsstillende maate. I de østlige bydele, hvor arbeiderbefolkningen fortrinsvis er

¹ Jfr. Aktst. Chr.a kommune, sak no. 30, 1885 — jfr. Repr.-skapsforh., pag. 32 flg.

koncentrert, og hvor behovet for en park er størst, har man derimot ingen saadan.* Heller ikke har man nogen offentlig plads paa denne kant av byen »bortset fra St. Halvards plads der knapt utgjør etpar maal.*

Disse autoritative opplysninger om forholdene i byen paa dette viktige omraade, saaledes som de artet sig ved midten av 1880-aarene, er av ikke mindre interesse end det fordomsfri syn, der prager debatten, som konkluderte med at innstillingen blev vedtatt mot 2 stemmer. Under debatten kom man ogsaa ind paa sporsmaalet om forkastelsen av indkjøpet av konsul L. Meyers eiendomme paa Ekeberg til anlæg av en folkepark — en sak som kom igjen i 1889 i form av en henvendelse til kommunestyret fra socialdemokratisk hold; dennegang med et gunstig resultat. Bare paa ét punkt holdt myndighetene konsekvent igjen. De vilde ikke være med paa at gjøre boligsaken til en kommunal-affære, hvormeget end fremtrædende repræsentanter inden kommunestyret interesserte sig for den privat og var villig til at støtte den ved at placere kapital i nye byggeforetagender.

Efter en vinter med adskillig sykdom og arbeidsløshet, som uvilkaarlig tvang boligspsorsmaalet i forgrunden i den offentlige diskussion¹, tok bevægelsen fart vaaren 1887, eller med andre ord paa et tidspunkt, da befolkningen atter var i vekst og husnøden — som vi har paavist i det foregaaende — begyndte at melde sig med stigende styrke for de mindre bemidledes vedkommende. I de 36 aar som var gaat, siden Selskabet for opførelse av arbeiderboliger i Christiania reiste sin første bygning paa hjørnet av Møllergaten og Hospitalsgaten², var der opført yderligere 6 arbeiderboliger, nemlig i Rosenkrantzgaten, Arbeidergaten, Thv. Meyers gate, Grønland, Platougaten og Ruseløkveien. Disse boliger rummet pr. 31. decbr. 1884 i alt 464 leiligheter, bebodd av 2098 personer, hvorav 898 barn. Samtidig var der under opførelse for privat regning i Ruseløkveien »like nedenunder den nye bebyggelse paa Victoria Terrasse« et større kompleks av arbeiderbekvemmeligheter, likesom ogsaa et av byens større verksteder tænkte paa at opføre en arbeiderbolig for sine folk i nærheten av arbeidsstedet. Endelig blev der ogsaa ved dette tidspunkt indbudt til tegning av aktier i et nyt byggeselskap med borgermester Rygh og ordfører Schweigaard og endel andre formaende mænd som indbydere. Man hadde, opplyses det i indbydelsen, fæstet sig ved en bekvem tomt paa hjørnet av Sannergaten og Toftes gate, som eieren, Thv. Meyer, av interesse for saken hadde tilbudt til en lav pris, samtidig med at han hadde forpligtet sig til at tegne aktier for kjøpesummen. Til realisering av foretagendet, som

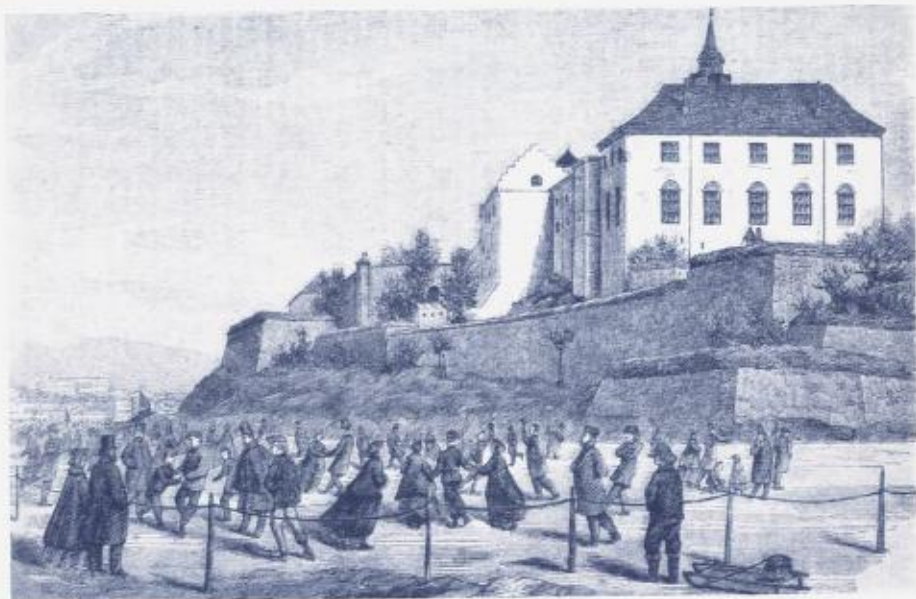
¹ Jfr. artikler om emnet i Dagbladet, Morgenbladet, Socialdemokraten og Verdens Gang medio januar 1887.

² Jfr. Kr.anlas historie, IV, pøg. 374 flg.

ARBEIDERBOLIGER VED PRIVAT TILTAK

efter den foreløbige plan skulde bestaa av et kompleks paa 2 à 3 bygninger paa tilsammen 120—150 leiligheter, trængtes et beløp paa ca. 250000 kroner. Dette kompleks, hvis officielle navn var Sagenes arbeiderboliger¹, blev paa-begyndt høsten 1887 og var færdig nøiagtig et aar senere. Tegningerne blev levert av arkitekt Eckman og omfattet i sin endelige form 3 hovedbygninger og 1 uthus. I alt var det indredet med 17 leiligheter paa 2 værelser og kjøkken til en maanedlig leie av 18 kroner og 84 leiligheter paa 1 værelse og kjøkken til en maanedslie av 11 kroner i første og

*Skøiteklubbens bane utenfor Fæstningen.
Efter træsnit.*

11.50 i de to øverste etager; desuten var der 18 større værelser med kombinert koke- og varmeovn til en leie av 8 kroner og 21 mindre værelser med en lignende ovn til en leie av 5 kroner pr. maaned.

Men bevægelsen stopper ikke med det. Vel et halvt aars tid efterat Sagenes arbeiderboliger er færdige, træder korpsslæge Chr. Smith i mai 1889 frem i Morgenbladet med en forhaands-anbefaling for hvad han kalder »En lovende plan for gode arbeiderboliger ved Sagene» — eller med andre ord indbydelse til aktietegning i et nyt selskap for opførelse av arbeiderboliger i Kristiania. Initiativet var tat av endel brukseiere ved Sagene, deriblandt J. & A. Jensen & Dahl, Chr. Schou, Olaf Schou og Birger Kildal,

¹ De saakaldte Sagenes arbeiderboliger er ikke beliggende paa Sagene, men paa Grünerløkken (Paulus' menighet). — Av en samtidig avisartikel av sogneprest Jul. Brun.

og planen gik i korthet ut paa at bryte med det tidligere kasernesystem og bygge 1 hus til hver familie. Tomten laa paa hjørnet av Aasengaten og Sandakerveien, og det var meningen at hvert hus skulde indeholde kjelder, hel etage med stue, kammer og kjøkken og desuten kvist med værelse, klædeskot og loftsrum — alt efter en leie av 22 kroner maaneden pr. hus. Hvis leieren hadde raad til det, var der anledning til at betale en lidt høiere leie; men forutsætningen var i alle tilfælde, at leieboeren efter et visst antal aar skulde bli eier av huset. Prisen pr. hus — der var i alt plads til ca. 70 hus paa tomten — var beregnet til 2600 kroner i fuldt færdig stand, og iberegnet tomtomkostninger, vand og kloak etc. kom prisen op i ca. 3900 kroner. Kort sagt, der bygges i disse aar, navnlig i de fattigere strøk en række »hensigtsmæssige, sunde og billige boliger, der fra første oieblik av er bestemt for den fordringsløse del av befolkningen¹«. Det er en bevægelse, hvis betydning ikke kan betones sterkt nok, og set i forbindelse med kommunens voksende interesse for at skaffe befolkningen aapne pladse og parker gaar den ind som et led i den friluftsbewægelse, som arbeider sig frem i Kristiania i løpet av 1880-aarene. Dermed kommer en ny faktor ind i byens liv — den kropslige idræt, indledet med skøite- og skisporten, hvorav navnlig den sidste skulde bli av bestemmende indflydelse for vinteridrætslivet paa overgangen fra otti- til nittiaarene.

Tanken om at skaffe byen skøitebane gaar tilbake til december 1855, da den første gang blev fremsat av den bekjendte turner og idrætsmand Joseph Stockinger. Han hadde samme aar tat initiativet til grundleggelsen av Christiania Turnforening, og foreslog nu at denne forening skulde vise sit initiativ paa skøitesportens omraade; men tanken vandt saa liten tilslutning, at der ikke blev tale om at sætte den ut i livet. Det skedde først i februar 1864² da Christiania Skøiteklub blev stiftet væsentlig som en følge av den almindelige interesse for idrætslivet, som var vakt overalt i landet gjennem grundleggelsen her i byen i 1861 av den nationalt set betydningsfulde organisation Centralforeningen for utbredelse av legemsøvelser og vaabenbruk³. Det behøver neppe at fortællles, at skøiteklubben fik stor tilslutning, da den først var kommet igang, og gjennem en lang aarrække, navnlig fra 1867 av, da man efter flere aars forløp endelig fik en ordentlig vinter, var skøiteklubbens bane utenfor Fæstningen det mest populære sted i byen. Folk av alle samfundsklasser bevæget sig her om hverandre, uanset alder og kjøen. Det sidste er ikke det mindst interessante som en indrømmelse til den nye tid.

¹ Morgenbladet no. 269, 1889.

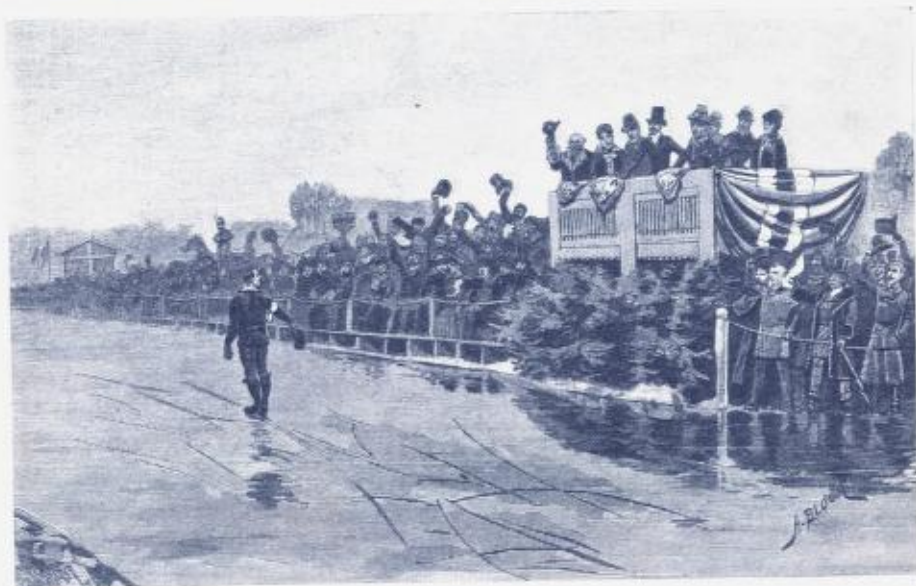
² I mellemtiden arrangerte Turnforeningen det første skøitekapløp her paa Frognerkilen 1. mars 1863. — For enkeltheter, jfr. Morgenbladet no. 56 og 62.

³ Det nuværende navn Centralforeningen for utbredelse av idræt daterer sig fra 1893.

Eller som Aftenbladet uttrykker det i en artikel i 1867 — samme aar som det første skoitekapløp fandt sted: Man har »forladt den antikverte og snerpete anskuelse, at den rette kvindelighet skulde forby det smukke kjøen at deltage i denne for legeme og sjæl like sunde og forfriskende adspredelse.»

Det var imidlertid ikke nok bare at motionere paa skøiter for sundhetens skyld. Idrætten hadde sin ærgjerrighet i retning av stil og kraft, og en av dem, som aller tidligst la an paa at utvikle disse egenskaper, var kjøb-

*Axel Paulsen under skoiteløpet paa Frognerkilen, 26. februar 1885.
Efter tegning av A. Bloch.*

mand Joh. P. Paulsen — en velkjendt skikkelse i sin samtids Kristiania som trænnet her sammen med sine sønner, de senere bekjendte skoiteløpere Axel og Edvin Paulsen, hvorav særlig den første skulde faa et berømt navn og bli alle Kristiania-gutters helt. Spesielt var den berømte »korketrækker»-præstation, som Axel Paulsen hadde et av sine glansnumre i — en øvelse, som fik gutterne til at holde pusten av beundring, mens de bakefter ihærdig søkte at efterligne ham. Ved siden av Paulsen hadde de et ypperlig forbillede i Carl Werner, likeledes en høit anset kunstløper i de dage.

I 1877 medførte den stadig økede trafik paa havnen, at farvandet ind til bryggerne maatte holdes aapent hele vinteren, og banen ved Vippe-tangen blev derefter flyttet — først til Filipstad og derefter til Frognerkilen.

Men endnu stod kunstløpet øverst i den offentlige bevissthet som et typisk uttryk for den korrekthet og selvbeherskelse, som vi i det foregaaende har præcisert som et av de mest karakteristiske træk ved sytti-aarenes Kristiania. Det brud med former og vedtægter, som holdt sit indtog med otti-aarene, tok paa skoitesportens omraade karakteren av en avgjort tilbakegang i interessen for kunstløp til fordel for hurtigløp. Det gjaldt at sætte rekorder over saa og saa mange hundre meter i brøkdeler av minutter og sekunder — en ny form for idræt, som allerede hadde opnaadd en enorm popularitet i Amerika og en række europæiske lande. Ogsaa her gik Axel Paulsen i spidsen, og hans overlegne seier paa Frognerkilen 26. febr. 1885 over hollænderen R. van der Zee paa en distance av ca. 1400 meter kan i Kristiania sportslivs historie betegnes som det første paatagelige gjennembrud i retning av moderne sportsbegeistring. Et publikum paa 20—30000 mennesker fyldte luften med sine hurraer; aviserne sendte ekstrablade utover byen med bud om resultatet, og om aftenen stod jubelen høit i taget paa alle kafeer¹. Men ogsaa i en anden henseende er begivenheten historisk. Fra nu av gaar det tilbake med interessen for skoitesporten i Kristiania, og i løpet av sidste halvpart av otti-aarene taper den avgjort terræn som befolkningens yndlingsidræt, selv om mange endnu vedblev at dyrke den. Isteden begynner skisporten at vinde indgang, og snart gaar et voksende tog av ungdom opover til løpene i mark og skog.

Skisporten i Kristiania daterer sig likesom skoitesporten fra første halvpart av 1860-aarene, selv om enkelte tidlige foregangsmænd hadde dyrket den i en aarrække — eksempelvis den senere fremtrædende Kristiania-kjøbmand, som to slegtled aldrig kaldte andet end S. H. Lundh paa Jernbanetorvet². I 1862 var interessen for denne typisk nationale idræt naadd saa langt paa disse kanter av landet, at der kunde holdes kapløp ved Grorud; fem aar senere blev der holdt et lignende løp i Kristiania — det første i sit slags indenfor byens grænser. Det blev holdt paa Eugenia-stiftelsens løkke i bakken nedenfor Gamle Akers kirke. Sportslig set var løpet, som rimelig var, ikke særlig imponerende, men det synes allikevel at ha vakt tillive en interesse for ski-idrætten som fik sin betydning. Allerede vinteren efter, oplyser Morgenbladet, hersket der et yrende liv av store og smaa »i bakkerne ute paa løkkerne omkring hovedstaden i godt skiføre«; en anden sak er det, at det er smaat bevendt med selve skiføringen, endog hos kadetterne. Overalt er man vidne til »den samme stygge krokete holdning

¹ Paulsens tid, hvorved han blev »champion skater of the world«, var 11 min. 8.5 sek.; v. der Zees 12 m. 13 sek.

² Efter hvad Lundh engang selv har fortalt nærv. forf., var ski helt ukjent blandt byens gutter, da L. kom hit i 1840 med etpar ski, som han hadde med sig hjemme fra Gudbrandsdalen.

Skiløpet ved Huseby 12. februar 1883.
Efter træsnit.

av legemet, skræven med benene i forfærdelig grad og riden paa stokken, naar det kniper paa balancen.»

Paa dette primitive standpunkt synes ski-idrætten at ha holdt sig her i byen gjennom de første tre fjerdeparter av sytti-aarene, bl.a. fordi man var hildet i den eiendommelige opfatning, at omegnen av Kristiania ikke egnet sig for skisport, og derfor heller ikke trodde paa muligheten av at kunne utvikle den i nogen nævneværdig grad. Eller som det heter i endel

Fridtjof Nansen.
Efter træsnit.

noksaa nedslaaende betragtninger efter et skiløp i 1870: »Man lot til at være enig om, at Kristiania neppe er den rette plads for en central skiløperfest, navnlig fordi her sjelden er saameget sne, at vanskeligere løp kan arrangeres uten fare; heller ikke har Kristianiafolk synderlig adgang til at øve sig op i denne ellers saa smukke og kjække idræt.« Alt dette var allikevel ikke istand til at fælde skisporten i deres interesse, som først hadde faat den kjær, og i 1877 fik denne interesse et nyt fremstøt gjennom stiftelsen av Kristiania Skiklub. To aar senere arrangerte klubben det første præmieskirend ved Huseby med efterfølgende skiutstilling, samtidig med at de i skisportens historie bekjendte telemarkskarer, brødrene Hemmestveit,

holdt en formelig skiskole ved Kristiania, hvor byens ungdom for første gang stiftet bekjendtskap med den berømte »telemark-sving«. Endelig kom i 1883 grunnleggelsen av Foreningen til ski-idrættens fremme, som betegner en likefrem milepæl i skisportens historie.

Men det er ikke bare vintersporten interessen vækkes tillive for; ogsaa ro- og seilsporten tar sig op i løpet av otti-aarene. Som en ny idræt kommer den saakaldte *velociped-* eller *bicycle-*sport, som holdt indtog i byen i begyndelsen av 1880-aarene, da den første velociped viste sig paa hovedstadens gater. Dette befordringsmiddel, som blev opfunnet i England i anden halvpart av 1870-aarene og som hadde sit gjennombrud i aarene

1880—82, fandt hurtig indgang ogsaa her i byen. I modsætning til statsmagterne, som i en aarrække saa paa velocipeden med en viss uvilje, stillet hovedstadens kommunale autoriteter sig meget velvillig til den allerede paa et tidlig tidspunkt. Som et uttryk for denne velvilje staaer en formandskapsbeslutning av juli 1885, som gav tilladelse til »velocipedridning» paa Tullinløkken fra kl. 6—8 om morgenen. Det var en indrømmelse, som blev mottat med almindelig tilfredshet av byens ca. 300 »hjulmænd», som i virkeligheten var noksaa vanskelig stedt med hensyn til utøvelsen av sin sport, fordi det veidække, som paa dette tidspunkt var det almindelige i omegnen av Kristiania, umuliggjorde al »velocipedridning» gjennom størsteparten av sæsonen. Endelig var det nye kjøretøi ogsaa litet skikket som befordringsmiddel i byens gater, paa grund av selve velocipedens eiendommelige konstruktion — et uforholdsmæssig høit forhjul og et diminutivt bakhjul — som længe gjorde dem helt upraktiske i den almindelige trafik. Men det utelukker ikke, at den nye sport blev dyrket med lidenskap ut gjennom otti-aarene, og endnu mindes mange Kristianiaborgere av den ældre slekt med glæde sin kappestrid og sine rekorder paa Velocipedklubbens og Bicycleklubbens baner.

Gjennem alt dette vokste der frem en interesse for sports- og friluftslivet, som Kristiania ikke tidligere hadde været vidne til, og som i første række var betinget av dens vekst som storby. Men ikke det alene; den sportsaand, som hadde utviklet sig stille og fordringsløst ut gjennom første halvpart av otti-aarene, fik i sidste halvpart av perioden et fremstøt av væsentlig betydning, samtidig med at der helt uavhengig av denne aand indtraadte en likefrem reaktion overfor den tidligere bohemebevægelse med dens boulevard- og kaféliv.

Høsten 1886 døde konsul Tho. Joh. Heftye, efterat han ved testamente av 3. oktober s. a. hadde skjænket sin eiendom *Tryvandshøiden* i Vestre Aker til Kristiania kommune. Med en liberalitet, som altid vil kaste glans over hans minde, hadde han i en aarrække aapnet sine eiendomme Frognersæteren og Sarabraaten for det store publikum og dermed i første række git hovedstadens indvaanere adgang til et uteliv, som ikke bare hadde været til glæde, men utvilsomt ogsaa til nytte for dem. Denne liberalitet fik i 1888 sin fortjente anerkjendelse i den bautasten som hovedstadens sportsungdom med Christiania skiklub i spidsen lot reise ved Frognersæterveien til minde om ham; men dermed var selvsagt ikke alt gjort. I løpet av 1888 og endel av 1889 blev der mellem enkefru Heftye og endel private drevet underhandlinger om salg av »eiendommen Frognersæteren med tilhørende skove»; men efter anmodning av magistraten besluttet formandskapet i møte 7. august at søke at sikre sig eiendommen paa haanden for 250000 kroner for at underkaste skogene en kyndig undersøkelse.

Resultatet av disse undersøkelser førte til at kommunen enstemmig besluttet at kjøpe dem for dette beløp, saameget mere som eiendommen Skarpsno, som hadde en skattetakst av 10800 kroner, gik ind i handelen. Dermed blev Kristiania kommune ikke bare eier av »en perle av norsk skovnatur«¹, den fik ved siden derav en eiendom, hvis hovedbygning rummet en række værdifulde kunstsaker, navnlig sølvarbeider av betydelig national og kulturhistorisk interesse, som det var av betydning at faa bevaret, mens det endnu var tid. »For den inden- og utenlandske besøkende,« heter det i indstillingen, »vil indholdet og dets ramme komme til at staa som nær sammenhørende, som noget der ikke kan skilles ad.« Hermed er det tydelig nok sagt, at Frognersæteren efter samtidens opfatning rummet en sammenhæng av de sjeldne mellem natur og kunst — en opfatning som har bekræftet sig gjennem over en menneskealder. Det er derfor neppe formeget sagt, at kommunen aldrig har foretat en transaktion, som har været mere velsignelsesrik i sine følger for byens befolkning. Det var en seier for utfærdstrangen og sportsaanden hos ungdommen og i det hele tat for den almene længsel mot den fri natur efter et arbeidsliv i byen under forhold, som virket likefrem deprimerende, særlig i den mørke aarstid.

Det eneste, som nu stod tilbake, og som ikke kunde løses ved nogen kommunestyrebeslutning, var at løfte sportsaanden op i et høiere plan og gi ungdommen en helt, hvis daad der stod glans av. Her er det Fridtjof Nansen glir ind i Kristiania bys historie — tilsynelatende ganske tilfældig, men allikevel paa en merkelig maate i pagt med hele utviklingen.

I november 1887 hadde han tilstillet Det akademiske kollegium en skrivelse, som begyndte saa: »Det er min hensigt til sommeren at foreta en reise paa ski over Grønlands indlandsis fra østkysten til vestkysten«. Denne opgave var siden heldig løst, og en dag i slutten av mai 1889 stod han op Kristianiafjorden sammen med sine kamerater ombord paa det danske dampskib »M. G. Melchior« efter først at ha været indom Kjøbenhavn. Ankomsten, som fandt sted 30. mai, blev en begivenhet, som Kristiania ikke tidligere hadde været vidne til. Naturen stod i sit vakreste skrud; veiret var prægtig, landstederne langs fjorden saavel som byen laa flagsmykket; kort sagt »én jubel forenet alle; samme klang lod i ti tuseners raab«². Klokken 10 om formiddagen gik Det bergenske Dampskibsselskabs turistbaat »Kong Carl« med festkomiteen og et talrik selskap

¹ Av en erklæring av Yngvar Nielsen, citert i Indstillingen. — Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 14, 1889, som bl. a. meddeleer en række interessante opplysninger om Frognersæterskogene, saaledes som de lot sig bedømme dengang førstmæssig og økonomisk. — Den samlede kjøpesum for Frognersæteren og Skarpsno-eiendommen var 250 000 kroner.

² Herman Bang i Morgenbl. no. 296, 1889.

GRØNLANDSEKSPEDITIONENS HJEMKOMST

av damer og herrer ombord ut fra Palæbryggen for at møte Melchior, hvis tur op gjennom fjorden formet sig som et triumftog helt fra tvers av Tønsberg, hvor det fik sin første hilsen. Til Kong Carl sluttet sig en hel eskadre av dampskibe, og omtrent ved halv 12-tiden mødte den Melchior, hvorfra Nansen og hans kamerater under endeløse ovationer blev hentet ombord i Kong Carl. Sidste del av indfarten var ikke den mindst betagende. Mens eskadren med Melchior i téten gled indover i linjeseilas, sluttet der sig flere og flere fartoier til, saa der tilslut var maaske 30 à 40

*Grønlandsekspeditionens hjemkomst 1889.
Efter tegning av Fr. Macody Lund.*

dampskibe og mange hundrede seilkuttere og baater, der med alle seil oppe suste forbi i den raske bris, hilste med flaget og ropte hurra. Omtrent alt hvad vi eier av vakre lystfartoier var ute og i sit bedste skrud. Vinden var god, saa seilerne holdt godt følge med dampskibene. Ved Vippetangen og rundt bryggerne ind til Bjørviken, hvor Kong Carl la til ved Palæbryggen, var ekspeditionens medlemmer gjenstand for endeløse ovationer, som kulminerte da de steg iland og via Jernbanetorvet og Karl Johansgate kjørte op til Søstrene Larsens hotel.

Ved den officielle fest for ekspeditionen i Logen, 1. juni, som blev overværet av en række autoriteter og andre, delvis med fruer, fandt professor Aubert, som hadde det hverv at holde festtalen, en vellykket utløsning

for den stemning, hele denne straalende mottagelse var baaret av. »Fridtjof Nansen er vort bysbarn«, sa han, »en egte Kristianiagut . . . en type for den ungdom, der søker at styrke og hærde legemet for at stille det i aandens tjeneste. Froensbakkerne var hans barndoms tumleplads med skiene; dammene i Vestre Aker hans faste indlandsis; han har i Husebyhoppet vundet damernes pokal, og til Frognersæteren og Nordmarken har han foretat sine første arktiske ekspeditioner.«

Sterkere og mere officielt kunde det ikke slaaes fast, at fra nu av var der kommet et nyt element ind i byens liv — en ungdom med utfærds-
trang og sportsglæde, som, uanfegtet av skuffelserne over det første venstreministerium og de literære efterdønninger fra bohemetiden, søkte op i høiden og den fri natur. Paa denne maate gaar de to indbyrdes helt uafhængige begivenheter, indkjøpet av Frognersæteren og Grønlands-
ekspeditionens hjemkomst ind som organiske led i en og samme bevægelse, og i forening gir de øket styrke til den friluftsaand og sportstrang, som allerede var i sikker vekst.

SOCIALE OG KULTURELLE BRYTNINGER I FØRSTE HALVPART AV 1880-AARENE

Det officielle Kristianas hovedopgave i første tiaars-periode efter byutvidelsen hadde, som vi har paavist i det foregaaende kapitel, bestaaet i at hindre, at byen økonomisk set kom ut paa vidderne. Det var et program, som var lagt tilrette av forholdene, og det er bare billig at indrømme, at det gjennemgaaende var søkt virkeliggjort med upartiskhet til alle sider, selv om det oftere hadde manglet paa den tilstrækkelige forutseenhet — eksempelvis i spørsmålet om byens regulering. Forsaavidt hadde oppositionen ret, og det er bare at beklage, at forholdene ikke tillot den at komme til orde inden selve kommunestyret. Paa det politiske omraade gjaldt det likeledes at holde oppositionen utenfor; derimot var der privat-økonomisk set, som vi nærmere skal komme tilbake til, adskillig initiativ at spore. Det centrale i disse aar er allikevel ikke noget av dette, men derimot den kulturkamp, som præger tiden, og av mange grunde gjør denne periode særlig betydningsfuld netop i Kristianas historie.

Lat os se et øieblik paa de faktorer, som er de bestemmende i dette forhold, og søke at trække op retningslinjerne i utviklingen.

I de femti aar, som ligger mellem 1811 og 1861, hadde Universitetet — vort officielle symbol som kulturnation — gjennemgaaet en utvikling av epokegjørende betydning, som i første række var kommet Kristiania til gode¹. Gjennem banebrytende verker paa de forskjelligste omraader hadde norsk videnskap erobret sig et agtet navn i utlandet, og samtidig var der gjennem de forbedrede kommunikationer med den lettere adgang til reiser og utveksling av videnskapelige arbeider og resultater skapt væsentlige betingelser for et mere intimt aandelig samarbeide. Men noget aandelig frisind hadde det ikke lykkes Universitetet at arbeide sig frem til; dertil hadde den ortodoks-lutherske teologi, repræsenteret ved Gisle Johnson og Caspari, et altfor overmægtig tak paa almenheten. I 1870-aarene hadde den videnskapelige rettroenhet ved Universitetet sin mest

¹ Jfr. Universitetets Festskrift (1811—1911), I, pag. 25, ff.

fremtrædende repræsentant i professor Lochmann, og som det mest typiske utslag av den staaer det tidligere omtalte forsøk paa at stænge Ernst Sars ute fra Universitetet paa grund av hans »positivistiske«¹ livssyn¹. Grunden til at dette forsøk strandet maa kanske i første række tilskrives den stadig voksende indflydelse, som nationalforsamlingen hadde erobret sig siden indførelsen av de aarlige storting (1869), og som i et tilfælde som dette førte til en maalbevisst indgripen fra Stortingets side i Universitetets anliggender. Det er en utvikling, som paa en side er bestemt av den mere demokratiske retning i tidens politik, og paa den anden side hænger sammen med realismens seier over klassicismen paa det akademiske dannelses-omraade. For Norges vedkommende kan denne utvikling betegnes som avsluttet inden utgangen av 1870-aarene, og det er derfor ingen tilfældighet, at vi ved dette tidspunkt, som falder sammen med Kristianias overgang til storby, støter paa en studenterungdom, som i stigende utstrækning stammer fra hjem uten akademisk dannelse. Denne ungdom er fortrinnsvis optat av nationale, sociale og kulturelle spørsmal ut fra en individuell opfatning som staaer i avgjort motsætning til den klassiske livsopfatning med dens universelle grundsyn. Det er dette forhold, som i første række præger universitets-utviklingen og studenterlivet i 1880-aarene og dermed ogsaa en væsentlig side av selve hovedstadens historie i samme tidsrum.

Allikevel er der etpar enkeltheter, som fortjener en særlig omtale, ikke mindst fra et Kristiania-standpunkt set. I 1882 aapnes Universitetet for landets kvindelige ungdom — en begivenhet saa opsigtsvekkende, at immatrikuleringen av den første akademiske borgerinde² ogsaa har plads i Kristianias historie. Aaret efter blev eksamen artium besluttet fjernet fra Universitetet og henlagt til skolerne — en reform, som traadte ut i livet i 1884, og som bl. a. skulde komme til at gi studenterlivet et helt andet præg. Samtidig blir Universitetet i en utstrækning som aldrig før trukket ind i de politiske og kulturelle stridigheter og faar dermed en mere utsat stilling i den offentlige opinion. Gjennem alt dette skapes der et hittil uanet liv inden den akademiske verden, samtidig med at Universitetet gjennem det motsætningsforhold, det efterhaanden kom i til nationens flertal, i ikke liten grad fik sin anseelse som landets aandelige hovedfæstning sænket. En episode som universitetsfesten i anledning av kronprinsparrets formæling³ var under disse omstændigheter ikke skikket til at underbygge dets autoritet. Til gjengjæld blev Universitetets mindefest 3. december 1884 i anledning av 200-aarsdagen for Holbergs fødsel

¹ Jfr. Kristianias Historie IV, pag. 581.

² Frøken Ida Cecilie Thoresen (senere fru høiesteretsadvokat F. A. Krogn). — For enkeltheter, jfr. Universitetets Festskrift I, pag. 315.

³ Se ovenfor, pag. 48.

noget av en begivenhet i dets historie ikke mindst paa grund av Ernst Sars' ypperlige foredrag om Holberg. Med understrekning netop av de sider ved Holbergs geni, som ingen er i tvil om længer — hans aandelige frisind, hans kritiske forskertrang og hans ubestikkelige sandhetskjærlighet — tegnet Sars ham som den typiske repræsentant netop for de egen-skaper, som altid hadde virket utfordrende ved Det kongelige Frederiks Universitet. Det var derfor intet mindre end et brud med traditionen, at det netop blev Ernst Sars som skulde gi utløsning for Universitetets syn

*Immatrikuleringen av den første kvindelige student, 1882.
Efter skisse av V. Peters.*

paa Holberg, og antagelig vilde det neppe fundet sted, hvis Holbergjubilæet i tid hadde ligget forut for riksretten istedenfor efter den. Men samtidig hadde professor Ludvig Daae ikke mindre ret, naar han i sin mesterlige tale i Studentersamfundet samme aften lot sin ironi spille over de »gemene og urolige Hoveder, som indbilder sig at være et ugemeent Geni, naar de kunne sammenskrive to Linjer eller smøre Vers paa et Papir eller Farve paa et Lærred« — altsammen i motsætning til Holberg, som paa sit dødsleie »holdt det for sit Livs største Ziirat at have været en nyttig Borger.« Paa denne maate faar Holbergfesten i 1884 sin plads i Kristiania bys historie, i likhet med Holbergfesten i 1822¹ — bare under større og mere

¹ Jfr. Kr. anias historie IV, pag. 137 flg.

alsidige forutsætninger — samtidig med at Christiania Theater gjennom sin ypperlige *Erasmus Montanus*-forestilling gjorde sit til at lægge en mindekrans om dagen av de varige.

Allikevel er det hverken Universitetet eller teatret, som staar i forgrunden i første halvpart av 1880-aarene, likesaa lidt som musiken, skjönt ogsaa den hadde en blomstring i dette tidsrum — først under Johan Svendsen indtil 1883 og dernæst under Johan Selmer i de følgende tre aar — for ikke at gaa længer frem¹. Den kunstart, hvis repræsentanter i første række over en bestemmende indflydelse paa Kristiania i disse aar, er malerne, som nu endelig engang vender hjem til fædrelandet efter en emigrantperiode paa over en menneskealder.

Uten at gaa ind paa enkeltheter kan det siges, at hovedstadens publikum ved indgangen til 1880-aarene gjennomgaaende hadde faa betingelser for at ta imot en national kunst og skape de nødvendige livsvilkaar for den. I de par og tredive aar, som var gaat siden Christiania Kunstforening var stiftet i 1836, hadde den direkte og indirekte i overveiende grad tjent tyske kunstinteresser² — et forhold, hvis betydning tapte sig, efterhvert som den unge norske kunst mot slutten av 1870-aarene mere og mere kom ind under fransk indflydelse. Det er et kapitel av Norges kunsthistorie, hvorledes dette forhold efterhaanden tilspidset sig, indtil det endelig mundet ut i den bekjendte »kunstnerstreik«³, som varte fra december 1880 til april 1882, og som i praksis førte til et fuldstændig brud mellem kunstnerne og Kunstforeningen; til gjengjæld gaar det ind som en del av Kristianias historie, at der i dette tidsrum ikke fandt nogen utstilling sted i Kunstforeningens lokale fra kunstnernes side, uagtet dette lokale var det eneste ordentlige utstillingslokale i byen, likesaa lidt som der blev solgt et eneste billede til Foreningens utlodninger. Det var et forhold, som ganske naturlig vakte almindelig opmerksomhet i byen, og som blev indgaaende diskutert i pressen, selv om diskussionens saklige værdi gjennomgaaende var av underordnet betydning.

Imidlertid hadde der i en arrække været drevet et energisk arbeide for at skaffe norsk kunst et hjem, værdig Norge og dets hovedstad. Tanken var reist av rektor Vibe⁴ allerede saa tidlig som i 1869 i form av en henvendelse til direktionen for Christiania Sparebank, som straks hadde stillet sig særdeles velvillig til den og ydet den første bevilgning paa 2000 spd., »til grundleggelse av et skulpturmuseum for Christiania

¹ For enkeltheter — jfr. Norges Musikhistorie, II, pag. 168, flg.

² Jfr. Jens Thils; Norske malere og billedhuggere II, pag. 104 flg. med dens indgaaende paavising av Kunstforeningens virksomhet.

³ Ibid. pag. 133 flg.

⁴ Jfr. Kristianias Historie IV, pag. 550.

by«¹. I løpet av 1870-aarene blev saken fremmet fra forskjellige autoriteters side, indtil det endelig blev avgjort, at den nye bygning skulde reises paa statens tomt, Tullinløkken, hvor der var rummelig plads for fremtidige utvidelser — et forhold som byggekomiteen fra første stund var klar over betydningen av. Avgjørelsen, som støtter sig til en regjeringsbeslutning av februar 1876, førte saken saa langt frem, at man nu kunde gaa igang med selve bygverket, og i løpet av de følgende fem aar reiste

sig det oprindelige midtparti av den nuværende bygning, saaledes som det endnu vil huskes av den ældre slekt. Den officielle aapning av Skulpturmuseet, som fandt sted i dagene fra 6.—12. december, blev over hele byen følt som en begivenhet av de betydelige, og trods de særdeles ugunstige veirforhold var tilstrømningen meget stor, navnlig sidste dag, da mange ikke kunde slippe ind av mangel paa plads. Det er betegnende for forholdene, at likesom hverken staten eller kommunen »hadde magtet eller villet overta dette arbeide i kulturens tjeneste«, men overladt reisningen av Skulpturmuseet helt og holdent til Christiania Sparebank, saaledes var det heller ingen av disse autoriteter som nu »da verket var reist, ønsket at motta

*Ludv. Ludvigsen Daae,
Efter fotografi.*

det som gave.» Følgen var at Sparebanken blev sittende med Skulpturmuseet endnu nogen aar, indtil det endelig blev overlevert Christiania kommune som gave, ledsaget av et legat paa 40000 kroner.

Omtrent et aars tid efter aapningen av Skulpturmuseet fandt den første samlede utstilling sted av norske kunstverker. Utstillingen, som offisielt førte navnet Kunstnernes høstutstilling, blev holdt i Studentersamfundet og omfattet over seksti arbeider av unge og yngre kunstnere. »Vi plyn-dret fornemme venners værelser for smukke tepper, vaser og andre

¹ For enkeltheter — jfr. Christiania Sparebank 1822—1922; andet halvbind, pag. 128 flg., hvorfra citaterne.

kunstgjenstande», som Fritz Thaulow uttrykker det i endel meddelelser til Jens Thiis¹; »vi skaffet os et lokomobil, som gav elektrisk lys og stor underbalance. Men det var en ærefuld begyndelse.» Denne uttalelse har kunstnerisk set sin store interesse, samtidig med at den gir et intimt litet Kristiania-interiør, som viser at smaabyen endnu ikke har sluppet sit tak. Men utviklingen stoppet ikke med det. I første uke av december 1883 aapnet kunstnerne sin »anden høstutstilling» — denne gang i Handels-

*Skulpturmuseet i dets oprindelige skikkelse.
Efter fotografi.*

standens lokale i Toldbodgaten, hvor fire værelser var stillet gratis til disposition. Den viste sig i endnu høiere grad end sin forgjængeristand til at vække almindelig oppmerksomhet, og foran alle de mere fremtrædende billeder var der en »stadig skare av beundrende, kritiserende og diskuterende herrer og damer, der syntes med varm interesse at omfatte dette, efter et foreløbig indtryk at dømme, særdeles heldige forsøk paa at byde en værdig og nogenlunde uttømmende prøve av vor bildende kunst.»² Ogsaa fra denne utstilling har Thaulow git os et karakteristisk litet interiør. »I en gammeltysk Bierhalle» fortæller han, »besørgedes bevertningen av unge vakre damer i gammeldagse dragter. Gasrør med skjærmer oplyste billederne; men varmen løste gipsen av, saa den drysset ned i hodet paa tilskuerne.» Økonomisk blev utstillingen alt andet end en sukses — eller som Thaulow uttrykker det: »Underskuddet var forskrækkelig, og vi maatte alle forære billeder til et lotteri for at faa det dækket.» Men der var allikevel gjennom disse to utstillinger slaat til lyd for norsk kunst paa en maate, som fik ikke bare almenheten, men endog statsmagterne til at stanse op³. Den tredie

¹ Gjengit i »Norske Malere og billedhuggere» II, 149.

² Av Morgenbl.s referat fra aapningen — jfr. nr. 338 B, 1883.

³ For enkeltheter — jfr. Register til Stortingsforh. 1884, pag. 153, 2 sp. med kildehenv.

utstilling, som fandt sted høsten 1884, fik baade statsbidrag og offentlig lokale. Dermed var kunstnernes høstutstilling ophøiet til statens aarlige kunstutstilling, og gaar fra nu av ind som et nyt led i byens stadig mere komplicerte liv. Samtidig med alt dette glider kunstnerne, saa at si automatisk, ind i den merkelige bevægelse, som i løpet av nogen aar skulde bli kjendt under navnet *boheme*-bevægelsen og for alle tider faa sit navn knyttet til Kristiania, nærmest paa grund av tilfældige forhold.

Det er ikke her stedet til at gi en nærmere paaavisning av sammenhængen mellem boheme-bevægelsen og de beslegtede bevægelser i europæisk aandsliv; men stort set kan den for Kristianias vedkommende betegnes som et utslag av den samme kamp mellem personlighetens ret og de konventionelle formers magt som allerede var indledet fra kunstnernes side — bare saameget dristigere og saameget mere hensynsløst. Det siger sig selv, at en slik kamp ikke kunde føres inden et saa litet samfund som det daværende Kristiania uten at anta en i høi grad personlig karakter; men det utelukker allikevel ikke, at den gaar ind som et naturlig led i byens historie netop i første ti-aar efter byutvidelsen — eller med andre

*Fritz Thaulow.
Efter fotografi.*

ord i et tidsrum, da man i fremtrædende grad er optat med at flytte grænsepæle paa nær sagt alle omraader. Ikke mindre merkelig er det, fra et spesielt Kristiania-standpunkt set, at selve den historiske indledning til kampen staar i forbindelse med det neutrale spørsmål om den offentlige prostitution, som allerede Eilert Sundt hadde pekt paa som et produkt av fattigondet og bolignøden, men som man forresten ikke hadde fæstet sig noget større ved, gammel og indgrodd som den var i byen gjennom en lang aarrække.

Spørsmålet om indførelse av offentlig prostitution i Kristiania daterer sig fra slutten av 1830-aarene og kom op første gang i forbindelse med en

ordning av lægeforsholdene ved det nye fattigssykehus i Mangelsgaarden¹. Formandskapet hadde nedsatt en komité til behandling av spørsmålet, og etterat komitéen paa medicinsk hold hadde indhentet opplysninger om sundhetsforholdene i byen paa det seksuelle omraade, kom man meget snart til det resultat, at det eneste rationelle — saaledes som forholdene desværre hadde utviklet sig — var at gaa til indførelse av offentlig prostitution. Spørsmålet blev derefter løst ekspedit og diskret av autoriteterne, og den nye ordning etablert fra november 1840, uten at almenheten synes at ha hat noget at indvende mot den. Etpar og tyve aar senere fremgaar det rigtignok av endel kommunale dokumenter, at det onde, man i sin tid hadde søkt at komme tillivs eller i det mindste neutralisere virkningen av, fremdeles »ødelagde mange menneskers helbred og velfærd og i væsentlig grad betyngtet kommunen med betydelige utgifter.«² Men selve prostitutionen blev ikke ophævet av den grund. Resultatet blev tvertimot at kommunestyret ved en beslutning av 12. juni 1863 gik til opprettelse av en speciel politilægepost, av hensyn til prostitutionen. Denne ordning blev approbert ved kongelig resolution av 10. oktober s. a. og virket derefter uforstyrret i indpaa tyve aar, indtil almenheten mere og mere hoiroestet begyndte at beskjæftige sig med dette spørmaal, som alle sømmelighetshensyn hittil hadde krævet skulde holdes utenfor den offentlige diskussion.

Spørsmålet blev reist i 1878 nærmest som led i en samtidig international bevægelse med utgangspunkt i Schweiz, og de som gik i spidsen, var Kristianias presteskap. Man blev enig om at nedsætte en komité for at forhandle om saken med kommunestyret og de sanitære autoriteter — et skridt som blev meget gunstig optat — og aaret efter besluttet derfor presteskapet i forening med samtlige hjælpere at indsende et motivert andragende til Kirkedepartementet med anmodning om dets medvirkning til at faa prostitutionen ophævet. Derefter blev der i løpet av de nærmeste to aar indhentet utførlige erklæringer fra en række autoriteter, deriblandt stiftsdirektionen, politimesteren, sundhetskommisjonen og stadsfysikus; men nogen positiv avgjørelse blev der ikke truffet, og tilslut grep den offentlige mening selv ind. Det skedde i begyndelsen av 1882, da spørsmålet kom op til diskussion i Arbeidersamfundet, hvis bestyrelse i disse aar altid var særdeles lydhor overfor tidens mange problemer. De opplysninger, eller om man vil avsløringer som kom frem under denne diskussion, der strakte sig gjennem flere møter, som allesammen blev holdt for fuldpakket hus, har ikke alene interesse i forbindelse med det

¹ Jfr. Aktstk. Chr.ania kommune, sak no. 3, 1840, med redegjørelse fra dav. reservelæge ved Rikshospitalets hudsyke-avdeling, senere brigadelæge, Johan Hjort.

² Jfr. Aktstk. Chr.ania kommune, sak no. 2, 1863.

Albertine-billedet. 1887.
Efter maleri av Chr. Krohg.

foreliggende spørsmål; de kaster ogsaa et grelt lys over skyggesiderne ved det daværende Kristiania, saaledes som de hadde utviklet sig under de i mange henseender beklagelige forhold som vi har skildret i det foregaaende bind av vor fremstilling.

Ifølge den officielle beretning fra stadsfysikus for 1880 var der i Kristiania 8 offentlige bordeller som huset 49 piker, mens 16 bodde privat; desuten hadde politiet rede paa, at 605 andre drev usedelighet som levevei. Til bordellerne var der knyttet øl- og vinsalg, og bak trafikken stod der bryggerikapital i en utstrækning, som vakte en likefrem pinlig opsigt. I et enkelt tilfælde, hvor et interessentskap hadde opkjøpt en hel del gamle rønner, som fra gammel tid hadde et mindre godt ord paa sig, blev trafikken drevet saa forargelig, at endog skoleautoriteterne maatte lægge sig imellem, da det blev oplyst, at første etage i et av husene var utleiet til prostituerte kvinder, mens der i anden etage blev holdt pikeskole. Hele denne elendighet bundet efter alle opplysninger at domme i første række i de usikre arbeidsvilkaar de fattige kvinder levet under, og i deres ubekjendtskap med forholdene i det hele tat. Lokket av avertissementer eller hildet i falske forhaabninger om at der altid var arbeide at faa i hovedstaden, kom unge piker hit fra landdistrikterne og smaabyerne for at søke arbeide, og kanskje de ogsaa fik det, især ved fabrikerne. Men naar det led mot jul, og fabrikerne ikke trængte saamegen arbeidskraft, blev de i adskillig utstrækning sat utenfor, og da var ikke veien lang til fald og prostitution. Det var ikke til at undgaa, saaledes som forholdene engang var, at mere end én huseier leiet ut til prostituerte kvinder for at faa bragt det mest mulige ut av gaarden, uten hensyn til dens øvrige leieboere, hvorav en hel del var familier med barn. Men paa den anden side var der ogsaa her mange samvittighetsfulde gaardeiere, og paa et av møterne oplyste dirigenten, at han fra omtrent samtlige huseiere i et slikt strøk netop hadde mottat et andragende, rettet til stiftamtmanden, med anmodning om ophævelse av prostitutionen. Et andet spørsmål, som ogsaa blev indgaaende droftet paa disse møter, var en indskrænkning i antallet av de talrike bevertningssteder, fremfor alt i Vaterland, som skiltet med *Logi for Reisende*, men som i virkeligheten ikke var andet end maskerte utugthus, hvor opvarningspikerne gjorde tjeneste som lokkefugle. Fra flere hold blev der uttalt ængstelse for, at det skulde medføre fare for samfundet, at kontrollen med de prostituerte kvinder blev ophævet, og at de blev spredt utover byen; men det blev samtidig hævdet, at den risiko fik man ta fremfor at gjøre prostitutionen til en samfunds-uret, og ihvertfald var der paa alle hold almindelig tilfredshet med at Arbeidersamfundet hadde tat op dette dyptgaaende spørsmål til diskussion og droftet det med saameget alvor.

Fra et specielt arbeiderstandpunkt set kan betydningen av disse diskussioner ikke markeres sterkt nok. Moralsk hadde hovedstadens arbeiderstand endnu paa dette tidspunkt i overveiende grad fotfæste i religionen, og der var derfor sterke etiske grunde for den til sammen med presteskabet at kræve prostitutionen avskaffet. Allikevel kom diskussionen, som det vil fremgaa av det resumé vi her har levert, nærmest til at bli ført paa et bredt socialt grundlag. Forholdet er ingen tilfældighet. For

første gang i byens historie møter vi i disse diskussioner begreperne proletar og kapitalist ikke som tilfældige fraser til at fiffe op diskussionen med, men realiteter, som pekte i retning av det fremtidige kampforhold. Proletariatets døtre skulde ikke længer fornedres til forlystelse for kapitalens sønner. De skulde tvertimot vernes om og sikres betryggende kaar, saa de kunde slippe at ende i fornedrelse. Det var en tanke, som var i bedste samklang med den kvindebevægelse, som var en av de bærende ideer i tiden, saavel som med det almindelige krav om personlig og social ansvarsfølelse som gik igjen paa alle hold, ikke mindst i litteraturen. Det er alt dette,

som gir diskussionsmøterne om prostitutionen en likefrem kulturhistorisk interesse i datidens Kristiania, samtidig med at det individualitetsmoment som vi allerede har pekt paa som det centrale i kampen — enten man betrakter den etisk, literært eller socialt — faar sin steileste og mest utfordrende repræsentant i en mand, som disse diskussioner kom til at trække hele Kristianas opmerksomhet hen paa. Det var daværende stortingsstenograf Hans Jæger.

Uten at gaa ind paa nogen paavisning av Jægers specielle evner og anlæg og de forhold, som hadde været bestemmende for hans utvikling, faar det være nok at nævne at der hos alle, som har kjendt ham, hersker

*Hans Jæger.
Efter maleri av Edv. Munch.*

enstemmighet om at betegne ham som en træfsikker intelligens, usvikelig i sin sanddruhet overfor sig selv og andre. Til gjengjæld var de meninger og synsmaater han gjorde sig til tolk for, specielt paa det seksuelle omraade, saa helt utenfor det almindelige, at »endog de fleste av hans omgangsvener ansaa ham for halv forrykt, naar han var oppe og red sine teorier om mand og kvinde.«¹ Paa et tidspunkt, da den offentlige diskussion samlet sig om at beklage prostitutionen som en social utvekst med nedbrytende følger for egteskapet og familielivet, blev Jæger ikke træt av at betegne egteskapet som en moralsk ødelæggende institution som stængte veien til den frie kjærlighet — den eneste personlig værdige form for en forbindelse mellem kjønnene — og dermed gjorde prostitutionen til en social nødvendighet. Derfor skulde samfundet ogsaa yde dem, som utøvet den, borgerlig agtelse. Disse uttalelser, som ikke trenger nogen kommentar, virket saa absolut utfordrende overfor alle tilvante begreper, at den offentlige mening meget snart negtet at ta ham alvorlig, samtidig med at pressen stængte sine spalter for ham. Allikevel blev han, som Ludvig Meyer uttrykker det, »rent uvilkaarlig det naturlige midtpunkt i den store kreds av kunstnere og almeninteressert ungdom, som i disse aar var samlet i Kristiania.« Det er et forhold, som det har sin interesse at slaa fast som et vidnesbyrd om Jægers indflydelse allerede før utgivelsen av hans berømte roman *Fra Kristiania-bohemien* som snart skulde sætte saa svære donninger i byen.

Boken kom ut 6. december 1885, paa et tidspunkt da Kristiania var likefrem indstillet paa alt som het sensation. Nogen maaneder iforveien hadde Studentsamfundet av grunde, som er indgaaende utviklet hos Wallem², hat en konflikt med Ibsen av den mest opsigtvækkende art. Den ydre foranledning, som bestod i en vægring fra digterens side ved at la sig hylde med fakkeltog av Studentsamfundet, hvis daværende formand var professor Lorentz Dietrichson, førte efterhvert til stadig større motsætninger inden Samfundet med den følge, at der tilslut indtraadte et avgjort brudd i likhet med det i 1832 — bare med den forskjjel, at det dengang var den konservative fraktion som brøt ut, mens det nu var den liberale. Resultatet var *Den frisindede Studenterforening*, som blev stiftet paa et møte i »Tekniken« 12. november 1885, hvor professor Ernst Sars blev valgt til formand³. Det var en begivenhet, som i forbindelse med alt hvad der var gaat iforveien vakte almindelig opmerksomhet i byen og gav stof til hidsige diskussioner baade offentlig og privat. Samtidig syntes det sociale problem, som laa paa bunden av det

¹ Ludvig Meyer i artikelen: Arbeiderbevægelse og kunst (jfr. Arbeiderbladet no. 108, 1924.)

² Jfr. Studentsamfundets historie II, pag. 840 flg.

³ Dens korte historie er likeledes utførlig skildret hos Wallem (II, pag. 865 flg.).

hele, at være gaat i glemmeboken. Allikevel var der en ubarmhjertig logik i selve begivenheternes utvikling. *Den frisindede*¹, som var stiftet med det formaal at hævde den offentlige diskussionsfrihet, som man mente var forraadt av Studentersamfundet, skulde om ikke lang tid bli splidagtig med sig selv netop om dette spørsmal. Foranledningen var utgivelsen av Jægers roman, som brutalt skjøv prostitutionsspørsmålet i forgrunden igjen i den offentlige bevissthet, efterat forfatteren kort tid iforveien hadde utgit en »fortale«, som ikke lot autoriteterne og almenheten i nogen tvil om, hvad de hadde at vente sig.

Man maa ha levet med i de dage, forsikrer alle, som har personlige minder fra dem, for at forstaa den enorme bevægelse boken vakte i det daværende Kristiania-samfund, hvor dens hovedpersoner var kjendt fra virkelighetens verden, likesaa vel som den sociale elendighet som holdt tilhuse i de berygtede kvarterer av byen. Fra myndigheternes side blev der gjort det eneste som overhodet kunde gjøres i betragtning av bokens »ubeskriverlige beskaffenhet«, som Morgenbladet uttrykker det. Den blev beslaglagt av politiet efter ordre av Justisdepartementet, omend »vistnok noget forsent«, da adskillige eksemplarer allerede var tilstillet abonnenter, »der ikke har undseet sig for paa forhaand at yde økonomisk understøttelse til et saadant foretagende.« For venstrepressens vedkommende indskrænket Dagbladet sig til at referere faktum uten nogen kommentar, mens Verdens Gang i en ledende artikkel uttalte tvil om, hvorvidt de forfattere, som skildrer samfundets utvekster og styggedom i drastiske enkeltheter, i det hele gjør det nogen større tjeneste. I virkeligheten vil dette si, at beslaglæggelsen ikke blev angrepet offentlig paa noget hold undtagen i socialistorganet *Vort Arbeide*, hvor Ludvig Meyer drog voldsomt tilfelts mot den i en række artikler. Dette forhold, som man dengang ikke fæstet sig noget større ved i videre kredse, knytter paa en karakteristisk maate arbeiderbevægelsen og bohemebevægelsen sammen som beslegtede kræfter i kampen mot social undertrykkelse og dermed i kampen for aandelig frigjørelse. Det var det sidstnævnte moment, som blev bestemmende for de studenter, som hadde brutt ut av Samfundet og meldt sig ind i *Den frisindede*. Efter at ha faat sin tro paa ministeriet Sverdrup adskillig rokket, fremfor alt gjennom regjeringens holdning i Kielland-saken, folte de nu beslaglæggelsen av *Bohemen* som intet mindre end et forræderi fra regjeringens side mot et av de bærende principer i hele den bevægelse, som hadde ført til seiren av 1884 og skjænket dem idealer som de ikke vilde la sig røve for uten kamp. Det var alt dette langt mere end nogen personlig overbevisning om fortræffeligheten ved de Jæger'ske

¹ Den sædvanlige forkortelse av navnet.

teorier som fik den frisindede studenterungdom til at gaa med paa den berømte »avskyresolution« i et sindsoprør likesaa ærlig som flammende.¹

Vigtigere end resolutionen er imidlertid den diskussion den gav anledning til bl. a. i *Nyt Tidsskrift*² hvor professor Sars, som i mellemtiden hadde frasagt sig formandsstillingen i *Den frisindede*, tok beslaglæggelsen i forsvar, om end med sterke forbehold. Specielt betonet han, at naar en slik bok trods sine mange iøinefaldende formelle og reelle svakheter har kunnet vække saa sterk tilslutning inden den frisindede ungdom, er grunden den, at der ikke i tilstrækkelig grad har været sørget for at holde vort samfund å jour med det fremadskridende europæiske aandsliv. »Den aandelige karantæne har været altfor effektiv.« Samme opfatning blev ogsaa gjort gjældende fra andre hold, og i det hele tat stod det forholdsvis tidlig klart for enhver med evne til at ræsonnere over mennesker og forhold at bohemebevægelsen i virkeligheten var farligere for bohemen end for borgersamfundet.

Der kunde under disse omstændigheter været grund for regjeringen til at overveie, hvor langt den burde gaa i sin indgripen overfor ytringsfriheten; men det ser ut til, at den under indtrykket av at den hadde den overveiende del av almenheten med sig i *Boheme*-konflikten, ogsaa ansaa sig forpligtet til at gripe ind overfor Chr. Krohgs *Albertine*.³ Men her viste det sig, at regjeringen var helt paa vildspor. Rigtignok fik den fremdeles støtte inden den konservative del av pressen, som fandt at ogsaa forfatteren av *Albertine* hadde overskredet de grænser for anstændighet som loven hjemlet en forfatter i skildringer av mennesker og forhold; men til gjengjæld tok hele den liberale del av pressen avgjort standpunkt mot den. I Studentersamfundet gav affæren anledning til en indgaende diskussion om ytringsfriheten i likhet med den som aaret iforveien hadde fundet sted i *Den frisindede*, mens den for arbeidernes vedkommende ledet til sammenkaldelse av et protestmøte, arrangert av *Den socialdemokratiske forening*. Det er første gang almenheten egentlig faar øie paa denne forening, som i parentes sagt var stiftet vaaren 1885, og som skulde komme til at faa en saa epokegjørende betydning for utviklingen av Kristiania som arbeiderby.

Det viste sig paa dette møte, som blev holdt i Arbeidersamfundet 4. jan. 1887, at selve spørsmålet om ophævelsen av prostitutionen, som

¹ Vedk. resolution, som blev foreslaat av Ludvig Meyer i møte i *Den frisindede* 27. jan. 1886, lød saaledes: »Den frisindede studenterforening uttaler sin avsky for den av Justisdepartementet anlagte straffeforfølgning mot en literær meningsuttalelse.« — Resolutionen blev efter en lang og stormende debat vedtat med overvældende flertal.

² Jfr. navnlig P. Ullelands og Sars' artikler i tidsskriftets aargang for 1886.

³ Overfor Garborgs roman »Mandfolk« forholdt derimot regjeringen sig passiv trods anmodning fra G.s side om at han maatte bli sat under tiltale.

i Studentersamfundet og Den frisindede var av underordnet betydning sammenlignet med spørsmålet om ytringsfriheten, her var av sideordnet værd. En række talere understreket betydningen av det angrep, som gjennem *Albertine* var rettet mot prostitutionen og politiet i byen, og hævdede, at begge stod slik i arbeidernes omdømme, at de ikke taalte der blev rettet noget særlig støt mot dem. Men likesaa megen interesse som arbeiderne hadde av at faa fjernet det sociale onde, som denne bok var et angrep paa, likesaa stor betydning hadde det for dem, at der var ytringsfrihet i landet. Det var i virkeligheten en sak av høieste interesse for dem — den første betingelse for, at de overhodet kunde kjæmpe sine krav frem til seier. Motet som var besøkt av 800 mennesker — i stor utstrækning ældre arbeidere — sluttet med en praktisk talt enstemmig vedtagelse av en resolution, som »i trykkefrihetens og sedelighetens navn« uttalte en protest mot beslaglæggelsen av *Albertine*, samtidig med at det blev sagt like ut, at arbeiderne ikke lenger vilde ha tillid til ministeriet Sverdrup, hvis beslaglæggelsen av denne helt igjennem alvorlige bok »skal betegne den vei ministeriet for fremtiden vil gaa.«

Chr. Krohg.
Efter maleri av Oda Krohg.

I tilslutning til dette protestmøte gik der søndag 16. januar 1887 et folketog til statsminister Sverdrup for at anmode om at faa beslaglæggelsen av *Albertine* hævvet. Toget, som tallet ca. 5000 deltagere, marscherte under 18 faner fra Arbeidersamfundet over Youngstorvet og Stortorvet via Kirkegaten op Raadhusgaten til Stiftsgaarden. Foruten de egentlige arbeiderorganisationer deltok ogsaa Den frisindede studenteforening i toget under etpar merker, hvorav ét hadde inskriptionen »Giv os *Albertine* fri«; derimot blev et andet merke med inskriptionen »Træk nathuen av« resolut fjernet fra toget, straks man blev opmerksom paa

det — et optrin, som gav anledning til en utførlig polemik¹. Nogen ophævelse av beslaglæggelsen av boken ledet protesttoget ikke til; tvertimot uttalte statsministeren uttrykkelig overfor den deputation, som overbragte ham adressen fra Arbeidersamfundet, at han helt ut billiget justisministerens optræden. Med denne besked kom deputationen tilbake og sluttet sig til toget.

Nu hændte der noget, som endnu staar uutslettelig i alle deres erindring, som var med i demonstrationen. »Med høflig sænkede faner og under dyp taushet«, som det heter i Verdens Gangs referat dagen efter, »passerte toget Johan Sverdrups bolig . . . Ingen var at se i Stiftsgaardens vinduer. Alle gardiner var trukket for.«

Disse ord har betydning langt utover den tilfældige begivenhet de beskriver. Fra det øieblik noget slikt kunde hænde, stod venstres gamle høvding for arbeiderne og hele den liberale ungdom som en mand der hadde trukket gardinerne ned mellem sig selv og dem og dermed ogsaa mellem sig og fremtidens Kristiania.

---

¹ Jfr. Dagbladet no. 15 og no. 19, 1887.

ØKONOMISKE TILTAK OG FORSKYVNINGER I BEGYNDELSEN AV STORBYTIDEN

Samtidig med den sociale og kulturelle bevægelse vi har skissert i det foregaaende kapitel, fandt der sted en ikke mindre vigtig utvikling paa det økonomiske omraade. Det er et forhold som senere er blitt saa overskygget i den almindelige bevissthet av den rivende utvikling i 1890-aarene, og da specielt i anden halvpart av denne periode, at Kristiania forretningsstand i 1880-aarene nærmest er blitt staaende for efterverdenen som folk uten fremsyn og tiltak. Denne dom staar efter vor opfatning ikke for en nærmere granskning, selv om det maa indrømmes, at utviklingen foregik efter en beskeden maalestok. Til gjengjæld var den sikker og planmessig, som man kunde vente det av en forretningsverden, som for ikke længe siden hadde dokumentert sin interesse for utviklingen av et rationelt forretningsliv gjennom opprettelsen av en institution som Christiania Handelsgymnasium, som traadte i virksomhet i 1875, og hvis nuværende bygning blev offisielt indviet 1. september 1885¹. Det er et tiltak, som altid vil være til ære for de mænd, som dengang var de ledende inden Kristiania forretningsverden, saa meget mere som byens næringsliv gjennom hele dette tidsrum og endda nogen aar fremover stod i depressionens tegn og selve forholdene derfor tilsagde en viss forsigtighet.

Anden halvpart av 1870-aarene hadde, som vi har pekt paa i det foregaaende, ført med sig en gradvis stagnation inden næringslivet, som av mange grunde var særlig merkbar i Kristiania. Hvad specielt trælasthandelen angik, som fremdeles var byens viktigste næringsvei, hadde den navnlig i aarene 1878—79 været gjenstand for en uforholdsmæssig konkurranse fra russisk og finsk side, og selv om Kristianas trælasteksport viste endel stigning i 1880² paa grund av bedre arbeidsforhold i det britiske marked og dermed ogsaa villigere efterspørsel, laa allikevel det samlede eksportkvantum hele 30000 tons under kvantumet i 1876.

¹ For enkeltheter — se Chr.a Handelsgymn.s *Festskrift* pag. 42—46.

² 126234 tons mot 90858 tons i 1879.

Følgen var at de norske trælasteksportører, og da i første række høvellasteksportørerne i Kristiania, var særdeles vanskelig stillet i begyndelsen av 1880-aarene — et forhold, som kulminerte i 1883, der gjennemgaaende maa betegnes som et av de mest ufordelagtige aar i Kristiania trælasthandels historie i sidste menneskealder av det nittende aarhundrede.

Efter den almindelige opfatning hadde disse beklagelige tilstande sin grund i en overdreven produktion og i nogen grad var naturligvis dette ogsaa tilfældet; men de mere saksyndige var allikevel paa det rene med, at den hovedsakelig laa i transportforholdene, som netop i denne tid var gjenstand for noget av en omlægning, paa grund av at seilskibene mere og mere blev trængt ut av markedet i konkurransen med dampskibene. Endnu saa sent som i 1881 blev der under indtrykket av de gunstigere utsigter for skibsfarten gjort adskillige indkjøb her til byen av seilskibe — for det meste »store fartoier paa mellem 800 og 1200 tons drægtighet¹.« Men det varte ikke længe, før flere og flere blev klar over, at seilskibene hadde set sin bedste tid, og i 1884 blev forholdet saa oplagt, at ingen kunde være i tvil. I virkeligheten er det neppe for meget sagt at Østersjømarkedet i det aar praktisk talt blev erobret av dampskibene, og selv om denne seir blev kjøpt til særdeles ulønnende rater, var det allikevel efter saksyndiges opfatning en mager trøst. »Er det i det hele tat saa«, heter det i en samtidig artikkel, »at man maa resignere sig til at se seilskibene remplacert av dampskibene i trælastfarten, da vil det ingen væsentlig betydning ha med hensyn til fragtdifferansen mellem Østersjøhavnene og de norske utskibningssteder, om fragten staar nogen shillings hoiere eller lavere. Den fordel, som vi endnu har tilbake, at kunne skibe tidligere om vaaren og senere om høsten end svenskerne og finnerne, vil naturligvis ogsaa bli langt ringere end i seilskibenes tid².«

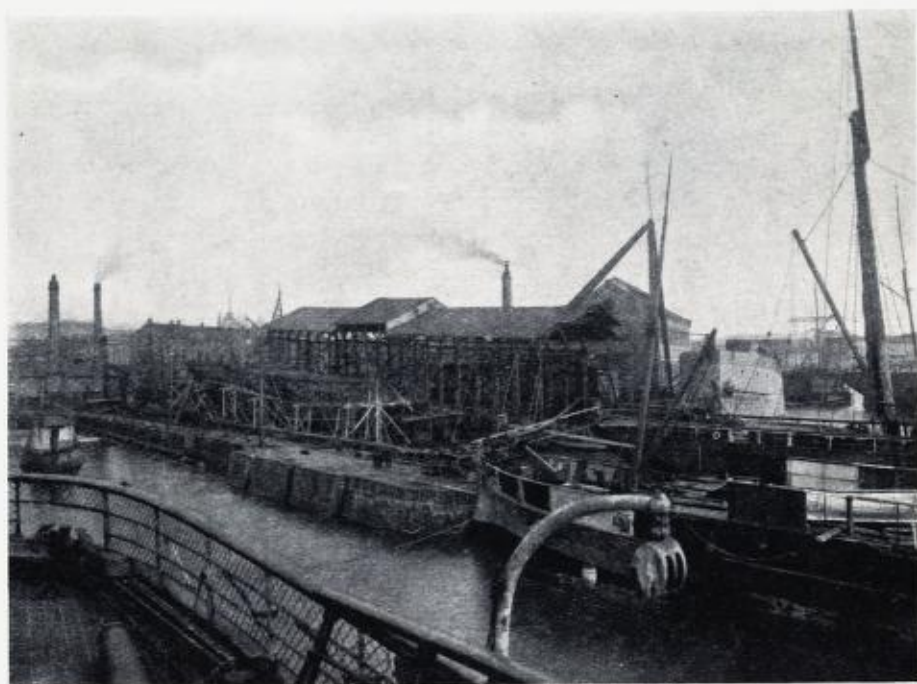
Det varte ikke længe, før disse uttalelser, som ikke har mindst betydning fra et Kristiania-standpunkt set, viste sig at holde stik. Rigtignok meldte der sig en viss opgang i Østersjømarkedet utover forsommeren 1885; men da den mere var betinget av en tilfældighet som den daværende spænding mellem England og Rusland end av markedets naturlige utvikling, siger det sig selv at fragterne gik avgjort ned, straks krigsskyerne fordelte sig, og der ikke lenger var noget usedvanlig paafærde. Samtidig syntes statistiken at peke i retning av en omlægning av skibsfartsnæringen i Kristiania, specielt hvad nybygging angik. I første halvpart av 1880-aarene blev der overhodet ikke bygget noget seilskib her i byen, og heller ikke blev der anlagt noget nyt verft paa byens grund for bygging av seilskibe, efterat kommunen i slutten av sytti-aarene i reguleringsoiemed

¹ Av Børs- og handelskomiteens beretn., citert i amtets 5-aarsb., pag. 18 (1881—85).

² Morgenbladet no. 1, 1885.

hadde kjøpt og lagt ned de to gamle skibsverfter »paa øen søndenfor Slusen mellem Akerselven og Bjørviken.« Til gjengjæld blev der i aarene 1881—85 bygget 17 dampskibe ved Akers mek. verksted med en samlet drægtighet paa 2594 tons og 18 ved Nyland paa i alt 1829 tons, hvorav 15 hvalfangere. Det er overflødig at tilføie, at bare en brøkdel av disse fartøier gik ind i Kristiania-flaaten; men den hadde allikevel ved utgangen av 1885 en samlet drægtighet av 124754 tons mot 105183 tons ved ut-

*Akers mekaniske verksted.
Efter fotografi.*

gangen av 1880, og som helhet gjælder det, at der lar sig spore en avgjort fremgang i Kristianias stilling som skibsfartsby netop i disse aar — navnlig paa grund av den omlægning av sjøfartsnæringen i retning av moderne dampskibsrederi, som i første række skyldes firmaet Fearnley & Egers initiativ. I 1881 stiftes Kristiania Dampskibsselskab med en aktiekapital paa 686000 kroner, og i 1883 Dampskibsinteressentskapet Garonne med en aktiekapital paa 240000 — tils. 3 baater, hvorav 2 utelukkende beregnet paa fragtfart¹. Det er et tiltak, som er ensbetydende med en nydannelse

¹ Oslo og Bygdø, begge tilhørende Kr.ania D/S.

inden byens skibsfart, hvis utvikling vi skal komme nærmere tilbake til. Samtidig blev der i aarene 1881—85 »utelukkende for Kristiania-regning« utrustet 3 sælfangere og 4 Finmarks-hvalfangere — allesammen dampskibe, mens der »i de øvrige fra Kristianiafjorden utekspederte dampskibe er engagert en ikke liten kapital fra Kristiania.« Alt dette vidner om en likefrem overraskende utvikling siden slutten av 1870-aarene, da amtet i sin femaars-beretning endnu finder at kunne betegne Kristiania skibsfart som »underordnet sammenlignet med byens øvrige rørelse.«

*Hofjægermester Ths. Fearnley.
Efter fotografi.*

Men det er ikke bare paa sjøfartsnæringens omraade, at Kristiania gjør et fremstøt av betydning i begyndelsen av 1880-aarene; ogsaa inden træforædlingsindustrien lægger den et betydelig initiativ for dagen. Norge hadde siden begyndelsen av syttiaarene faat en ny næringsvei i træmasse-fabrikationen; men endnu saa sent som ved utgangen av perioden hørte den nye industri ikke med blandt Kristianas næringsveie, selv om »eksporten av det færdige produkt her over byen fornemmelig til England var betydelig.« Det samme var i stigende utstrækning tilfældet i perioden 1881—85, da der stadig blev placert mere og mere

Kristiania-kapital i træmasse-industrien, samtidig med at hovedmassen av eksporten blir dirigert over Kristiania gjennom firmaer, som gjør den nye industri til sin specialitet — eksempelvis firmaet Chr. Christophersen & Co., hvis plads i byens historie vi skal komme tilbake til længer ute i vor fremstilling. Ved siden av træmasse-industrien maa som en viktig, mere utpræget lokalindustri nævnes hestekosom-industrien, som har noget av et gjennombrud i disse aar — et forhold, som kommer tilsyne paa en overbevisende maate i byens eksportstatistik, — desuten is-eksporten som i første halvparten av 1880-aarene naar op i det respektable kvantum av 325000 tons til en værdi av omtrent 1.7 mill. kroner. Forresten hadde

istrafiken sin betydning ikke bare eksportmæssig set; den hadde ogsaa sin rent lokale interesse ved den stemning den la over byens liv paa et tidspunkt, da forholdene endnu ikke var større end at byens bryggerier i adskillig utstrækning kunde komplettere sit behov for is fra dammene i Slotsparken, hvor der under normale forhold hersket en ganske livlig virksomhet vinteren igjennem. Alle disse enkeltheter viser, at Kristiania forretningsverden paa overgangen fra 1870- ind til 1880-aarene var i besiddelse av adskillig virkelyst og foretagsomhetsevne, selv om disse egenskaper var uten nogen offentlig ærgjerrighet og helst optraadte saa fordringsløst som mulig i det daglige stræv.

Samtidig med hele denne utvikling foregik der en jevn, gradvis om-dannelse av selve forretningslivets metoder, som i første række maa sees i forbindelse med det intense arbeide for en metodisk fagutdannelse, som er et av de centrale problemer, og som oprettelsen av Christiania Handels-gymnasium er et typisk vidnesbyrd om. Oprindeligg tok de mænd, som stillet sig i spidsen for oprettelsen av en handelshøiskole i Kristiania, deriblandt i første række grosserer P.W.W. Kildal, ikke sigte paa mere end at gi den generation av unge forretningsmænd, som nu skulde begynde paa sin utdannelse, anledning til at faa den teoretiske træning paa hjemlig grund, som den ældre slekt saa ofte hadde følt savnet av. Men det viste sig snart, at forretningslivet trængte ikke bare teoretisk utdannede mænd, men ogsaa kvinder, selv om denne utvikling, som gaar tilbake til de sidste 10—15 aar før byutvidelsen, endnu ved indgangen til 1880-aarene ikke hadde naadd længer end at skape en ganske betydelig bestand av »butikjomfruer«. Allikevel kunde der ikke være nogen tvil om hvilken retning utviklingen gik i. Aar om andet i løpet av sidste halvpart av 1870-aarene meldte flere og flere kvinder sig til tjeneste i forretningslivet som kasserersker og som hjælp til regne- og skrivearbeide — et forhold som man i ældre konservative kredse saa paa med en viss skepsis, skjønt ingen ringere end Indredepartementet hadde git plads for den første kvinde allerede saa tidlig som i 1874¹. Det var denne utvikling, som fra 1. januar 1879 førte til oprettelsen av det kvindelige eftermiddagskursus ved Handelsgymnasiet — et forsøk som til at begynde med ikke saa ut til at krones med synderlig held. I løpet av 1880-aarene øket imidlertid tilgangen av kvindelig arbeidskraft til de offentlige og private kontorer, efterhvert som Handelsgymnasiet fra aar til aar var istand til at møte behovet for kvindelig kontorhjælp med uteksaminerte elever paa hoide med tidens krav. Dermed blev der — som en av byens ældre forretningsschefer engang har uttrykt det overfor os — tilført hovedstadens

¹ Vedk. blev ansat ved veidirektørens kontor. Jfr. Morgenbladet no. 53 A, 1876.

forretningsliv »et element av orden og nøiagtighet som bare de av os, som har hat anledning til at følge utviklingen paa første haand gjennem de sidste par og firti aar, fuldt ut er istand til at vurdere.«

Men det er ikke bare menneskematerialet, som fornyes i pagt med tiden; selve forretningslivets teknik og metoder undergaar i første halvpart av 1880-aarene en væsentlig ændring bl. a. paa grund av indførelsen av telefonen. Helt siden amerikaneren Graham Bell i 1876 konstruerte den første brukbare telefon, hadde aviserne her i byen fra tid til anden bragt meddelelser om utviklingen av denne nær sagt eventyrlige oppfinnelse, og snart kom ogsaa spørsmålet op om at faa den indført i Kristiania. Ved en formandskapsbeslutning av 5. mai 1880¹ blev der meddelt New York-selskapet *International Bell Telephone Company* tilladelse til paa visse nærmere betingelser at føre de nødvendige luftledninger over byens gater og pladser og likeledes at benytte gategrunden til nedlægning av kabler. Koncessionen var ikke omgjerdet med nogensomhelst eneret likesaa lidt som med nogen tidsbegrænsning, og allerede 25. mai 1881 blev en lignende tilladelse meddelt et nyt selskap *Christiania Telefonforening*. Disse to selskaper virket nu side om side i de nærmeste tre aar fremover i skarp konkurrance med hinanden, men samtidig under en stadig voksende tilslutning fra almenhetens side. Allerede 1. august 1884 hadde Bell 915 og Telefonforeningen 588 abonnenter, mens 235 hadde ledninger fra begge selskaper. Det var et forhold, som ganske naturlig førte mange ulemper med sig, og som man kunde forstaa vilde bli endnu mere indviklet, efterhvert som abonnentantallet steg. Efter forslag av magistraten blev det derfor ved en formandskapsbeslutning av 20. august 1884 meddelt selskaperne, at der efter utløpet av de nærmeste fjorten dage ikke vilde bli meddelt yderligere tilladelse til utvidelse av telefonnettet; samtidig blev det henstillet til dem at faa istand en sammenslutning, da kommunen herefter bare ønsket ét telefonselskap i virksomhet inden byens grænses. Resultatet blev oprettelsen av Christiania Telefonselskab, som støtter sig til en repræsentantskapsbeslutning av 26. novbr. 1885². Hermed begynder et nyt avsnit i Kristiania-telefonens historie, samtidig med at anlægget i 1886 flytter op i Nedre Slotsgate 12; men etpar smaaatræk fra telefonens aller første aar fortjener allikevel at tages med i denne forbindelse for det streiflyts de kaster over de daværende forretningsforhold i byen.

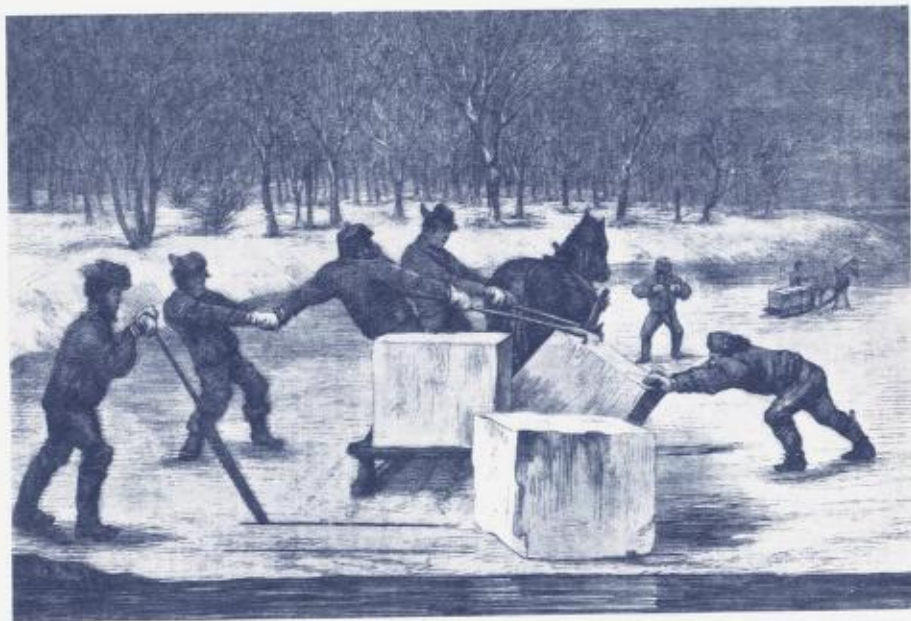
Den første telefoncentral i Kristiania var Bell-stationen i fjerde etage i Brodrene Wolds gaard i Grænsen, hvor man imidlertid snart blev nødt

¹ For enkeltheter — jfr. Chr.a kommune 1837—1886, pag. 467, med kildehenvisninger.

² Chr.a Telefonselsk. blev grundlagt med en aktiekapital paa 500000 kroner, hvorav kommunen tegnet 50000 mot ret til at vælge 1 direktionsmedlem og 2 repr.skapsmedlemmer med resp. suppleanter.

til ogsaa at ta tredje etage i bruk. Anlægget av Christiania Telefonforening — hvis lokale laa i Kreditkassens gaard ved Stortorvet — førte, som vi allerede har nævnt, til adskillige viderværdigheter for publikum og dermed ogsaa for »telefonistinderne« — en ny stand av kvinder, som var skapt med institutionen, og som i en aarrække blev rekrutert fra familier med byens bedste navne. Et andet litet træk til belysning av hvor over-skuelige forholdene endnu var, er de annonser telefonselskaperne indrykket gjerne ved utgangen av hvert kvartal med opregning av samtlige

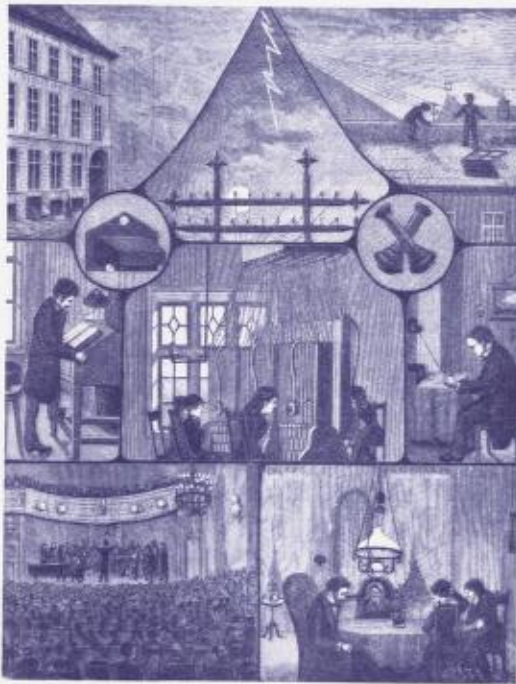
*Istransport i Slotsparken
Efter træsnit fra 1881.*

abonnenter og deres kontortid¹. Det fremgaar av disse bekjendtgjørelser, at den almindelige arbeidstid i forretningerne i de centrale strøk var fra kl. 7¹/₂ og 8 om morgenen til kl. 8 om aftenen og om lørdagene til kl. 9. Bokhandlerne og de fleste kontorer arbeidet fra 8 om morgenen til 7 om aftenen, mens en hel del arbeidet fra 9—2 og 4—7. I utkanterne var butiktiden endnu længer — eksempelvis paa Grünerløkken fra kl. 7 om morgenen til 9 om aftenen, og paa Grønland endog til kl. 10. Samtidig fik telefonistinderne anledning til at træne sin hukommelse ved at folk

¹ Jfr. eksempelvis en annonce i Mrgbl. no. 117 A, 1881 fra Bell-kompaniet over abonnenter (307) i Christiania.

aldrig spurte efter numer, men innskrænket sig til bare at nævne navnet paa den forbindelse man ønsket. Det var en ny form for hukommelseskunst, som selvsagt ikke kunde fortsætte utover en viss grænse; men det gjør allikevel datidens telefondamer ære, at de i 1882 klarte at huske telefonnumrene til ca. 600 abonnenter¹.

Bare paa ét punkt, men rigtignok et meget væsentlig, hang den gamle tid haardnakket igjen trods telefon og et uteksaminert kontorpersonale

*Christiania Telefonforening og dens lokaler i 1882.
Efter træsnit.*

av begge kjøen. Det viste sig i første halvpart av 1880-aarene — for bare at holde os til denne periode — fremdeles umulig at skape et virkelig børsliv. Fra tid til anden var der i en aarrække klaget over dette forhold gjerne med den indledning »at det skulde synes at være en praktisk ordning, at byens forretningsstand modtes paa en bestemt tid paa Børsen og utvekslet tanker og anskuelser i almindelighet og søkte at hente kundskap om specielle forhold av interesse for den enkelte.« Men disse utvilksomt berettigede bemerkninger, som der teoretisk set ikke var noget at indvende mot, blev som regel resultatløse i praksis, bortset fra et litet blaf av interesse nu og

da, som fik børsbesøket til at stige². Kort sagt, Kristiania forretningsstand var fremdeles kontorbundet i en utstrækning, som stod i et avgjort misforhold til antallet av de omsætninger av forskjellig slags, som fandt sted fra dag til dag, og som ifølge sin natur hørte hjemme paa Børsen.

Et samtidig vidnesbyrd er her av adskillig interesse. Allerede i begyndelsen av 1877 oplyser en indsender i Aftenposten³, at omsætningen av værdipapirer her i byen »slet ikke er saa liten som folk tror³«. Mange

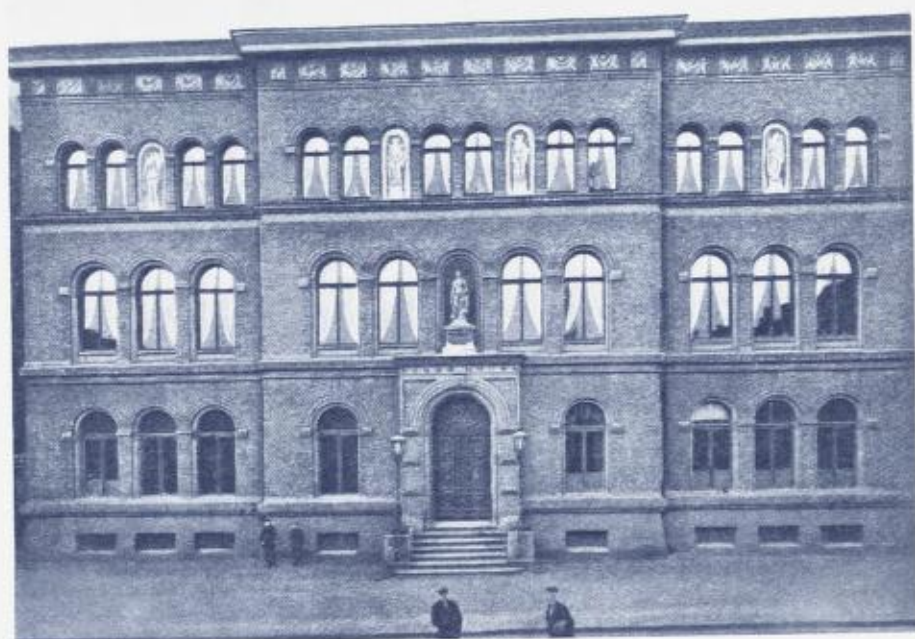
¹ Jfr. *Norske Kvinder 1814—1914*, I, pag. 259.

² Jfr. *Morgenbladet*, no. 17 A, 1880.

³ *Aftenposten* no. 20, 1877 — jfr. no. 261 A, s. n.

sætter sine penge i kurante aktier — eksempelvis Hypotekbankens, Creditbankens, Kreditkassens og brandforsikringsselskapernes saavel som industriaktieselskapernes — alt i den hensigt »straks naar penge tiltrænges at kunne realisere endel aktier og derved reise beløb til indfrielse eller avdrag av løpende papirer.» I det hele tat omsættes der aar om andet »betydelige beløb av denslags papirer», oplyser han, men da aviserne ikke bragte kurslister over aktier og værdipapirer, var det forbundet med

*Handelsgymnasiet.
Efter fotografi.*

visse besværligheter at befatte sig med denslags transaktioner, ialfald for almindelige aktiers og mere private værdipapirers vedkommende. Indsenderen finder derfor tiden inde til, at de ledende selskaper burde begynde at offentliggjøre sine noteringer. Samme opfatning hævdes længer ut i aaret av en anden indsender i samme blad, som tar ordet for, at der med visse mellemrum bør holdes offentlig auktion over værdipapirer. Men tiden er aabenbart ikke inde for denslags vidtloftigheter paa det økonomiske omraade, og først tre aar senere blir tanken tat op igjen i form av en henstilling av december 1880 fra bankierfirmaerne N. Andresen og Sev. Chr. Andersen til Børskomiteen om at foreta en notering av kurserne paa

»de mest gjængse norske effekter.« Denne anmodning blev imotekommet av Borskomiteen fra begyndelsen av 1881 paa den maate, at der blev foretaget kursnotering 1 gang om maaneden »i nærvær av de 2—3 aktiemæglere byen dengang hadde, og med en kursliste, som ikke omfattet mere end ca. 30 obligationer og aktier¹. Længer naadde man ikke paa dette omraade i 1880-aarene, men det fremgaar av en samtidig skrivelse fra Borskomiteen til Indredepartementet fra periodens sidste aar, at Børsens kurslister hele tiden blev »omfattet med megen interesse av publikum.« Nogen nærmere begrundelse leveres ikke; men det er ikke vanskelig at skjønne, at denne interesse delvis ialfald skyldes den betydelige utvikling, som byens bankvæsen gjennemgik i disse aar gjennem oprettelsen av en række pengeinstituter, som forresten allesammen har været nødt til at bukke under i tidens løp med undtagelse av Kristiania Hypothek- og Realkreditbank og Kristiania Folkebank.

Av ikke mindre interesse for bedømmelsen av byens næringsliv er den utvikling som samtidig med alt dette fandt sted paa det industrielle omraade, og som vi tildels allerede har været inde paa. Ved utgangen av 1880 var der, ifølge den officielle statistik, i Kristiania og dens nærmeste omegn 222 industrianlæg med en samlet arbeidsstyrke paa 7425. Ved utgangen av 1885 var de tilsvarende tal 250 og 9065. Men dermed er det ikke sagt, at det egentlige haandverk er en faktor av synkende betydning i byens økonomi; det kan snarere siges at det hævder sin stilling med seig livskraft under forhold, som baade direkte og indirekte virket til at svække arbeidslysten og undergrave haandverket økonomisk. I første halvparten av sytti-aarene, for ikke at gaa længer tilbake, hadde hoi-konjunkturen ført med sig, at en mængde smaahaandverkere uten større kapital og dygtighet grundet egen forretning — et forhold, som selvsagt bidrog til at trykke priserne for de virkelig solide haandverkere, hvis produkter, delvis ialfald, var gjenstand for en skarp konkurrance fra utlandets side. Den almindelige nedgangsperiode i slutten av sytti-aarene hadde vistnok hjulpet byens haandverksstand av med mange mindreverdige elementer, som skadet den baade socialt og økonomisk; men den førte allikevel baade i denne periode og i første halvpart av 1880-aarene en gjennemgaaende noksaa tung kamp for tilværelsen, bl. a. paa grund av konkurrancen med det offentlige detailutsalg av arbeider fra strafanstalterne saavel som den stadig tiltagende bortauktionering av færdige produkter². Det var en ulempe, som særlig snekkerne følte sig brøstholdne ved, da der rundt om i byen og omegnen var en hel del

¹ For detaljer — jfr. Kristiania Børs 1819—1919, pag. 23 flg.

² Jfr. en officiel uttalelse fra Haandverks- og Industriforeningen indtatt i stiftamtmandens femaars-beretn. (Kristiania) for 1881—1885, pag. 21 flg.

Kristiania Børs

den 1ste Marts 1881.

Kursliste over Værdipapirer.

	Omsat til	Sælger til	Kjøber til			
A. Obligationer:						
Norske Statsobligationer:						
1. uopsigelige, 4 p. C.		90½	88½			
do. 4½ p. C.			98½ à 99½			
2. amortisable, 4 p. C.		100½	99			
do. 4½ p. C.						
Kristiania Kommuneobligationer:						
1858, 1859, 1879			101			
1871, 1874, 1877			99½			
1880			90			
Kristiania—Drammen Jernbane-Obligationer, 5 p. C.	101½		101			
Norsk Hovedjernbanes Obligationer	102		101			
Norske Hypothekbank-Obligationer:						
Serie 1880	100		100			
ældre Serie	100½		100			
do. do. af 1860 og tidligere			97½			
	Indotald Andel af Aktiebeløbet	Aktie-Udbytte				
		nuværende	sidste			
B. Aktier:						
		pro Cent				
1 Norges Bank	fuldt	10½	9	204	204	203
Norsk Hovedjernbane-Præference-Aktier	do.	6	6			
do. prioriterede do.	do.	5	5	97½		97½
Kongsvingerbanen	do.	intet	0:	37		37 à 38
Smaalensbanen	do.	intet	intet	20		20
Kristiania—Drammen	do.	intet	intet			
Drammen—Hundsfjord	do.	intet	intet	28		27
Eidsvold—Hauger	do.	intet	intet			
Hamar—Grundset	do.	intet	0:			
Grundset—Aamot	do.	intet	intet			
Aamot—Støren	do.	intet	intet			
Tromsøen—Støren	do.	intet	intet			
Jæderbanen	do.	intet	intet			
Søndenfjeldske Dampskibsselskab	do.	12½				130
	Aktionspaalydende Beløb.					
Kristiania Bank og Kreditkasse	400	280	6		403	403
Den norske Kreditbank	400	160	10		317	326
Kristiania alm. Brandfors. Selsk.:						
Aktier af 1ste og 2den Serie	400	200	10	11	388	388
do. 3die do.	200	20			38	38
Brandforsikringselskabet Norden	400	120	8½	8½		150
Levforikringselskabet Idun	200	200	14	14		
Kristiania Soforsikringselskab	400	140	12			
Soforsikringselskabet Poseidon	400	40	5	7		40
Kristiania Sporvejselskab	400	fuldt	3			

Hvor intet Udbytte for sidste Aar er anført forstaaes Kursen inclusive Udbytte.

Kristiania Børs første officielle kursliste.

verksteder, som utelukkende var lagt an paa at levere færdige møbler til bortauktionering, altsammen efter det sedvanlige »slet og billig«-princip, som er typisk for den slags produkter. Det var under disse vanskelige forhold, at Haandverks- og Industriforeningen gjennom et energisk arbeide, som Kristiania-avdelingen tok sin betydelige del i, fik drevet gjennom den bekjendte lovbestemmelse av 1881 om den frivillige svendeprøve — det første skridt bort fra det anarki inden faget, som var skapt ved Haandverksloven av 1866. Saa helt stod imidlertid haandverket i skyggen for industrien, selv i deres bevissthet, som i første række hadde i opdrag at staa vakt om dets interesser, at der ikke engang var plads for betegnelsen *haandverk* i det officielle navn paa den utstilling, som blev holdt her i byen sommeren 1883. Men det utelukket ikke, at byens og landets haandverk gjorde sig fordelagtig gjældende paa utstillingen, og sammen med alt det øvrige bidrog det til at fæste opmerksomheten ved den. I virkeligheten er den 1883-aarets største begivenhet ved siden av riksretten, samtidig med at den er det betydeligste vidnesbyrd indtil da om den fremtrædende plads Kristiania hadde erobret sig inden landets næringsliv navnlig i sidste menneskealder.

Utstillingen, hvis officielle navn var *Den norske industri- og kunstutstilling*, var det første stevne i sit slags herhjemme, som hele landet tok del i. Den nærmeste foranledning til den var en række henvendelser i saa henseende, som i løpet av de sidste ti aar var kommet ind til Haandverks- og Industriforeningen, men samtidig ønsket man ogsaa, navnlig av hensyn til en stor skandinavisk utstilling, som var besluttet i Stockholm i 1884, at den eventuelle Kristiania-utstilling skulde bli enslags generalprøve paa hvad Norge evnet at fremstille. Utstillingen blev holdt paa Tullinløkken, som dengang var betydelig større end nu — for det første fordi Skulpturmuseet bare bestod av den oprindelige midtbygning og for det andet fordi Historisk museum endnu ikke var bygget. Paa denne maate fik man til raadighet det ganske betydelige areal mellem Skulpturmuseet og Det kemiske laboratorium, iberegnet Fredriks gate og Christian IV's gate, som de kommunale autoriteter tillot blev avspærret, saaledes at de to gater kom til at gaa ind i selve utstillingsterrænet, samtidig med at de dannet en bekvem adgang til det. Selve hovedbygningen, som var opført efter tegning av arkitekt August Schirmer, hadde form av et rektangel, hvis nord- og sydside henholdsvis var begrenset av Christian Augustsgate og Universitetshavens gjærde i en længde av 118 meter; mot øst var utstillingsbygningen flankert av en bred, provisorisk gate, som skilte den fra Skulpturmuseet, mens den i vest vendte ut mot Laboratoriebygningen — paa begge sider i en længde av 73 meter. Tvers gjennom bygningen løp der fra Christian Augustsgate mot

Universitetshaven et bredt galleri, som delte utstillingen i to, og fra dette galleri hævet sig igjen et ottekantet midtparti til den dominerende høide av 96 meter over terrænet. Dette midtparti var arkitektonisk set utstillingens store trumf — gjenstanden for mangt et beundrende *aah* baade av Kristiania-folk og besøkende utenbys fra. I det indre av hovedbygningen var der to indelukkede gaardspladser, som var skilt fra hinanden ved midtgalleriet. Med hver sin lille græsplæn med springvand og blomster

*Industri- og Kunst-utstillings-bygningen i Kristiania 1883.
Efter tegning av A. O. v. Hanno.*

i midten og levende vekster langs trapperne dannet disse pladser lune tilflugtsteder, hvor man kunde nyde forfriskninger under soltelt efter mere eller mindre energiske ekspeditioner gjennom utstillingen.

Gjenstandene, som hadde plads dels i langfloiene, dels i tverfloiene og endelig i selve midtgalleriet, var ordnet i fire hovedgrupper: Kunst-, Industri-, Landbruks- og Husflidsavdelingen — den sidste utvidet til at omfatte ogsaa næringsstoffer, deriblandt hermetik og drikkevarer. De var strømmet ind fra alle kanter av landet — i alt var der 2245 utstillere — og følgen var at man hadde været nødt til at lægge beslag paa adskillig terræn utenfor selve Tullinløkken, navnlig i den tilstøtende del av Slots-parken. Her laa flere av utstillingens mest populære bygninger, deriblandt

Kunstnerforeningens bygning, den store restaurantbygning med sin luftige veranda og sin prægtige utsigt og endelig oppe paa »Nisseberget« det lille populære observatorium med den svære kikkert, som senere var en av byens seværdigheter gjennom en lang aarrække.

Utstillingen blev aapnet 16. juni 1883 — en trist graaveirs-søndag med øsende regn som virket dæmpende paa stemningen og hindret det vakre arrangement fra at komme helt til sin ret. Som dens »høie beskytter« stod kronprins Gustav, som foretok den officielle aapning av utstillingen, ledsaget av sin bror prins Oscar, mens Indredepartementets chef, statsraad Jensen, gjorde rede for dens program. Hans tale, som har interesse langt utover den specielle begivenhet, som var foranledningen til den, fortjener at citeres som et nyt vidnesbyrd om, at det »gamle høire« stod merkelig forstaaelsesfuldt overfor de økonomisk bevægende kræfter i tiden.

Man har allerede længe, utviklet han, været opmerksom paa at Norges fortrinlige beliggenhet ved havet og dets mange ubenyttede vandfald saavel som befolkningens medfødte anlæg for mekanisk og teknisk virksomhet rummer væsentlige betingelser for en mere utvidet industriel virksomhet end den man hittil har været vidne til. De forbedrede kommunikationsmidler, som gjorde 1 ton kul næsten likesaa billig i det sydlige Norge som i London og ihvertfald billigere end i de fleste ikke-kulproducerende lande, var allerede paa forhaand skikket til at gi industrien et fremstøt, og da saa hertil kom de usedvanlig gunstige konjunkturer i handel og skibsfart ut igjennem første halvpart av 1850-aarene »med en tidligere neppe kjendt opsamling av kapital tilfølge«, var det naturlig, at en del av den blev anbragt i industrielle foretagender. Efter at ha utviklet dette forhold nærmere, konkluderte statsraaden med at minde om, at eksportværdien av Norges industri-artikler er steget fra 1.9 mill. i 1866 — det første aar som der foreligger værdiberegning for — til 19 mill. kroner i 1881. Disse uttalelser indeholder, som det vil ses, ingen direkte omtale av Kristiania og kunde heller ikke gjøre det, siden det jo var aapningen av en landsutstilling som her blev feiret. Men de hadde allikevel i særlig grad bud til Kristiania, for det første fordi man her mere end i nogen anden by hadde placert overskuddene ikke bare fra 1850-aarenes, men ogsaa fra 1870-aarenes høikonjunktur i industrielle anlæg, og for det andet fordi Kristiania — som vi alt har gjort opmerksom paa — forlængst var naadd frem til at bli Norges industrielle centrum.

Til at begynde med saa det ut til at utstillingen skulde bli en sukses; men desværre varte det ikke længe, før dette forhold undergik en forandring, og jo længer det led utover sommeren og høsten, jo mere blev det indlysende, at søkningen slet ikke svarte til forventningerne. Riktig nok gik det samlede besøk op i 238185, eller henved det dobbelte av byens

daværende befolkning; men denne søkning var i stor utstrækning et resultat av interessen utenbys fra. Byens egen befolkning var langt fra saa sterkt optat av utstillingen, hvilket bl. a. kom tilsyne i det magre salg av sæsonkort, som ikke naadde op i mere end ca. 500, eller omtrent en fjerdepart av hvad arrangørerne hadde gjort regning paa. Forøvrig maa det indskrænkede besøk fra byens side for en væsentlig del tilskrives det sjelden daarlige veir den sommer, navnlig i første halvpart av utstillingstiden. Mot slutten av utstillingen blev interessen for den svækket ved aapningen av riksretten, paa samme maate som interessen for jubilæumsutstillingen i 1914 tapte sig ved utbruddet av verdenskrigen. Eller som høires hovedorgan uttrykker det: »Tidsomstændighetene iaar og navnlig de ulykkelige politiske forhold, som har utviklet sig hos os, har ikke været gunstige for et foretagende av denne art¹.» Folgen var at utstillingen, som blev officielt lukket 14. oktober 1883, endte med et underskud paa over 20000 kroner, som kommunen senere gik med paa at erstatte med et beløp paa 10000. Bevilgningen blev git med den motivering, at det »utelukkende sker av hensyn til den betydning utstillingen maa formodes

*Chr. F. G. Friele.
Efter maleri av A. Bloch.*

at ha hat for en av byens viktigste næringsveie, industrien og haandverket, hvis fremme kommunen jo ikke anser sig det uvedkommende at støtte ved dertil sigtende undervisningsanstalter og andre læremidler.» Længer fandt kommunen ikke at kunne gaa, saameget mere som endel private borgere hadde stillet sig som garantister for et beløp paa 40000 kroner i tilfælde av underbalance, og magistraten derfor »ikke kunde finde det ubillig«, at disse folk ialfald ydet »noget bidrag«².

¹ Morgenbladet no. 291 B, 1883.

² Jfr. Aktstk. Chr.a kommune sak no. 4 (jfr. no. 13) 1884. — For debatten, se Repr.skapsfhdL., 1884, pag. 4 flg., og pag. 20.

Av større interesse end denne rent budgetmæssige side ved utstillingen, som tilslut blev avgjort overensstemmende med formandskapets indstilling, er den indsats denne utstilling betegner i landets og dermed i første række i hovedstadens arbeidsliv. Det umiddelbare indtrykk av den er — utvikles det i en artikkel i Teknisk Ugeblad — at vi endnu staar langt fra den storindustri som maa være maalet i dette land, »hvor en karrig jordbund og ublid natur gjør, at folket ikke kan brodføde sig selv.» Endnu er vi ikke kommet længer end til verkstederne — eller med andre ord til haandverket — som vistnok er et nødvendig gjennomgangsled, men allikevel ikke betydningsfuldt nok til at skape den masseproduksjon, som maa til for at betinge eksport; bare her og der er der sikre vidnesbyrd i saa henseende, og disse vidnesbyrd er blitt fremhævet ved fordelingen av utstillingens guldmedaljer. Bladet slutter med at ønske arrangørerne av utstillingen tillykke med resultatet, hvis utstillingen har været istand til »at gi kapitalistene kjendskap til de kræfter, som findes i vort land, og tillid til deres evne, saaledes at derav resulterer en større anbringelse av kapitaler i den produktive industris tjeneste¹».

Denne uttalelse er et nytt vidnesbyrd om, at storindustrien allerede er begyndt at dæmre for Kristianias bevissthet som det maal det gjælder at arbeide fremover mot. Sammen med den utvikling vi allerede har omtalt paa handelens og skibsfartens omraade betegner derfor Kristiania-utstillingen av 1883 noget av en milepæl i hovedstadens arbeidsliv — en utvikling med islæt av de samme sociale og økonomiske problemer, som vi har paavist laa paa bunden av bohemebevægelsen og dermed ogsaa en utvikling med radikale muligheter.

¹ Teknisk Ugeblad no. 26, 1883.

BYEN OG DET BEGYNDENDE SOCIAL- DEMOKRATI

Efter alt hvad vi har utviklet i det foregaaende, var ved midten av 1880-aarene de nødvendige betingelser tilstede for en organisering av arbeiderstanden paa socialdemokratisk grund i likhet med hvad tilfældet var ute i Europa, selv om hovedmassen av byens befolkning endnu stod likegyldig overfor den nye bevægelse. Oprindelig var der, som vi har paavist i det foregaaende bind av vor fremstilling, liten jordbund i byen for en arbeiderbevægelse av den natur, som Marcus Thrane forsøkte at sette ut i livet, og i den nærmeste menneskealder efter Thrannerbevægelsens sammenbrud hadde hovedstadens arbeiderbefolkning gjennemgaaende vist sig at være et særdeles loyalt element. Den hurtig voksende fabrikdirift, navnlig i første halvpart av sytti-aarene, hadde ændret de tidligere arbeidsforhold i mangt og meget, og ved indgangen til 1878 rummet byen en industribefolkning, hvis økonomiske og sociale interesser utviklet sig mere og mere bort fra de interesser, som repræsenteres av det borgerlige samfund. De ondartede streikeuroligheter i dagene omkring 20. mai s. a., blandt teglverksarbeiderne ved Ensjø¹, som endog gjorde det nødvendig at tilkalde militær, syntes at tyde paa, at denne utvikling allerede befandt sig paa et fremskredet stadium; men i virkeligheten er disse uroligheter mere at betragte som enkeltstaaende utslag av fortvilelse i en økonomisk nedgangstid, da atmosfæren var mættet til overflod med politisk og socialt gjæringsstof, end som nogen maalbevisst revolutionær bevægelse inden de brede lag.

Fra et borgerlig Kristiania-standpunkt set gaar derfor disse optøier ind i tidsbilledet mere som en forbigaaende episode av en noget foruroligende art end som en social vækkelse, samtidig med at arbeiderne gjennem det endelige utfald av dem paa en overbevisende maate blev belært om, at der ikke lot sig reise nogen lønsbevægelse ad voldsom vei i datidens Norge. Dermed mistet arbeiderbevægelsen her i byen den revolutionære brodd, som hadde været et av særmerkerne ved den ut gjennem sytti-aarene, og dette

¹ For enkeltheter — jfr. note, pag. 75.

forhold virker igjen tilbake paa aanden inden fagforeningerne. I praksis vil dette si, at den kampaand, som karakteriserer enkelte av fagforeningerne fra 1870-aarene — eksempelvis Typografisk forening og Bakersvendenes forening¹, — arter sig mere forsonlig eller ialfald mere behersket end tidligere. Fagforeningerne antar mere og mere karakteren av opplysnings- og dannelsesforeninger i likhet med de almindelige arbeidersamfund, som tallet medlemmer inden alle lag av befolkningen.

Det hører hjemme i den norske arbeiderbevægelses mere end i Kristianias historie at gi en nærmere paavisning av de forskjellige direkte og indirekte momenter av bestemmende betydning for fagbevægelsen i hovedstaden; men stort set kan det siges, at fagforeningsbevægelsen i Kristiania i femaarsperioden 1881—85, da der i alt blev dannet 25 slike foreninger, gjennemgaaende var uten ethvert socialistisk anstrøk. Men ikke det alene; en flerhet av dem var endog ikke naadd sa langt som til den radikalisme, som hadde sin hovedfæstning i Arbeidersamfundet. De loyale demonstrationer ved kronprinsparrets indtog i 1882, som nævnt i et av de foregaaende kapitler, taler her et sprog, som ikke er til at misforstaa; i samme retning peker den traditionelle skik inden forskjellige foreninger, som holdt sig langt ned i otti-aarene, at der blev utbragt et »leve« for kongen ved festlige anledninger. Men det hindrer ikke, at de lønskampe, som finder sted i løpet av disse aar — eksempelvis i 1884 de ganske betydelige arbeidskonflikter ved Akers mek. verksted og Kværner bruk, — følges med almindelig interesse paa arbeiderhold. En række foreninger yder bidrag, deriblandt endog en saa loyal korporation som Bryggearbeidernes forening, som hadde skibsreder Fearnley og marinekaptein Dannevig til revisorer, og som i 1883 arrangerte en fest til ære for »de viktigste arbeidsherrer«. I samme forbindelse kan det ha sin interesse at tilføie, at utstillingen paa Tullinløkken blev noget av et bindeled mellem arbeidsgivere og arbeidere gjennom de besøk, som forskjellige bedrifter lot sine arbeidere foreta til utstillingen.

Dette var i store træk stillingen, da parlamentarismens seier i 1884 gjorde slut paa den langvarige og oprivende forfatningskamp, og folk fik andre, mere haandgribelige ting at interessere sig for end det absolute veto og statsraadernes adgang til Stortingets forhandlinger. Den utvikling vi har skissert i det foregaaende, hadde med noget av en naturnødvendighet ført i retning av venstre; men endnu var dette venstre ikke lenger fremme i virkelig radikalisme, end at Den liberale forening, som var stiftet vaaren 1884 som en organisation for partiet, saa det som sin oppgave at arbeide »paa grundlag av forfatningen og foreningen med Sverige.«

¹ Stiftet henholdsvis 1872 og 1876.

Heller ikke de egentlige fagforeninger hadde gjennomgaaende nogen større forstaaelse av stillingens krav og fremtidens opgaver — et forhold, som ledet til, at ikke saa faa av dem kom til at føre en nærmest vegeterende tilværelse, saasnart den første begeistring var over. Følgen var, at det gamle vælgerflertal endnu var istand til at holde stillingen uten større vanskelighet selv efter stemmeretsutvidelsen av 1884; men i professor Daaes berømte uttalelse om at »Christiania er en klippe, som vel kan beskylles av radikalismens bølger, men med Guds hjælp aldrig overskylles», dæmret der allikevel en frygt for, at en slik mulighet ikke var utelukket. Samtidig indebar nedsættelsen av den første parlamentariske arbeiderkommission og opprettelsen av et særskilt regjeringskontor under navn av Departementet for de offentlige arbeider den første praktiske erkjendelse av, at Norge og dermed fremfor alt Norges hovedstad stod indfor et nyt avsnit i sit arbeidsliv. Derfor er det ingen tilfældighet, at den socialistiske arbeiderbevægelse i Kristiania først tar fast form i 1885 — eller med andre ord paa et tidspunkt, da de nødvendige muligheter var lagt tilrette for at bygge op socialdemokratiet i organisk sammenheng med tidsutviklingen og med den nødvendige konsekvens i kravene til stat og kommune. Fra samme aar daterer sig — som vi alt har nævnt — Den socialdemokratiske forening, og fra det følgende aar partiets hovedorgan *Social-Demokraten* (tidligere *Vort Arbeide*) hvis nye navn tydelig angir retningen.

Paa grund av de eiendommelige Kristiania-forhold, som vi har dvælet ved i et av de foregaaende kapitler, blev det begyndende socialdemokrati her i byen, adskillige aar før grundleggelsen av Den socialdemokratiske forening, henvist til at ta aktiv del i arbeidet for ophævelsen av den legaliserte prostitution sammen med presteskabet og Indremissionen og en række andre repræsentanter for det borgerlige samfund. Det spørsmål, som her blev skjøvet i forgrunden ved forholdenes egen magt, førte ind til et onde, som vi har hørt var gammelt i byens liv, og som stod i intim forbindelse med to andre, likeledes gamle og indgrodde onder — bolignøden og drikketrafiken. Derav steg igjen et totalbillede av livet paa skyggesiden, som var vel kjendt i de storindustrielle samfund ute i Europa, og som egnet sig fortrinlig som agitationsstof, enten man gjorde det til gjensstand for en grundig eller flygtig behandling. Men ikke det alene; billedet tegnet sig mot selve den lokale bakgrund av nedgangsperioden i kanskje endnu dystre træk end ellers vilde været tilfældet — for ikke at tale om at tiden selv med alle dens nye tanker var en mægtig allieret for den nye bevægelse. Gjennem den tilfældige sammenheng mellem bohemebevægelsen og spørsmålet om ophævelsen av prostitutionen kom socialismen efterhvert over i et motsætningsforhold til selve den sittende regjering, og i løpet av et aars tid efter grundleggelsen av Den socialdemokratiske

forening staar partiet allerede sammen med den radikale fløi av venstre i steil opposition til den Sverdrupske regering. Men dermed følger ikke, at socialdemokratiet endnu er blit noget av en magt inden de brede lag; det kan snarere siges, at bevægelsen først ved denne tid begynder at vinde en viss indgang inden de samfundskredse som den i første række tar sigte paa at erobre. Det er et forhold, som det er værd at fæste opmerksomheten ved, ikke bare som et led i selve socialdemokratiets utvikling i Kristiania, men ogsaa av hensyn til etiske faktorer, som allerede var virksomme inden de brede lag i det øieblik socialdemokratiet organiserte sig her i byen.

Som vi har nævnt i det foregaaende bind av vor fremstilling, blev Thraniterbevægelsen for Kristianias vedkommende meget tidlig mødt av den kristelige sociale retning, som hadde sin fører i sogneprest Halling og sit midtpunkt i Arbeidersamfundet paa Enerhaugen. Indremissionen og den Hallingske arbeiderbevægelse arbeidet sig efterhaanden sammen paa den maate at Indremissionen blev en bestemmende faktor i den sociale utvikling i byen og bæreren av det religiøse grundsyn inden de brede lag. Det er ingen tilfældighet, at denne utvikling, som bl. a. kom tilsyne i gudstjenester paa arbeidspladsene, som vi har nævnt i det foregaaende, i hovedsaken falder indenfor rammen av 1870-aarene — eller med andre ord i den periode av Kristianias historie, da autoritetstroen staar urokket inden de høiere samfundslag, og det derfor ogsaa er av vital betydning at ha den sikkert forankret i de brede lag.

Her spiller foruten Indremissionen andre religiøse og kirkelige faktorer ind, selv om enkelte av dem falder utenfor den autoriserte statskirke. Metodisterne, som ved midten av 1870-aarene bygget sit kapel ved Olaf Ryes plads; den Lammerske frimenighet, som i en lang aarrække like til 1881 hadde sit lokale i Raadhusgaten 28, bedre kjendt av den ældre slegt under navnet »Røverborgen«; den saakaldte »Ansgari-forening«, hvis navn daterer sig fra 1877, og som fra 1882 allierte sig med den Lammerske frimenighet og dannet en ny sammenslutning under navnet »Kristiania frie missionsforening og menighet«, og endelig den religiøse vækkelse, som samlet sig om presten Joh. Storm Munch, som i en aarrække talte i Fæstningens gymnastiksal — alt dette staar som fremtrædende vidnesbyrd om en utpræget religiøs interesse inden vide kredse, samtidig med at hvert enkelt av disse samfund er et nyt styrkebelte om autoritetsbegrepet.

Summen av alt dette er, at det Kristiania-samfund, som socialdemokratiet søkte at bearbeide for sine ideer, fra midten av 1880-aarene i virkeligheten var behersket av et helt andet livssyn end det socialdemokratiske. Det maatte derfor fra første stund stille sig avgjort i opposition til den nye bevægelse, likesaa meget paa grund av dens helt irreligiøse karakter som paa grund av dens revolutionære holdning paa det verdslige

TRÆGHETSMOMENTET HOS MASSERNE

omraade. Uten en objektiv vurdering av disse forskjellige faktorer i forbindelse med den nødvendige indrømmelse overfor det trægghetsmoment, som altid er tilstede hos de store masser i sociale spørsmål, vil det altid være en gaate, hvorfor socialdemokratiet skulde ha en saa langsom vekst i Kristiania som tilfældet blev.

Allikevel er det ikke bare paa grund av disse forhold, at socialdemokratiet hadde vanskelig for at bryte igjennem her; en viktig grund laa

-Røverborgen-, Raadhusgaten 28.
Efter fotografi.

ogsaa i selve det reflekterte drag i det østlandske folkelynne, som negtet at gi sig hen til illusionerne ved den socialistiske stat, samtidig med at den individualitetstrang, som ogsaa er en del av dette folkelynne, reagerte sterkt og umiddelbart mot selve den socialistiske fagforeningsbevægelse. Man hadde instinktmæssig paa følelsen, at der i denne stramt organiserte bevægelse med dens utpræget tysk-militære karakter var noget av en arbeidets vernepligt mot kapitalen som man ikke var istand til at indse nødvendigheten av. Eller som Det norske arbeiderforbunds officielle organ *Arbeideren* uttrykker det i en artikkel i 1885: Der kan ikke noksom advares mot den »mere og mere omsiggripende socialisme, som ved hjælp

av for det meste fremmede agitatorer og understøttelse fra utlandet søker at utsaa mistro og mistillid til det bestaaende og faa indført en ordning av arbeidsforholdene, som aldrig i verden lar sig praktisere¹. Sterkere kan det ikke præciseres, hvor bestemt Kristiania-arbeiderne ved dette tidspunkt tok avstand fra det begyndende socialdemokrati, og det har sin interesse at tilføie, at det samme var tilfældet ogsaa i de nærmest følgende aar, »da bladet (Arbeideren) hadde adskillig fremgang og forbundet ikke saa liten indflydelse i Kristiania¹«. Men selvsagt er det ikke bare rent religiøse og folke-psykologiske kræfter, som her spiller ind; ogsaa forholdene i byen, saaledes som de tegner sig paa bakgrunden navnlig av den økonomiske utvikling, maa tages med som et hovedmoment.

Lat os se et oieblik paa det billede Kristiania frembød, socialt og økonomisk set, ved indgangen til anden halvpart av otti-aarene — eller med andre ord ved det tidspunkt socialdemokratiet organiserer sig her i byen.

Nedgangsperioden i anden halvpart av 1870-aarene hadde, som vi har nævnt i det foregaaende, specielt i 1879 og 1880 ført til en sterk økning i antallet av fattige som trængte understøttelse, selv om denne trang ikke meldte sig med én gang. Grunden hertil var i første række den, at mangelen paa arbeide ikke meldte sig braat, men gradvis, og at befolkningen saa ut til at ha lagt sig noget tilbedste i de gode aar. Men det som særlig fik betydning, naar det gjaldt at skape rummeligere kaar, var den svære utvandring til Amerika, specielt i aarene 1881—82 netop av de dygtigste, mest arbeidsføre folk. For byens fattigvæsen blev denne utvandring til at begynde med en ganske betydelig utgiftspost, forsaavidt som en mængde utvandrere overlot sine trængende hustruer og barn til denne institution, indtil de selv kunde faa ordnet sig *over there*. Endel tal er her ganske oplysende.

I 1882 maatte fattigvæsenet ta sig av ikke mindre end 207 hustruer efter emigranter med tilsammen 1008 barn; av disse emigranter var 111 arbeidere, 71 haandverkere og 25 i andre livsstillinger. I 1883, da den samlede utvandring fra Kristiania beløp sig til 1529 mot 2553 aaret i forveien, var arbeidsløsheten adskillig mindre end tidligere — et forhold, som bl. a. maa ses i forbindelse med utstillingen paa Tullinløkken, som la beslag paa adskillig arbeidskraft. Ogsaa i 1884 var adgangen til arbeide nogenlunde jevn, selv om lønningerne endnu laa forholdsvis lavt, og som et specielt træk noteres det i amtets 5-aars-beretning, at ældre og mindre arbeidsføre folk var saagodtsom de eneste som søgte det faste nødsarbeide, som i de tider og endnu i en arrække fremover alene bestod

¹ Citert efter *Den faglige landsorganisation i Norge* (Bind I, pag. 97). — Utgitt av Det norske Arbeiderparti, Oslo 1927.

i stenpukning. I løpet av året utvandret faa familiefædre; men faa var ogsaa de, som hentet sine familier over til sig, saaledes at fattigvæsenet fremdeles blev sittende med svære utgifter. I 1885 artet forholdene sig omtrent som året i forveien uten nogen større arbeidsløshet; men til gjengjæld holdt arbeidslønnen sig lav. Heldigvis var priserne paa matvarer billige, men desværre viste husleien en avgjort stigende tendens, og dette i forbindelse med en ganske betydelig sykkelighet i de første vanskelige maaneder av året bidrog i høi grad til at forværre forholdene. Særlig var dette tilfældet i nord- og østkantstrøkene, som viste en helt uforholdsmæssig statistik med hensyn til folketal og husrum sammenlignet med vestkantstrøkene.

Ved utgangen av 1887 — eller med andre ord, efterat byutvidelsen hadde hat anledning til at virke i ti aar — bodde i de centrale og vestlige menigheter 59 736 personer i 45 219 værelser, mens der i nord- og østkantmenighetene var 75 425 i 39 356 værelser. Gjennemsnitlig var der 160 beboere for hver 100 værelser; derav i de vestlige og østlige bydele henholdsvis 136 og 196. Som særlige motsætninger kan nævnes Trefoldighets og Kampens menigheter — den første med 121, den anden

*Johan Storm Munch.
Efter fotografi.*

med 220 individer pr. 100 værelser, for ikke at tale om at værelserne i Trefoldighets menighet gjennemgaaende var ulike rummeligere. Disse forhold fører videre og gir et fingerpek bl. a. med hensyn til dødelighetsstatistiken. I 1880-aarene var antallet av dødsfald i de vestlige bydele 16 pro mille, i de østlige 23, likesom ogsaa levealderen paa vestkanten laa adskillig høiere end paa østkanten, og forskjellige sygdomme — eksempelvis difterit og skarlagensfeber, som Kristiania var sterkt hjemsoekt av i denne periode herjet langt voldsommere paa øst- end paa vestkanten.

Al denne nød appellerte ikke forgjæves til byens hjertelag, og som et praktisk utslag av den staar fra anden halvpart av 1880-aarene det

godgjørenhetsarbeide, som blev øvet av Komiteen for fattige skolebørns bespisning. Initiativet til denne virksomhet blev tat av fru Hanna Bergh,¹ som i en aarrække ofret den et nidkjært arbeide gjennom at skaffe de nødvendige pengemidler. I en ansøking av 14. januar 1889 til direktionen for Christiania Sparebank om bidrag til at kunne fortsætte den virksomhet, som komiteen hittil har øvet helt privat, meddeler fruendel oplysninger, som kaster et interessant streiflyks over de daværende forhold inden den trængende del av befolkningen.

*I restauranten (Arbeidersamfundet).
Efter maleri av Halfdan Strøm 1888.*

hold inden den trængende del av befolkningen.

Der blev ifjor (1888), siger hun, utdelt varm middagsmat 2 à 3 ganger i uken til de fattigste barn ved 10 almueskoler »i den for de trængende arbeiderfamilier haardeste tid, fra begyndelsen av december til slutningen av april.« Ved flere skoler kunde bespisningen imidlertid først begynde omkring midten av januar av mangel paa lokale og hjælp, og av mangel paa midler kunde den heller ikke foregaa over et særlig langt tidsrum for alle skolers vedkommende. »Iaar kommer hertil endnu den 11te skole, Kampens skole, hvor trangen til hjælp, efter overlærerens uttalelse, er meget stor, og hvor den omkringboende befolkning sandsynligvis

litet eller intet vil kunne bidrage til at støtte et saadant foretagende som et suppekjøkken for skolebørnene.« Fruen oplyser, at det hadde været komiteens »ønske og maal at kunne utstrække bespisningen til alle de mest trængende børn ved almueskolerne«; men det store antal av dem i forbindelse med de forholdsvis ubetydelige midler som er indkommet iaar sammenlignet med ifjor, da »denne sak hadde nyhetens interesse«, gjør det umulig at tænke paa at naa saa langt. Tilslut oplyser fru Bergh, at »almueskolernes lærere og lærerinder ikke bare med stor opofrelse og velvilje paatar

¹ Gift med høiesteretsadvokat Johannes Bergh, defensor i riksstretten 1883—84.

SKOLEBESPISNING VED PRIVAT TILTAK

sig at utdele billetter og yde bistand ved børnenes bespisning«, men at de ogsaa, »naar man tar hensyn til de knappe gager«, bidrar med »en uforholdsmæssig del« av de midler, som kommer ind til fremme av saken. Det er en tilfredsstillelse at notere at Sparebankens direktion viste sin anerkjendelse av det arbeide, som her blev øvet, ved at bevilge Komiteen

Frokost.
Efter maleri av Gustav Wentzel 1885.

for fattige skolebørns bespisning et bidrag paa 600 kroner fra 1889 til og med 1894, likesom der i en aarrække blev ydet bidrag til det av Christiania brændevinssamlag — en institution saa betydningsfuld for byen ikke mindst økonomisk set, at den med rette har krav paa en nærmere omtale.

Ved lov av 3. mai 1871 var der, efter svensk mønster, meddelt kommunerne adgang til at oprette saakaldte samlag for brændevinshandel¹

¹ Private aktieselskaper, hvis vedtægter var godkjendt av kommunerne, og som forpligtet sig til at la hele nettoutbyttet av driften anvende i offentlig øiemed.

og ved lov av 22. mai 1875 var der sat en frist av fem aar for alle, som hadde borgerskap paa brændevinsutskjænkning, saaledes at de fra og med 1881 var nødt til at indgi andragende til kommunestyret om at erholde sin rettighet fornyet for ét aar ad gangen. Endelig var der efter specielt Kristiania-initiativ utfærdiget en lov av 1. mai 1880, som i hovedsaken gik ut paa, at der skulde gives kommunestyrene adgang til at indløse brændevinsrettigheter, som var ældre end 1845, og som altid hadde været

*Hanna Bergh, f. Borchgrevink.
Efter fotografi.*

paaberaabt som en væsentlig hindring for, at samlagsinstitutionen vilde komme til at virke heldig i Kristiania. Trods disse utvilsomme vidnesbyrd om, at interessen for den nye institution var i sikker vekst saavel inden kommunestyret som inden byens befolkning i almindelighet, og at indførelsen av den bare var et tidsspørsmål, kom det i en aarrække ikke til nogen avgjørelse, og da saken endelig i februar 1884 naadde frem til behandling i kommunestyret, var Kristiania den eneste by i Norge ved siden av Lillehammer, som endnu ikke var gaat til opprettelse av samlag. Allikevel lykkedes det at faa saken utsat væsentlig som følge av de «forestillinger», der blev sendt ind fra mange av byens borgere, som i en aarrække hadde drevet utskjænk-

ning av brændevin som sin viktigste indtægtskilde, og som nu blev stillet i utsigt at miste denne rettighet uten at faa nogen erstatning. Men argumenterne virket ikke længer saa overbevisende som før, væsentlig av den grund, at brændevinshandlere og brændevinsutskjænkere ikke længer hadde samme position i det offentlige omdømme. «Naar samlaget saavel ved valg av forstandere som av lokale tar hensyn til de nuværende brændevinshandlere, har disse neppe noget at beklage sig over», heter det i en samtidig avisartikel¹, «og det vilde formentlig være uriktig at la

¹ Morgenbladet no. 105 A, 1884.

utskjænkernes personlige ønsker bevirke utsættelse med gjennomførelsen av en reform, hvis gavnlighet i det store hele tat ikke kan være tvil underkastet . . . . . Den i forestillingerne fremhævede frygt for, at samlaget ikke skulde kunne lønne sig under konkurransen med de handlende, er vistnok ganske ugrundet, det bedste bevis herfor turde være de ihærdige bestræbelser, der fra utskjænkernes side gjøres for at faa lov til at beholde forretningen.* Under disse omstændigheter gik forslaget om opprettelse av samlag enstemmig gjennom i kommunestyret 17. april 1884¹, og efterat samlaget hadde ordnet sig med de utskjænkere, som hadde rettigheter, der var ældre end loven av 1845, traadte det i virksomhet fra 1. januar 1886 med ret til drive utsalg og utskjænkning paa 27 steder rundt om i byen. Desuten blev der bevilget rettighet til utskjænkning for 5 hoteller og sluttede selskaper.

Samtidig med at det paa denne maate lykkedes at faa brændevinsomsættningen i byen ind under mere betryggende former end tidligere, viste det sig umulig at fælde Christiania marked², som i virkeligheten hadde overlevet sig selv i det almindelige omdømme og alene var istand til at hævde sig i kommunestyret i kraft av argumenterne fra Christiania børs- og handelskomite. Disse argumenter gik i hovedsaken ut paa, at markedet var av en saa væsentlig betydning for hovedstadens handelsstand, at det alvorlig maatte fraraades at gaa til ophævelse av det, og med en række tal, som refererte sig baade til antallet av reisende med jernbanen og til den sandsynlige værdi av vareomsættningen, søkte man at føre bevis for rigtigheten av paastanden. I Handelsstandsforeningen gik man ut fra, at markedet bragte mindst 15000 reisende til byen, og selv om hver av dem gjennemsnittlig ikke brugte mere end 16—17 kroner, naadde man paa denne maaten op i et beløp paa omkring en kvart million. Hvad jernbanens indtægt angik, viste den for persontrafikens vedkommende en forøkelse av 18000 kroner i første halvmaaned av februar sammenlignet med to nærmeste halvmaaneder paa begge sider. Dette var summer, som man ikke hadde raad til at kaste væk i »saa daarlige tider som nu«, og debatten endte derfor med vedtagelsen av et forslag fremsat av raadmand Mastrup om at »repræsentantskapet ikke finder at kunne tilraade Christiania markeds avskaffelse eller forandring til alene at være et hestemarked³«. Dermed fik Kristiania marked yderligere ti aars levetid, indtil det endelig blev ophævet i slutten av nitti-aarene under forhold, som vi

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune sak no. 1, 1884; for debat, se Repr.skapsforh. 1884, pag. 15 flg.
— Se ogsaa Chr.a kommune 1837—86, pag. 392, do. 1887—1911, pag. 456.

² Jfr. sak no. 3, 1883; for debatten, se Repr.skapsforh. 1888, pag. 141 flg.

³ For detaljer — jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 3, 1888; for debatten, jfr. Repr.skapsforh., pag. 141, flg., 1888.

skal komme tilbake til længer ute i vor fremstilling, som uttryk for helt nye former for handelslivet i Kristiania.

Midt i denne stadige vekst med tilsig av kræfter fra alle kanter, hvorav endnu ingen hadde naadd frem til at øve nogen dominerende indflydelse, feiret Kristiania i begyndelsen av 1887 et jubilæum, som med god grund tildrog sig almindelig opmerksomhet. Der var gaat 50 aar siden den epokegjørende begivenhet, som knytter sig til sanktioneringen av

*Peter Birch-Reichenwald.
Efter fotografi.*

Formandskapsloven 14. januar 1837, og med korrekt vurdering av dagens betydning, specielt fra et Kristiania-standpunkt set, hadde magistrat og formandskap kaldt repræsentanterne sammen paa denne mindedag til behandling av den eneste sak som var opført paa kartet — utgivelse for bykassens regning av »en historisk-statistisk fremstilling av kommunens og de kommunale forholds utvikling i de sidste 50 aar¹«. Formandskapets indstilling, som blev referert av den fungerende ordfører, ekspeditionschef Birch-Reichenwald, blev vedtat enstemmig uten debat og som resultat forelaa i mars 1892 den bekjendte 50-aarsberetning, hvis plan er nærmere utviklet i indledningen. Det er et verk, som til alle tider vil være et

kildeskrift av høi rang til belysning av Kristianias utvikling i tidsrummet 1837—86, og som derfor har krav paa at mindes specielt i en fremstilling av Kristianias historie; men kommunestyret lot det ikke bli bare med denne beslutning. Samme dag feiret det under stor tilslutning jubilæet med en festmiddag i Frimurerlogen, som 150 herrer tok del i, deriblandt

¹ I en artikel i Morgenbladet (no. 22, 1887) hadde, som ordføreren uttrykte det, »en kyndig forfatter« (J. B. H.) tat ordet for at kommunen skulde benytte denne fortrinlige anledning til at ta skridtet fuldt ut og gaa til oprettelse av »et eget kommunearkiv med en egen arkivar som chef«; men med al anerkjendelse av tanken, som ogsaa hadde været paa bane tidligere, fandt man foreløbig ikke at kunne gaa saa langt.

som æresgjest konsul Westye Egeberg — den eneste gjenlevende fra det første kommunestyre i 1837.

Festtalen blev holdt av ordføreren, advokat Schweigaard, som mindet om betydningen av det jubilæum som her blev feiret, og til sammenligning nævnte nogen tal fra det første budget i 1837, deriblandt utgifterne til skolevæsenet, i alt 1900 spd. — »ikke saameget som en femtedel av det beløp, hvormed skoleutgifterne nu (1887) kan stige fra et aar til et andet.« Denne stigning i budgetterne er et mægtig vidnesbyrd om den økonomiske fremgang i de forløpne femti aar, men ogsaa om de ofre som de skiftende kommunestyre har bragt for at holde byen paa høide med utviklingen. Ordføreren sluttet med et »Leve kommunalforfatningen«, som fik livlig tilslutning og blev fulgt av »For Norge, kjæmpers fødeland«. Birch-Reichenwald talte under sterkt bifald for æresgjesten, hvis svartale blev paahørt med spændt opmerksomhet. Han konkluderte med et varmt ønske for landets og hovedstadens fremgang og løftet sit glas paa »Christiania bys vel« — en skaal, som utløste stemningen paa den mest umiddelbare maate. Desuten blev der holdt en række andre taler, som alle stod i mindefestens tegn.

Allikevel er det ikke denne festlighet, som virker sterkest ved en bedømmelse av aanden inden Kristiania kommune ved 50-aarsjubilæet for den kommunale suverenitet. Kommunen hadde i aarenes løp vokset op til en institution av rang ikke bare i kraft av de mere betydelige beslutninger fra kommunestyrets side, som hadde virket bestemmende paa dens utvikling, men ogsaa i kraft av det daglige arbeide, som blev ydet av den betydelige etat av funktionærer og arbeidere i de forskjelligste stillinger. Alle disse folk ønsket kommunestyret at vise sin erkjendtlighet paa kommunens 50-aarsdag, og i den anledning hadde man invitert dem til en festlig tilstelning i Ynglingeforeningens store sal i Møllergaten. »De indbudne var brand-, skole-, havne- og fattigvæsenets funktionærer, politiet m. fl. — i alt 500 personer,« heter det i et av referaterne fra festen. »Arrangementet var meget vellykket. Ved de 3 øverste borde, som var placert tvers over salen, servertes øl, melk, smørbrød og kaker; ved de nederste borde og i sideværelserne servertes the og chokolade til smørbrødet.« Som vert fungerte sekretær Hambro ved ingeniørvæsenet, som ved punschbordet i nærvær av borgermester Rygh, ordfører Schweigaard og endel av kommunestyrets medlemmer, som var kommet tilstede fra festen i Logen, uttalte det haab, at kommunens funktionærer »altid maatte arbeide med lyst og glæde og derfor oppebære saa meget i løn, at de kunde bjerge hustru og børn.« Et likefrem demonstrativt bifald efter disse ord kaldte ordføreren, som netop hadde talt, frem paany. Han utbragte en skaal for samarbeidet med en motivering som ikke var til at misforstaa.

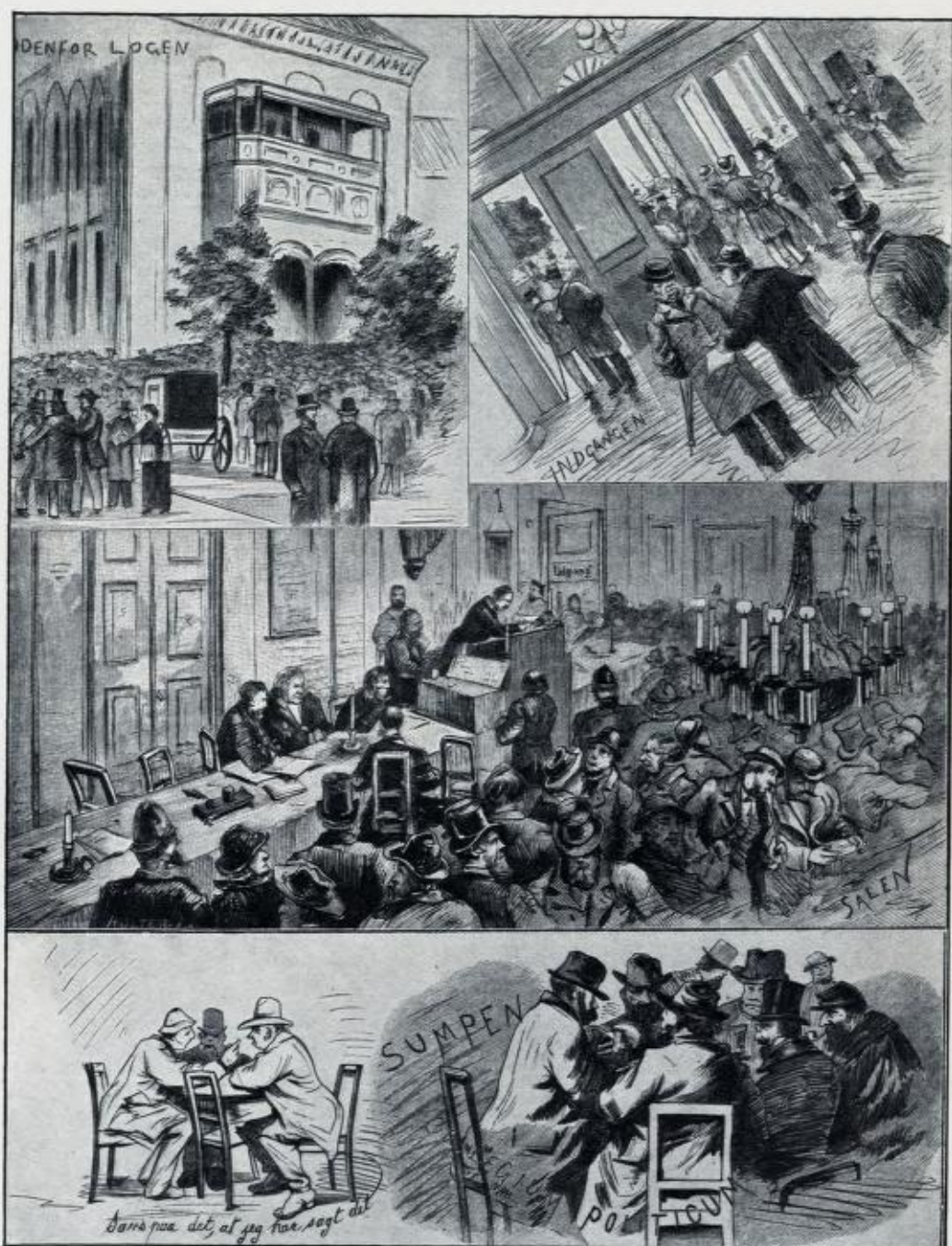

Kommunestyret kunde ikke paata sig at forsørge arbeiderne slik, at de bare behøvet at arbeide seks timer om dagen — saaledes som enkelte krævet. Det gik ikke; man fik indrette sig fornuftig. Sterkere kunde det ikke siges, at Kristiania kommune ikke vilde gaa paa akkord med nogen-somhelst moderne teorier paa lønsspørsmaalets omraade, men indrette sig overensstemmende med hvad den selv fandt rimelig og hvad kommunens finanser magtet at bære — en opfatning, som netop i de dage med styrke blev gjort gjældende i Morgenbladet under henvisning til at kommunen altid hadde vist sig gentil som arbeidsherre.

Det siger sig selv, at denne paastand ikke blev godkjendt fra socialdemokratisk hold, men spørsmålet om de fastlønnede kommunale funktionærers og arbeideres stilling kom allikevel ikke til at rykke saa sterkt i forgrunden som ellers vilde været tilfældet, fordi nødtilstanden i og for sig inden de brede lag i mange henseender var særdeles beklagelig netop i tiden omkring 50-aarsjubilæet for Kristianias frie forfatning. Regnskapsmæssig kunde der — som vi skal komme nærmere tilbake til i et følgende kapitel — føres avgjørende bevis for, at byen hadde været administrert med forsigtighet gjennom en række vanskelige aar med svære krav. Men disse krav var en følge av selve storbyutviklingen med de sedvanlige storbyfenomener arbeidsløshet og bolignød. Under slike forhold maatte der selvsagt være betingelser tilstede i byen for en bevægelse som socialismen, trods de mange momenter vi har paavist trak i motsat retning. Fra et høirestandpunkt betegnet bevægelsen en endnu høiere grad av politisk usans end den venstrepartiet repræsenterte, mens venstre paa sin side var overbevist om, at grunden til at socialismen var længer fremme i Kristiania end i nogen av landets øvrige byer nærmest var at søke i det ledende kommunehøires steile avvisning overfor de sociale spørsmaal. Misforstaaelsen paa begge sider gik med andre ord op i op.

For socialdemokratiet, som stod uten enhver indflydelse i stat og kommune, blev der under disse forhold praktisk talt ingen anden opgave tilbake end den at drive en paagaaende agitation. Vi har nævnt, hvorledes socialdemokratiet paa denne maate kom til at bli et element av betydning i arbeidet for avskaffelsen av prostitutionen og likeledes et etsende element inden bohemebevægelsen i retning av at styrke den sociale side ved den; fra slutten av otti-aarene, navnlig efter grundleggelsen av Det norske arbeiderparti paa landsmøtet i Arendal sommeren 1887, vokser bevægelsen i styrke og blir mer maalbevisst i sin agitation. Aaret i forveien hadde socialisterne gjort 17. mai til demonstrationsdag for almindelig stemmeret — et forhold som fortsatte saalænge denne sak stod paa programmet; fra 1. mai 1890 demonstreres der hvert aar for en 8-timers normalarbeidsdag. Mellem disse to faste demonstrationsdage falder der i disse aar en række

Valgscener fra 80-aarene (19. oktober 1882).
Efter tegninger av Olaf Krohn og L. Norberg.

demonstrationstog og protestmøter ved forskjellige anledninger — overalt hvor man finder der er begaaet et eller andet overgrep, privat eller offentlig. Eller som Henrik Jæger uttrykker det i sin bekjendte Kristiania-studie av 1890: »Overalt, hvor der er misnøie av en eller anden grund hos en fabriks arbeidere; overalt hvor der er utsigt til streik; overalt hvor en streik er i gang . . . ; overalt hvor det gjælder at demonstrere ved taler og processioner — der holder Den socialdemokratiske forening sig fremme!¹» Denne

*Christian Holtermann Knudsen.
Efter fotografi.*

samtidige uttalelse gir et helt korrekt billede av hvorledes den social-demokratiske bevægelse blev oppfattet her i byen i disse aar, som i fremtrædende grad maa betegnes som dens »Sturm und Drang«-periode, samtidig med at den hadde sine to mest typiske repræsentanter i boktrykker Chr. Knudsen og redaktør C. Jeppesen. Den første var en utrættelig missionær i sin saks tjeneste og ved siden derav en fortrinlig organisator; den anden en agitator av rang, hvis eggende veltalenhet kom eiendommelig til sin ret i hans stakato-danske uttale av det norske sprog, samtidig med at hans ydre person hadde noget visst europæisk ved sig, som virket eiendommelig under de daværende forhold, og som uvilkaarlig fæstet oppmerksomheten ved ham. Begge levete paa stadig krigsfot med politiet og figurerte i de forskjellige karikaturer i vittighetsbladene, mens høirepressen gang paa gang henledet myndigheternes oppmerksomhet paa deres samfundsfarlige agitation. Men som Henrik Jæger gjør oppmerksom paa i sin fremstilling paa grundlag av et samtidig interview med Jeppesen: Dette forhold beror paa en misforstaaelse. Den nye bevægelse er, hvad man end mener om agitationen, en bevægelse under kontroll — og det er meningen at den skal fortsætte paa denne maate uten andre midler end det frie ord i

¹ Henrik Jæger: Kristiania og Kristianienserne, pag. 231.

skrift og tale. Her er ikke tale om at styrte det bestaaende samfund med voldsomme midler, men at ændre grundsynet hos de store masser for paa denne maate at bane vei for nye forhold og former. Det er værd at minde om denne uttalelse av den fremtidige ordfører i Kristiania kommunestyre en menneskealder før socialdemokratiet erobret magten i byen, fordi vi her har den første autentiske forklaring paa det grundsyn hos partiet, som vi skal se adskillige utslag av fra tid til anden frem gjennom aarene.

Under disse omstændigheter var det den store typografstreik brøt ut i Kristiania vaaren 1889. Den varte fra 2. mars til 5. juli, og er kanskje den mest dramatiske konflikt inden noget haandverk i byen baade før og siden. Ingen stand hadde bedre forutsetninger end typograferne for at starte en konflikt som denne; ingen var bedre skikket for at holde den gaaende paa ubestemt tid. De hadde tidligere end arbeiderne i noget andet fag indset betydningen av at organisere sig; deres gjennemsnitsoplysning laa avgjort høiere. Desuten hadde de ledere, som eiet baade skarpblik og godt humør, og ikke var rød for personlige strabadser og sammenstøt med politiet og som til overflod hadde trofaste menige i ryggen, villige til at utføre enhver ordre.

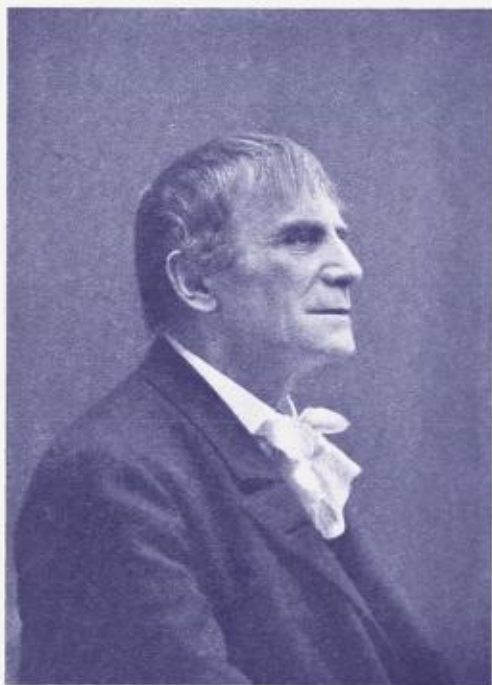

*Carl Jeppesen.
Efter fotografi.*

Følgen var at streiken i de fire maaneder den varte ikke bare voldte politiet adskillig bryderi og gav aviserne stof til en mængde notiser og artikler; den rettet ogsaa et sterkt støt mot Stortingets præsidentskap og blev foranledningen til en interpellation om Justisdepartementets holdning, som blev ensbetydende med en ny blottelse av ministeriet Sverdrups svake stilling i den offentlige opinion, selv om der endnu lot sig mønstre et flertal for det. Kort sagt, typografstreiken vækker for første gang i byens historie virkelig forstaaelse av hvad en lønsaktion vil si, og da den slutter med et avgjort nederlag for typograferne, er ingen, som har tænkt nærmere over spørsmålet, i tvil om grundaarsaken til det. Typograferne

tapte, ikke fordi de hadde uret i sine krav, men fordi de manglet den nødvendige streikekasse.

I slutten av oktober samme aar la en ny streik beslag paa den offentlige oppmerksomhet. Det var fyrstikpakkernes ved Bryn og Grønvolds fabriker, som forlangte 1 øre pr. gross i tillæg til en løn, der i virkeligheten var minimal, og som gik til arbeidsnedleggelse, da dette krav ikke blev imøtekommet. I motsætning til typografstreiken med dens robuste

*Oscar Nissen.
Efter fotografi.*

mandfolkarakter og gode humor, var der i fyrstikpakkernes streik, som samtidig var den første kvindestreik i byens historie, et moment av lidelse og resignation midt i kampstillingen, som appellerte til byens gode hjertelag. Pikerne procession 30. oktober i et antal av 300 fra Etterstadsløtten ned Strømsveien og St. Halvards gate, over Grønland ind Brogaten og Storgaten fremover til Karl Johan blev et syn som Kristiania ikke tidligere hadde været vidne til. Hovedmassen av dem var helt unge kvinder, tildels smaapiker — nogen av dem begyndte allerede i 7-aarsalderen — og alle marsjerte de i sin arbeidsdragt med skaut paa hodet og det traditionelle strikketørklæde over skuldrene. I spidsen blev der

baaret to hvite faner med inskriptioner i rødt — paa den ene side: Hjælp de streikende fyrstikpakkere!; paa den anden side: Vi forlanger kun 1 øre mere pr. gross og bedre sanitære forhold. Det var særlig det sidste som gjorde det sterkeste indtryk paa almenheten, som stort set var helt uvidende om de herjanger fosfornekrosen førte med sig inden fyrstikfabrikernes arbeidsstok baade for mændenes og kvindernes vedkommende.

Samme aften blev der holdt et demonstrationsmøte i Arbeidersamfundets store sal med taler av doktor Oscar Nissen, fru Vullum og fru Ragna Nielsen, men fremfor alle av Bjørnson, hvis veltalenhet den aften feiret en av sine skjønneste og mest umiddelbare triumfer. Møtet som var

arrangert med stor effekt blev indledet av doktor Nissen, som først gav en skildring av fosfornekrosen og derefter demonstrerte paa talerstolen 3 unge piker — den ene sund og blomstrende, som de var naar de kom ind paa fabriken; den anden pludselig rammet av sygdommen, færdig til operation om nogen dage, med den ene side av ansigtet frygtelig ophovnet; den tredie operert og vansirt for levetiden. »Den stemning der var over forsamlingen ved dette syn, var slik, at selv tilsyneladende haardbarkede mænd fik taarer i øinene¹. Bjørnson, som i de dage netop hadde sendt ut sin store social-roman *Paa Guds veie*, gav til at begynde med en oplysning av speciel Kristiania-interesse — at han hadde søkt biskop Essendrop, »som vi alle vet er en grei og dygtig mand, anset i sit embede«, og anmodet ham om at mægle i konflikten og dermed gi landets prester et eksempel. Men biskopen hadde svaret, at han for sit embedes skyld trods al personlig sympati for de streikende ikke kunde følge opfordringen. Resten av talen var uten noget specielt Kristiania-point, men som helhet hadde denne allikevel sit bud til byen ved den overbevisning og det hjertelag den var baaret av. Tilslut resumerte Jeppesen situationen i en fortrinlig liten tale som mundet ut i, at der bodde i byen 140 000 rettænkende mennesker, som nok vilde hjelpe de streikende fyrstikpiker — en uttalelse av en viss historisk interesse, særlig fra socialdemokratisk hold. I virkeligheten skulde det meget snart vise sig, at den fremtidige ordførers tro paa Kristianias gode hjertelag for de streikende ikke blev skuffet. Dette møte løsned den offentlige sympati for dem; et stort kvindemøte nogen dage senere, likeledes i Arbeidersamfundet, virket i samme retning. Men ikke det alene; fremtrædende kunstnere som fru Agathe Grøndahl, frøken Gina Oselio og kunstnerparret Lammers annonserte koncert til indtægt for de streikende. Fæstningens gymnastiklokale blev stillet gratis til disposition av kommandanten. Koncerten, som blev en stor sukses, blev fulgt av flere lignende arrangements, bl. a. av en forestilling av endel av Christiania Theaters kunstnere. Men trods alt lykkedes det allikevel ikke de streikende fabrikkpiker at fremtvinge en avgjørelse i sin favør. Efter ca. 6 ukers streik gik de 11. december tilbake til sit arbeide — ikke av hensyn til sig selv, men av hensyn til de mange gifte arbeidere med familie, som de saa led under streiken, og som de »ikke vilde gjøre den forestaaende julehøitid værre for end den almindelig er for arbeiderne.«

Disse to lønskonflikter sætter et skille, ikke bare inden fagforeningsbevægelsen i Kristiania, men ogsaa inden Kristiania-opinionens opfatning av arbeidsnedlæggelser i det hele; navnlig gjælder dette fyrstikipikernes

¹ Verdens Gang no. 260, 1889.

streik, hvor sympatien endog ikke kan frikjendes for et stænk av sentimentalitet paa enkelte hold. Dette er imidlertid et helt underordnet moment. Det væsentlige er, at gjennem denne streik gik det endnu klarere end under typografstreiken¹ op for byen, at arbeidet hadde sine berettigede krav saavel som kapitalen, og at det ikke længer gik an for en arbeidsgiver at dekretere sine betingelser og negte at gaa med paa forhandling. Spørsmålet er — utvikles det i en artikkel i Verdens Gang, dagen efter avslutningen av streiken — hvorvidt industrien for fremtiden skal bygges paa et kampforhold mellem kapital og arbeide, eller paa den tillid, som fremmer det jevne arbeide og dermed ogsaa er til gagn for samfundet i det hele. »Dette fremtidsvalg har den offentlige opinion forstaat. Derfor har den store almenhet støttet gjennem sine ypperste kunstnere, gjennem sine bedste talere, gjennem bidrag fra høi og lav, i mange tilfælde større end nogen her ydende har git ved nogen tidligere leilighet².«

Av disse grunde vil 1889 altid være et merkeaar i byens arbeidsliv, paa samme maate som vi allerede har set det indvie noget av en ny tid for utfærdsaaenden og sportstrangen — altsammen ut fra en moderne opfatning med større social synsvidde end tidligere.

¹ For en utførlig fremstilling av denne konflikts historie fra arbeidsgiverhold og fra arbeiderhold jfr. henholdsvis: O. A. Øverland: Den norske boktrykkerforening 1884—1909, og N. Jul-Larsen: Den typografiske forenings historie 1872—1922.

² Verdens Gang no. 296, 1889.

FORHOLD OG BEGIVENHETER SIDST I OTTI-AARENE

Otti-aarenes Kristiania, saaledes som det staar for bevisstheten med sine usedvanlige brytninger, navnlig paa det politiske, sociale og kulturelle omraade, falder i alt væsentlig sammen med første ti-aarsperiode efter byutvidelsen. Vi har i det foregaaende set, hvorledes disse brytninger er at betragte som »brækkede bølgedrag« fra strømninger og »bakevjer i samtidens Europa, og vi har søkt at vise, hvorfor de netop maatte faa en saa gjennemgripende betydning for det daværende Kristiania. Men dermed er ikke alt sagt. Det værdifulde ved tiden — det som viser at brytningen mellem de liberale og konservative kræfter ikke har fundet sted forgjæves — er den vekst som lar sig paavise ut igjennem otti-aarenes Kristiania paa viktige omraader av det materielle og kulturelle liv, og som paa en overbevisende maate peker i retning av større og rummeligere forhold. Det er hele denne utvikling, som nu kan betragtes som avsluttet, og for oversigtens skyld kan vi sætte skillet ved 50-aarsjubilaet for Kristianias fri forfatning. Fra nu av er det som perioden skifter karakter, og det typiske ved otti-aarene mere og mere blir borte for os, samtidig med at utviklingen med umiskjendelig styrke peker ind i en ny tid praktisk talt over hele linjen.

Paa det nationale omraade gaar 17. mai mere og mere over til at bli en demonstrationsdag for politiske merkesaker, i første række almindelig stemmeret — et forhold, som vi allerede har berørt i det foregaaende — og inden utgangen av otti-aarene er det bare et tidsspørsmål, naar det officielle »borgertog« vil forsvinde helt. Til gjengjæld finder der en utvidelse sted av »barnetoget« ved at smaapiker faar adgang til det fra 17. mai 1889; det er et fremskritt, som foier et nyt led ind i rammen om selve dagens Kristiania-billede, og desuten i sin idé henger sammen med den kvindebevegelse som var en av de drivende kræfter i datiden, og selvsagt særlig virksom i hovedstaden. Paa det politiske omraade er det første venstreministeriums mere og mere indflydelsesløse stilling i tiden mellem sommeren 1887 og sommeren 1889 et avgjørende vidnesbyrd om, at otti-aarenes radikale storm paa byen er slaat tilbake, og

at det høire, som under ledelse av Emil Stang nu forbereder sig til at overta regjeringsmagten, har grund til at se fremtiden imøte med tillid. Socialt er en ny tid under fremrykning med den liberale opfatning inden kommunestyret, som vi har pekt paa i forbindelse med indkjøpene av Frognersæterskogen og Ekeberg, saavel som ved den fordomsfri holdning inden det toneangivende Kristiania overfor fyrstikipikernes streik. Paa det literære omraade har bohemen løpet linen ut, samtidig med at prostitutionen har tapt enhver interesse som diskussionsemne, efterat den ved bestemmelse fra Justisdepartementet er ophævet fra 15. februar 1888¹. Istedetfor naturalismens objektivitet trønger nu den subjektive digtning sig i forgrunden, og paa Grand kafé, som i parentes sagt blev bygget om i 1886, sitter sidst i otti-aarene en klik, som betegner sig som »dekadenter« og forkynder evangeliet om denne digtning, som skulde faa sit gjennembrud i 1890-aarene. Grunddraget i den, bortset fra literære eiendommeligheter ved den, som ikke falder indenfor rammen av vor fremstilling, er en utpræget naturlængsel i pagt med den utfartstrang, som vi har nævnt som det erobrende element i Kristiania-ungdommens liv ut igjennem otti-aarene, og som fik sin officielle proklamation ved Grønlands-ekspeditionens hjemkomst i 1889. Alt dette viser, hvorledes slutten av otti-aarene slaar broen til en ny tid, og hvorledes der over hele linjen tegner sig billedet av et større, friere og mere moderne Kristiania.

Allikevel vilde det gi et helt feilagtig billede av utviklingen bare at tegne den op med lyse konturer. Otti-aarenes Kristiania hadde — som vi har pekt paa — sine dype sociale brøst, saavel som sine væsentlige kommunale mangler, og det maa siges, at de snarere forsterkes end avsvækkes ved de mere og mere paatagelige storbyforhold som sætter sit typiske præg paa hovedstaden i slutten av perioden. De enkeltheter vi har nævnt, eksempelvis med hensyn til befolkningstætheten inden de forskjellige menigheter i forhold til det tilstedeværende antal leiligheter, kaster allerede uhyggelige slagskygger i retning av overbefolkning og bolignød med en række andre onder i følge. Som noget av det der kanskje vækker mest bekymring i disse aar staar den svære sykелighet inden de brede lag — eksempelvis i 1887 rene epidemier av difterit og skarlagensfeber. Ogsaa 1888 med sin usedvanlig lange og kolde vinter førte megen sykелighet med sig, og det samme var, omend i mindre maalestok, tilfældet i 1889. Til gjengjæld blev alle rekorder slaat i begyndelsen av 1890, da byen blev hjemsøkt av en sykdom, som indtil da var ukjendt for det store publikum; men som siden har levet sig saa ind i den almindelige bevissthet under

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 10, 1888.

D E N F Ø R S T E I N F L U E N Z A - E P I D E M I

navnet *influenza*, at man næsten ikke synes at skjænke den nogen opmærksomhet længer. Men av de offentlige dokumenter fremgaar det at den daværende influenza-epidemi var en alvorlig affære for fattigvæsenet, som blev paaført betydelige utgifter »ikke alene mens denne sygdom stod paa, men ogsaa fordi mange familieforsørgere døde av den eller dens eftersygdomme og andre blev mere eller mindre arbeidsudygtige«, saaledes at der vedblivende maatte ydes understøttelse til familierne.

*Interior fra Grand kafé.
Efter tegning av Chr. Krohg.*

Epidemien grep forresten ikke bare om sig inden de brede lag av befolkningen, selv om daarlige boligforhold og underernæring naturligvis svækket motstandsevnen hos de enkelte og gjorde dem mere mottagelige for eftersygdomme. »Næsten ikke en familie undgaar den«, oplyses det i begyndelsen av januar 1890¹, »og inden alle etater reducerer den arbeidskraften med mange individer. Paa Karl Johan begynder man at hilse hverandre med: Har De den?« Paa restauranterne er stemningen trykket. Besøket tyndes, og de faa som kommer der, »sitter og ser melankolske paa sine seidler og piller med gafferne i maten uten at kunne faa den i sig.«

¹ Verdens Gang no. 9, 1890.

Aarsaken til disse beklagelige forhold skyldes selvsagt ikke nogen tilfældighed. Allerede ved indgangen til 1880-aarene — for ikke at gaa længer tilbake — klages der i pressen over det uhyggelig skidne utseende Kristiania frembyder i vintermaanederne, og som kunde faa »endog en fra barnsben tilvant firføddet gris« til at reagere.¹ Rigtignok søker man fra vinteren 1881 at raade bod paa forholdene ved at fjerne sneen fra gaterne efterhvert som den faldt, istedenfor at man tidligere hadde ladet den ligge hele vinteren med den følge, at den i vaarløsningen fremkaldte en stank som forpestet endog byens bedste strøk. Men heller ikke denne reform, som bl. a. gjorde det mulig for sporveiene at forlade slædesystemet og kjøre paa hjul aaret rundt, viste sig at føre til maalet. Renovationsspørsmålet vedblev at være det saare punkt i byens liv ut gjennom hele otti-aarene². »Vor bys skiddenfærdighet overgaar enhver beskrivelse«, heter det i en artikel i Verdens Gang i januar 1890, eller med andre ord midt i den værste influenza-tid. »Gaterne ligger ofte døgn efter døgn i en motbydelig tilstand, og paa fortaugene klidser man i alskens snavs . . . Byen vokser og skiddenfærdigheten synes at tilta . . . Hele vinteren igjennem lider befolkningen av en stillestaaende luft opfyldt av taake og en stinkende sort røk. Byen har en paafaldende mangel paa aapne utrafikerte pladse — en mangel som neppe kan avhjælpes mere for centrums vedkommende.« Det samme fremholdes av Erik Vullum i et foredrag i Akers Sogneselskap i februar 1890, hvor han tidligere end nogen anden tar ordet for anlægget av en bane mellem Kristiania og Holmenkollen. Kristiania er blit en stor by, utvikler han; den har næsten forvokset sig. Men det retter sig nok. Værre er det, at de sanitære forhold — sundhet, friskhet og den glade arbeidskraft ikke er vokset i samme mon. »Kristiania er hverken sund eller usund, men noget kjedelig midt imellem. Den er ikke sund nok til at holde livsenergien oppe, men heller ikke usund nok til at samle folk til en energisk reform.«

Denne almindelige karakteristik av forholdene, som kan bevises ved en flerhet av eksempler, er i første række at føre tilbake til den haardhændte sparsomhet paa brand- og ingeniørvæsenets budget, som oftere er paa tale i kommunestyret ut gjennom otti-aarene, og som navnlig i anden halvpart av perioden førte til stadig synkende bevilgninger paa denne

¹ Samfundet no. 2, 1880.

² Som eksempel paa det minimum av Interesse man dengang næret overfor renovationsspørsmålet, kan nævnes følgende: Stadsfysikus Bidekap og dr. O. J. Broch fremkom i 1876 med forslag om, at byens renhold skulde overtages av kommunen. Saken blev »samme aar«, oversendt til stadsingeniøren, »hvis uttalelse imidlertid først forelaa i 1882.« Derfra gik saken til Sundhetskommisjonen, som »lot den ligge til 1889, da den underhaanden tilbakelevertes til magistraten.« — Jfr. Kr.a kommune 1886—1911, pag. 127.

konto¹. Uten overdrivelse var det like ilde paa alle kanter av byen — et næsten demokratisk tiltalende træk, forsaavidt som det viste at kommunestyret ikke tjente nogen specielle interesser. I en gate, hvis navn ikke opgives, var forholdene saa slemme i daarlig føre, at pudretvognene væltet og deres indhold fløt utover. Om den del av Stortingsgaten, som ligger mellem Klingenberggaten og Ruseløkveien, opplyses det i et kommunalt aktstykke av 1891, at den er »yderst mislig, og at folk ikke gjerne gaar den vei i daarlig veir.« Man venter paa fuldførelsen av det nye teater, heter det, og saa sent som i 1890 har man forkastet et forslag om fortaug langs denne strækning paa ikke mere end 2—300 alen. I Thv. Meyers gate, som endnu saa sent som i 1891 ikke var brolagt, var det makadamiserte veilegeme gjenstand for stadige reparationer paa grund av den svære trafik², men forgjæves. I godveir støvet det slik, at man praktisk talt ikke kunde lufte i husene; i regnveir foregik trafikken i den forfærdeligste søle. Som foretagender det var spesielt ønskelig at faa utført nævnes i et kommunestyremøte i december 1889 »anlæg av kloak i Majorstueveien og oparbeidelse av Colletts gate«; og i en indberetning av 1894 anbefaler stadsingeniøren at man gaar til brolægning av en række specificerte gater i centrum og de fjernere bydele³. Det sidste var ikke mindst paakrævet, da gaterne herute »gjennemgaaende var i en miserabel forfatning.«

Disse eksempler, som virker nedslaaende, om renslighetsforholdene i byen kan suppleres med tilsvarende eksempler paa gatebelysningens omraade. Saa sent som i august 1891 klages der i Morgenbladet over »den forbrydervenlige tilstand, hvori gatebelysningen her befinner sig,« og til nærmere forklaring opplyses det, at lygterne i byen tændes og slukkes overensstemmende med »Slukningsregulativet av 1884« — en instruks, som foruten at den tok skyldig hensyn til den tidligere omtalte »magistratsmaane« ogsaa indeholdt følgende bestemmelse: »I byens utkanter, hvor trafikken er ringe, saasom Løkkeveien, Huitfeldtsgate, Homansby, Kampen og flere steder, tændes og slukkes gaslygterne paa samme tid som oljelygterne⁴«. Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at Kristiania sidst i otti-aarene var noget nær et ideelt

¹ Jfr. en opplysning av kst. raadmand Platou (i repr.skapsmøte 19. dec. 1889) om at vedk. bevillinger »gradvis« var sunket saaledes, at differansen mellem bevillingerne i 1884 og 1888 utgjorde ca. 100 000 kroner.

² Ifølge en officiel opgave øket gatens trafik fra 1 040 kjøretøier pr. dag i 1884 til 2 580 i 1891 (147 pct.).

³ Blandt de første, eksempelvis Rosenkrantzgate paa strækningen mellem Pilestrædet og Karl Johans gate, og Dronningens gate mellom Prinsens gate og Toldbodgaten; blandt de sidste, Markveien mellom Ankerbroen og Olaf Ryes Plads, og Schweigaards gate mellom broen og Oslogate.

⁴ Fra og med 16. august.

operationsfelt for tyve og voldsforbrydere, saameget mere som politistyrken ogsaa var utilstrækkelig og kommunestyret gjennom hele perioden stillet sig helt avvisende overfor tanken om ridende politi. Følgen var, at byen i disse aar viste »en sørgelig europæisk utvikling« i retning av slike forbrydelser — et forhold, som man uvilkaarlig fik øinene mere op for, end ellers vilde været tilfældet, efter indførelsen av juryinstitutionen, som traadte i kraft fra 1. januar 1890. Men samtidig bør det ogsaa huskes at der gjennom den nye retsinstitution nu blev aapnet adgang til at komme i en ganske anden intim berøring med Kristiania-forholdene og Kristiania-lynnen end det var mulig gjennom den tidligere rettergangsmaate. Paa denne maate har juryinstitutionen ført til noget av en psykologisk-social kartlægnning av Kristiania som har utdypet vort kjendskap til den og dermed ogsaa vor forstaaelse av den i en utstrækning som almenheten selv neppe er helt klar over.

Som et led av væsentlig betydning i hele den utvikling vi her har skissert maa tilslut ogsaa nævnes restaurationslivet, som faar sit første virkelige europæiske præg i 1880-aarene, efterat det tidligere i overveiende grad hadde karakteren av et noksaa primitivt kneipeliv¹. Blandt byens mest søkte restauranter i de dage var Scandinavie, Engebret og d'Angleterre, hvorav de to sidste navnlig var søkt av skuespillere og andre kunstnere. Fra Christiania Theater førte veien ganske naturlig tvers over Bankpladsen til Engebret ikke bare for de skuespillere, som ønsket at slaa sig ned her ved et glas sammen med venner og kolleger, men ogsaa for publikum, hvorav mange spiste i anden etage, navnlig efter premierer. En anden meget søkt kafé, heller ikke langt fra teatret, var »Sumpen«, som laa i kjelderetagen under Logebygningen, hvor kommunen nu opbevarer sit arkiv; ogsaa her vanket skuespillere og desuten ogsaa endel kontorfolk paa et tidspunkt da forholdene var blit saa store, at der begyndte at utvikle sig noget av et city-strøk. Overalt var der brændevin at faa, men som regel blev der ikke drukket meget, opplyses det fra forskjellig hold. Som en ny drik fra disse aar daterer sig pjoalteren, som efter hvad Jens Wang beretter er indført fra Finland av forfatteren Axel Maurer. Da whiskyen til en pjoalter i de dage kostet 20 øre og sodaen likeledes 20 øre, var den nye drik i virkeligheten likesaa billig som toddyen, der hittil hadde behersket bordene — i senere tid forøvrig sammen med konjak og kaldt vand eller konjak og selters. Foruten disse mere kjendte, fashionable kvarterer var der navnlig langs Youngstorvet en række smaarestauranter, hvis stamgjester for en væsentlig del bestod av torvfolk og næringsdrivende i strøket, deriblandt adskillige originaler — eksempelvis

¹ Jfr. Kr.ania Restauratorforenings jubilæumsskrift (1885—1925).

trævarehandler Andresen, en kjæmpekar med tordenrøst og svære kræfter, som ret som det var fik hele Kristiania til at tale om sig.

I dette typiske Kristiania-milieu opstod i anden halvpart av 1880-aarene efter initiativ av Fritz Thaulow, den kafé, som er kjendt under navnet Bazarhallen, og som han dekoreerte med typisk norske vægbilleder i samarbeide med sine venner Christian Krohg, Skredsvig, Kittelsen. Det var noget helt nyt i datidens Kristiania — etslags Montmartre-kafé paa hjemlig

*Engebrets kafé.
Efter fotografi.*

grund, med optræden av fremmede danserinder og kuplet-sangersker i livlig rapport med et forstaaelsesfuldt publikum og en populær kapelmester paa musiktribunen — det hele rammet ind av det norske folkeeventyrs aller festligste humor. Gjennem hele denne udvikling finder der en gradvis omdannelse sted av hovedstadens uteliv, som sætter sit typiske præg paa byen. Men ikke det alene; der tilføres den ogsaa et moment av godt humor, som navnlig fik en straalende utløsning i arrangementet med *Borgen* — endnu idag et festminde for mange av den nulevende ældre generation fra ungdomstiden i ottiaarenes Kristiania. »Borgen blev bygget paa Nisseberget i 1887,« fortæller B. W. Nørregaard i endel

erindringer fra dengang; »kneiste over vor kjære by i firti dage og nætter — de 30 første i uavbrudt solskin, de 10 sidste i likesaa uavbrudt regnveir, for saa aldrig mere at opstaa»¹. Kulturelt hadde *Borgen* — som forfatteren paaviser meget indgaaende og utvilsomt rigtig — sin mission i Kristiania ved at bryte ned noget av den hadskhet som endnu sat igjen efter riksretstiden, og som gjorde stemningen unødig bitter inden vide kredse; men det som særlig vakte opmerksomhet i samtiden var foruten hele det humorfyldte arrangement under *Borgens* kortvarige glanstid, den diskussion den reiste i pressen umiddelbart efter, navnlig i Morgenbladet og Aftenposten², hvor bitterheten var stor.

Et opsæt i sidstnævnte blad var særlig nærgaaende i sin kritik over alt som stod i forbindelse med *Borgen*, og følgen var at Fritz Thaulow kom i den grad i harnisk, at han en dag i august 1887 kjørte op i Akersgaten i sin bekjendte »kjøkkenvogn« og utenfor Aftenpostens redaktion gav redaktør Schibsted en ørefik. Begivenheten, som satte byen noget nær paa ende — et forhold som ikke mindst vittighetspressen bærer vidne om —, blev aaret efter fulgt av en 17. mai-scene, med noget av Falstaffs brede humor over sig: Fritz Thaulow, som paa slaget 11 skrider nedover trappen til Møllergaten 19, ombrust av jubel, efter et ikke altfor strengt fængselsophold paa 30 dage som en passende belønning for ørefikken, mens Bjørnstjerne Bjørnson, Skeibrok, Hjalmar Johnsen og Jens Wang venter utenfor i en av Nyquists aller fineste ekvipager. Hilset med levende ovationer av det talrige publikum paa Karl Johan kjører dagens helt først til Christiania bad og derfra til Florasalonon paa Tivoli, hvor han feires av et talrig selskap av damer og herrer ved en splendid frokost med Bjørnson som festtaler.

Allikevel er det ikke bare de bildende kunstnere, som præger Kristiania i anden halvpart av 1880-aarene; ogsaa scenekunsten gjør et fremstøt av betydning og gir Christiania Theater en plads i den almindelige bevissthet som aldrig før. Det hører hjemme i den norske scenekunsts, mere end i Kristiania bys historie at gi en paavisning av, hvorledes teaterlivet hadde utviklet sig siden aapningen av teatret paa Bankpladsen i 1837, men stort set kan det siges, at det endnu saa sent som ved midten av otti-aarene fristet en bekymret tilværelse trods den række av fremragende kunstnere, som var knyttet til det, og den popularitet, det var i besiddelse av. I virkeligheten var det bare det usedvanlige som trak hus — premierer, festforestillinger eller demonstrationer, og ved siden derav abonnementsaftenen, som hadde utviklet sig til noget av en institution. Ellers var det et forholdvis faatallig publikum, som gik i teatret, og »etpar kassestykker i

¹ Aapnet 10. juni. — Jfr. artikelen *Borgen* i Mgbl. no. 332, 344, 348 og 363 (1913).

² Jfr. Morgenbladet og Aftenposten henholdsvis no. 368 og no. 412, 1887.

hver sæson var alt hvad teatret kunde drive det til¹.« Det var under disse forhold særdeles naturlig, at mange varmt interesserte teatervenner ønsket et personskifte ved teatret, som eventuelt ogsaa kunde betegne et systemskifte, »og hver gang det var rigtig galt fat, blev Bjørnstjerne Bjørnsons navn nævnt«¹; men det behøver neppe at tilføies, at det utprægede kampforhold, som Bjørnson og det ledende Kristiania fremdeles stod i til hin-

*Bjørn Bjørnson.
Efter maleri.*

anden, paa forhaand stængte veien for ham. Under disse forhold var det Bjørn Bjørnson i 1885 blev knyttet til Christiania Theater som sceneinstruktør og skuespiller. Dermed begyndte en virksomhet, som skulde faa betydning ikke bare for teatret som kunstanstalt men ogsaa for Kristiania by gjennem den indsats han skulde komme til at gjøre i arbeidet for reisingen av det nye teater. Det var et spørsmal som i virkeligheten hadde været aktuelt siden teaterbranden i 1877², og som det derfor av mange grunde var av vigtighet at faa en avgjørelse paa.

¹ Henrik Jæger: Kr.ania og Kristianienserne, pag. 277.

² Jfr. Kr.anias historie IV, pag. 584.

Historien om dette betydningsfulde bygverk er fortalt saa utførlig i første kapitel i jubilæumsverket om Nationalteatret¹, at det ikke er grund til at gaa ind paa nærmere enkeltheter. Det faar være tilstrækkelig at minde om, at tomtespørsmålet reiste nær sagt uovervindelige vanskeligheter, og at man ved utgangen av 1887 ikke var naadd et skridt videre end der hvor man stod i 1877. Man hadde git anvisning paa Studentertunden, og *Dramatikens* tomt i Akersgaten med »tilstøtende dele av det gamle rikshospitals grund«; man hadde pekt paa endel av Slotsparken likeoverfor Universitetsbiblioteket, hvor man i sin tid hadde tænkt at lægge Stortingsbygningen; man hadde hat gode chanser for at realisere et projekt paa Tivolitomten, hvis det ikke hadde været fremsat av statsraad Astrup, daværende arbeidsminister i ministeriet Sverdrup, »den hjemkomne nabob«, som man »ikke undte at løse den opgave andre ikke hadde magtet at klare²«. Endelig hadde man en stund ogsaa fæstet sig ved et tilbud fra brigadelæge Schjøtt om en tomt paa hjørnet av Drammensveien og Kronprinsensgate. Men alle disse projekter var gaat samme vei som Tivoliprojektet; av en eller anden grund var de strandet, og i virkeligheten stod man nu overfor den nærliggende mulighet, at man blev nødt til at begrave hele planen og »vente paa nye tider og nye mænd« for at benytte et senere slagord fra vor politiske historie.

Da var det Bjørn Bjørnson, som var blit valgt ind i arbeidskomiteen i 1886, besluttet at gjøre et sidste forsøk, og paa en generalforsamling 9. mars 1888 fik han baade generalforsamlingen og arbeidskomiteen med paa at rette en ny henvendelse til statsmagterne om at erholde tomt i Studentertunden. Denne gang lykkedes det, omend ikke uten store vanskeligheter, bl. a. fra Det akademiske kollegiums side. Grunden var den, at man ønsket Studentertunden til tomt for det nye universitetsbibliotek, mens man, første gang der var søkt om plads for teatret i Studentertunden, hadde fraraadet indvilgelse nærmest av etiske grunde³. Resultatet var fremsættelsen av en kgl. proposition av 18. juni 1888, som gik ut paa bemyndigelse for regjeringen til paa visse nærmere betingelser at »avstaa til teatertomt et areal av omkring 2500 m² av den sydlige del av Studentertunden.« Denne proposition blev en ukes tid senere vedtat av Stortinget overensstemmende med Finansdepartementets indstilling⁴. Departementets betingelser blev

¹ Jfr. H. Wiers Jensen: Nationalteatret gjennom 25 aar, 1899—1924.

² Jfr. en artikel i Morgenbladet no. 270, 1899, undertegnet Nils Vogt, som finder det ledende partis optræden overfor Astrup (Mgbl. 156, 1887) lidet værdig i betragtning av det foretagende det her gjaldt.

³ »En kongeborg, en parlamentsbygning, et universitet og et teater vil ikke kunne danne nogen passende forening«, heter det i Kollegiets erklæring (citeret hos Wiers Jensen pag. 26).

⁴ Jfr. Hovedregister til Stortingsforh. 1871—91 (Theater) pag. 771.

senere vedtat særskilt, saavel av arbeidskomiteen som av Kristiania kommune, og byens ingeniørvæsen fik derefter ordre til at anstille de nødvendige undersøkelser med hensyn til beskaffenheden av byggegrunden. Det nye aar førte arbeidet endnu et skridt videre. I januar 1889 besluttet Christiania brændevinssamlag som svar paa en ansøgning om støtte av samlagets midler at yde teatret et bidrag paa 48000 kroner, og 25. mai s. a. blev det officielle konkurranseprogram sendt ut. Paa denne maate føier det betydningsfulde 1889 ogsaa paa teatervæsenets omraade et nyt mindeblad ind i byens historie — et øket vidnesbyrd om Kristianias voksende betydning som en hovedstad av europæiske dimensioner; det var derfor i stil med utviklingen, at Stortinget kort efter bevilget 4000 kr. til en orientalistkongres, som skulde holdes her i byen i anden uke av september i direkte tilknytning til den kongres, som da netop hadde sittet sammen i Stockholm. Det blev enstemmig fremhævet i pressen, at det var naturlig at Kristiania paa denne maate fik rang og plads i den internationale bevissthet, samtidig med at det var noget av en retfærdighetshandling overfor os, fordi vi i sin tid hadde maattet la vor geniale orientalist Christian Lassen gaa fra os av mangel paa evne til at by ham tilstrækkelig virkefelt.

Kongressisternes ankomst fandt sted med Stockholmstoget 7. september — en lørdag formiddag med straalende veir og en mængde mennesker paa benene. Over hele byen var der rik flagning, navnlig foran Østbanestationen, hvor der var reist en dobbelt række flagstænger, hvor de forskjellige nationers flag var heist, mens stationshallen var dekorert med flag, vimpler og grønt. Umiddelbart før togets ankomst kom studenterne under sine faner marscherende ind paa perronen, og da det kom brusende ind, blev det mottat av Studentersamfundets formand med et *Vive le Congrès*, som blev besvaret med kraftige hurraer. Den usedvanlig brogede forsamling blev, da den kom ut paa Jernbanetorvet, mottat med ovationer av de tette folkemasser, og hvad de enkelte kongresmedlemmer angik, kunde det straks konstateres, at hurraropene for dem stod i et bestemt forhold til det præg av Orienten, som de førte med sig. Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa at ypperstepresten ved ildtilbedernes tempel i Bombay med én gang slog igjennem som den »artigste fyr« paa hele kongressen og beholdt sin popularitet usvækket under hele besøket.

Dagen efter var der arrangert en festlig *réunion amicale* i Logen, som den søndag frembød et usedvanlig skue. »Max Müller var ikke at opdage«, skriver Dagbladet, »men alle orientalerne hadde indfundet sig, deriblandt »en tscherkessisk herre i lammeskindslue og en araber i damepelskaape« — plag, som syntes at egne sig mindre »i den ingenlunde kjølige luft«. Dagen efter foregik kongressens aapning i Universitetets

festsal. En mængde mennesker var mødt frem utenfor, og paa galleriet hadde talrike damer og studenternes sangkor plads. Som repræsentant for kong Oscar var prins Eugen tilstede, og sammen med ham den svenske grev Carlo Landberg, i hvis lod det uheldigvis faldt at føre ordet. Han mindet om Hs. Majestæts vedvarende varme sympathi for kongressen og meddelte, at kongen hadde til hensigt at fordele forskjellige verker mellem Sveriges universiteter og Norges universitet. »Herav kan I, mine nordmænd, se, at kongen heller ikke har glemt eder,« sluttet greven. Det var en taktløshet av de sjeldne, og det siger sig selv, at den blev kommentert blandt dem av kongressens medlemmer som hadde de nødvendige forutsætninger for at forstaa arten og rækkevidden av den, mens pressen foreløbig beholdt sine betragtninger for sig selv. I løpet av de nærmeste dage gik kongressens medlemmer fra fest til fest — offentlig og privat — bl. a. til Bygdø kongsgaard, hvor prins Eugen fungerte som vert, og hvor festen sluttet med, at orientalistene begav sig ned til bryggen med en avdeling artillerister i spidsen, som viste vei med fakler, mens Frognerkilen laa i et hav av lys med et mylder av baater ute. Kristiania kommune hædret kongressen med en stilfull middag i Logen, mens ca. 100 damer hadde faat adgang til galleriet »for derfra at se paa mændenes nydelser og beundre deres appetit!«.

Hermed var den ottende orientalistkongres tilende for hovedstadens vedkommende, og tiden var nu inde til endel festbetragtninger, som desværre ikke var ublandet behagelige. I virkeligheten sat man igjen med en følelse av at være bluffet av en hel del »uvidenskabelige elementer« i rare dragter, som ikke hadde noget at gjøre med orientalistforskning. Eller som Morgenbladet uttrykker det: »Det orientalske menneskeapparat var gjennemgaaende en overflodighet.« Samtidig finder bladet tiden inde til at si sin mening om den Landbergske episode — en kritik som Dagbladet gir sin tilslutning med en beklagelse over at kong Oscar ikke hadde fundet anledning til at være tilstede personlig, saa at dette pinlige optrin kunde været undgaat².

Men heldigvis var en ny festlig anledning ikke langt borte. Sommeren efter kom ingen ringere end den tyske keiser paa offisielt besøk til Norges hovedstad, og da maatte selvsagt ogsaa Norges konge indfinde sig. Det var en begivenhet, som vakte opmerksomhet ikke bare i Kristiania og Norge, men langt utover landets grænser. Denne by, som aldrig hadde været forvænt i retning av offisiel anerkjendelse, skulde nu endelig faa sin honnør som landets hovedstad. Det er det centrale ved dette besøk

¹ Dagbladet no. 271, 1889.

² Jfr. Morgenbl. no. 487 og Dagbl. 270, 1889.

som i tre dage gjorde Norges hovedstad til midtpunktet for den internationale opmærksomhet og gav Kristiania-patriotismen en utløsning, som likefrem overskylltet Norge.

Ankomsten fandt sted sjøveien, 1. juli 1890. Aftenen i forveien hadde veiret været alt andet end lovende, og i løpet av natten gik der flere regnbyger; utsigterne ut paa morgenkysten var derfor skikket til at indgyde de alvorligste bekymringer trods kong Oscars opmuntrende løfte om, at

*Medlemmer av Orientalistkongressen paa Hønefos 10. sept. 1889.
Fot. L. Szacinski.*

han skulde sørge for veiret, bare festarrangørerne vilde ta sig av det øvrige. Heldigvis blev kongen istand til at indfri sit løfte. Dagen blev straalende, jo længer den skred frem, og allerede tidlig paa formiddagen laa byen og fjorden i det prægigste solskin. Trær, græs og blomster lyste rene og støvfri efter nattens regn; luften var lun uten at være generende varm. I hovedgaten og langs Piperviksbryggen vrimlet det av mennesker, deriblandt en mængde utenbysfra; desuten var der en betydelig kontingent av utlændinger, navnlig svensker og tyskere. Men allesammen var de foreløbig bare ute og tok dekorasjonerne i øiesyn, da selve hovedbegivenheten, »keiserens landstigning«, først skulde finde sted utpaa eftermiddagen.

Disse dekorasjoner har krav paa en særskilt omtale — mindre av hensyn til keiserbesøket end av hensyn til utviklingslinjen i Kristianias historie. I de otte aar, som var gaat siden kronprinsparrets indtog i 1882, hadde byen oplevet en række begivenheter, som paa forskjellig vis hadde været skikket til at gi nationalfølelsen øket vekst trods de sterke partimotsætninger paa det indrepolitiske omraade. Men noget gjennombrud i den officielle opfatning var det endnu ikke kommet til, og den samme pinlige paapasselighet, som hadde gjort sig gjældende dengang, for at de norske farver ikke skulde brede sig for sterkt i Norges hovedstad paa bekostning av de svenske, kom ogsaa tilsyne ved denne leilighet. Men vi skylder at tilføie med én gang — bare til en begyndelse. Da autoriteterne dagen før indtoget tok et overblik over dekorasjonerne i Karl Johansgate paa strækningen fra Slotsbakken nedover til Rosenkrantzgaten og opdaget, at der var heist 10 svære norske flag og 8 likesaa svære svenske, foruten tyske og preussiske, lot de resolut 4 av de svenske flag fjerne som en indrømmelse til nationalfølelsen. Men paa den anden side ønsket man heller ikke at falde tilfote for den, og de svenske farver blev derfor ikke erstattet med norske, men med tyske. Til gjengjæld var flag- og blomsterarrangementet i selve mottagelsespaviljonen paa Piperviksbryggen helt ut nationalt. Eller som Dagbladet uttrykker det: »Her viser de norske farver uimotsigelig, at det er i en norsk by keiseren styrer iland.« De private arrangementer, hvorav palme- og blomsterarrangementet paa Thv. Meyers gaard vakte opmerksomhet, var likeledes stemt i en national grundtone, og som helhet gjælder det, »at aldrig har der ved offentlige festligheter her i byen været set saa faa svenske flag og farver paa private bygninger. Idag er det rent forsvindende¹.« Under disse omstændigheter fik man ikke ta det for strengt med, at de officielle æresporter ikke var saa vellykket som ønskelig kunde være — at f. eks. midtpartiet over obeliskporten ved Universitetet var kronet av en mægtig mackartbuket, eller at der over æresporten i krydset av Stortingsgaten og Rosenkrantzgaten løftet sig en tysk »riksørn, som forfra ikke lignet en ørn, mens den bakfra mindet om en prest, som breder sine hænder ut over folket¹.«

Ved 12-tiden stod en flaaete paa ikke mindre end 60 dampskibe med havnevæsenets to baater *Mjølner* og *Thor* i spidsen, fordelt paa to kolonner, ut fjorden for at møte keisereskadren. Skildringen av denne færd indtil møtet med eskadren og turen indover igjen — det hele en affære paa flere timer — er i alle de ledende blade præget av en følelse av harmoni, og det samme indtrykk fæstner sig ved læsningen av referaterne fra selve landstigningen. Alt former sig til et sjeldent vellykket hele. Derute fjorden,

¹ Dagbladet no. 208, 1890.

rolig og dypblaa med to lange linjer av smekkert riggede skinnende kuttere, flagsmykket fra top til dæk med festklædte mennesker ombord under hvite solseil; inde paa land tusener og atter tusener av forventningsfulde mennesker tæt i tæt opover bænkenes terrasser, nedover skraaingerne fra Kontraskjæret mot Piperviken og langs voldene paa Akershus.

Saa gaar der med en gang likesom et ryk gjennem menneskemassen. De fremmede panserkolosser begynder at sige ind forbi Nesodlandet. Folk ser

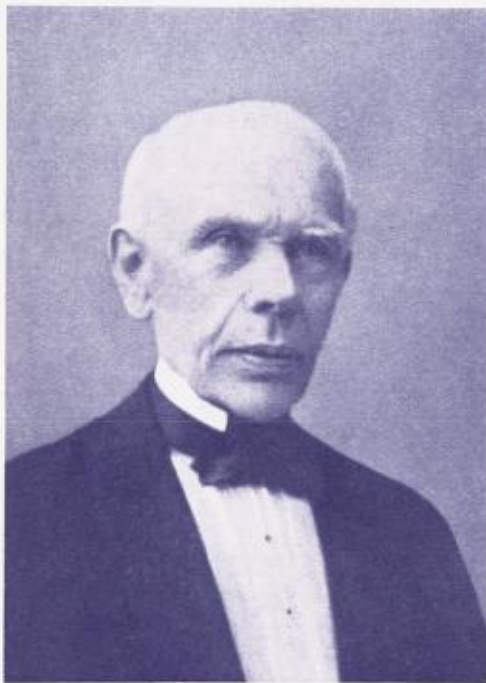
*Det tyske keiserbesøk.
Efter fotografi.*

paa klokken. Den er ikke mere end lidt over 4. Her er de altsaa! Og imens er landingspladsen og mottagelsespaviljonen saa godt som autoritetløs.

En loyal ængstelse begynder at gripe om sig. Hvor blir der av kongen og kommunestyret, og ikke minst, hvor blir der av Kristiania bataljon?

Imens glider panserkolosserne nærmere og nærmere. Der er anledning til sammenligning med *Ellida* og den norske eskadre. Saa kommer *Kaiser* tilsyne med det norske kongeflag paa fortoppen. Akershus og den norske eskadre begynder at dundre løs; det tyske svar kommer prompt og overvældende. Saluten er av forbløffende virkning ikke minst for de forsinkede civile og militære autoriteters vedkommende. I løpet av en utrolig

kort tid monstret de paa bryggen med al den fart, som med rimelighet kan forlanges av ældre gentlemen i floshat eller stor uniform paa et saa ubeleilig tidspunkt for en Kristiania-borger som mellem fire og halv fem om eftermiddagen en solfyldt julidag. Samtidig rykker Kristiania bataljon med musik i spidsen ind fra Rosenkrantzgaten og tar stilling med front mot Sjøgaten, mens Tordenskjolds plads forøvrig er besat av en hel del av byens korporationer under sine faner.

*Raadmand Mastrup.
Efter fotografi.*

Klokken 4³/₄ ankrer den tyske eskadre op i de bøier den har faat anvist, og et kvarter senere kommer kong Oscar og prins Eugen kjørende fra Slottet, livlig hilset av mængden. De begir sig ombord i en chalup, som blir rodd av 12 hvitklædte orlogsgaster. Kanonerne sætter i fra Akershus og fra eskadren — »eine grausame Salbe« av ildglimt og tordenskrald. En stund ligger hele fjordpartiet skjult i salut-roken; saa driver roken av i et frisk drag fra vest. Efter en halv times forløp vender de tilbake igjen under ny kanontorden, og efter yderligere en halv time kan nu endelig H.M. Keiseren begi sig iland. Kanonerne falder ind for tredje gang, og med det samme keiseren sætter foten paa Honnørbryggen, som i parentes sagt faar sin officielle

indvielse ved denne leilighet, presenterer bataljonen gevær, mens musikken spiller *Heil dir im Siegerkranz*. Paa Kristiania bys vegne hilser borgermester Christie keiseren velkommen, og efterat keiseren i nogen faa ord har takket for den vakre mottagelse, og kong Oscar og keiseren gjensidig har utbragt et »leve« for hinanden, gaar turen til Slottet i aapen vogn, forspændt med 6 hester og eskortert av militær.

De dage, som nu fulgte til og med lørdag 5. juli, da avreisen fandt sted i øsregn, har det ingen interesse at utbrede sig om. Det eneste minde om dem av varig interesse i forbindelse med byens historie er aapningen av den saakaldte Keiser Wilhelms vei mellem Holmenkollen og Frognersæteren.

Høitideligheten fandt sted i straalende veir ved en frokost paa Frognersæteren, som Kristiania kommune gav for keiseren dagen efter ankomsten, og hvor kong Oscar og prins Eugen saavel som keiserens bror, prins Heinrich av Preussen var indbudt som gjester. Paa kommunens vegne ønsket ordføreren, høiesteretsadvokat Lous, keiseren velkommen til Frognersæteren og anmodet om hans tilladelse til at dette veistykke, hvis fullførelse man hadde paaskyndet av hensyn til keiserens besøk, for fremtiden maatte faa bære keiserens navn. »Det er vistnok ikke noget betydelig veianlæg,» sluttet ordføreren; »men dette skogparti er nu engang blit os kjær. Derfor vover vi at rette denne anmodning til Deres Majestæt.»

Keiseren, som dagen iforveien var utnævnt til admiral i den norske marine og nu ved frokosten bar sin nye uniform for første gang, gav tilladelsen i en elskværdig liten tale, og som helhet blev frokosten særdeles vellykket. Alene festkomiteen visste, hvilke enorme anstrengelser det hadde kostet at faa det hele istand, men nogen maaneder senere kom det op i kommunestyret under en debat, som gir os et av de siste interiører fra den smaabytid, som man trodde at være kommet over.

Kristiania kommune var paa det tidspunkt endnu ikke naadd saa langt, at den hadde fundet det forsvarlig av økonomiske grunde at gaa til anskaffelse av eget service; men nu hadde budgetkomiteen indstillet paa en ekstraordinær bevilgning paa 25000 kroner »til anskaffelse av et bordservice til byens festivitetslokale», og denne indstilling hadde formandskapet enstemmig sluttet sig til¹. Det var, som raadmand Mastrup uttrykte det, »en temmelig betydelig sum»; men han trodde allikevel ikke det gik an at undslaa sig, »hvor haardt det end kunde være at gaa paa denne bevilgning». En representant mindet om, at der allerede var anskaffet tomt paa Hammersborg til opførelse av en »kommunalbygning», og da det vel var meningen, at denne bygning skulde indeholde et festivitetslokale og eventuelt ogsaa utstyres med service, fandt han, at saken burde utsættes, forat man ikke »i den nye bygning skulde belemres med gammelt service.» Men denne opfatning var raadmanden helt uenig i, bl. a. av den grund at det »vist hadde lange utsigter med det forventede nye kommunelokale»; det var kanskje ikke engang sikkert, at man fik noget festivitetslokale der, da der jo var saa meget som skulde ha plads der. Mastrup blev støttet av flere talere, deriblandt Andvord, O. A. Halvorsen og Chr. Christophersen, og det billede navnlig sidstnevnte rullet op, var i virkeligheten litet opmuntrende.

— Det er en likefrem tortur, naar Kristiania kommune holder fest, utviklet han; det kan de folk bevidne, som paa kommunens vegne har med

¹ Jfr. Aktstk. Chr. a kommune; repr.skapsforh. 1890, pag. 412 flg.

den ting at bestille. De maa løpe fra Herodes til Pilatus og tigge sig frem. Hofforvaltningen og private hjemsøkes; overalt har man en følelse av at være uvelkommen, selv om man tilslut faar hvad man har bruk for. Ved Orientalistkongressen hadde man henvendt sig til en restaurator, som hadde faat glas paa Glasmagasinet; men kniver, gaffer, skeer og stentøi hadde man maattet laane paa 3—4 forskjellige steder. Det var ikke hyggelig ved en fest som denne at komme i Logen og sidde ved siden av utlændinger, som spurte: Hvor er vi?

— I Christiania Festivitetslokale.

— Men paa glas og stentøi staar der: Victoria Hotel, Grand Hotel, Norske Selskab o. s. v. . . .

Ved Frognersæterfesten for den tyske keiser hadde man forhørt sig i Palæet efter stentøi, men det var ukomplet. Paa Slottet var der heller ikke noget at opdrive. Tilslut hadde man været saa heldig at faa laane det nødvendige hos Porsgrunds Porselænsfabrik, som i likhet med Glasmagasinet ikke vilde ha nogen betaling. Men paa denne maate kunde det ikke gaa i længden. Det var »ikke værdig for en saa stor by som Christiania«. Denne opfatning endte med at bli den seirende, og ved voteringen gik formandskapets indstilling igjennem mot 8 stemmer.

Paa denne maate faar Orientalistkongressen og keiserbesøket sin plads i Kristiania bys historie ikke bare som tilfældige begivenheter, men som led i en utvikling som tvinger kommunen til nye utgifter, i pagt med fremgangen. Samtidig er der noget nær sagt symbolsk i den tilfældighet, at det netop er et festservice det gjælder. Nu mindre end nogensinde har byen raad til at staa i avhengighetsforhold til nogen kant. Det kommunale service i ordets videste forstand maatte være komplet for alle livets omfattende behov.

FRA OTTI- IND I NITTI-AARENE

Gjennem den utvikling vi har skissert i de nærmest foregaaende kapitler var der tilført Kristiania et moment av selvtillid, som ved indgangen til 1890-aarene var blitt opdriftselement av betydning i byens liv. Denne følelse hadde som sin viktigste forutsætning den økonomiske oppgang, som satte ind utpaa høsten 1888, og som ikke mindst her i byen skapte »indtrykket av større livsmot og en freidigere fremtidsstro end før»¹. Ydre begivenheter som Grønlandsekspeditionens hjemkomst og det tyske keiserbesøk bidrager til at gi den yderligere vekst; men den viktigste livsbetingelse for den var allikevel den atmosfære av energi og handling, som virker saa forfriskende netop ved dette tidspunkt.

Paa alle omraader merker man at en ny tid er i gjennombrud. Ingeniører og arkitekter avløser forfattere og malere i byens bevissthet, og istedenfor hidsige diskussioner om teoretiske problemer drofter man koldt og lidenskapsløst spørsmal av praktisk betydning. Kommunen tar op til drøftelse og beslutning spørsmal om anlæg av elektrisk lys og elektriske sporveie, samtidig med at statsmagterne tar indledende skritt til en gjenreisning av jernbanebygningen, og Stortingets venstreflertal indleder den unionelle utskiftning gjennom at reise krav paa indførelse av eget norsk konsulatvæsen. Alt dette berører Kristiania direkte og indirekte, understreker de motstridende interesser, skaper nye brytninger paa det politiske omraade og dermed ogsaa ny fart over Kristiania-livet. Men om det hele ligger forfriskende og befriende en atmosfære av utfartstrang og sportsaand, som neppe nogensinde har været av større betydning for byens aandelige og legemlige sundhet end i disse aar, da endnu meget holdt igjen trods de mange fremskritt. Det sidste er ikke det mindst væsentlige, fordi der uten en objektiv vurdering av dette forhold aldrig vil kunne fældes en korrekt dom om det gamle høires ledelse av byens anliggender i 1880-aarene med de mange kostbare storbykrav, som vi forresten allerede har nævnt en del av². Kommunalt set fortøner billedet sig stort set saaledes:

¹ Verdens Gang no. 1, 1890.

² Se ovenfor, pag. 97.

Ved utgangen av 1887 hadde Kristiania en befolkning paa 135615 mot 106781 ved indgangen til 1878; samtidig var antallet av barn i almueskolerne øket fra 9927 til 15375. Til kirker og kirkegaarde var der i samme tidsrum bevilget henholdsvis 628200 og 253500 kroner; til almueskoler 865600; til vandverkerne 1473100, hvorav 970000 som erstatning til Akerselvans brukseiere i anledning av Maridalsledningen; til kloaker 203800 kroner; til gater m. v. 439700, torve 529200 og til sykehus likeledes 529200. Endelig var der til indløsning og utvidelse av Gasverket bevilget 1329700, heri ikke medregnet et beløp paa 317000, som var utbetalt i 1887, og til diverse indkjøp 597300. Til erhvervelse av diverse aktiva var der anvendt 650000, hvorav kommunens driftsfond som allerede nævnt, utgjorde 500000.

I alt var der saaledes i denne periode, som »i flere henseender hadde været forbundet med store ekstraordinære byrder, været utført arbeider og foretat anskaffelser til et beløp av ca. 7931000 kroner«, samtidig med at kommunens gjæld, som ved utgangen av 1877 med et rundt tal utgjorde 8.8 mill. kroner, ved utgangen av 1887 var oppe i 11.9 mill. Men — som det paavises i et samtidig kommunalt aktstykk¹ — ved bedømmelsen av denne gjæld maa der ikke bare tages hensyn til de direkte utgifter, men ogsaa til de direkte indtægter, som er tilført kommunen gjennom enkelte av disse poster — eksempelvis indløsningen av gasverket. Alene paa denne konto hadde kommunen en indtægt paa 300000 kroner om aaret, mens indtægten av jernbane- og telefonaktier ved utgangen av 1887 beløp sig til ca. 7000 kroner. Av andre eiendomme, som kommunen nylig hadde erhvervet, indbragte Kranen, Søboderne ved Fiskebryggen, Dokveien 2 og Bazarhallerne ved Nytorvet »ikke ganske ringe summer«; det samme gjaldt ogsaa en række andre poster paa det kommunale budget, f. eks. utlægget til vandverkerne, som siden 1878 hadde indbragt en øket vandavgift paa ca. 108000 kroner.

»Lægger man disse forøkede indtægter sammen«, heter det tilslut, »vil det sees, at de repræsenterer renter av en sum, som er 3—4 gange saa stor som det beløp, hvormed gjælden i ti-aaret er blit forøket, og bykassens stilling er saaledes, forsaavidt dens gjæld angaar, i virkeligheten adskillig gunstigere end den var for 10 aar siden«. Denne uttalelse, som sammen med budgetmæssige enkeltheter vi her har meddelt danner begrundelsen for optagelsen av et kommunelaan paa indtil 4 mill. kroner, er av betydelig interesse for en korrekt opfatning av det daværende finansielle grundsyn. Siden det nu engang ikke lot sig gjøre for kommunen at operere uten gjæld, var det et livsspørsmaal at holde denne gjæld indenfor de snevrest

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 22, 1888, hvorfra citaterne.

mulige grænser og indrette sig saaledes, at man fik igjen de flest mulig indtægtgivende værdier for sine udgifter.

Hensigten med det nye laan, som i parentes sagt blev besluttet i mai 1888¹, var at skaffe midler til dækning av de mange udgifter, som stod for døren i en nær fremtid, deriblandt til 2 nye kirker, en almueskole, bro over Akerselven ved Hausmanns gate og ombygning av Langbryggen² — for bare at nævne de aller viktigste poster. Av de 4 millioner blev det imidlertid besluttet, at 2¼ million skulde gaa til konvertering av kommunelaanet av 1879; men hurtigere end man anet det, stod man atter overfor svære uttællinger — eksempelvis 500000 til et »paatænkt« elektricitetsverk, 1.1 mill. til 3 nye folkeskolebygninger iberegnet tomt, 1.5 mill. til et almindelig kommunalt sykehus, 900000 til et nyt sindssykeasyl og endelig 2 mill. til opførelse av et »Centralslagtehus med kvæghal nærmest efter mønster av staden Hannover«. Følgen av alt dette var, at der i december 1891 blev besluttet optat et nyt laan paa 4 millioner, praktisk talt med samme argumentation som forrige gang, nemlig at driftsfondet viste sig utilstrækkelig overfor de mange nye og betydelige krav, og at kommunen uten et nyt laan ikke vilde magte at klare de mange forskud, som stadig paahvilte den. Det blev fra enkelte hold paatalt som budgetmæssig feilagtig, eller ialfald mindre korrekt, at man i for stor utstrækning begrundet sine forslag om optagelse av nye laan med henvisning til de større foretagender, som »antages at staa paa dagsordenen i den nærmeste fremtid«; man burde isteden heller indrette sig som staten, som gjerne fulgte den fremgangsmaate først at beslutte sine foretagender og derefter eventuelt at opta de nødvendige laan for at faa dem utført. Trods denne kritik gik allikevel beslutningen om det nye laan enstemmig igjen, fordi man paa alle hold hadde en følelse av, at der ikke var nogen vei utenom det. Paa denne maate kan det siges, at disse to laan supplerer hinanden ikke bare budgetmæssig, men rent historisk set som vidnesbyrd om den stadig sterkere fart i utviklingen fra 1888 til utgangen av 1894 og om kommunestyrets syn paa den. Kort sagt, 1890-aarenes Kristiania staa fra første stund i ekspansjonens tegn, og da der desuten var rigelig med plads — et forhold som belyses bedst ved, at der endnu saa sent som i 1895 laa ca. 1000 maal blomster- og kjøkkenhaver indenfor byens grænser⁴ — er det ikke at undres paa, at bebyggelsen snart begyndte at sprænge paa. Allerede før den høikonjunktur satte ind, som vi skal komme

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune Repr.skapsforh. 1888, pag. 175.

² Under en debat i kommunestyret aaret i forveien (1887) var Langbryggen omtalt som »en oldtidslevning fra pælebygningens tid.«

³ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 73, 1891; for debatten Repr.skapsforh., pag. 543 flg.

⁴ Jfr. en officiel uttalelse fra Kr.ania gartnerforening, referert i repr.skapsmote.

nærmere tilbake til under omtalen av den saakaldte »jobbetid«, var denne utvikling lenger fremme end man i almindelighet er opmerksom paa, og det har derfor sin interesse at følge gangen i den, navnlig for sidste ti-aars-periodes vedkommende.

Efterat Kristiania ved menighetsordningen av 1880¹ hadde faat ialt 12 menigheter, hadde der senere ikke fundet nogen forandring sted paa dette omraade med undtagelse av etpar mindre grænsereguleringer i 1886 og 1887 inden enkelte menigheter. Samtidig hadde bebyggelsen hat en særdeles uregelmæssig karakter. Inden Uranienborgs, Trefoldighets, Gamle Akers, Paulus og Grønlands menigheter maatte den betegnes som meget sterk; i Oslo, Johannes, Vor Frelzers, Jacobs og Sagenes menigheter som avgjort svakere, mens den i Petrus og Kampens menigheter holdt sig praktisk talt stationær. Stort set vil dette si, at bebyggelsen i byen hadde en overveiende vestlig og nordgaaende tendens — et forhold, som vi ogsaa tidligere har fæstet opmerksomheten ved² — mens der, hvad tempoet i den angaar, kan sættes et paatagelig skille omkring 1890. Det er i saa henseende tilstrækkelig at minde om, at mens der i 1880—88 blev ført op ialt 731 vaaningshus i Kristiania, naadde tallet i 1889—94 op i 971 eller i hele 15 aarsperioden 1702 vaaningshus efter en rate av 113.45 pr. aar³.

Resultatet av denne omfattende bebyggelse var i første række en radikal forandring i de tidligere forhold. Inden midten av nitti-aarene hadde byens embedsstand, de større handlende og de mere velstaaende haaandverkere, som gjennem slegtled hadde været knyttet til Vor Frelzers menighet, paa faa undtagelser nær flyttet ut av centrum, samtidig med at deres tidligere bekvemmeligheter var blit omdannet til forretningslokaler, varelagre, hoteller, pensionater o. lign. Den overveiende del av denne befolkning hadde bygget sine hjem i Uranienborg menighet, hvor bebyggelsen i aarene 1880—88 ikke naadde op i mere end 11.30 hus pr. aar, mens dem inden midten av nitti-aarene allerede var oppe i omtrent det dobbelte. Denne bebyggelse koncentrerte sig hovedsakelig om Holteløkken, Balkeby, Sorgenfriløkken og Neubergløkken, desuten om Vibes gate, Rosenborggaten, Skovveien og Hauges forrige løkke ved Drammensveien; endelig foregik der en ikke ubetydelig villabebyggelse paa Frognerjordet,

¹ Jfr. ovenfor, pag. 9 med noter.

² Jfr. ovenfor kapitlet: Muligheter og tillop, pag. 69 flg.

³ I hele perioden 1880—94 blev der i Oslo menighet bygget 117 vaaningshus (eller 7.80 om aaret), Kampen 95 (4.33), Grønland 172 (11.46), Petrus 26 (173), Paulus 221 (14.73), Sagene 75 (5.00), Gamle Akers 205 (13.67), Uranienborg 330 (22.00), Trefoldighets 315 (21.00), Johannes 60 (4.00), Vor Frelzers 60 (4.00), Jacobs 50 (3.73). — For enkeltheter jfr. det utførlige kommunale aktstykke »Ang. omregulering av bymenighetene i Chr.ania« (sak no. 102, 1896).

BEBYGGELSEN FØRST I NITTIAARENE

ved Skillebæk og ved Skarpsno. Mot øst holdt Uranienborg allerede paa at vokse sammen med den vestlige del av Trefoldighets menighet, hvor bebyggelsen i første halvpart av nitti-aarene bl. a. koncentrerte sig om Oscars gate og Inkognitogaten; men endnu saa sent som i 1896 laa der inden Trefoldighets menighet en række ubebyggede strækninger langs Skovveien og Oscars gate og desuten et areal mellem Drammensveien og Parkkeiens forlængelse paa sydsiden av Drammensveien. Mot nordvest

*Strøket omkring Uranienborg kirke i 1890-aarene.
Efter fotografi.*

gjorde Gamle Aker et sterkt fremstøt i begyndelsen av 1890-aarene, navnlig i strøket mellem Fagerborggaten og Pilestrædet, paa Bolteløkken i Therese gate og i Professorbyen¹, mens bebyggelsen i de nordlige bydele samlet sig i Paulus menighet med strækningen mellem Fossveien, Sannergaten, Toftes gate og Grønners gate som hovedstrøket. Som centrum for byggevirksomheten paa østkanten staar Grønlands menighet, hvor bebyggelsen var forholdsvis jevn ut igjennem otti-aarene, indtil der i

¹ Strøket mellem Akersgaten og Bjerregaards gate, hvis første bebyggelse falder mellem midten av 1860- og midten av 1870-aarene

1889 indtraadte etpar aars stilstand; derefter fulgte navnlig i aarene 1892—94 av en likefrem intens virksomhet, som nærmest koncentrerte sig om Tøienjordet, Borggaten, Aakebergveien og langs Schweigaards gate.

Alle disse enkeltheter vedkommende bebyggelsen fra de nærmeste aar paa begge sider av 1890¹ er et avgjørende vidnesbyrd om, at Norges hovedstad ved dette tidspunkt staar foran et gjennombrud i sin utvikling, og sammen danner de et totalbillede, som med god grund imponerte tilfældige fremmede, samtidig med at det styrket lokalpatriotismen og gav landsmænd i almindelighet en øket tro paa Kristianias utviklingsmuligheter. Her kunde man trygt begi sig hen; her var det let at slaa sig op baade for den ene og den anden. Selv den depression inden byens næringsliv, vi har nævnt gjorde sig gjældende i første halvpart av nitti-aarene, var ikke istand til at svække denne tro, efterat den engang hadde sat sig fast. Folkemængden vedblir at stige; alene i 3-aarsperioden 1892—94 vokser den med 18600 og var ved utgangen av sidstnævnte aar oppe i ca. 175000.

Allikevel er det ikke bare byggevirksomheten i og for sig, som fanger opmerksomheten i denne periode; det er ogsaa selve maaten der blir bygget paa — hele den stilløse arkitektur, som i like grad var et vidnesbyrd om slet smak som om en slap lovgivning. Det er et kapitel der maa betegnes som et av de mest beklagelige i byens historie i anden halvpart av det nittende aarhundrede, fordi man paa et tidlig tidspunkt var opmerksom paa svakheden ved bygningsloven av 1875¹, men allikevel ikke tok noget effektivt skridt for at faa den ændret, mens det endnu var tid. Det er i denne forbindelse av interesse at minde om, at Ingeniør- og arkitektforeningen saa tidlig som i 1881 — eller med andre ord paa et tidspunkt, da smaksretningen paa vore breddegrader endnu ikke var blit nærværdig forsimplet av Berlinerarkitekturen — hadde tat sporsmaalet om bebyggelsen av Kristiania op til indgaaende diskussion. Der var under denne drøftelse som strakte sig gjennem flere møter, med styrke fremholdt det uheldige i, at man i Kristiania ikke hadde nogen chef for reguleringsvæsenet og i det hele tat ingen lovregler, som ydet garanti for, at administrationen for hovedstadens bygningsvæsen holdt skridt med utviklingen; desuten blev der fra Ingeniør- og arkitektforeningen sendt ind et andragende til kommunestyret om at faa loven revidert i den retning man hadde antydnet.

Saken var av den betydning, at den med god grund vakte opmerksomhet hos byens autoriteter saavel som hos almenheten, og i 1885 nedsatte

¹ Som et byggeforetagende av særlig art, der skulde faa betydning for byen paa forskjellig vis, maa fra disse aar nævnes Calmeyergatens Missionshus, som blev færdig mellem aarene 1889 og 1891.

² Jfr. ovenfor, pag. 69.

kommunestyret en bygningslovkomite, som aaret efter la frem en moti-vert indstilling. Borgermester Rygh og med ham flere av formandskapets medlemmer var allerede dengang for, at der skulde ansættes en reguleringschef, men han fandt sig allikevel ikke opfordret til at stille forslag, fordi dette bare var en begyndelse, og det var meningen, saken skulde nyte hurtig fremme¹. Dette blev der imidlertid ikke noget av. Andre spørsmaal av mere speciel natur trængte spørsmaalet om bygningslov-revisionen i bakgrunden — som forklarlig var paa et tidspunkt, da bygge-virksomheten i byen endnu ikke vakte nogen større opmerksomhet — og før man visste ord av det, saa at si, blev man overrasket av utvik-lingen i begyndelsen av nitti-aarene. Paa denne maate gik det til, at Kri-stiania kommunestyre, kulturelt set, stod praktisk talt vergeløs overfor den arkitektur, som nu brøt igjennem og maatte se paa at det ene kvartal efter det andet blev erobret av dens massevirkning og dens stilløshet.

Det typiske ved denne bebyggelse — utvikles det i endel »mismodige betragtninger« av en samtidig iagttager² — er husenes stadige vekst i hoiden. Dette forhold, som allerede har ført til, at 4—5 etages hus »mere og mere blir regelen«, henger naturligvis for endel sammen med den omstændighet, at byggegrunden stadig blir dyrere, men samtidig er den uttryk for en bestemt tendens i retning av at gjøre bebyggelsen »stor-stadsmæssig«. Men som forfatteren med rette gjør opmerksom paa — man opnaar ikke et slikt resultat alene ved at drive en bygning i hoiden; der maa ogsaa stilles visse krav til orden, regelmæssighet, sund sans og god smak. Men desværre — alt dette tages det sørgelig let med, »En uregelmæssighet, der ofte nærmer sig det tøilesløse, og en likegyldighet for smakens fordringer, der ikke sjelden grænser til brutalitet, er det, der for en stor del gir vor bys nyere fysiologi dets særpræg.« Forfatteren fælder i denne forbindelse en haard dom over den rigdom av gipsorna-menter som anbringes paa saagodtsom alle bygninger av nyere datum — »buster, figurer og statuer, hvis mening man forgjæves grunder paa.« Endnu værre er kanskje den »taarnsygdom«, som grasserer i de nye strøk av byen og som i virkeligheten beror paa en sørgelig arkitektonisk mis-forstaaelse. »Man blir likesaa forstemt over disse ofte hæslelige hætter over hjørnerne paa vore vestkantbygninger som over de evindelige dragehoder paa de plankebygninger i imiteret laftverk, som reiser sig i utkanterne.« Forfatteren gjør sig ikke noget haab om nogen renæssanse paa dette viktige omraade — hvad fremtiden, som bekjendt, skulde gi ham sørgelig ret i — men hans uttalelser har derfor dobbelt interesse som en samtidig

¹ Aktstik. Chr.a kommune sak no. 31, 1886; jfr. Repr.skapsforh., pag. 68.

² Jfr. Morgenbladet no. 380 og 397, 1895.

protest mot en smaksretning, som alle nu er enig om i væsentlig grad har ødelagt det skjønhetsindtryk som vi eller kunde hat av Kristianias mest fashionable del.

La os ta et karakteristisk interiør fra første halvpart av denne periode — før utviklingen endnu har naadd den fart man senere skulde bli vidne til, men da der allikevel ved siden av det private byggeforetagende Nationaltheatret var under forberedelse for statens vedkommende to saa betydelige bygverker som Regjeringsbygningen og Det historiske museum, samtidig med at byen kommunalt og privat arbeidet mere maalbevisst end nogensinde, behersket av et grundsyn av berettiget tillidsfuldhet.

Vi befinner os i anden halvpart av 1891. I over fem aar hadde den gamle Drammensvei nu været gjenstand for forskjellige forbedringer baade i profil og tracé, som det heter i ingeniørsproget, men fremdeles stod endnu stængende iveien ved indkjørslen til Karl Johans gate den gamle landlige fjeldknaus som fremdeles vil være i frisk erindring hos forholdsvis yngre Kristiania-borgere. Til gjengjæld var der i februar 1890 vedtat en omfattende reguleringsplan for de ytre vestkantstrøk, som bl. a. optok i sig en 22 meter bred gate, som skulde gaa omtrent i ret linje fra den gamle Drammensvei ved Solli plads forbi Blindeinstituttet og Gimle, til den atter kom ind paa Drammensveien ved »Heia« og »Fredriksberg« — eller med andre ord ved Thv. Meyers og P. A. Larsens »forrige løkker.« Ved det tidspunkt vi her befinner os, var det allerede bragt i forslag i kommunestyret, at den nye gate, som foreløbig gik under navnet Den nye Drammensvei, offisielt skulde faa navnet Bygdø allé¹; men allerede dengang var man paa det rene med, at dette navn ikke var særlig velvalgt, da det — som Morgenbladet uttrykker det — »er tvilsomt, hvorvidt gaten faar præget av en allé.« Til gjengjæld var dette siste utslag av 1880-aarenes initiativ planlagt i dimensioner, som man ikke skulde tænkt sig muligheten av under de daværende forhold. Den 22 meter brede gate skulde i midten ha en ridebane paa 4 meter med trær paa begge sider; derefter en kjørebane paa 6 meter paa hver side og endelig paa hver side to fortoug med en bredde av 3 meter. Disse gatedimensioner synes at kræve tilsvarende dimensioner av hus; allerede nu var der under opførelse etpar svære leiekaserner paa hjørnet av Solli plads og Sommerrogaten, og det kunde betragtes som en avgjort sak, at »en stor del av gaten vilde bli bebygget med kolossale leiekaserner« i likhet med dem man alt var i gang

¹ Vedtat enst. i kommunestyremøte 19. mai 1892. Indtil da het den i de kommunale dokumenter: Gade A. B. C. af 25de Mai, 1886; jfr. sak no. 22, 1892, repr.skapsforh. 32. — Navnet blev vedtat -i haab om at det kunde bidra til at den nye Drammensvei blir ført over til Bygdø, saa at man kunde faa en kortere vei dit end den man nu har.

med. Paa denne maate var Bygdø allés skjæbne i virkeligheten beseglet fra første stund, og allerede inden midten av nitti-aarene vidnet dens rad av murkaserner sammen med murkasernerne i Skovveien og Frognerveien og Mogens Thorsens og hustrus stiftelse¹ om Berlin-arkitekturens foruroligende vekst i det nye Kristiania. Det var et forhold, som var paatagelig allerede før keiserbesøket, men som nu fæstnet sig yderligere paa grund av det. Paa denne maate faar dette besøk ikke bare sin positive, men ogsaa

*Karl Johans gate utenfor Grand hotel 1889.
Efter fotografi.*

sin negative side, og i mindet om den keiserlige anerkjendelse av Kristianias suveræne hovedstadstrang og det berettigede i den falder der for altid slagskygger av 4—5 etages Berlin-gaarder med »kransekaker« og »sukkertopper«.

Midt i den sterke vekst til alle sider, som vakte uforbeholden beundring ogsaa hos fremmede — eksempelvis en svensk kronikør, som efter syvotte aars fravær fra Kristiania finder det »staaende klart, at byen med sterke skridt nærmer sig til en storstad« — indtraf der en begivenhet,

¹ Det var længe en utbredt tro at bygningen skulde være et hjem for gamle sjøfolk.

som med god grund vakte opmærksomhet i byen. I 1891 flyttet Henrik Ibsen hjem til Norge efter sit 27 aars utenlandsophold og bosatte sig i Kristiania; her bodde han først tilleie paa Victoria Terrasse og senere paa hjørnet av Drammensveien og Arbinsgate, hvor en mindeplate paa gaarden, indfældt efter digterens død, fortæller hvor Ibsen bodde i sine sidste aar. Det varte ikke længe før Ibsen, som fra sit ophold i utlandet var vant til at ha en stamkafé, begyndte at vanke paa *Grand* kafé, og i

*Henrik Ibsen paa Karl Johan.
Efter fotografi.*

ca. 9 aar indtil 1900 da hans helbred ikke længer tillot ham at færdes regelmæssig ute, var han den ubetinget mest karakteristiske skikkelse paa strøket, som forresten paa den tid endnu tællt ikke saa faa originaler.

Hver formiddag ved 12-tiden kunde man se ham paa vei nedover mot *Grand* i sin lange frak, sine folderike benklær, sin flos-hat og med sin paraply i haanden. Utenfor universitetsuret stoppet han op og konfererte sit ur med det — en omstændelig operation, som krævet sin tid — og fortsatte saa videre nedover. Paa *Grand*, hvor han opholdt sig fra kl. 12¹/₂—2, hadde han sit eget hjørne i læsesalen, hvor han studerte sine aviser. Om sommeren — han reiste nemlig aldrig paa landet — sat han helst paa den skyggefulde

glasveranda bak hotellets hall. Klokken 6 præcis om eftermiddagen indfandt Ibsen sig atter paa *Grand*, hvor han tilbragte tiden til kl. 7¹/₂, likeledes optat med at læse aviser. Ibsen satte stor pris paa den ro og hygge han nød paa *Grand*, selv om det ikke var til at undgaa, at han nu og da var gjenstand for nærgaaende opmærksomhet, bl. a. fra utlændingers side. For kaféen var naturligvis den verdensberømte stamgjest en attraksjon av rang, og som en høflighetsbevisning anskaffet hotellet en armstol¹ til ham. Den hadde paa ryggen en metalplate med inskriptionen:

¹ Senere (1920) skjænket til Bymuseet paa Frogner sammen med de glas (3) Ibsen benyttet, og som *Grand* hadde latt forsyne med hans initialer.

Reserveret for Dr. Ibsen og var i en aarrække en av byens seværdigheder. Førøvrig var der til daglig ikke noget særlig at notere fra denne kafé, som ved dette tidspunkt var blit noget av et centralt møtested for hele byen, efterat kafélivet overensstemmende med den almindelige tendens i utviklingen mere og mere hadde begyndt at fortrække fra de ældre bydele i anden halvpart av otti-aarene.

Egentlig livlig, i betydning larmende er det bare en og anden gang, heter det i en liten skisse fra de dage¹: »Har der været en begivenhet i Christiania Theater eller paa Tivoli; har en koncert eller et foredrag i Logen, Hals' lokale eller Cirkus trukket usedvanlig mange folk; er kongen netop kommet til byen; eller har der i det hele tat været mange folk ute — da kan der i Grands kafé pludselig bli et broget, larmende røre av folk . . . I saadanne stunder bør fremmede se *Grand*; da har man blandt andet en fornemmelse av, at dette Kristiania, som for nogen aar siden neppe hadde en restaurant, hvor dannede mænd og kvinder anstændigvis kunde gaa ind og nyde en forfriskning, i visse stykker har utvidet og formet sig efter de store byers fysiologi.« Utenfor lyste endnu de gamle gaslygter; men snart skulde der bli en forandring ogsaa her, efterat kommunestyret ved en beslutning av 2. april 1891 hadde vedtat at kjøpe eiendommen Rosenkrantzgaten 14 og Prestegaten 8 til anlæg av et elektricitetsverk². Det var en beslutning av største betydning for byens fremtidige utvikling, men samtidig bør det ikke glemmes, at det private initiativ allerede hadde gjort meget for at bane vei for reformen.

Bortset fra slike ekstravaganter, som at der blev operert med elektrisk lys allerede ved indtogshøitidelighetene i 1882³ kan det siges, at elektrisk lys og kraft begyndte at finde indgang i Kristiania ved midten av 1880-aarene. I 1885 gik Vøyen spinderi over til elektrisk drift, hvorved gasverket i parentes sagt mistet en kunde, som konsumerte 44000 kubikmeter gas om aaret. Mindre industridrivende, som ikke hadde saa let for at skaffe sig vandkraft som industrianlæggene langs Akerselven, begyndte fra nu av efterhvert at skaffe sig dampmaskiner til fremstilling av elektrisk lys og kraft, og det var ikke sjelden at deres naboer leiet elektrisk lys hos dem, efter en pris av 1.5 à 2 øre pr. 16 normaltys, mens et gasblus av lignende styrke kostet 2.5 øre. I det hele tat viste det sig paa dette tidlige, forholdsvis ufuldkomne stadium av den elektriske kraftutvikling at elektriciteten hadde alle betingelser for at konkurrere ut gas

¹ Rosenkrantz Johnsen: *Fra Grand*. Folkebladet 1891.

² Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, sak no. 10, 1891; for debatten, jfr. Repr.skapsforh., pag. 477. flg. s. a. — Den samlede bevilgning var paa kr. 499000, hvorav 90000 til indkjøb av eiendommene (— omkostninger) og 409000 til selve lysanlægget.

³ Jfr. pag. 52.

i prisbillighet, og i november 1886 hører vi, at »nogen av Kirkegates forretningsmænd har planer oppe om ved hjælp av damp at skaffe tilveie elektrisk lys efter en pris av 2 øre pr. glødelampe å 16 normallys.« Men dette var selvsagt ikke ensbetydende med, at det elektriske lys endnu trængte ind i hjemmene i nogen nævneværdig grad. Endnu saa sent som i januar 1890 heter det i en artikel i Verdens Gang, at elektrisk lys er »omtrent fire gange saa dyrt som petroleum«, og at »bare rikfolk har raad til at lægge det ind«. Selv store hotelanlæg av de mest moderne — eksempelvis Hotel Metropole, som blev aapnet høsten 1891 paa hjørnet av Karl Johans gate og Kongens gate under mange lovord i samtidens presse —, fandt ikke at kunne tillate sig en slik ekstravaganse. Det var hele dette forhold som blev ændret ved anlægget av Christiania Elektricitetsverk. Det elektriske lys gik over fra at være et rikmands-lys til at være et lys for den jevne borger, saameget mere som kommunestyret fra første stund var opmerksom paa nødvendigheten av at gjøre det elektriske lys saa billig som mulig¹. Dermed var muligheten aapnet for dets seirrike gjennombrud, selv om der endnu skulde gaa aar, før det erobret Kristiania-hjemmene.

Til gjengjæld gik det ind i gatebelysningen i centrum allerede saa tidlig som december 1892, efterat den første elektriske kabel var nedlagt i fortauget utenfor politikamret »fredag 15. juli kl. 12 middag i overvær av en flerhet av de kommunale autoriteter.« Hele kabelnettet med de nødvendige stikledninger var færdig til besigtigelse og maaling 12. december, og »den paafølgende dag foretoges i magistratens og formandskapets nærvær prøver med gatebelysningen.«

Det blev en begivenhet, som bare har sit sidestykke i tændingen av de første gaslygter, fremgaar det bl. a. av Morgenbladets referat.

Ved halv 4-tiden om eftermiddagen 13. december »begyndte buelamperne i Karl Johansgate at utbrede sine milde, klartlysende straalere — først ganske enkeltvis, saa tilsidst det hele system . . . . . De promenerendes strøm blev stadig større og større, og overalt hørt utbrud av beundring over det nye, herlige lys . . . . . Ogsaa paa torvene og paa bryggerne forbauset det elektriske lys iaften hovedstadens beboere.« Samtidig saa de nærliggende gater og strøker, som det elektriske lys endnu ikke var naadd frem til, mere mørke og skumle ut end nogensinde. »Det er som at komme fra et oplyst værelse ut i en mørk gang, naar man fra Karl Johansgate maa vike av til en av de ikke privilegerte egne . . . . . Man kunde gjerne gaa i timevis under dette skarpe, omgivelserne flatterende lyshav.«

¹ Prisen paa elektrisk lys her i byen var i 1893 (Elektricitetsverkets første driftsaar, som forresten ikke omfattet mere end 9 maaneder) 7.5 øre pr. 100 volt-ampère timer. Allerede aaret efter blev denne sats reducert til 6.75 øre.

Der er i det lille situationsbillede en saa umiskjendelig lykkefølelse, at ingen kan være i tvil om egtheten av den. Det er den nye tid, som bryter igjennem ogsaa paa dette omraade, efterat den var blit markert to gange tidligere i løpet av samme aar — først ved en beslutning av 19. mai om koncession paa anlæg av elektriske sporveie¹ og dernæst ved en beslutning av 24. november om oprettelse av ridende politi². Det første skyldes i væsentlig grad ingeniør H. E. Heyerdahl, som i en aarrække var den drivende kraft i dette arbeide sammen med kontorchef Fenger-Krog og konsul L. Samson, og som Sporveiselskapet senere har hædret ved at reise en buste av ham utenfor sin station ved Bygdø. Det andet var resultatet av et aarelangt arbeide fra politikamrets side, som kommunestyret altid stillet sig kjølig til, og som heller ikke nu gik igjennem uten betydelig dissens. Men ikke det alene; fra samme aar daterer sig ogsaa beslutningen om en ny utvidelse av St. Hanshaugen mot Gjetemyrsveien, saavel som beslutning om aktietegning fra kommunens side i »en elektrisk bane til Frognersæterskoven, m. v.« (o: Holmenkolbanen), som gik igjennem i kommunestyret 14. juli³ — begge fortsatte vidnesbyrd om dets forstaaelse av utfartstrangen hos byens befolkning og betydningen av, at den blev imøtekommet, saalangt hensynet til kommunens finanser tillot det.

Midt i alt dette foregaar der »fjernt fra Karl Johan« en utvikling, som paa sin side bærer vidne om den samme storbyvekst hos Kristiania, som vi allerede har paavist for centrums vedkommende. En dag i august 1891 — for at ta et eksempel — faar en iagttager oie paa den fra utviklingsstadiet

*H. E. Heyerdahl.
Efter fotografi.*

¹ Aktstk. Chr.a kommune sak no. 21, 1892; Repr.skapsforh. pag. 17 flg.

² Ibid. sak no. 62; Repr.skapsforh. pag. 78 flg.

³ Ibid. sak no. 37; Repr.skapsforh. pag. 39 flg.

paa St. Hanshaugen¹. Det er Grünerløkken det gjælder —, »en ikke overdrevet malerisk bydel,« over hvis husrækker den nye Petruskirke nu reiser sit spir, selv om stilladserne endnu ikke er fjernet, og det hele saaledes har noget massivt ved sig. Kronikøren føler sig tiltalt ved synet og bestemmer sig til at begi sig derut tilfods paa trods av spurvognen.

Han er likefrem imponert av alt det uvante og fremmede han møter.

»Naar man har overskredet Akerselven,« skriver han, »har man straks følelsen av at være i en ny by. Likesaa kjendt som man er paa Karl Johan, likesaa ubekjendt er man her. Og mens der ikke er ret mange huse i den indre by, hvor man ikke har en bekjendt, eller hvor man ikke har været inde for at kjøpe noget, saa utbreder der sig her, saalangt blikket rækker, husrader, der ingen rolle har spillet i ens tilværelse, og som man end ikke gjennem andre har hørt noget om. Grünerløkken er ganske uberørt av litteraturen og folkesnakken. Der sker aldrig noget paa Grünerløkken.« Allikevel fortjener denne bydel et besøk — aller helst som nu en stemningsfuld augustaften ved halv 8 tiden. Dels faar man da se Grünerløkken fra dens aller bedste side, »i den milde gyldnende aftensol;« dels utfolder livet sig da mest karakteristisk derute. Overalt vrimler det av folk — tusener av arbeidere paa hjemveien fra fabriker og lagre; travle husmødre, som gjør sine sidste indkjøp, og som ramme om det hele »tallose børn, som sværmer om paa pladser, tomter og i parker.«

Kronikørens tilfældige Grünerløk-billede, som samtidig har værdi som tidsbillede, kan suppleres med lignende interiører fra andre bydele som fortæller noiagtig det samme. Overalt har man en »intens sensation av storstad,« som gjør en tur fra centrum til forstæderne til noget av en opdagelsesreise, samtidig med at det er paatagelig, hvorledes arbeidstempoet er sat op, og byens liv har en større fart over sig end tidligere.

¹ Morgenbladet no. 500, 1891.

HOVEDSTADEN VED INDLEDNINGEN TIL UNIONSKRISEN

Det fremtrædende træk ved Kristiania i begyndelsen av 1890-aarene er — som vi har utviklet i det foregaaende kapitel — den sterke ekspansionsevne, som ikke engang lot sig hemme av den samtidige økonomiske nedgangsperiode. Det er et forhold, som maa betegnes ikke bare som et naturlig utslag av de muligheter, som var lagt tilrette gjennom otti-aarenes arbeide, men ogsaa som et produkt av selve den nye tidsretning. Den naturlige konsekvens av denne utvikling skulde været at Kristiania hadde stillet sig forstaaelsesfuld overfor den utskiftning paa det unionelle omraade, som vi har nævnt blev indledet gjennom venstrekravet om opprettelse av eget norsk konsulatvæsen; men som bekjendt kom det toneangivende Kristiania til at indta det stik motsatte standpunkt — et forhold, som forøvrig hænger intimt sammen med byens hele politiske utvikling gjennom de to nærmest foregaaende aartier. Følgen var, at Kristiania fra vinteren 1891 til høsten 1895, da unionskonflikten fik sin foreløbige avslutning, blev skuepladsen for en række begivenheter av politisk art, som liver karakteristisk op i dens historie, samtidig med at endel andre helt neutrale begivenheter, som vi skal komme nærmere tilbake til, peker tydelig frem mot et større Norge, og dermed ogsaa mot et større Kristiania med et sikrere nationalt rygstød. Under disse omstændigheter var det ikke nok, at ministeriet Sverdrup var sat utenfor sommeren 1889 og erstattet av den første Stang'ske regjering, selv om denne regjering traadte til med fuld parlamentarisk ret. Utviklingen godtgjorde paa et tidlig tidspunkt, at «regjeringen ikke var i pagt med folkeaaenden» — for at benytte et uttryk av Morgenbladet i en anden forbindelse — og gjennom de begivenheter, som ledet til ministeriets fald 23. februar 1891, blev der ført avgjørende bevis i saa henseende. Kristiania gjennomlevet i løpet av fire-fem uker en overordentlig bevæget tid, som blev yderligere markert ved at kongefamilien opholdt sig i byen. Nu som altid var flaget paa Kristiania slot ensbetydende med politisk stormvarsel i Norge.

Men selv om politiken i utpræget grad tok opmerksheten fangen, først paa grund av den situation, som var skapt ved de sidste tidens

begivenheter og dernæst fordi det var valgaar, hændte der selvfølgelig ogsaa utenfor politiken et og andet, som vakte opmerksomhet og samlet en større eller mindre del av den offentlige interesse om sig. Husebyrendet, søndag 8. februar — for at nævne et eksempel — som blev overværet av prinserne Carl og Eugen — fandt sted under en enorm tilstrømning av tilskuere, som fyldte Drammensveien med gaaende og kjørende og satte Vestbanens transportevne paa den sterkeste prøve. Avisernes referater er betegnende for de krav man stillet. »Som sedvanlig var det kun de færreste som klarte hoppet uten at falde«, heter det i et av dem¹, »men saa hoppet de da ogsaa ganske vældig før de stupte, høit op og langt frem — indtil 20 meter og derover.« Samtidig fandt et talrig publikum vei til Frognerkilen, hvor Norsk Traverselskab holdt et ypperlig arrangert stevne, som vilde været ideelt, hvis det ikke midt under løpet hadde sat ind med en usedvanlig tæt taake. Etpar skoitematcher paa Skøiteklubbens bane ved Majorstuen, som fortæller om hvor langt man nu var naadd i retning av skøitebaner iland, maa likeledes tages med i vinterbilledet. Kort sagt, ingen kan længer være i tvil om at vintersporten har erobret Kristiania og at tuseners tanker gaar mot søndagsstevnernes spænding under hverdagslivets arbeide.

En sensation av en anden art, men allikevel en begivenhet i sit slags, var førsteopførelsen paa Christiania Theater (26. februar) av Ibsens *Hedda Gabler*. Den blandede mottagelse, stykket hadde faat paa forskjellige utenlandske scener, hadde gjort sit til at øke interessen for det her i byen, »da vort publikum er vaagnet til bevidsthet om, at det dog er det selv, som har det sidste ord i denne sak«². Følgen var, at der allerede klokken 7 om morgenen den dag stykket skulde opføres var en anselig kø utenfor teatrets billetkontor i Ole Olsens musikhandel, og da utsalget blev aapnet en time senere, kunde det straks konstateres at alle billetter var revet bort aftenen i forveien. Selve forestillingen gjorde ingen nævneværdig lykke hos det forventningsfulde publikum, som hadde fylt teatret til sidste plads, og som »i det hele tat maatte betragtes som repræsentativt«. Det var nærmest de lettere repliker, som slog an — særlig den tilfældige »om ikke Tesmann kunde bli statsminister«. Midt i den regjeringskrise som vi har nævnt, at man befandt sig i, kunde intet spørsmaal være mere betimelig. Publikums stormende munterhet godtgjorde paa en overbevisende maate, at flertallet utvilsomt foretrak Tesmann for rektor Steen, som kongen hadde ladt telegrafer efter dagen i forveien.

Men den mest opsigtvækkende begivenhet i første fjerdingaar av 1891 var allikevel den voldsomme brand i Vollmanns gaard (Kongens gate 22)

¹ Verdens Gang no. 34, 1891.

² Ibid. no. 51, 1891.

B R A N D E N I V O L L M A N N S B A Z A R

nat til søndag 22. mars, som helt ødelagde Vollmanns Bazar — en forretning, som i en aarrække hadde været noget av en integrerende del av byen og en av dens seværdigheter. Branden, som brøt ut ved 1-tiden om natten, var usedvanlig rik paa dramatiske enkeltheter, men heldigvis førte den ikke til noget tap av menneskeliv, skjønt man oftere kunde frygte det værste. Trods den sene nattetime og 11 graders kulde strømmet folk til fra alle kanter av byen, lokket dit av det mægtige ildhav. Særlig

*Vollmanns etablissement i Kongens gate.
Efter træsnit fra 1876.*

virkningsfuldt blev skuespillet, da bazarens svære lager av fyrverkerisaker gik i luften, og raketter og romerske lys i brogede farver banet sig vei gjennom flammerne. Paa dette tidspunkt truet branden med at bryte gjennom til Ollendorffs gaard i Kirkegaten — altsaa den motsatte vei av ildretningen i 1858¹ — da det heldigvis i sidste øieblik lykkedes at begrænse den og dermed at avverge en katastrofe av uberegnelige følger. I løpet av de nærmeste dage var der rene valfarter ned til brandstedet, som forøvrig var avstengt av politi, bl. a. av hensyn til den fare det var

¹ Jfr. Kr. anias historie, IV, pag. 429.

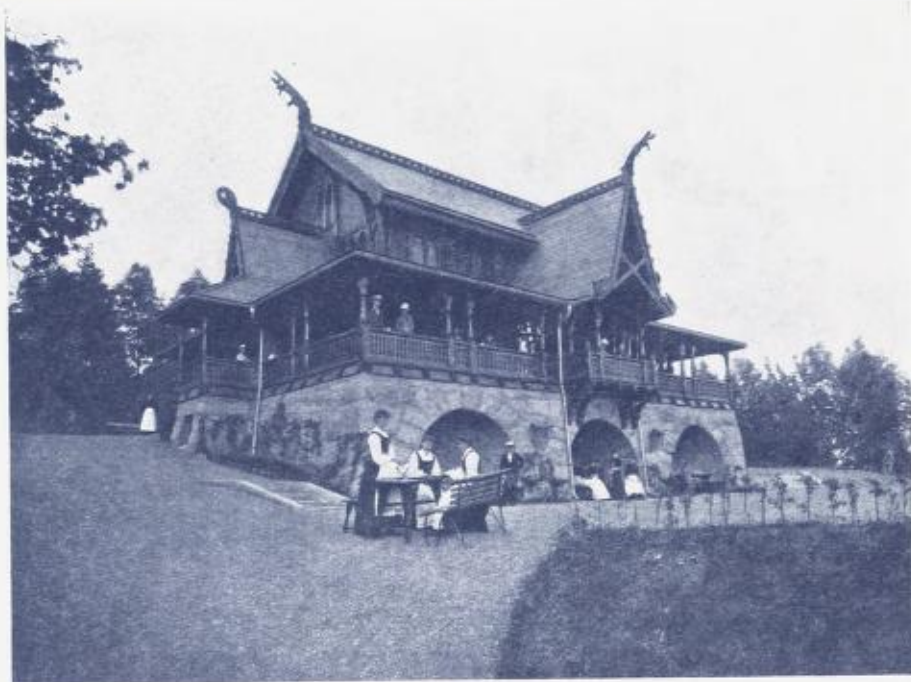
forbundet med at færdes i nærheten av det. I den friske kulde mindet den brændte bygning med sine førkullede mure om et ispalads med de mest fantastiske formationer, heter det i et av referaterne, og i det hele tat maa branden karakteriseres som en typisk storbybrand, forsaavidt som den medførte en samlet skade paa 1 mill. kroner, skjønt den bare gik utover en enkelt bygning. Desuten odela den over 200 telefonledninger — et nyt moment ved en slik anledning, som her spiller ind for første gang paa en virkelig opsigtvækkende maate. Telefonselskapets folk fik det derfor i de nærmeste dage travelt med at knytte alle de brudte traade sammen igjen, og som løn høstet de, ifølge en av aviserne, »tilskuernes udelte beundring for den akrobatiske færdighet de viste ved at klatre omkring paa de høie tak og sno sig paa rensningsverkerne»¹. Der er i denne skildring en reminiscens av smaabyen, som fortæller om, at byens befolkning endnu ikke helt har vænnet sig til de forskjellige storstadsforeteelser og derfor har tid til at fæste sig ved dem.

Nogen uker før denne begivenhet var ministerkrisen løst ved dannelsen av den første Steen'ske regjering, 6. mars, og kongen atter reist tilbake til Sverige; men etpar maaneder senere reiste der sig et nyt uveir med svære dønninger i følge. I en tale i den svenske riksdags førstekammer 3. mai 1891 lot statsminister Akerhielm, rigtignok i et møte for lukkede døre, falde de bekjendte ord om at *tala svenska med norrmanen* — en uttalelse, som det er unødvendig at karakterisere nærmere, men som selvsagt vakte den største opsigt i Kristiania og var dagens samtalemne i ukevis paa grund av den svære pressekampagne den gav støtet til. Nogen uker senere vedtok Studentersamfundet med 429 mot 363 stemmer at heise rent flag paa sin bygning 17. mai — en begivenhet, som likeledes bidrog til at skjærpe motsætningerne. Nationaldagen selv tok farve av stemningen. Hele tre »voksne» tog marscherte gjennom byen — avholdstoget, det ordinære tog og stemmeretstoget, hvorav det sidste tallet 38 korporationer under specielle faner og merker; i spidsen blev der baaret 2 hvite faner med indskriften: Almindelig stemmeret. Historisk har dette forhold sin interesse, forsaavidt som det er første gang i byens historie, at det officielle venstre demonstrerer for denne programsak. Til gjengjæld var det sidste gang det »ordinære» tog passerte gjennom byen. For alle parter var veiret noget av en forfærdelighet den eftermiddag; men det synes allikevel efter Morgenbladets referat, som i dette tilfælde skulde og burde være det mest upartiske, at ha gaat værst utover det »ordinære» tog. »De for størstedelen ubeskyttede festdeltagere», heter det, »blev gjennemblødt til skindet; de fine søndagsklæder klinte sig silende vaate

¹ Verdens Gang, no. 75, 1891 (jfr. 74, hvor der meddeles assurance-oplysninger).

ind til kroppen; nystivede skjorter og hvite festslips geraadet i en sørgelig opløsningstilstand — kort, den ulykkelige skare frembød et lidet lystelig skue . . . . Nede paa Fæstningspladsen saa det litet folksomt ut. En større afdeling politi, som var udkommanderet for at holde orden, befandt sig i omtrent enesiddelse av pladsen før toget kom. Med dette fulgte endelig modige paraplyforsynede medborgere, som der dannet en kreds om talerstolen.* Under disse omstændigheter er det, som vi allerede har antyd-

*Sankt Hanshaugens restaurant.
Efter fotografi.*

ikke at undres paa, at dette tog sætter et skille i 17. mai-togenes historie her i byen, og man næste gang gik over til noget helt nyt.

Vaaren kommer — og glider over. Sommeren sætter ind med sol og utfartstrang. Parkanlægget paa St. Hanshaugen hævder fremdeles sin popularitet som det mest bekvemme tilflugtssted for byens indvaanere om sommerkveldene, hvor de i stigende utstrækning »tyr hen for at trække frisk luft og nyde den vidunderlige utsigt over land, by og fjord¹. Kommunestyret hadde i korrekt erkjendelse av »hvilken lykke det er for

¹ Verdens Gang no. 101, 1891.

en bybefolkning at ha et saadant parkanlæg midt inde i byen«, aaret i forveien bevilget de nødvendige midler til opførelse av en restaurantbygning paa sydskraaningen av St. Hanshaugen, og sommeren 1891 stod den færdig og blev indviet med en officiel fest — i rum tid før den egentlige sæson tok sin begyndelse. Men ikke det alene. Der skapes tradition om parkanlægget, og ungdommen gjør her en indsats, som har krav paa at huskes. Sankthansdag s. a. blir Asbjørnsens karakteristiske statue, modellert av Brynjulf Bergslien og støpt i zink ved Drammens Jernstøberi, avslørt i parken ret nedenfor bassinet i overvær av kommunestyret, skolebestyrere og lærere og desuten flere hundre skolebarn under sine faner. Paa Kristiania bys vegne overtok borgermester Christie statuen, som var reist væsentlig ved bidrag fra hovedstadens skoleungdom til minde om en av de mest sympatiske skikkelser i norsk digtning og friluftsliv og samtidig en av de typiske personligheter i sin samtids Kristiania.

Sommeren sætter ind med sin heteste sol, og i en artikel med overskriften *Naade* anroper Verdens Gang¹ alle, som endnu eier vilje og evne til at hindre, at det nye teater lægges i Studenterlunden, om at gjøre sin indflydelse gjældende. »Det første spadestik, som skal ødelægge det vakreste parti som Norges hovedstad eier, har endnu ikke begyndt at mudre i Studenterlunden«, heter det, »og forsaavidt er endnu ikke noget tapt direkte. Nu holder stemningen i byen paa at svinge; derfor er tiden inde til at benytte sig av den og redde »hovedstadens eneste europæiske parti« fra at bli lemlæstet. Flere blade tar del i diskussionen paa samme side, deriblandt det nye konservative organ *Ørebladet*, som snart skulde erobre sig en plads ogsaa paa det kommunale omraade. Som bekjendt fik denne diskussion ingen praktisk betydning; men der er allikevel i denne samstemmige appel om at verne om byens skjønhed et værdifuldt moment av borgerfølelse, som ikke faar mindst betydning, naar den ses paa bakgrund av den politisk sterkt oprevne tid i stat og kommune.

Mot høsten blir der fart i politiken igjen. Kristiania kommer hjem fra landet med friske kræfter paa alle hold, færdig til at gaa i gang med valgkampen. Den liberale forening holder møte i anden halvpart av september; men Verdens Gang erklærer straks at det er »en feil dennegang som tidligere, at man begynder altfor sent.« Det er forresten venstres egen skyld, siden partiet driver sit arbeide her i hovedstaden uten plan og energi med det resultat, at byen staar som »det reaktionære fænomen av en hovedstad« den nu er kjendt for. Det var utvilsomt et ord i rette tid, og

¹ Verdens Gang no. 160, 1891.

sikkert er det, at de gav uttryk for en almindelig utbredt opfatning inden byens venstre; men noget praktisk resultat kunde dette valgarbeide i ellefte time selvsagt ikke føre til. Selv den omstændighet, at Kristiania Arbeidersamfund, som mange betegnet som noget av »en socialistisk rede«, med overvældende flertal uttalte sig for valgalliance med Den liberale forening¹, viste sig ikke at føre til maalet. Høire seiret nu som bestandig omdend med et betydelig svakere flertal — i alt med 1447 stemmer, 2878 ved valget i 1888. Sammenlignet med venstre, som øket sit stemmetal med 493, kunde høire bare vise en tilvekst paa 62. Verdens Gang er ikke sen til at fæste opmerksomheten ved forholdet, og ganske enkelt betegner bladet dette valg som »Kristiania bys sidste høirevalg«, saafremt hovedstadens venstre næste gang tar op valgarbeidet i tide².

Men endnu var aarets politiske historie ikke avsluttet for Kristianias vedkommende. Det trefarvede flag, som vi har nævnt var heist paa Studentersamfundets bygning 17. mai — efter manges mening ved en overrumpling — hadde stadig forekommet en hel del av Samfundets medlemmer at være en utilbørlig demonstration, og det gjaldt derfor at faa det ned igjen snarest mulig — helst inden 4. november, saa foreningsdagen kunde feires saa loyalt som mulig. Spørsmålet vakte almindelig interesse i byen ogsaa utenfor studenterkredse, mens der inden den akademiske stand fandt sted en likefrem masseindmeldelse i Samfundet. Saken kom til behandling paa et bevæget møte 31. oktober med det resultat, at et forslag om at Studentersamfundet atter skulde heise unionsflaget paa sin bygning blev vedtat med 434 mot 378 stemmer³.

Nogen uker før avslutningen av valgene⁴ blev konsulatkomiteens indstilling med dens enstemmige konklusion om oprettelse av eget norsk konsulatvæsen lagt frem for almenheten. Det var en begivenhet av rang politisk og økonomisk set, og i den offentlige diskussion rykkes selvsagt ikke mindst det sistnævnte moment i forgrunden i form av angrep fra venstrehold paa det forældede forretningssyn i Kristiania — i motsætning til den moderne opfatning av handelslivet, som hadde fundet uttryk i konsulatkomiteens indstilling. Selvfølgelig var høirepressen ut fra sin opfatning av næringslivet og dets krav nødt til at gi svar paa tiltale, og diskussionen i hovedstadspressen om konsulatkomiteens indstilling og senere om regjeringspropositionen av 1892, som vi straks skal komme tilbake til, gaar derfor ind i byens historie, ialfald indirekte, som endel

¹ Jfr. Verdens Gang no. 240, 1891.

² Ibid. no. 252, 1891.

³ Forslaget blev begrundet med, at Studentersamfundet ønsket at indta »en neutral stilling under døgnetts politiske kampe«.

⁴ Det siste av aarets valgmandsvalg (Tønsberg) fandt sted 7. december.

av det partioppgjør mellem venstre og høire, som hadde fundet sted like siden byutvidelsen. Aaret 1892 aapnet med likefrem at understreke dette forhold, og som en særlig betydningsfuld begivenhet staar Norsk Skibsførerforenings generalforsamling i Kristiania i dagene omkring 20. januar, hvor 449 skibsførere stemte for egne konsuler¹, mens 83 stemte mot. Det var en votering, som var skikket til at vække den største opmerksomhet, ikke mindst paa grund av den overvældende tilslutning høires synsmaater altid hadde fundet inden sjømandsstanden i Kristiania, og det er en kjendsgjærning, at den blev et moment av betydning for sakens behandling i Stortinget.

Stortingets høitidelige aapning 9. februar ved kong Oscar personlig bragte paany fart i den politiske diskussion. Aarsaken var i væsentlig grad den, at trontalen ikke indeholdt noget om spørsmålet egen norsk utenriksminister — eller med andre ord den sak som regjeringen var kommet til roret paa, og som valgkampen hadde dreiet sig om — samtidig med at der i spørsmålet om konsulatsaken, som vælgerne ikke hadde hat anledning til at ta standpunkt til, bare blev bebudet en redegjørelse uten løfte om fremsættelse av proposition. Det er spørsmaal, som ikke vedkommer Kristiania direkte, men som allikevel har krav paa at erindres, fordi de danner grundlaget for diskussionen om den unionelle utskiftning i det nærmeste halvaar fremover — saaledes som den blev fort i hovedstadspressen med bestemmende indflydelse for det hele land og dermed ogsaa med evne til at præge byens liv.

Like i begyndelsen av denne tid, som skulde bli saa sterkt bevæget, indtraf der en begivenhet, som ganske naturlig gjorde et sterkt indtryk. Johan Sverdrup, som ved stortingsvalget høsten i forveien var kaaret til 4. repræsentant for Stavanger amt, døde 17. febrnar 1892 paa et privat-hotel her i byen av hjertelammelse efter et tilsyneladende mildt anfall av influenza.

Hans eftermæle i hovedstaden, som rummet saa mange steile motsætninger, og i hvis kommunale anliggender han hadde grepet direkte ind ved flere anledninger², kunde under de daværende forhold vanskelig ydes fuld retfærdighet; det er derfor let at paavise ved en kritisk vurdering av de samtidige mindeartikler om ham, hvor grænselinjen trækkes for snevert eller for vidt i retning av anerkjendelse. Til gjengjæld blev hans begravelse fra Trefoldighetskirken 25. februar en begivenhet av de mindeværdige. Fra offentlige og endel private bygninger vaiet flag paa halv stang; utenfor Stortingsbygningen var der strodd bar. Trefoldighetskirken

¹ Herav 295 ubetinget; 154 med forbehold, særlig hvad utgifterne angik.

² Eksempelvis 1869 ved sit forslag om Kr. anias utvidelse som gik igjennem i Odelstinget. Jfr. Kr. anias historie IV, pag. 555 flg.

var smakfuldt dekorert med flor og draperier, navnlig for korets vedkommende, hvor kisten var anbragt under en mægtig baldakin, hvis tungt nedhængende, stjernebesaadede draperier var av stilfuld virkning. Utenfor kirken helt op til Vor Frelzers gravlund saavel som inde paa kirkegaarden paraderte militær. Begravelsen var sat til kl. 2, men allerede fra kl. 12 begynde tilskuere at stille sig op, og ved 1-tiden var gaterne utenfor kirken fylt av svære menneskemængder, mens den ene korporationsfane efter den anden rykket op. Fra prædikestolen holdt sogneprest Müller (Østre Aker) mindetalen, der formet sig som en følt, men samtidig behersket hyldest til Sverdrup som offentlig mand. Paa Stortingets og regjeringens vegne la præsidet Sivert Nielsen og statsminister Steen hver sin sølvkrans paa baaren; derefter fulgte en række kranser fra institutioner og korporationer, som Sverdrup var kommet i mere eller mindre intim kontakt med gjennem sit lange arbeidsliv. Kisten blev baaret ut av kirken av stortingsrepræsentanter for Akershus og Stavanger amter og placert paa likvognen, som var forspændt med 4 heste, drapert i sort. Med marschallerne, Studentersamfundet og endel andre korporationer i spidsen bevæget derefter det mægtige følge sig til kirkegaarden, mens fane efter fane sluttet op efter likvognen. Men det var allikevel mere partihøvdingen end folkehøvdingen, som fik sin hyldest, og neppe hadde jorden lukket sig over ham, før kampen om flaget og konsulatsaken viste, at der endnu var lang vei til samling.

De nærmeste tre maaneder fremover er fra et spesielt Kristiania-standpunkt uten nævneværdig interesse bortset fra den opmerksomhet det vækker, at den radikale ungdom inden Studentersamfundet omgaaes med planer om at stryke unionsflaget endnu engang og faa det trefarvede op isteden. Det er en demonstration, som det selvsagt gjælder at forhindre, og efter energiske anstrengelser lykkes det at slaa angrepet tilbake med 352 mot 345 stemmer¹. Umiddelbart efter begynde byen at ruste sig til 17. mai-dagen — officielt. Efter de sørgelige erfaringer fra aaret i forveien, som vi har skissert i det foregaaende, gjaldt det at hitte paa noget for at gjøre det »ordinære« tog »ekstraordinært«, og 17. mai-komiteen hadde derfor bestemt sig for at arrangere det i form av et festoptog, med et stilfuldt apparat. Det er bare billig at indrømme, at arrangementet var særdeles vellykket. I spidsen for toget, som drog ut ved 6-tiden fra Tordenskjolds plads og fulgte den sedvanlige rute via Karl Johan og Kirkegaten til Fæstningen, red paa statelige heste 4 herolder som repræsentanter for hver av rikets stiftstæder. Derefter fulgte paa 14 vogne

¹ Det endelige resultat blev først offentliggjort to dage senere (mandag 9. mai), da der var indsendt ikke mindre end 84 skriftlige stemmesedler, som først maatte prøves. Herav var 60 for og 24 mot unionsflaget.

forskjellige grupper, som forestillet fredens sysler, deriblandt gruppen for kunst og videnskap saavel som for jordbruk; desuten turnerne som dannet en stilfuld del av toget. Restauratorforeningen med en diger Gambrinus tronende paa toppen av en mægtig tønne hjalp ogsaa til at faa humøret op. Hovedtoget var, som sedvanlig i de senere aar, Venstres stemmeretstog med rute fra Youngstorvet til Tullinløkken via Stiftsgaarden i Raadhusgaten, hvor der blev overrakt statsminister Steen en adresse bl. a. med krav om almindelig statsborgerlig og kommunal stemmeret for mænd. Etpar timer i forveien hadde statsministeren mottat en lignende adresse, bare i en mere utvidet form, fra arbeidernes tog, som demonstrerte til fordel for almindelig statsborgerlig stemmeret for mænd og kvinder og »Kommunal stemmeret straks«. Et beskedent »avholdstog« paa ca. 1500 deltagere fuldender listen over dagens demonstrationer. Men forat der allikevel skulde være et pust av national samling over dagen, blev der utlagt tegningslister til utrustning av et *Vikingskib*, som man allerede hadde tat initiativet til i sjøfartskredse med den verdensutstilling for øie, som skulde holdes i Chicago sommeren 1893 til minde om 400-aaret for Columbus' opdagelse av Amerika. Det var et tiltak, som ikke kan betegnes som et særlig Kristiania-foretagende, siden tegningslister var lagt ut overalt i landet; men det fik allikevel særlig interesse for hovedstaden som den by færden kom til at drage ut fra¹.

Imidlertid gik konsulatsaken den regelmæssige vei fra proposition gjennem komite-indstilling frem til behandling, og fredag 10. juni 1892 stod den opført som sak no. 16 paa Stortingets kart. Efter forslag av præsidenten (Sivert Nielsen) blev den efter en kort debat sat først paa dagsordenen og derefter undergit en to dages indgaaende debat. Slutresultatet blev, at Stortinget med 63 mot 49 stemmer vedtok Konstitutionskomiteens indstilling om oprettelse av eget norsk konsulatvæsen, samtidig med at regjeringen, likeledes i overensstemmelse med indstillingen, blev anmodet om at indlede forhandlinger med Sverige om avviklingen av det konsulære fællesskap og at forelægge resultatet for næste storting. Det var en beslutning, som i sine følger skulde komme til at gripe dypt ind i Norges nyere historie, samtidig med at den bevægelse, den skapte i de nærmeste fem-seks uker fremover, i første række kom til at sætte sit præg paa Kristiania.

Sensationen begyndte med at kong Oscar 29. juni, to dage efter sin ankomst til byen, holdt statsraad paa Slottet til behandling av sporsmaalet. Det sedvanlige træløstmarked, som fra gammel tid knyttet sig til Sankthans-uken, og ved siden derav en landbruksutstilling, som hadde faat

¹ Avreisen fandt sted fra Piperviken en aprilsondag (1893) i straalende veir og under stor tilslutning av tilskuere.

livlig tilslutning, førte med sig, at der var et større antal tilreisende end vanlig i byen fra de forskjelligste kanter av landet, og det behøver neppe at fortællles, at de gjennemgaaende var mindst likesaa politisk interessert som byens egen befolkning. Følgen var, at der hersket et bevæget folke-

*Flagbillede.
Efter maleri av Christian Krohg.*

liv paa Karl Johan allerede ved 11-tiden, da regjeringens medlemmer begav sig til Slottet. Utover formiddagen øket mængden; de forskjelligste rygter var i omløp, og paa alle hold var spændingen like stor — baade hos den myldrende mængde av spaserende og hos de kafégjester, som hadde slaat sig ned paa Grand og i Saras telt for at være mest mulig i brændpunktet av begivenheterne. Da avisernes ekstrablade straks efter

kl. 2 bragte den første melding om sanktionsnegtelsen og regjeringens demission, vakte det en bevægelse, som man maatte tilbake til otti-aarenes heteste kamptid for at finde sidestykke til. Allerede samme dag tok Den liberale forening initiativet til et *Folketog* til regjeringen, og om aftenen kom det paa en generalforsamling i Arbeidersamfundet, som var besøkt av ca. 500, til patriotiske demonstrationer av en umiddelbar karakter.

Ideen med *Folketoget* viste sig at slaa utmerket an. Trods den korte tid til forberedelse og de mange sommerutflugter, som var planlagt av forskjellige foreninger, og som ikke kunde indstilles — og sidst og ikke mindst uagtet et av aarets mest populære sportsstevner¹ fandt sted omtrent samtidig med toget, fik demonstrationen allikevel en livlig tilslutning. Utgangspunktet var Tullinløkken, hvor der ved 2-tiden samlet sig en række korporationer og tilskuere i tusenvis, og hvor Bjørnson i en tale fuld av humor og ironi, som gang paa gang blev avbrudt av stormende bifald, mindet om den situation landet nu befandt sig i, og de krav den førte med sig. Derefter marscherte toget via Universitetsgaten, Karl Johans gate og Løvebakken til Stiftsgaarden, hvor toget gjorde holdt, mens en deputation overbragte en adresse. Statsministeren og regjeringens medlemmer var her gjenstand for store ovationer, men allikevel ikke uten mislyd; indimellem hurraerne lød »en ihærdig pipen« fra et av vinduerne over paa den anden side av gaten, uten at det var mulig at faa øie paa piperen.

To dage efter *Folketoget* oplevet byen en motdemonstration av samme art som forlængst er gaat over i historien under navnet *Kongetoget*. Det fandt sted 5. juli kl. 6 om eftermiddagen fra Tullinløkken til Slottet. Toget, som, efter hvad venstrebladene indrømmer, hadde faat en usedvanlig tilslutning, var ypperlig arrangert. Der var utgaat opfordring om almindelig lukning av butikkerne saa tidlig, at betjeningen kunde bli med i toget, og en række verksteder sluttet ogsaa tidligere end vanlig. Fra Fredriksstad, Moss, Lillestrøm, Drammen, Asker og flere andre steder kom der med dampskib og jernbane en mængde folk til byen for at være med i toget — i stor utstrækning arbeidere, som var sendt avsted paa lysttur med fuld dagløn og smaa personlige utgifter — eksempelvis 1 krone tur og retur fra Fredriksstad, for ikke at tale om at mange blev befordret helt gratis. Paa denne maate kom toget til at faa et sterkt islæt av utenbys-elementer, et forhold, som det ikke er uten interesse at være opmerksom paa.

I alt var 18 korporationsfaner med i toget, desuten 75 unionsflag, som var fordelt med passende mellemrum, og endel trikolorfaner med forskjellige indskrifter — eksempelvis: Broderfolkenes vel; Jeg vil verge mit

¹ Krania Velocipedklubs vaarkapridt paa klubbens bane ved Bygdø.

land; Fuld likestillehet i Unionen o. lign. Toget marscherte med en præcision, som omtales med udelt anerkjendelse i referaterne dagen efter, samtidig med at musikkorpserne ihærdig spillede *Ja, vi elsker* og *Sønner av Norge*. Det virket som noget av en utfordring under de daværende forhold, og Kristiania-humøret, som var fyldig repræsenteret langs togets vei — navnlig i de tette folkemasser paa begge sider av Slotsbakken — undlot ikke at finde uttrykk for stemningen. Ironiske utbrud som: *Hils Åkerhielm! Välkommen åter! Raska på, gossar!* og lignende blev slynget utover toget ledsaget av lattersalver fra mængden. Først oppe paa Slotspladsen var deltagerne i toget ubestridt situationens herrer, og da de defilerede forbi slotsaltanen, hvor kongen, dronningen, kronprinsen og kronprinsessen hadde tat plads omgitt av hoffets funktionærer, naadde begeistring en styrke og umiddelbarhet, som feiet alt med sig. De demonstranter som endnu hadde været istand til at hævde sig paa forskjellige kanter av pladsen, foretrak i ordets bokstavelige forstand at »stikke pipen i sæk«. Efterat toget hadde gjort holdt, blev Kongesangen sunget med blottede hoder, fulgt av leverop for kongehuset og unionen. Kong Oscar svarte — først med et: Længe leve fædrelandet; derefter, om litt, med et: Længe leve hengivenhet mellem konge og folk — begge mottatt med stormende tilslutning. Inde paa Slottet blev kongen komplimentert av en deputation med grosserer Engelhart Andresen som formand, som læste op en kort adresse, der samlet sig i ønsket om, at »foreningen mellem de tvende nordiske riker maa berede vore barn som vore fædre og os lykke og fremgang.« Kong Oscar takket hjertelig og bevæget. Fra slotsaltanen utbragte høiesteretsadvokat Lumholtz et: Længe leve vor folkekjære konge Oscar den anden, som blev hilset med endeløse hurraer og Kongesangen; kongen svarte med et: Længe leve kongeriket Norge — likeledes hilset med hurraer. Desuten fik kongehusets øvrige medlemmer sine loyale hurraer. I det hele varte demonstrationen foran Slottet vel en time, og omtrent hele tiden opholdt de kongelige sig paa altanen, utrættelig hyldet og likesaa utrættelig hilsende. Derefter drog toget ned Wergelandsveien hvor Emil Stang bodde, og hvor han blev livlig hyldet underveis, og fortsatte saa videre til Tullinløkken, hvor det blev opløst.

Om de følelser, som besjælet det toneangivende Kristiania ved synet av dette tog, er det tilstrækkelig at benvise til Morgenbladets ledende artikel dagen efter. »Christiania har endnu aldrig set en demonstration saa gripende«, heter det, »som den der igaar fandt sted for Norges konge. Det var som hyldningstoget aldrig vilde ta ende; hurraropene aldrig vilde dø hen. Det var folket, der i kongens person hyldet friheten og fædrelandet, nedlæggende en protest mot de misbruk der trues med i frihetens og fædrelandets navn . . . . . Christiania har været i feststemning idag.

Flag overalt . . . . . Alene de bygninger, som H. Maj. Kongens norske regjering raader over, de radikale arbeiderforeninger samt Studentersamfundet demonstrerte med tom flagstang.* Under disse omstændigheter er det ganske naturligt, at kongemagtens repræsentant ikke fandt sig opfordret til at gjøre noget tilbaketog, og da paa den anden side Stortinget ikke hadde nogen midler til at tvinge sit standpunkt igjennem, blev resultatet en yderligere tre ukers krise, som først kom til avslutning 26. juli, da Stortinget enstemmig vedtok et kompromisforslag, fremsat av Bergensrepræsentanten Chr. Michelsen¹.

Hermed var floken løst for denne gang, og stortingsmændene og kongefamilien kunde atter reise hjem, hver til sit; samtidig kunde Kristiania ta sig sine velfortjente ferier uten at risikere at bli utsat for nogensomhelst overraskelser. En anden sak var det, at det som var hendt satte et merke i byens erindring, som ikke fristet til gjentagelse trods den øieblikkelige sukses. Det er derfor ikke ingen tilfældighet, at der bare er dette ene politiske Kongetog i byens historie.

¹ Det gik i korthet ut paa en anmodning til regjeringen om at ta sin avskedsansøking tilbake, mot at konsulatsaken blev utsat indtil videre — et begrep som statsminister Steen i et stortingsmøte dagen efter fortolket derhen, at det rummes og begrænses av den nuværende budgettermin. -

FRA KONGETOGET TIL SYSTEMSKIFTET INDEN KOMMUNEN

Kongetoget av 5. juli 1892 var, som vi allerede har antydnet, baaret av en saa sterk og umiddelbar stemning, at det vilde være faafængt at diskutere oprigtigheten ved det som politisk demonstration. Det er imidlertid ikke dette som har interesse i forbindelse med Kristianias historie, likesaa litt som spørsmålet om, hvorvidt denne demonstration kan betegnes som klok, set fra et eksklusivt høirestandpunkt. Hovedspørsmålet er, hvorvidt den kan siges at være i pagt med den fremgangslinje i byens utvikling, som traadte stadig sterkere frem i dagen i begyndelsen av nitti-aarene ikke minst i retning av økonomisk selvhævdelse, og dette spørsmål maa efter vor opfatning besvares avgjort benegtende.

Stort set kan det siges, at byens forretningsstand saavel som kommunestyret endnu stod helt uforstaaende overfor hvad vi vil kalde konsulatsakens Kristiania-side — det enkle faktum, at opprettelsen av et moderne konsulatvæsen med den hovedopgave at ta sig direkte av vårt lands handels-, industri- og sjøfartsinteresser i første række vilde komme hovedstaden til gode. Det er dette forhold, langt mere end den forbigaaende demonstration, som har sin betydning i byens historie som en forklaring paa den merkelighet, at Kristiania forretningsverden paa et særdeles viktig overgangsstadium i byens liv lot sig trænge tilside av tomtejobbere og gaardspekulanter med det resultat som vi senere skal komme tilbake til. Det var en beklagelig misforstaaelse av tidens krav, som enkelte av de mest fremsynte var opmerksom paa allerede dengang — eksempelvis en forfatter i Verdens Gang. »En av byens opgaver«, skriver han, »er at frigjøre sig for den merkantile avhengighet av utlandet paa mangfoldige specielle omraader, hvor vore forhold hittil har været for smaa og for splittet til at byde noget selvstændig . . . Der er intet i veien for at tænke sig, at Kristiania drev fragtfart som Bergen i Vestindien og Østasien eller Amerika-trade og Middelhavsfart som Kjøbenhavn. Hvad om Kristiania utviklet en papirindustri, som forsynte den halve verden med makulatur, billig pap og simple tapeter? Eller bedre, fandt paa at drive noget som andre lot ligge . . . . Bakefter kunde de opta den nuværende maate at

kjøpe tomter og fremtidsgaarde og hvile ut paa et tilstrækkelig fond av husleie¹.

Bakgrunden for disse betragtninger er de storindustrielle muligheter, som Kristiania rummet under et rationelt utviklet næringsliv, men som det endnu skulde ta aar at naa frem til; samtidig har forfatteren ogsaa oinene oppe for hovedstadens betydning som knutepunkt i landets jernbanenet — nu da spørsmaalet om en Bergensbane og en Nordbane allerede stod paa dagsordenen. Det var navnlig dette forhold, som satte fart i tomtespekulationerne, og det har sin interesse at være opmerksom paa, at de allerede var ganske godt i sving saa tidlig som i 1892 paa trods av nedgangstiden — eller om man vil som følge av den.

Børs- og handelskomiteens officielle beretning om forholdene i første halvpart av nitti-aarene gir et nedslaaende billede av hvorledes hovedstadens forretningsliv laa an i disse aar. Paa alle hold lød klager over »stagnation og flauhet« inden forskjellige brancher, og selv om disse besvælinger til sine tider ikke var saa litet overdrevne, var der allikevel adskillig berettigelse i dem. Værst var det med skibsfarten, som hadde faat et sterkt fremstøt under høikonjunkturen nogen aar iforveien, og som nu pludselig faldt tilbake med det resultat, at den tilgang av tonnasje, som byen hadde faat i denne tid, navnlig i retning av seilskibe, blev følt som noget av en dødvandsflaate. Rigtignok blev denne flaate indviet til undergang snarere end man skulde tænkt sig — ikke bare i den forstand at den blev utkonkurrert av dampskibene paa alle kortere farvand og bare var istand til at hævde sig i fjerne trader — som f. eks. paa Østasien og vestkysten av Nordamerika, men ogsaa fordi forlisprocenten inden den norske seilskibsflaate samtidig naadde en uforholdsmæssig høide, ikke mindst inden Kristiania-flaaten; følgen var, at der over hele linjen indtraadte en betragtelig forhoielse av assurance-præmierne. Men dette var igjen ensbetydende med økede utgifter for skibsfarten, som praktisk talt ikke hadde andet at falde tilbake paa end dampskibene, hvis nettofortjeneste imidlertid »neppe overskred det nødtørftige«. Summen av alt dette er, at Kristianas dampskibsfart i første halvpart av 1890-aarene i virkeligheten befandt sig ved noget av et tidsskille i sin utvikling, og det er ingen tilfældighet, at dette tidspunkt netop falder sammen med det utskiftningsarbeide som var indledet paa det unionelle omraade ut fra en anden opfatning av konsulernes stilling end tidligere.

I de ti aar, som var gaat siden Fearnley & Eger hadde tat initiativet til grundlæggelsen av dampskibsrederi-virksomhet i større stil, hadde der for Kristianas vedkommende fundet sted en forholdsvis rask utvikling

¹ Verdens Gang no. 237, 1892.

paa dette vigtige omraade. Foruten de selskaper vi allerede har nævnt hadde firmaet i 1886 grundlagt dampskibsselskapet Framnes og i 1887 selskapene Skarpsno, Oscarshal og Frogner. Omtrent samtidig bygget den kjendte Tønsbergreder Anders Jacobsen, som i 1884 hadde flyttet sin virksomhet til Kristiania, sin første baat ved Nylands verksted og indledet dermed en virksomhet, som i løpet av de nærmeste ti aar fremover kom til at øke Kristianas dampskibsflaate med et større antal baate i utenriks fragtfart. Samtidig var den regelmæssige rutefart paa utlandet, som vi har nævnt blev indledet av Søndenfjeldske allerede i 1855¹, i jevn utvikling og fra den ene tiaarsperiode ind i den anden befæstet nye Kristiania-rederier² direkte byens forbindelse med utlandet. Det var en virksomhet av stigende betydning for hovedstaden som import- og eksportby, men den gaar ikke ind som noget direkte element i landets økonomiske liv. Et avgjort gjennombrud inden Kristianas rutefart paa utlandet fandt først sted, da skibsreder Otto Thoresen i 1893 grundla sin bekjendte Spanskelinje, som samtidig var noget av en offentlig foranstaltning, forsaavidt som linjen var statsunderstøttet. De nye synsmaater med hensyn til gjensidighetsforholdet mellem staten og den private dampskibsfart, som blev gjort gjældende i regjeringspropositionen og næringskomiteens indstilling saavel som under sakens behandling i Stortinget, er gjengit saa utførlig i de officielle aktstykker, at det faar være tilstrækkelig at henvise til dem, bl. a. fordi de bare delvis vedkommer Kristiania.

To ting springer allikevel straks i øinene. Handelspolitisk set er opprettelsen av en statsunderstøttet Spanskelinje det første praktiske utslag av det gjennombrud i opfatningen, som hadde faat uttrykk i kravet om opprettelse av et norsk konsulatvæsen med sigte paa at fremme Norges direkte handelsforbindelser med utlandet paa grundlag av en stadig videre utvikling av landets eksportartikler — i dette tilfælde særlig fiskevarer. Fra et specielt Kristiania-standpunkt set falder grunnleggelsen av Spanskelinjen i sin videre utvikling sammen med erobringen av Middelhavsmarkedet for Norge ved skibe, som fører Kristianas navn i agterspeilet, hvilket igjen vil si at byen faar sin aktionsradius direkte øket ikraft av et offentlig mandat. Men nogen større erobrertrang paa dampskibsfartens omraade er Kristiania endnu ikke naadd frem til — et forhold, som belyses bedst ved, at et forsøk fra Fearnley & Egers side i første halvpart av 1890-aarene paa at grunnlægge en norsk Amerikalinje maatte opgives av mangel paa interesse fra Kristianas side.

I motsætning til skibsfarten og eksporthandelen viste fabrikdirften en særdeles lovende utvikling i første halvpart av nitti-aarene, og ved

¹ Jfr. Kr. anias historie IV, pag. 451.

² Eksempelvis Winge & Co., Rolf Andvord (Østlandske Lloyd) og Jens Melnich.

utgangen av 1895 var der i byen og omegnen i alt 334 fabrikanlæg med en samlet arbeidsstyrke paa 15117 personer, hvorav 4819 kvinder¹. Derimot stod haandverket økonomisk set svakt — et forhold, som længe hadde været paatagelig, og som i væsentlig grad hadde svækket dets trivsel og utvikling. Det vakte derfor almindelig tilfredshet, at der i 1893 blev vedtat en lov, som lettet adgang til billigere haandverkslaan; men den viktigste bestemmelse var allikevel lovændringen av 29. juni 1894 om indførelse

*Skibsreder Otto Thoresen.
Efter fotografi.*

igjen av den gamle bestemmelse om tvungen svendepørve, som haandverkerforeningerne landet over med Kristiania-organisationen i spidsen hadde kjæmpet for i en aarrække.

Inden de forskjellige fag var kaarene selvfølgelig endel uensartede i løpet av perioden, men som helhet gjør der sig gjældende en avgjort fremgang inden de haandverk, som er knyttet til bygningsindustrien; navnlig gjælder dette murerne, som hadde meget at bestille paa grund av »den stadig tiltagende byggespekulation«, samtidig med at arbeidernes lønskrav er i stigende. Glasmesterne har »paa grund av den sterke vekst i hovedstadens bebyggelse« likeledes fuldt op at gjøre, selv om den

skarpe konkurranse fra glasmagasinerne side gjør et sterkt skaar i for-tjenesten; derimot er malerfaget mindre gunstig stillet, bl. a. av den grund at linoleum begynder at trænge igjennem. I det hele tat gir den livlige byggevirksomhet i Kristiania i denne periode et værdifuldt bidrag til forstaaelsen av byens økonomiske og sociale utvikling paa et interessant overgangsstadium i dens historie, og det er derfor ikke saa paafaldende som det ser ut til ved første øiekast, at forbruksevnen inden de brede lag av byens befolkning holder sig praktisk talt uforandret gjennom hele

¹ Av mændene var 9477 over og 821 under 18 aar; av kvinderne henholdsvis 4377 og 442.

første halvpart av nitti-aarene. Det er et forhold, som fortjener at understrekes bl. a. av den grund, at det praktisk talt er gaat i glemmeboken for den forcerte byggevirksomhet i anden halvpart av nitti-aarene med den følge at selve det historiske tidsbillede er blit i væsentlig grad forrykket.

Endel statistiske data belyser paa en overbevisende maate gangen i hele denne virksomhet.

Efterat høikonjunkturen i slutten av otti-aarene atter hadde pustet liv i byggevirksomheten, viste den i 1891 det resultat, at der i det aar blev ført op byggearbeider til en værdi av ca. 684000 kroner. Aaret efter steg dette beløp til vel 7.5 mill. kroner — et tilstrækkelig vidnesbyrd om styrken av det gjennembrud som nu satte ind. I 1893 hadde byggearbeidene en værdi av over 8.5 mill. kroner, og i alt blev der i aarets løp anmeldt til opførelse 709 bygninger, hvorav 394 vaaningshus. Det var tal som fik enkelte forsigtige til at ryste paa hodet og hævde den opfatning, at antallet av bygninger allerede hadde oversteget det behov, som var paakrævet paa grund av tilveksten i befolkningen; men det viste sig snart, at utviklingen ikke tok noget hensyn til disse betænkeligheter. I løpet av første fjerdingaar 1894 blev produktionen av nybygninger saa stor, at de svære lagre av mursten og taksten, som teglverkerne sat inde med ved aarsskiftet, blev helt rømmet, og i alt blev der i aaret anmeldt til opførelse 812 bygninger, hvorav 460 vaaningshus. I det hele blev der i 1894 færdig 195 nye hus¹, som straks blev optat, og stort set gjælder det om utviklingen i disse aar, at der oftere paa flere kanter av byen, hvor der tidligere enten ikke var nogen eller ialfald bare en særdeles spredt bebyggelse, »pludselig paa grund av tilfældige omstændigheter, som ingen hadde kunnet forutse, reiste sig hele kvartaler av nye store bygninger med plads for hundreder av mennesker«². Samtidig steg befolkningen med en hittil ukjent fart — eksempelvis med ca. 7600 mot henholdsvis 6400 og 4200 i de to nærmest foregaaende aar. Den samlede forsikring for eiendom og løsøre, som i 1893 utgjorde henholdsvis 220 og 190 mill. kroner, øket i 1894 til 230 og 197 millioner; men navnlig indtraadte der, som vi allerede har antydnet, en sterk spekulation, ikke mindst i tomter — et spørsmaal, som blev indgaaende belyst under en debat i kommunestyret vaaren 1895 angaaende et forslag som var fremsat i Odelstinget av repræsentanterne Ullmann og Münster om »ophævelse av de i henhold til lov av 17. april 1880 gjældende regler om beskatning av ubebygget grund i Christiania«³. Som et konkret eksempel blev nævnt en eiendom med et areal paa 3000 m² bebygget og vel 40000 m² ubebygget grund og en skattetakst paa 115000

¹ Herav var: 1 fem-etages, 122 fire-etages, 49 tre-etages, 19 to-etages og 4 en-etages.

² Jfr. Aktsttk. Chr.a kommune, sak no. 102, 1896.

³ Jfr. Aktsttk. Chr.a kommune, sak no. 9, 1895. — Repr.skapsforh. pag. 617—35.

kroner. Den blev i 1893 solgt for 120000 og i 1894 for 145000 kroner. Umiddelbart efter blev den haandgit for 175000 og kunde antagelig nu (1895) avhændes til 200000, hvis den blev solgt under ét, og muligens naa op i en halv million, hvis den blev utparcellert.

Alt dette vidner om, at spekulationen i gaarder og tomter i Kristiania befandt sig paa et fremskredet stadium allerede før høikonjunkturen — et forhold, som det er en tilfredsstillelse at notere at kommunestyret er opmærksom paa under sine eiendomstransaktioner i begyndelsen av 1890-aarene. Det kommer tilsyne — for at nævne etpar eksempler — i kommunestyrets beslutning av 29. mai 1893 om kjøp av eiendommen Store Ullevaal for ca. 292000 kroner saavel som i beslutningen av 20. juli s. a. om kjøp av Diakonisseanstaltens eiendom Ullevaalsveien 5 og Nordal Bruns gate 4 for 165000 — det første i den hensigt at arrondere eiendommen Lille Ullevaal med fremtidige utvidelser av sykehusanlægget for øie, det andet med det formaal at skaffe den nødvendige tomt for Den kgl. kunst- og haandverksskole med det Kunstindustrimuseum, hvis oprettelse bare var et tidsspørsmål. Begge disse kjøp blev besluttet ut fra den opfatning at en utsættelse vilde være ensbetydende med en fordyrelse — om man overhodet var saa heldig da at kunne sikre sig nogen tomt; det samme gjælder kjøpet av 22. november 1894 av eiendommen Pilestrædet 3 og 5 og Arbeidergaten 2 for en sum av 194684 kroner i den hensigt at skape en retlinjet forbindelse mellem Grænsen og Pilestrædet. Transaksjonen har en viss historisk interesse, forsaavidt som det er det sidste eiendomskjøp under det gamle høire styre, samtidig med at «det pittoreske knæk» like i begyndelsen av Pilestrædet, som man i aarevis hadde følt som en voksende ulempe for trafikken, nu endelig forsvandt.

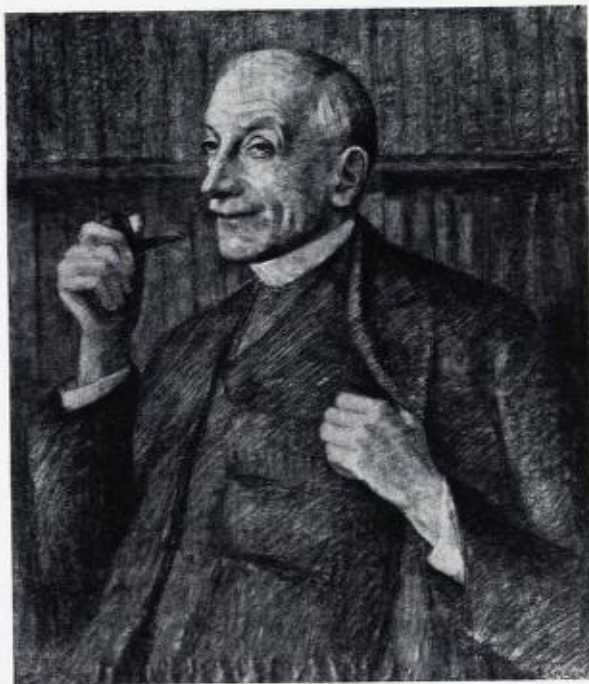
Midt under alt dette var der ét spørsmål, som meldte sig med stigende styrke — det boligspørsmål, som var rykket i forgrunden siden 1887 i forbindelse med byens stadig voksende arbeiderbefolkning. Det var en sak som ifølge sin natur var en livssak for arbeiderne, og hvis betydning kommunestyret heller ikke kunde være blind for, og det var derfor et skridt av væsentlig betydning, da man i mai 1893 efter initiativ av det norske arbeiderparti besluttet at la indsamle materiale til en utførlig utredning av spørsmålet om arbeiderstandens boligforhold her i byen. Det siger sig selv, at denne beslutning ikke var diktert av nogensomhelst tanke paa hvad man senere har kaldt kommunal boligpolitikk — et forhold, som vi skal komme tilbake til i et senere kapitel. Men den villighet kommunestyret viste ved at gaa med paa tanken og overlate arbeidet til en mand, som ifølge sin stilling stod helt uavhengig av kommunen, er allikevel et avgjørende vidnesbyrd om, at autoriteterne ønsket at stille sig helt loyalt i det spørsmål, som man paa forhaand kunde si sig selv

vilde komme til at berøre kommunens økonomi. Paa foranledning av sundhetskommisjonen blev arbeidet overdraget dens medlem, professor dr. med. Axel Holst, og det materiale han la tilrette i løpet av nogen tid vil alltid være av førsteangs betydning til belysning av boligforholdene i Kristiania i midten av 1890-aarene inden de brede lag av befolkningen¹.

Hovedstadens svære vekst i de sidste aartier — utvikles det — har trods enkelte tilbakeslag gjort det stadig vanskeligere for arbeiderne at skaffe

sig hus, og dette forhold har ganske naturlig ført til overbefolkning av de eksisterende leiligheter. For tiden er det en almindelig foreteelse, at arbeidernes boliger er overbefolket i en uforholdsmæssig grad — saaledes paa Kampen og paa Sagene ca. 20 procent av de undersøkte boliger; paa Enerhaugen, Schafeløkken og i Piperviken 20—25 pct.; paa Hammersborg 26, paa Rodeløkken 30 og paa Ekeberg like op til 45 pct. Av leiligheter paa 1 værelse *uten* og 1 værelse *med* kjøkken kan henholdsvis ca. 1400 og 1200 betegnes som overbefolket, og av leiligheter paa

Axel Holst.

Efter tegning av Kr. Sinding-Larsen.

2 værelser og kjøkken falder 380 ind under samme kategori. Gjennomsnittlig er hver leilighet beboet av 5 personer, og i det hele tat kan det siges, at ca. 15000 av byens arbeiderbefolkning levet under aldeles umulige boligforhold.

Men det var ikke nok med at husene var overbefolket til det utilladelige; de var ogsaa usedvanlig slet bygget. Det var en sjeldenhet at finde hus, hvor der ikke var »gapende sprækker« mellem gulvene og panelingen og veggene og vinduerne, og følgen var naturligvis, at rummene var utette og trækfulde. Lysforholdene var ikke mindre mangelfulde, særlig i en hel del hus, som var ældre end bygningsloven av 1875. Det

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, dok. no. 29, 1895.

overveiende antal leiligheter i disse hus vendte helt eller delvis ut mot overbyggede gange eller mot trange bakgaarder og skumle smug — et forhold, som særlig gik ut over kjøkkenet. Ofte var ogsaa disse leiligheter fugtige og klamme. Værst var det i saa henseende paa Ekeberg og i Piperviken; dernæst paa Vaalerengen med sine »talrige plankehus, hvor de tynde vægge sammen med en unøiagtig opførelse og et mislig vedlikehold ikke alene foraarsaker en stor kulde, men ogsaa en stor fugtighet.« Desuten led husene av endel andre mangler, bl. a. den at adskillige av dem var uten vandledning. Noget bedre var forholdene paa Kampen, og betydelig bedre paa Rodeløkken, skjønt denne bydel hadde store vanskeligheter at kjæmpe med paa grund av overbefolkning. Bedst var forholdene i Uranienborg, hvor der av 101 undersøkte leiligheter bare var 19, der kunde betegnes som avgjort daarlige, mens 5 procent gik ind under betegnelsen »uskikket til beboelse«.

De priser, som maatte betaales for disse leiligheter, viste sig at variere meget sterkt. Paa de fleste steder i byen kunde man' faa en leilighet paa 1 værelse med adgang til kjøkken for 7—8 kroner pr. maaned og 1 værelse med kjøkken for 9—10 kroner; til gjengjæld kunde man i samme bydel støte paa leiligheter paa 1 værelse med adgang til kjøkken, som kostet 9—10 og 12—15 kroner. For 2 værelser og kjøkken kunde leilighetene i samme bydel variere mellem 11—12 og 18—22 kroner pr. maaned. Disse husleier maa selvsagt sees i forbindelse med de daværende arbeidslønninger, og bedømt under denne synsvinkel maatte de betegnes som saa høie, at det »sandsynligvis maatte falde særdeles mange arbeidere vanskelig at utrede dem.«

Allikevel var det kanskje ikke dette som var det værste, men snarere det uendelige stræv, som gik iforveien med overhodet at faa fat i en leilighet. Særlig gjaldt dette leiligheter paa 1 værelse og kjøkken, som der altid var mest rift om. Ved stikprøver, foretat paa grundlag av avtissermenter i Morgenposten, kunde det hævdes som regel for store bydeles vedkommende, at leiligheter som var avertert om morgenen, var bortleiet inden kl. 10—11 samme formiddag. Eller som professor Holst uttrykker det: »Det har ikke en eneste gang hændt, at ikke alle leiligheter paa 1 værelse og kjøkken var revet bort«, saalænge det gjaldt Ekeberg, Vaalerengen, Kampen, Enerhaugen og Grønland; bedre var forholdene paa Sagene, hvor slike leiligheter kunde staa ledige et døgn. Paa vestkanten var der arbeiderfamilier, »som i flere maaneder trods stadige anstrengelser overhodet ikke har kunnet opdrive nogen leilighet paa 1 værelse og kjøkken«, og som tilslut har været nødt til at ta en større leilighet end de faktisk hadde raad til — for i det hele at faa tak over hodet. Til gjengjæld har de maattet ta ind enslige mænd eller kvinder som logerende for at klare

husleien, og det samme er gjennemgaaende tilfældet overalt i arbeiderstrøkene. Som regel kom der 1 logerende paa hver fjerde arbeiderfamilie, og i hver ottende arbeiderfamilie delte familien værelse med vedkommende.

Aarsaken til disse overordentlig mislige kaar var i første række at søke i det gamle forhold som vi har nævnt, at allerede Wergeland var opmerksom paa — at der inden ringen av de byggespekulanter, som beskjæftiget sig med nybygning, overhodet ikke var nogen interesse for arbeiderboliger, fordi denslags bygninger ikke egnet sig som spekulationsobjekt¹. Som regel kunde det derfor siges, at »de almindelige bygnings-entreprenører paa langt nær er saa villige til at gi sig av med bygninger for arbeiderstanden som for de øvrige samfundslag, og at det under almindelige forhold overalt skorter paa initiativ til at opføre saadanne bygninger.« Professoren anbefalte derfor — som konklusion paa sin indberetning, at der som botemiddel mot manglerne ved de allerede eksisterende bygninger skulde organiseres et skjærpet tilsyn med beskaffenheten av dem, og at dette tilsyn skulde utøves av et nyt bygningskontor, som skulde sortere under sundhetskommisjonen. Med hensyn til nybygning foreslog han, at der »forsøksvis og foreløbig« skulde rettes en appel til fabrikkherrer og eksisterende aktieselskaper for bygninger av arbeiderboliger om efter evne at fremme denne sak, eventuelt mot vederlag fra kommunens side »av en viss skattefrihet, billige laan eller rentegaranti.« Samtidig skulde man ogsaa søke at faa bankerne interessert i saken. Denne appel skulde rettes gjennom det nye bygningskontor, og de erfaringer kontoret høstet paa grundlag av sine videre undersøkelser av boligsaken, saavel som de svar det fik paa sin appel, skulde være bestemmende for »i hvilken utstrækning kommunen selv skal optræde som bygherre.« Tilslut anbefalte professoren hurtig fremme av »det foreliggende utkast til ny bygningslov for Christiania med sundhetskommisjonens tilføielser til samme, dog saaledes, at man overveier, hvorvidt de i samme indeholdte bestemmelser, der sigter til at hindre en skjødesløs opforelse av beboelseshuse, er tilfredsstillende.«

Imidlertid gik livet i byen sin daglige gang med enkelte, mere mindeværdige begivenheter ind imellem, som satte bølger i samtiden — eksempelvis den store 43 tons kanon, som høsten 1892 gik tilbunds ved Akers mek. verksted, da den fra dampskibet *Bremen*, som hadde ført den i god behold fra Tyskland, skulde fires ned paa en lægter for at bugseres til Oscarsborg. Uheldet, som skedde i overvær av flere autoriteter, hvorav hver enkelt mente at den anden hadde ansvaret for nedfiringen av kanonen, gik for sig paa den maate at en strop blev løsnet, for kanonen var kommet i stilling paa lavetten ombord i lægteren, med den følge at kanonen gled

¹ Jfr. Kristianias historie IV, pag. 182.

utenbords, samtidig med at lægteren krænget voldsomt over. Underveis skuret kanonen saa sterkt mot siden av Bremen, at det i virkeligheten bare var den tilfældighet at baaten i øieblikket hadde svær slagside ind-over mot kaien, som den kunde takke for, at kanonen ikke støtte hul i den, og den slap at følge med tilbunds. Kanonen gik ned 22. september og kom op 21. oktober, og hver dag var der utførlige rapporter om den, samtidig med at der blev optat krigsretsforhør og i det hele tat sat

*Dykkere i arbejde med at hæve den sunkne kanon høsten 1892.
Efter fotografi.*

et betydelig officielt apparat i gang. For vittighetsaviserne var kanonen selvsagt »gefundenes Fressen«, baade dengang og længe efterat den vel var kommet op, og av folkevittigheten var døpt med det nærliggende navn *Moses*; men fremfor alt blev den berømt gjennem Wiers-Jenssens nytaarsrevy *Tutti-Frutti* — Norges eneste literære revy, som man har kaldt den — som i de første 100 dage av 1893 oplevet likesaa mange opførelser paa *Eldorado*. Hele Kristiania var med paa noterne, og overalt plystret eller sang man den lystige vise med de ironiske indledningsstrofer, som længe bevaret denne enestaaende begivenhet i erindringen:

De tænkte nok de hadde gjort et dygtig kup,
dengang de fik mig op fra Krupp —

VIKING OG FRAM PAA PIPERVIKSBUGTEN

En anden attraktion i dette tidsrum var polskibet *Fram*, som var gaat av stabelen ved Colin Archers verft i Larvik høsten 1892 og bugsert ind til Kristiania, hvor publikum hadde anledning til at ta det i oiesyn ved Akers mek. verksted mot entré. I løpet av februar kom *Viking* med kaptein Magnus Andersen og hans mænd fra Sandefjord og fortoiet paa Piperviksbugten, hvor baaten var gjenstand for stor opmerksomhet — avstikkende og eventyrlig som den tok sig ut i det moderne milieu. Vikings

*Vikings avreise fra Kristiania 1893.
Efter fotografi.*

avreise fandt sted en aprilsøndag i straalende veir under svær tilstrømning av tilskuere paa land og sjø. *Fram* lettet midtsommerdag, 24. juni, — paa et tidspunkt, da *Viking* alt var kommet vel over til Amerika.

Avskedsdagen var »graa og trist»¹; men det hindret ikke, at der var en sterk forventning over den, og allerede ved 10-tiden begyndte folk at samle sig paa Piperviksbryggen for at ta avsked med *Fram*, som laa fortoiet paa havnen like i nærheten av skoleskibet *Christiania*, som hadde heist alle sine signaler til ære for dagen. Alle, som hadde tid, søkte ned til havnen, deriblandt Stortinget, som utsatte sine forhandlinger i tre

¹ Jfr. Nansen: *Fram over Polhavet*.

kvarter, for at medlemmerne kunde ta avsked med Fram. Men det var som fartøiet ikke tænkte paa at lette. Klokken blev 11; den blev halv 12. Stortingets medlemmer vendte tilbage med uforrettet sak; det talrige politi, som var utkommandert som ordensvern, blev dimittert. Samtidig drog folk sig indover bryggen og op gjennem gaterne, og snart frembød havnen et temmelig hverdagslig billede. Men netop da — klokken halv 1 — lettet Fram, livlig hilset av ro- og seilbaatene paa fjorden. »Stille og uten kanonsalut stod nordpolsfarerne ut fra Christiania«, heter det i Morgenbladets referat; eller som Nansen uttrykker det: »Taust og stille vendte Fram baugen mot fjorden og styrte langsomt og sikkert forbi Bygdø og Dyna ut paa sin vovsomme færd«. Men baade fra den færd, som var over, og den færd, som nu skulde begynde, faldt der glans over Norges navn, og uforbeholdent blev det indrommet, bl. a. i Sverige, at Norge i denne sommer oplevet merkedage, som var av interesse ikke alene for det selv og Norden, men for hele den civiliserte verden¹.

Midt under alt dette foregik der en viktig forandring i det offentlige liv. Vaaren 1893 — paa et tidspunkt, da der efter manges opfatning, ogsaa inden det rene venstre, var al grund til at prøve forhandling med Sverige paa frit grundlag istedenfor at tvinge konsulatsaken igjennem — bestemte ministeriet Steen sig allikevel for sistnævnte fremgangsmaate i henhold til ministerchefens uttalelse ved bilæggelsen av krisen aaret i forveien. De grunde som kan anføres for og imot denne optræden — navnlig det siste — er behandlet saa indgaaende av Sars², at det er unødvendig at gaa ind paa det i denne forbindelse. Det faar være tilstrækkelig at nævne, at kongemagten stillet sig likesaa steilt avvisende i 1893 som i 1892 med den følge, at ministeriet Steen gik av og blev erstattet med den anden Stang'ske regjering, som blev utnævnt mai 1892. Dagen efter møtte den nye regjering i Stortinget, hvor den fra første stund blev gjenstand for den mest uforsonlige motstand fra opposisjonens side. Dette forhold, som fortsatte gjennem resten av 1893- og hele 1894-sessionen, kunde selvsagt ikke undgaa at sætte merke i den offentlige diskussion; navnlig var dette tilfældet i 1894, da der skulde holdes valg baade i stat og kommune, og Kristiania gjennemlevet derfor i disse aar en særdeles bevæget tid, som endnu staar levende i erindringen hos tusenvis av byens borgere.

Aarets første valgmandsvalg, som omfattet i alt 9 amter og 5 bykredser, blev holdt 17. september og gav som resultat 61 venstre og 37 høire i amterne mot 44 venstre og 33 høire og moderate i 1891. Av bykredsene, hvor høire tidligere hadde flertal i de 4, erobret venstre Trondhjem. Disse

¹ Jfr. en artikel i Göteborg. Handels och Sjöfartstidn., gjengitt i Morgenbladet no. 337. 1893.

² Jfr. Norges historie, VI, 2, 123 fig.

resultater bragte med én gang stemningen op i Kristiania inden de brede lag av befolkningen, og om aftenen den syttende og attende hersket der et bevæget folkeliv i byen, med svære menneskemængder, navnlig utenfor Verdens Gang med dens centralt beliggende kontorer i Grænsen. Hermed var kampagnen indledet og folk revet med, og i løpet av de følgende tre uker, indtil Kristiania-valget skulde finde sted, blev der fra de to ledende partiers side saavel som fra socialdemokratisk hold lagt for dagen en politisk nidkjærhet, som utelukker enhver mandjevning. Antallet av stemmeberettigede var ifølge det officielle mandtal 13944, og i alt blev der efter de daværende stemmeretsregler at vælge 278 valgmænd.

Avstemningen, som dengang bestod i *paaraab* av alle de stemmeberettigede, foregik i fem forskjellige lokaler. Hovedinteressen samlet sig om Fæstningens gymnastiksal, hvor magistrat og formandskap var paa sin plads klokken 8 om morgenen, og hvor magistraten (borgermester Christie) straks gik i vei med at læse op grundloven og valgloven, »som paabudt er; men som sedvanlig var der faa eller ingen der hørte paa«¹. Utenfor laa dagen graakold og skyet; men utpaa formiddagen klarnet det op, »og veiret blev det smukkeste man kunde ønske sig«. Til gjengjæld var partistemningen mindre idyllisk, og i en række flyveblade av de forskjelligste kulører — hvite, røde, gule, grønne og blaa — gik høire og venstre løs paa hverandre med valgdags-skyts av det groveste kaliber. Paa et tidlig tidspunkt var venstre paa det rene med, at høire drev organisert valgfusk — en beskyldning, som høire frala sig energisk med klage over at deres liste-bærere blev forulempet fra venstrehold og endog trukket paa politistationen i Raadhusgaten. Flyveblad med overskrift som: Høirefusk — Mere Venstre-løgn — Mere Høirefusk — Skammelig etc. flagret ut over byen fra forskjellige aviskontorer og meldte kort og fyndig om, hvor utrolig simpelt motparten optraadte. Paa gater og stræder var der hete diskussioner og truende geberder. Ind imellem hvirvlet et og andet flyveblad av mere ideel natur, som f. eks. et med overskrift: Nordmænd og Demokrater! og slutningstiraden: Du skal elske din næste som dig selv. Svære menneskemængder var paa benene, navnlig i Kirkegaten, og overalt var ivrig utdeling av stemmesedler, valgprop og flyveblad. »Allerede ved middagstider var Kirkegaten fra øverst, hvor høire hadde sit valgkontor, til nederst, ganske hvit av papirlapper, utspredd av begge partiers talrige agitatorer«². Utover eftermiddagen begyndte den ophidsede stemning at falde til ro, og selv om interessen gjennomgaaende holdt sig like usvækket, gav den sig

¹ Verdens Gang no. 241, 1894. — Ifølge en notis i samme blad tok denne oplæsning i 1891 tre kvarter.

² Morgenbladet no. 552, 1894.

ikke lenger saa høiøstede uttryk som før. I det hele tat artet folkelivet sig rolig i betragtning av omstændighetene, og der er grund til at tro, at denne rolighet ikke vilde blit forstyrret, hvis ikke en affære inden politietaten, som officielt blev betegnet som en disciplinær-affære, men som i vide kreds blev fortolket i politisk retning, hadde git mængden anledning til endel demonstrationer, først valgaftenen og dernæst kvelden efter, da det i parentes sagt gik ganske hedt for sig¹. For det ridende politis vedkommende har disse aftener historisk interesse, forsaavidt som det kan siges, at korpset her hadde sit første sammenstøt av betydning med de mere urolige Kristiania-elementer, med det resultat at flere baade av konstablerne og hestene blev saaret.

Utfaldet av valget, som blev almindelig kjendt lørdag morgen (13. oktober), og som viste at venstre ved den foreløbige optælling hadde seiret med 370 stemmers overvegt, blev, som rimelig var, hilset med den mest levende glæde hos alle meningsfæller og en tilsvarende forstemthet hos motparten. Allerede samme aften gav denne stemning sig luft under en partifest i Tivolihaven, som blev indledet med oplæsningen av lykønskningstelegram fra Bjørnson, som dengang opholdt sig i Tyrol². Ved 3-tiden dagen efter gik et stort demonstrationstog fra Ankertorvet til Tullinløkken, hvor statsminister Steen var hovedtaleren. Toget, som i Verdens Gang betegnes som et »kjæmpetog«, baaret av en ypperlig stemning, som kom til utbrud gjentagne gange underveis, karakteriseres i Morgenbladet som et »triumftog« fylt av de merkeligste elementer — »flok paa flok av bleke, ukjendte og forfrosne ansigter; skolegutter ned til 10-aarsalderen, ældre kvinder med barn ved haanden og skoiergutter fra de foregaaende afteners optoier . . . . Hadde man ventet at se et tog av seirstolte mænd gjennemglødet av sin saks triumf, blev man skuffet.« Det er unødvendig at gaa ind paa nogen prøvelse av korrektheten i disse referater, men de er ikke derfor mindre karakteristiske som prøve paa hvor helt forskjellig billedet fortonet sig for de to ledende partier.

¹ Affæren, som populært gik under navnet »Degerud-affæren« opstod paa den maate, at en opdagelsesbetjent ved navn D., underhaanden paa en kameratslig maate hadde git tilsagn om at la sig opføre paa høires valgløste, samtidig med at han vidste at han vilde bli opført paa venstres — hvilket han faktisk blev. Da politimesteren (Hesselberg) fandt dette forhold at være av den art, at det stillet D., i en tvetydig stilling som politimand — et forhold, som syntes at bestyrkes ved at D.s forklaring overfor hans overordnede var vaklende, blev resultatet øieblikkelig avskjedigelse fra politiet. Affæren gav foruten de optoier, som er nævnt ovenfor, anledning til en langvarig utpræget politisk diskussion i samtidens presse, som ut fra forskjellige forutsætninger var særdeles skarp overfor politimesteren; likeledes blev der paa politimesterens begjæring optat retslig forundersøkelse — et skridt som imidlertid ikke gav noget positivt slutresultat.

² Det lød saa: Norge har faat en hovedstad. Gratulerer.

Men om høire hadde tapt Kristiania-bænken paa Stortinget, sat partiet allikevel med flertal i Kristiania kommunestyre, selv om denne korporation i løpet av de senere aar hadde faat et stadig sterkere islæt av venstre-elementer. Det gjaldt derfor mere end nogensinde at holde denne skanse; eller som Morgenbladet uttrykker det: »Der ligger denne gang en særlig vegt paa at seiren blir saa tydelig og overbevisende som vel mulig.« Det samme mente venstre ut fra de stik motsatte forutsætninger. For høire gjaldt det fremfor alt at slaa fast, »at stortingsvalgets uheldige utfald alene skyldtes uberegnelige tilfældigheter og en lumpen agitation«; for venstre var det magtpaaliggende at føre bevis for, at Kristiania lot sig erobre ikke bare for stortingsbænkens, men ogsaa for kommunestyrets vedkommende. Derfor gik der paa valgdagen (3. december) en usedvanlig bred strøm av vælgere ned Kirkegaten til Fæstningens gymnastiklokale i en taake saa tæt, »at man næsten kunde gaa sig vild paa Fæstningspladsen midt paa dagen; endnu værre blev det da aftenens mørke traadte til. Fire elektriske buelamper søkte, saa godt de kunde, at oplyse pladsen, men formaadde kun at sprede et skiddent skjær i den taakefylde luft«¹. Men like bred gik strømmen av vælgere navnlig fra klokken 6 av fremover til 9, da valget sluttet. Umiddelbart efter flyttet valgstyret med sine stemmeurner over i den gamle logesal, hvor man tok fat paa optællingen. Det foreløbige resultat, som blev kjendt klokken 3 om morgenen, viste, at venstre hadde seiret med 7537 stemmer mot høires 7228; dernæst hadde socialisterne 594. Det gjensidige forhold mellem partierne var, med andre ord, praktisk talt som ved stortingsvalget.

Men selv dette resultat var ikke ensbetydende med endelig seier for venstre i Kristiania, da det valg, som nu var over, efter den daværende ordning bare gjaldt formandskapet. Seiren kunde med andre ord først betragtes som avgjort med utfaldet av repræsentantskapsvalget. Riktig nok kunde det »holde haardt tre gange at ile til valgurnen, forsømme sit arbeide og gjøre opofrelser av forskjellig art; men det maa gjøres i kommunens, det almenes og samfundets interesse. Man vil selv ha offrene tifold godtgjort i et bedre styre, fornuftigere sparsommelighet og tidsmæssigere utvikling av den by, hvor vi alle er henvist til at tjene vort brød«². Samtidig blev der i de nærmeste to uker fremover holdt en række sterkt besøkte valg møter rundt om i byen, som paa en overbevisende maate fortalte om, hvilken kant valg vinden blaaste fra.

Avgjørelsen faldt 18. december — en sneveirsdag av de gode gamle. For tredje gang hævdet venstre sin overlegenhet — dennegang med et stemmetal paa 8182 mot høires 7036, dernæst hadde socialisterne 481.

¹ Verdens Gang no. 287, 1894.

² Ibid. no. 300, 1894.

Utfaldet, som blev bekjendtgjort ved 2-tiden om morgenen, blev mottat med hurrarop og »Ja, vi elsker« av de ihærdige meningsfæller, som endnu holdt stand i valglokalet.

Hermed hadde Kristiania organiserte venstre »fuldendt hovedstadens erobring«, mens det konservative parti »var gaat ut av aarets valgkamp med tre tapte slag«¹. Det var en avgjørelse, som man foreløbig var nødt til at finde sig i; men — kommer tid, kommer raad — aarsaken var man ihvertfald paa det rene med. Radikalerne hadde tat Kristiania ved arbeidernes hjælp; følgelig maatte den erobres tilbake av de konservative ved hjælp av de samme kræfter. Derfor kunde man likesaa godt ta op arbeidet med én gang, og forat ikke nogen skulde være i tvil om, hvor man vilde hen, stiftedes allerede inden utgangen av aaret *Arbejderforeningen av 1894*, som fra første stund traadte frem som en utpræget politisk forening »under tilslutning til konservative anskuelser i alle offentlige anliggender.«

¹ Morgenbladet no. 700, 1894.

SYSTEMSKIFTET I TEORI OG VIRKELIGHET INDTIL UTGANGEN AV 1896

Det gamle Kristiania-høires tredobbelte nederlag ved valgene i 1894 maatte selvsagt virke sterkt nedslaaende inden partiet, ikke bare her i byen, men ogsaa utover landet. Allerede efter utfaldet av stortingsvalget i Kristiania uttalte det ledende høireorgan Hamar Stiftstidende, at der ikke var nogen grund til at lægge skjul paa »den smertelige følelse, der har grepet os alle ved efterretningen om nederlaget»¹, og denne følelse fik ny næring ved utfaldet av formandsvalget og repræsentantvalget. Rigtignok viste grundlæggelsen av Arbejderforeningen av 1894, at Kristiania høire ikke betragtet byen som tapt for bestandig; men det som nu var hændt, var allikevel noget som ifølge sin natur satte et tidsskille, og det er derfor av betydning at stoppe op ved det et øieblik og prøve rækkevidden av det baade for det tapende og det seirende parti.

For Kristiania høire var tapet av stortingsbænken i første række tapet av en politisk tradition, som det i aarenes løp hadde været »hovedstadens oplyste vælgere« en æressak at verne om, og som hadde faat dem til at glemme, at byens repræsentation paa Stortinget gjennemgaaende bare gav et avbleket uttryk for de næringsinteresser, som fra aar til aar formet byen i sit billede og stillet stadig stigende krav til Kristiania-bænkens praktiske indsigt og fremsyn. Paa det kommunale omraade tapte det gamle høire likeledes en tradition av betydning, som hadde været dets ære gjennem aarene; men her rummet tapet ogsaa den realitet, at ledelsen av Kristiania bys anliggender ikke længer laa i hænderne paa det parti, som hadde sittet inde med den siden indførelsen av formandskapslovgivningen, og som hadde set hovedstaden gjennemgaa en utvikling over alle forventninger.

Intet er lettere fra et nutidsstandpunkt set end at peke paa svakheterne ved det gamle høire styre, og det er en kjendsgjærning, at flere av dem laa i dagen allerede i 1894 — eksempelvis reguleringsproblemet, som man aldrig hadde evnet at se under en samlende synsvinkel; renovationsvæsenet,

¹ Citert i Morgenbladet no. 561, 1894.

som fremdeles laa uløst; bygningsloven av 1875, som man hadde for-
sømt at faa ændret, før Berlinerarkitekturen begyndte sin stilløse sei-
ers-
gang paa vestkanten, og sist, men ikke mindst havnen, som trods for-
bedringer i Bjørviken og Piperviken, europæisk set, endnu var den rene
antikvit. Allikevel vilde det være baade overfladisk og uhistorisk at
betragte disse forhold som utslag av administrativ likegyldighet og mangel
paa arbeidsevne i kommunens tjeneste, eller som utslag av en svakt
utviklet ansvarsfølelse. Det gamle høires største svakhet var snarere den
fantasiløshet det gjennomgaaende hadde været præget av, og som i en aar-
række hadde gjort det ute av stand til at trække op fremtidslinjer i nogen
nævneværdig grad; men paa den anden side var der i dette forhold et
moment av selvfornektelse, som den jevne Kristianiaborger var fortrolig
med fra hjem og skole i hovedstadens smaabytid, og som han ganske
naturlig krævet praktisert ogsaa i forvaltningen av de kommunale anlig-
gender. For dette grundsyn stod alle spørsmåal i økonomisk perspektiv,
og intet fortonet sig mere urimelig end de saakaldte »programaker«, som
venstre nu rykket op med — spørsmåal, som blev reist paa partimøter i
kraft av visse politiske og sociale teorier, som ikke hadde det ringeste at
gjøre med kommunen som saadan, og som fremfor alt ikke var utformet
under hensyn til byens finansielle status og skatydernes økonomiske evne.
Derfor reagerte det gamle høire sterkt og umiddelbart overfor de to hoved-
poster paa venstres kommuneprogram i 1894 — merkesakerne kommunale
arbeiderboliger og kommunal skolebespisning — og til bitterheten over
nederlaget føiet sig ganske naturlig alvorlige bekymringer for kommunens
fremtidige økonomi.

I motsætning til det gamle høire med dets intime Kristiania-følelse,
dets sikre forstaaelse av sammenhængen mellem kommunens og den
enkeltes tarv, men samtidig ogsaa med dets utprægede forsigtighet stod
det venstre, som nu tok ledelsen, praktisk talt fremmed overfor byen og
dens anliggender. Det hadde for det overveiende flertals vedkommende
intet kjendskap til det Kristiania, som laa før 1870, og hele den tradition
og utvikling, som knyttet sig til første menneskealder efter indførelsen
av formandskaps-ordningen. I virkeligheten vil dette si, at venstres be-
kjendtskap med Kristiania daterte sig fra høikonjunkturen i første halv-
part av 1870-aarene, da et i mange henseender nyt livssyn brøt igjennem
med sterkere krav til samfundet end tidligere, men dermed ogsaa med
mindre resignationsevne hos den enkelte. Det er et forhold, som efter vor
opfatning ikke kan betones sterkt nok, fordi venstre dermed fra første
stund fik en nær sagt ubegrænset tro paa byens utviklingsmuligheter,
som stak eiendommelig av mot høires likesaa instinktmæssige tvil. Følgerne
av de svære byrder, byutvidelsen av 1878 førte med sig for kommunen,

og som virket særlig tyngende paa grund av den langvarige nedgangstid ut gjennom otti-aarene, blev derfor av venstre aldrig oppfattet i deres fulde rækkevidde. En anden sak er det, at skylden for dette forhold er høires egen, som i en lang aarrække stængte venstre systematisk ute fra enhver andel i kommunens anliggender og dermed fra enhver adgang til at faa det førstehaands kjendskap til forholdene, som er hovedbetingelsen for en virkelig effektiv kritik. Paa denne maate lar det sig forklare, at otti-aarenes venstre paa langt nær forstod at vurdere høires i mange henseender betydningsfulde arbeide paa det kommunale omraade i denne periode, samtidig med at høire ikke kunde tænke sig muligheten av at venstres kritik av forholdene var diktert av andre følelser end det rene magtbegjær, og at det derfor var paakrævet i byens egen interesse at holde partiet utenfor saa længe som mulig. Rigtignok var der, som vi alt har nævnt, kommet et islæt av venstre ind i kommunestyret i tiden mellem 1887 og 1894 — eksempelvis med en mand som grosserer E. Sunde, som kom ind i formandskapet i 1891. Men som helhet gjælder det, at høire i Kristiania saa sent som ved valgene i 1894 indrettet sig efter parolen »Uvedkommende forbydes adgang« — et princip, som i tilfælde av en konservativ seier vilde skaffet byen et kommunestyre paa 58 høire og 2 venstre. Det var denne mulighet, der maatte føles som en meningsløshet i en by, hvor venstre hadde vist sig at være i flertal ved stortingsvalget, som nu blev avverget med den følge, at der for første gang i byens historie blev skapt en virkelig effektiv opposition — en opgave, som tilfaldt det hittil saa mægtige høire. Allerede av denne grund sætter kommunevalget av 1894 noget av et tidsskille, samtidig med at utviklingen herefter blir trukket op efter grænselinjer, som betegner et avgjort brud med den tidligere opfatning av kommunalforvaltningen som et helt neutralt felt, hvor der ikke var plads for politik.

Mot hele denne bakgrund maa det kommunestyre bedømmes, som fra begyndelsen av 1895 tok ledelsen av Kristiania bys anliggender. Til ordfører blev i repræsentantskapsmøte 3. januar valgt høiesteretsadvokat Fr. Stang Lund med 30 stemmer og til viceordfører grosserer E. Sunde, med samme stemmetal. Den nye ordfører, hvis valg hadde været paa det rene fra det øieblik venstre gik av med seiren, hadde i motsætning til viceordføreren og andre av sit partis repræsentanter i kommunestyret ikke tidligere hat nogen direkte befatning med byens anliggender. Til gjengjæld var han kjendt fra sin formandstid i Studentersamfundet som en dreven og slagfærdig dirigent med en betydelig formel evne, samtidig med at hans veltalenhet for skranken allerede hadde gjort ham til en av de mest fremtrædende skikkelser inden hovedstadens advokatverden. Men nogen samfundsbekymret radikaler var advokat Stang Lund

ikke, og de tre fjerdingaar han stod som ordfører, indtil han i oktober 1895 traadte ind i den første Hagerup'ske regjering, maa derfor betegnes som en særdeles hensynsfuld indledning til det venstrestyre, som før valget hadde vakt saa alvorlige bekymringer inden høire.

Det første spørsmaal av betydning, som forelaa til behandling for det nye kommunestyre, var et forslag, fremsat i Odelstinget av repræsentanterne Ullmann og Münster allerede i 1892, og som i hovedsaken gik

*Fr. Stang Lund.
Efter maleri av Chr. Krohg.*

ut paa indførelse av en fælles maalestok for beskatningen av bebygget og ubebygget grund i Kristiania¹. Spørsmålet, som i henhold til Odelstingets beslutning av 1894 var oversendt Kristiania kommunestyre til uttalelse, var av magistraten besvaret derhen, at kommunen burde uttale sig for det ønskelige i opretholdelsen av de gamle bestemmelser i loven av 17. april 1880². Principalt var ordføreren av samme opfatning, men samtidig ansaa han det «ønskelig, at der aapnes kommunebestyrelsen adgang til at forhøie den nuværende skat av ubebygget grund indtil samme maalestok som for bebygget grund», og stillet derfor forslag om en slik ordning allerede i formandskapet. Dette forslag, som blev vedtat med

9 mot 4 stemmer, seiret i repræsentantskapet med 33 mot 23 stemmer efter en længere debat, som er særdeles instruktiv for bedømmelsen av tomteforholdene i det daværende Kristiania paa et tidspunkt, da høikonjunkturen endnu ikke hadde sat ind, men da der allikevel «var mange, som hadde tjent smaa formuer, og ikke saa faa som hadde tjent store formuer ved at sælge ubebygget grund.» I virkeligheten var flertallet enig i den tanke, som laa til grund for det Ullmann-Münster'ske forslag — en

¹ Jfr. Aktst. Kr.a kommune, sak no. 9, 1895; for debatten, repr.skapsforh. 1895, pag. 616 flg.

² Se ovenfor, pag. 90.

opfatning, som i sin tid ogsaa var gjort gjældende av en saa erfaren kommunemand som raadmand Mastrup. Naar man nu gik den mellemvei at stemme for ordførerens forslag istedenfor odelstingsforslaget, var det derfor bare av praktiske grunde, ikke av realitetsgrunde. Magistratens nederlag i denne første større sak under det nye kommunestyre var saaledes mere formelt end reelt, og der var da heller ingen, som tillagde det nogen avgjørende rækkevidde.

Av ulike større betydning end dette beskatningsspørsmål, men likeledes en sak som magistrat og formandskap indtok et helt forskjellig standpunkt til, var spørsmålet om de nye jernbaneanlæg, som dengang stod paa dagsordenen som følge av de epokegjørende stortingsbeslutninger av 1894 paa jernbanebygningens område. Til at begynde med kan det siges, at Kristiania kommunestyre ikke hadde lagt for dagen nogen større interesse for de nye jernbaneplaner, da de første gang kom op til diskussion i 1891; men efterhvert som spørsmålet øket i aktualitet, spesielt efter fremsættelsen av den første Steen'ske regjerings jernbaneproposition av 1892, blev ogsaa kommunen interessert, og i 1893 blev der nedsat en komite til behandling av spørsmålet. Resultatet av denne komites arbeide, som kom til behandling i repræsentantskapsmøte 25. januar 1894 — eller med andre ord før de store avgjørelser i Stortinget — gik i hovedsaken ut paa en smalsporet Bergensbane over Ringerike og en bredsporet Nordbane over Roa, hver repræsentert ved sin spesielle fraksjon.

Det første alternativ, som gik igjennem i form av en enstemmig bevilgning paa 1250000 kroner fra Kristianas side, vedkommer os ikke direkte i denne forbindelse. Hovedinteressen knytter sig til anlægget av Nordbanen, som med 37 mot 12 stemmer blev bevilget med et beløp paa 500000 kroner under forutsætning av at linjen blev lagt om Grorud. Det var dette resultat Sunde ikke kunde forsones sig med, og da »kommunebestyrelsen ved indeværende aarsskifte (1895) fik en forandret sammensætning, og der saaledes kunde være utsigt til, at dens mening i dette punkt kunde være undergaat forandring, fandt han for sit vedkommende, at det vilde være heldig, at saken blev optat paany.« Efter hans opfatning var en Maridalslinje enten over Hakloa eller over Hakadal den eneste naturlige tracé for en Nordbane, og efter en indgaaende debat, som bl. a. kaster interessante streiflys over de farer man mente et eventuelt jernbaneanlæg gjennom Maridalen kunde medføre for »en forurensning av byens vandforsyning«, blev Maridalsalternativet vedtat med 34 mot 14 stemmer for Hakloas og 34 mot 3 stemmer for Hakadals vedkommende. Hermed var Grorudlinjen, som hadde seiret under det gamle regimente overensstemmende med magistratens indstilling, og som paany var krævet opretholdt, bl. a. av advokat Ch. Platou og grosserer O. A. Halvorsen, sat ut av spillet

for bestandig til fordel for den linje, som nu blev drevet igjennem av venstre. Det er et forhold av særlig interesse i denne forbindelse, da en Nordbane efter et av Maridalsalternativerne i virkeligheten var en av posterne paa venstres kommunale valgprogram. Ved at velte den tidligere beslutning hadde venstre paa denne maate ikke bare ændret Nordbanens tracé rent teknisk set; det hadde ogsaa tvunget igjennem en linjeretning, som i fremtrædende grad hadde været underbygget med argumenter til fordel for arbeiderbefolkningen i de nordlige og østlige bydele — strøk som det var ønskelig at utvikle yderligere paa grund av byens sterke utvidelse paa andre kanter.

Viktigere end disse to saker, om ikke kommunalt set saa ialfald politisk i retning av at trække en tydelig grænselinje mellem partierne, var flagsaken, som ved midten av nitti-aarene var et av de mest aktuelle sporsmaal i Kristiania. Første gang saken kom op i kommunestyret var i et formandskapsmøte 9. april 1895, da der blev referert en henstilling fra Kristiania Flagsamlag om at kommunen herefter skulde heise det trefarvede flag paa sine bygninger. Efter forslag av ordføreren blev det enstemmig besluttet, at saken for tiden ikke skulde tages under behandling, og da Flagsamlaget ikke gav sig, men krævet saken forelagt det samlede kommunestyre, besluttet formandskapet enstemmig, at denne henstilling skulde vedlægges protokollen. Et samtidig tilbud fra Flagsamlaget om at forære kommunen 20 trefarvede flag til heisning paa dens bygninger førstkommende 17. mai, blev likeledes avvist, og samme skjæbne fik et forslag av 22. mai, fremsat av doktor Vollert Bøgh om at formandskapet skulde henstille til repræsentantskapet at kommunen herefter skulde heise det trefarvede flag paa sine bygninger. Formandskapet med ordføreren i spidsen lot sig ikke rokke, og grunden var den, at man ikke ønsket at foreta noget skridt, som kunde virke utfordrende i den alvorlige politiske situation, landet befandt sig i vaaren 1895, og som »bl. a. avfødte bestræbelser for en samlet optræden fra de forskjellige politiske partier til vern om fædrelandets interesser»¹.

Paa denne maate kom Kristiania som kommune betragtet til at staa neutral i det kritiske stadium av unionens historie, da konflikten paany optok alles sind og tanker og lot byens befolkning aande i en atmosfære av politik, samtidig med at det uofficielle, men allikevel politisk interesserte Kristiania gjennom en deputation med direktør M. S. Hansson som ordfører overrakte formændene for de respektive partigrupper i Stortinget den bekjendte adresse av 4. mai der i første række er knyttet til den samlingstanke, som over 7. juni 1895 førte til 7. juni 1905.

¹ Uttalelse av ordføreren (Stang Lund) i kommunestyremøte 29. august 1895.

Som bekjendt var ikke engang tilbaketoget av 7. juni 1895 istand til at løse den politiske konflikt, og endnu skulde der gaa over fire maaneder, før det lykkedes den Stang'ske regjering at faa sin avskedsansøknings indvilget. For Kristianias vedkommende vil dette si, at den politiske krise endnu ikke var løst, da flagspørsmålet kom op i representantskapsmøte 29. august s. a. Ordføreren var fremdeles av den opfatning, »at om han hadde kunnet raade derfor«, skulde flagsaken overhodet ikke være tat op i kommunestyret; men han indrømmede paa den anden side, at saken ved de forandrede forhold paa det politiske omraade var kommet i en anden stilling, »og han vilde derfor ikke længer motsætte sig realitetsbehandling«. Nogen saadan debat fandt imidlertid ikke sted, og resultatet blev, at der med 28 mot 28 stemmer, »idet ordførerens stemme gjorde utslaget«, blev vedtat et forslag av representanten Getz om at spørsmålet skulde utsættes til fornyet behandling 24. oktober. Men da var — som vi allerede har nævnt — advokat Stang Lund ikke længer medlem av Kristiania kommunestyre.

Den situation, man nu befandt sig i, kan i korthet uttrykkes derhen, at der forelaa baade et realitetsforslag og et utsættelsesforslag, og at den fungerende ordfører (Sunde) var av den opfatning, at man ikke kunde debattere det siste uten at komme ind paa det første. Denne opfatning erklærte representanten Malm sig helt uenig i, og i sin almindelighet fandt han, »at der var grund til at faa denne sak bragt ut av verden paa den ene eller anden maate, saa at der atter kunde bli samarbeide i kommunebestyrelsen«. Vi kunde ikke stadig ha denne sak hængende »som et Damoklessverd over vore hoder, der i hvert møte som et paatryk utenfra skulde staa der som en stadig trusel.« Denne uttalelse er fra et nutidsstandpunkt set den ubetinget mest interessante fra dette møte,

E. Sunde.

Efter maleri av Elvind Engebretsen.

fordi den fører direkte ind i den situation, som var skapt ved flagsaken inden kommunestyret, og lar os forstaa, hvor intenst spørsmålet blev oppfattet paa det daværende tidspunkt. Debatten endte med, at der med 30 mot 28 stemmer blev vedtat et forslag fremsat av repræsentanten, statsadvokat Vogt, om at saken ikke skulde tages under behandling. Dermed gik flagspørsmålet ut av debatten inden Kristiania kommunestyre for et tidsrum av over halvandet aar, mens venstre paa sin side i mellemtiden gik til at indfri den ene efter den anden av sine kommunale programposter.

Den sak, som nu meldte sig, var spørsmålet om skolebespisningen¹, som forelaa til behandling i kommunestyret 7. november 1895. Der var paa det daværende tidspunkt intet ønske hos venstre om at »foregripe sakens endelige avgjørelse» — et forhold, som blev uttrykkelig præcisert i et formandskapsmøte en ukes tid i forveien av doktor Bøgh, som foreslog, at der »til bespisning av trængende barn ved byens folkeskoler skulde bevilges for skoleaaret 1895—96 indtil kr. 37610. I motsætning til dette forslag, der blev vedtat som formandskapets, foreslog advokat Platou, at der skulde stilles til bespisningskomiteens raadighet et beløp paa 10000 kroner »til bespisning av trængende skolebarn i kommende vinter.« Spørsmålet, som blev særdeles indgaaende behandlet i kommunestyret, fik navnlig gjennom Platous indlæg i nogen grad karakteren av en realitetsdebat; men i virkeligheten var — som baade ordføreren og doktor Bøgh gjorde opmerksom paa — spørsmålet om skolebespisningen endnu saa langt fra sin løsning, at det praktisk talt kunde siges, at man bare stod ved begyndelsen av det. Debatten endte med, at formandskapets indstilling blev vedtat mot 14 stemmer, og dermed hadde magistraten hentet sig et nyt nederlag, som bar tydelig vidne om systemskiftet.

Likesaa skridtvis som venstre gik tilverks i skolebespisnings-saken, søkte det at løse sin anden, meget større programsak — spørsmålet om arbeiderboliger². Paa grundlag av det materiale, som var lagt tilrette gjennom professor Holsts undersøkelser, forelaa hele saken fuldt belyst, da den kom op i formandskapet, men nogen løsning av spørsmålet i dets fulde bredde var venstre ikke bestemt paa ved denne leilighet; det meste man tok sigte paa, var »for nogen del at avhjelpe bolignøden«. Formandskapets flertalsindstilling kom under disse omstændigheter til at gaa ut paa forslag om »opførelse av arbeiderboliger for kommunens regning paa tomterne Munkedamsveien no. 43, Aakebergveien no. 50 og 52, vest for Kjøllberggaten, og Dannevigsvæien no. 51.« I motsætning hertil var borgermester Birch-Reichenwald, som i parentes sagt var utnævnt til magistrat

¹ Aktstk. Kr.a kommune, sak no. 89, 1895; for debatten, jfr. Repr.skapsforh., pag. 881 flg.

² B.-R., som i egenskap av magistrat møtte første gang i kommunestyremøte 17. oktbr. 1895, blev ved denne leilighet ønsket velkommen av den fungerende ordfører (Sunde), som under

høsten i forveien, av den opfatning at der alene skulde opføres arbeiderboliger paa tomten Munkedamsveien 43.

Formandskapets indstilling gav anledning til en lang, meget indgaaende debat angaaende spørsmålet realitet, som viste, at der gjorde sig gjældende to principielle grundsyn¹. Det ene, som blev hævdet av advokat Bonnevie, gik i korthet ut paa, at en kommunes opgave paa bygningsvæsenets omraade ikke gaar længer end til at kontrollere byggevirksohmheten og søke at avhjælpe eventuelle mangler ved forholdene, bl. a. ved forslag, rettet til lovgivningsmyndigheten; selve byggevirksohmheten maa kommunen vogte sig vel for at slaa direkte ind paa, da den ligger utenfor dens evne baade teknisk og økonomisk set. Det andet princip, som navnlig veterinærdirektør Malm gjorde sig til tolk for, støttet sig til den grundbetragtning, at en stor kommune, som i dette tilfælde Kristiania, faktisk øver en tiltrækningskraft paa de store masser, og at den derfor ogsaa har visse forpligtelser, som den ikke kan unddrage sig — deriblandt i første række den, at sørge for opførelse av ordentlige boliger for den arbeiderbefolkning, hvis tilstedeværelse i byen er en naturlig følge av selve byens størrelse og dens betydning som arbeidsfelt. Stort set fulgte debatten den politiske linjeretning, saaledes at repræsentanterne av venstre gjennemgaaende uttalte sig til fordel for formandskapets flertalsindstilling, mens høiretalerne sluttet sig til mindretallets forslag. Enkeltvis blev denne opfatning ogsaa gjort gjældende fra venstrehold med den begrundelse, at »dette arbeiderspørsmaal kunde medføre konsekvenser, som det kunde være vanskelig for skatteyderne at bære.« Ved voteringen blev flertalsindstillingen vedtat med 28 mot 17 stemmer — hvilket i realiteten vil si en seier for princippet om »hvorvidt kommunen overhodet skulde bygge eller ei«, som ordføreren uttrykte det mot slutten av debatten. Videre blev det enstemmig vedtat at gaa til oprettelse av et Arbeiderboligkontor — en institution, som blev lagt ind under Sundhetskommisjonen under ledelse av en egen chef, og som i sig selv er et betegnende vidnesbyrd om, at der nu paa alle hold var tilstede en ganske anden forstaaelse end hittil av boligsakens sanitære og sociale betydning.

I nær forbindelse med boligspørsmålet staar det vigtige spørsmaal om en regulering av bymenighetene; det hadde ganske naturlig tvunget sig i forgrunden i første halvpart av nitti-aarene som følge av byens rivende utvikling i retning av storby, som forlængst hadde sprængt menighetsordningen av 1880. Det gjaldt nu at træffe en tilfredsstillende ordning

henvisning til det fortsat gode samarbeide mellom magistrat og formandskap trods kommunebestyrelsens i den sidste tid noget forandrede sammensætning- uttalte det haab, at dette samarbeide vilde vedbli.

¹ Jfr. Aktstk. Kr.a kommune sak no. 62, 1896; for debatten repr.skapsforh. pag. 209 flg.

med en længere fremtid for oie — ikke bare for de bydeles vedkommende, som allerede var fuldt bebygget, og saaledes praktisk talt hadde naadd den utvikling, som overhodet kunde ventes, men ogsaa for de bydele, som fremdeles var i fortsat utvikling. Det første var nemlig tilfældet for Vor Frelsers, Johannes og Jacobs menigheter, og desuten for store dele av Trefoldighets og Paulus' menigheter; det siste gjaldt i ikke mindre fremtrædende grad Uranienborgs, Gamle Akers, Sagenes, Petrus, Grønlands, Kampens og Oslo menigheter — som allesammen endnu omfattet store, ubebyggede strækninger¹.

Disse enkeltheter fortæller bedre end en lang redegjørelse om de betydelige utviklingsmuligheter, som Kristiania sat inde med paa det daværende tidspunkt, og hvorledes der i grunden ikke trængtes andet end et økonomisk opsving for at sætte fart i tingene og skape en utvikling som hovedstaden ikke tidligere hadde været vidne til. For menighetsspørsmaalets vedkommende endte saken med, at det ved repræsentantskapsbeslutning av 3. december 1896 blev vedtat at oprette tre nye menigheter — Fagerborg, Frogner og Vaalerengen — saaledes at byen fik i alt 14 menigheter med en befolkning paa ca. 181750 mennesker og 26 faste prester. Som et passende tidspunkt for ikrafttrædelsen av den nye ordning blev sat 1. januar 1898. Men da hadde Kristiania i virkeligheten passert 200000-grænsen, samtidig med at hoikonjunktoren, som nu var i fuld sving, satte stadig nye rekorder i retning av dristige spekulationer og paagaende bebygelse.

Dette forhold har — som vi har pekt paa i det foregaaende — sin historiske saavel som psykologiske bakgrund, men som helhet gjælder det, at venstre traadte ind i kommunestyret med programposter og synsmaater, som ikke var væsensforskjellige fra det gamle høires, og som derfor heller ikke rummet nogen social eller økonomisk risiko for byens skatydere. Eller som Morgenbladet uttrykker det i en ledende artikkel allerede dagen efter repræsentantvalget i 1894, efter at ha mindet om de nærmere omstændigheter ved venstres seier: »Vi nærer endnu det haab, at kommunens anliggender — bortset fra de nødvendige paradenumre, hvortil de radikale synes at ha et livsbehov — fremdeles som hittil vil bli avgjort efter saklige hensyn og efter nøie avveien av skatteevnens forhold til kravene«². Et av disse »paradenumre« var selvsagt flagsaken, som vi har set »hang som et Damoklessverd« over hvert repræsentantmøte, indtil det endelig lykkedes høire at bringe det ut av verden paa den maate vi har nævnt. Men — »gjemt var ikke glemte«. Uten noget direkte initiativ fra venstres

¹ I virkeligheten laa saa sent som i 1895 over 8000 maal — eller mere end halvparten av det areal Kristiania naadde frem til ved byutvidelsen av 1878 — helt ubebygget.

² Morgenbladet no. 707, 1894.

side tvang flagsaken sig i forgrunden sterkere end nogensinde, baaret av en stemning, som fik utløsning i de mindeværdige augustdage 1896, da der kom efterretning — først 13. august om, at Nansen og hans ledsager Hjalmar Johansen var kommet til Vardø², og dernæst den 20. s. m. om at *Fram* under førerskap av kaptein Otto Sverdrup var kommet i god behold til Skjervø med ekspeditionens øvrige medlemmer ombord¹.

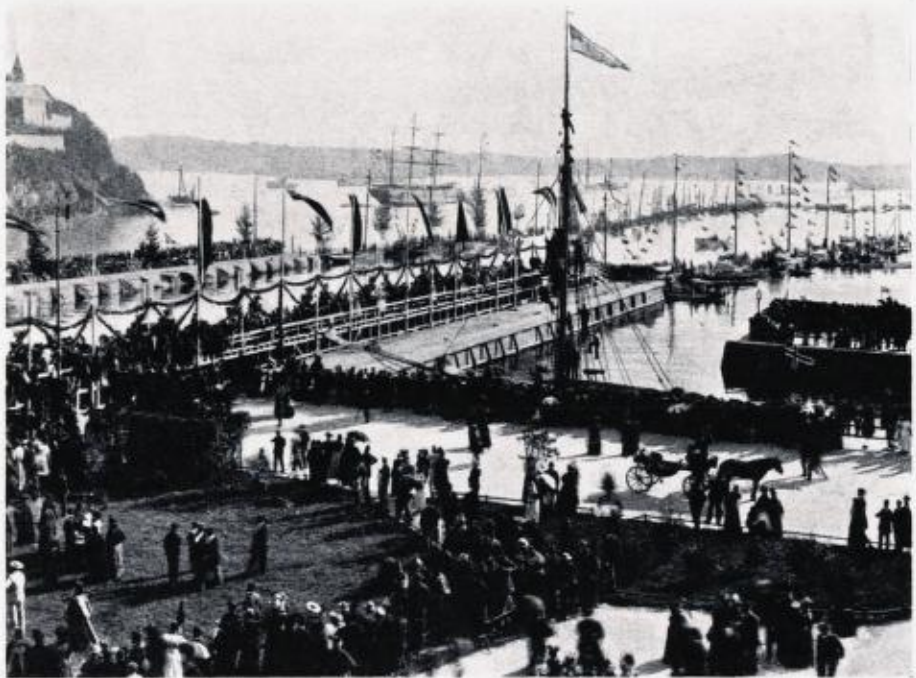
De uker som nu fulgte, før *Fram* 9. september stod indover Kristianiafjorden, fletter et festminde ind i en række av vore kystbyers historie, mens de her i byen fremfor alt knytter sig til mindet om grundleggelsen av *Fridtjof Nansens fond til videnskabens fremme*. Dette tiltak som i første række skyldes professor W. C. Brøggers initiativ er et uttrykk for den samme stemning, som slog saa umiddelbart ut ved den første underretning, vokste i styrke underveis, efterhvert som betydningen av den daad, som her var øvet, steg stadig sterkere og mere overbevisende for nationens bevissthet, indtil den fik sin naturlige avslutning i hovedstadens velkomst.

I løpet av de tre aar, som var gaat siden *Fram* hin regntunge St. Hansdag i 1893 stod ut Kristianiafjorden, hadde byen — som vi har paavist i det foregaaende — gjennomlevet en særdeles bevæget tid. Paa det politiske og kommunale omraade var ved begivenheterne i 1894 det gamle systems mænd sat utenfor, samtidig med at begivenheterne i 1895 hadde git repræsentanterne for det nye system en nyttig lærdom. Forsvarsbevægelsen, som uten at være nogen typisk Kristiania-bevægelse har sit utgangspunkt her², staar ikke lenger splittende, men samlende, og i det hele tat er paa begge sider de tidligere steile motsætninger mellem de politiske partier, som knytter sig til første halvpart av nitti-aarene, veget for en mere nøgtern vurdering av stillingen. Dette forhold virket tilbake selv paa kampen om flaget — ialfald inden Kristiania kommunestyre. Socialt hadde byen gjennomgaat en utvikling, som gjør disse aar til nogen av de mest epokegjørende inden den norske arbeiderbevægelse, samtidig med at der igjennem indførelsen av almindelig kommunal stemmeret for mænd — en lov, som i parentes sagt blev sanktionert 27. juli 1896 — var git arbeiderne en ganske anden anledning end hittil til at øve indflydelse inden kommunen. Økonomisk var nedgangsperioden et tilbakelagt stadium, og fra uke til uke utover vaaren og sommeren 1896 tydet alle tegn paa en voksende fremgang, hvis specielle aarsaker og ytringsformer vi skal komme nærmere tilbake til i et følgende kapitel.

¹ Originaltelegrammerne i Verdens Gang, henholdsvis no. 191 og 197, 1896.

² For enkeltheter ved denne bevægelse, som fik sit offcielle stempel ved grundleggelsen av Norges Forsvarsforening, som blev grundlagt her i byen i 1889 som en centralorganisation for hele landet, jfr. A. C. Drolsum: Norges Forsvar.

Efterretningen om Nansens hjemkomst vakte almindelig glæde i Kristiania, hvor en voldsom brand med rædselsscener og tap av menneskeliv nylig hadde skaket byen op¹. En komite, som bestod av medlemmer av den tidligere Nansen-komite fra 1888, som aldrig var blit formelt opløst, traadte sammen med repræsentanter for en række institutioner, deriblandt regering og storting, Universitetet og Kristiania kommune, og i et møte 18. august, hvor der var tilstede i alt femti personer, blev det foreløbige

-Fram-ekspeditionens hjemkomst 9. september 1896.
Efter fotografi.

program skissert i hovedtrækkene og et arbeidsutvalg opnævnt. Dagen efter blev der offentliggjort et almindelig oprop *Til medborgere* undertegnet av en række av de mest repræsentative navne i byen om at gi »Dr. Fridtjof Nansen og løjtnant Hjalmar Johansen en festlig mottagelse, naar de om nogle dage vendet tilbage til vor by efter en færd, som over hele verden har spredt glans og ære om Norges navn.« Efterretningen dagen efter om at ogsaa *Fram* var kommet tilbage, gjorde det selvsagt nødvendig at foreta omfattende forandringer i programmet. Istedetfor en mottagelse paa Østbanestationen, som selv med bedste vilje maatte

¹ Branden i Kr.ania guldlistefabrik, 6. aug. 1896.

bli av en begrænset karakter, meldte der sig nu som det eneste naturlige en mottagelse sjøveien med landstigning i Piperviken. Samtidig blev der rummelig tid til at træffe de nødvendige forberedelser, da *Fram* som var under bugsering den lange vei fra Tromsø til Kristiania med anløp av en række byer underveis, ikke avancerte særlig langt pr. dag.

I hele denne tid vedblev byens aviser at strømme over av beretninger om de festligheter, som blev beredt ekspeditionen paa dens tur langs

*Folkefesten paa Fæstningen for polarfarerne 13. september 1896.
Efter fotografi.*

kysten, saavel som av uttalelser i de ledende europæiske blade om ekspeditionens videnskabelige og internationale betydning. Fra universitetshold blev det oplyst, at man agtet at indstille dr. Nansen til et professorat i biologi; fra Stockholm blev det meldt, at kongen og kronprinsen agtet at være tilstede — en efterretning, som Dagbladet og Intelligenssedlerne folte sig mindre tiltalt av. Omvendt gjorde Verdens Gang gjældende, at kong Oscars nærvær ved en anledning som denne var det eneste naturlige, samtidig med at Bjørnson lot falde de advarende ord: »Venstre maa vogte sig for at bli et urimelig parti«¹.

¹ Jfr. Verdens Gang no. 209, 1896, hvorfra citaterne.

Ankomsten var — som vi alt har nævnt — berammet til onsdag 9. september; men allerede dagen i forveien hersket der et broket folkeliv paa gater og offentlige steder, samtidig med at en mængde fremmede, ikke mindst utlændinger, var strømmet til fra de forskjelligste kanter. »Hotellerne truer med at bli overfyldt, og overalt forstaar folk at ta sig betalt, og vel saa det . . . . Til havnefogden er der anmeldt 72 dampskibe, som skal gaa ut fra Kristiania, og dertil kommer ikke mindst 30—40 skibe fra kyststederne søndenfor . . . . Nede paa Tordenskjolds Plads og i gaterne, hvor toget skal passere helt op til Slotsbakken, utfoldes der en rastløs travlhet. En større styrke arbeider dag og nat paa gaternes utsmykning.«

Fra den tidlige morgen, selve indtogsdagen, laa byen overdaadig flag-smykket i den straalende septemberdag; i centrum saavel som i utkanterne lyste store og smaa trefarvede og unionsmerkede flag fredelig om hverandre med bud om den samlingsdaad man overalt ønsket at hylde. Ved 9-tiden tok trafikken fart for alvor, og snart var der ikke én vognmand at opdrive længer. Den overveiende mængde av kjørende og gaaende tok veien til Bjørvikens mange brygger, og ved halv 10-tiden begyndte den svære dampskibsflaate at ordne sig til avgang. Med sagte fart gled den forbi Fæstningsodden ut paa fjorden, som ved dette tidspunkt frembød et uforglemmelig billede av farverigdom og straalende liv. Turen ut gjennem fjorden til Steilene, hvor eskadren møtte *Fram*, som var eskortert av krigsskibene Nordstjernen, Ellida og Valkyrien¹ og endel torpedo-baater var allerede en begivenhet i og for sig; men glanspunktet var indseilingen — det vidunderlige fjordbillede rammet ind av Fæstningsvoldene og Piperviksbryggen med dens dekorasjoner og tribuner — altsammen i et hav av tilskuere, som steg erobrende opover alle mere fremspringende punkter. Indimellem lyste fanerne til de talrige korporationer, som fra 1-tiden var marschert ind paa Tordenskjolds plads og som dannet et fortrinlig ordensvern. De av publikum som ikke kunde eller vilde ta plads langs bryggerne, flankerte gaterne langs indtogsruten fra Rosenkrantzgaten, ved hvis utmunding i pladsen der var arrangert en levende æresport — mandlige og kvindelige turnere i hvite dragter; en original og stilfuldt realisert idé, som slog ypperlig an. Selv luften var erobret. Over pladsen svævet Cetti, foregangsmanden i norsk luftfart, i sin ballon.

Landgangen blev en begivenhet av betagende virkning — først livlige hurrarop, efterhvert som ekspeditionens medlemmer nærmer sig med Nansen og Sverdrup i første baat; saa en dyp stilhet med det samme de

¹ Det siste, ogsaa kaldt «damernes krigsskib», var bygget samme aar og foræret staten av Norges kvinder, som et uttryk for den ovenfor nævnte «forsvarsbevægelse».

stiger iland. En taktstok løftes; sangerkoret intonerer: Vor Gud han er saa fast en borg. Bevægelsen er overvældende; der funkler taarer i mange øine. Saa faar jubelen utløsning, og den officielle hyldest indledes. I mottagelsespaviljonen, hvor bl. a. ogsaa Bjørnson er tilstede, hilser ordfører Sunde paa Kristianias vegne Nansen og hans kamerater velkommen til hovedstaden. Nansen takker for mottagelsen med et leve for Kristiania by. Saa gaar veien til Slottet, avbrudt av en stemningsfuld hyldest underveis utenfor Universitetet.

Paa Slottet fik ekspeditionens deltagere en mottagelse, som gjør dem selv og kong Oscar like megen ære. Ikke nogensinde før 1905 har der paa Kristiania Slot været ført et saa umiskjendelig norsk sprog som ved denne leilighet; aldrig har Norges navn officielt været løftet høiere og dets ry været gjenstand for en mere fordomsfri og umiddelbar hyldest. Selv kong Oscars tale glider under disse omstændigheter naturlig ind i feststunden som et uttrykk for veksten i norsk nationalfølelse gjennom første halvpart av nitti-aarene.

Men en enkelt indtogsdag, selv om den var aldrig saa straalende, var allikevel ikke tilstrækkelig til at utløse alle følelser og levne tid til alle æresbevisninger. Derfor blev denne dag bare indledningen til en række andre festligheter, hvis glanspunkter var: Barnetoget og Kommunens festmiddag 10. september; festforestilling i Christiania Theater dagen efter med fakkeltog av studenter og fest i Samfundet og endelig søndag 13. september folketog til Fæstningen med Bjørnson som taler, og om aftenen et straalende fyrverkeri.

Bjørnsons tale ved dette tog er blandt de bedste han har holdt, og endnu idag virker den slaaende ved sin tankerigdom og sit billedvalg. Men ved siden derav har den sin særlige plads i hovedstadens historie. Sammen med 17. mai-talen av 1864 og Wergelands-talen av 1881 danner Fram-talen av 1896 en trilogi om Kristiania som fører ind til byens sjæl og lar os fornemme en stadig sterkere grundtone av nationalt samspil i dens liv og arbeide. Det er et forhold, som navnlig træder i dagen gjennom oprettelsen av det kulturfond-laan som aaret efter blev besluttet oprettet av Stortinget i form av et præmieobligationslaan, og som av flere grunde har krav paa en særlig omtale i denne forbindelse.

Fram-ekspeditionens hjemkomst hadde som vi allerede har nævnt git anledningen til grunnleggelsen av Nansenfondet som i første række maa betragtes som et utslag av hovedstadens følelse av sine kulturelle forpligtelser. Tanken om oprettelsen av præmieobligationslaanet efter en utvidet plan, som ikke bare skulde komme Nansenfondet til gode men ogsaa Bergens Musæum, Nationaltheatret og Trondhjems Domkirke — en idé som likeledes skyldes professor W. C. Brøgers praktiske initiativ —

er nærmere utviklet i en henvendelse av 10. februar 1897¹ undertegnet av en række fremtrædende mænd landet rundt, deriblandt Bjørnson og Ibsen. Slutresultatet blev at saken gik igjennem i odelsting og lagting sidst i mai 1897. Loven blev derefter meddelt sanktion 5. juni, og i løpet av en maanedes tid var den forretningsmæssige side ved præmieobligationen ordnet saaledes, at det kunde træde i praktisk virksomhet.

Denne begivenhet blev fremfor alt av betydning for det nye teater, som i første halvpart av 1890-aarene hadde reist sig i Studenterlunden efter tegning av arkitekt Henrik Bull og under hans ledelse, og som paa en generalforsamling 30. april 1895 hadde faat navnet *Nationaltheatret*. Ved det tidspunkt vi her befinner os, holdt imidlertid arbeidet ved bygningen paa at gaa helt istaa av mangel paa pengemidler, en eventualitet, som hittil hadde været lykkelig undgaat, selv om arbeidstempoet til sine tider hadde været saa reducert, at hele »arbeidsstyrken» bestod av »1-en-mand, der gik og tuklet med en kalkbøtte og viste sig mest mulig paa de for Karl Johan-publikummet mest synlige steder.»² Det var dette forhold, som længe hadde fylt de nærmeste interesserte med bekymring og git det store publikum anledning til at anstille de forskjelligste betragtninger, som nu endelig blev bragt til avslutning. Dermed kom der paany fart i arbeidet med teaterbygningen som derefter blev fuldført i løpet av de nærmeste to aar midt i den almindelige høikonjunktur.

¹ Jfr. Hovedregister til Stort.-forhandl. 1892—1899 1900 (Præmieobligationslaan), pag. 374 med kildehenvisninger. — Præmieobligationslaanet var ifølge loven sat til 7,5 mill. kroner fordelt paa ihændehaverobligationer paa ikke under 10 og ikke over 20 kroner, som skulde indfrles i løpet av høist 60 aar.

² H. Wiers Jensen: *Nationaltheatret* gjennom 25 aar, pag. 28.

JOBETIDEN OG FORUDSÆTNINGERNE FOR DEN ØKONOMISK OG SOCIALT

Fram-ekspeditionens ankomst til Kristiania er, som vi allerede har antydnet, noget mere end en tilfældig festbegivenhet. Det kan snarere siges, at den glider historisk ind i den utvikling, som hadde sat sit præg paa Norges hovedstad i de aar ekspeditionen var borte og lagt et moment av øket tillid og handlekraft ind i dens liv. Denne grundstemning hentet næring fra ekspeditionens bedrift paa en maate, som meget snart lot den anta karakteren av et deklamationsnummer, og med rette pekte derfor Bjørnson i sin tale paa, at det betydningsfulde ved det verk, som her var øvet, ikke laa saameget i selve det straalende resultat som i det forutgaaende stiltfærdige planmæssige arbeide med den sikre vurdering av alle vanskeligheter. Det var et betimelig ord efter de erfaringer man hadde høstet paa det politiske omraade aaret i forveien; men det var samtidig et ord, som ikke hadde let for at slaa rot i Kristiania paa det da-værende tidspunkt. Paa denne maate faar Fram-ekspeditionen sin betydning i Kristianias historie rent psykologisk set ved det bidrag den gir til selve tidens mentalitet. Dens lykkelige tilbakekomst til Kristiania i en begyndende høikonjunktur, som likefrem synes at kalde paa alle unge og initiativrike kræfter, virker som en ny stimulans paa indflytter-fantasien med dens ufuldkomne kjendskap til forholdene og dermed ogsaa med dens mangel paa evne til en korrekt vurdering av de bestemmende kræfter i utviklingen. Til gjengjæld stod det Kristiania, hvis arbeide hadde været av betydning for byens vekst i de siste tyve aar — for ikke at gaa længer tilbake — praktisk talt uberørt av de spekulationsoverdrivelser, som vi skal komme tilbake til i det følgende. Det er av interesse at understreke dette forhold, om ikke av anden grund, saa av retfærdighet mot Kristiania, som i altfor høi grad er gjort ansvarlig for den »jobbetid«, som ifølge sin natur var fremmed for dens væsen og i strid med de traditioner byens økonomiske liv var bygget op paa.

Nitti-aarene var — som vi har paavist i det foregaaende — indledet med et tilbakeslag paa næringslivets omraade, som tydelig viste, at verdensøkonomien langt fra var saa betrygget som man indbildte sig under den

kortvarige høikonjunktur umiddelbart forut. Virkningerne av dette forhold var følelige inden alle virksomheter, ikke mindst i Kristiania, og saa sent som vaaren 1895 blev der under en debat i kommunestyret henvist til den almindelig utbredte klage over »trykkede tider og knappe indtægter»¹. Rigtignok var det allerede paa dette tidspunkt paatagelig, at den voksende indvandring i forbindelse med den begyndende spekulation i tomter og gaarder holdt paa at bli noget av en magt; men da byens pengeinstituter endnu blev ledet med en utpræget forsigtighet efter gammeldagse metoder, hadde spekulationslivet vanskelig for at bryte gjennom i nogen nævneværdig grad. Til gjengjæld fandt der sted en ganske betydelig kapitaldannelse i byen — et forhold, som bl. a. belyses ved at indskuddene i Christiania Sparebank i aarene 1893 til og med 1895 med runde tal steg fra 21 til 24.8 mill. kroner². Følgen var, at der efterhaanden arbeidet sig op en overveiende forhaabningsfuld stemning inden byens forretningsverden, og allerede ved aarsskiftet 1895—96 var det paatagelig, at denne stemning ikke hvilte paa nogen illusion.

Samtidig med disse stadig mere tilfredsstillende konjunkturer inden praktisk talt alle omraader av næringslivet med undtagelse av skibsfarten³ indtraadte der i løpet av 1896 en øket rummelighet inden byens pengekarked, navnlig paa grund av de betydelige beløp som Staten, Hypotekbanken og Kristiania kommune trak ind av sine laanemidler i utlandet. Rigtignok søkte Norges Bank at dæmme op for overfloden gjennom successive forhøielser av diskontoen; men der vedblev allikevel at herske en forholdsvis rikelig tilgang paa ledig kapital, og dette i forbindelse med den lave indlaansrente førte efterhaanden til en livlig efterspørgsel efter ældre bank- og assurance-aktier saavel som efter stats- og kommuneobligationer; derimot var industri-aktier ikke bare litet eftertragtet, men der raadet nær sagt en likefrem uvilje i byen mot at placere ledig kapital i industrielle foretagender, navnlig paa grund av usikkerheten om hvad fremtiden vilde bringe, naar Mellemriksloven, som var opsagt fra svensk side i 1895, om to aar traadte ut av kraft; samtidig var forholdene rent forretningsmæssig set saa primitive, at de likefrem stængte for enhver aktieomsætning, da det alt overveiende antal industriselskaper endnu ikke offentliggjorde sine aarsregnskaper, og der saaledes ikke var noget materiale tilstede for regelmæssige kursnoteringer. Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at de ældre banker i byen foretrak at se tiden an; men dermed risikerte de riktignok at bli agterutseilet, da det industrielle gjennombrud i virkeligheten bare var et

¹ Jfr. Aktisk. Chr.ania kommune, Referater 2. bd. 1892—1895, pag. 621.

² Samtidig steg antallet av indskytere fra 31542 til 35152.

³ Jfr. Chr.a børs- og handelskomites aarsberetn. for 1896, pag. 10.

EIENDOMSSPEKULATIONEN I UTVIKLING

tidsspørsmål. Det er dette forhold, som berettiger et foretagende som Den norske Industri- og Handelsbank, som traadte i virksomhet fra nytaar 1897, selv om de nærmere omstendigheter i forbindelse med grundleggelsen av den vaaren 1896 allerede i samtiden blev opfattet som mindre tillidvækkende¹. Alt dette er tilstrækkelig til at forklare, at Kristiania forretningsliv endnu paa dette tidspunkt bevæget sig indenfor rammen av den beherskede spekulation i motsætning til spekulationerne i eiendomsmar-

*Frimurerlogen, opført 1888—1894.
Efter fotografi.*

kedet, som allerede artet sig adskillig vildt. Det var en side ved utviklingen, som hadde alle betingelser for at vække oppmerksomhet — for det første fordi denne utvikling var uregelmæssig i og for sig, og for det andet fordi den antok former og skapte typer, som i nogen aar var en del av byens liv.

Noget av det mest karakteristiske ved forholdene i Kristiania i første halvpart av nitti-aarene var, som vi har paavist i det foregaaende, den «temmelig store jevnt tiltagende byggevirksomhet»², som i 1895 resulterte

¹ Jfr. Farmand no. 19, 1896.

² Jfr. Amtets 5-aars-beretning 1891—95 (Kristiania), pag. 60.

i, at der blev anmeldt til opførelse 944 nye byggeforetagender. I 1896 steg tallet til 1093, hvorav 485 større arbeider; samtidig øket indbyggertallet med ca. 9300 personer — en tilvekst som selvsagt krævet et ganske betragtelig antal leiligheter. De rummelige pengeforhold som vi har nævnt hadde sat fart i nybygningen, skapte efterhaanden en stadig voksende spekulationslyst paa eiendomsmarkedets omraade, og allerede inden utgangen av 1896 hadde den antat dimensioner, som ingen hadde tænkt sig muligheten av. For leieboernes vedkommende skapte denne spekulationsfeber særdeles utilfredsstillende kaar, forsaavidt som husleien trods den intense byggevirksomhet vedblev at holde sig uforholdsmæssig høi — et begrep, som naturligvis maa bedømmes ut fra datidens forutsætninger og ikke paa grundlag av erfaringerne fra siste høikonjunktur. »Ingen familie med nogenlunde fordringer til komfort kan her klare sig med mindre end 7—800 kroners husleie», heter det i en sakkyndig avisartikel, »og dette samtidig med at der rundt om i byen bygges i en saadan maalestok, at man skulde tro der var overflod paa husrum. Det er der vistnok ogsaa . . . . . men huseierne foretrækker at gaa glip av et halvaars leie fremfor at moderere de svære priser, og saasnt det paa nogen maate kan tænkes mulig, lægges der paa istedenfor at slaaes av. Dette er især tilfældet, naar gaarde kjøpes paa spekulation . . . . . I saadanne tilfælde heter det gjerne, at man har kjøpt gaarden saa dyrt, at leien maa forhøies¹.

Hele denne utvikling skjød yderligere fart i 1897, begunstiget av de samme faktorer som aaret i forveien — fremfor alt et rummelig penge-marked, som gjorde det let at reise den nødvendige kapital trods de stadig dyrere byggematerialer og de stigende arbeidslønninger. I alt blev der i løpet av aaret anmeldt til opførelse 1380 byggearbeider, hvorav 521 større, deriblandt 374 vaaninghus, 29 forretningsgaarder og 41 fabrik- og verkstedslokaler. Lettere end at bygge var det allikevel at spekulere i bygninger og tomter, og meget snart blev denne virksomhet den mest lønnende i datidens Kristiania og den, som kom til at sætte det mest karakteristiske præg paa byen. Forretningsmæssig set gik transaksjonen for sig paa den maate, at der blev dannet et »konsortium« — tidens nyeste slagord — med saapas aktiekapital, at den var tilstrækkelig til at dække det kontante utlæg og andre nødvendige utgifter ved eiendoms kjøpet; mere trængtes ikke, da den eneste hensigt med ethvert kjøp var at skape et nyt salgsobjekt.

Det var en form for spekulation, som fik en række av de større gaarder og tomtearealer ikke bare i byens centrum, men ogsaa i utkanterne til at

¹ Verdens Gang, no. 253 (oktbr.), 1896. — Eksempelvis nævnes et tilfælde, hvor husleien pludselig steg fra 700 til 900 kroner, fordi gaarden skiftet eier.

SPEKULATIONSLIVET OG SPEKULANTERNE

skifte eiere med en hurtighet, som man aldrig hadde været vidne til; samtidig gik priserne opover med sifre, som simpelthen tok veiret fra »den solide del» av hovedstadens forretningsverden og i det hele tat det ældre Kristiania med dets nøgterne syn. Men ikke det alene; den nye form for spekulation skapte en ny type av spekulanter — folk som gik omkring med spækkede tegnebøker og »gaarder paa haanden», stadig

*Tostrup-Gaarden opført 1896—1898.
Efter fotografi.*

optat av planer om nye konsortier. Christian Krohg har i andet bind av *Kampen for tilværelsen* levert en række ypperlige interiører og karakter-skisser fra spekulationslivet i de dage, saaledes som det utfoldet sig, navnlig paa Café du Nord paa hjørnet av Akersgaten og Prinsens gate og paa Café Royal paa Jernbanetorget under ledelse av spekulanter, som der fremdeles gaar frasagn om privat, utstyrt med detaljer, som i en række tilfælde endnu ikke er egnet til offentliggjørelse. Socialt var de »uten forfædre», som Napoleons officerer sa om sig selv, og kulturelt var deres svake sider ioinefaldende; til gjengjæld var de paa det økonomiske omraade i besiddelse av en umiskjendelig erobrertrang, som de omsatte i

handling uten store ord hurtig og energisk som folk der har tat sin beslutning og vet hvor de vil hen. Deres ærgjerrighet var erobringen av centrum og forstæderne, og med sine seddelbunker evnet de i like grad at skape tro paa en sikker seier som at slaa ned tvil om et mulig nederlag.

Der var i grunden nærmest noget stilfærdig fordringsløst over disse folk, som i løpet av nogen aar omskapte Kristiania — »fastetyper«, hvorav matadorerne enten bare blev kaldt »ved sine fornavne, sine forbokstaver, ved kjælenavne eller klængenavne« — eksempelvis *Martin* med opnavnet *Toll-og-en-hall*, efter den diskonto han pleiet at beregne sig for at endossere vekslers for folk, som ikke hadde kredit i bankerne. Han gik med alle sine akcepter paa sig, fortæller Krohg¹ — en meddelelse som vi har hørt bekræftet fra andre hold — og eiet ved siden derav 25 gaarder, hvorav endel paa Vaaleringen, hvor han gik omkring og krævet husleien ind i et blikspand. Sammen med traditionen om ham lever mindet om den forsigtige *O. C.* med hans værdifulde erfaringer fra høikonjunkturen i sytti-aarene, *K. J.* og *G. P.* og kjæmpen *Stor-Johan* eller *J. O.*, som man ogsaa kaldte ham — allesammen karakteristiske skikkelser, som virket bestemmende paa forholdene ved uavhengig av bankerne at skape de nødvendige betingelser for utviklingen av en generation av unge mennesker, som hadde anden ærgjerrighet end at havne paa et kontor eller i en bank og tilbringe sit liv med at tælle andre folks penge og føre ind deres fortjeneste i tykke hovedbøker. Deres faste børs i et par tarvelige rum paa Café Royal hver dag mellem 12 og 2 for omsætning av vekslers og andre værdipapirer og for dannelse av konsortier var et mønster paa faamælt ekspeditet og koldblodighet overfor store beløp — et helt irregulært børs- og forretningsliv, hvis resultater var ganske anderledes paatagelige end de det ordinære børsliv førte med sig. Men paa den anden side er det bare billig at indrømme, at ogsaa det gjennemgik en utvikling, som med rette har krav paa en nærmere omtale i forbindelse med dette tidsrum.

Som vi har nævnt i det foregaaende, var handels- og omsætningslivet i byen i hele otti-aars-perioden behersket av et rolig tempo, som bare i periodens sidste aar antok en noget livligere karakter. For aktie- og obligationsmarkedets vedkommende markeres dette forhold ved at Børsens officielle kursliste, som hittil hadde været den eneste, i 1889 suppleres med en kursliste over mere kjendte papirer, væsentlig utenbys, som ikke var opført paa børslisten og saaledes nu for første gang blev gjenstand for notering. Denne liste blev utgit av vekselmægler *J. M. Nielsen* hvis firma var grundlagt i 1876, og som var alene i markedet helt til 1896 — et ganske betegnende vidnesbyrd om, hvor beskedne forholdene endnu var.

¹ Jfr. Chr. Krohg: Kampen for tilværelsen, II, pag. 284.

NORGES BANK FLYTTER TIL HOVEDSTADEN

Fra nu av tok imidlertid utviklingen en hittil uanet fart, og en række nye aktiemæglerfirmaer blev grundlagt, som allesammen fik nok at gjøre under den stadig stigende høikonjunktur.

Fra 1. januar 1897 indtraadte et forhold, som skulde bli av betydning for byen. Norges Banks hovedsæte blev flyttet fra Trondhjem til Kristiania, hvorved nationalbanken endelig kom i den nødvendige rapport med Finansdepartementet og de ledende banker og derved blev istand til at øve en

*Christiania Glasmagasin, opført 1897—1899.
Efter fotografi.*

ganske anden kontrollerende indflydelse end før — hvad der ikke var mindst paakrævet, saaledes som forholdene nu udviklet sig. Sammen med Norges Bank hjalp ogsaa Børsen til at holde igjen, bl. a. ved sin beslutning av 1. juni 1897 i form av nærmere bestemte regler for optagelse av papirer paa den officielle kursliste. Men særlig effektiv kunde denne kontrol allikevel ikke bli, bl. a. fordi spekuleringen i stor utstrækning gjaldt eiendomstransaktioner, som ifølge sin natur ikke hørte hjemme paa Børsen, samtidig med at mesteparten av de øvrige transaktioner var saa usolide, at de helt faldt utenfor Børsens regler. Som en indrømmelse til den nye tid gik Børsen ved denne leilighet over til 14-daglig notering

av værdipapirer, og i august s. a. skedde der paa den private aktienoterings omraade en reform, som likeledes var en følge av utviklingen. Vekselmægler J. M. Niensens kursliste, som efterhaanden hadde utviklet sig til at omfatte 162 forskjellige papirer, gik fra nu over til at utkomme som en ukentlig fællesliste for de mæglere, som samtidig var medlemmer av Børsens kursnoterings-utvalg. Ved siden av disse to kurslister utkom der av og til ogsaa andre kurslister, som imidlertid allesammen fik en kort tilværelse.

Imidlertid hadde der fundet sted en begivenhet, som kom til at faa den største betydning for utviklingen i de nærmeste aar fremover. Mellemeriksloven, som praktisk talt var saa gammel som Unionen, var traadt ut av kraft 12. juli 1897, og som svar paa dette skridt fra Sveriges side hadde Stortinget vedtat en revision av toldtarifen, som i hovedsaken førte Norge over fra frihandelssystemet til et moderat beskyttelsessystem. Dermed fulgte i løpet av forholdsvis kort tid, i motsætning til hvad mange hadde ventet, en hittil eksempelløs spekulation i industrielle foretagender. Vistnok kan en hel del av dem bare indirekte siges at vedkomme Kristiania, forsaavidt som de ikke har andet at gjøre med hovedstaden end at de til dels blev startet ved hjelp av Kristiania-kapital; men det er allikevel betegnende for den fart industri-utviklingen skjøt inden hovedstadsomraadet i 1897, at der i aarets løp blev indført i Kristiania firmaregister i alt 29 industri-aktieselskaper med en aktiekapital paa ca. 4.1 mill. kroner; desuten blev der grundlagt 3 banker med en samlet aktiekapital paa 3.6 mill. kroner¹ og 16 aktieselskaper til indkjøp av faste eiendomme med en kapital paa vel 3.4 mill. Grundlæggelsen av 32 aktierederier med en kapital paa henved 3.4 mill. viser, at der er interesser tilstede ogsaa paa skibsfartens omraade — et forhold, som senere synes at være gaat helt i glemmeboken, og som det derfor kan ha sin interesse at minde om. Som »nyt av aaret« staar grundlæggelsen av ikke mindre end 10 nye aviser og boktrykkerier med en samlet aktiekapital paa vel 1.1 mill. I alt blev der i løpet av 1897 grundlagt 106 nye Kristiania-foretagender med en samlet aktiekapital paa ca. 16.9 mill. kroner. Alt dette viser, at det irregulære saavel som det regulære forretningsliv skjøt uforholdsmæssig fart, samtidig med at byen blev forandret i det rent ydre, og at der kom et ganske andet pust av storby over den end nogensinde før. Men ikke det alene. Der vokste ogsaa op et nyt milieu av forretningsmænd, som »virket uvant i landskapet« — nye samfundsstøtter med ansigter, som det ældre Kristiania aldrig hadde set, og hvis navn det aldrig hadde hørt, og som nu med

¹ Den norske veksel- og landmandsbank, Krania Privatbank og Delkrederebanken, hvorav førstnevnte med en kapital paa 3 mill.

engang hadde likesaa kostbare hjem og viste sig i likesaa flotte kjøretøier, som nogen av de kjendte familier med traditioner og gamle formuer¹.

Et samfund, som befinder sig midt i en slik omdannelse, socialt og økonomisk, er selvsagt ikke særlig egnet for utviklingen av konservative elementer, og det er derfor ingen tilfældighet, at hoire ved kommunevalget i slutten av 1896 fremdeles blev holdt utenfor ledelsen av byens anliggender, selv om venstre med en fordomsfrihet som virker tiltalende,

*Hotel Royal ved Jernbanetorvet.
Efter træssnit.*

gjorde sit til at tilføre kommunestyret en opposition som der stod respekt av. Det behøver neppe nogen nærmere begrundelse, at denne opposition paany søkte at stænge veien for det trefarvede flag paa kommunens bygninger, da spørsmålet meldte sig igjen, vaaren 1897. Men denne gang var forsøket dømt til at strande. Efterat forslaget først var vedtat i kommunestyremøte 8. april med 43 mot 13 stemmer og derefter negtet approbation av stiftamtmanden (Rye), blev det paany vedtat i møte 6. mai med 41 mot 11 stemmer. Dermed var dette vanskelige spørsmål, som hadde

¹ Jfr. Chr. Krohgs ovenfor citerte verk, II, pag. 285.

lagt beslag paa saameget av kommunestyrets tid, endelig bragt ut av verden, og den 17. mai 1897 gik det trefarvede flag for første gang tiltops paa kommunens bygninger med undtagelse av politikammerbygningen¹.

Midt i denne gyldne tid, som egnet sig fortrinlig til utfoldelse baade av fersk eleganse og gammel kultur, meldte sig en begivenhet, som ganske naturlig samlet den offentlige opmerksomhet om sig og gjorde Kristiania til skueplads for en række prægtige festligheter. Begivenheten var Oscar II's 25-aars jubilæum som indtraf i september 1897, og som der blev truffet forberedelser til like fra begyndelsen av aaret ikke bare her i byen, men ogsaa utover landet. Hvad selve festligheterne angik, blev det tidlig bestemt, at de for Kristianias vedkommende skulde finde sted i siste uke av september, og at de bl. a. skulde omfatte et borgerbal i den nye Frimurerloge og et folketog til Slottet — to arrangementer, som straks fik en saa livlig tilslutning, at de paa forhaand lovet en smuk sukses.

September kom, og med den aapningen av en sæson, som fra første stund stod i regjeringsjubilæets tegn. De nærmere enkeltheter ved denne begivenhet er skildret saa indgaaende i et utførlig verk av Thv. Boeck², at der ikke er nogen opfordring til at gaa nærmere ind paa dem. Det faar være tilstrækkelig at nævne, at der fra Kristiania kommunes side blev lagt for dagen en liberalitet i utsmykningen av byen, som man aapent tilstod at man ikke hadde tænkt sig muligheten av under et venstrestyre, og som i forening med de ihærdige anstrengelser i samme retning fra privatfolks side skapte et resultat av betydelig virkning. Mindst tilfredsstillende var utsmykningen av Statens bygninger langs *via triumphalis* — strækningen fra Jernbanetorvet gjennem Lille Strandgate via Toldbodgaten og Kirkegaten til Vor Frelzers kirke og derfra videre op Karl Johans gate til Slottet — eksempelvis Stortingsbygningen, hvor man var vidne til den uhyrlighet paa heraldikens omraade at den »norske løve« optraadte i hvitt paa blaafelt.

Saaledes laa byen smykket til fest, da et ekstrarog fra Stockholm lørdag 25. september, i straalende veir, suste ind paa Østbanestationen. For første

¹ Grunden var følgende: Da politimesteren (Hesselberg) var av den opfatning — som han forevrig fik støtte for i Justisdepartementet — at en bygning, som i sin helhet benyttes av en offentlig etat med en kgl. embedsmand i spidsen, ikke kunde fore andet flag end landets officielle, negtet han at etterkomme kommunestyrets beslutning. Som svar bemyndiget formandskapet stadskonduktøren til at fjerne flagstangen fra politikammerbygningens tak. Ordren blev utført av en snekker og 4 mand, som indfandt sig paa politikamret kl. 6 lørdag morgen, 15. mai 1897. Arbeidet som tok fire timer, blev hele tiden fulgt med levende opmerksomhet av torvpublikummet paa Youngstorvet, som ikke undlot at gi sine følelser luft paa forskjellig vis. — Kuglen paa flagstangen er som et kuriosum indlemmet i politiets kriminalmuseum.

² Beretning om Hs. Maj. Kong Oscar II's regjeringsjubilæum, Kr.a 1897.

gang i byens historie strøk der et pust av det offisielle Europa henover denne hovedstad, hvis land endnu ikke var naadd frem til den position, som var nødvendig, forat byen kunde ha *corps diplomatique* inden sit omraade, og som derfor maatte være lykkelig ved at nyde æren av etpar dages besøk. Men netop derfor var denne ankomst en saameget større begivenhet, og paa Jernbanetorvet, hvor der paa kommunens flagstænger var heist en række utenlandske flag ved siden av det norske, var der mødt op et talrig og interessert publikum av tilskuere. Passiaren gaar livlig. Publikum er allerede paa det rene med omkostningerne ved arrangementet og endel andre enkeltheter. Utsmykningen har kostet ca. 50000, oplyses det, derav 10000 alene til æresporten i krydset ved Akersgaten. Av granbar til pynt om flagstænger og vaabenskjold er der bundet længer paa tilsammen 9 kilometer.

Dagen efter var Kristiania tidlig paa benene, og »skjønt det var en hellig søndag« — som det heter i en av festberetningerne — var der et liv og en rørelse paa gaterne, som det kunde være en markedsdag.« Dette indtryk bekræftes av alle referater fra jubilæumsdagen og lever fremdeles i erindringen. Desværre var det straalende veir fra dagen i forveien avløst av et graaveir, som ikke la lys nok over byen til at alle farver kunde komme til sin ret; men heldigvis undgik man regn, skjønt det ofte saa truende ut, samtidig med at der blaaste en temmelig kold vind. Klokken 9.48 rullet det første ekstratog fra Stockholm med det norsk-svenske og det danske kronprinspar saavel som endel andre fyrstelige personer ind paa perronen; det neste — kongetoget — dampet ind kl. 10.18, hilset med salut fra Akershus. Med det kom kong Oscar og dronning Sophie og desuten bl. a. prins Carl og prinsesse Ingeborg, som dengang var nygifte, og som næst kongeparret tok mesteparten av jubelen i de dage. Kjøreturen langs *via triumphalis* til Vor Frelzers kirke artet sig som et triumftog under endeløse hurraer fra de svære folkemængder. Jubilæumsgudstjenesten i kirken — neste led i programmet — blev »en storartet og glimrende høitidelighet«, som er skildret i spaltelange beretninger i tidens aviser. »Særlig opmerksomhet tildrog sig de utenlandske envoyéer med deres farverige uniformer, der straalet av guldbroderier og var oversaadd med ordenskors og stjerner«¹. Biskop Bang talte over teksten: Min sjæl, lov Herren og glem ikke alle hans velgjerninger¹ — paa en maate, som vilde været utænkelig i vore dage, og som ogsaa dengang faldt den kritiske almenhet tungt for brystet.

Fra kirken kjørte kongeparret ledsaget av de øvrige kongelige personer og deres følge under nye ovationer til Slottet, særlig levende hyldet av

¹ Morgenbladet no. 583, 1897.

studenterne ved æresporten utenfor Universitetet. Om eftermiddagen drog et mægtig folketog paa 42 korporationer og mellem 13 og 14000 deltagere, fra Tordenskjolds plads til Slottet, fra hvis altan kongeparret var gjenstand for en hyldest, som stillet alle tidligere erindringer i skyggen. Men det mest virkningsfulde festnummer for de tusener, som bølget gjennom gaterne paa strøket, var allikevel illuminationen, som tok sin begyndelse ved 7-tiden. »Da tændtes som ved et trylleslag alle de tusener av lys i

Kong Oscar II.
Efter fotografi.

kommunens gatedekoration i Karl Johans gate. Som ildlinjer tegnet sig de lette buer og krydsbuer, der forbandt flagstængerne paa begge sider av gaten med hinanden og lot den hele korso fremtræde i en straalende lyspragt, der fikk sin effektfulde avslutning i den glimrende illuminerte æresport ved Akersgaten. Hurtig traadte derpaa den ene bygning efter den anden ind i lysglansen med prægtig oplyste vinduer og ilddekorationer av soler og stjerner, kroner og navneziffre i elektrisk lys og gasblus anbragt paa façaderne¹. Kort sagt, totalvirkningen var ypperlig; og indtrykket blev yderligere forhoiet ved at der fra Stortingsbygningens tak og Thunes mek. verksted ved hjelp av kraftige lyskastere blev kastet

brede straalere av rødt, grønt og hvitt lys utover byen.

I dette hav av lys kjørte de kongelige og deres gjester om aftenen til ballet i Frimurerlogen, som — efter hvad en deltager har fortalt os — var en festlighet av de sjeldne. Her som i Vor Frelzers kirke overvældet *corps diplomatique* sine omgivelser med sine prægtige uniformer; men heldigvis kunde de tilstedeværende norske konsuler vise, at »her var folk paa bjerget« med fremragende utviklingsmuligheter i retning av det dekorative. Men ikke det alene; der laa paa bunden av al denne officielle hyldest for

¹ Boecks Jubilæumsverk, pag. 67.

unionskongen en stemning av nationalfølelse, som hadde trang til at gi sig luft overfor det officielle Europa, som her var tilstede og la byens ælde lyse paa bakgrund av sagatidens Norge. Eller som førsteborgermester Christie uttrykte det som konklusion paa sin tale for kongeparret ved souperen: »Vi borgere av Christiania kan dog mindes ét: For otte hundrede aar siden grundlagde Harald Haardraade denne stad. Men under ingen konge har den vokset sig saa stor og kraftig som under Oscar II.« Der klinger en fanfare av norsk historie i disse usedvanlige ord — en appel som kong Oscar undgik at svare paa ved ganske enkelt at opfordre selskapet til at drikke paa »Christiania kommunes og hovedstadens indvaaneres velgaaende.«

De to følgende dage behøver ikke at opholde os længe. For mandagens vedkommende samlet interessen sig om den lange række av deputationer fra alle institutioner i landet med undtagelse av Stortinget, som overbragte sine lykønskninger, foruten at praktisk talt alle landets kommunestyre gjorde det samme — enkeltvis eller ved fællesadresser. Samme dag gav statsminister Hagerup og frue frokost paa Holmenkollen for *corps diplomatique*, og om aftenen var der bal paa Slottet. Tirsdag, som forresten ikke gik ind i det officielle festprogram, var der nok en frokost paa Holmenkollen — denne gang for de fyrstelige gjester med Akers kommune som vert. Utover eftermiddagen og aftenen forlot de fremmede byen, og dagen efter begyndte Kristiania at avføre sig jubilæumsstasen — en affære, som i løpet av nogen dage lot centrum frembyde et forvirret billede av hauger av flagstænger, skjold og guirlander som blokeret trafikken og fik aviserne til at ærgre sig. Samtidig var der som altid ved slike anledninger adskillig »post festum«-kritik, før byen atter faldt tilbake i de gamle folder, og hverdagslivet tok det vanlige forløp.

Aaret 1897 gik tilende med en rekord paa eiendomsmarkedets omraade, repræsenteret ved omsætninger til et totalbeløp paa vel 42 millioner; men fremdeles viste markedet en avgjort stigende tendens. I slutten av februar 1898 oplyses det i en artikkel i en av byens aviser¹, at alle er enige om, at der maa komme et tilbakeslag, og at de mere forsigtige blandt spekulanterne allerede saa smaat har begyndt at trække sig ut av det hele; men som sedvanlig under slike forhold — tilføies det — vil det ved siden av etpar storspillere av fag, bli det store gros av ukyndige, som kommer til at betale gildet paa opgjørsdagen. »Ved at indføre aktie- og konsortieformen ogsaa i eiendomsspekulationerne og ved at drage ind utenbysboende i disse transaksjoner, som de ubetinget mangler betingelserne for at kunne dømme om, har man nemlig i betydelig grad utvidet kredsen

¹ Aftenposten no. 156 og 157, 1898; særdeles instruktiv som tidsbillede.

av de offre, som vil bli klippet.« Trods denne enighet om det uundgaaelige var der delte meninger om, hvorledes dette uundgaaelige vilde melde sig. Nogen mente, at det vilde komme i form av et voldsomt krach, som vilde spores i vide kredse; andre var av den opfatning, at der ikke var betingelser tilstede for et slikt tilbakeslag, da eiendomsspekulationen i Kristiania væsentlig var av lokal natur og bare i mindre grad berørte byens og landets forretningsvirksomhet, som gjennemgaaende laa utmerket an i disse aar paa grund av den almindelige høikonjunktur i verdensmarkedet. Det har sin historiske interesse, at der lød advarende røster allerede saapas tidlig; men det behøver neppe at tilføies, at de ikke gjorde det ringeste indtrykk, bl. a. fordi denne byggevirksomhet, trods alle overdrivelser, inderst inde var betinget av et legitimt behov. Rigtignok er det en statistisk erfaringssætning, at behovet for forretningsgaarder aldrig staar i et saa intimt forhold til tilveksten i en befolkning som behovet for leiegaarder, og forsaavidt kunde de folk ha ret, som rystet paa hodet til svære omkalfatringer i centrum og spurgte sig selv om, hvorledes forretningsvirksomheten i Kristiania vilde være istand til at fylde disse kolosser av gaarder, som reiste sig rundt omkring med 4—5 etager over jorden og etpar etager under. Men paa den anden side hadde centrum — eksempelvis sondenfor Prinsens gate og østenfor Dronningens gate — gjennem menneskealdre ligget saa uberørt av en virkelig moderne forretningsvirksomhet, med smaa gammeldagse, utidsmessige bygninger paa tomter, som efterhvert hadde faat en enorm værdi, at man ikke hadde raad til at holde paa idyllen længer. Byen led av en likefrem ubændig ekspansionsstrang med et like ukritisk begjær efter »tidsmessige« forretningsgaarder som efter »moderne« leiegaarder. Det hele er et spill i det gyldne skjær av stadig stigende værdier og fantastiske muligheter, og oisynlig taper godtfolk mere og mere fotfæstet i virkelighetens verden.

Imidlertid var ikke bare byen, men ogsaa omegnen saalangt den lot sig overskue, under »forvandlingens lov«.

Mange gaar omkring og tror, at det bare er paa vestkanten der bygges, utvikles det i en samtidig avisartikel¹. De skulde ta sig en tur op til Kampens vandbasin, saa vilde de faa se noget andet. Det er simpelthen overvældende, hvorledes der bygges paa øst- og nordkanten. Man kjender ikke sin egen by igjen. Nye gater er anlagt med lange rader av 4—5 etages leiegaarder, skoler er bygget, og opover hele veien til Bryn reiser sig den ene fabrikkpipe efter den anden. De dominerende anlæg, ialfald ved sin talrighet, er teglverkerne, som strækker sig helt til Sinsen, og som allesammen arbeider under høitrykk for at skaffe sten nok til alle de

¹ Jfr. Aftenposten no. 734, 1898.

nye foretagender inde i byen. Arbeidet med anlægget av Nordbanen er allerede igang; det ansees for avgjort, at der skal føres en jernbanelinje fra Skarpsno via Majorstuen til Sandaker, hvor der skal anlægges en centralstation, som skal være knutepunkt for trafikken mellem Vest- og Østbanen. Et andet knutepunkt er Alna, som skal formidle transporten fra Hovedbanen over til Nordbanen og Bergensbanen via Grefsen. Man spekulerer i det siste som blev til virkelighet som i det første, der aldrig

*Fra regjeringsjubilæet 1897.
Efter fotografi.*

blev mere end et projekt — overalt med samme resultat. Ved Alna staar en eiendom som blev solgt i 1894 for 24000 kroner, i 1898 i 300000; ved Halvdanshaug sælges en eiendom med en avance paa 85000 kroner tre uker efterat den var kjøpt paa spekulation for 150000; samme aar (1898) blir eiendommen Aasen, som midt i nitti-aarene blev kjøpt for 110000 kroner, solgt for 1 mill. til utparcellering av byggetomter, efterat Staten først hadde ekspropriert grund for jernbanen til et beløp av 78000 kroner. Paa denne maate kan eksemplerne forfleres. De eneste som ikke hadde den fordel de hadde ventet av den overvældende virksomhet er entreprenørerne og haandverksmestrene inden bygningsfagene, som allesammen

gjorde den ubehagelige erfaring, at de rummelige arbejdsforhold med de stadig stigende arbejdslønninger virket svækkende paa arbejdsmorale og prestationsevnen med den følge, at adskillig tid gik tilspilde med skoftninger og unødige krangel.

Vi er nu naadd saalangt som til senhøstes 1898, da høikonjunkturen synes at nærme sig toppen. Førgjæves advares der i veltige ord mot at nære altfor ubegrænsede illusioner med hensyn til fremtiden; men de gyldne pillarer under Kristiania-initiativet, som repræsenteres ved Industribanken, Kommanditaktieselskapet Arntzen, Schmidt & Co. og Den nordiske Aktiebank, som i parentes sagt var stiftet nogen maaneder i forveien, syntes endnu med lethed at bære enhver belastning. Rigtignok virket det som noget av en kold dusch paa spekulanterne, at Norges Bank forhoiet sin diskonto to gange i dagene mellem 2. og 10. december, likesom der var noget av stormvarsel i opgjøret pr. 15. samme maaned, som viste en stigning i seddelcirkulationen til 65.5 mill. kroner og et fald i reserven til 3 mill. Men aarsskiftet drev allikevel over uten nogen katastrofe, og som et nyt vidneskyrd om, at der endnu lot sig reise millioner, ialfald paa papiret, fik Kristiania fra 22. februar 1899 en ny bank, som er blit udødelig i dens historie under navnet Discontobanken — i virkeligheten bare en omdøpning av firmaet Arntzen, Schmidt & Co.

Allikevel var det paatagelig selv for de rene dilettanter paa spekulationsomraadet, at forholdene ikke længer artet sig som før. Norges Bank demonstrerte i februar og mars sit syn paa stillingen ved at drive diskontoen opover ikke mindre end tre gange, samtidig med at de private banker blev stadig mere nøieregnende med sine kunder. Selv lederne av Discontobanken brøt med sine liberale traditioner og gik folk paa klingen med en paagaahet, som var det almindelige samtaleemne i byen i de dage. Alt dette skapte utover vaaren 1899 en situation, som gjorde tilværelsen stadig mere fortvilet for de professionelle spekulanter, saa meget mere som der indtraadte et omfattende kursfald, som praktisk talt umuliggjorde enhver lombardering av værdipapirer. Det eneste som nu trængtes for at hitføre en katastrofe var at der indtraadte et sammenbrud inden eller utenfor det egentlige forretningsliv. Forholdene førte med sig, at krachet blev indledet av firmaet Chr. Christophersen, hvis betalingsindstilling 13. juni 1899 sætter et skille i Kristiania bys historie som ingen anden begivenhet av lignende art.

KRISEN OG DENS EFTERVIRKNINGER

De nærmere enkeltheter ved firmaet Christophersens fald er skildret saa indgaaende baade i samtidens aviser og senere, at der ikke er nogen opfordring til at opholde sig synderlig ved dem i forbindelse med Kristianias historie. Mere interessant end smaaby-beretningen om firmaets indiskrete bankbud¹ og Morgenbladets forblommede notis av 12. juni 1899, som ikke satte byens gjetningsevne paa nogen større prøve,² er det, at Kristianias forretningsliv reagerte særdeles langsomt overfor den begivenhet, som indledet den største og mest langvarige økonomiske krise i byens historie siden sammenbruddet i 1820-aarene. Grunden er den meget nærliggende, at krisen — som vi allerede har antydnet — ikke kom uventet, og desuten, at den ikke rammet byens næringsliv i nogen av dets livsnerver. Men dermed følger ikke, at begivenheten taper i interesse hverken økonomisk eller rent menneskelig set; dertil er begge momenter ved den kjedet altfor intimt ind i hinanden.

En av de første opdagelser man gjorde under granskningen av firmaet Christophersens bøker var dets uforholdsmæssige ansvar overfor Discontobanken, som praktisk talt hadde sat hele sin aktiekapital ind paa dette ene firma. Dermed var det selvsagt ute med denne bank, hvis stilling længe hadde været prekær; men da det paa den anden side rent samfundsmæssig set var forbundet med ikke ubetydelig risiko at la den falde uten videre, besluttet Norges Bank at træde støttende til og overta avviklingen av den. Paa samme maate blev Den nordiske Aktiebank, hvis skjæbne likeledes var beseglet fra det øieblik krisen meldte sig, reddet fra øieblikkelig stans ved en mellemkomst av byens ledende banker med undtagelse av Kreditkassen. De nærmere enkeltheter i forbindelse med disse forhold er utredet

¹ I sin essay «Krisen i Kristiania 1899» (Samtiden 1901, pag. 443) fortæller Einar Sundi en i sin tid i forretningskredse velkjendt liten historie om at firmaet Christophersens mangeaarige bankbud lørdag 10. juni 1899 gik omkring og indfriet forfaldne vekslar og i to banker lot sig forlyde med, at dette nok blev de sidste vekslar firmaet indfriet.

² Den gik (uten at nævne navn) i korthet ut paa, at der var indledet en krise av vidtrækkende omfang, og at det nu gjaldt at ta rev i seilene.

i hovedsaken i Norges Banks offisielle beretning for 1899, hvor det bl. a. opplyses, at den overdrevne spekulativvirksomhet med Kristiania som centrum hadde ført til en rediskonterings-politik av uforholdsmessig omfang ikke bare indenfor, men ogsaa utenfor landets grænser¹. Det var særlig dette forhold, som var bestemmende for Norges Banks direktion, som ikke var i tvil om at en bankkrise i Kristiania paa det daværende tidspunkt vilde føre til panik indenlands og til en alvorlig svækkelse av Norges kredit utenlands. Av mere speciel interesse for vort emne end denne almen-teoretiske side ved saken er imidlertid den praktiske Kristiania-side ved den, at avviklingen, saaledes som den nu fandt sted, blev en adskillig langvarig operation, som stort set ikke kom til avslutning før i 1904. Derved blev hele avviklingsprocessen i fremtrædende grad bestemt av selve konjunkturutviklingen i verdensmarkedet i løpet av de nærmeste fem aar fremover — en omstændighet, som direkte og indirekte fik sin betydning for byen. En anden sak er det at der i løpet av disse avviklingsaar syntes at bli slaat fast som princip en opfatning som ikke alle var tilsinds at acceptere, og som Morgenbladet i 1901 gav uttrykk for i det dengang opsigtsvækkende slagord: Ikke grøtomslag, men kniv.

Kristiania-krisen var, som vi har pekt paa i det foregaaende, en økonomisk foreteelse av speciel natur uten direkte sammenheng med byens næringsliv. Men ikke det alene; den satte ind paa et tidspunkt, da viktige grene av det — i første række trælhandelen og skibsfarten — endnu en rum tid fremover var istand til at utnytte de gunstige konjunkturer, som det daværende verdensmarked hadde at by paa. Allerede en uke efterat krisen er brutt ut, er det paa det rene, at den ikke vil trække følger efter sig utenfor en bestemt kreds, og efter yderligere en uke heter det, at forretningsverdenen fremdeles bevarer et rolig ydre, og at folk i almindelighet begynder at puste lettere, »efterhvert som dag efter dag forløper, uten at der melder sig nye jobposter«². Men det utelukker ikke, at interessen for krisen og alt hvad der stod i forbindelse med den, holdt sig like usvækket gjennem resten av sommeren og utover høsten, takket være de mange enkeltheter aviserne stadig bragte om de forskjellige eftervirkninger av den.

Den mest umiddelbare av disse eftervirkninger var selvsagt det uforholdsmessig høje antal betalings-indstillinger, som karakteriserer anden halvpart av 1899, og som stort set falder i to slags: Konkurser og underhaandsakkorder. For de førstes vedkommende naadde aarsstatistiken op i ikke mindre end 215 mot gjennemsnittlig 60 i tiaars-perioden 1889—98;

¹ Jfr. Stort.dok. no. 96, 1899—1900, pag. 23.

² Morgenbladet, henholdsvis no. 440 og 460, 1899.

EFTERVIRKNINGERNE AV KRISEN

for de sistnævnte blev antallet sat til 55 med et samlet beløb paa ca. 9 mill. kroner — for ikke at tale om at der ogsaa fandt sted en række underhaands-ordninger, som ikke lar sig kontrollere, men som allikevel repræsenterede tildels store gjældsposter, væsentlig i forbindelse med den forcerede byggevirksomhet. De 10206 veksler, som blev protestert i Kristiania i tiden fra 1. juli til 31. december 1899 taler et ikke mindre tydelig sprog. Krisen feier med sig uten persons anseelse og alle nærings-

*Nationalteatret.
Efter fotografi.*

drivende, i første række handelsstanden, gir sine mere eller mindre fyldige bidrag til statistiken over konkurser og underhaandsakkorder. Haandverkerstanden rammes særlig inden kredsen av entreprenører, bygmestre og murmestre, hvis stilling bedst illustreres ved at antallet av byggearbeider sank fra 813 i første halvaar 1899 til 477 i andet halvaar, derav større byggearbeider, iberegnet vaaningshus, fra 359 til 175. Dermed blev det ogsaa vanskelig for arbeiderne i bygningsfagene, selv om en stor del av dem endnu vedblev at ha arbeide en tid fremover, da byens banker i adskillig utstrækning garanterte fuldførelsen av de mere og mindre ufærdige byggerverk mot den fornødne sikkerhet i de færdige

eiendomme. At der samtidig kom en række kvalfulde uker og maaneder for de store og smaa jobbere, som hadde ladt det staa til altfor letsindig, noterer vi bare for fuldstændighets skyld, likesom det ogsaa gaar ind i tidsbilledet, at der paa enkelte hold »med skjerpel sans for eget bedste« — som Peer Gynt siger — blev berget ut av sammenbruddet betydelige værdier for noget nær en slik og ingenting. Men da Kristiania samtidig var stor nok til ogsaa at være optat av andre ting end krisen, siger det sig selv, at nedgangstiden ikke var istand til at berøve byen dens gode humor eller kaste skygge over dets evne til at gjøre sig gjældende. Det er i saa henseende noget av »et tilfælde der ser ut som en tanke«, at Kristiania netop i første halvjaar efter utbruddet av krisen gjennomlever en række begivenheter, hvorav enkelte ialfald har krav paa at leve i byens erindring.

Det var to dage efter utbruddet av krisen — torsdag 15. juni 1899. Det gamle teater paa Bankpladsen, som var solgt til nedrivning for at gi plads for Norges Banks nye bygning, skulde iaften for siste gang samle under sit tak det publikum, som det i en aarrække hadde skjænket saamange lysende minder, og hvis hjerte det eiet som ingen anden institution i byen. Teatret hadde smykket sig indvendig og utvendig. Der var flag og grønt, skjolde, initialer og inskriptioner. Der var et festklædt publikum — fra gulv til tak — autoriteter, honoratiores og en række indbudne med Henrik Ibsen i spidsen. Paa programmet stod *Samfundets Støtter*, som den aften fik en utførelse som neppe nogensinde. »Der var høide over spillet, men tillike en dyster følelse av vemod hos alle de optrædende, og hos det hele publikum raadet der en saa intens hjertelighet, at de gamle mure kanske aldrig har været vidne til saa umiddelbare demonstrationer . . . . Det var et takkens farvel, som sent vil glemmes av dem, der deltog deri«¹. Navnlig var slutningsceremonien av overordentlig virkning — først en begeistret hyldest til Ibsen, saa en almindelig fremkaldelse av hele teatrets personale med teaterchef Schröder i spidsen — og endelig *Ja, vi elsker*, fulgt av et leve for teaterchefen og hans personale med nye fremkaldelser, deriblandt enkeltvis av de betydeligste kræfter. Det var som publikum aldrig kunde bli træt av at se sine gamle veteraner. »Utenfor samlet Engebret for siste gang sine teatergjæster. Der blev i kafeen og paa pladsen et liv som paa en syttende mai . . . . Det var sidste gang paa Bankpladsen«. — Saa mente man ialfald; men som vi snart skal se — det tok man feil i.

Uken efter stod Kristiania i forgrunden av Nordens opmerksomhet som samlingsstedet for den første nordiske pressekongres, og i utførlige artikler gik beretninger om byens usedvanlige utvikling i det nittende

¹ Morgenbladet no. 434, 1899.

aarhundrede igjen i en række av Nordens ledende blade. Juli maaned var som sedvanlig en typisk feriemaaaned uten sensation; til gjengjæld aapnet august med en inter-parlamentarisk fredskongres — den første i sit slags i Kristiania. Den blev holdt i Stortingsbygningen i dagene 2. til og med 4. august og skapte et liv i salen uten sidestykke i dens historie. Der var diskussioner saa heftige og optrin saa stormende, at man kunde tro sig hensat til det franske deputeretkammer — ogsaa av den grund at fransk var kongressens officielle sprog. Utenom var der en række stilfulde festligheter, deriblandt en fest paa Frognersæteren, hvor Kristiania kommune var vert, og hvor ordføreren, høiesteretsadvokat Harbitz talte paa engelsk for gjesterne¹. En maaned senere — 1. til og med 3. september fulgte de tre officielle festaftener, som indviet aapningen av Nationalteatret med forestillinger viet Holberg, Ibsen og Bjørnson². Dermed begynder et nyt kapitel i byens kulturelle historie, og gjennem det materiale, som i en aarrække er lagt tilrette til belysning av det, navnlig av Sigurd Bødtker i hans bekjendte teaterkritiker³, er vi nu istand til at se hele denne utvikling i et plan, som rummer ogsaa andre værdier end dem som umiddelbart er repræsenteret ved scenekunsten. Men i forening fortæller alt dette samme historie. Det er Kristiania med sin stadig voksende ærgjerrighet paa det nationale omraade, som lægger ny ære om sit navn, og som endnu et led i dette arbeide følger nogen uker senere en række storstilede festligheter i forbindelse med spørsmålet om gjenreisningen av Akershus. De blev aapnet 15. september — en straalende høstdag — i overvær av kronprins Gustav og fortonet sig fra aller første stund som en begivenhet av rang.

«Aldrig har Kristiania været vidne til et optog, som det der idag red ind paa Fæstningspladsen», heter det i en cirkulær-korrespondanse til en række utenbys aviser⁴. Det var hele den lyse farverige middelalder med sine fyrster og stormænd, sine riddere og svende, sine damer og hofnarre, der kom ind til os slik, at vi følte og aandet i en anden tid end vor egen . . . I disse omgivelser blev Norges kronprins kun en ydre autoritet, der fik sin forbigaaende hyldest. Hovedinteressen knyttet sig til det festlige optog, da kong Haakon og hans straalende følge i sit historiske kostume holdt indtog paa pladsen, hvor faner og standarter fra ældre og nyere tid viftet i vinden . . . Derefter fulgte en fuldstændig middelaldersk turnering mellem endel fornemme riddere, deres lanseknegter og deres væbnere, bivaanet fra den ene tribune av kong Haakon V Magnusson og hans

¹ For en utførlig fremstilling av kongressens forhandlinger og festligheter — jfr. Stort. dok. no. 70, 1899—1900.

² ³ Jfr. S. B.: Kr.ania-premierer gjennom 30 aar, 2 bd.

⁴ Fra nærv. forfatter; likesaa hvor betegnelsen cirkulær-korrespondanse anvendes herefter.

følge, og fra den anden av kronprins Gustav og den norske regjering. Et originalt skuespil, der gav anledning til mange refleksjoner.« Efter ridderlekene, som blev mottat med sterkt bifald, var der en række ypperlig arrangerede idrætsforestillinger og opvisninger i nationaldans; endelig var der ogsaa et førsterangs varietéprogram paa det gamle Christiania Theater, »hvor vi aldrig hadde ventet at sætte vor fot mere«, da dets bygning, som nævnt nu stod for fald. Her var programmet helt moderne — med viser, ballet og varieté med stadige henspillinger paa dagens begivenheter, deriblandt Nationaltheatrets ikke ubetinget førsterangs første-forestilling, som blev erindret i en festlig parodi med titlen *Samfundets Støtter* symbolisert ved Ibsen og Bjørnson paa deres »oste«-sokler utenfor teatret. Det er et spørsmaal om jubelen nogensinde har staaet saa høit og saa vedholdende i taket i det gamle teater paa Bankpladsen som i disse fjorten dage — efter manges mening noget av en profanering av det efter den stemningsfulde luknings-forestilling, men allikevel et programnummer av rang i den gode saks tjeneste.

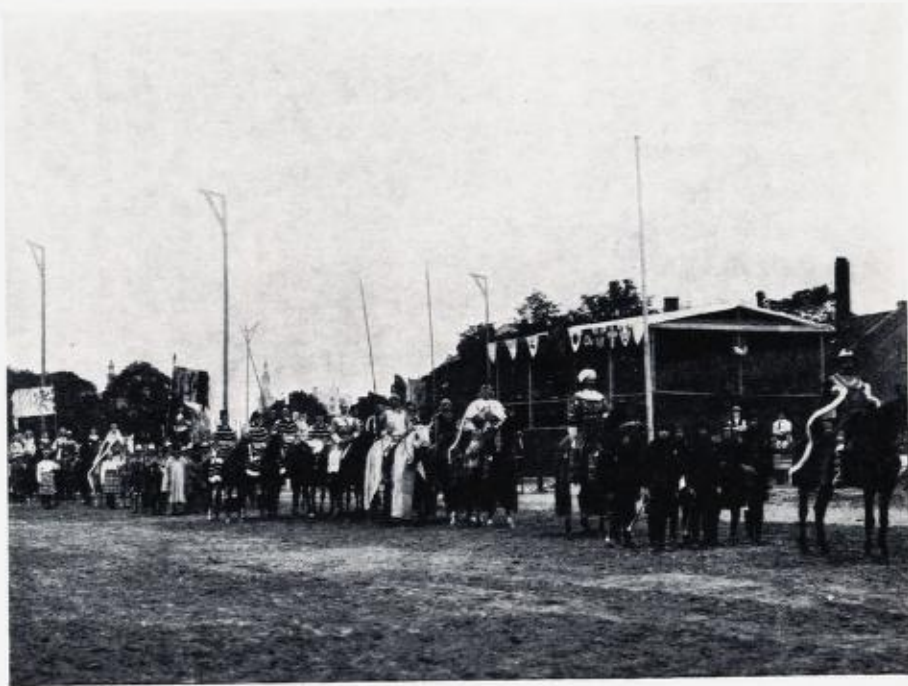
Fire uker senere var det Bjørnson, som hadde noget paa hjertet. Han hadde set sig harm paa maalsaken, og nu vilde han fortælle Kristiania hvorfor. Det blev en begivenhet, som kom til at sætte dønninger. Eller som det heter i en samtidig avisartikel: »Naar Bjørnson lægger ut, tar han ikke rev i seilene, men lar det staa til, saa sjøsproiten staaer høit i baugen. Ofte kommer han ind med brækkede stænger og revnede seil; men der blir altid liv paa bryggen, hvor han lægger til.« Rigtigheten av denne uttalelse, som ikke er mindst interessant ved at den staaer at læse i Morgenbladet, belyses yderligere ved de møter og diskussioner om sproglige og kulturelle emner, som fra nu av satte sindene i bevægelse en tid fremover og gav stof til stadige drøftelser underhaanden. Alt dette er selvsagt ingen tilfældighet. Riksmaaltanken, saaledes som Bjørnson oppfattet den, staaer for ham som en ny side ved den nationalitetsbevægelse vi har nævnt som en bærende idé i tiden; her hadde Kristiania den mission at gaa i spidsen, hvis den vilde løse sin opgave som landets hovedstad. Det var en appel, som hadde alle betingelser for at bli forstaaet av Kristiania paa det utviklingstrin byen nu befandt sig; men ikke det alene, den indleder den utsoning mellem Bjørnson og Kristiania som til alle tider vil være et kulturelt mindeblad i byens historie,

Under alt dette gik avviklingen av Kristiania-krisen sin uforstyrrede gang samtidig med at forretningsvirksomheten skrumpet mere og mere ind — et forhold som navnlig traadte i dagen i løpet av 1900. Inden alle forretningsgrener lod der klage over de »flaue tider« og den »daarlige omsætning« — uttryk som gaar igjen til trivialitet — og ikke mindst besværet man sig over de mange konkurs- og akkordforhandlingsboer —

FORTSAT AVVIKLING AV JOBBETIDEN

de siste en av de mest karakteristiske foreteelser ved aaret¹ — som i hoi grad bidrog til at trykke den almindelige forretningsvirksomhet. Følgen var en betydelig arbeidsledighet inden byens kontor- og butikpersonale, som sammen med det voksende antal lokaler, som efterhvert blev ledige i forretningsstrøket vidnet slaaende om den almindelige nedgang. Det var forøvrig ikke bare forretningslokaler, som blev rømmet; ogsaa privatfolk, navnlig inden de brede lag, søkte i stor utstrækning at komme væk fra

*Optog fra Akershusfestligheterne 1899.
Efter fotografi.*

Kristiania — nu da de mange muligheter for et godt utkomme, som hadde lokket dem hit under høikonjunkturen ikke lenger var tilstede. Vi er med andre ord vidne til nøyagtig det samme fænomen som vi allerede har paavist under omtalen av krisen i slutten av sytti-aarene — bare med den forskjel, at kanskje endnu flere ikke hadde adgang til at komme væk, fordi de hadde brudt broen av til sine tidligere hjemsteder. Følgen var, at de kom til at overfylde markedet med sin arbeidskraft paa en tid, da der ikke var behov for den, og dette førte igjen til, at adskillige av dem i større eller mindre

¹ Loven om akkordforhandling (av 6. mai 1899) traadte i kraft fra 1. jan. 1900. — Antallet av disse boer utgjorde i aarets løp 107, hvorav 95 var avsluttet inden utgangen av aaret.

grad kom til at falde det offentlige til byrde. Det er et forhold, som selv-sagt ikke er innskærpet til 1900, men som lar sig paavise ogsaa for de tre følgende nedgangsaaer — for ikke at gaa længer frem. Men vi nævner det her, fordi dette aar er det første, som er typisk præget av det. Som et yderligere vidnesbyrd om nedgangen staar stigningen i den oversjøiske utvandring, som i 1900 beløper sig til 594 personer for Kristianias vedkommende mot henholdsvis 244 og 252 i de to nærmest foregaaende aar.

Men det var ikke bare jobberne og forretningsstanden, haandverkerne og arbeidernes store hær, der led under følgerne av den krise, som nu var sat ind: den gik praktisk talt ut over alle lag av byens borgere, saavel som over Kristiania kommune som saadan. Over hele linjen viste skatteevnen en avgjort svigtende tendens — et forhold, som statistisk set først træder i dagen i 1901, men som belyses paa en karakteristisk maate allerede aaret i forveien ved det stadig voksende antal tvangsauktioner over faste eiendommer. En liten enkelthet som den, at der i 1900 blir holdt tvangsauktion over 302 Kristiania-eiendomme til et samlet beløp av 14.3 mill. kroner mot 52 eiendomme til et totalbeløp av 1.1 mill. i 1896, er her mere veltalende end en lang utredning, og selv om tvangsauktioner over løsøre paa langt nær steg i tilsvarende grad, var disse auktioner ulike hyppigere i 1900 end i de nærmest foregaaende aar — et nyt vidnesbyrd om den stadig mere fatale pengeknaphet. Det tar sig under disse omstændigheter noget eiendommelig ut, at der i byens firmaregister for aaret 1900 blev ført ind ikke mindre end 96 nye selskaper med en samlet aktiekapital paa vel 20.2 mill. kroner, men det maa straks understrekes, at den alt overveiende del av disse saakaldte »nye selskaper« er ældre firmaer, som av en eller anden grund har besluttet at gaa over til aktieformen uten at tilføre sine respektive foretagender ny kapital.

Det var under disse omstændigheter av væsentlig betydning for byen, langt utenfor kredsen av den egentlige forretningsverden, at der 15. decbr. 1899 blev konstituert en stor bank i Kristiania under navn av *Centralbanken for Norge*; men dermed følger ikke at det nye foretagende bankmæssig set betegner noget tillidsvotum til Kristiania¹. Det kan snarere siges at Centralbanken, hvis historie gaar tilbake til 1896, da bankchef N. Kielland-Torkildsen tok op det første arbeide for den, grundlægges som en protest mot den bankpolitikk, som hadde utviklet sig her i byen i første halvpart av 1890-aarene, og som navnlig i jobbetiden hadde tat karakteren av en særdeles ensidig Kristiania-politikk. Til gjengjæld la den nye bank fra første stund noget av en Kristiania-tradition om sit navn ved at ta op

¹ Centralbanken aapnet 15. febr. 1900. — For en utførlig historikk, jfr. E. Hoffstad: Det norske privatbankvæsens historie, pag. 179 flg.

EIENDOMSINDKJØP I REGULERINGSØIEMED

i sig de to firmaer Tho. Joh. Heftye & Søn og Sev. Chr. Andersen, som hadde indtat en saa fremtrædende plads i det nittende aarhundredes Kristiania, og som fra nu av gaar ut av byens liv som selvstændige bankierhus.

For kommunens vedkommende var, som vi allerede har antydnet, stillingen ikke mindre alvorlig paa grund av de svære forpligtelser man var kommet op i under høikonjunkturen, bl. a. ved indkjøp av en række større eiendomme utenfor reguleringsoiemed¹. I alt var der paa denne konto

*Centralbankens første bygning, opført 1900—1903.
Efter fotografi.*

anvendt 9.3 mill. kroner, og desuten 2.5 mill. til reguleringer. Dette forhold blev indtrængende fremholdt av en række talere i kommunestyret

¹ Blandt disse eiendomme var i 1896: Frogner Hovedgaard, Lille Tøien og Vestre Sogn, som blev indkjøpt for henholdsvis 750 000, 120 000 og 175 000 kr. I 1897: Vaalerengens Hovedgaard 175 000; Gjertsens (Ila) Løkke 220 000; Møllerløkken og N. Borgen 144 400; Arealer av Akershus 2 mill. I 1898: Bislet teglverk 500 000; endel av Vølenvolden (Dannevigsveien 14) 243 000, Vandrettigheter i Skjærsoelven m. v. 172 000; det gamle Garnisons-sykehus 400 000; Østre og Vestre Solyst 410 000; Hallfredsfossen i Glommen og Kaggefossen paa Modum 765 000; Munkehagens Teglverk 355 000. I 1899 og 1900: Ingen større indkjøp av denne art.

under de forskjellige finansdebatter, som fandt sted utover høsten 1900¹; men samtidig var der enighet om, at »Kristiania bys budget i forhold til skatteevnen ikke var høiere og sandsynligvis, selv om skatteprocenten blev endnu noget større, ikke vilde bli høiere end tilfældet var i mange andre byer i dette land.« Ytringen, som forekommer i en tale av riksadvokat Getz² er et vidnesbyrd om stillingens soliditet trods alt, men ogsaa om nødvendigheten av at paalægge sig visse byrder, hvis man

Bernhard Getz.
Efter fotografi.

onsket at holde Kristiania paa hoide med tidens krav. Eller som repræsentanten uttrykte det i det beherskede sprog, som altid særpræget ham: »Hvis vi skulde paa en tilfredsstillende maate vareta alle øiemed, vilde vi vanskelig kunne holde skatteprocenten lavere end 10 å 12 procent. Det kunde synes slemt, men erfaringen syntes at ha stadfæstet rigtigheden herav.«

Der var under disse forhold flere veie at gaa. Nogen pekte paa det beklagelige i, at Kristiania kommune endnu ikke hadde gaat til den tidsmessige reform at indføre selvangivelse — et spørsmål, som i parentes sagt var reist saa tidlig som i begyndelsen av nitti-aarene av senere ordfører Sunde, men som dengang var blit forkastet mot forslagsstillerens stemme

med den begrundelse i formandskaps-indstillingen, at en saadan ordning kunde virke moralsk nedbrytende paa Kristiania skatydere³. Fra andet hold blev der klaget over, at man her i byen gjennemgaende hadde en tendens til at sætte folk altfor høit op i formue — noget der burde øves kritik med; atter andre var inde paa spørsmålet om brandkontingenten og anbefalte opprettelsen av en egen brandkasse for Kristiania i likhet med hvad tilfældet var f. eks. i Stockholm; eller man pekte paa det ønskelige i

¹⁻² Jfr. navnlig debatten 8. novbr. 1900; Repr.skapsforh., pag. 458.

³ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune, Sak no. 65, 1891; Referater 1887—91, pag. 576.

en noget høiere beskatning for faste eiendomme for derigjennem at lette skatten paa almindelig indtægt. I samme diskussion indgaar ogsaa spørgsmaalet hvad der skulde gjøres med de eiendomme, som kommunen sat inde med. En speciel komite opnævnt av formandskapet i 1899 indstillet efter en gennemgaaelse av disse eiendomme paa at kommunen burde skille sig av ved alt som der i en rimelig fremtid ikke kunde anvises behov for — et karakteristisk uttryk for den pessimistiske stemning som behersket tiden. Heldigvis kom denne indstilling aldrig til at faa nogen betydning i praksis ikke mindst paa grund av forholdenes egen magt, som viste sig sterkere end alle teorier; men den er ikke derfor mindre betegnende for grundsynet hos det herskende parti.

Ute i almenheten vækker disse og lignende spørsmaal ikke mindre opmerksomhet, og i sin almindelighet kan det siges at de finansielle og økonomiske problemer staar i forgrunden av skatydernes interesse utover hele høsten 1900. Man har øinene oppe for forskjellige svakheter ved statens saavel som ved den kommunale administration; man finder at vindingen ved de mange papirbestemmelser i betydelig grad gaar op i spindingen; man møter med konkrete beviser for uhyrligheten — eksempelvis den saakaldte presteskat, som her i byen omfattet ikke mindre end 39232 skatydere og som blev utlignet paa den mest ujevne maate inden de forskjellige menigheter med skattebeløp paa 1, 2, 5 øre opover til 1 kr. — eller med andre ord saa smaa beløp, at de ikke fristet til anvendelse av eksekutioner og tvangsinddrivelser, samtidig med at kommunen i alle tilfælde blev den tapende¹. Vi skylder at tilføie, at denne ordning, som bundet i en lov fra statsmagternes side, var besluttet ophævet fra det følgende aar paa den maate, at presteskatten vilde bli utlignet og indkrævet sammen med den ordinære kommuneskat; men forholdet avgir allikevel et betegnende vidnesbyrd om, »at den moderne lovgivning undertiden er en smule upraktisk« — som det heter i en samtidig avisartikel — en sandhet som ingen by fik rikere erfaring for end Kristiania. Det vilde være uhistorisk at paastaa, at der ikke ogsaa i de gode tider hadde været interesse tilstede hos byens skatydere for kommunens anliggender, men det er allikevel i første række en følge av nedgangstiden, at den nu melder sig mere intens end nogensinde med skjærpede krav paa en omhyggelig forvaltning av kommunens midler baade i retning av praktisk fremsyn og nøgterne dispositioner. Dette forhold virker tilbake paa selve kommunestyret, og som et illustrerende vidnesbyrd om, at kampstemningen ikke længer er saa utpræget som før, gjenvælges i

¹ Eksempelvis med kr. 11.17 paa en 2000 kroners indtægt i Vaalerengens menighet, mens samme indtægt i Vor Frelzers menighet svarte en presteskat paa 92 øre.

kommunestyrets sidste møte i det nittende aarhundrede høiesteretsadvokat Harbitz til ordfører for 1901 med 67 stemmer.

Samtidig med alt dette finder der sted fra kommunens side en række omfattende reguleringer paa de forskjelligste kanter.

I den øvre del av forretningsstrøket sænkes i de nærmeste aar efter 1895 de to Slotsgater paa strækningen mellem Karl Johansgate og Toldbodgaten, hvor stigningsforholdene var noget nær halsbrækkende. Nogen aar senere faar Karl Johansgate sin nuværende utmunding i Jernbanetorvet. Utenfor Palæet mot Lille Strandgate foretages endel av den regulering som senere er blit ført videre, og hvorved Palæhaven er svundet ind til en ubetydelighet. Men fremfor alt maa nævnes reguleringen av Vaterland, hvorved dette trafikmæssig set ypperlige strøk tapte sin tidligere skumle karakter og blev et naturlig gjennomgangsled for trafikken mellem Jernbanetorvet og Vaterlands bro med Vognmandsgaten som hovedaaren; i sammenheng med Vaterlandsreguleringen maa ogsaa nævnes grunnleggelsen av den første *smaakirke* i byen efter initiativ av Kristiania Indremission og Kristiania smaakirkeforening¹. Endelig maa som et yderligere led i disse reguleringer tages med en forbedring av trafikaarene vestenfor Nygaten og Jernbanetorvet indtil Stortorvet — et spørsmåal, som længe hadde staaet paa dagsordenen, og som der nu blev tat indledende skridt til gjennom indkjøp i 1899 av en række eiendomme i strøket mellem Jernbanetorvet og Stortorvet for tilsammen over 2.1 mill. kroner; i samme forbindelse maa nævnes den høist paakrævede utvidelse av den forholdsvis trange indkjørsel fra Stortorvet ind i Torvgaten.

Et lignende vidnesbyrd om det kommunale initiativ paa reguleringsvæsenets område er kommunestyrets beslutning av 1. december 1898 om en utvidelse av den stadig mere og mere trafikerte Store Grænsegate paa strækningen fra Stortorvet til Akersgaten, væsentlig paa nordsiden, til en bredde av 20 meter og derefter fra Akersgaten til Arbeidergaten, væsentlig paa sydsiden, til en bredde av 18 meter. Gjennem disse omfattende forbedringer i forbindelse med ophævelsen i 1894 av det tidligere omtalte «pittoreske knæk» i begynnelsen av Pilestrædet, som satte Grænsen i retlinjet forbindelse med Christian IV.s gate, fik endelig byen en trafikaare av europæiske dimensioner, som er øket i betydning ut gjennom aarene. Endelig maa ogsaa nævnes en række omfattende reguleringer paa Grünerløkken, Grønland og i Oslo saavel som av en større del av det areal, som falder indenfor Uranienborg menighet — eksempelvis Briskebyveien paa strækningen mellem Holtegaten og Skovveien, som

¹ Kirken som blev reist paa en tomt, som var blit igjen ved en regulering av to gaarder i Søberggangen, og som blev overladt uten vederlag av kommunen, blev indviet 21. december 1899. — For detaljer, jfr. Kr.ania kommune 1877—1911, pag. 269 flg.

STORBYLIVET I SLUTTEN AV 1890-AARENE

var gjenstand for en betydelig sænkning, da der i 1899 skulde lægges dobbeltspor til sporveien. Kort sagt, hele byen er under omkalfatring i anden halvpart av 1890-aarene — altsammen med sigte paa at imtekomme storbyens krav paa praktiske og tidsmæssige kommunikationer, og i det hele tat er det ingen overdrivelse at paastaa at der i dette tidsrum blev lagt et storbygrundlag av varig betydning for Kristianias senere utvikling.

*Gateliv ved midten av nittiaarene.
Efter Vikingen no. 40, 1894.*

Allikevel er det ikke bare byens utseende, forsaavidt som det bestemmes av reguleringer av forskjellig slags, som ændrer karakter i disse aar; der foregaar ogsaa en gjennomgripende forandring av selve Kristiania-livet, som over hele linjen antar karakteren av et storbyliv med et stadig hurtigere tempo. Det var en utvikling, som vi har nævnt var indledet allerede i begynnelsen av 1890-aarene i forbindelse med den sterke bevegelse i folkemængden; men det egentlige gjennombrud faller allikevel først efter midten av 1890-aarene, eller omtrent samtidig med at det elektriske lys og de elektriske sporveie begynner at gaa sin seiersgang. De sidste tilfører Kristiania-sproget to nye ord — substantivet

trik og verbet *trikke* — begge typiske uttrykk for tidens trang til korte og letvinte betegnelser.

Omtrent samtidig bryter bicyklen igjennem som moderne kommunikasjonsmiddel, efterat den har faat sin praktiske form med to likestore hjul med utvekslinger istedenfor den tidligere form, som bare gjorde den egnet til sportsprestasjoner paa en bane. Det nye befordringsmiddel skaper det nye ord *cykle*, der brukes baade som substantiv og verbum, samtidig med at det lar byens visergutter, som hittil hadde ført en noksaa ubemerket tilværelse, rykke i forgrunden paa en maate som snart skulde sætte sit præg paa gatebilledet. Endnu stod bybudinstitutionen med sine traditioner fra 1860-aarene tilsyneladende som en noksaa livskraftig stab, at dømme efter antallet, som ved midten av nitti-aarene var over 100 mand; men det er allikevel paatagelig, hvorledes de etterhvert trænges tilside, navnlig i anden halvpart av perioden. Til gjengjæld hadde byens 300 vognmænd fuldt op at gjøre netop i disse aar, da riften om kjøretøier naadde en tidligere ukjent høide under presset av alle de store og smaa jobbere, som skulde hit og dit og se paa byggetomter. Men det var allikevel, som vi skal komme nærmere tilbake til, bare den sidste opspurt. Aaret før utbruddet av Kristiania-krisen gjorde byen ved privat initiativ et mægtig fremstøt ut i den frie natur ved Holmenkolbanen — den første elektriske turistbane i Norden — som blev aapnet for trafik vaaren 1898; aaret efter krisen viste den første motorvogn sig paa hovedstadens gater, hvor den vakte almindelig opsigt. Det var en varebil tilhørende Schous bryggeri; fra samme aar (1900) daterer sig ansøkingen om tillatelse at kjøre den første personbil i Kristiania, som imidlertid først blev indvilget aaret efter. Samtidig passerte befolkningen i 1897 med rask fart 200 000-grænsen og var ved folketællingen i december 1900 oppe i over 227 000.

Allikevel er det ikke bare paa det rent materielle omraade at der lar sig paavise en sammenheng mellem de bevægende kræfter i tiden og de kommunale bestræbelser for at imøtekomme deres behov. Forholdet lar sig ogsaa paavise blandt andet i et spørsmal som *Bibliotek-saken*, hvor Kristiania forøvrig snart skulde erobre sig en førerstilling i Norden.

Kristiania hadde gjennom den storstilte liberalitet, som jernverkseier Carl Deichman la for dagen i sit bekjendte testamente av 1780, tidligere end nogen anden by i landet faat den nødvendige grundstamme til hvad man i vore dage kalder et folkebibliotek, og allerede saa tidlig som i 1785 hadde Deichmanske faat et lokale paa 4 værelser »anstændig og smukt indrettede» i den kgl. overhofrets gaard¹. Men den autoritative støtte,

¹ Raadhusgaten 15; senere bedst kjendt under navnet Stiftsgaarden; nu endel av Sjøfartsbygningens svære kompleks. For en fremstilling av gaardens historie — jfr. Alf Collett: Gamle Christiania-billeder, pag. 124 flg.

som fra første stund blev vist det nye foretagende, og som i forening med publikums syntes at sikre det en gunstig udvikling, svigtet desværre forholdsvis tidlig paa grund av de urolige tider i begyndelsen av det nye aarhundrede — et forhold, som blev yderligere markert efter gjenoprettelsen av freden, ved at det nye universitetsbibliotek i stigende utstrækning overtok adskillig av et folkebiblioteks funktioner. Følgen var at Kristiania kommune mistet den kulturelle sammenheng med Deichmanske allerede før indførelsen av Formandskapsloven, og i de nærmeste seksti aar efter blev det snarere oppfattet som en besværlig boksamling man var nødt til at skaffe hus, snart her snart der, end som et kulturelt aktivum som medførte en tilsvarende forpligtelse. Følgen var, at Deichmanske bibliotek gjennom dette lange tidsrum var av helt underordnet betydning i byens liv. I virkeligheten var Kristiania saa sent som i slutten av 1880-aarene ikke naadd længer paa dette viktige omraade end at det store publikum gjennemgaaende var henvist til de private leiebiblioteker, som for det meste laa i den stille nedre del av Kongensgate, hvor de blev drevet helt forretningsmæssig av ældre damer med en utstrakt romanlæsning;

i et enkelt tilfælde som en særlig betryggende garanti med en teologisk student som literær raadgiver og veileder.

Det stadig voksende behov hos almenheten for at komme i den nødvendige kontakt med de mange spørsmåal av kulturel og social natur som stormet ind paa tiden i løpet av ottiaarene, og som øket yderligere i første halvpart av nitti-aarene, bl. a. paa grund av de mange spørsmåal, som meldte sig paa det økonomiske og tekniske omraade — alt dette tvang ganske naturlig biblioteksaken i forgrunden i byens bevissthet. Foregangsmanden blev redaktør H. Tambs Lyche, som i første halvpart av 1890-aarene tok op et energisk arbeide for den i sit bekjendte tidsskrift

*Haakon Nyhuus.
Efter fotografi.*

Kringsjaa, og som det første praktiske resultat av det fulgte i 1896 opprettelsen av et privat selskap, som kaldte sig *Kristiania Folkebiblioteker*, og som satte sig til opgave at virke uten offentlig støtte. Dette skridt førte bl. a. til en indgaaende diskussion i pressen, som tydelig viste, at biblioteksaken hadde vind i seilene, og som det næste led i utviklingen fulgte i november 1896 et forslag til kommunestyret fra en privat komite, som bestod av Karl Fischer, J. B. Halvorsen og Tambbs Lyche, og som i hovedsaken gikk ut paa en omorganisation og utvidelse av Deichmanske bibliotek. Dette blev i det væsentlige bifaldt av kommunestyret i mai 1898¹, og som bibliotekar blev fra 1. september s. a. ansat Haakon Nyhuus.

Den nye bibliotekar, som hadde faat sin utdannelse i Amerika, viste sig fra første stund som en organisator av rang. I løpet av nærmeste aar gjennomgik Deichmanske, som i 1894 var flyttet til »Christian IV.s gate 8/10, 1. etage tilvenstre for porten,« en rivende utvikling. Allerede i bibliotekets første virkeaar steg antallet av utlaan, som hittil hadde ligget mellem 20—30000 om aaret, til over 174000, og inden utgangen av aarhundredet var dets stilling grundfæstet hos almenheten, bl. a. gjennom aapningen av de første utlaansstationer, utvidelsen av lokaliteterne til at omfatte hele den nuværende bygning, efterat lagmandsretten var flyttet over i den nye Justisbygning, og endelig aapningen av den første ungdomsavdeling. Paa denne maate gaar reorganisationen av Deichmanske bibliotek ind som et organisk led i hele den storbyutvikling, som præger Kristiania ved slutten av det nittende aarhundrede, og som ikke er mindst interessant ved at den falder sammen med jobbetiden.

Alt dette viser, at høikonjunktoren ikke bare hadde sine negative sider, og det er derfor ingen tilfældighet at der i disse aar blev grundlagt saa forholdsvis mange bokhandler-forretninger og boktrykkerier. Kristiania hadde trods den økonomiske ukultur, hvis sterke tilbakeslag vi har skissert i det foregaaende, i virkeligheten lagt en alen til sin kulturelle vekst i løpet av perioden.

¹ Jfr. Aktstk. Kr.a kommune, sak. no. 74, 1898, med utførlige bilag til belysning av biblioteksaken i og utenfor hovedstaden; desuten i utlandet. — For debatten: Referater 1898, pag. 133 flg.

KOMMUNEN VED UTGANGEN AV DET NITTENDE AARHUNDREDE

Kristianias storstilte utvikling i det nittende aarhundrede var, som vi har pekt paa i det foregaaende bind av vor fremstilling, for det første betinget av det nationale gjennombrud i 1814 og for det andet av Formandskapsloven av 1837. Rigtignok hadde denne lov allerede fra første stund av ikke vist sig særlig skikket for hovedstadens specielle behov, og meget snart hadde man begyndt at foreta forskjellige praktiske lempninger i den med det resultat, at dens kollegiale behandlingsmaate av magistratens anliggender, som var en logisk følge av den kollegialt organiserte magistrat med sin borgermester og sine to raadmænd, kan betragtes som ophørt allerede ved midten av sekstiaarene. Det var dette forhold, som blev slaat fast officielt ved den bekjendte resolution av 12. august 1880, som ledet til oprettelsen av ordningen med de 3 magistrater, som maa betegnes som det centrale ved kommune-administrationen i otti-aarenes og nitti-aarenes Kristiania, og som byen ogsaa tok med sig ind i det tyvende aarhundrede. Imidlertid viste det sig, efterhvert som tempoet i utviklingen blev raskere, og arbeidsbyrden stillet stadig større krav til alle sider, at den gamle ordning ikke lot sig opretholde længer, og ved en formandskapsbeslutning av 12. mars 1903 blev der nedsat en komite med den daværende ordfører, konsul Andersen Aars, som formand med det mandat »at søke utredet, hvad der inden den bestaaende lovgivnings ramme kan gjøres til lettelse av magistratens og formandskapets arbeidsbyrde og sikrelse av effektivitet i det administrative.« Som resultat av komiteens arbeide — den hadde i mellemtiden undergaat endel personforandringer — forelaa vaaren 1907 det indgaaende kommunale dokument, som bærer titlen »Ang. omordning av den kommunale administration«, og som ved sine faktiske opplysninger saavel som sin bedømmelse av forholdene i almindelighet inden kommunen altid vil være noget av et kildekrift til belysning av det emne det behandler¹. Det er derfor av speciel interesse at se den i forbindelse med forholdene omkring

¹ Jfr. Aktstk. Kr. anla kommune, sak no. 61, 1907, med viktige kildehenvisninger.

aarhundreskiftet, selv om den tid ligger lidt efter det tidsrum vi her behandler.

Under omtalen av magistratens stilling gjør komiteen opmerksom paa, hvorledes det efterhaanden var blit nødvendig at engagere en voksende stab av funktionærer, hvis man skulde være istand til at faa arbeidet fra haanden. Det var et forhold, som vakte bekymring, og sikkert er det, at man ikke gik til ansættelse av nye folk, uten under trykket av den yderste nødvendighet. Men ikke det alene; økningen av arbeidsstoffet virket i høi grad generende for magistraten under hans daglige arbeide med den følge, at ikke bare hans egen, men ogsaa magistratssekretærens tid blev optat med et voksende antal person- og telefonkonferanser, saaledes at det egentlige arbeide i adskillig utstrækning maatte henlægges til eftermiddagen og aftenen. Det var en utvikling, som særlig hadde tat fart i aarene 1888—1897, eksempelvis inden magistratens 1ste avdeling, hvor antallet av journalnummere steg fra 1890 til 4154 og antallet av kopiboksider fra 1765 til 3154. Vistnok hadde der været nogen nedgang i arbeidsmengden siden aarhundreskiftet, spesielt for de senere aars vedkommende, men allikevel var arbeidsbyrden ved denne avdeling fremdeles (1907) omtrent dobbelt saa stor som i 1888.

En anden svakhet ved den daværende ordning var den litet rationelle maate sakerne var fordelt paa mellem de forskjellige magistratsavdelinger. Det var saaledes utvilsomt, at magistratens første avdeling var at betragte som kommunens finansdepartement; men det utelukket ikke, at en saa viktig del av det som skattevæsen, kærner- og bokholderivæsen hørte ind under anden avdeling. Et kommunelaan blev avsluttet ved første, men avdraget og forrentet ved anden avdeling; samme deling fandt ogsaa sted med hensyn til den tekniske administration, som i hovedsaken hørte ind under første avdeling med undtagelse av renholdsverket, som sorterte under anden. Det behøver ingen nærmere forklaring at denne mangel paa konsekvens i fordelingen av stoffet oftere førte til en hel del unødig skriveri, likesom den ogsaa kunde lede til andre ulemper ikke mindst paa grund av de altfor vage bestemmelser i resolutionen av 1880 med hensyn til samarbeidet mellem de respektive magistratsavdelinger. Men den største og væsentligste svakhet ved forholdet var utvilsomt den, at vedkommende magistratsembudsmand, som hadde administrativ myndighet over de brancher, som var underlagt ham, og som skulde ha indseende med at de kommunale fagchefer anvendte de kommunale bevilgninger overensstemmende med forutsætningerne for dem, i virkeligheten ikke lenger magtet at følge med paa dette viktige omraade. Utviklingen hadde, med andre ord, ført med sig, at den kontrol med hensyn til en forsvarlig anvendelse av kommunens midler, som under de tidligere enkle

og oversigtlige forhold var øvet av magistraten, nu var gaat over til at øves av fagcheferne.

Men det var ikke bare magistraten, som under disse omstændigheter mistet overblikket; formandskapet var praktisk talt i samme kasus. Dets medlemmer var saa overlæsset med arbeide, at de »trods al anvendt tid« ikke var istand til at sætte sig saapas ind i byens mangesidige anliggender i løpet av det korte tidsrum, som begrænses av en valgperiode, at deres virksomhet i nogen væsentlig grad kunde komme byen til gode; hertil kom ogsaa det moment, at det efter loven stod samtlige medlemmer av formandskapet frit for at frasi sig gjenvalg efter at ha fungert i én valgperiode, saaledes at kommunen hvert tredje aar løp den risiko at maatte se formandskapet begynde sin virksomhet »med hel eller næsten hel ny besætning.« Komiteen peker i denne forbindelse paa det uheldige i at formændene som regel vælges blandt nye folk som ikke tidligere har tat del i det kommunale liv, mens repræsentantpladsene besættes med ældre kommunemænd, istedenfor at forholdet burde være omvendt. Derved kunde repræsentantskapet bli en forskole for formandskapshvervet, samtidig med at en saadan ordning ogsaa vilde bli mere effektiv for kommunen paa grund av de større teoretiske og praktiske kundskaper formandskapets medlemmer da vilde sitte inde med hver paa sit omraade i egenskap av ældre folk med længere erfaring. Kort sagt, den formandskapslov, som ved aarhundredskiftet laa til grund for varetagelsen av Kristiania bys anliggender, var i den grad agterutseilet av utviklingen, at det eneste rationelle var at gaa til utarbeidelse av en særskilt lov for kommunalforvaltningen i Kristiania. Forsaavidt falder komiteindstillingen av 1907 helt sammen med den sunde sans hos byens borgere omkring aarhundredskiftet, som uanset partistandpunkt synes at være paa det rene med at byens anliggender var git den rene tilfældighet i vold. Hovedindtrykket hos dem var, at byen var overadministrert, og dette indtrykk blev snarere styrket end svækket ved den nye valgordning av 1896, som øket antallet av kommunestyrets medlemmer til 84 mot tidligere 60¹. Særlig var klagerne mange for den tekniske administrations vedkommende, hvis svake sider ganske naturlig var de som først paatvang sig folks opmerksomhet paa deres daglige vei omkring i byen.

Kristiania kommunestyre hadde, som vi har nævnt i det foregaaende bind av vor fremstilling², allerede saa tidlig som i 1839 tat initiativet til

¹ Efter den nye ordning, som kom til anvendelse første gang i 1898, fik byen 21 formænd og 63 repræsentanter mot tidligere 15 og 45 (ikke 18 og 54 som det staar ved en Inkurie pag. 90). — For detaljer jfr. Kristiania kommune 1887—1911, pag. 16.

² Jfr. Kristianias historie IV, pag. 242 flg.

at hitføre en ordning, som gav reguleringskommissionen saavel som bygningskommissionen større myndighet end de sat inde med efter bygningsloven av 1827. I motiverne til § 7 i bygningsloven av 1842 var der ut fra samme opfatning pekt paa nødvendigheten av en omfattende regulering av de ubebyggede strækninger, som kunde ventes optat i en nær fremtid, og som princip var det vedtat, at bebyggelsen skulde rette sig efter reguleringen, selv om det kunde komme til at gaa utover private interesser.

*Fenger Krog.
Efter fotografi.*

Desværre blev dette utmerkede princip, som i virkeligheten indebar den eneste tilfredsstillende garanti for en rationel bebyggelse av byen, staaende paa papiret uten nogensinde at finde anvendelse i livet, og det samme blev eiendommelig nok tilfældet med § 7 i bygningsloven av 1875, som svarte nøiagtig til samme paragraf i den ældre lov; ogsaa denne bestemmelse blev aldrig noget mere end en papirbestemmelse, og først ved den saakaldte reguleringsplan av 1890 lykkedes det at faa slaat fast et virkelig effektivt princip for de ydre bydeles vedkommende¹.

Denne plan, som hadde været under forberedelse i en aarrække, og som navnlig skyldtes daværende kontorchef Fenger Krogs arbeide i regulerings-

kommissionen, gik i hovedsaken ut paa, at der skulde skapes gjennomgangsforbindelser mellem de forskjellige bydele for trafikens hovedretninger, og at reguleringen saavidt mulig skulde utføres efter længere rette linjer.

Som særlig typiske eksempler paa slike hovedlinjer staar projektet om en bred retlinjet gate fra Majorstuen til Bygdø (nu Skøyen) station og desuten en saakaldt ringgate, som skulde utgaa fra enden av Karl Johansgate, ved Universitetet og derefter føres langs Drammensveien, Frognerveien

¹ Jfr. Aktstk. Christiania kommune, sak no. 52 (ang. reguleringsplan for de ydre bydele), 1889.

og Skovveien over Uranienborg frem til Colletts gate ved St. Hanshaugen og derfra videre gjennom endel nærmere bestemte gater, deriblandt Dælenenggaten, indtil den paa en bro over Akerselven naadde frem til det gamle Oslo; derefter skulde den via St. Halvardsgate og Bispegaten føres frem til Jernbanetorvet. Det blev overfor disse synsmaater hævdet av stadsingeniøren og stadskonduktøren, som repræsenterte reguleringskommissionens forberedende komite, at den nye reguleringsplan ikke var saa ideel i virkeligheten som den saa ut paa papiret — for det første fordi forholdene paa Kristiania bys territorium vilde tvinge til hyppige brud paa principet, og for det andet fordi hovedlinjernes tracé ikke burde avvike mere fra det naturlige terræn end nødvendig for en hensigtsmæssig utnyttelse av de tilstøtende tomter som byggetomter. En anden svakhet ved planen var, at den blev forelagt kommunestyret i en særdeles ufuldstændig skikkelse uten nogen nærmere utredning av de betydelige utgifter den nødvendigvis maatte føre med sig efter den linje, man var slaat ind paa, og det princip man hadde lagt til grund. Dette utelukket imidlertid ikke at planen blev vedtat i kommunestyremøte 13. februar 1890¹; men nogen større glæde fik man ikke av den. Det viste sig nemlig snart, at de utgifter planen medførte med hensyn til grunderhvervelser og ulempeerstatninger var saa betydelige, at den simpelthen ikke lot sig opretholde. Følgen var at man paa et tidlig tidspunkt maatte la ringgateprosjektet falde og likeledes gateprosjektet Majorstuen—Bygdø, efterat der allerede var betalt et erstatningsbeløp paa 6150 kroner for en eiendom ved Skøyen. Men dermed var i virkeligheten reguleringsplanen av 1890 dømt, og byen befandt sig igjen midt oppe i de utrygge reguleringsforhold, som den forgjæves hadde søkt at komme ut av.

Følgerne av dette helt utilfredsstillende forhold var, at kommunestyret endelig i anden halvpart av 1890-aarene atter tok op spørsmålet om en ny reguleringsplan for Kristiania — en sak som hadde faat ny aktualitet ved en lov fra statsmagternes side² av 27. juli 1896 vedkommende hovedstadens reguleringsvæsen². Aaret efter forelaa fra kommunestyrets side det betydningsfulde aktstykke, som bærer titelen »Angaaende ny bygningslov for Kristiania«, og som kom til behandling i møte 27. januar 1898³. Debatten endte med, at formandskapets indstilling blev vedtat i sine hovedtræk, og overensstemmende med lovens krav blev reguleringsvæsenet lagt ind under en ny autoritet med titelen reguleringschef. Desværre var dette ikke ensbetydende med, at der indtraadte nogen

¹ Jfr. Aktstk. Chr.a kommune; Referater 1887—1891, pag. 352 flg.

² Jfr. Aktst. Kr.ania kommune, sak no. 1, 1898. For debatten: Repr.skapsforh. s. a., pag. 1 flg.

³ Selve loven er av 26. mai 1899. For en sakkyndig kritik av den — jfr. en række artikler i Teknisk Ugeblad, 1900; se registeret.

ændring i det syn paa reguleringsproblemet, som hadde faat et misforstaat uttryk i kommunestyre-beslutningen av 1890, Tvertimot; »de vundne erfaringer fik ingen praktisk betydning»¹. Jobbetiden kastet sine skygger ogsaa over det kommunale reguleringsvæsen, hvis autoriteter fremdeles var behersket av teorien om de retlinjede reguleringer med ringgater og brede boulevarder. Det var under disse omstændigheter noksaa naturlig at Fenger Krogs ringgate-idé av 1886 kom op igjen i ny skikkelse, og en dag i 1896 kom en fantasifuld medborger frem med et nyt ringgate-projekt. Fra grænsetrakterne i vest skulde den nye gate føres rundt byen til Vaalerengen og Oslo i øst med overgang over Akerselven omtrent ved Myrens mek. verksted. Dette projekt, som i den grad har overskygget det oprindelige Fenger Krog'ske, at det helt har bragt det i glemmeboken og er blit staaende for den almindelige bevissthet som det eneste, var baade teknisk og økonomisk et egte barn av den tid det saa lyset i, og det nød derfor meget snart den ufortjente ære at bli optat i den reguleringsplan, som man netop hadde under forberedelse. Her blev det staaende i flere aar, indtil man endelig i 1900 underkastet det en sakkyndig teknisk bearbeidelse, mens man først i 1904 tok den økonomiske side ved det op til granskning. Det viste sig da, at projektet vilde medføre en utgift paa 1.1 mill. bare i grunderhvervelser, hvorav kommunen ikke kunde gjøre regning paa at faa igjen mere end ca. 213000 ved repartition hos grundeierne. Det var et misforhold saa utenfor alle land, at autoriteterne antagelig vilde ha reagert selv paa toppen av høikonjunkturen, og det var derfor selvsagt at man ikke fandt sig opfordret til at gaa med paa projektet nu, da man var blit klok av skade baade teknisk og økonomisk set².

Midt under alt dette fortsatte nedgangstiden sin uforstyrrede gang med et stadig synkende antal byggearbeider for privat regning — en utvikling, hvis betydning vi skal komme tilbake til i et av de følgende kapitler. Foreløbig kan det være nok at notere, at antallet av anmeldte byggearbeider faldt fra 1756 i 1898 til 1282 i 1899 og derefter til 764 i 1900, men da der i denne treaars-periode saavel som i hele perioden 1891—1900 ikke foreligger nogen statistikk for større byggearbeiders vedkommende, gir disse tal ikke noget korrekt billede av nedgangen, selv om den stort set maa betegnes som uforholdsmæssig. Fra 1901, da vi har den første statistikk over »større nybygninger», som i det aar blev sat til 134,

¹ Aktst. Kr.a kommune, sak no. 74, 1912—13.

² For en kritisk undersøkelse av hele projektet som bl. a. gikk ut paa at skaffe »indbyrdes kommunikation mellem samtlige ydre bydele» og bli »en monumental promenade for den hele bys befolkning.» — jfr. en artikkelserie av dav. reguleringschef E. Bjerknes i Tekn. Ugeblad, no. 8, 10 og 11, 1906.

NEDGANGSTIDEN OG BOLIGFORHOLDENE

stiger tallet i 1902 til 177, men synker igjen i 1903 og 1904 til henholdsvis 84 og 39. Denne nedgang i byggevirksomheten viser, for forretningsstrøkets vedkommende, at den forcerte produktion av forretningsgaarde under høikonjunkturen hadde mere end tilfredsstillt behovet, og det vil endnu være i frisk erindring, at man i tiden omkring aarhundredskiftet og de nærmeste aar efter kunde gaa mellem rader av mere eller mindre tomme forretningsgaarde, som skiltet imot en med svære *Til leie*-plakater

*Vaalerengens kirke.
Efter fotografi.*

fra de forskjellige etager. For de almindelige vaaningshus' vedkommende var forholdene endnu værre og kastet allerede paa dette tidspunkt slag-skygger foran sig i retning av den kommende bolignød. Statistiken vedkommende antallet av nye bekvemmeligheter i femaars-perioden 1900—1904 taler her sit tydelige sprog. Fra 1226 i 1900 stiger tallet i 1901 til 1276, og falder derefter i 1902 helt ned til 425. I aarene 1903 og 1904 stiger tallet av godkjendte nye bekvemmeligheter til henholdsvis 925 og 1071, men samtidig er det hele tiden paatagelig, at antallet av smaakaars-leiligheter paa 1 à 2 værelser er i en forsvindende minoritet.

I motsætning til denne trøstesløshet paa det rent private byggeomraade hersket der en ganske livlig byggevirkksomhet for offentlig regning i disse aar — et forhold, som man ikke altid er tilstrækkelig opmerksom paa, men som allikevel har sin betydning for byens arbeidsliv, saavel som for byen i almindelighet. Kristiania faar i dette tidsrum en række betydelige bygverker av tildels europæiske dimensioner i pagt med den plads byen snart skulde komme til at indta inden rækken av de helt suveræne hovedsteder. For kommunens regning fuldføres i de nærmeste aar efter krisen Vaalerengens kirke¹ og Fagerborg kirke, som blev indviet henholdsvis 10. oktober 1902 og 22. december 1903. Fra samme periode daterer sig beslutningen om bygning av Frogner kirke, som blev fattet 12. juni 1902, mens planen for opførelsen av bygningen først blev vedtat 15. december 1904; desuten maa nævnes den betydelige reparation av Gamle Akers kirke i 1903 og de endnu mere omfattende utbedringer av Johanneskirken i 1903 og 1904, som førte til lukning av den i ca. 1³/₄ aar. Paa kirkegaardsomraadet utvides antallet av byens begravellespladse med Vestre gravlund — et areal paa ca. 64700 m² — som var kjøpt i 1899 og i det væsentlige oparbeidet i 1902, saa at kirkegaarden kunde indvies 30. september s. a.² Desuten blev Nordre og Østre gravlund hver betydelig utvidet.

Av skolebygninger opføres i aarene 1900—1902 Lakkegatens skole paa en tomt ved Toien gamle kirkegaard; nogen aar senere — ved utgangen av 1905 — vedtar kommunestyret bygning av Majorstuens skole paa en del av eiendommen Frogner. Kommunens største foretagende i dette tidsrum er imidlertid bygningen av Kunst- og haandverksskolen, som nu sammen med Kunstindustrimuseet behersker kvartalet mellem St. Olavsgate og Nordal Brunsgate med front mot Ullevaalsveien. Den blev bygget mellem aarene 1899 og 1903 efter tegning av arkitekt Bredo Greve og kom i alt paa vel 1.6 mill. kroner, hvorav staten skjøt til 550000 kroner, da den del av bygningen, som optages av museet, ikke vedkommer kommunen. Av andre betydelige bygverker, som allesammen blir færdige, efterat nedgangstiden er sat ind, og tildels falder helt indenfor samme tidsrum, reiser sig for statens regning: Justisbygningen, som blev færdig 1900, Katedralskolen 1902, Historisk Museum 1903, Regjeringsbygningen — eller som den officielt heter Regjeringsbygningens søndre fløi — 1904; utvidelsen av Østbanestationen (første byggestadium) 1905 og endelig Norges Banks nye bygning 1906. Naar vi samtidig minder om opførelsen av bygninger som Sjømandshjemmet og Turnhallen — begge av 1901 —

¹ Førstnævnte kirke, som er opført i granit og kleber efter tegning av arkitekt H. Sinding-Larsen, er den første kirke i Norge med stenspir.

² For detaljer, jfr. Kr.ania Kommune 1887—1911, pag. 280 flg.

og Centralbanken (nu skibsrederfirmaet Wilhelmsens gaard) av 1903 og desuten endel betydelige forretningsgaarde — eksempelvis Grænsen 17, som blev reist i sin nuværende skikkelse efter en voldsom brand ved jule-tider 1899, som helt ødela den tidligere bygning — staar vi tilbake med det totalindtryk, som bekræftes ved statistikens tal, at der igrunnen blev bygget for ganske betydelige beløp i de nærmeste aar efter jobbetiden. Det er i saa henseende værd at minde om at der i 1900—1902 blev anmeldt byggearbeider til en antagelig værdi av 64.4 mill. kroner mot 65 mill. kroner i aarene 1897—1899.

Noget av det mest fatale ved hele denne nedgangsperiode var selvsagt de vanskeligheter den paaførte kommunen. I en tid, da de ordinære utgifter — som vi snart skal komme tilbake til — viste en avgjort stigende tendens, gjorde der sig gjældende en ikke mindre utpræget svigtning med hensyn til de indtægter kommunen kunde gjøre regning paa. Det er saaledes tilstrækkelig at minde om, at den skatbare indtægt i femaarsperioden 1900—1904 med et rundt tal gik ned fra 46.7 til 41.3 mill. kroner; til gjengjæld stiger skatøret i løpet av samme tidsrum fra 9.83 til 14.08. Men det værste var, at det trods de

*Kunst- og haandverksskolen.
Efter fotografi.*

mest ihærdige bestræbelser syntes at være ugjærlig at faa gjældsbyrden til at synke, og ved utgangen av 1901 — for at nævne et bestemt aarstal — var stillingen den, at omtrent en fjerdepart av kommunens indtægter i form av skatter gik til forrentning og amortisering av gjælden. Det var et forhold, som selvsagt ikke skrev sig hverken fra idag eller igaar, men lot sig føre tilbake over en lang aarrække, selv om det først nu hadde antat former, som indgjød ængstelse — væsentlig fordi kommunestyret gjennom nedgangstiden kom til klarhet over, at det holdt paa at tape overblikket over kommunens finanser. Det var en opdagelse av den største rækkevidde, og der er derfor i virkeligheten faa perioder i byens historie

saa betydningsfulde som den der staar i forbindelse med reorganisationen av det kommunale budget, og som væsentlig samler sig om slutningsmaanederne av aaret 1900.

Aarsaken til misèren var i virkeligheten at føre tilbake til byutvidelsen av 1878 med de svære byrder vi har nævnt den førte med sig for kommunen. Følgen var, at der i løpet av de nærmeste ti aar indtraadte et misforhold mellem de ordinære indtægter og de ordinære utgifter, som var skikket til at vække bekymring, samtidig med at det ekstraordinære budget viste en likefrem foruroligende tendens. Allerede i 1879 uttalte riksarkivar Birkeland de bekymrede ord, »at Kristiania bys gjæld, om man fortsætter med gjældsstiftelse paa samme maate som hittil, inden kort tid vil kunne naa en høide, som efter europæiske begreper vil være respektindgydende og efter norske forhold foruroligende«; og med en selvbeherskelse, som vi allerede har ydet vor anerkjendelse, hadde kommunen tat rev i seilene og holdt sig utenfor laanemarkedet i hele første halvpart av otti-aarene. Utviklingens haardhændte lov gjorde det imidlertid umulig at fortsætte denne politik, og i aarene 1885, 1888, 1892 og 1894 — eller med andre ord, mens det gamle høire fremdeles var inde — blev der optat i alt fire 4 pct. laan paa tilsammen 18 mill. kroner.

De store anlæg i anden halvpart av nitti-aarene i forbindelse med en række andre foretagender, som blev sat igang og ført igjennem under det daværende venstrestyre, førte i 1897 til optagelse av et laan paa 19.8 mill. kroner, hvorav ca. 8 millioner blev anvendt til konvertering av laanene av 1885, 1888 og 1892 — og derefter i 1899 til optagelse av et nyt laan paa indtil 25 mill. kroner. Som foretagender, eller arbeider, hvis iverksættelse skulde bestrides ved laanet av 1897, var i indstillingen bl. a. nævnt de tidligere omtalte 2 mill. til bygning av et centralslagteri med kvægtorv, 1 à 1.5 mill. til opførelse av nyt sindssykeasyl, 1.2 mill. til fortsættelse av sykehusanlæggene paa Ullevaal i tillæg til en bevilgning paa 825000 siden siste kommunelaan, og endelig en halv million til opførelse av arbeiderboliger i tillæg til en bevilgning av 1895. Som begrunnelse for laanet av 1899 blev der for de første 3—4 aars vedkommende pekt paa en række foretagender, som allesammen krævet betydelige uttællinger — eksempelvis 3 à 4 mill. kroner »til bygning av et nyt raadhus efter foreliggende generelt overslag«; 1 à 1.5 mill. til bygning av nye folkeskoler; 2 à 3 mill. til gjennomførelse av større reguleringer, som ikke kan bestrides av det ordinære budget; 3 mill. til paabegyndelse av kraftoverføringsanlæg fra Hallfredsfossen og desuten 1 mill., henholdsvis til forøkelse av byens vandforsyning, til bygning av nye sporveie og til yderligere utvidelse av gasverket og elektricitetsverket. Endelig maa ogsaa nævnes et beløp paa 3 mill. kroner *plus* et allerede bevilget beløp

paa 845000 kroner til udførelse av planerne for de længe projekterte nye kai-anlæg — et spørsmål som vi skal komme nærmere tilbake til i et følgende kapitel. Der kunde, fremhævet magistraten i sin indstilling¹, være spørsmål om at undgaa at la det nye laan omfatte et saa stort beløb, siden det var paa det rene, at flere av de foretagender det her var tale om ikke kunde bli færdige i løpet av de nærmeste aar. Men paa den anden side var der »under den sterke utvikling, som finder sted i saagodt

*Historisk museum.
Efter fotografi.*

som alle kommunens brancher, store behov, som ikke kunde tilfredsstilles uten gjennom anvendelse av laanemidler, og desuten var det ikke heldig, at kommunen optraadte som laantager med korte mellemrum.« Magistraten fandt derfor, at man ikke burde gaa til et mindre laan end de 25 mill., som var nævnt i indstillingen, og ved en kommunestyre-beslutning av 1. juni 1899 blev der meddelt bemyndigelse til det. Beslutningen var enstemmig, og forsaavidt var partierne like om at dele ansvaret; men der faldt allikevel fra repræsentanten, bankchef Andersen Aars, en uttalelse,

¹ Jfr. Aktst. Kr.a kommune, sak no. 80, 1899.

som pekte i retning av et nyt princip, som senere blev ført igjennem i praksis, og som derfor har krav paa at nævnes i denne forbindelse. Repræsentanten fæstet sig ved de svære eiendomsindkjøb, som var foretat gjennem en aarrække, men navnlig i de senere aar, saavel av regulerings-hensyn som i andre oiemed, og mindet om, at mens der i 50-aarsperioden 1837—1886 ikke var anvendt fuldt 2.4 mill. kroner paa denne konto, var der i de følgende tolv aar indtil utgangen av 1898 anvendt 7.9 mill.; herav

*Edmund Harbitz.
Efter fotografi.*

faldt hele 4 millioner paa de to sidste aar av perioden. Vistnok var det uundgaelig for en by med Kristianias vekst at gaa til mange og betydelige eiendomsindkjøb; men det gjaldt ikke bare at ta i betragtning hvad der til enhver tid kunde være ønskelig for kommunen; »der burde utvilsomt ogsaa tages finansielle hensyn«, og da navnlig i den retning, at man gjorde sig op en bestemt plan for hvad der aar om andet kunde anvendes paa kontoen for eiendomsindkjøb, saaledes at kommunens midler ikke skulde ligge ubenyttet paa ubestemt tid. Han fremholdt derfor som en tanke til overveielse, »naar dervar tale om eiendomsindkjøb av større betydning, f.eks. for over 100000 kroner, at da ogsaa budgetkomiteen, som jo maatte være den,

der sat inde med størst kjendskap til byens budget, fik anledning til at uttale sig om det finansielt forsvarlige ved at gaa til disse utgifter¹.«

Allikevel var det ikke paa dette ene omraade, at man nærmest følte savnet av en finansplan med redegjørelse for de foretagender, som man maatte være forberedt paa at bevilge til i den nærmeste fremtid; ogsaa i andre henseender var finansforvaltningen præget av en planløshet, som virker likefrem nedslaaende. Eller som det heter i budgetkomiteens indstilling for 1900²: »Saaledes som forholdene nu er, bevilger

¹ Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, Repr.skapsforh., pag. 488, 1899.

² Ibid., sak no. I, 1900.

kommunestyret hele aaret igjennem av laanefondet til de mest forskjelligartede øiemed om hinanden, uten at der som regel nogen gang, utenfor det ekstraordinære budget, faaes oversigt over laanefondets stilling til enhver tid . . . . Man bevilger ifleng, uten at der sker nogensomhelst klassificering av de enkelte saker, eftersom de kan anses at være mere eller mindre nødvendige.* Komiteen konkluderte med at slaa fast i princippet den tanke, som vi har nævnt at Andersen Aars gjorde sig til tolk for aaret iforveien, og i møte 8. november 1900 indbød formandskapet repræsentantskapet til at fatte følgende beslutning: »Magistraten anmodes om ved hvert aars utgang at fremlægge forslag til ekstraordinært budget for neste aar, indeholdende opgave over laanefondets stilling, hvor meget der aarlig kan anvendes, samt hvilke foretagender der overensstemmende hermed antages at kunne finde plass paa neste aars ekstraordinære budget.« Denne indstilling gav anledning til en debat, der stort set formet sig som et utsyn over Kristiania kommunes finanser i de tyve aar, som var gaat siden vedtagelsen av beslutningen om driftsfondet, samtidig med at der blev pekt paa nødvendigheten av visse reformer, som vi skal komme nærmere tilbake til, der-

*J. Andersen Aars.
Efter fotografi.*

iblandt opprettelsen av et finansborgermester-embede og en omordning av den tekniske administration. Den tilfældige omstændighet, at denne debat er den sidste generelle finansdebat i Kristiania kommunestyre i aaret 1900, er ikke det mindst interessante ved den, forsaavidt som den derved faar sin historiske plass paa skilleveien mellem det gamle og det nye paa en maate, som ellers ikke vilde været tilfældet. Endelig ligger den ogsaa ved sin egen tyngde — baade formelt og reelt — i et værdig plan, samtidig med at den ved sin rigdom paa faktiske opplysninger altid vil beholde sit værd som et viktig kildemateriale til belysning av byens finanser ved utgangen av det nittende aarhundrede. Den kan i det væsentlige oppsummeres saaledes:

Da kommunestyret i 1879 besluttet den nuværende ordning med det ekstraordinære budget, var det tanken, at man for fremtiden bare en gang hvert aar skulde forelægge kommunestyret forslag om foretagender, som skulde bestrides av laanemidler. Det viste sig imidlertid meget snart umulig at opretholde denne ordning i praksis, da det ikke lot sig gjøre at utsætte saker, som ikke hadde kunnet tages med paa et nylig behandlet budget, til avgjørelse et helt aar senere. Saalænge vilde ikke skatyderne vente, og saalænge fandt kommunestyret det heller ikke formaalstjenlig, at de skulde vente; dermed hadde — som vi alt har antydnet — den ordning etablert sig for det ekstraordinære budgets vedkommende, at magistratens forskjellige avdelinger hele aaret igjennem indbragte forslag om bevilgning av laanefondet, og at kommunestyret vedtok disse forslag særskilt, og ikke i forbindelse med den aarlige redegjørelse for laanefondets stilling. Følgen av dette var usikkerhet med hensyn til selve dispositionen av laanefondet, forsaavidt som der, teoretisk set, ikke blev skjelnet skarpt nok mellem hvad der var benyttet av laanemidler, og hvad der var igjen av dem; desuten var det regel snarere end undtagelse, at man oftere gik til betydelige uttællinger til foretagender, hvis reelle værd man ikke hadde fuld oversigt over, likesom man ikke var paa det rene med, om der kanskje ikke i en nær fremtid vilde bli reist andre krav, som var mindst likesaa berettiget. De forskjellige anker, som var ført i marken mot den kgl. resolution av 12. august 1880, som laa til grund for den endnu bestaaende magistratsordning, var et utslag av en voksende overbevisning om, at denne ordning ikke lenger var i pagt med utviklingen, og det gjaldt derfor at finde et botemiddel, som atter gav den bevilgende myndighet en virkelig effektiv kontrol med hensyn til anvendelsen av kommunens midler.

Kommunestyret hadde i de senere aar vedtat en række vigtige beslutninger, som, stort set, dels hadde været nødvendige paa grund av forholdenes egen utvikling, dels hadde angaaet forføininger av direkte rentegivende beskaffenhet. Men resultatet hadde været — blev det oplyst — at kommunens gjæld er steget betydelig, og for tiden (ultimo 1900) utgjør den med et rundt tal 53.9 mill. kroner¹. Desværre har kommunen ikke i likhet med staten opsparet sig en tilstrækkelig kontantbeholdning til dækning av forskud; isteden har den bare sit ganske utilstrækkelige driftsfond, og følgen er at restancer og forskud i adskillig utstrækning bestrides ved hjelp av laanefondet, som paa denne maate faktisk kommer til at gjøre

¹ Noilagtig: 53 944 633, deri indbefattet det saakaldte Præmieobligationslaan, der var beregnet at utgjøre kr. 3 096 780. Sidstnævnte laan burde vel ogsaa regnes med, mente ordføreren (Harbitz), skjønt det stod i en særstilling med hensyn til den maate det blev amortisert og tilbakebetalt paa.

tjeneste som kontantbeholdning. Det behøver ingen nærmere paavisning, at dette forhold, finansielt set, er helt forkastelig, og hvad det regnskapsmæssige angaar, staar det ikke bedre til. Det aktstykke, man faar sig forelagt under det officielle navn av budget, kan i virkeligheten høist uegentlig siges at dækkes av dette begrep, fordi det for det alt overveiende antal posters vedkommende indeholder en opregning av hvad der *er* bevilget, og ikke en redegjørelse for hvad man mener der *bør* bevilges. Det viser sig nu, da der ved aarsskiftet (1900/01) vil være bundet ca. 7 mill. av laanefondet som forskud til det ordinære budget, at dette forhold ikke er av det gode. Som et botemiddel til at faa driftsfondet op litt efterhvert, siden tiden ikke var inde til at øke det ved laan, foreslog Andersen Aars, bl. a. at »den ved indkjøb av obligationer til amortisation fremkomne avance blir for eftertiden fra og med 1900 at avsætte til kommunens drift» — en ordning, som gik enstemmig igjennem. Desuten pekte han paa som »en fremtidsreform, men som han dog trodde det vilde bli absolut nødvendig at gaa til» — at ledelsen av byens finansielle anliggender blev lagt ind under én administrationschef, som skulde ha den fulde kontrolmyndighet saavel som det fulde ansvar. Tanken fik tilslutning hos ordføreren, som oplyste, at formandskapet hadde været inde paa den, og at man i en nær fremtid tænkte paa at gjøre spørsmålet til gjenstand for drøftelse enten ved en komite eller paa anden maate. Men man maatte være opmerksom paa, at en ændring av magistratsfunktionerne ikke hørte ind under denne forsamling, men maatte avgjøres av statsmagterne.

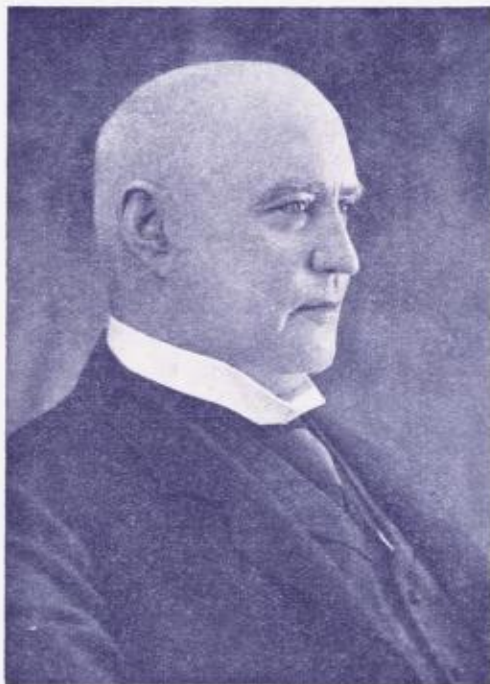
Men det var ikke bare spørsmålet om en finansborgermester, som fra nu av blev aktuelt i Kristiania, selv om enkelte representanter — eksempelvis Jeppesen — »ikke hadde nogen tro paa effektiviteten derav»; eller som veterinærdirektør Malm uttrykte det, »at han ikke trodde man hadde fundet de vises sten med denne finansborgermester.« Ogsaa spørsmålet om en teknisk borgermester trængte sig i forgrunden med stigende styrke — en ordning hvis betydning navnlig blev indgaaende paavist av representanten Stenberg i kommunestyremøte 19. december 1900, under behandlingen av budgettet for det nye aar¹.

Derfor kunde ogsaa ordføreren, da han dagen efter sluttet det sidste møte i Kristiania kommunestyre i det nittende aarhundrede, ta farvel med medlemmerne i følgende ord: »Det tør vel siges, at vi i det aar, som er gaat, er blit rikere paa erfaring og rikere paa innsigt i kommunale anliggender. De debatter, som navnlig sidste høst har fundet sted angaaende kommunens finanser, viser at vi er naadd til en større klarhet over maal

¹ Jfr. Aktstk. Kr.a kommune, Repr.skapsforh. 1900, Referater pag. 570 flg.; fra samme debat de to uttalelser av Jeppesen og Malm.

og midler — større klarhet angaaende de veie som vi med anvendelse av rimelige bekostninger kan følge for at fremme en rolig og jevn fremgang av vor bys utvikling.»

I disse ord, som blev paahørt staaende av kommunestyrets medlemmer, ligger paa en maate summen av Kristianas kommunale erfaringer i det nittende aarhundrede baaret av en stemning av reflektert selvbeherskelse og nøgtern vurdering av forholdene, som vidner tiltalende om byens sunde sans i nedgangstider.

*Borgermester Christie.
Efter fotografi.*

Der var nu bare halvanden ukes tid igjen av det gamle aar, og med rette anvendte aviserne endel av sit spalterum til at minde om Kristianas imponerende utvikling i det nittende aarhundrede — rammet ind av indbygger-tallene 10 866 pr. 30. april 1815 og 227 626 pr. 3. december 1900. Nogen særlig fart var der, som man kunde vente, ikke at spore i aarets julehandel; dertil laa priserne, navnlig paa levnetsmidler og brændsel altfor høit; allikevel var det næsten forbausende at se, hvor forholdsvis let pengene gaar trods den krise, der begyndte ifjor og vistnok endnu har adskillig tid igjen, før den nedadgaende bevægelse kan anses som stoppet¹. Det var et skaar i julehandelen, at Kri-

stiania som de fleste andre steder i landet maatte savne slædeføre og dombjelder helt ned til de sidste dage i aaret, og i pelsverk- og sportsforretningerne var der av den grund en forholdsvis stille tid. Men blomster vilde Kristiania ha — nu som under hoikonjunkturen. »Skjønt de urimelig høie priser, sælges de i næsten ubegrænset utstrækning; der er neppe en blomsterforretning som ikke er utsolgt»¹.

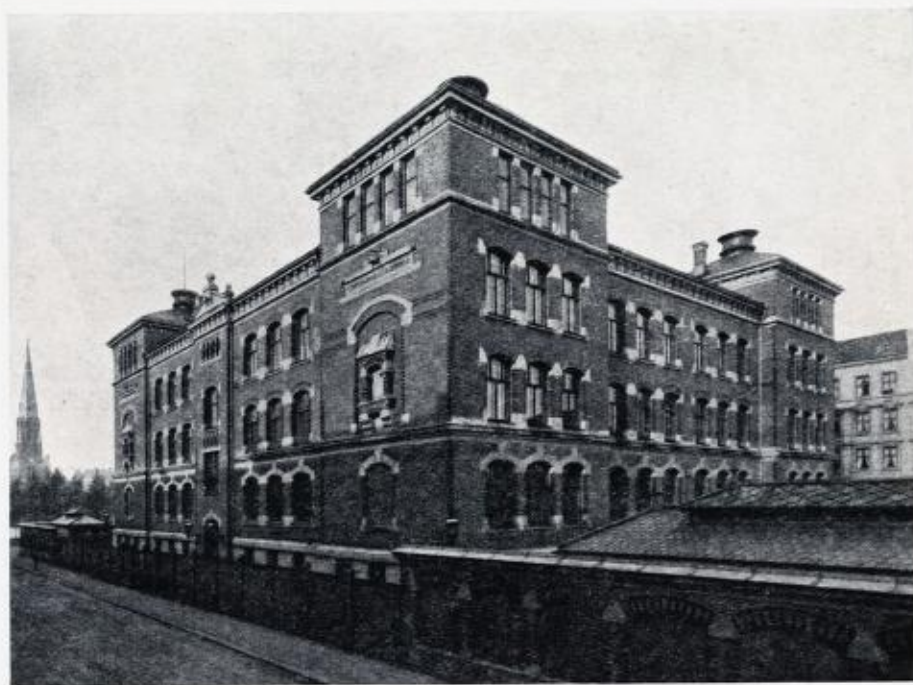
De sidste dage i aaret stod helt i mindernes og tilbakeblikkets tegn — et forhold, som fik et særlig stemningsfuldt uttrykk ved kommunens fest i

¹ Citaterne efter Morgenbladet, no. 832, 1900.

BYENS AVSKED MED DET 19. AARHUNDREDE

den gamle Frimurerloge, lørdag 30. december 1900. Festkomiteens medlemmer bestod av saa uensartede elementer som grosserer O. A. Halvorsen, høiesteretsadvokat Ludvig Meyer og grosserer P. Wium; men til gengjæld var den tilstelning, som var resultatet av deres arbeide, arrangeret med en smak og stilfuldhet, som blev almindelig paaskjønnet. Ordføreren, advokat Harbitz, gav i en tale, som slog ypperlig an, et stemningsfuldt utsyn over Kristianias utvikling i det nittende aarhundrede og pekte paa

*Grünerløkkens Folkeskole.
Efter fotografi.*

de opgaver, som nu meldte sig til løsning. Ludvig Meyer hyldet ordføreren i uforbeholdne ord, mens høiesteretsadvokat Lous talte for magistraten, hvis medlemmer var indbudt til festen, og paa hvis vegne borgermester Christie takket med en skaal for Kristiania kommune.

To dage senere — nytårsnat 1900 — møttes Kristiania kommunestyre endnu en gang. Med ordføreren i spidsen, *in corpore*, galaklædt indfandt dets medlemmer sig kl. 10^{3/4} i Vor Frelzers kirke, hvor biskop Bang forrettet. Kirken var fyldt til trængsel; det samme var tilfældet i byens øvrige kirker og forsamlingshus. Overalt trængte minderne paa med betagende magt. Utenfor laa vinternatten tindrende blank og kold efter

et kjærkomment snefald i de siste dage. Tusenvis av folk var paa benene, og midt i myldret suste endnu engang droschekuskenes traditionelle slædetog gjennem byen under bjeldeklang og muntre rop. Det gik fra Stortorvet op Karl Johan, bortom Tivoli og Vestbanen, ind Sjøgaten, gjennem Raadhusgaten og Skippergaten ned paa Jernbanetorvet; derfra via Karl XII's gate, Lilletorvet, Stenersgaten, Storgaten og Youngsgaten op til Youngstorvet, hvor hestene endelig fik sig en velfortjent hvil, mens kuskene selv tok sig en hjertestyrkning paa kafeerne i nærheten.

— Godt nytaar! Godt nytaar! runget det paa hver eneste holdeplads underveis.

— Tak i like maate!

Men der var ingen løssluppen munterhet og braakende halloi paa nogen kant trods det myldrende gateliv. Det menige Kristiania var sjelden lydhør den nat for mindernes sprog, og som en personlig oplevelse stiger for erindringen den betagende stilhet over Stortorvet midt i menneskevrirmlen, mens taarnuret i »byens kirke« slog sine siste slag i det nittende aarhundrede.

BRYGGEFORHOLD OG HAVNEREGULERINGER OMKRING AARHUNDRESKIFTET

En av de sidstestørre begivenheter i det nittende aarhundredes Kristiania, foruten dem vi allerede har nævnt er aapningen av Nordbanen. Den blev foretat paa Røikenvik 18. december 1900 av kronprins Gustav i egenskap av regent, assistert av Arbeidsdepartementets chef, statsraad Løvland, som meddelte den historik over anlægget, som er en del av festprogrammet ved slike anledninger. Rigtignok hadde den nye bane foreløbig sit utgangspunkt ved Grefsen, indtil den paa en tilfredsstillende maate kunde føres ind paa Østbanestationen; men den var allikevel at betragte som det første færdige led i den store jernbaneplan av 1894, hvis indgripende betydning for Kristiania vi allerede har pekt paa. Direkte førte denne plan til betydelige utgifter for kommunen paa grund av de mange tomt- og eiendomserhvervelser det blev nødvendig at foreta paa forskjellige kanter; indirekte gav den utviklingen det fremstøt, som i dens videre forløp førte ind i jobbetiden. Men navnlig fik jernbaneplanen av 1894 den mest vitale betydning for Kristiania havn ved endelig en gang at tvinge gjennom en række omfattende reformer og nyanlæg paa dette viktige omraade. Det er et avsnit av byens historie, saa instruktivt baade teknisk og økonomisk set, at det allerede av den grund har krav paa et eget kapitel — for ikke at tale om, at det avdækker visse sider ved det militære apparat i dets forhold til det praktiske livs krav, som heller ikke er uten interesse.

Den centrale begivenhet i Kristiania havns historie i det nittende aarhundrede er, som vi har nævnt i det foregaaende bind av vor fremstilling¹, Hovedbanens kjøp av Sørengen i begyndelsen av 1859 med det formaal at forlægge trælasterafikken dit fra den inderste del av Bjørviken. To aar senere hadde den store storm paa en overvældende maate belært autoriteterne om de mange og betydelige brøst ved havnen¹, men nogen rationel havneplan, bygget paa de erfaringer man hadde høstet og samtidig præget av et aapent syn for trafikens stadig voksende krav gav

¹ Jfr. Kr. anias historie IV, pag. 456, flg.

begivenheten ikke støttet til. Det kan snarere siges, at sidstnævnte moment efterhaanden traadte avgjort i bakgrunden for det første, og i begyndelsen av 1870-aarene gik den havneplan, autoriteterne tumlet med, nærmest i retning av at innskranke havneområdet ved forskjellige molo-anlæg, uten hensyn til at det allerede var trangt nok i forveien fra naturens haand. Det er et tiltalende vidnesbyrd om den praktiske sans inden den offentlige opinion, at denne form for havneregulering blev mødt med protest¹, og til held for den fremtidige utvikling kom der, som bekjendt, ikke noget ut av den. Men det utelukker ikke, at den stadig voksende trafikk øket vanskelighetene i havnen fra aar til aar, og allerede i 1878 — eller samtidig med at byutvidelsen stillet større krav til havnen end nogensinde — var bryggeforholdene saa mislige, at de nær sagt virket som en haan mot alt hvad der het prompt ekspedition og praktisk arbeidsmetode.

For utlandstrafikkens vedkommende, som selvsagt var den der hadde størst interesse for byen, var Palæbryggen og Toldbodbryggen de to viktigste kaier. Den første var gjennemgaaende optat av Wilsonlinjens Hull-baater; den sidste av Søndenfjeldskes Hamburger-baater og samme selskaps Havre-baat »Kong Magnus«, foruten av en rutebaat paa Bremen og en rutebaat paa Amsterdam som tilhørte firmaet Winge & Co. Mellem Palæbryggen og Toldbodbryggen i linje med den sidste, men indenfor den første, laa den saakaldte lille Stenbrygge, en kort bryggestump, som Rolf Andvords første baat *Memento* la beslag paa, da den i 1877 aapnet den første regelmæssige rute mellem Kristiania og Antwerpen. Pladsen var saa knepen, har en gammel dampskibsfører fortalt os, at det var uraad at losse direkte iland fra mere end storluken; for agterlukens vedkommende blev der benyttet lossepram forsynet med losselemmer og en spesielt forarbeidet stor trærende, som blev lagt fra losseprammen tvers over toldvæsenets aapne baathavn indenfor. Nogen aar senere blev Kranbryggens gamle træbrygge færdig, og her fik først den nystartede Newcastle-rutes baat *Franco* plads, og noget senere Grangemouth-rutens første baat *Færder*. Kranbryggen var selvsagt en god hjelp til avlastning av trafikken, men dermed er det ikke sagt, at den var noget ideelt bryggeanlæg. I en lang aarrække — praktisk talt hele otti-aarene igjenem — var den nærmest i en miserabel forfatning. I raaveir og snelosning vasset folk i søle til opover anklerne, og det var ofte likefrem forfærdelig at behandle stykgods paa denne brygge. Først efterat den var blit ombygget og stensat, kunde den siges at tilfredsstillende rimelige krav; men i mellemtiden var trafikken øket slik, at der paa overgangen fra otti- til

¹ Jfr. Morgenbladet, no. 7 A, 1874.

nitti-aarene — for at nævne et bestemt tidspunkt — hersket nødstilstand langs alle brygger i den indre del av Bjørviken. Det var et forhold, som i like grad gik ut over trampbaater og kornskibe som over de rutegaende stykgodsbaater, og det værste var at det fortsatte aar ut og aar ind trods forskjellige forbedringer, hvis art og tidsfølge er nærmere utviklet i den kommunale 25-aarsberetning. Eller som disponent B. Heyerdahl, som selv var en betydelig dampskibsreder med fortjeneste av utviklingen, opsummerte det i et kommunestyremøte i februar 1896¹: Der har i de sidste tyve aar ikke været foretat nogen større utvidelse av havnen, da de reparationer og paabygninger, som har fundet sted i dette tidsrum, praktisk talt ikke betyr nogen økning av kailængden. Følgen har været, at havnevæsenet i det sidste som regel ikke har været istand til at skaffe den fornødne bryggeplads. Man har derfor, eksempelvis, været henvist til at losse kullastede fartøier, det ene over det andet, fordi det i almindelighet har været umulig at komme ind til kaien, og man har anset det for noget av et lykketræf, naar man har kunnet komme indtil med 1 luke. I samme møte uttalte en autoritet som grosserer O. A. Halvorsen, at der neppe var nogen havn som hadde saa daarlige forbindelser med sine jernbaner som Kristiania — enten man saa hen til Østbanen, hvor sporet over trælattformen til Sørengen praktisk talt var den eneste brukelige forbindelse med havnen, eller til Vestbanen, hvor de korte bryggespor paa Pipervikskaien nærmest Akers verksted var de eneste, trafikken hadde at støtte sig til. Følgen var, at der ved byens brygger ikke kunde lastes direkte fra jernbane ombord i dampskib og omvendt ikke losses fra dampskib i jernbanevogn. Men saalangt maatte man selvsagt se til at komme en dag, sluttet repræsentanten, hvis det skulde bli mulig for Kristiania at trække til sig de nødvendige varemængder.

Men det var ikke bare selve havnetrafikken, som led under alle disse paatagelige mangler. De satte sit præg paa selve trafikken i den indre by, og helt fra 1890 — for at nævne et enkelt aar — klages der over den besværlige forbindelse mellem havnen paa den ene side og de nordlige bydele og brukene langs Akerselven paa den anden. Varetransporten fra Bjørviken, hvis rute dengang for det meste gik gjennom Lille Strandgate over Jernbanetorvet, holdt paa at sitte fast i Nygaten, i hvis midtpunkt den stødte sammen med varetransporten fra Grønland, og med beklagelse tænker man paa, at man ikke har realisert den idé man var inde paa for nogen aar siden, men som man dengang lot falde av hensyn til omkostningsspørsmålet — nemlig at »gjennembryte det store kvartal, som begrænses av Storgaten, Nygaten, Gunnerusgate og Dronningens gate»².

¹ Jfr. Aktsk. Kr.ania kommune, Repr.skapsforh., pag. 55, 1896.

² Ibid., pag. 407, 1890.

Varetransporten fra Piperviken var belastet med ikke mindre vanskeligheter. Her var det nemlig den mest fashionable del av Karl Johansgate og de to Grænsegater, som maatte ta den første tårn, før de svære læs naadde saa langt ned som i Møllergaten med dens besværlige trafikforhold, navnlig nordenfor den engelske kirke. Paa denne maate blir der en intim sammenheng mellem trafikspørsmålet i havnen og trafikspørsmålet i selve byen, og det er derfor ingen overdrivelse at betegne de mange regulerings-

O. A. Halvorsen.
Efter fotografi.

spørsmaal, som melder sig i aarenes løp — eksempelvis i tiden mellem 1887 og 1897 — som likesaa mange avlastningsproblemer, betinget av den stadig voksende varetransport over Kristiania. Det er en beklagelig kjendsgjerning, at dette forhold langt fra stod saa klart som det burde for flertallet inden det daværende kommunestyre, specielt i begyndelsen av 1890-aarene, men netop derfor var det dobbelt nødvendig, at der endelig engang blev gjort skridt til at faa utarbeidet en virkelig effektiv havneplan for Kristianias vedkommende.

Initiativet blev, som det oftere er hændt i Kristianias historie ved betydningsfulde anledninger, tat av staten, som i 1893 nedsatte en komite med det oppdrag at drøfte de forskjellige

spørsmaal vedrørende Øst- og Vestbanestationen, som ganske naturlig trængte sig i forgrunden i denne tid i forbindelse med de store jernbaneplaner. I komiteens mandat indgik ogsaa spørsmålet om en jernbaneforbindelse mellem Bjørviken og Piperviken. Som medlem av denne komite indleverte grosserer O. A. Halvorsen en plan til havnekommissionen, som hovedsagelig tok sigte paa, at en regulering av Langbryggen i forbindelse med de søndenfor liggende brygger, som netop stod paa dagsordenen, maatte bli gjort til gjenstand for en nærmere overveielse av hensyn til den paatænkte havnebane. Følgen av denne henstilling var, at havnekommissionen besluttet at nedsætte en komite, som fik i oppdrag at utarbeide »en

samlet plan for fremtidige bryggeanlæg m. v. ved Kristiania havn.« Et av de første krav, komiteen fandt at maatte stille, var tomt til et silo-pakhus — et projekt hvortil der allerede var stillet kommunale midler til raadighet, hvad tegninger og overslag angik — og desuten tomt til utvidet bryggeplads. Disse utvidelser kunde ikke finde sted uten over Akershus fæstnings grund, og Forsvarsdepartementet fandt derfor at maatte avslaa et andragende fra havnekommissionen om tilladelse til at lægge kornsiloen utenfor fæstningens strandlinje mot Bjørviken med adgang til anlæg av forbindelsesvei; til gjengjæld foreslog departementet nedsættelse av en kombi- nert komite, som skulde ha i opdrag at »utrede spørsmålet om Kristiania kommunes erhvervelse av enkelte dele av Akershus fæstnings grund og iøvrig at revidere de allerede bestaaende kontrakter angaaende disse forhold.« Til medlemmer av denne komite, som traadte sammen i februar 1895, blev av Forsvarsdepartementet opnævnt generalmajor K. Hansen og ekspeditionschef i Forsvarsdepartementet, ingeniørkaptein Jens Bratlie, og av Arbeidsdepartementet trafikdirektør C. Krefting. For kommunen blev av formandskapet opnævnt O. A. Halvorsen, Evald Rygh og E. Sunde.

I den indstilling, som foreligger fra denne komite, som for altid vil være et hovedaktstykke i Kristiania havns historie,¹ betegnes Akershus fæstning med rette som »en for trafikken avstængt enklave midt i Christiania havneterritorium, adskillende de to hovedcentrer for byens søtrafik, Bjørvikens bryggeanlæg og Pipervikens brygger.« I tidligere tider — heter det — da hele trafikken praktisk talt var samlet i Bjørviken, var ulemperne ved Fæstningens beliggenhet mindre følelige; men i løpet av de sidste 20—25 aar, efterat Vestbanen hadde faat station i Piperviken, og trafikken i stigende grad hadde begyndt at omfatte ogsaa denne del av havnen og de strøk som stødte op til den, var vanskelighetene blit baade mange og paatagelige. Kristiania kommune hadde derfor allerede paa et tidlig tids- punkt set sig nødt til av hensyn til byens tarv at gjøre krav paa dispo- sitionsret over dele av Fæstningens territorium, specielt dens strandlinje, men skjønt disse krav som regel var blit imøtekommet, var forholdet allikevel ikke tilfredsstillende. Det maatte snarere betegnes som adskillig utrygt, fordi der i en række tilfælder var knyttet forskjellige forbehold til de indrømmelser man hadde opnaadd, som gjorde det umulig at arbeide jevnt og planmæssig med fremtiden for øie. Eller som komiteen uttrykker det: »Det er mere og mere blit indlysende, at en tilfredsstillende ordning av byens havnetrafik ikke lar sig gjennomføre, medmindre Fæstningen helt ophører at staa som en hindring for en rationel planlæggelse av byens havnearbeider.« I denne forbindelse pekte komiteen ikke bare paa

¹ Jfr. Kr.ania kommune, 1887—1911, pag. 245 med kildehenvisninger.

nødvendigheten av et utvidet omraade for selve brygge trafikens vedkommende, men ogsaa paa vigtigheten av »en kontinuerlig forbindelse mellem de nu adskilte tvende bryggekomplekser«, utstyrt med havnebane og bryggespor. Kort sagt, komiteen trak i hovedlinjerne op det program, der var det eneste som hadde fremtiden for sig, og som forlængst har bestaaet sin prøve baade teoretisk og praktisk. Det er betegnende for den utvikling, som hadde fundet sted ogsaa inden militærstandens opfatning, at denne indstilling er undertegnet av Forsvarsdepartementets repræsentanter i komiteen, men dermed er ikke sagt, at denne utvikling hadde gaat letvindt for sig, og at militærstanden paa et tidlig tidspunkt hadde gjort sig fortrolig med den tanke, at Akershus maatte opgives til fordel for Kristiania. Det kan snarere siges, at det rent menneskelig set holdt haardt for dem at tænke sig, at dette historiens ærværdige symbol, som rummet saamange personlige minder fra den smaabytid, den ældre generation endnu hadde sikkert fotfæste i, skulde gives den larmende trafik ivold. Det er en grundopfatning, som kommer tilsyne gang paa gang i de tyve aar, som ligger mellem slutten av sytti- og slutten av nitti-aarene, og som forklarer, hvorfor Kristiania ikke kom nogen vei med sine havneprojekter. Ingen fæstning er nogensinde forsvart seigere end Akershus i dette lange tidsrum. Det er et blad av den norske hærs fredshistorie i det nittende aarhundrede, som hører indirekte hjemme i Kristiania bys historie, og som derfor har krav paa at mindes her.

Indstillingen fra den kombinerte havnekomite, som blev avgit i december 1895, blev i februar 1896 fulgt av en indstilling fra den saakaldte kommunale havnekomite av 1893, som i hovedsaken bygget paa at den ordning, som var foreslaaet av førstnævnte komite, vilde bli til virkelighet. Saa blev ogsaa tilfældet. Efter et aars utsættelse gik den kombinerte komites forslag igjennem i Stortinget 5. mai 1897 og nogen uker senere (20. mai) blev det ogsaa vedtat i kommunestyret. Hermed var denne langvarige dragkamp mellem Kristiania og staten endelig avsluttet, og stort set var Kristiania gaat ut som seierherre. Ved den overenskomst, som nu kom istand, fik Kristiania for det første hele Akershus fæstningsstrandlinje fra Revierbryggen til Piperviksbryggen med arealerne utenfor fæstningsmurene øvrevolds og hele Vippetangen med en større del av de utstikkende bastioner av nedrevolds fæstning; desuten fik kommunen den nødvendige gategrund over fæstningsarealet til en eventuel forlængelse av Kongensgate og ved siden derav Grev Wedels plads med forpligtelse til altid at la den ligge ubebygget. En stund var stillingen prekær for den gamle Logebygning som militærrepræsentanterne i den kombinerte komite partout vilde ha tak i til kaserne, mot at kommunen inden fem aar skulde faa adgang til at kjøpe det gamle Garnisonssykehus

i Raadhusgaten for en sum av 175 000 kroner. Men da Logebygningens skattetakst var 260 000 kroner, fandt magistrat og formandskap tilbudet helt uantagelig, og denne opfatning vandt ogsaa tilslutning inden det samlede kommunestyre. Heldigvis holdt Stortinget spørsmålet om disse to bygninger utenfor overenskomsten, og paa denne maate lykkedes det at redde for byen denne bygning, som er saa rik paa festminder fra det nittende aarhundredes Kristiania og som ved indgangen til det tyvende aarhundrede skulde bli Kristiania kommunestyres officielle residens. I »krigsomkostninger« betalte kommunen 1.5 mill. kroner, hvorav en halv million blev ført til utgift paa havnekassen, som desuten betalte 100 000 til en ny skytelinje for artilleriet, mot at dette vaaben opgav sin gamle ret til at foreta skarpskytning utover havnen.

Efterat den teoretiske side av spørsmålet var løst gjennom overenskomsten mellem kommunen og staten, meldte sig spørsmålet om den praktiske gjennomførelse av selve havneplanen, saaledes som den var skissert i havnekomiteens indstilling. Denne plan, som nærmest omfattet strækningen fra Toldbodbryggen til Vippetangen, var efter vedtagelsen av overenskomsten med staten i virkeligheten ikke lenger tilstrækkelig for behovet, og kommunestyret besluttet derfor i møte 7. oktober 1897, at der skulde indbydes til international ingeniørkonkurransé i spørsmålet. Resultatet av denne konkurransé var, at første præmie blev tilkjendt ingeniørerne Gleym og Eyde for et utkast¹, som senere blev lagt til grund for en ny havneplan, utarbeidet av havneingeniørvæsenet. Foreløbig gik havnestyret ikke lenger end til at fatte bestemmelse om anlæg av brygger paa Vippetangen — i virkeligheten det eneste rationelle skridt paa det daværende tidspunkt, saalænge der ikke var truffet nogen endelig avgjørelse med hensyn til det vordende stationsarrangement for jernbanerne. Men det utelukker ikke, at inddragningen av Vippetangs-avsnittet i byens havneomraade sætter noget av et tidsskille i havnens historie. I det øieblik trafiken erobrer Vippetangen paa sin vei mot vest, samtidig med at damebadehuset *Iduna* falder som det første offer for den allerede i 1899, er det muntre badeliv langs Fæstningsstranden, som var en av sommer-idyllerne i det nittende aarhundredes Kristiania, dømt til at forsvinde, selv om det endnu skulde hævde sig i en aarrække. Men dermed er ogsaa retningslinjen bestemt for al fremtid henimot det totalbillede havnen frembyr idag, specielt hvad forbindelsen mellem Bjørviken og Piperviken angaar.

Første led i dette omfattende arbeide for at knytte Bjørviken og Piperviken sammen var anlægget av den saakaldte »Utstikker III« med fiskehavn og molo og en tilstøtende kailængde paa ca. 105 meter av

¹ Jfr. Aktstk. Kr.a kommune, sak no. 44, 1898.

»Vippetangbryggen« i retning av det Militære badehus. Disse bryggeanlæg blev færdige — sidstnævnte i 1900; førstnævnte i 1901 — og ved beslutning av 7. mars s. a. fik Bjølsen Valsemølle tilladelse til at sætte op en kornsilo paa østsiden av utstikkeren. Noget over et fjerdingaar senere besluttet kommunestyret at gaa til bygning av utstikker II — en beregnet utgift efter havnestyrets forslag paa henimot 1.1 mill. kroner, som imidlertid ved avslutningen av arbeidet viste sig at komme paa 980000. De første mudringer begyndte allerede i juli 1901, og høsten 1906 var hele østsiden av utstikkeren færdig til at tages i bruk. Arbeidet med den hadde imidlertid bragt ny forstyrrelse i baathavn-forholdene. Fæstningen hadde faat en midlertidig baathavn i nord for Vippetangbryggen, mens Revierforeningens baathavn, som tidligere hadde hat plads ved Vippetangen, blev forlagt til den nye fiskehavn, hvor den holdt til i to somre, indtil den endelig i 1905 fik sig anvist plads i den nuværende baathavn paa nordsiden av Hovedøen. Saavel utstikker III som utstikker II blev selvsagt utstyrt med omfattende jernbanespor og moderne losseapparater i form av transportable elektriske heisekraner, og inden utgangen av 1909 — samtidig med at konjunkturerne begyndte at vise sikker fremgang og dermed ogsaa havnetrafiken større liv — var det paatagelig hvilken vending de nye havneanlæg repræsenterede for Kristiania. Saavel utstikker II som utstikker III blev i løpet av nogen aar fuldt optat av stykgods og rutetrafik, og som et yderligere vidnesbyrd om fremgangen gik fra 1907 Havnebanen med sine godsmængder mellem Øst- og Vestbanen. De nærmere enkeltheter ved dette anlæg som er skissert i hovedtrækkene i den kommunale 25-aarsberetning¹, er der her ingen opfordring til at gaa nærmere ind paa; det faar være tilstrækkelig at nævne at planen forutsatte opfyldning av Hjørringbryggen, Sadelmakerhullet (den gamle fiskebrygge) og den nordlige Revierhavn, eller med andre ord nogen av de mest traditionsrike partier i havnen og ved siden derav anlægget av en tunnel gjennem Akershus' bastioner nordenfor Jomfrugaarden. Arbeidet med Havnebanen blev i alt væsentlig fuldført mellem 1900 og 1906, og som materiale til opfyldningen av stranden utenfor blev efter kommunestyrets beslutning delvis anvendt de stenmasser, som blev sprængt ut av fjeldet ved tunnelboringen saavel som ved raseringen av bastionerne — et forhold, som der forgjæves blev protestert mot fra Foreningen for norske fortidsmindemerkens bevaring saavel som fra Arbeidsforeningen for Akershus slots gjenreisning m. fl.

Det var imidlertid ikke bare havneanlægget Bjørviken—Piperviken, der trængte at utvikles overensstemmende med tidens krav; havnepartiet

¹ Jfr. Beretn. om Kr.a kommune 1887—1911, pag. 255 med kildehenvisninger.

Kart over Kristianias havn. 1898.

østenfor Akerselven blev med rette opfattet som et ikke mindre betydningsfuldt led i utviklingen. For at faa arbeidet praktisk igang, kjøpte kommunestyret ved to beslutninger — henholdsvis av 1900 og 1904 — først O. A. Haneborgs administrationsbos tomt for 650000 og dernæst H. A. H. Paulsens tomt for 700000 kroner. Begge transaksjoner var like viktige for realisationen av havneplanen av 1897 og ved en kommunestyrebeslutning av 1904 blev der yderligere bevilget 1.5 mill. kroner for

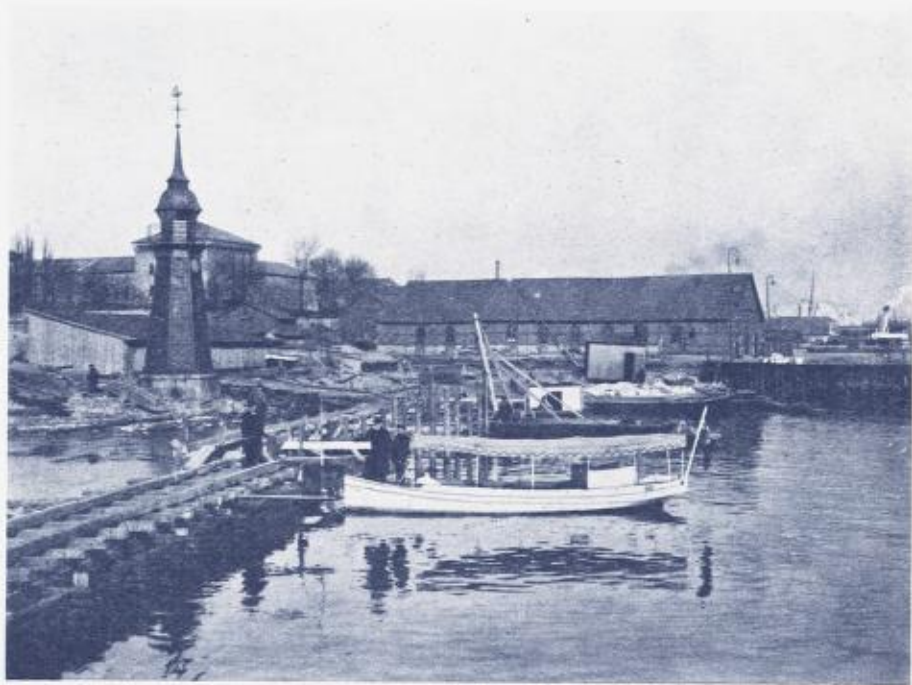

*Fæstningsbryggen med kranen.
Efter fotografi.*

de nærmeste fire aar fremover til arbeider i denne del av havnen. Dermed naadde man saa langt frem som til 1908 — eller med andre ord til fullførelsen av Bjørviken—Pipervik-forbindelsen, saaledes som vi alt har skissert den — og arbeidet med bryggeanleggene paa østsiden av havnen, som hittil væsentlig hadde samlet sig om Sørengen og Loengen, kunde nu tages op efter en ny og mere omfattende maalestok. I den anledning la havnestyret i oktober 1907 frem en plan, som tok sigte paa de nærmeste fem aar fremover, eller med andre ord perioden 1908—12, og som i hovedsaken omfattet anlag av en ny brygge ved Grønlien saavel som ombygning av den gamle Grønlibrygge og desuten anlag av en moderne kulbrygge,

hvorav den nordlige del skulde bygges først¹. Av en indberetning fra Kristiania havnestyre til formandskapet, datert 25. februar 1909, fremgaar det, at disse arbeider gik usedvanlig hurtig fra haanden i løpet av 1907 og 1908, ikke mindst paa grund av de gunstige veirforhold, samtidig med at havnekassens inntægter blev heldig influert av den begyndende oppgangsperiode². Men samtidig understreker havnestyret meget bestemt, at ikke alt var utrettet med havneplanen av 1907 og at der navnlig ikke

*Vippetangen med baathavnen.
Efter fotografi.*

gik ind i den »de store og kostbare arbeider i Oslo havn, som vil være uundgaaelige i forbindelse med en utvidelse av Akerselvns nedre løp til 50 meter, hvis ikke det med store bekostninger erhvervede og for trafikken særdeles værdifulde areal mellem Akerselven og Oslo havn skal bli næsten helt unyttiggjort«³. En anden sak er det, at ombygningen av Oslo havn med en hel ombygning av den nedre del av Akerselven vilde medføre saa

¹ Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, sak no. 67, 1907.

² Ibid. sak no. I, 1909, pag. 19.

³ Ibid. pag. 27; for en kort fremstilling av gangen i disse arbeider — jfr. avsnittet »Havnen østenfor Akerselven« (Kr.ania kommune 1887—1911, pag. 252—53 med kildeanvisninger).

betydelige utgifter at det av praktiske grunde ikke lot sig gjøre at ta denne plan op paa arbeidsprogrammet, da man »i en aarrække fremover vilde ha mere paatrængende opgaver« — eksempelvis de store bryggeanlæg ved Grønlien, som der tilmed var truffet overenskomst om med Statsbanerne, og desuten, yderst i vest »de store anlæg mellem Tyveholmen og Framnæsveien, som uundgaelig maa fremmes.« Alt dette er tilstrækkelig til at vise, hvilken plads havnen endelig har erobret sig i kommunestyrets

*Skipsreder Fred. Olsen.
Efter fotografi.*

bevissthet, og hvor planmæssig og maalbevisst der arbeides med fremtiden forøie tvers igjennem den værste nedgangsperiode, i korrekt erkjendelse av at havnen er en av de viktigste løftestænger for byens næringsliv, og at det derfor er av største betydning at holde den paa hoide med tidens krav.

Dette var i store træk stillingen, da Bergensbanen i december 1909 blev aapnet for trafik i sin fulde længde og der paa denne maate blev skapt muligheter for et samkvem som aldrig før ikke bare mellem Norges to største byer, men ogsaa mellem Ost- og Vestlandet. Men ikke det alene. Over Bergen gik den hurtigste vei til England og Vesteuropa og likeledes til Amerika, hvilket igjen vil si, at Kristiania hadde faat sin aktions-

radius utvidet paa en maate som det stod til byen selv at trække de nødvendige konsekvenser av. Gjennem de store havneutvidelser, som vi har skissert i det foregaaende, og som endnu skulde staa paa programmet i en aarrække, hadde Kristiania kommunestyre vist at man var bestemt paa at indhente hvad der i tidligere tider var forsømt overfor havnen. Men kommunestyret kunde selvsagt ikke gjøre alt; ogsaa fra næringslivets — og da spesielt fra skipsfartsnæringsens, industribedriftens og handelsstandens — side maatte der lægges for dagen et initiativ, som i første række tok sigte paa gjennom et praktisk samarbeide at skape de nødvendige betingelser for en utvidet virksomhet over Kristiania havn. Det

*Utsikterne ved Vippetangen.
Efter fotografi.*

er derfor ingen tilfældighet, at der samtidig med at store arbeider i Kristiania havn gaar sin uforstyrrede gang i sammenhæng med de omfattende stationsarrangementer fra Statsbanernes side, specielt for Østbanestationens vedkommende, ogsaa gjør sig gjældende visse stemninger og bestræbelser inden hovedstadens næringsliv, som tydelig peger i retning av en ny tid. I 1903 — for at nævne et bestemt tilfælde — slaar hovedstadens forretningsverden med sjelden interesse ring om Søndenfjeldske Dampskibsselskab og Jelø-linjen i kampen mot den helt upaakrævede konkurranse fra Hamburger-selskapet A. C. de Freitas & Co.s side med det resultat, at dette selskap blir nødt til at trække sig tilbake inden aaret er omme; i 1906 reises paa Handelsstandens generalmøte i Kristiania tanken om opprettelse av Kristiania handelskammer, som blev til virkelighet i 1908, og som allerede i sit første møte (25. mars) tok op til behandling et forslag fremsat av grosserer O. A. Halvorsen om »en forandring av bryggerne i den indre del av Bjørviken og en utvidelse av Akerselven.«

Under alt dette undergik byens dampskibsrederi-virksomhet en betydningsfull utvikling som ikke er mindst interessant ved at den for en aarrækkes vedkommende faldt sammen med nedgangsaaene. I 1899 flyttet skibsreder Fred. Olsen sit dampskibsrederi til Kristiania fra Hvidsten, hvor det tidligere hadde været drevet, og indledet dermed en virksomhet, som i aarenes løp har gjort ham til den bedst kjendte enkeltmand inden byens rederstand, samtidig med at hans dampskibsflaate har været et viktig led i utviklingen av byens mekaniske verkstedindustri og sat sit varige præg paa havnebilledet. Fra de nærmeste aar omkring 1900 daterer sig likeledes overflytningen av etpar andre utenbys rederier til Kristiania, men noget gjennembrud i utviklingen fandt allikevel først sted med grunnleggelsen av Norge—Mexicogulf-linjen, som blev startet i 1907 av skibsreder G. M. Bryde med støtte av statsmagterne — eller rettere sagt av Stortinget i strid med regjeringens indstilling. Det er et blad av Kristiania skibsfartshistorie, som av flere grunde endnu ikke egner sig for offentliggjørelse, og det faar være tilstrækkelig at henvise til sakens dokumenter og debatten i Stortinget; men historisk kan det siges, at aapningen av denne linje betegner det sidste praktiske led i arbeidet for den direkte passager- og godstrafik, som i løpet av nogen aar skulde overtages av Den norske Amerikalinje — Kristianas største indsats til dato i utviklingen av den oversjøiske dampskibstrafik.

Tanken om etableringen av en regelmæssig dampskibslinje mellem Norge og De forenede stater laa, da den første gang blev til virkelighet, saa helt utenfor Kristianas interessesfære, at det ikke er at undres paa, at den rute, som i 1870 blev aapnet paa Amerika av skibsreder Jebsen m. fl. i Bergen, og som blev opretholdt til utgangen av 1876, bare blev mødt med minimum

av opmerksomhet fra hovedstadens side. Allikevel kan det paastaas med adskillig sandsynlighet, at selv en større interesse for linjen fra hovedstadens side ikke vilde været istand til at holde den oppe, saalænge Norges kommunikationsvæsen og dets økonomiske liv i det hele tat var saa litet utbygget som tilfældet var dengang. Den lange nedgangsperiode i otti-aarene i forbindelse med den praktisk talt fuldstændige indstilling av landets jernbanebygning, som vi har nævnt karakteriserer dette tidsrum, maatte selvsagt gjøre det litet skikket som agitationstid for en norsk Amerikalinje. Forsaavidt knytter der sig bare en rent platonisk interesse til det arbeide, som daværende kaptein, senere havnefoged H. Lütken tok op i begynnelsen av 1880-aarene for etableringen av en dampskibslinje mellem Kristiania og New York; det samme gjælder den agitation, som blev reist sidst i otti-aarene av agent T. Hvosief, Kristiania, uagtet forholdene nu laa betydelig gunstigere an paa grund av opgangen inden næringslivet. Endelig blev der i løpet av første halvpart av nitti-aarene tat et betydelig større løft for tanken ved at rederifirmaerne Fearnley & Eger, Kristiania, Joachim Grieg, Bergen, og Jacob Meyer, Gøteborg, i forening tok op arbeidet for opprettelsen av en Norsk-Svensk-Amerikansk Amerikalinje. Det har sin interesse at slaa fast i denne forbindelse av hensyn til den fremskudte plads det norske Amerika i sin tid skulde faa i arbeidet for etableringen av den nuværende Amerikalinje, at initiativet til den paa-tænkte linje i nitti-aarene blev tat av en utvandret nordmand, grosserer O. H. Thorp i Chicago. Men slutresultatet blev allikevel, at forsøket strandet, væsentlig av mangel paa tilslutning fra interesserte i Amerika.

Her stod saken, da jernbaneplanen av 1894 gik igjennem i Stortinget og dermed ogsaa de betydelige stations- og havnearrangementer, som vi alt har pekt paa for Kristiania, blev en nødvendighet før eller senere. Men ikke det alene; de utvidede kommunikasjoner med Bergensbanen som det centrale led førte ogsaa til, at arbeidet for en norsk Amerikalinje blev tat op igjen — i første række av overingeniør Endre Johannesen Svanøe, som i 1895 pekte paa nødvendigheten av en bredsporet Bergensbane, som den nødvendige forutsætning for en direkte linje mellem Norge og Statterne. De nærmere enkeltheter i forbindelse med denne plan er utredet saa utførlig i en specialfremstilling om Den norske Amerikalinje¹, at der ikke er nogen opfordring til at komme ind paa enkeltheter. Fra et Kristiania-standpunkt er det tilstrækkelig at peke paa, at det første forberedende arbeide for en effektiv virkeliggjørelse av planen blev tat op av Svanøe og kaptein S. Stephensen allerede i aarene 1902—03 med assistance

¹ Jfr. Endre Johannesen Svanøe: *Hvorledes vi vandt Den norske Amerikalinje*, med kildehenvisninger. Kr.ania 1926.

av ingeniør J. C. Bull i Glasgow. Resultatet av dette forberedende arbeide var en motivert fremstilling av 1904, som det var meningen at sende ut underhaanden i den hensigt at danne et større indbyderkollegium, før der kunde gaa ut indbydelse til almenheten om at tegne aktier i den nye linje. Her blev imidlertid arbeidet avbrudt av de kjendte begivenheter i 1905, og lot sig først ta op offentlig flere aar senere under forhold, som vi skal komme nærmere tilbake til i et av de følgende kapitler. Men sa langt som vi herhar fulgt tanken om en norsk Amerikalinje, gaar den paa en karakteristisk maate ind i det maalbevisste arbeide for utviklingen av Kristiania havn, som for al fremtid vil staa som det betydeligste i byens historie i første ti-aar paa denne side av 1900-tallet.

NEDGANGSAARENE OG FØLGERNE AV DEM I SLUTTEN AV UNIONSTIDEN

Noget av det mest karakteristiske ved den nedgangstid vi har skissert i det foregaaende, er den almindelige reaktion som nu sætter ind mot alt hvad der fortoner sig som overdrivelser paa det kommunale omraade, selv om det ikke er det i og for sig. Det er denne ændring i opfatningen, som ved kommunevalgene i 1901 fører til at flertallet av hovedstadens vælgere bestemmer sig til paany at overlate ledelsen av byens anliggender til det konservative parti, paa samme maate som det ved stortingsvalget hadde fundet sine interesser bedst tjent med atter at la høire rykke ind paa Kristiania-bænken.

Dette forhold er ingen tilfældighet; det kan snarere siges, at der nu som tidligere lar sig paavise en bestemt sammenheng mellem det økonomiske og unionspolitiske grundsyn hos høire, som under det forsterkede fællesindtrykk av krisetiden og de siste unionsaar virket likefrem hemmende paa det kommunale initiativ. Alene de store utvidelser i havnen danner her en hæderlig undtagelse i pagt med utviklingen, som paa trods av alt gik i retning av et større, mere maalbevisst Kristiania. Ved kommunevalget i 1901 rykket kvinderne for første gang ind i kommunestyret¹, hvor de snart skulde faa anledning til at gjøre sig gjældende, og i det hele kan det siges om disse gjennemgaaende stille og tilsynelatende graa aar i byens historie, at de er med at forberede det helt suveræne Kristiania, som snart skulde bli en kjendsgjerning, paa en maate man i almindelighet ikke er opmerksom paa. Ydre omstændigheter hjelper til — tilsynelatende ganske tilfældig, men allikevel med en historisk mening bakom. Midt i den værste depressionstid økonomisk og politisk seirer Kristiania gang paa gang paa vegne av Norge og sig selv.

Paa Tordenskjolds plads brytes 17. mai 1901 Bernadotternes siste officielle uvilje mot Norges nationaldag, i det øieblik kronprins Gustav med en uttale mindre norsk end hans ord, gir ordre til at »la dækket falde

¹ De første kvindelige repræsentanter i kommunestyret var: Frøken Elise Heyerdahl (høire), fruene Margaretha Strøm og Martha Tynæs (arbeiderp.) og lærerinde, frøken Anna Holsen (kvindestem.retsfor.). Førstnævnte blev indvalgt i formandskapet.

for «sjøhelten Tordenskjold»; samtidig faar Kristiania sin revanche, ved at advokat Harbitz overtar monumentet paa vegne av den by, i hvis lod det var faldt at føre nationaldagen frem til seier gjennom Torvslaget.¹ Aaret efter — ved festligheterne i september 1902 i anledning av 100-aaret for Abels fødsel — møter kong Oscar og prins Eugen i Logens store sal sammen med de norske statsmagter, Kristiania kommunestyre, Universitetet og repræsentanter for den internationale videnskapsverden for at feire mindet om Norges største matematiske geni. Bjørnson er tilstede, og i den kantate han har skrevet til høitideligheten, og som senere er indlemmet i hans samlede verker, faar nationalstemningen en utløsning almenmenneskelig som »tallenes viden«, men allikevel typisk norsk. Desuten holdt kommunen en stilfull fest. Ikke længe efter kommer Otto Sverdrup og hans kamerater tilbake fra »den anden Fram-ekspedition« med ny glans over Norges navn, og som sedvanlig falder det i Kristianas lod at takke paa nationens vegne. Etpaar maaneder senere finder den straalende begivenhet sted, som paa en maate kan betegnes som den endelige utsoning mellem Bjørnson og Kristiania. Hans 70-aarsdag — 8. december 1902 — en vinterdag med sol og barfrost og talrige flag i top blir et minde i byens historie.

Anledningen laa ypperlig tilrette. Efterat byen i de siste fjorten dage praktisk talt ikke hadde beskjæftiget sig med andet end Industribankens sammenbrud², og efterat Stortinget tilslut hadde tersket langhalm paa affæren i to formiddags- og to eftermiddagsmøter, hvorav et faldt sammen med et møte i kommunestyret om samme spørsmål³ — var man nu saa utkjørt av at snakke om stats- og kommunegarantier, nødlidende banker, høikonjunkturens overdrivelser, nedgangstidens pessimisme og risikoen for Norges finansielle anseelse i utlandet, at man likefrem hilste Bjørnsonsdagen som noget av en aandelig befrielse. Selve den tilfældighet, at den faldt ind paa en mandag, skilte den fordelagtig ut fra alt, som hadde forbindelse med uken iforveien. Formiddagens gratulanter hilste paa digteren i hans søns, teaterchef Bjørnsons, leilighet i Sommergaten, hvor han var gjenstand for en hyldest, som fylder spaltelange beretninger i tidens aviser. Om aftenen var der festforestilling. Paa programmet stod »Over evne I«, som fik en straalende fremførelse, navnlig gjennom

¹ Statuen er reist av byens egne borgere, hvorav en enkelt, kjøbmand Julius Petersen, skjænket 15 000 kroner. For en kort historik, jfr. *Kr.ania kommune 1887—1911*, pag. 440; desuten *Register til norske tidsskrifter, I (Topografi)*, pag. 91.

² For detaljer — jfr. E. Hoffstad: *Det norske privatbankvæsens historie*, pag. 187 flg.

³ Kommunestyret besluttet i møte 5. decbr. 1902 at støtte Industribanken med kr. 500 000 (det beløp Kr.a kommune hadde indestaaende i banken). — For detaljer, jfr. sak no. 93, 1902; desuten: *Referater*, pag. 541 flg.

*Tordenskjoldstatuen.
Efter fotografi.*

fru Johanne Dybwads sjælfule tolkning av hovedrollen. Digteren, skuespillerne og publikum mødtes i en sjelden forstaaelse, og i det hele staar denne aften som et mindeblad av de store i teatrets historie. Efter forestillingen blev Bjørnson hyldet av studenterne med et fakkeltog, som han hilste paa fra teatrets altan. Kort sagt, dagen var fra først til sist en høitid av de sjeldne, uforgjængelig rammet ind av Hamsuns skjønne digt med den berømte slutningsstrofe: Naar han tier, blir det tyst.

Samtidig med alt dette hadde der i de siste fem—seks aar gjort sig gjældende visse strømninger, spesielt inden den akademiske verden, som selv om de ikke kan betegnes som utslag av en typisk Kristiania-bevægelse allikevel har sin plads i byens historie som uttryk for en opfatning som sætter sit præg paa Kristiania-diskussionen. Sit første uttryk hadde den opfatning git sig allerede saa tidlig som i 1896 ved sammenkaldelsen av det første nordiske akademiske møte til fremme av et intimere samarbeide mellem nordens høiskoler;¹ men meget snart var det trængt tilbake for andre mere nærliggende spørsmåal og kom i virkeligheten først op igjen i 1899 — dennegang i en noget ændret form som en slags »ny skandinavistisk« bevægelse med Kjøbenhavn som utgangspunkt. Til en begyndelse saa det ut til, at den nye bevægelse skulde faa vind i seilene, og i det første utbrud av begeistring blev der paa et møte i Studentersamfundet høsten s. a. tegnet flere hundrede medlemmer til dannelsen av en *Nordisk Forening* i Kristiania²; men som helhet var tiden mellem 1899 og 1902 av mange grunde alt annet end gunstig for den nye retning — et forhold, som i like grad er betinget av Unionens som av Kristiania bys historie i løpet av samme tidsrum. Aaret efter fulgte som den siste utløper av bevægelsen for det nordiske samarbeide, grundlæggelsen av de saakaldte »Foreninger til Broderfolkenes vel«, en foreteelse som i første række skyldtes svensk initiativ, og som Kristiania gik med paa, saa at si, for høflighets skyld, siden man engang ikke hadde lyst til at demonstrere. Men dermed følger ogsaa, at grundlæggelsen av foreningen »Broderfolkenes vel« her i byen 14. april 1903 i forbindelse med en stilfuld fest i den nye Frimurerloge og galaforestilling i Nationalteatret bare hadde en rent forbigaaende interesse. Kristiania venstre saavel som arbeiderpartiet stod selvsagt helt indifferente overfor dette siste forsøk paa en gjenoplivelse av »skandinavismen«, og som et ikke mindre karakteristisk vidnesbyrd om stemningen inden høire staar den absolute taushet Morgenbladet iagttok overfor den nye forening paa dens stiftelsesdag — uten en redaktionel

¹ For detaljer, jfr. F. B. Wallem, Det norske studentersamfund gjennom 100 aar, II, pag. 973 flg.

² Ibid. pag. 991 flg.

linje til lykønskning. En anden sak var det, at Kristiania høire av unionspolitiske grunde fandt det nødvendig at partiet tok regjeringsmagten ved valgene høsten 1903 av hensyn til de avgjørelser, som utvilsomt forestod i en nær fremtid paa dette viktige omraade.

»I slutten av august kan det siges, at politiken har erobret Kristiania,« heter det i en samtidig korrespondanse til en del utenbys blade. »Den som vil ha det rette indtryk av denne valginteresse, bør stille sig op en kveld-

*Regjeringsbygningen.
Efter fotografi.*

stund i strøket omkring Citypassagens utmunding i Akersgaten, hvor Aftenposten, Ørebladet og Verdens Gang er nærmeste naboer, eller nede i Lillegrønsen ved Stortingsplads, hvor Morgenbladets nye lokaler ligger. Overallt staar folk i svære klynger og studerer kjæmpemæssige plakater, hvor de forskjellige amters valgkredse er opført. Samtaler indledes uten videre, og inden nogen minutter er man som gamle bekjendte. Her i denne by, som næsten ingen er fra, men bare er i, finder man i en fart folk fra de forskjelligste landsdele. En kan gi meddelelse om den valgkreds; en anden om den — personlige oplysninger, støttet til egen erfaring og eget bekjendskap. Alt dette øker interessen, og mens en eller anden

plakat fra tid til anden trækkes ind for at faa et nyt tal tilfoiet efter ankomsten av et nyt telegram, stanser samtalen en stund — og vokser igjen med nyt liv efter meddelelsens art.* En ukes tid senere foregik valgmandsvalget, som viste et avgjort flertal i byen til fordel for høire; det var et resultat, som forøvrig ikke kom overraskende, efterat venstre paa et tidlig tidspunkt i valgkampen hadde avvist ethvert samarbeide med socialisterne. Men begeistringens var ikke mindre av den grund, da utfaldet blev bekjendt, og navnlig kom den til utbrud utenfor Morgenbladets hjørnevindu mot Stortingsplads, som i virkeligheten fik sin historiske indvielse under denne valgkamp.

I dagene omkring 10. september er byen atter faldt til ro, samtidig med at valgkampen er helt over. Folk har nu andet at tale om end politik. Der er ingen nysgjerrige klynger længer, som hemmer trafikken om dagen i strøkene omkring de store aviser; ingen menneskemasser, som tilbringer halve nætterne med at rope hurra. Men i løpet av mindre end en uke skifter billedet. Byen staar rædselslagen over en brandulykke uten sidestykke i dens historie, siden branden i apoteket Hjorten i 1859, med hensyn til tap av menneskeliv¹.

Det var 15. september 1903 — en sjelden vakker høstdag. Byen vaagnet om morgenen lys og let, og aviserne hadde bare hyggelige ting at fortælle — eksempelvis om dronningen av Italien, som netop var paa tur i Norge; om Cléo de Mérode som skulde danse paa Centralteatret, og om Cirkus Beketow, som »var ventende ved middagstider,« det sidste ikke det mindst vigtige i en by med saa utprægede cirkus-interesser som Kristiania. Men snart skulde dette lyse billede slaa over i sin frygteligste motsætning. I en skotoiforretning i første etage i Kongens gate 20 — en gaard, som efter alt hvad der blev oplyst under brandforhørene var særdeles ildsfarlig bygget — eksploderte en »beatrice«, som der blev kogt skokrem paa, og i utrolig kort tid fik ilden en voldsom magt. Ved et uheld, som skulde faa skjæbnesvangre følger, blev brandmeldingen oppfattet feilagtig i telefonen, saaledes at der skedde utrykning til Colletts gate ved St. Hanshaugen istedenfor til Kongens gate, og før brandfolkene kom tilbake og kunde ta op kampen med flammerne, var situationen overvældende.

Følgen av disse sjeldne sammentræf av uheldige omstændigheter var en katastrofe, som kostet 10 mennesker livet, derav 6 kvinder, og anrettet ødelæggelse til en værdi av 1 mill. kroner. Allikevel var det ikke bare ulykkens overvældende karakter i øieblikket, som gjorde virkning. De nærmere enkeltheter, efterhvert som de blev kjendt, viste sig at ha en

¹ Jfr. Kristianas historie IV, pag. 466.

merkelig evne til at gripe de brede lag og holde dem fængslet under indtrykket. Ydre omstændigheter hjalp til. I løpet av den nærmeste uke etter branden blev næsten hver dag et eller flere ofre for den begravet — for det meste paa Vestre Gravlund, som paa dette tidspunkt endnu ikke var et aar gammel, og nu for første gang fik byens opmerksomhet henledet paa sig i nogen større utstrækning. Avisernes utførlige meddelelser om disse begivenheter blev læst rundt om i hjemmene med noget av en personlig sorg; snart fik ogsaa »folkepoesien« tak i begivenheten, og i løpet av mindre end otte dage blev der paa gaten falbudt »En sørgelig sang om den rædselsfulde ulykke« osv. i ikke mindre end 22 vers med motto: »En kostbar skosvørte blev kokt den dag.« Kort sagt, branden i Kongens gate 20 rummet alt det, som til alle tider har hat betingelse for at gjøre indtryk paa de store masser — det overvældende, det katastrofale, det som paa en gang vækker medlidenhet og harme og gir rum formoralske betragtninger.

Men snart var det andre, mere omfattende spørsmål, som samlet den offentlige opmerksomhet om sig.

Ved midten av oktober traadte det nye storting sammen som var utgaat av valgene, og umiddelbart efter indgav ministeriet Blehr sin demission, som blev mottat av kong Oscar personlig, efterat han var kommet hit fra Stockholm i anledning av krisen. Det neste skridt var utnævnelsen av den anden Hagerup'ske regjering, hvis program vi alt har karakterisert, og hvis historie ikke har nogen nærmere sammenheng med Kristiania, uten forsaavidt som regjeringens chef var byens første tingmand og den sak, som betinget ministeriets eksistens — løsningen av konsulatsaken — hele tiden blev fulgt med vaaken opmerksomhet av byens vælgere. Det samme gjælder Stortinget i de første syv maaneder av dets samvær indtil utgangen av mai 1904, selv om det endnu gjennemgaaende stod uklart

*Branden i Kongens gate 20.
Efter fotografi.*

for almenheten, hvorledes det egentlig forholdt sig med den svenske forhandlingsvenlighet. Dermed er det ogsaa sagt, at unionssaken endnu ikke kaster slagskygger foran sig i den almene bevissthet — ialfald ikke i nogen særlig grad; til gjengjæld samler interessen sig om Christiania Handelsbanks dødskamp utover vaaren 1904, som paa en ubehagelig maate mindet byen om at den endnu ikke var færdig med jobbetidens efterladenskaper. Handelsbankens fald blev umiddelbart

*Statsminister Hagerup.
Efter fotografi.*

etter fulgt av sammenbruddet av det ubetydelige penge-institut Kristiania Privatbank — en begivenhet, som ikke har anden interesse end den rent historiske, at dermed slutter rækken av de banksammenbrud som blev indledet med Discontobankens fald fem aar iforveien, og som ingen dengang hadde tænkt sig mulighet skulde trække saa længe ut.

Det vil endnu være i frisk erindring, at Handelsbankens indstilling i juni 1904 vakte pinlig opmerksomhet langt utenfor bankkredse og var gjenstand for særdeles skarpe kommentarer; men dermed følger ikke, at Handelsbankens ledelse under jobbetiden hadde været saa monstergyldig, at banken av den grund kunde gjøre berettiget krav paa at omfattes

med særlig sympati — en side ved den som konkursbo-indberetningen gir al ønskelig oplysning om¹. Mere interessant end dette spørsmal, som bare er illustrerende ved det bidrag det gir til byens mentalitet paa et givet tidspunkt, er den tilfældige omstændighet, at Handelsbankens fald fandt sted samme dag spørsmålet om kjøpet av Kykkelsrud-anlægget skulde op til behandling i kommunestyret. Vistnok kan der av debatten i kommunestyret ikke trækkes nogen slutning i retning av at utfaldet vilde blit et andet, om Handelsbanken var blit staaende; dertil var opinionen

¹ Den er undertegnet av advokat Harbitz som formand; beror i Norges Banks arkiv.

baade i og utenfor kommunestyret altfor avgjort — eksempelvis inden Kristiania gaardeierforening, som indtrængende fraraadet kjøp av hensyn til kommunens sterkt spændte budget. Men saa meget kan siges i almindelighet paa bakgrund av hele den stemning, som behersket byen utover vaaren og forsommeren — netop som Kykkelsrud-saken var under forberedelse — at tidspunktet for behandlingen av en sak som denne laa saa uheldig an som vel mulig; eller med andre ord, at »det psykologiske øieblik« for et gunstig utfald av den ikke var tilstede.

De nærmere enkeltheter ved dette vidtløftige spørsmaal er utredet saa indgaaende i sakens dokumenter baade teknisk og økonomisk set¹, at der neppe findes et moment for eller mot kjøpet, som ikke er sigtet og prøvet. Allikevel er det, som advokat Harbitz paaviste i sit fortrinlige indlæg i debatten til fordel for kjøp, ikke denne side ved spørsmålet som er det væsentlige. »Sakens indhold og kjerne,« utviklet han, »er en ganske anden og større, nemlig spørsmålet om paa hvilken maate man skal kunne tilveiebringe elektrisk energi for at tilfredsstille det behov, som der i denne by — og det i den største del av denne by — er for elektrisk lys og kraft. Det er sakens kjerne og i forhold til dette vil kjøpet av Kykkelsrud alene være at betrakte som en modalitet, som et alternativ ved siden av de flere andre, som er utredet i komiteens indstilling.« Uttrykt i andre vendinger vil dette si, at overbevisningen hos den enkelte om det fordelagtige eller ikke-fordelagtige ved kjøpet av Kykkelsrud — det alternativ, som hadde skjøvet de øvrige tilside og erobret sig den mest fremtrædende plads i den offentlige bevissthet som det eneste — i virkeligheten var betinget av vedkommendes tro paa Kristianas ekspansjonsevne paa det industrielle omraade. Trodde man paa at denne evne var i sikker vekst efter storindustrielle linjer, var man paa forhaand for kjøp; var man i tvil om den, var man logisk henvist til at gaa til utsættelse — hvad der i realiteten var det samme som forkastelse, fordi man ikke kunde gjøre regning paa samme fordelagtige tilbud en gang til.

Dette grundsyn hadde intet at gjøre med partierne høire og venstre, men vel med arbeiderpartiet, og det er derfor ingen tilfældighet, at vi i det flertal, som stemte mot Harbitz' forslag om kjøp, som i realiteten faldt sammen med formandskapets indstilling, møter et flertal av høire og halvparten av venstre, mens mindretallet, som bestaar av det samlede arbeiderparti faar tilslutning av en minoritet av høire og resten av venstre. Allikevel vilde det ikke være objektivt riktig at bedømme denne sak som en kurant kommunalaffære, som praktisk talt bare interesserte formandskapets medlemmer. Det virkelige forhold var — som vi allerede har

¹ Jfr. Aktstik. Kr.a kommune sak no. 30, 1904 (med »Tillæg« deriblandt den ovenfor nævnte henstilling fra Kr.ania gaardeierforening). For debatten, jfr. Referater, pag. 279 flg., 1904.

antydnet — at der efterhaanden hadde oparbeidet sig en opinion mot kjøpet av Kykkelsrud, som vokste i styrke, jo nærmere det led mot avgjørelsen. Det blev indrømmet av motstandere av kjøpet, bl. a. fra borgermester Christies side, at der var en slik utenforstaaende opposition tilstede, og at det derfor var »uheldig at avgjøre en sak som denne i strid med opinionen» — en uttalelse, som blev understreket av repræsentanten Hazeland med en bemerkning om, »at det ikke var tvilsomt at denne opinion hvilte som et tryk paa forsamlingen her.« Dette var imidlertid et uheldig forhold, da denne opinion faktisk ikke sat inde med de nødvendige forutsætninger for en objektiv bedømmelse av saken paa grundlag av alle foreliggende momenter.

Rigtigheten av denne uttalelse vil antagelig ikke længer bestrides av nogen, som erindrer pressediskussionen i de dage, eller som vil gjøre sig den umake at blade gjennom endel av de ledende hovedstadsorganer for 1904; samtidig vil det vel ogsaa indrømmes, at hele debatten er karakteristisk præget av forholdene. Nu som i 1872, da det gjaldt kjøpet av Nordmarken, spiller konjunkturerne ind, omend ikke paa samme maate, fordi historien som bekjendt aldrig gjentar sig selv noiagtig. Dengang var høikonjunktoren endnu ikke naadd saa langt frem, at man ansaa det forsvarlig at gaa til kjøp; nu vovet man ikke at gaa til kjøp, fordi depressionstiden endnu ikke var tilstrækkelig avviklet. Ved siden derav blev det understreket med styrke av motstanderne av kjøpet, at man her stod overfor et helt socialistisk eksperiment — et forhold, som ogsaa var kommet sterkt til orde i pressediskussionen fra konservativ side, og som maa ses i forbindelse med depressionstidens eftervirkninger. Alt dette maa tages i betraktning ved en objektiv bedømmelse av Kykkelsrudsakens skjebne i kommunestyret, som efter 9 timers debat blev avgjort derhen utpaa morgensiden den 17. juni 1904, at firmaet Schuckert & Co.s tilbud til Kristiania kommune om kjøp av anlægget for en sum av 5.4 mill. kroner blev forkastet med 52 mot 30 stemmer.

Det skulde ikke vare længe, før utviklingen førte bevis for, at denne avgjørelse ikke stod i bedste sammenheng med kommunens tarv, men det er allikevel ikke dette spørsmål som er det centrale, partipolitisk set. Vigtigere er det, at avgjørelsen i Kykkelsrud-saken blir et moment av bestemmende betydning for arbeiderpartiets videre utvikling her i byen frem mot den magtstilling det tok sigte paa, samtidig med at debatten selv, saaledes som den blev ført fra partiets side, er et tiltalende vidnesbyrd om dets aandelige vekst paa veien fra Arbeidersamfundet til Kommunebygningen.

Den socialdemokratiske arbeiderbevægelse hadde — som vi har utviklet i et av de foregaaende kapitler — av mange grunde ikke hat let for at

slaa rot i Kristiania, og endnu saa sent som i 1887, eller med andre ord det aar Det norske arbeiderparti blev grundlagt paa arbeiderlandsmøtet i Arendal, var socialdemokratiet endnu en faktor av forholdsvis underordnet betydning i byens liv. De mange arbeidskonflikter, som anden halvpart av ottiaarene er saa rik paa, og som særlig markeres gjennem typografstreiken og fyrstikpikernes streik, danner det historiske og faglige grundlag for den organisationsbevægelse, som skulde sætte saa dype merker inden Kristiania arbeiderverden i første halvpart av nittiaarene, og som tar farve av de forskjellige merkesaker, som nu rykker i forgrunden, og som der demonstreres for gjennem en aarrække — eksempelvis statsborgerlig og kommunal stemmeret og 8-timers arbeidsdag. Fra denne periode daterer sig de to hovedbegivenheter: grundlæggelsen av De samvirkende fagforeninger og erobringen av Kristiania Arbeidersamfund — begge av 1893. Den første av dem er ensbetydende med, at Kristiania fra nu av blir det centrum, hvor alle den norske arbeiderbevægelses traade løper sammen; den anden slaar fast, at socialdemokratiet i Kristiania herefter er identisk med Kristiania arbeiderverden. En anden sak er det, at denne fremgang efterhaanden fik arbeiderpartiet til at overvurdere sin egen betydning og endog fable om generalstreik i 1900 for at drive igjennem kravet om almindelig stemmeret, hvis det ikke var løst forinden. Paa det unionspolitiske omraade gjør der sig gjældende en lignende foreteelse i retning av undervurdering av alle vanskeligheter. Ved en demonstration paa Ankertorvet 1. juli 1892 føres der i toget en fane med den instinktmæssig rigtige inskription: *Broderfolkenes vel kræver unionens opløsning*; men intet vilde være mere forhastet end at tro, at dette program, som blev særdeles ugunstig optat av autoriteterne rummet nogen større realitet end truslen om generalstreik paa stemmeretssaken i 1900. Følgen av denne motsætning mellem paagaenheden i retning av at stille krav og manglen paa evne til at indfri dem fører i tiden omkring Kristiania-valget i 1894 til en reaktion inden arbeiderbevægelsen her i byen, som de 571 stemmer partiet var istand til at mønstre er et tydelig vidnesbyrd om; det er derfor ingen tilfældighet, at »den almindelige demokratiske arbeiderbevægelse med venstre i spidsen for en tid atter vandt overhaand«¹.

Dette var i store træk stillingen, da gjennomførelsen av den kommunale stemmeret for mænd over 25 aar for første gang traadte ikraft ved kommunevalget i 1898. Dermed aapnet der sig en mulighet som aldrig før for arbeiderpartiet til at gjøre sin indflydelse gjældende inden Kristiania kommunestyre; men samtidig blev det ogsaa nødt til at ta visse

¹ Jfr. en artikel av Arvid Hansen om arbeiderbevægelsen i Kr.aarla i tidsskr. *Det 20. aarh.* 1922, pag. 318.

faktiske omstændigheder i betragtning og stille sig selv det spørsmål, hvilken politik man burde følge — enten den saakaldte praktiske reformpolitik, eller den politik som nærmest maatte betegnes som den socialdoktrinære. I forholdet til partiet som saadant er det den førstnævnte politik, som seirer ubetinget i aarene 1898—1904 med Ludvig Meyer som fører i egenskap av redaktør av *Socialdemokraten*, og fra partiet virker den tilbake paa den stilling dets forholdsvis faatallige repræsentanter

*Advokat Ludvig Meyer.
Efter fotografi.*

indtar i Kristiania kommune-styre. Rent uvilkaarlig begyn-der den opfatning at vokse sig frem, som ordsproget har uttrykt i det mere saftige end egentlig smakfulde billede om at stikke fingeren i jorden og lugte hvor man er; eller som Jeppesen uttrykte det paa arbeiderlandsmotet i Kristiania i 1900 under behandlingen av et socialt spørsmål: »Vi maa gaa skridtvis frem. Vi kan ikke revolutionere verden paa én gang.« Det var denne erfaring og dermed ogsaa denne politik, som arbeiderpartiets ledere tok med sig ind i Kristiania kommu-nestyre, og første valgperiode efter 1898 hadde derfor et særdeles fredelig forløp. »Gjennem-gaaende tror jeg det kan siges, vi arbeidet godt kollegialt sammen«, har en av arbeiderpartiets

mest fremskudte repræsentanter fra de dage fortalt os; »men paa grund av vor avgjort svake stilling var vi nærmest henvist til at sondere terrænet.« Sterkere stod partiet efter valget i 1901; men heller ikke da lot der sig paavise nogensomhelst revolutionære tendenser inden partiet. Det er et forhold, som navnlig trær overbevisende i dagen under Kykkelsrud-debatten — eksempelvis i Holtermann Knudsens ut-talelse om, at motstanderne ikke har ret til at gaa ut fra paa forhaand »at ikke ogsaa vi socialdemokrater tænker paa byens tarv og byens interesser, naar vi sitter her og forhandler om byens anliggender«. Feilen er den, at byen gjennom en række offentlige love er forpligtet til utgifter

til alle kanter; »men hvorledes vil det bli mulig i denne kommune at styre i fremtiden, hvis man ikke vil skaffe sig kilder ved hjelp av hvilke man kan faa midler ind i kommunekassen uten direkte at ty til skatyderne?« Disse uttalelser, som det vilde være en let sak at supplere med andre, likeledes fra socialdemokratisk hold inden kommunestyret, fortæller paa en overbevisende maate om hvor langt arbeiderpartiet efter fem aars deltagelse i det kommunale liv hadde utviklet sig til et parlamentarisk parti med beherskede anskuelser, uten at det derfor blev træt av at fremholde arbeidets sociale betydning og i forbindelse dermed de økonomiske krav det har ret til at stille. Det var en utvikling, som i fremtrædende grad var i pagt med hele den protektionistiske retning i tiden, og som ganske naturlig førte til, at der ikke bare fra arbeidernes, men ogsaa fra arbeidsgivernes side stilles anmodning til det offentlige i en eller anden form ut fra en forskjellig social-økonomisk opfatning. Som det praktiske resultat av denne bevægelse grundlægges henholdsvis i 1895 og 1900 de to landsorganisationer *Norsk Arbeidsmandsforbund* og *Norsk Arbeidsgiverforening*, hver med sine bestemte oppgaver og formaal men allikevel begge med Kristiania som centrum og og dermed ogsaa som det officielle knutepunkt med bestemmende indflydelse for hele landets arbeidsliv i en utstrækning som aldrig før. I samme forbindelse kan som uttrykk for kommunens opfatning av sin stilling til arbeidsproblemet nævnes opprettelsen av *Kristiania Arbeidsanvisningskontor*, som traadte i virksomhet i januar 1898 under ledelse av en kommunal tilsynskomite¹.

Gjennem denne sterke understrekning av de sociale spørsmaal som i parentes sagt blev utdypet ved begivenheterne selv, rykket disse spørsmaal i forgrunden paa en maate, som i de nærmeste aar omkring 1900, trængte interessen for de unionelle anliggender tilside inden byens brede lag. Dette vil igjen si, at arbeiderpartiet var like kjed av høires forhandlingspolitikk som av venstres grænsefæstningspolitikk — emner som Socialdemokraten gang paa gang kommer tilbake til i løpet av sommeren og høsten 1904 — samtidig med at partiet selv likesaa litt her som paa det sociale omraade agter at foreta nogetsomhelst overilet skridt. Under disse omstændigheter behøver det ingen begrundelse, at det bekjendte forlydende av 8. november s. a., om at forhandlingerne mellem Norge og Sverige skulde være avbrudt, vakte forholdsvis liten interesse inden de brede lag av hovedstadens befolkning, saameget mere som de stadig like daarlige tider skapte en arbeidsløshet værre end nogensinde. Rigtignok blev arbeiderpartiets store fremgang ved kommunevalget, som lot antallet

¹ Fra 1908 kaldt tilsynsnævnd. — For detaljer jfr. Kr.ania kommune 1889—1919, pag. 448 flg.

av dets repræsentanter i kommunestyret stige med fra 14 til 23, som rimelig var, en trøst i motgangen. Men da høire fremdeles blev sittende ved magten, var man i grunden like nær. En anden sak er det, at høire, saaledes som stillingen artet sig, fuld av uvisshet til alle kanter, var henvist til at føre en mere behersket kommunalpolitik end nogensinde.

Følgen av alt dette var, at Kristiania ved indgangen til 1905 var behersket av den samme uvisshet som ved indgangen til 1814, alene med den forskjël, at den antok andre former. Med god grund skrev derfor Morgenbladet i sit nytaarsnummer: »At stille horoskopet for det nye aar vover vi ikke.«

KRISTIANIA I 1905

Det er vanskelig at tænke paa Kristiania i 1905, uten at tanken streifer Kristiania i 1814; det er umulig at dvæle nærmere ved noget av disse aar, uten at der fletter sig en kjæde av sammenligninger mellem begge.

Forholdet er indlysende uten mange ord. Politisk ligger de to aar i samme plan ved arten av indsatsen saavel som ved den maate den blev oppfattet paa fra første stund; psykologisk er de behersket av de samme svingninger i stemningen med farve av selve de skiftende aastider; økonomisk har de nedgangstidens utryghet over sig med slagskygger av fattigdom og arbeidsløshet; moralsk set er totalbilledet neppe mindre dystert ved nytaar 1905 end ved nytaar 1814. Alt dette vidner om, at Norges hovedstad ikke ved nogen av disse tidsskifter stod under inspirationen av en virkelig stor følelse eller kjendte sig i besiddelse av noget overskud av kræfter. Det kan snarere siges, at begge var git tilfældigheten i vold, og at det var de ydre forhold som blev de bestemmende. Til gjengjæld var evnen til at reagere overfor dem ut fra en samlet følelse likesaa intenst tilstede i 1905 som i 1814, og her var det Kristiania paa ny fik anledning til at gjøre sig gjældende. Derfor er sammenhængen mellem 1905 og 1814 for Kristianias vedkommende av en mere intim karakter end tilfældet er, naar det gjælder nogen anden norsk by. Hovedstaden har sin egen historie — ikke bare den lokalt tilfældige — men ogsaa den som er et uttryk for hele nationens aandelige indstilling i et av de mest mindeværdige aar i dens historie. Det er dette, som gjør 1905 til et saa eiendommelig minde i Kristianias historie samtidig med at baade lys og skygge her falder sterkere end andensteds i landet og over sin bestemmende indflydelse utover by og bygd.

La os et øieblik sætte os tilbake til uken mellem jul og nytaar 1904 og paa grundlag av personlige erindringer og samtidige beretninger søke at tegne et billede av Kristiania ved indgangen til 1905.

Efter almanaken er det vinter, men likesom aaret iforveien ligger byen og omegnen helt uten sne og dermed uten vinterliv. Folk holder sig ikke

bare indenbys, men ogsaa indendørs, og dette forhold synes at øve en alt andet end heldig indflydelse i vide kredse, saameget mere som der hersker en utpræget arbejdsløshet i byen. Som altid under slike forhold er der en beklagelig stigning i antallet av forbrydelser og drukkenskapsforseelser. Fra lille juleaften til og med første juledag indløper der anmeldelse til politikamret om ikke mindre end 55 forbrydelser, væsentlig tyverier og legemsfornærmelser; i drukkenskapsarresterne sitter juleaften 60, første-dag 31. Samtidig bevæger uforholdsmæssig mange »overseilte« individer sig rundt om i byen, mens andre samles op av en eller anden velvillig sjæl og befordres hjem som det kunde falde sig. Der er grund til at tro, at den usedvanlige drikke-trafik, som skjæmmet juledagene 1904 i Kristiania, i nogen grad er at føre tilbake til den forhøiede brændevinstold, som netop var traadt ikraft, og som ledet til en øket omsætning av de slettere sorter drikkevarer; men der er allikevel en trist parallel mellem forholdene inden de brede lag av byens befolkning ved indgangen til 1905 og indgangen til 1814, betinget av praktisk talt de samme faktorer og med de samme utskeielser i følge. Under slike omstændigheter siger det sig selv, at der er liten eller ingen interesse for noget saa abstrakt som konsulatforhandlingernes stranding utover kredsen av de mere velstillede klasser, som var ivrig optat av den i sine juleselskaper. Det blev i de dage gjort gjældende, navnlig fra konservativt hold, at der allerede kunde spores en avgjort bevægelse i retning av samhold paa det politiske omraade — en opfatning som nærmest maa betegnes som en antecipering av begivenheterne, selv om utviklingen skulde føre bevis for rigtigheten av den. I virkeligheten vil dette si, at utsigterne ved indgangen til 1905 var likesaa uvisse som ved indgangen til 1814, og med rette uttaler derfor Morgenbladet sig saa reservert som vi allerede har nævnt. Som et varig minde fra disse juledage staar forøvrig ankomsten av det berømte Osebergskib¹, der fandt sted med en jagt, som skibet var indlastet i, og som blev trukket av bugserbaat. Det hele foregik »i al stilhet,« som aviserne uttrykte det, og under de mest tvilsomme veirforhold for en saa dyrebar transport, saa tæt som taaken laa i fjorden netop i de dage; men »naar enden er god, er alting godt« som det heter, og ihvertfald var det en tilfredsstillelse at vite skibet var kommet hit. Dermed var det jo ogsaa git, at det for fremtiden vilde bli knyttet til byen.

Paa aarets siste dag saa det ut til at vinteren hadde bestemt sig for at indhente det forsømte. Efter et mindre sneveir umiddelbart efter helgen laa byen nytaarsaften i et straalende vinterveir med frisk kulde og tindrende klar luft. Utover eftermiddagen sank termometret likefrem

¹ Utgravet i 1904 paa gaarden Oseberg, Sem prestegjæld, Vestfold.

overraskende, og da folk vendte hjem utover natten fra selskaper, forlystelser eller gudstjenester var kulden allerede nede i 18 grader, mens sjørøken stod op gjennem fjorden som en skypumpe av kulde der fik alt til at stivne. Dagen efter holdt Kristiania sig mest mulig i hus, og nyt-aarsdagen fik paa denne maate et usedvanlig stille præg. Endel skilopere var selvfølgelig paa utfart, men de kulderekorder de bragte bud om — eksempelvis 25 grader ved Sognsvandet og ved Holmenkollen — fik simpelthen folk til at protestere.

— Hvad siger De?

— Jeg forsikrer Dem!

Og mens folk diskuterte den nye kuldeperiode og drog frem sammenligninger med tidligere aar, var der allerede under forberedelse et omslag, som luftet dem næsten mildt imøte, da de tok farvel og begav sig ut i vinternatten igjen i en temperatur omkring nul.

— Skulde man ha set make til omslag? Sandelig, det maa bli et merkverdigg aar, hvis det skal bli saa omvekslende paa andre omraader.

Men det var altsammen bare den første overraskelse. I løpet av de nærmeste ti-tolv dage gjennemlevet byen en hel skala av temperaturvekslinger i den mest haabløse uoverensstemmelse med aarstiden. Stortingets sammentræden igjen i dagene omkring 10. januar fører diskussionen over fra det meteorologiske til det politiske omraade, og snart svirrer en mængde forlydender omkring. Der antydes baade det ene og det andet i retning av en løsning; men ingen vet noget med bestemthet, da der i regjeringkredse iagttages den strengeste diskretion. Forresten gaar den ene dag som den anden, opplyses det i en sirkulærkorrespondanse av 25. januar. I mangel av indenlandsk nyt er man optat av hvad der passerer utenlands — navnlig i Rusland. Forholdene der diskuteres med likefrem sjelden interesse av alle mennesker. Avisernes vinduer er formelig beleiret av tilskuere. »Nu og da utsendes ekstrablade, som rives væk i en fart av de talrige spaserende, som strømmer op og ned paa Karl Johan i det milde vaarveir¹.«

Lørdag 28. januar er elementerne atter paaferde. Ved 4 tiden om eftermiddagen bryter der løs en storm, som av Meteorologisk Institut karakteriseres som en »Föhn-orkan«, og som i løpet av mindre end et døgn driver temperaturen op fra 9 graders kulde til 13 graders varme, samtidig med at den anretter adskillige ødelæggelser rundt om i byen. Skorstenspiper svaier og knækkes, og gaar med bulder og brag i gatene sammen med taksten og blikrender; vinduer trykkes ind eller blaases ut. Villaerne

¹ Citaterne i det følgende, hvor ikke anderledes nævnt, er fra sirkulærkorrespondanser til utenbys blade fra nærv. forfatter.

paa Frognerjordet og smaahusene paa Vaalerengen har en særlig haard trn, men særlig gaar det haardt utover Slottet, som faar taket mot gaards-plassen revet op paa den voldsomste maate — efter et foreløbig overslag, en affære paa mindst 5000 kroner. I flere dage har avisene utførlige meddelelser om alle stormens merkelige herjinger.

Men snart gir den officielle meddelelse av 8. februar om konsulatforhandlingernes stranding folk andet at tænke paa — saavel i politiske kredse som langt utenfor. Umiddelbart efter følger en ny sensation, som skaper uro i vide kredse og skaffer sundhetsvæsenet en mængde bryderi. Der ser ut til at være en veritabel koppe-epidemi i anmarsch. »Hovedstaden har to staaende samtaleemner nu om dagen«, heter det i en utførlig korrespondanse fra midten av februar: »politik og kopper. De diskuteres i alle hjem, i alle forretninger og etater, paa alle kafeer og forlystelsessteder — kort sagt overalt hvor to eller flere kommer sammen. Folk haster med at vaksinere sig. Allerede nu er antallet oppe i over 6000.«

Omtrent samtidig tar de politiske møter fart — en bevægelse som navnlig griper om sig inden studenterverdenen. Vaarsemestret 1905 blir under disse omstændigheter en overordentlig bevæget tid i Samfundets historie præget av intens agitationsvilje med hurtig aktion som det første og største krav. Bevægelsen, som gav støtet til oprettelsen av Studenternes nationale forening, og desuten til grunnleggelsen av agitationsbladet *Strax*¹ maa sees i forbindelse med de politiske begivenheter, som ligger mellem forhandlingsbruddet av 8. februar og utnævnelsen av ministeriet Michelsen av 11. mars, deriblandt i første række nedsættelsen av Stortingets spesialkomite av 18. februar og ministeriet Hagerups demission av 1. mars. Av de utførlige enkeltheter, som er referert hos Wallem i andet bind av hans Samfundshistorie² saavel som i tidens aviser, fremgaar det tydelig nok, at denne studenterbevægelse vakte opmerksomhet i vide kredse, ikke bare her i byen, men ogsaa utover landet. Men dermed var det ikke sagt, at bevægelsen i og for sig var særlig populær. Kristianias kjølige folkelyne reagerte nu som altid hurtig og sikkert overfor de store ord. Det er en grundstemning, som ikke har noget at gjøre med parti, og det er derfor ingen tilfældighet, at blade som *Intelligenssedlerne* og *Socialdemokraten*³ tar likesaa sterke forbehold overfor den som *Morgenbladet*.

¹ Utkom i tiden 1. til 16. mars, 1905 med i alt 4 numre; nu en stor sjeldenhet.

² Jfr. *Studentersamfundets historie*, II, pag. 1103 flg.

³ Eksempelvis i en uttalelse som denne: »Vi kan ikke frigjøre os for den opfatning, at disse foranstaltninger, som sætter hele byen paa benene, er noget malplacert. . . . Yderligere kraftpatriotisk agitation tjener bare til at hvirvle støv op.« (*Socialdem.* no. 48, 1905).

UNIONSKRISEN OG ARBEIDSLØSHETEN

Allikevel er ikke unionskonflikten istand til at fængsle hele opmerksomheten; ogsaa arbeidsløshets-problemet lægger i høi grad beslag paa almenhetens interesse. Det er et samfundsspørsmål av betydning for landet, samtidig med at det i første række er et Kristiania-problem paa grund av byens centrale stilling i norsk arbeidsliv. Fænomenet er ikke nyt, opplyses det. Aar for aar gjør man den erfaring, at tusenvis av mennesker gaar ledige i den værste årstid; men iaar er det av mange

*Michelsen taler paa Fæstningen 17. mai 1905.
Efter fotografi.*

grunde særlig ilde. Efter en nogenlunde paalidelig oversigt i Socialdemokraten antages det, at antallet av arbeidsløse i Kristiania i tiden omkring 1. mars 1905 — eller med andre ord, samtidig med at de politiske begivenheter begyndte at ta fart — beløp sig til ca. 6000. Med kvinder og barn kan antallet av nødlidende sættes op i mindst 15000. De arbeidsløse har sine krav til stat og til kommune, og overfor begge bæres de frem i indtrængende ord. I Kristiania kommunestyre, foreslaar Holtermann Knudsen utdelt til alle de arbeidsløse 50000 kroner en gang for alle — overensstemmende med deres krav. Forslaget falder; likeledes kravet om en mindsteløn av 12 kroner uken for stenpukning. De arbeidsløse

demonstrerer fra stortingsgalleriet, holder protestmøter og gaar i tog — endog til kronprinsregenten. Alt dette vækker mindst likesaa megen opmerksomhet som den unionskrise som nu er under utvikling, fordi arbeidsproblemet rent menneskelig set rummet en ganske anden realitet for den enkelte end unionssaken. Fra alle som hadde kjendskap til forholdene kommer de mest nedslaaende beretninger om nødtilstanden — eksempelvis fra Frelsesarmeens hovedkontor med dets stadig mere forenede sociale arbeide, saaledes som det var organisert fra slutten av 1890-aarene ved hjelp av slumsøstrene. Kristiania viser sit gode hjertelag paa mange maater; men nødtilstanden er overvældende og den private godgjørenhet kommer avgjort tilkort. I slutten av mars oppruller Verdens Gang et hverdagsbillede som dette: »Det er baade trist og gripende at se den kø av folk, som hver dag staar utenfor de lokaler hvor der utdeles litt mat til de arbeidsløse. Der er gamle, skropelige og elendig utseende mænd og kvinder; der er yngre arbeiderkoner og unge piker, og hvad der næsten er saarest at se, der er masser av arbeidssterke mænd i sin bedste alder og kraftige unge gutter. Det eneste de nu har at bruke sine næver til, er at bane sig vei fremover mot døren, for saa naar den aapnes, at puffe væk de svakere og at trykke sig ind for at faa en matbillet eller et halvt brød . . . . . Men længst tilbake i rækkerne staar de svakeste; de kommer aldrig nærmere døren, og snart er det slut med utdelingen.»

Men det er ikke bare unionspolitikk og arbeidsløshet, som gaar ind i tidsbilledet av datidens Kristiania, saaledes som byen presenterte sig vaaren 1905. De usedvanlige tider førte ogsaa med sig en religiøs vækkelse — et fænomen, som ofte lar sig paavise under forhold hvor følelselivet sættes sterkt i sving — og da der samtidig længe hadde gjort sig gjældende en paatagelig mangel paa religiøst liv i Kristiania, varte det ikke længe før den bevægelse, som blev reist av den unge lægprædikant Albert Lunde med en overbevisning og styrke, som rev mængden med sig, blev noget av en magt inden de brede lag. Bevægelsen som navnlig koncentrerte sig om maanederne mars og april — eller med andre ord paa et tidspunkt da den endelige løsning av unionskonflikten endnu var git den rene tilfældighet i vold — stod ikke i direkte sammenhæng med den nationale opslutning i folket; til gjengjæld var de fænomener den bød paa stort set de samme som altid lar sig iagttatte ved slike vækkelser. Prædikanten samlet overfyldt hus aften efter aften i Calmeyergatens missionshus; der gik de merkeligste beretninger om de »Herrens undre« som fandt sted. Tyverier tok av, gamle gjældsposter som forlængst var gaat i glemmeboken, blev pludselig betalt; gatepiker opgav sin nedværdigende trafik; dansebuler blev kjøpt og omdannet til religiøse samlingslokaler. Der blev med andre ord, gjennom denne helt upolitiske

bevægelse, skapt et personlighetsliv hos den enkelte, som fra Kristiania gik videre utover landet med en styrke og hurtighet, som man herinde neppe gjorde sig begrep om, og som senere gik ind som et etisk moment i den politiske bevægelse, da forholdene hadde utviklet sig saa langt, at statsmagterne kunde ta det med i sine beregninger som en faktor av betydning.

Imidlertid gik den politiske krise sin regelmæssige gang under stigende opmerksomhet fra almenhetens side, efterhvert som det mere og mere

*Utenfor Stortinget 7. juni 1905.
Efter fotografi.*

blev klart, at denne gang bar det mot en endelig avgjørelse. Ogsaa utlandet begyndte i stigende grad at beskæftige sig med det norske spørsmål, eksempelvis England, efterat Nansen i anden halvpart av mars i etpar artikler i *Times*, som vakte almindelig opsigt, og som blev livlig kommentert i Kristiania, hadde git den engelsk-talende verden den første autoritative besked om spørsmålet's realitet. Det er betegnende for, hvorledes denne redegjørelse virket paa den offentlige opinion, at Nansen ved sin hjemkomst fra London 3. mai blev mottat med levende ovationer av svære folkemasser med Studentersamfundets bestyrelse i spidsen. Nogen dage iforveien hadde kronprinsregenten ved sin ankomst til byen

paa et besøk, som skulde bli hans siste i Norges hovedstad i denne egenkap, faat en mottagelse, som virket noget nær isnende. Besøket gav anledning til de merkeligste rygter og forlydender, opplyses det i en samtidig korrespondanse; men utover de rent almindelige enkeltheter, at kronprinsregenten »spillet meget lawntennis og droftet endel politik, samtidig med at han gav endel privataudienser og mottok endel mere fremtrædende mænd til privat taffel,« kan det ikke siges at almenheten i Kristiania var særlig klokere, da kronprinsregenten reiste end da han kom.

Midt i denne uvisshet kom offentliggjørelsen av specialkomiteens enstemmige indstilling av 10. mai 1905¹, som til alle tider vil være et av de betydeligste aktstykker i norsk historie og samtidig et av de værdigste mindeblade fra 1905. Med den nær forestaaende 17. mai for øie virket den desuten som en nationalfane.

Nationaldagen maatte under disse forhold faa en samlende magt av sjelden styrke, og alle beretninger er her enstemmige. »Kristiania hadde klædt sig i vaarens skrud,« heter det i en av de mange skildringer »alt stod i knop og blomst, og de trefarvede flag smeldte lystig for vaarlig bris.« Folk strømmet ut i den tidlige morgen — til koralmusiken ved forskjellige kirker, til sangen paa Løvebakken og i Birkelunden, til bekransningen av oberst Krebs' grav paa Christ kirkegaard. Barnetoget, som for første gang var helt trefarvet, virket imponerende ved sin størrelse og sin præcision. »De taktfaste skridt av fremtidens legioner« bar noget av et løfte i sig. Bevægelsen gav sig ofte de mest umiddelbare utslag. Om eftermiddagen gik »det store tog« — 117 foreninger under sine faner — den gamle runde gjennom Karl Johansgate og Kirkegaten til Fæstningen. Nansen talte som den der hadde baade ret og myndighet: Aldrig har der været feiret en slik 17. mai i Norge som idag i by og bygd. Hele begeistringen kan rummes i et eneste litet ord: Norge.... Er dette en tid fuld av bekymring? Nei, vort folk har lært at tænke større og føle høiere — og det kan trænges.... Man siger at nationalbegeistringen er en primitiv, egoistisk følelse; men gudskelov, at vi endnu kan gløde av den.« Paa Kristiania bys vegne rettet viceordføreren, høiesteretsadvokat Bugge, en stemningsfull tak til Stortinget for dets holdning og uttalte de bedste ønsker for den nærmeste fremtid. Stortingspræsident Berner takket og mindet om, at Stortinget imorgen (18. mai) vilde komme til at træffe den første avgjørelse i kampen for Norges ret. Kanske vil da neste 17. mai flaget vaie over et folk, som har vundet fuld selvstændighet. Tilslut maatte statsminister Michelsen frem. Den impulsive bergenser, som i løpet av etpar maaneder hadde erobret Kristiania

¹ Jfr. Unionens opløsning, pag. 41 flg.

ved sit politiske initiativ ikke mindre end ved sin fordomsfrihet og sit kampglade humør, fik ved denne leilighet den første varme luftning av trokapsfølelsen i det østlandske folkelyne. Han takket for den tilslutning regjeringen hadde fundet i Norges hovedstad og utbragte et leve for Kristiania, »Norges bankende hjerte, som idag har git et saa enstemmig og kraftig uttryk for hvad der rører sig i det norske folk.«

De bevægede dage mellem 17. og 27. mai, som navnlig optages av konsulatlovens vedtagelse i odelsting og lagting, er der ingen grund til at gaa nærmere ind paa i denne sammenhæng, fordi de stort set ikke føier noget nyt interior ind i Kristianiabilledet. Det eneste, som endnu engang lar sig konstatere, er at viljefastheten inden almenheten stiger, efterhvert som avgjørelsen nærmer sig i form av den uundgaaelige *sanktion* eller *ikke-sanktion* — et spørsmål som faar ny aktualitet efterat kong Oscar, 22. mai, atter overtar regjeringen efter sin langvarige upasselighet. Imidlertid er man med samme sindsro forberedt paa hvad det skal være. Men det utelukker selvsagt ikke, at der hersket en utpræget storpolitisk spænding i byen om morgenen den 27. mai, da man visste at konsulatsaken vilde foreligge til avgjørelse i det statsraad, som skulde holdes paa Stockholm slot samme dag klokken 1.

Odelstinget traf tilfældigvis til at ha møte samme dag — det var en lørdag — og flere vigtige saker forelaa til behandling, deriblandt spørsmålet om statsøkonomisk lærereksamen ved Universitetet. Men det var aapenbart at repræsentanternes tanker var andetsteds, for ret som det var, saa man snart den ene, snart den anden av dem henne ved presselogen for at høre efter nyt. Litt over klokken 11 kommer der pludselig melding fra Stockholm om at det statsraadsmøte, som var berammet til klokken 1, allerede er begyndt, hvad der selvsagt bidrar til at øke spændingen. Den forplanter sig fra stortingssalen til fortauget utenfor, hvor der hele formiddagen er tæt med folk, og hvor samtalen gaar livlig og interessert, med leilighetsvise meldinger inde fra salen. Saa kommer ved 1-tiden den officielle meddelelse: Sanktion negtet. Regjeringen indgit sin demission. Det gaar som en appel fra mand til mand ut gjennom stortingskorridorerne og derfra ut paa gaten, hvor efterretningen vækker en sensation, som ingen av den daværende slekt hadde oplevet maken til. Det var som folk vokste op av brostenene, heter det i en av de mange samtidige skildringer. Hvor der for et øieblik siden var ti, var der i næste øieblik tyve; hvor der stod femti, var der i en fart hundre. Man kapret tingmænd og journalister, holdt dem fast, krævet nye efterretninger — flere og flere — med en altopslukende videbegjærighet. Regjeringens avskedsansøkning blev, for at nævne et enkelt eksempel, læst op utenfor Stortinget for en skare paa mindst 500, som med høie rop

forlangte, at den skulde læses »høiere, høiere« — og som ledsaget hver sætning med dundrende hurraer . . . . Midt paa eftermiddagen var det som folk pustet ut litt efter den første voldsomme sindsbevægelse; men ved 5— $\frac{1}{2}$ 6-tiden, da aftenaviserne begyndte at komme, tok livet atter fart og naadde sit høidepunkt mellem 6 og 8. Hele Karl Johan var praktisk talt en vandrede læseklub. Aviserne blev revet væk, saa fort som gutterne var istand til at sælge, og i alle ekspeditioner blev der arbeidet

under høitryk langt utover den sedvanlige tid. Senere paa aftenen fandt der ovationer sted for dagens mænd.

Det var lunt og vakkert som det pleier at være i hovedstaden i mai. En anselig menneskemængde fyldte strøket utenfor Universitetet, hvor nogen unge mennesker holdt patriotiske taler, mens der i aulaen blev sunget nationale sange. »Til statsministeren!« lød det som efter en fælles indskydelse, og i en fart var procession dannet og opover Slotsbakken bar det. Slottet blev passert i dypeste taushet; men ved ministergaarden tok mængden sin mon igjen. »Ja, vi elsker« blev sunget med blottede hoder og 3 $\times$ 3 lød hurraerne ut i vaarnatten for regjering, storting og fædreland. Det hele var en likesaa

Flagskiftet paa Akershus 9. juni 1905.
Efter fotografi.

enkel som virkningsfuld demonstration og gjorde ikke mindst et sterkt indtryk paa regjeringen og Stortingets præsidentskap, som netop var samlet til sin første raadslagning efter sanktionsnegtelsen. To dage senere kom statsraadsavdelingen tilbake fra Stockholm — en begivenhet, som selvsagt gav anledning til nye demonstrationer for dagens mænd — men ellers knytter der sig intet av speciel Kristiania-interesse til de nærmeste otte dage fremover. »Stemningen er i det ydre rolig,« telegraferer en svensk korrespondent. »Man har paa forhaand gjort sig fortrolig med tanken paa et brud og tar med koldt blod følgerne.« Eller som en dansk korrespondent uttrykker det i samme uke: »Vel er alles tanker henvendt

7. JUNI I SOLSKIN OG SOMMERBRIS

paa de begivenheter som forestaar, og der er neppe et brudstykke av en av gatens samtaler man opsnapper, uten at det jo omhandler grundlov, riksakt, sanksjonsvægring, kongemagt eller stortingsbeslutning. Men en fremmed, der ikke forstod sproget, vilde forøvrig kunne opholde sig her uten at motta nogetsomhelst indtryk av at han i selve Norges hovedstad oplevet den omveltning, der under nationens enstemmige tilslutning sonderrev et næsten 100-aarig unionsforhold til frændefolket.*

*Flagskiftet paa Akershus 9. juni 1905.
Efter fotografi.*

Saa kom 7. juni — tiaarsdagen for tilbaketoget i 1895 — en dag med bud til hele Norge, men fremfor alt uforglemmelig i Kristiania.

Norges hovedstad har aldrig feiret en stor begivenhet i et mere straalende veir end det den kunde glæde sig ved klokken 10 om formiddagen den 7. juni. Hele den østlandske sommers typiske skjønhed hvilte over byen. Luften var høi og blaa med frisk bris, og paa Eidsvolds plads bleknet syrenene i det sterke hvite sollys. Paa Karl Johan var der endnu faa spaserende; men foran hovedindgangen til Stortinget stod en forventningsfuld »kø«, der skyllet som en stormbølge op gjennem trapper og korridorer, saasnt den store indgangsdør blev slaat op præcis

klokken 10. I den halve time, som gik forut for møtet, hersket der samtidig et usedvanlig bevæget liv i Stortingets sal og korridorer . . . . . Saa faldt præsidentens klubbe.

I løpet av de følgende 24 minutter, indtil møtet sluttet præcis klokken 11, vedtok Stortinget de to beslutninger, som er blit berømt i vor historie under navnet 7. juni-beslutningen og Bernadotte-tilbudet, som begge hører hjemme i Norges, mere end i Kristianas historie, men som allikevel maa nævnes i denne forbindelse paa grund av deres bestemmende indflydelse paa hele krisens ydre forløp, saaledes som den artet sig navnlig fra et Kristiania-standpunkt.

»Over hele byen er der 17. maistemning,« skriver en korrespondent samme dag. »Talrige flag er i top for den nye frihetsdag, mens folkemasserne bølger gjennem Karl Johan, og kafeerne er fulde av glade mennesker, og ekstrabladene rives væk i stadig nye oplag.« Samme eftermiddag holder Stortinget for overfyldte gallerier et møte til vedtagelse av en proklamation til det norske folk med en nærmere redegjørelse for de to beslutninger om formiddagen. Men samtidig har Bernadotte-tilbudet revet en flenge i den nationale endrægtighet. Det viste sig i stortingsmøtet om formiddagen, da 5 representanter negtet at slaa følge. Det bekræftes paa et masse møte samme aften i Arbeidersamfundet, hvor der raader en avgjort republikansk stemning, og hvor misnøien over Bernadotte-tilbudet kommer til orde paa en maate, som kaster slagskygger langt fremover¹.

Allikevel var der endnu en begivenhet, som virket mægtig samlende — flagskiftet paa rikets fæstninger og orlogsskibe 9. juni, 25 aarsdagen for det nationale demokratis seier over den fremmede kongemagt, hvis farver nu skulde fires for altid. Det vilde gi et mangelfuldt indtryk av denne imponerende nationalhøitidelighet at gi en detaljert specialschildring av flagskiftet paa Akershus; men det utelukker ikke at det her i begivenheternes brændpunkt fortonet sig særlig betagende. Den militære parade paa Øvrevold; de svære menneskemængder paa Fæstningspladsen; kanonernes drøn, mens det gamle flag blev firt; de evighetsoieblikke som gik hen, for det nye gik i top under ny salut; de begeistrede hurraer som hilste det; taarerne i de hundreder øine; stemmerne som skalv av bevægelse under fædrelandssangens toner² — alt bidrog til at gjøre disse

¹ Umiddelbart forut for dette møte var der møte i formandskapet, hvor der blev behandlet endel kurante saker av mindre betydning. Viceordføreren (F. W. Bugge) ledet forhandlingerne. Nogen omtale av begivenheterne i Stortingets formiddagsmøte fandt ikke sted, men alle var selvfølgelig helt optat av dem, har et formandskapsmedlem fra de dage fortalt os.

² Unionsflaget blev firt til tonerne av *Sønner av Norge*; det trefarvede flag heist til tonerne av *Ja, vi elsker*.

minuter uforglemmelige for alle dem, som hadde den lykke at opleve dem, rammet ind av historiens Akershus. Det er et av de skjønneste, for ikke at si det ubetinget skjønneste minde fra Kristiania i 1905.

Etpar dage senere var det pinsesøndag. Fra regjeringen var det utgaat ordre, at Stortingets proklamation til det norske folk skulde læses op ved høimessegudstjenesten, og under dyp bevægelse søkte folk den dag til kirke. Forsaavidt fik billedet ikke nogen typisk Kristiania-karakter, men det glider allikevel ind stemningsfuldt aarets usedvanlige rigdom paa begivenheter samtidig med at den religiøse side ved fædrelandsbegeistringen allerede maa betegnes som hævet over tvil.

Saa kom det vi vil kalde »politikens prosa» — seks-syv temmelig ensformige uker, uten nye begivenheter, men allikevel altid med stof til samtale, fordi der paa bunden er en fælles tanke som behersker alles sind. Det er Sverige man venter paa — resultatet av de unionelle brytninger derinde, samtidig med at man stadig gjør nye erfaringer med hensyn til forskjellen i svensk og norsk folkelynne og maaten den gir sig uttrykk paa. Nogen efterdønninger av Bernadotte-tilbudet maa ogsaa tages med i tidsbilledet, deriblandt i første række »prins Carl av Danmarks¹ kandidatur,« som gir anledning til endel rygter henved midten av juli, saa dør de hen igjen i sommervarmen. Stortinget skyver i dagene omkring 10. juli fra sig spørsmålet om behandlingen av Aktieloven efter at ha diskutert den etpar timers tid; samme vei gaar det meget omstridte spørsmål om salget av statens eiendom Tyveholmen til Akers mek. verksted — en transaktion av spæciel Kristiania-interesse, hvis enkeltheter er utredet i sakens dokumenter.² Fra samme historiske mellem-periode daterer sig den store toldtarif-debat i Stortinget, som førte protektionismen av 1897 et betydelig skridt videre — et forhold som av mange grunde fik særlig betydning for Kristiania i dens egenskap av industriby. Forresten gaar handels- og omsætningslivet sin rolige gang. Rigtignok kjøper og sælger forretningsverdenen litt mere forsiktig end før, opplyser en samtidig korrespondent; men til gjengjæld forfrisker man sig ved forretningsbreve fra svenske forbindelser — ofte like merkelige i form og indhold. I aviserne oplives diskussionen ved drøftelsen av spørsmålet kongedømme eller republik. Er Norge for tiden et kongedømme, som har tat et halvt skridt i retning av republik ved at avskaffe det ene system uten at indføre det andet? Eller er det en republik som tæller paa knapperne, om den skal fortsætte som den har begyndt efter at ha gjort op sin kongekonto og utbetalt Oscar II resten av hans appanage pr. 30. juni? Samtidig er der en merkbar stigning i Norges Banks guldbeholdning

¹ Jfr. et telegram til Morgenbladet fra London 11. juli med efterfølgende diskussion.

² Jfr. St. prop. no. 76 og Indst. S. no. 155, 1904—05; for debat, se St.tid. 2656—75, s. a.

— et forhold, som naturligvis er særlig paaviselig ved hovedsættet, og som bl. a. fortæller, at en krigsfrygt, som hadde spøkt i adskillige hjerner og faat folk til at løpe til Norges Bank for at faa indvekslet sine sedler i guld, nu er et tilbakelagt stadium — ialfald foreløbig. Endelig maa som et tilfældig litet træk nævnes, at der praktisk talt var en større eller mindre brand i byen hver eneste dag hele maaneden igjennem¹ — noget som selvsagt ogsaa gav folk endel at snakke om.

Dette var i store træk de ydre konturer ved Kristiania-billedet fra 7. juni til 25. juli, da Sverige fremsatte sine bekjendte »vilkaar«, hvorav det første — kravet om folkeavstemning over 7. junibeslutningen — som bekjendt blev neutralisert fra de norske statsmyndigheters side ved deres egen beslutning i saa henseende, før den officielle meddelelse om »vilkaarene« indløp². Det er ikke anledning til at uttale sig om den politisk-taktiske side ved »vilkaarene«, men som et spontant uttrykk for Kristiania-stemningen staar den kjendsgjærning, at de inden alle kredse, uanset parti, blev opfattet som et nedslaaende vidnesbyrd om svensk kløgt og fremsyn paa det politiske omraade.

Umiddelbart efter beslutningen om at der skulde holdes folkeavstemning, tok Stortinget ferie, samtidig med at Norge og dets hovedstad traf de nødvendige forberedelser til avstemningsdagen, som var sat til søndag 13. august. Den stemning, som nu grep alle sind, vil leve i erindringen hos alle dem, som hadde den lykke at leve intimt med i disse to første august-uker, og vil lyse som en varde gjennem norsk historie. Noget typisk Kristiania-minde knytter sig vistnok ikke til dem; det merkes bare at den intense nationale opslutning, som finder sted landet over, har sit brændpunkt i hovedstaden, og at ingen behøver at tvile paa, hvor de har Kristiania.

Avstemningsdagen blev en oplevelse over al forventning. Det straalende veir, den rike flagning i byen og paa havnen; de overfylde kirker med fædrelandssangen brusende gjennem rummet³; gatelivet med de tusener av glade, feststemte mennesker, fremfor alt utenfor Universitetet — og saa endelig om aftenen to prægtige forestillinger, henholdsvis i Nationalteatret og Fahlstrøms teater, hvor fædrelandsfølelsen faar en storstilet utløsning — alt dette gjør 13. august 1905 til et mindeblad av de skjønneste i Kristiania bys historie. Men som rammen om det hele

¹ I alt 26, hvorav 18 var paasat, derav 7 av en enkelt pyroman.

² Beslutningen gik ut paa, at folkeavstemningen skulde finde sted søndag 13. august paa grundlag av siste mandtal, og at vælgerne skulde uttrykke sin enighet eller uenighet i 7. junibeslutning henholdsvis ved *ja* eller *nei*.

³ Ved et elendommelig træf var dagens evangelium: »Vogter Eder for de falske profeter.» (Matth. 7, 12—15).

BYEN OG FOLKEAVSTEMNINGEN 13. AUGUST

staar den imponerende valgdeltagelse med det slutresultat for hovedstadens vedkommende, at 31097 stemte *ja* og 40 *nei*.

En uke senere (21. august) traadte Stortinget sammen igjen efter ferien, og paany tok de politiske spørsmaal hele Kristiania fangen. Den regjeringsproposition, som blev fremlagt, gik i hovedsaken ut paa, at der skulde gives regjeringen bemyndigelse til at indlede underhandlinger med Sverige om unionens opløsning under henvisning til de svenske

*Utenfor Universitetet folkeavstemningsdagen 13. august 1905.
Efter fotografi.*

vilkaar. Det var en holdning, som av mange grunde maatte staa uklar for de tusener av vælgere i byen, som endnu kjendte sig under magten av enhetsviljen av 13. august. Med en enestaaende utholdenhet ventet folk i tette skarer utenfor Stortinget, som forhandlet for lukkede døre, og først da det sent ut paa aftenen rygtedes at forhandlingerne ikke vilde komme til avslutning, begyndte folk saa smaat at fortrække. Men dagen efter var de paa pladsen igjen, optat av det ene store spørsmaal om sammenhængen i alt dette. Samtalerne var mange og forskjelligartede som avisernes kommentarer; men det vil neppe benegtes av nogen, som har personlige erindringer fra de dage, at der strøk noget av et kjølig

pust henover Norges hovedstad. Stemningen var aabenbart ikke længer den samme som før.

Stortingets beslutning om at indlede forhandlinger førte, som bekjendt, til opnævnelsen av delegerte fra vor som fra Sveriges side til en endelig avvikling av unionen med Karlstad som møtested. De norske reiste fra Kristiania med 6-toget om eftermiddagen 30. august under store ovationer fra mængdens side. En ukes tid efter kom de tilbage igjen og gav i et

*Utenfor Morgenbladet Karlstaddagen 25. september 1905.
Efter fotografi.*

hemmelig møte Stortinget besked om stillingen. Det varte fra klokken halv 6 om eftermiddagen til over midnat, mens pladsen var beleiret av en menneskemængde likesaa tæt og behersket som vanlig. Saa reiste vore delegerte igjen. Men dennegang var der efter henstilling fra autoriteterne ingen ovationer. Kristiania hilste de delegerte med tætte folkemassers taushet.

En ukes tid iforveien hadde Kristiania hat noget av en oplevelse ved at den europæisk ansete korporation *Association of International Law* holdt sin kongres i byen til behandling av en række spørsmaal av beslegtet natur med de retsspørsmaal som nu var oppe til droftelse mellem Norge

DE ALVORLIG BEVÆGEDE KARLSTADDAGE

og Sverige. Dette forhold, blev sterkt understreket av den fungerende regjeringschef statsraad Arctander i en tale ved en frokost paa Holmenkollen, arrangeret av Børs-og handelskomiteen, saavel som av ordfører Skougaard i en festmiddag i Logen, hvor kommunen var vert¹. Men det var allikevel bare et intermezzo. Festfraserne var forlængst veiret hen. Forrest i alle tanker stod forhandlingerne med Sverige, som hurtig tilspidset sig til en krise av den alvorligste art med grænsefæstningskravet som den til-

*Soldatene vender tilbake fra grænsevakten.
Efter fotografi.*

syneladende uoverstigelige hindring for forlik. »Man maa ha levet med i de dage her i Kristiania²,« skriver en korrespondent nogen uker senere til et amerikansk blad³, »for at forstaa denne eiendommelige situation. I dagevis tænkte vi ikke paa andet og talte vi ikke om andet end krig. Luften var ladet med rygter. Stumper av forlydender fløi fra mand til mand, vokste underveis til sælsomme dimensioner; slog ned hjemmene,

¹ Den eneste festlige tilstelning fra kommunens side i 1905, saalænge unionskonflikten endnu var uløst.

² Dagene mellem 14. og 25. septbr.

³ Nærv. forfatter til *Minneapolis Journal*.

slappet forretningslivet og samlet alles tanker i en eneste stor bekymring for fædrelandet.« Det var sikkert ingen typisk Kristiania-stemming. Men her i centret av begivenheterne reagerte man naturligvis sterkest og hurtigst.

Den offisielle meddelelse 25. september om at Karlstad-forhandlingerne hadde fundet sin avslutning paa grundlag av en mindelig overenskomst virket under disse omstændigheter som noget av aandelig avlastning —

*Harald Haardraades Bauta.
Efter fotografi.*

en transformering av en overdreven sindets hoispænding henimot mere likevegt. Publikum blev forberedt paa den gjennem en liten notis i morgenaviserne 25. september og hele formiddagen var spændingen stor; men først klokken 5 om eftermiddagen kom selve overenskomstens ordlyd. »Den scene, som da utfoldet sig paa Karl Johan, minder om de mest bevægede i dette mindeværdige aar. I tusenvis strømmet folk til fra alle kanter. Aftenaviser og ekstrablade hvirvlet mellem hverandre; avisgutterne skrek med sin høieste stemme, sporsvognene ringet ustanselig; folk gestikulerte og diskuterte — unge og gamle, mænd og kvinder om hverandre. Kort sagt, overenskomsten var et budskap til alle med samme

gjenklang i sindene — samme resignerte smerte, samme resignerte glæde.«

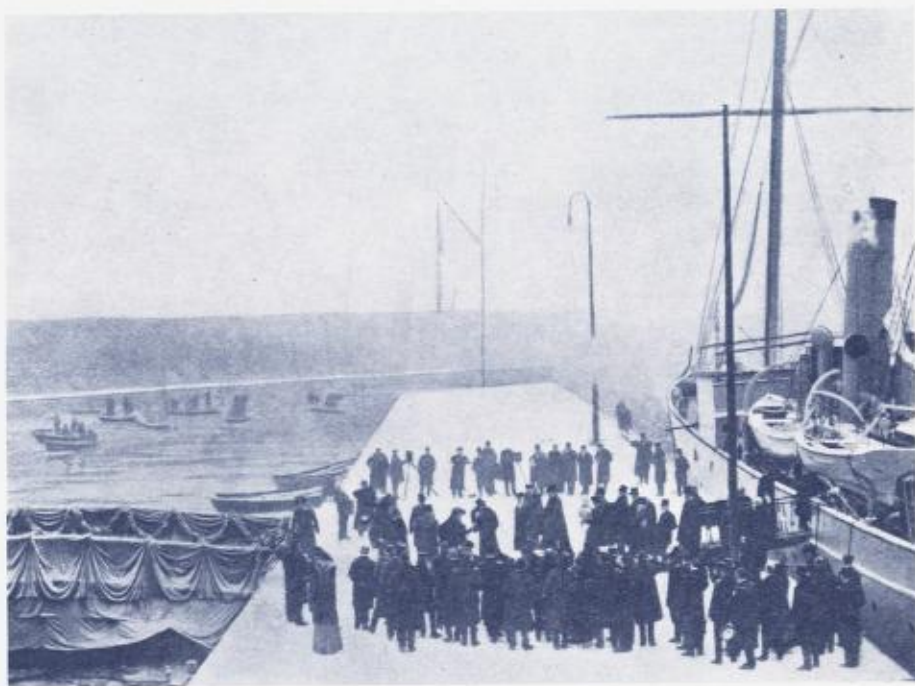
Midt i disse bevægede dage sluttet det 54de ordentlige Storting efter at ha sittet sammen et aar. Dagen efter (12. oktober) foregik den høitidelige aapning av det 55de med nøiagtig det samme apparat som bestandig. Kongedømmet fik sin honnør ved at der var sat frem en tronstol med »gesveis og løveføtter« under en baldakin med krone over, bare med den forskjel at Oscar II's navnetræk, hvor de fandtes, var erstattet med den norske løve. Som demokratiets element fremtraadte regjeringen i civil gala i motsætning til tidligere, da man altid møtte i uniform og med

KAMPEN OM NORGES FREMTIDIGE STATSFORM

kaarde. Desuten var der en talrig skare av civile og militære autoriteter tilstede, deriblandt generalstabens herrer i straalende uniformer.

I løpet av de nærmeste fire uker gjennomlevet Kristiania hele den bevægede tid, som staar i forbindelse med spørsmålet om Norges fremtidige statsform. Det er stort set en særdeles opagitert tid, som vi ikke finder grund til at komme nærmere ind paa i en neutral oversigt som denne. Det faar være tilstrækkelig at minde om, at begivenheternes utvikling

*Kongeparret stiger i land 25. november 1905.
Efter fotografi.*

førte til at statsformen blev forelagt nationen til avstemning, samtidig med at prins Carl av Danmark blev stillet op som regjeringens og stortingsflertallets officielle kandidat, efterat Bernadotte-tilbudet var formelt avslaat fra Sveriges side gjennom kong Oscars bekjendte skrivelse til Stortinget av 26. oktober 1905, hvori han samtidig anerkjender Norge som «en fra unionen med Sverige adskilt stat».

Dermed blir Kristianas stilling ogsaa en anden. Byen rykker op i rækken av de fuldt suveræne hovedstæder — en begivenhet, som ved et eiendommelig træf faar sin besegling selvsamme dag gjennom avsløringen av Harald Haardraades bauta i det gamle Oslo paa den plads, som nu

bærer hans navn. I ham mødtes manden med det vide politiske syn og den sunde norske tanke avstemt i det østlandske folkelynnes praktiske sans — som Yngvar Nielsen utviklet det i sin festtale. Hans gjerning her i Akersdalen under Ekebergs bratte lier har skudd en vekst, som vidner høit om hans skarpsyn. Paa kommunens vegne mottok ordfører Skougaard bautaen som uttrykk for »en smuk og stemningsfuld virkeliggjørelse av en national idé — i pagt med den samfølelse som har været saa levende hos hver norsk mand og kvinde i denne sommer».¹

Men noget mere end et intermezzo i kampen om statsformen var denne begivenhet ikke, og igjen gik den løs likesaa heftig som nogensinde.

Hver eneste aften blev der holdt bevægede møter et eller andet sted i byen; samtidig kom den ene stormagtsgesandt efter den anden til Kristiania, mens vi paa vor side sendte gesandter til utlandet. I en korrespondanse av 8. november noterer en brevskriver »at hele slutningsakten i det bevægede drama nu er under fuld utvikling. Kongssnekken seiler allerede op for fuld bør. Billeder av den fremtidige kongefamilie — »de er kommet baade fra Kjøbenhavn og London« — lyser imot en fra bokhandlervinduene paa strøket. Man demonstrerer sin loyalitet for kongedømmet som man for tre maaneder siden demonstrerte sin illoyalitet overfor unionen — ved at skilte med »ja-kort«.

Avstemningen fandt sted søndag 12. november, og hovedinteressen ved valghandlingen samlet sig om Fæstningens gymnastiksal, hvor dørene blev slaat op klokken 1. Det svære lokale blev omtrent med en gang fylt av vælgere, og utenfor kom der stadig flere og flere til, saa der tilslut stod en lang kø bortover pladsen, omgitt av nysgjerrige tilskuere, kvinder og barn, unge og gamle. Listebærerne med sit store *Ja* og *Nei* i hatten hadde fuldt op at gjøre — især de første. Ved de øvrige valglokaler var det likeledes meget livlig. Utover eftermiddagen, efterhvert som resultatene begyndte at løpe ind utenbys fra, blev strøket mellem Stortinget og Morgenbladet paany midtpunktet for den almindelige interesse. Folkemassen bevæget sig ustanselig frem og tilbake; luften gjenlød av avisgutternes rop og sporgvognenes ihærdige klemting, og oppe i Stortingets læsesal stod repræsentanterne — nogen bevæbnet med kikkert — og stirret over mot Morgenbladets hjørnevindu.

Ute paa gaten var man til at begynde med ikke særlig oplagt til at demonstrere; men da mørket faldt paa, gik det bedre. Det ene hurra efter det andet runget gjennem luften. Det var aabenbart, at stemningen helt ut var paa kongsmændenes side. Utover aftenen og natten hersket der

¹ For detaljer jfr. hovedstadsaviserne for 26. og 27. oktbr. 1905.

² Avstemningen gav for Kristiania det resultat, at 24 027 stemte *ja*, og 5 960 stemte *nei*.

et yrende liv paa alle kafeer, og de mest centrale av dem hadde »i anledning av dagen« aapent til klokken 1. Det siger sig selv, at der ikke blev sparet paa effekten. Improviserte taler runget gjennom lokalerne; *Ja, vi elsker* blev sunget i alle tonearter; indimellem blev der vekslet med lignende taler. Midt paa natten satte etpar tusen mennesker med selve teaterchefen i spidsen avsted til ministerhotellet i Parkveien, hvor statsministeren var gjenstand for en begeistret hyldest; derefter bar det til

*Kongefamilien paa vei til Slottet 25. november 1905.
Efter fotografi.*

stortingspræsident Berner, som ogsaa maatte frem. Den siste utladning av den overophedede begeistring blev henlagt til Universitetets midtbygning, hvor den sprængtes, som saa ofte i denne sommer, i »de smaa timers« let forklarlige dissonans.

I løpet av den følgende uke avgjøres de nødvendige formalia i forbindelse med kongevalget, og lørdag 18. november klokken 9 om aftenen — en typisk novemberaften med tæt regntaake — lød kongesalutten fra Akershus utover byen med bud om at nu hadde kongevalget fundet sted. Begivenheten i sig selv var uten større høitidelighet; i stortingssalen som ute paa gaten var man jo paa det rene med hele arrangementet.

Det som nu stod igjen var selve konge-indtoget, som man forresten allerede var langt paa vei med forberedelsen til.

»Vi lever i forberedelsens uke,« beretter en korrespondent; »der tales ikke om andet end den store begivenhet. Paa alle kanter er man optat, særlig i de store hovedgater. Der hakkes og spades fra morgen til aften og endnu længer, og ved 10—11-tiden naar folk kommer fra teatrene, støter de paa arbeidere, som nu skal begynde sit verk og fortsætte hvor de andre slap. Karl Johan ser nu saa »opkastet« ut, at man skulde tro at folk forberedte sig til at bygge barrikader, hvis man ikke visste, at hver av disse jordhauger var en liten loyalitetens borg, hvori der skal plantes flagstænger og triumfbuer for Haakon VII og hans dronning. Av og til, bedst som folk gaar, stanser de op og kikker tilveirs. Hoit oppe i luften lyder kommandorop. Det er de elektriske montører, som klatrer omkring øverst oppe i de 4—5 etages gaarder og trækker sit baand av elektriske lamper rundt dem. Det former sig til kroner og initialer — velkomsthilsener i straalende farver av lys . . . . En mængde komiteer er nedsat; der er arrangements-komite, mottagelses-komite og tribune-komite og endnu adskillig andre.« Det er uundgaaelig at der gjør sig gjældende endel overdrivelse i al denne nybakte begeistring, »men i det store og hele tat er den offentlige kritik saa vaaken, at der ikke blir saa rik anledning til at agere snob som tidligere.« Tribuner tømres op overalt, hvor der er anledning, og priserne er »slet ikke saa svære som man skulde tro; for 5 kroner kan man faa en utmerket plads paa tribuner, hvor toget passerer like forbi.«

Dette var i store træk det helhetsbillede Kristiania bød paa i uken mellem kongevalget og kongeindtoget, eller med andre ord mellem lørdag 18. og lørdag 25. november 1905. Men enkeltvis har alle, som har personlige minder fra de dage, noget av sit eget at føie til dette billede, som ikke kan bli levende nok.

I virkeligheten kan det siges, at konge-indtoget begyndte helt nede ved Horten, hvor der dagen iforveien hadde samlet sig en større eskadre av fremmede krigsskibe foruten vore egne. »Selve indtogsdagen gryede sjelden vakker,« heter det i en sirkulærkorrespondanse. »Da jeg ved halv 7-tiden om morgenen, eller vel saa det, kom paa bryggen for at bli sat ombord i panserskibet *Tordenskjold*, begyndte de første dyp-violette farver at tegne sig paa den østlige himmel, mens resten av landskapet endnu hvilte i mørke.« Der laa det tyske panserskib *Braunschweig*, det endnu større britiske *Cæsar*, danske-skibene *Olfert Fischer* og *Geiser* og fremfor alt kongeskibet *Dannebrog* — en elegant hjulbaat med to gule skorstener og det norske røde kongeflag med den gyldne løve paa stor-toppen.« Alle disse skibe laa paa Langgrunden, mens vore egne —

KONGEESKADREN OP FJORDEN TIL HOVEDSTADEN

Tordenskjold, Norge og Valkyrien — hadde ankret op utenfor Vealøs, paa grund av en sterk taake eftermiddagen iforveien, som hadde hindret dem fra at gaa ned og slutte sig til de øvrige.

Ved 8-tiden blev der ombord paa *Norge* git signal til at lette anker, og med dette skib i spidsen bar den norske eskadre ned paa kongeskibet. »Det var nu lysnet saameget, at vi hadde et fuldt overblik over det hele. I øst steg dagen høiere og høiere med prægtig farvespil i horisonten; en

*Illuminationen 25. november 1905.
Efter fotografi.*

frisk bris kruste den mørke sjø, og ombord paa skibene, hvis lanterner og øvrige natsignaler endnu ikke var slukket, hersket der et bevæget liv . . . .« Efter at ha skildret defileringen forbi kongeskibet og opprullet fra Horten paa vei opover mot Kristiania — en overvældende saluting fra krigsskib og forter — fortsætter korrespondenten saaledes: »Desværre skulde dagen ikke komme til at indfri det utmerkede løfte morgenen gav. Efterhvert som det led utover formiddagen, begyndte det at tykne til, og da vi kom saa høit op som til Filtvedt, hadde vi tapt ethvert syn over den store eskadre av lystbaater, som nu stevnet op fjorden. Til gjengjæld hørte vi dem desto bedre; i alle tonearter skar dampfløiterne gjennom

taakehavet. Litt nedenfor Oscarsborg møtte vi *Heimdal* med den norske regjering ombord paa vei ut mot kongeskibet. Overgangen fra *Dannebrog* til *Heimdal* var det umulig at se noget til paa grund av taaken, men av ildglimtene og tordenen fra kanonerne kunde vi konstatere naar den fandt sted, og efter vort ur fikserte vi den til et kvarter over 11 . . . . . Umiddelbart efter at kongen var gaat ombord paa *Heimdal*, tok dette fartoi ledelsen med det norske kongeflag paa stortoppen, mens hele den

*Kong Haakon VII.
Efter fotografi.*

øvrigte eskadre slutet op agtenom. Slik gik det fra Oscarsborg til Akershus, hvis gamle mure næsten ikke dukket frem av taakehavet før i samme øieblik dens kanoner begyndte at tordne. Saa faldt alle byens kirkeklokker ind likesom til en stor national høimesse. Norges konge steg iland i Norges hovedstad.

Landstigningen fandt sted under mægtige hurrarop fra de tusener av tilskuere, som hadde tat plads paa tribunerne og langs voldene paa Akershus. Over en provisorisk bro ved fiskebasinet gik de kongelige hen til mottagelsespavillonen, hvor byens autoriteter sammen med en række høiere civile og militære embedsmænd ventet deres komme; desuten var tilstede de fremmede magters gesandter, som nylig var akkreditert det nye Norge, og som ved denne

leilighet for første gang viste sig for Kristiania publikum. I mottagelsespavillonen hilste Kristiania bys ordfører, veidirektør Skougaard, de kongelige velkommen i en kort tale, som blev besvaret av kong Haakon med en tak til Kristiania kommune for den storartede mottagelse og med et leve for byen. Under kraftige hurraer steg kongeparret og deres lille gut tilvogns — en enkelt landauer trukket av to hester og eskortert av en kavalleriavdeling. Foran kongevognen kjørte politimesteren; derefter fulgte regjeringen, de fremmede magters gesandter og andre honoratiores. Paa Fæstningspladsen fik de kongelige de første jublende hurraer av

ca. 15000 skolebarn, som hadde tat opstilling der; saa gik veien videre gjennom den saakaldte danske æreport op Kirkegaten, som var prægtig dekorert. Paa grund av det mørke veir var allerede aftenens illuminationer tændt hist og her, hvad der yderligere forhøiet virkningen av det hele. Karl Johan var likeledes meget smukt dekorert navnlig ved Stortinget og Grand Hotel, hvor den større gatebredde muliggjør en større utfoldelse av pragt end det smalere strøk nedenfor. Kongeparret var hele veien opover gjenstand for en levende hyldest, spesielt utenfor Universitetet hvor 1200 studenter svinget sine duskeluer; og saa regjeringen blev sterkt hyldet, navnlig statsminister Michelsen.

Mottagelsen paa Slottet, hvor Stortingets og Høiesterets medlemmer opholdt sig, foregik i de mest officielle former; derefter forlangte »folket« sit, og baade kongen, dronningen og lille kronprins Olav maatte gang paa gang frem og la sig hylde. Ut- over aftenen tok kongeparret en kjøretur gjennom byen for at se paa illuminationen, som i samtidens presse betegnes som enestaaende i byens historie. Underveis blev de hyldet overvældende, og flere gange stod deres vogn praktisk talt fast i folkemassen, skjønt de hadde en kavalleriavdeling til at brøite vei. Folkelivet utfoldet sig til langt paa nat, og alle kafeer og restauranter var overfylt. Hundrevis gik fra sted til sted uten at kunne komme ind.

To dage senere møtte kongen ledsaget av dronningen i Stortinget, hvor han avlagde den ed, som er paabudt i Grundlovens § 9. Under kjøreturen fra Slottet, som foregik ved 12 tiden, blev de kongelige hyldet av svære folkemasser, som hadde ventet taalmodig under et tak av paraplyer for at faa et glimt av stasen. Selve Stortingssalen frembød et sjeldent skue av overdaadige uniformer og stilfulde formiddagstoiletter — det hele indgaende beskrevet i byens aviser, hvis referenter for anledningen hadde

*Kongen og dronningen foran indgangen til
Vor Frelzers kirke 26. november 1905.
Efter fotografi.*

maattet rømme presseløgen og søke plads paa galleriet. Umiddelbart efter tilbakekomsten til Slottet holdt kongen sit første statsraad. Regjeringens medlemmer stillet sine embeder til disposition, men efter kongens anmodning indvilget de i at bli staaende.

Disse to begivenheter betegner reelt og formelt den historiske avslutning paa 1905 baade for Norges og for Kristianias vedkommende. Det som sker herefter i form av religiøs takkefest, galaforestilling i Nationalteatret, borgerbal og diverse æresmiddage, deriblandt i første række Kristiania kommunes æresmiddag i Logen for regjeringen — er bare epilogen til 1905-dramaet paa samme maate som de siste fem-seks uker av grundlovsaaaret med alle dets festligheter¹ danner epilogen til 1814-dramaet. Nu som dengang var det en særlig anstrængende tid for Kristiania, ikke bare paa grund av alt det som hændte i byen, men ogsaa paa grund av alt det nye byen skulde opta i sig og vænnes til, før det blev en del av dens natur. Det var ikke mindst dette som var noget av et problem for Kristiania ved indgangen til hvad Garborg med en samtidig rammende og svævende betegnelse kaldte: Den nye arbeidsdag.

¹ Jfr. Kristianias historie IV, pag. 27.

DEN NYE ARBEIDSDAG OG HOVEDSTADEN INDTIL BJØRNSONS DØD

Ved begivenheterne i 1905 blev tyngdepunktet i vort offentlige liv, som det oftere er pekt paa, lagt over fra det statsretslig-politiske til det praktisk-økonomiske og sociale omraade. Dermed fulgte ikke bare en forskyvning av de tidligere partigrænser, hvor meget man end paa enkelte hold søkte at opretholde illusionen om de gamle gjerder; der meldte sig en række nye opgaver, som ikke fik mindst betydning paa grund av forskjellige spørsmaal, som uavhengig av nogetsomhelst tiltak fra statsmagternes side meldte sig til behandling praktisk talt samtidig med at det nye Norge skulde til at indrette sig som en helt suveræn stat. Det er et kapitel av vor nyeste historie, som maa sees i intim sammenheng med det stor-industrielle gjennembrud i Norge i tiden mellem unionsopløsningen og utbruddet av verdenskrigen, og som ikke nogensteds har større betydning end i Kristiania. Politisk virker denne utvikling bestemmende paa den offentlige diskussion i de mange aar koncessions-politiken staar i forgrunden; økonomisk griper den dypt ind i arbeids- og forretningslivet; socialt faar den betydning ved de nye spørsmaal den reiser — i første række boligspørsmaalet, hvis epokegjørende betydning vi skal komme nærmere tilbake til. Men sist og ikke mindst tegner sig paa bakgrunden av de nærmeste syv—otte aar efter 1905 det historiske oppgjør med hele den foregaaende tidsalder, som er noget av det mest stemningsfulde ved perioden, fremfor alt for hovedstadens vedkommende. I sammenheng med alt dette maa ogsaa de hundreaars-minder sees, som ganske naturlig faar sin utløsning først og fremst her.

Begivenheterne følger hverandre med en eiendommelig styrke; det høres som der ryddes op i en storskog. Fra vaaren 1906 til vaaren 1910 mister vi de fire stormænd fra Norges literære guldalder: Kielland, Ibsen, Lie og Bjørnson. I tonekunsten forstummer Grieg; av politikens mænd gaar Steen og Georg Stang over i historien; av malere lægger farvevirtuosen Frits Thaulow for bestandig ned sin pensel og palet. Paa videnskapens omraade slukner professor Sophus Bugges lyse aand, mens

Aschehougs utrættelige forskertrang blusser op til avsked i et verk av betydning. Gjennem hundreaarsminderne gaar samtidig veien mot jubilæumsaaret 1914 under stadig mere intenst og maalbevisst arbeide fra Kristianias side.

Alt dette er av saa væsentlig rækkevidde for forstaaelsen av Kristianias stilling ved indgangen til den nye arbeidsdag, at det er nødvendig at vie hele denne utvikling et eget kapitel.

Det begynder med at døden rydder op.

I første uke av april dør statsminister Steen, oprindelig Kristiania-gut, paa Voss, hvorfra hans lik blir ført til fødebyen og jordfæstet under stor høitidelighet fra Trefoldighetskirken. Like efter dør Kielland og dermed en skikkelse, hvis navn og personlighet for alltid er fæstet til 1880-aarenes Kristiania. I anden halvpart av mai dør Ibsen — en begivenhet, som gir gjenlyd ikke bare over byen og landet, men over verden.

For Kristianias vedkommende, hvor dødsfaldet, som længe hadde været ventet, blev kjendt om eftermiddagen den 23. mai, vakte etterretningen personlige minder tillive hos tusener av byens befolkning, som bare hadde anledning til at iagttage digteren paa avstand. Rigtignok var allerede adskillige aar gaat hen siden Ibsen, tvunget av den sygdom, som tilslut knækket ham, hadde været nødt til at indstille de daglige besøk paa Grand, vi har nævnt i det foregaaende; men til gjengjæld hadde man, naar veiret var godt, hat anledning til at se ham paa stadige kjøreturer sammen med sin læge, gjerne forbi sin egen statue, som han alltid syntes at betrakte med en viss kritisk opmerksomhet. Men efterhaanden var ogsaa disse turer blit mere og mere sjeldne. Den sidste vinter han levet, gik veien som regel ikke længer end tvers over gaten til Dronningparken, som han ved velvillig imøtekommenhet fra den nye konges side fik sin egen nøkkel til, saa han kunde lukke sig ind, naar parken var stængt for andre. Nu hadde han gaat sin sidste gang ogsaa her, og mens vaaren gjød sin nye skjønhet over byen, gav Norges hovedstad Ibsen en begravelse, som var uten sidestykke i dens historie indtil da.

I virkeligheten strakte den sig over to dage.

Om eftermiddagen 31. mai blev liket overført fra hjemmet til Trefoldighetskirken, hvis indre var smykket med sort sølvindvirket klæde, hvor initialerne *H. I.* lyste paa den mørke bund. I koret, hvor kisten stod bugnende av blomster, var reist to obelisker i sort og sølv med digterens initialer og bakenfor dem to andre med hans fødsels- og dødsaar, likeledes i sølv paa sort bund — det hele forbundet med sørgefior kronet av en due med spilte vinger. Ved kisten holdt studenter æresvakt. Det hele dannet i forening med den vakre altertavle et billede av stilfuld virkning, og sent vil det glemmes av de tusener og atter tusener, som passerte forbi i tiden

mellem klokken 7 og 11, i ustanselig strøm, mens orgelmusiken lød dæmpet under de høie hvælvinger — »et stadig væld av toner som et helt folks tunge klage«, skriver en korrespondent. Da køen maatte brytes av, forat kirken kunde bli stængt før midnat, var der endnu tusener tilbage, som hadde ønsket at si Henrik Ibsen det sidste farvel, men som ikke kunde komme til i denne overvældende deltagelse fra det uofficielle Kristianas side.

Dagen efter mødte det officielle Kristiania frem — alle landets og byens autoriteter med kongen, statsmagternes, universitetets, kommunestyrets og en række andre korporationers repræsentanter i spidsen og som honnør fra utlandets side — de fremmede magters gesandter. Sorgehøitideligheten blev indledet med at Nationalteatrets orkester spillede Griegs *Aases død*, av Peer Gynt-suiten — et tonevæld av særlig betagende virkning netop ved denne leilighet. Efterat de sidste toner var gledet næsten lydløst ut i rummet, sang studentersangforeningen, som hadde plads ved orglet, en kantate til melodi av Reissigers *En sangers bøn*. Fra prædikestolen tolket Christopher Brun Ibsens betydning med en tak for det væld av tanker han hadde sendt utover det norske folk, og særlig fordi han hadde lært det at tænke stort. Paa kisten blev der lagt ned næsten 50 kranser av de skjønneste blomster og med de mest pragtfulde sløifer. Et uoverskuelig følge under talrike faner ledsaget kisten til Vor Frelsers gravlund, hvor den blev sænket i jorden i omgivelser av en enkel skjønhed, mens graven selv senere er blitt noget av et internationalt valfartsted.

*Ibsens kiste i Trefoldighetskirken.
Efter fotografi.*

En ukes tid senere — og grundstemningen er en anden. Der er gaat et aar siden 7. juni 1905, og igjen ligger dagen lys og skjøn over byen. Alle flag var oppe, og paa gater og pladser vrirler det av

lysklædte mennesker. Under forsøket paa at finde paa noget nyt og »upolitisk« — noget som »ikke kunde vække anstød paa noget hold«, var man blit staaende ved arrangementet med en »barnehjælpsdag« — en idé, som var importert fra Danmark, men som der ikke var nogen jordbund for i Kristiania, og som fremfor alt ikke hadde nogen forbindelse med 7. juni. Følgen var at dette forsøk paa at gjøre dagen til en innsamlingsdag med raslende bøsser og bidrag til samfundets stedbarn fra første stund var dømt til at falde uheldig ut. »Vi er jo saa uvant med slikt hertilands«, skriver en korrespondent samme dag, og desuten som en av de kvindelige innsamlere sa med en viss bitterhet: »Folk er svært flinke til at gi 1 og 2 ører«. Efter formiddagens erfaringer at dømme naadde interessen for arrangementet i virkeligheten ikke stort utover Karl Johan og de nærmeste omgivelser.

Riktig fart i tingene kom der først klokken 1, da den saakaldte »store vogn-kortege« — ialt 100 kjøretøier — rykket ut fra Kontraskjæret med forskjellige rytteravdelinger indimellem og i spidsen en middelaldersk ridder i panser og plate og Norges banner. De merkeligste kjøredoninger og nær sagt alle kostumer og tidsaldre var repræsenteret. Der var norske bondejenter, japanske geishaer, blomsterpiker, zigeunersker, fiskerkjerringer, rokokkodamer etc. Mange av vognene var smykket med de prægtigste blomster, og straks en av dem appellerte mere umiddelbart til publikum end de andre — eksempelvis en vogn, som Nationalteatrets yngre kunstnerinder hadde tat plads i — var det paatagelig, hvorledes der med én gang kom liv i innsamlingen. Om aftenen var der paa alle kanter overordentlig livlig med officielle og uofficielle programmer, som led i byens første »barnehjælpsdag«; men straks den var over, var den strøket av erindringen, fordi den ikke hadde git utløsning for nogen av de følelser, som knyttet sig til 7. junidagen.

Et stykke utover sommeren — efterat kroningen i Trondhjem og de forskjellige enkeltheter i forbindelse med den, har tapt sin interesse¹ — begynder opmarschen til valgkampen inden de forskjellige partier, men endnu saa sent som i begyndelsen av august klager en korrespondent over, at der er litet liv at spore. Først i dagene omkring 20. august — valget var berammet til 25. s. m. — kan Kristiania siges at staa i valgkampens tegn. Hver aften, som over hodet gaar, utvikles det i en korrespondanse, staaer talere paa de forskjellige talerstoler byen rundt og lægger ut valgprogrammet — som oftest for et talrik interessert publikum. Utfaldet hadde sin interesse ikke bare i oieblikket, men utover alle de følgende aar,

¹ Eksempelvis Sveriges vægring ved at la sig representere offisielt ved kroningsfestlighetene, som var adskillig kommentert i de dage; jfr. Ernst Günther: *Minnen från ministertiden i Kristiania åren 1905—1908.*

saa langt de falder indenfor rækkevidden av vort emne. Venstre blev sat helt utenfor som parti betragtet — et forhold, som i like grad var betinget av begivenheterne i 1905 som av den nye valgordning, men ikke det alene — utfaldet maa ogsaa sees i sammenheng med den utvikling, som længe hadde gjort sig gjældende i Europas storbyer, og som i praksis hadde ført til at det konservative parti og arbeiderpartiet overalt mere og mere delte magten mellem sig paa bekostning av de liberale.

*Fra Barnehjølpsdagen, 7. juni 1906.
Efter fotografi.*

Den maate det politiske liv formet sig paa efterat Stortinget var traadt sammen i anden halvpart av oktober — en begivenhet av en usedvanlig karakter paa grund av at det var første gang den nye konge aapnet Stortinget — er en del av Norges mere end av Kristianias historie. Men det kunde selvsagt ikke undgaas, at de skarpe motsætninger, som var tilstede, satte sit præg baade i pressen og mand og mand imellem. Totalindtrykket var, at politiken, saaledes som den artet sig ut gjennem høstsessionen, var en skuffelse for alle parter — et forhold, hvis historiske aarsak det ikke her er anledning til at komme nærmere ind paa, men som selvsagt maa sees i forbindelse med reaktionen efter 1905, hvis begivenheter endnu

stod for nær til at man kunde se dem i det rette perspektiv. Bare én ting var paa det rene; nu som i 1815 var byen ikke indstillet paa hverdagsliv. Til gjengjæld hadde det usedvanlige en sjelden erobrende magt. Det viste sig senhøstes 1906, da byen for første gang fik anledning til at stifte nærmere bekjendtskap med Gustav Vigelands geni, saaledes som det aabenbarte sig i det første utkast til det kunstverk, hvis historie vi skal komme nærmere tilbake til mot slutten av vor fremstilling. Siden byen i 1849 paa naade og unaade overgav sig til romantiken, hadde den ikke følt sig saa kunstnerisk grepet som ved denne leilighet.

Umiddelbart efter hadde byen den oplevelse, som betegnes ved Gjøa-ekspeditionens hjemkomst — kanskje den mest fordringsløse av alle vore arktiske ekspeditioner, men allikevel særlig mindeværdig for Kristianias vedkommende, fordi den første gang fletter Roald Amundsens navn ind i byens historie. Herfra drog ekspeditionen ut, praktisk talt ubemerket henvend halv 1-tiden nat til 17. juni 1903; hit kom den tilbake 20. november 1906, hædret med en mottagelse av de usedvanlige.

Ekspeditionens medlemmer hadde efterladt *Gjøa* i San Francisco, hvor fartøiet, som bekjendt, nu er en lokal seværdighet; derefter hadde de tiltraadt hjemreisen til Norge med en av de danske Amerikabaater og var i Kristianssand blit hentet av panserskipet *Norge*. Nu stod de »i fuldt nordpolsveir — snedrev og skarp vind» op Kristianiafjorden, mens alt hvad byen rummet av autoriteter med ordføreren og medlemmer av Kristianias kommunestyre i spidsen var samlet paa kaien. Mottagelsen, som uvilkaarlig mindet om den som blev Nansen tildel 10 aar i forveien, kaldte uvilkaarlig ogsaa andre minder frem. Nu som dengang hadde ekspeditionens medlemmer været borte i tre aar, og i denne mellomtid hadde det store gjennombrud fundet sted i byens og landets liv som Fram-ekspeditionen hadde været med at forberede, og som Gjøa-ekspeditionen gaar ind som et avsluttende led i, helt uavhengig av begivenheterne forøvrig. Kort sagt, minder og refleksjoner la en egen glans over det hele.

Præcis klokken 1 drønnet saluten fra *Norge* — 13 skud, som meldte, at nu gik Gjøa-mændene fraborde og stod indover mot land. Da de nærmet sig, begyndte hurraropene at bruse, og under tonerne av »Ja vi elsker» steg de i land paa Kristianias grund, hvor de blev hilst velkommen av ordføreren. Fra Piperviksbryggen kjørte Gjøa-mændene via Kontraskjæret, Raadhusgaten, Kirkegaten og Karl Johans gate til Grand Hotel — overalt levende hyldet av svære menneskemængder. Byen var rikt flagsmykket, og fra Slottet, som tilfældigvis stod tomt paa grund af kongeparrets fravær fra landet, vaiet det trefarvede flag. Om aftenen blev ekspeditionen hædret ved en festmiddag, hvor 400 herrer — repræsentanter for de

forskjelligste interesser og næringsgrene — var tilstede. Det karakteristiske ved festen var den utpræget nationale stemning den var baaret av. Det var det nye Norge som hyldet sig selv, men ved siden derav i rikelig mon ogsaa fik hyldet av andre — eksempelvis av Amerikas og Frankrikes ministre. Denne hyldet bringer et nyt element ind — de fremmede magters gesandter i deres forhold til Kristiania. Her fik byen for første gang virkelig føling med dem.

*Roald Amundsens mottagelse efter hjemkomsten fra Gjøa-færden 1906.
Efter fotografi.*

Det var, som vi har antydnet i det foregaaende, noksaa naturligt, at der til en begyndelse gjorde sig gjældende en viss uklarhet inden almenheten med hensyn til de mulige følger av at Kristiania blev residensstad i ordets europæiske betydning, og det er en kjendsgjærning, at den samme følelse ogsaa var tilstede paa utenlandsk side. Under debatten i Stortinget om statsformen var det paa enkelte hold fremhævet, at det nye kongehus vilde bli hvad Arctander kaldte «det initiativgivende, det lovgivende centrum for den frivillige sociale optræden» overalt hvor Norges navn kaldte, mens man paa andre hold mente, at et slikt centrum vilde rumme en fare for et litet samfund som vort med en hovedstad som europæisk set var

en smaa-by. Debatten i Stortinget vaaren 1906 om kongekroningen viser, at de samme brytninger var tilstede, og sammen med forskjellige smaa-træk, som nu staar halvt utvisket hos dem som stod begivenheterne nærmest, mens de helt er gaat i glemmebogen hos det store publikum, fortæller de paa en karakteristisk maate om den ængstelse man følte paa enkelte hold for, at Kristiania skulde faa sine demokratiske instinkter fordærvet under paavirkningen av de nye forhold. Det er av flere grunde ikke anledning til at gaa nærmere ind paa dette spørmaal; men det er tilstrækkelig at peke paa at Kristianas sunde sans meget snart gjorde disse ængstelser tilskamme. Allerede den svenske minister Günther kommer i sine forresten noget indiskrete memoirer¹ til det resultat at selskapslivet inden Kristiania-societeten i merkelig grad var frl for den *chronique scandaleuse* som er et særkjende ved selskapslivet inden en række europæiske hovedstæder, og det er saa langt fra at dette forhold har tapt sig i aarenes løp, at det snarere har vundet i styrke gjennem den fordomsfrihet som har været et av grundelementerne i utviklingen sammen med en stadig skjerpet evne til selvkritik.

Selve forholdene la paa en eiendommelig maate alt tilrette for en jevn og rolig utvikling. Slottet som i snart to menneskealdre praktisk talt hadde været et slags statshotel, hvor den fremmede kongefamilie tok ind, var ved den nye konges ankomst til landet i flere henseender saa avgjort uskikket som familiebolig, at der, som bekjendt, maatte foretages en omfattende reparation og omindredning av det, før det kunde tages i bruk. Dette arbeide optok en væsentlig del av 1906, samtidig med at kroningen, kroningsreisen og besøket ved de fremmede hoffer holdt kongefamilien borte fra byen gjennom mesteparten av aaret. De fremmede magters gesandter var, efter hvad Günther oplyser, likeledes mere eller mindre husvilde, forsaavidt som de i adskillig utstrækning var henvist til at bo paa hotel, indtil de stater de repræsenterte kunde skaffe dem de nødvendige ministerboliger. Følgen var at der ikke kom nævneværdig fart i societetslivet før ut paa vinteren og vaaren 1907, eller med andre ord paa et tidspunkt, da byen ialfald saa nogenlunde hadde vænnet sig til de nye forhold; men til gjengjæld var denne sæson særdeles vellykket. Samtidig kunde det store publikum, som ikke hadde anledning til at færdes i societetskredse, i maanedsvis se dem fremstillet paa Nationalteatret i den respektløse operette, som under navnet *Den glade enke* praktisk talt erobret Kristiania i sæsonen 1906—07. Det er paa det nuværende tidspunkt ialfald umulig at føre bevis for, i hvilken utstrækning det pontevedrinske gesandtskap har været med at øve en bestemmende indflydelse

¹ Jfr. note pag. 356.

paa Kristiania-opfatningen av diplomatiet og utenriksetaten paa Victoria Terrasse; men det vil vanskelig kunne benegtes at den i en aarække var behersket av visse pontevedrinske forestillinger, som man først fik revidert gjennem krigsaarenes haardhændte erfaringer. Under disse omstændigheter er det bare i stilen, at der hersket en viss gemytlig tone i den offentlige diskussion utenfor kredsen av de professionelle grinbitere — et forhold som ikke mindst kom tilsyne under debatterne i Stortinget, hvor regjeringen i hele denne tid gik saa at si med livet i hænderne, og ingen voget at indestaa for den dag imorgen.

Vinteren glider over, og en dag i tredje uke av mars 1907 gir en korrespondent et øieblikksfotografi av forholdene som dette: »Endelig engang kan folk herinde av fuldt hjerte si: Vaar i luften! Lang og mørk har vinteren ligget over byen i mange maaneder — ikke den poetiske »norske vinter« med lutende graner og skinnende skibakker, men den skitne hovedstadsvinter, hvor sneen ligger i store bjerge langs fortaugene og slæderne glider avsted i et ubestemmelig pudder . . . . . Aller sidst kom vinteren med et kraftig snefald og derefter med et ordentlig regnskyl, som tok al sneen og endnu meget mere med sig. Derfor er der nu »fuld vaar — lyse, glade mennesker paa strøket, lyse farver i alle butikker og utstillingslokaler«. Selve den offentlige diskussion har noget av vaarens virvar i sig, opplyses det. »Der er ikke noget samlende spørsmåal, som interesserer. Folk diskuterer alt mulig: Landbruk, havneplaner, pengekarkedet og de nye retskrivningsregler«. Nogen uker senere staar byen i sprøkkampens tegn under ledelse av Bjørnson, som kommer ind til byen for at slaa et slag mot »landsmaalsstilen« og som blir mægtig hyldet i Fæstningens gymnastiksal, ikke mindst av gymnasiasterne, som selvsagt er henrykt over at faa en saa imponerende alliert.

Forresten gaar det politiske maskineri med ryk og friktioner som det pleier — i øieblikket med Mjøsreguleringen som drivhjulet.

Efter regjeringens optræden paa det foreløbige stadium i denne sak var det mange, som mente, at den stort set maatte betragtes som en repræsentant for storindustriens interesser. Men statsminister Michelsen betar dem meget hurtig denne opfatning. Han ser det aldeles ikke som noget ideelt, opplyser han i en tale i Stortinget i anden halvpart av april, at det gamle bondenæringsliv efterhaanden skal fortrænges av industrien. Tvertimot; han vil heller, at Norge skal fortsætte med sine 2 millioner mennesker under jevn velstand end om en del aar rumme en dobbelt saa stor befolkning med et svært proletariat. Det er en uttalelse, som har historisk interesse i forbindelse med Kristiania, fordi den ikke nogensteds vakte større opsigt og blev modt med sterkere protest. Selv Morgenbladet tok omend med tungt hjerte for første gang siden 1905 avstand fra

regjeringens politik. Omvendt tok en saa utpræget Kristiania-korporation som Polyteknisk Forening i de samme dage standpunkt til fordel for regjeringen gjennem at reise kravet paa en koncessionslovgivning av en nationalt set fuldt betryggende karakter. Alt dette viser, hvorledes det stadig mere utpræget nationale element træder i forgrunden i det nye Norges hovedstad med den følge at der altid er et visst spændingsmoment tilstede, som gjør situationen uklar og skaper noget av en permanent krisestemning paa det politiske omraade. Fremdeles er Mjøsreguleringen det alt beherskende spørsmaal utover vaaren og forsommeren 1907 og finder først sin avslutning omkring 10. juli.

Nogen uker senere slutter Stortinget sin session, efterat det hadde siddet sammen i indpaa 10 maaneder og i dette tidsrum sat et sterkt præg paa diskussionen i Kristiania. Livet tar fra nu en anden karakter. Sommeren sætter ind for alvor med sol og varme dage efter et langvarig og trættende regnveir, som bl. a. gik sorgelig utover den store landbruksutstilling, som var en av aarets begivenheter. Hele det Kristiania, som man ellers møter til daglig paa strøket, er nu spredt til alle kanter. Til gjengjæld er der et yrende liv paa Karl Johan, turisternes tumleplads. Hotellerne, store og smaa, er saa overfyldt — opplyses det — at direktion og betjening mangededs har maattet flytte ut, og endog billiarder og musiktribuner er tat i bruk som natteleier. Kort sagt, Kristiania staar i turistinvasionens tegn; alverden maa en tur til det nye Norge, hvis navn mere og mere gaar ind i den internationale bevissthet. Utenbys fra søker folk ind til utstillingen i stigende tal. Overalt florerer utelivet, ikke mindst paa *Dronningen*, som ved denne tid bare var fire-fem aar gammel som offentlig utflugtsted.¹ Samtidig gaar som en illustration av den nye arbeidsdag reguleringen av havneforholdene, sin jevne gang med stadige utvidelser fra det ene aar ind i det andet indtil Havnebanen av høsten 1907 sætter en ny milepæl i byens trafikliv.

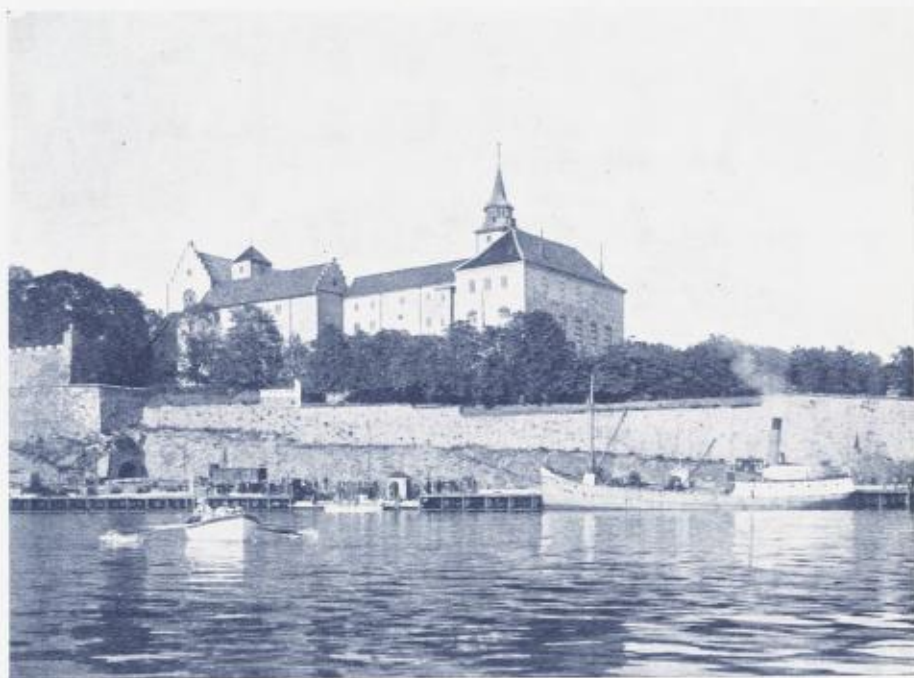
Aapningen av Stortinget, som fandt sted 10. oktober, bragte som sedvanlig nyt liv i tingene, og ikke mindst samlet interessen sig om kommunevalgene. I tredje uke av oktober opplyses det, at valgagitationen er i fuld gang, og at der holdes partimøter over hele byen, samtidig med at aviserne til stadighet vrimler av artikler om de forskjellige programsaker, saavel som av artikler om de fordele eller tap som de og de beslutninger fra det herskende partis side har paaført kommunen. Men det har alt sammen bare foreløbig interesse — indtil der en dag virkelig hænder noget.

Statsminister Chr. Michelsen tar avsked som regjeringens chef paa grund av svækket helbred, og i hans sted træer utenriksminister Løvland

¹ Kjøpt og indredet 1902 av Kongelig Yachtklub, tidligere Kristiania Seilforening.

ind. For Kristianias vedkommende vil dette si, at statsministerens kjendte skikkelse ikke lenger vil ses paa strøket, og at byen derved vilde bli en betydelig personlighet fattigere. I dette øieblik bryter trofastheten i det østlandske folkelyne endnu engang igjennem uanset meningsforskjellen om enkelte sider ved 1905-taktiken. Kristiania føler, at nu vendes der et blad i byens historie, og søndag 3. november 1907 — en av disse vidunderlige høstdage, da Kristiania-dalen likesom ved et lune aapner hele

*Havnebanen ved Akershus.
Efter fotografi.*

sin skjønhhet mot en paa trods av aarstiden — tar Kristiania avsked med statsminister Michelsen paa en maate, som der vil staa glans av gjennom tiderne.

Avskeden hadde karakteren av et folketog, som straks fik en overordentlig tilslutning. I en hel uke var byen ikke optat av stort andet. Hver morgen og hver aften bragte aviserne nye enkeltheter, og selve hyldningsdagen — søndagsaviser var paa det tidspunkt endnu ikke forbudt — bragte de hele Michelsen-numere. Kort sagt, hyldningsdagen og avskeden blev løftet op i planet av de bedste 1905-minder, saaledes som de endnu dirret sterke og levende i sindene.

Avmarschen for hyldningstoget fandt sted fra tre forskjellige steder i byen — Tullinløkken, Stortorvet og Tordenskjolds Plads — med Fæstningspladsen som maal. Allerede av den grund var det uraad at faa mere end et glimt av de enkelte korporationer her og der. Men saa tidlig som ved halv 1-tiden — en halv time før den store hyldningsakt skulde ta sin begyndelse — hadde svære menneskemasser fyldt store dele av pladsen, mens i midten en indgjerdet firkant, beregnet paa at rumme 30000 mennesker, endnu ventet paa sit levende indhold.

Endelig høres de første toner av brigademusiken, som aapner toget, og en stund efter passerer studenterne under sine faner — mandlige og kvindelige — i et antal som stiller alle tidligere processioner av studenter i skyggen. Saa følger de øvrige korporationer — alle usedvanlige ved sin deltagelse av mænd og kvinder. Barn er ogsaa med i stor utstrækning. Det er aabenbart at forældre og foresatte har villet gi dem et av disse indtryk, som sitter for livet, mens de ældre, som har gjennemlevet hele 1905-eventyrets spænding, har ønsket at føie dette sidste blad ind i sit slegtleds store saga. Og mens den ene korporation efter den anden vedblir at marschere ind, og den svære firkant langsomt fyldes, ophører ikke hurraropene at bruse op mot Fæstningens kommandantbolig paa hvis altan i tredje etage statsministeren nu og da viser sig. Nede paa pladsen ret foran indgangen til kommandantboligen staar den flagsmykkede tribune, hvorfra statsministeren tilslut skal ta mot byens hyldest.

Klokken 10 minutter i 3 er opmarschen endelig færdig. efterat den har varet i vel syv kvarter. Paa pladsen er der i dette øieblik antagelig over 60000 mennesker. Statsministeren og byens ordfører, advokat Bugge, viser sig paa tribunen. Efterat det første bifald for statsministeren har lagt sig, henvender ordføreren sig til ham i en kortere tale, præget av en egte og umiddelbar stemning. »Ved Deres fratræden«, uttaler han, »vendes et blad i Norges historie. Deres navn er som intet andet knyttet til selvstændighetsverket. De er og vil være den centrale skikkelse fra hin gjennembrudstid, som har indskriften 7. juni 1905.« Ordføreren sluttet med et »Leve statsminister Michelsen«, som blev mottat med langvarige hurraer, fulgt av en hyldningssang, sunget til melodien *Mens Nordhavet bruser*.

Statsministeren takket i en fortrinlig tale, som runget langt utover pladsen, og som gang paa gang blev avbrudt av levende bifald. Begyndelsen formet sig som en uforbeholden tak til kolleger i regjeringen for støtte og godt samarbeide og samtidig som en tak til det norske folk for dets tillid og hengivenhet. Saa fulgte en særlig tak til hovedstaden og dens befolkning, like stemningsfuld i form og indhold.

MICHELSENS AVSKED MED KRISTIANIA

»Jeg kom her som en fremmed«, uttalte statsministeren, »med noget av den fordom mot Kristiania, som vi ofte træffer hos ikke-Kristianiafolk. Jeg forlater den med vemod, med dyp taknemmelighet mot byen og folket, med en følelse, som hadde jeg altid hørt hjemme her. Her har jeg jo faat opleve de rikeste og lykkeligste aar i mit liv; her har jeg faat gjøre min kjæreste og min betydeligste gjerning, og her er jeg paa alle hold og i alle kredse fra store og smaa, gamle og unge, mænd og kvinder

*Michelsens avsked med Kristiania. Folketoget paa Fæstningsplassen 3. november 1907.
Efter fotografi.*

blit mødt med en hjertevarme, som jeg aldrig skal glemme. Men særlig vokste jeg sammen med denne by i de alvorlige og vanskelige dage.«

Efter at ha mindet om 17. mai 1905 med »dens sol og stemning i alles sind«, men samtidig med den beherskede glæde og den alvorfulde tillid, som var byens styrke, fortsatte statsministeren saaledes: »Den dag følte jeg, at denne by og jeg forstod hinanden; paa denne by kunde jeg stole, og i pagt med den skulde det bli mulig at gjøre store ting.

Saa kom i slutten av juni de kanskje alvorligste dage under hele krisen, da det daglig vippet mellem krig og fred. Ingen dag følte jeg mig sikker for hvad morgendagen vilde bringe. Og hver morgen, naar jeg passerte

Slotsbakken paa veien til mit arbeide, laa byen der vakker og solbeskinnet som om den ikke anet nogen fare. Men i de dage blev denne by mig kjærere end noget andet som *det* altid blir, som vi føler gaar i fare, og som vi gjerne vil verge mot en ulykke. Hvad denne by videre har skjænket mig av sympati og forstaaelse, hengivenhet og kjærlighet, vil for altid gjøre mig til dens skyldner.* Statsministeren sluttet med et: *Leve fædrelandet*, som blev hilset med mægtige hurraer, fulgt av første og sidste vers av *Ja, vi elsker*.

Derefter passerte til tonerne av *Sønner av Norge* alle fanerne — 103 i tallet — forbi tribunen, hvor statsministeren nu stod alene, med blottet hode. Den heldende novembersol lyste i sin sidste glans og gjød en stemning over billedet, som endnu lever i erindringen hos tusener av byens borgere og borgerinder.

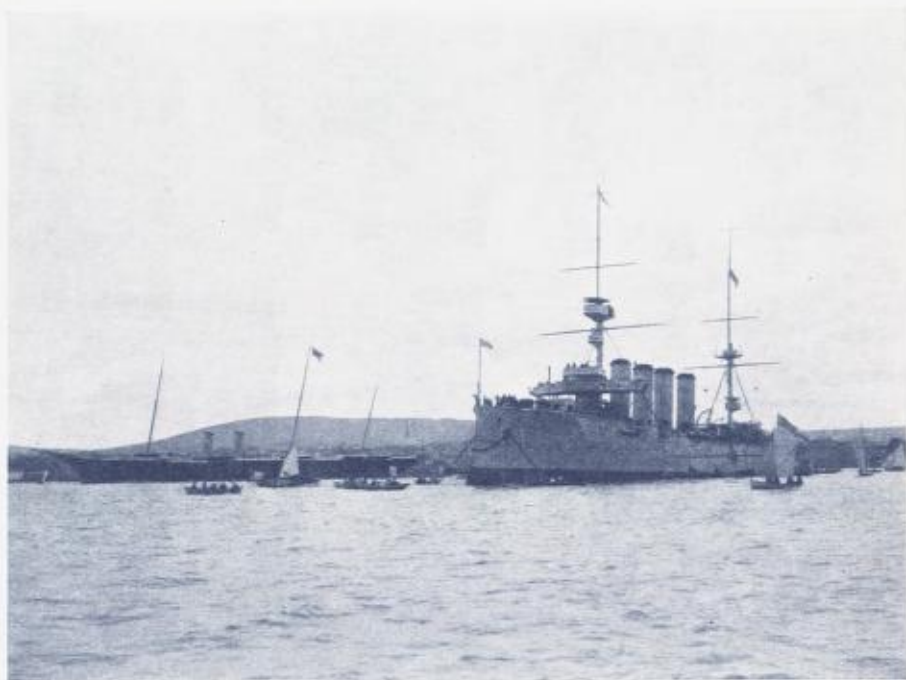
Efter denne oplevelse, som bl. a. viste, at Kristiania forstod at hylde de levende — ikke bare de døde, som det er paastaat — var der i halvtredie aar fremover ingen begivenhet, som grep særlig ind i byens liv. Til gjengjæld forkyndte forskjellige begivenheter av en mere eller mindre tilfældig karakter, at Kristiania er blit en hovedstad i ordets europæiske betydning. Foruten av det danske kongepar, som avla et officielt besøk ved det norske hof vaaren 1907 — en begivenhet som gav anledning til kritik paa grund av de mindre demokratiske former som præget det — fik byen et aars tid efter besøk av kong Edward og dronning Alexandra. Det blev til gjengjæld opfattet som særdeles vellykket, og blev noget senere fulgt av et officielt besøk av den franske statschef, præsident Fallières, som der likeledes stod glans av. Besøket av en mægtig britisk eskadre med 20000 mand ombord er likeledes en av 1908-aarets oplevelser for Kristianas vedkommende, og paa bakgrunden av hvad der senere er hændt, kan det ha sin interesse at minde om, at denne eskadre bragte det første bud med sig op til Kristiania om de kræfter som allerede var i arbeide fremover mot den store krig. Livet ombord i de svære *Dreadnoughts* er et eneste slit, oplyser en korrespondent, efter hvad han hører paa første haand. Det gaar med kanon-manøvrer og skytning omtrent døgnet rundt, og «alle snakker de om Tyskland, som den magt der tvinger dem til at ruste slik.»

Allikevel er alle disse europæiske visiter, som hver for sig er en opmerksomhet mot det nye Norge med Kristiania som dets officielle repræsentant bare flygtige erindringer, som driver bort med den sidste salutrok fra Akershus og de fremmede krigsfartøier; over dem reiser sig hundreaarsminderne fra nødsaarene, og sammen med dem minderne om den slegt, som da blev født, og som skulde flette en række sjelden lysende navne ind i Norges saga. Her staar Henrik Wergeland i forgrunden,

ikke mindst fra et Kristiania-standpunkt set, og hans hundre-aarsdag — 17. juni 1908 — blir derfor en begivenhet av de betydelige i byens historie.

Wergeland siger etsteds, at han ikke likte en stadig blaa himmel, men heller en fuld av drivende skyer, «solens eventyrland». Just slik var det i Kristiania den dag. Den første høitidelighet fandt sted ved Wergelands grav kl. 10 om formiddagen, men allerede fra den tidligste morgen var graven saavel som monumentet paa Eidsvolds Plads dækket med de

*Det britiske flaaatebesøk 1908.
Efter fotografi.*

herligste blomster. Ved graven, hvor en række korporationer mødte op og la ned kranse, blev hovedtalen holdt av Erik Vullum, som i en beaandet og stemningsfuld tale karakteriserte Wergeland som en levende-gjørelse av den evige uro, altid troende og flammende med ubændige kræfter i sig som skulde holde baade samtiden og fremtiden i aande.

Næste led i programmet var en matiné i Nationalteatret med Wergelandssange sunget av forskjellige kunstnere og desuten — som forestillingens tyngdepunkt — et kauseri av Gunnar Heiberg nærmest om Wergelands forhold til Kristiania og den maate byen oppfattet ham paa. Kauseriet, som senere er indtat i Heibergs essay-samling *Set og hørt*,

kan ifølge sin natur ikke betegnes som uttømmende for det emne det behandler, da det selvsagt ikke er nok at peke paa, at denne by altid har hat et fond av medfølelse for ulykke og fattigdom, men ikke en tilsvarende forstaaelse av de aandelige værdier. Men som helhet var kauseriet av adskillig virkning i øieblikket. Desværre kan ikke det samme siges om Hamsuns tale ved folketøget til Tullinløkken om aftenen, som nærmest formet sig som en literær kritik over værdien av Wergelands digtning,

*Erik Vullum taler ved Wergelands grav.
Efter maleri av Gudmund Stenersen.*

og som derfor i virkeligheten faldt utenfor rammen av en festtale ved en leilighet som denne. Wergelandsdagen har imidlertid ikke sin betydning som mindedag betragtet; den kan, som vi allerede har antydnet, snarere betegnes som den første sterke grundtone i den nationale symfoni av hundredeaarsminder, som skulde kaste glans over Kristiania i de nærmeste seks aar fremover. Det er i saa henseende et av disse tilfælder, der ser ut som en tanke, at matematikeren Abel i 1908 fik sin statue paa den haug, som nu kaldes Abelhaugen; slik som Vigeland har formet Abel allegorisk som det unge himmelstræbende

geni, staar han Wergeland nærmere end nogen anden og blir sammen med ham det mest straalende vidnesbyrd om vingefanget av den norske folkesjæl.

Mindeaaaret 1908 glider over, og som det største navn blandt dem, som er gaat bort, staar Jonas Lie — fra et Kristiania-standpunkt set den første, som har tegnet et virkelig moderne storstadsbillede av den i sin bekjendte roman *Livsslaven*. Nu staar Bjørnson alene igjen av »de fire store» — indtil ogsaa han rammes og faar et sykeleie beslegtet med Wergelands. Rigtignok er det lokalt set ikke knyttet til Kristiania; men paa grund av den ophævelse av alle avstande i tid og rum, som horer med i utviklingen,

*Abelmonumentet.
Efter fotografi.*

gaar det allikevel paa en merkelig maate ind i dens historie fra vaaren 1909 til vaaren 1910.

Bjørnson hadde efter samraad med to specialister bestemt sig til at gjennemgaa en kur ved Larviks bad sommeren 1909. Her blev han i de første dage av juni rammet av et apoplektisk tilfælde, som tvang ham til forlænge opholdet i Larvik helt til august, før han kunde flyttes hjem til Aulestad. Umiddelbart før denne sygdom, som blev fulgt med den mest levende deltagelse i Kristiania, og som var en del av de daglige samtalemøder, hadde han faat færdig sit skuespil *Naar den ny vin blomstrer*; det fik sin opførelse paa Nationalteatret 29. september som sæsonens første store begivenhet. Av Nulle Finsens dagboksblade fra Bjørnsons sidste aar vet vi hvorledes stykkets sukses virket paa ham. Han lever med i Kristiania, og Kristiania hylder ham, fanget ind fremfor alt av det mægtige livspust i ham. Men sygdommen vil ikke slippe sit tak i ham, og en dag senhøstes — 22. oktober — faar han et anfald, som lar hans omgivelser frygte det værste. Efter denne krise blir det bestemt at veien skal gaa til Paris. Avreisen finder sted fra Aulestad 8. november.

»I Kristiania — det var likefrem en kamp at sperre waggonen av« — heter det i optegnelserne om dette Bjørnsons sidste besøk i hovedstaden. »Skjønt dr. Mathiesen forbød at nogen maatte komme ind til Bjørnson, var den lille salon fuld av den nærmeste familie, og den lange gang sort av slegt, venner og journalister, som ber om bare at maatte kikke ind av døren — bare et sidste glimt.«

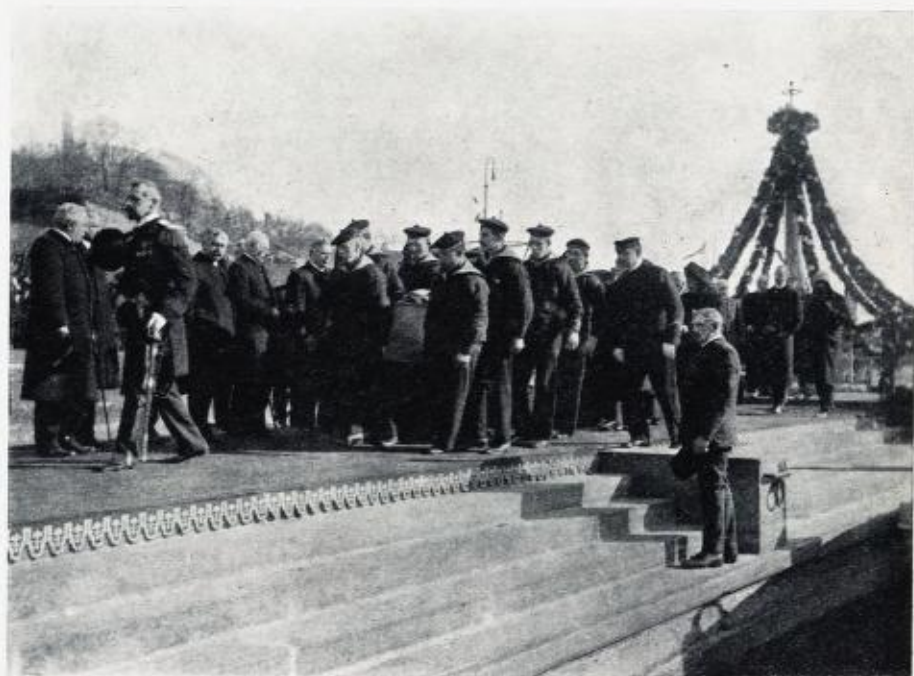
Efterretningerne fra Bjørnsons sygeleie i Paris lyder de første uker efter ankomsten ikke saa opmuntrende som Kristiania hadde haabet, og en dag henimot slutten av november heter det i en korrespondanse: »Den ængstelige spænding man gik i for nogen dage siden virket likefrem knugende. Hvor man gik og stod, forfulgte denne tanke en: Hvorledes mon det nu staa til med Bjørnson? Det var det første man spurte om, morgen og aften, naar aviserne kom, og indimellem ringte man op til aviserne med ængstelige forespørsler. Man begyndte at trykke av breve og offentliggjøre digte; nye røster forsøkte sig. Et blad tænker sig allerede i den grad ind i situationen, at det foreslaar panserskibet *Norge* beordret til Frankrike for i tilfælde at hente de jordiske levninger av Norges store søn hjem til fædrelandet. Man disputerte ganske livlig om hvorvidt det overhodet var riktig av Bjørnson at reise ned til Paris, og tilslut blev denne diskussion saa intens, at fru Karoline Bjørnson fandt sig opfordret til at rykke ut i pressen med en redegjørelse for Bjørnsons grunde til at reise. Kort sagt, Bjørnsons sygeleie har sin plads i Kristiania bys historie,

¹ Nulle Finsen: Fra Bjørnsons sidste aar, pag. 129.

paa samme maate som Wergelands, og fra hovedstadens uro og bekymring gjennom de mange maaneder løser der sig ut efterhvert den betagende følelse av beundring og taknemmelighet, som Kristiania skulde komme til at gi et saa stemningsfuldt uttryk for paa Norges vegne.

En dag i slutten av »hans egen maaned» er det hele forbi. »Jeg vælger mig april». Han døde tirsdag 26. april i Paris, og søndag 1. mai stod panserskipet »Norge» med hans kiste ombord op Kristianiafjorden.

*Bjørnsons gravfærd. Orlogsmatrosar bærer kisten i land.
Efter fotografi.*

Under tindrende sol fra hoi blaa himmel og med et slør av grønt over parkernes trær laa denne 1. mai skjøn og betagende over byen. Det var søndagsstilhet over byen; fra altaner og tak viftet flag for en let vaarbris — flag paa halv stang over en by i sorg . . . . Alle menneskenes strømme førte indover mot centrum, ned til Honnørbyggen, hvor Bjørnsons lik skulde føres i land. Karl Johans gate var enkelt og værdig dekorert. Husenes fasader var smykket med florumvundne guirlander og blomsterarrangements; palmegrene med hvite blomster paa sort felt, flag med florumvimpler, mens der mangesteds i de store butikvinduer var billeder eller byster av Bjørnson omgit av sorgedraperier. Fra slotsaltanen vaiet paa

halv stang et mægtig silkeflag. Stortinget var rikt prydet med florumvundne kranse og flag; i Akersgaten var der reist en æresport, 11 meter høi, mens Tordenskjoldsgaten dannet en allé av flagstænger med guirlandre og sørgeflor. Paa Honnørbyggen hævet sig en mægtig æresport med et herlig blomsterarrangement i hvite roser og laurbærgrene. Alle dekorationer var holdt i sort, hvitt og grønt, og sammen med de nationale flagfarver, som i saa høi grad hadde git hans livsgjærning vigsel, skapte de et indtryk av betagende virkning.

Allerede ved 1-tiden var de nærmeste gater og pladse omkring Piperikviken myldrende fulde av et stilfærdig publikum, som ventet taalmodig paa *Norge*, hvis ankomst var sat til klokken 2. Saa indløp imidlertid et telegram om at *Norge* ikke kunde være inde før klokken 4, og i mellomtiden øket folkemassen med tusener og atter tusener. Tordenskjolds plads var et eneste bølgende menneskehav; alle vinduer i togets rute var tæt besat; paa voldene og skrenterne langs Akershus var et yrende liv av tilskuere. Men overalt den samme stilhet — likesom en indfrielse av digterordet: Naar han tier, blir det tyst.

Paa den avgjerdede plads ved Honnørbyggen samlet sig etterhaanden med kong Haakon i spidsen regjeringen, diplomatiet, stortinget, repræsentanter for universitetet og offentlige institutioner, arbeidernes tillidsmænd og studenterne under sine faner . . . . Saa et kvarter paa 4 svinget *Norges* graa panserskrog ind paa havnen, ankerne gik, og fra Akershus hørt pludselig de malmfulde toner fra *Liberty Bell*. I panserskibets kjølvand seg frem en eskadre paa 11 dampskibe med tilskuere, der var gaat ut for at møte det ved Steilene. Eskorten fulgte med sænkede flag, og paa Akershus blev flaget firet paa halv stang, saasart *Norge* kom tilsyne.

Ved firetiden braget det første salutskud løs fra panserskibet — det første av salutens 21 — besvaret med samme antal skud fra Akershus. Saa satte en dampbarkasse med Bjørnsons familie ombord ut fra *Norge* og steg under mængdens alvorsfulde taushed i land paa Honnørbyggen. Kong Haakon var den første som hilste den sørgende enke og hendes barn; alle blottet sine hoder, og der hersket blandt høi og lav en dyp medfølelse og bevægelse. Derefter kom en chalup fyldt med kranse og tilslut en barkasse med Bjørnsons kiste — alene dækket av et mægtig norsk flag. Da kisten gik fraborde, spillet musiken ombord *Ja, vi elsker* stille og dæmpet — et gripende øieblik i dette stadig skiftende stemningsbillede med sorgen som grundtone. Landsætningen føiet et nyt ind. Folk stod som overvældet, grepet personlig. Ingen hadde tænkt sig noget lignende. Med *Norges* chef i spidsen blev kisten baaret til likvognen av orlogsgasterne fra panserskibet, mens kanonerne saluterte og *Liberty*

Bell ringet.¹ Paa bukken av likvognen sat Bjørnsons gamle kusk, Peter, stram og rank. Det gjaldt jo at holde sig oppe idag, da han skulde kjøre sin herre for sidste gang. Stille sænket fanerne sig; saa satte toget sig i bevægelse til Trefoldighetskirken, mens Akershus gav den sidste æressalut.

Efter denne overvældende begivenhet var det naturligt at byen trængte en dag til at hvile ut. Men da de store døre til Trefoldighetskirken blev slaat op tirsdag eftermiddag, viste Bjørnson-mindet endnu engang sin betagende magt. Fra kl. 6—11 gik en ustanselig strøm av folk av alle stænder og aldre forbi Bjørnsons kiste, som var hensat i høikoret — stadig uten en eneste blomst, alene dækket av det norske flag, med studenter som æresvakt. Men ved foten av kisten hobet sig op et væld av blomster — alt hvad vaaren eiet av skjønnhet og farver, mens rike silkebaand med brede gyldne bokstaver tolket takken og savnet fra dem som gav. Rundt om hang der draperier i sort og sølv med den avdødes berømte forbokstaver; flere steder ogsaa med fødsels- og dødsaar. Men under hele defileringen, som uvilkaarlig gjenkaldte Ibsens begravelse i erindringen, vedblev orglets klagetoner at strømme dæmpet frem og tilbake under de høie hvælvinger.

Begravelsesdagen — 3. mai — steg over byen med samme straalende veir som de to foregaaende dage. Samme grundstemning av sænkede flag og uoverskuelige menneskemængder, av faner og korporationer og hoi autoritet. Kongen og dronningen, regjeringen, stortinget, hoiesteret, universitetet, Kristiania kommunestyre og en række andre autoriteter —

Liberty Bell.
Efter fotografi.

¹ Anskaffet efter initiativ av Norske kvinders fredsforening i Staten New York til minde om begivenheterne i 1905. Der blev indsamlet vel 1000 dollars (4000 kroner), som i 1908 blev oversendt Akershuskomiteen i Kristiania. Klokkeren, som er støpt i Olsen Nauen & Sønns klokkestøperi, Tønsberg, blev ringet med første gang 17. mai 1909, anden gang 7. juni. Jfr. Bjørnsons digt, *Liberty Bell*, det næst sidste han skrev.

alle var de tilstede i Trefoldighetskirken. De fremmede magters gesandter gav ogsaa mote. Fra Bergen var statsminister Michelsen kommet for at vise Bjørnson den sidste ære. Fra prækestolen tolket sogneprest Lunde i en aandfuld og fordomsfri tale Bjørnsons betydning for samtid og efterverden med tak for hans storverk i det norske folk i en rik og bevæget tid.

Efter sogneprest Lunde talte Nansen i bevægede ord om Bjørnson som det store landmerke — en av disse fjeldtoppe som lyser over hav og viser vei. Paa Sveriges vegne tolket Verner von Heidenstam i skjønne vers sit fædrelands sorg og tak.

Under tonerne av Griegs sørgemarsch blev kisten ført ut av kirken mellem de uoverskuelige tusener og en uendelighet av faner. Paa kirkegaarden stod skoleungdommen med flag i hænderne — den sidste betagende hyldest til den store barneven, før han blev sænket under sang og toner i fædrelandets jord, paa Vor Frelsers gravlund.

FRA UNIONSBRUDDET TIL JUBILÆUMS- AARET 1914

Samtidig med at Kristiania gjennom den række av begivenheter, vi har skissert i det foregaaende kapitel, i stigende utstrækning kommer til at bli det bestemmende uttrykk for hvad det nye Norge tænker og føler, gjennomgaar byen baade direkte og indirekte en utvikling i retning av stadig større forhold og et mere bevæget liv. Overalt foregaar der mere eller mindre omfattende reguleringer og moderniseringer — eksempelvis ved Palæet, ved Bondejordet og paa den gamle Keyserløkke ved Stensberggaten — for at nævne tre vidt forskjellige kanter av byen. Men ikke det alene; der er ogsaa en glædelig utvikling at spore i den offentlige og private skjønhetsans.

Den endelige parklægning av Studenterlunden finder sted i 1906; aaret efter tegner endel privatmænd et beløp paa 110000 kroner til anskaffelse av Vigelands »fontæne«, som efter den foreløbige plan var tænkt opstillet »paa Eidsvolds plads vest for Rosenkrantzgaten«, og som man gik ut fra skulde være færdig inden utgangen av 1917¹. Fra samme tid daterer sig parkanlægget omkring Uranienborg kirke, som i hovedsaken fik sin nuværende karakter i aarene 1905—08, forsaavidt nordsiden av kirken angaar, mens utsprængningerne og planeringerne paa sydsiden daterer sig fra 1909 og de nærmest følgende aar. Oparbeidelsen og beplantningen av Stensparken, som i hovedsaken falder i 1908, er et nyt led i samme utvikling. Nogen aar tidligere blev der ved aapningen av den gamle Frognerpark i 1904 og en yderligere utvidelse av anlægget i 1905 tilført byen et værdifuldt parkomraade, som blev yderligere forskjønned i løpet av de nærmeste aar. Anlæg av smaa karakteristiske partier paa forskjellige steder rundt om i byen i form av parkanlæg og lekepladse, som liver op i strøkene — flesteparten fra tiden omkring 1910 — staar som nye vidnesbyrd om den samme voksende skjønhetsglæde. Endelig maa som et led i samme arbeide nævnes det betydelige tiltak til fremme av idrætslivet

¹ For detaljer — jfr. Kr.ania kommune 1887—1911, pag. 237. desuten Aktstik. Kr.ania kommune, Sak nr. 62, 1907 og Referater pag. 270 flg. s. a.

som betegnes ved bystyrebeslutningen av 17. november 1910 om indkjøb av et areal paa over 10200 kvadratmeter av Dælenengens teglverk til idrætsplads for de nordøstlige bydele.

Under alt dette begynder trafiklivet at anta et livligere præg, nærmest bestemt av automobiltrafiken, som skaffer Kristiania-sproget to nye ord — substantivet *bil* og verbet at *bile* — begge typiske uttryk for tidens fart og dens behov for de allerkorteste ord. Grundlæggelsen av Kgl. norsk automobilklub i 1907 — i første række utslag av et Kristiania-initiativ — blir bestemmende for utviklingen av det nye befordringsmiddel inden hovedstaden og dens nærmeste grænser, for bare at holde os til dette omraade, og efterhvert som tiderne blir mere rummelige, vokser naturligvis antallet av biler. I 1908 blir det nye kjøretøi et mer alment befordringsmiddel end tidligere ved at byen faar sine første offentlige drosjebiler; de er i 1910 stationert ved i alt 8 holdepladse, samtidig med at antallet av holdepladse for almindelige drosjer utgjør 19, eller paa det nærmeste halvparten av hvad de beløp sig til ved aarhundredskiftet. Det er en utvikling, som taler sit tydelige sprog; men fremdeles er det nye kjøretøi ikke istand til at erobre sig en plads i vinterbilledet — en utvikling som skulde ta adskillige aar endnu¹. For brandvæsenets vedkommende, hvis stationer siden 1898 alle sammen er blitt forsynt med sykler, markeres automobilens tidsalder ved en kommunal bevilgning paa 15000 kroner til indkjøb av en elektrisk brandbil; men ellers er utrykningen nu som før en hesteaffære — med vogn eller slæde, efter aarstiden. Alle disse smaatræk maa tages med i bybilledet mellem unionsopløsningen og 100-aarsjubelæet for Norges gjenreisning, likesom det ogsaa maa erindres, at der ved indførelsen av *kinematografen*, som hadde sit gjennembrud i 1906, blev tilført byens uteliv et træk av bestemmende betydning for dets fremtidige karakter.

Intet er lettere fra et nutidsstandpunkt end at se alt dette under en fælles synsvinkel og fornemme grundtonen av et større, mere maalbevisst Kristiania med en stadig voksende social ansvarsfølelse og en rikere skjønhetsglæde; men den rette forstaaelse av utviklingen faar vi allikevel bare ved at stille os paa utgangspunktet av 1905 og la begivenheterne i stort som i smaat tale sit eget sprog. Først da er vi istand til at følge grundtonen i byens utvikling fra 1905 til 1914 — en utvikling fra mol til dur, paa samme maate som 90 aar i forveien, bare med saa meget større samspil og rikere nuancer.

Stort set kan det nemlig siges — med den indrømmelse, at alle sammenligninger halter — at grundstemningen i byen ved utgangen av 1905 var

¹ Saa sent som i den kommunale 25-aars beretning for perioden 1886—1911, som utkom i 1914, tales der under avsnittet *Gaterenholdet om de egentlige snearbeider, som omfatter vedlikehold av slædeføret om vinteren*.

præget av samme resignation som ved utgangen av 1814. Aarsaken er let forklarlig. Selvstændighetsaaret hadde likesaa litt som grundlovsaaet bare lyse minder at peke paa. Høsten hadde nu som dengang været noget av en forhaabningernes løvfaldstid, som ikke lot sig deklamere bort, og som man derfor gjorde klokest i at erkjende tilstedeværelsen av i haab om at fremtiden allikevel vilde vende det som var skedd til det bedste. Eller som ordføreren uttrykte det i det første kommunestyre efter den nye konges ankomst til landet: »Omend meningene har været noget delte med hensyn til hvilke veie man skulde gaa efter 13. august, saa

*Utkast til Vigelands fontæne.
Efter fotografi.*

føler jeg mig dog overtydet om, at det samlede repræsentantskap er enig med mig i at uttale det sikre haab, at hvad der er skedd maa være til vort kjære Norges vel¹.» Det kunde ligget nær ved en leilighet som denne at minde om den nye stilling Kristiania hadde faat ved begivenheterne i 1905 baade reelt og formelt, men om det ikke skedde, er der ingen grund til ikke at præcisere forholdet her. Norges hovedstad blev ved disse begivenheter i langt høiere grad end ved begivenheterne i 1814 skjøvet i forgrunden av den offentlige bevissthet hjemme og ute som uttryk for det suveræne Norges vilje og mening, og selv om byen ved utgangen av 1905 som ved utgangen av 1814 endnu laa sterkt under for den økonomiske depression, som saalænge hadde behersket den, kunde det, naar man saa objektivt paa utviklingen, ikke være tvilsomt at Norges gjenreisning til

¹ 30. novbr. 1905. — Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune. Referater 1905, pag. 459.

fuld national suverenitet i det lange løp ogsaa maatte komme Norges hovedstad i høi grad til gode. Men foreløbig var det likesom man ikke vilde ind paa denne betragtning uten ved festlige anledninger — og dem var der, som vi har nævnt, mange av mellem den nye konges ankomst og utgangen av aaret. Til hverdags saa man nærmest temmelig skeptisk paa fremtiden, og dermed er det ogsaa sagt, at den nye arbeidsdag ruget adskillig graa over sindene, da byen ved begyndelsen av 1906 skulde til at gi sig ikast med de opgaver den bød paa.

*Fra Frognerparken.
Efter fotografi.*

Kommunalt set var stillingen om ikke foruroligende, saa ihvertfald særdeles utilfredsstillende — et forhold som blev skarpt understreket av en række talere allerede i det første kommunestyremøte i det nye aar under behandlingen av bykasens ordinære budjet for 1906¹. Det man anket over, uanset partistandpunkt, var at det ordinære budjet fra aar til aar blev gjort op med stadig stigende underskud eller med andre ord, at der ikke lot sig skaffe midler til at bestride de ordinære utgifter uten ved at angripe laanefondet. Vistnok var dette underskud en arv fra venstrestyret, som ved partiets tilbaketræden i 1901 viste sig at utgjøre en halv million, efterat det aaret i

forveien hadde været oppe i 800 000 kroner; men desværre viste det sig, at høire saa langt fra var istand til at bringe dette underskud yderligere ned, at man tvertimot maatte se paa at det steg med foruroligende beløp væsentlig paa grund av den stadig mere utprægede nedgangstid. Følgen var at kommunen ved utgangen av 1904 befandt sig i en underbalance av henved 1 mill. kroner, eller nøiagtig 995 000. For 1905 kunde der imøteses en lignende underbalance, og man stod derfor i virkeligheten

¹ Jfr. Akistk. Kr.a kommune, sak no. II, 1906. — For debatten, jfr. Repr.skapsforh. 1906 pag. 8 flg.

overfor den beklagelige kjendsgjerning, at der skulde skaffes dækning for et beløp paa rundt om 2 mill. kroner.

Det var under disse omstændigheter særdeles forklarlig, at der raadet forskjellige meninger om, hvorledes man bedst og lettest skulde komme ut av øieblikkets vanskeligheter; men det centrale ved debatten er allikevel ikke dette spørsmal; det som er hovedsaken ved den, er snarere det bidrag den gir til forstaaelsen av den økonomiske ansvarsfølelse inden

*Barnetoget passerer Slottet, 17. mai 1906.
Efter fotografi.*

kommunestyret paa det daværende tidspunkt uten hensyn til parti. Gjennemgaaende var der en følelse av at det ekstraordinære budget, som med et rundt tal beløp sig til 15 mill. kroner, »under alle omstændigheter var for stort,« men naar man samtidig erindret, hvor haardhændt der var knappet av i de senere aar paa alle bevilgringer til vedlikehold og nyanskaffelser inden de fleste kommunale etater, for ikke at tale om at man hadde tat til indtægt for bykassen større beløp end fuldt forsvarlig fra elektricitetsverket og gasverket, følte man paa enkelte hold, at teorien om det uforholdsmæssige 15 millioners budget ikke lot sig opretholde ubetinget.

En nøiere granskning av det førte videre i samme retning. Der kunde i en nær fremtid imotesees svære uttællinger paa det ekstraordinære budget — eksempelvis til sundhetskassen, skolevæsenet og sindssykevæsenet — for ikke at tale om til brand- og ingeniørvæsenet, hvor man stod overfor en utgiftspost paa ca. 2 mill. kroner alene til ombygning av byens kloaknet, som sanitært set maatte betegnes som særdeles utilfredsstillende. Det var under disse omstændigheter naturligt at der blev reist tvil om, hvorvidt et ekstraordinært budget paa 15—16 millioner kunde betegnes som saa rent uforholdsmæssig for en by som Kristiania; men det var ikke i virkeligheten beløpet i og for sig som vakte mest bekymring, men snarere den omstændighet, at byens borgere ikke syntes de fik nok igjen for de skatter og avgifter de betalte. Det var en opfatning, som ikke kunde siges at være av ny datum; men det var paatagelig, at den gjorde sig særlig sterkt gjældende i denne tid, da borgerne netop paa grund av den langvarige depression fulgte kommunestyrets varetagelse av byens anliggender med større opmerksomhet end nogensinde.

Det er imidlertid ikke bare paa det kommunale omraade man er optat med at diskutere økonomiske spørsmål. De staar i forgrunden av den offentlige interesse inden alle samfundsklasser og faar sit karakteristiske uttrykk i den saakaldte *Næringslivets uke*, som var begyndt i 1905, men som man først blev opmerksom paa i nogen større utstrækning i 1906. Den blev av praktiske grunde henlagt til første halvpart av februar, som i de dage endnu hadde traditioner fra markedstiden, da mange folk kom til byen, og det er bare billig at indrømme at de forskjellige næringsorganisationer, som stod bak dette arrangement, gjorde sit bedste for, at det skulde bli en succes. I hele seks dage blev der holdt foredrag om skogsak, myrsak, skibsfartens økonomiske betydning og de forventninger man var berettiget til at knytte til den nye oppfindelse paa kvælstofindustriens omraade, som for ikke længe siden var blit et led i arbeidslivet gjennem grundleggelsen av det imponerende aktieselskap *Norsk Hydro* med sæte i Kristiania. Videre blev der holdt foredrag om stillingen i pantelaansmarkedet — et spørsmål av særlig interesse i det daværende Kristiania, hvor selv saa respektable papirer som anden prioritets panter nærmest blev betragtet som værdiløse; endelig var man ogsaa optat av det stadig aktuelle spørsmål om Kristianas havneforhold, som endnu bød paa mange sider av interesse trods de overordentlige forbedringer, som hadde fundet sted navnlig siden aarhundreskiftet.

Nogen maaneder senere blir Kristiania det naturlige brændpunkt for den diskussion, som aapnes i anden halvpart av april i Polyteknisk forening angaaende den netop fremlagte regjerings-proposition om de saakaldte midlertidige love — indledningen til hele den senere

NÆRINGSLIVET OG DETS KRAV I FORGRUNDEN

koncessionslovgivning. Utpaa sommeren — midt i en juli-temperatur paa over 31° Celsius — diskuterer Handelsstandens »generalmøte» den departementale skattelovkommissions indstilling til ny skattelov, som bl. a. anbefalte indførelse av selvangivelse, og desuten sporsmaalet om en ny handelslov til avløsning av den gamle av 1842. Alt dette gav vaaren og sommeren 1906 karakteren av en usedvanlig livlig tid — for ikke at tale om, at der ogsaa knyttet sig andre begivenheter til, eksempelvis besøk av

*Kjøthallen ved Schweigaards bro.
Efter fotografi.*

en kinesisk handelsdelegation. Utover høsten faar byen nyt liv, efterat Stortinget er traadt sammen, som det aar blev aapnet med usedvanlig stor hoitidelighet paa grund av at det var første gang Norges nye konge foretok denne akt¹. Umiddelbart efter foretok kongen og dronningen sin første officielle utenlandstur, som blev fulgt med stor interesse her i byen, hvor den var gjenstand for en særlig utførlig omtale i pressen; samtidig traadte partimøtsætningerne meget skarpt i dagen i Stortinget, hvor den uklare situation, som var skapt ved valgene, var blit yderligere broget

¹ Den foregik 22. oktbr. 1906 — for detaljer, jfr. byens ledende aviser.

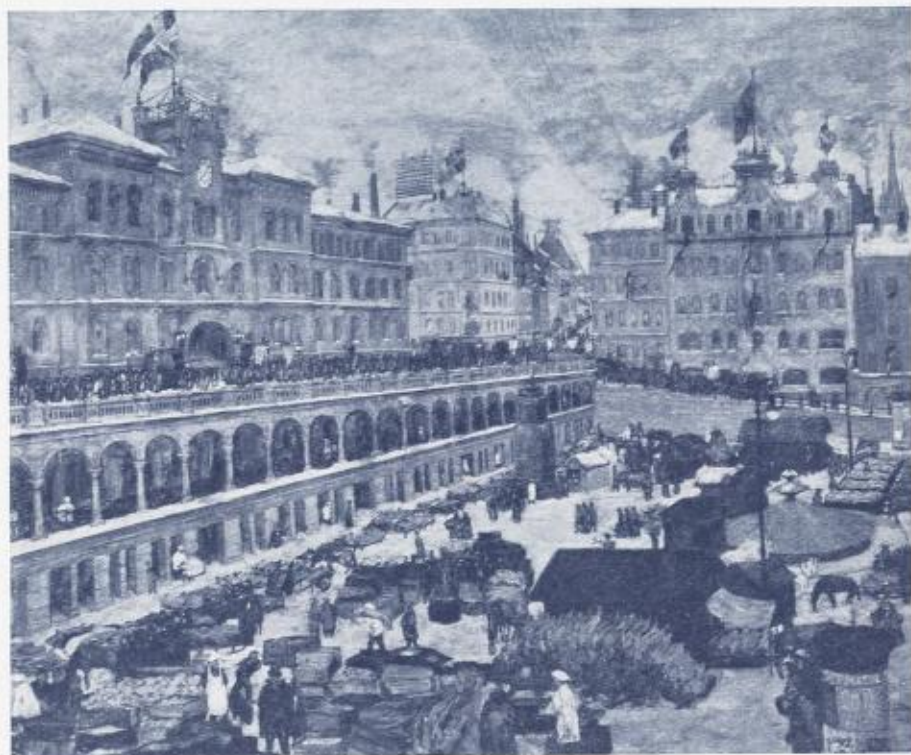
paa grund av den nye valgordning. Men trods alle politiske stridigheter koncentrerer allikevel hovedinteressen hos byens borgere sig om de økonomiske spørsmåal, støttet av tilfældige omstændigheter, som skyver snart det ene, snart det andet problem i forgrunden. En stund utover høsten er der blandt aktionærer i Christiania Handelsbank stemning oppe for en rekonstruktion av banken; men den fører ikke til noget, og ikke længe efter virker offentliggjørelsen av likvidationsstyrets indberetning i anden halvpart av november simpelthen fældende¹. Som skatydere er folk sterkt optat av det ovenfor nævnte utkast fra den departementale skattelovkommission, som er gjenstand for en indgaaende saklig kritik fra den komites side, som er opnævnt av formandskapet, samtidig med at indstillingen fra den kommunale budgetkomite gir begrundet haab om en nedsættelse av skatteprocenten i 1907. Men fremfor alt virker det opmuntrende, at der gjennem hele 1906 lar sig paa vise stadig nye og umiskjendelige tegn paa at tiderne er i opgang. Den aarlige *enquête* med hensyn til julehandelen, som aviserne har begyndt at indføre allerede for en aarrække siden, stiller sig derfor denne gang mere tilfredsstillende end paa længe. Paa alle hold tales der om øket kjøpelyst og stigende kjøpeevne hos det store publikum, og navnlig pekes der paa den betydelige stigning i ordres utenbys fra — et forhold, som maa sees i forbindelse med hele den fremgang, som karakteriserer 1906 paa jordbrukets og skogbrukets omraade, og som bl. a. førte til en ganske livlig omsætning i eiendomme. Til gjengjæld laa eiendomsmarkedet i Kristiania endnu noksaa dødt, væsentlig fordi byens banker, hvorav de fleste sat inde med adskillige gaarder, ikke ønsket at placere midler i denslags foretagender, saalænge tiderne endnu ikke var kommet nogenlunde til ro. Under disse omstændigheter lar det sig forklare, at anden-prioritets panter var saa litet anset som vi allerede har nævnt — for ikke at tale om at denne kritikløse reaktion overfor alt, som het pantobligationer, paa et enkelt tidspunkt holdt paa at vælte et penge-institut som Kristiania Hypotek- og Realkreditbank, som efterhaanden var blit nødt til at overta pantobligationer paa egen haand til et samlet beløp av over 2.5 mill. kroner.

Det er endel av 1906-aarets økonomiske historie for Kristianas vedkommende, at det ved hjælp av formaaende kræfter her i byen lykkedes at redde Realbanken ved hjælp av en garantikapital paa 3 mill. kroner, som byens ledende banker stillet til disposition som indskud, og der er nu bare én mening om, at der ved denne optræden blev avverget en katastrofe av uberegnelige følger for Norges kredit i utlandet paa et tidspunkt

¹ Jfr. artikelserien: *Mørke blade fra Handelsbankens bøker*. Morgenbladet no. 647 (indledet i no. 646 med: *Mørke blade fra den økonomiske krises historie*); desuten 649, 1906.

da den nye arbeidsdag stillet betydelige krav til landet baade moralsk og økonomisk; men samtidig er det ogsaa et vidnesbyrd om, at der raadet en større tillidsfuldhet til selve utviklingen. Denne stemning blev, stort set, retfærdiggjort av begivenheternes gang i løpet av de nærmeste aar fremover gjennom resultater, som byen ikke har set make til paa lange tider. Dette gjælder ikke bare den egentlige handelsomsætning som i

*Indvielsen av Folkets Hus.
Efter maleri av A. C. Svarstad.*

Kristiania støttes av forskjellige tilfældige omstændigheter, som vi skal komme nærmere tilbake til; hele næringslivet synes at staa foran en oppgangsperiode av betydning. De fordelagtige priser paa vore største eksportprodukter; de store industrielle nyanlæg rundt om i landet med Kristiania som sit finansielle tyngdepunkt; det stadig fastere marked for obligationer og aktier ut gjennom disse aar — altsammen er umiskjendelige vidnesbyrd om, at Norges hovedstad endelig er paa vei opover økonomisk set.

For kommunens vedkommende kommer denne fremgang tilsyne i den ikke ubetydelige stigning i skattefundamentene i 1907, baade hvad formue

og indtægt angaar. For de to følgende aar arter utviklingen sig stort set paa samme maate. Der lar sig hele tiden paaavise en jevn og solid fremgang, selv om utviklingen sættes noget tilbake av eftervirkningerne av den store amerikanske konjunkturkrise høsten 1907; samtidig fortsetter kommunestyret med at sænke skatteprocenten og drive gjælden nedover. Ved utgangen av 1909 — efterat kommunen ikke har vist sig i laanemarkedet siden 1903 og gjælden i mellemtiden er bragt ned fra 58.9 til 47.7 mill. kroner — er skatøret nede i 12.06 mot 15 i 1906, mens den antagne formue i samme tidsrum er øket fra 336 til 381.5 mill. kroner og indtægten fra 95.7 til 112.1 mill. kroner. I 1910 tar denne utvikling et nyt skridt fremover — fremdeles uten at der paa noget omraade kan spores nogensomhelst forcering. Formuen stiger med 14.7, indtægten med 6.5 mill. kroner, samtidig med at skatøret sænkes til 11.56. Ved siden derav fortæller det stadig voksende folketal om at troen paa Kristiania paany er i fremgang; dermed følger igjen øket virksomhet, høiere arbeidslønninger og en større forbruksevne. Kort sagt, over hele linjen er det paatagelig, at Kristiania er kommet helt utover krisen av 1899 med dens langvarige eftervirkninger.

De følgende tre aar av byens historie maa økonomisk set betegnes som særdeles gunstige, særlig hvad 1911 og 1912 angaar, som hver for sig betegner en stigning av betydning paa nærsagt alle omraader av næringslivet. Gjennem fuldførelsen av Bergensbanen 1909, som vi allerede har nævnt i det foregaaende, saavelsom ved aapningen av en norsk linje paa Afrika og Australia og likeledes en linje paa Argentina — de tre sistnævnte foretagender alle sammen av 1911 — faar Kristiania sin aktionsradius utvidet som aldrig før. Men ikke det alene; som følge av de fortsat gunstige konjunkturer paa verdensmarkedet, som syntes at hvile paa en virkelig solid basis, blir der skapt ekspansionsmuligheter for norsk næringsliv, som i første række bestemmes av kapitaltilgangen fra Kristiania. Folgen er, at hovedstaden faar en betydning som aldrig før i utviklingen av landets næringsliv — et forhold, som træder karakteristisk i dagen i 1911, da der faktisk blev dannet forholdsvis faa nye selskaper med virksomhet her i byen, men da til gjengjæld den ledige Kristiania-kapital kastet sig ind i foretagsomhet utenfor hovedstaden, specielt hvalfangst i Sydhavet, som paa den tid hadde noget av et gjennombrud i aktiemarkedet.

Fra 1911 — et aar som ved siden av et livlig aktiemarked ogsaa kan peke paa et gjennomgaaende rummelig pengemarked — fortsetter utviklingen i samme spor i 1912 — først for hvalaktiers vedkommende, som er sterkt søkt, navnlig i første halvpart av aaret, men ved siden derav for andre papirers vedkommende. Det er en utvikling som praktisk talt strækker sig over aaret, og i det hele pulserer byens økonomiske liv særdeles

sterkt i 1912 inden alle grene av næringslivet, og som en følge av denne almindelige ekspansion arter den daglige handelsomsætning sig usedvanlig livlig, baade inden engros- og detailhandelen. Den jevne vekst i forbruket inden alle lag av befolkningen, som har været et særkjende ved handelslivet i de senere aar, og som aviserne særlig ved juletid gir fylldig besked om, viser i 1912 en yderligere stigning; omsætningen av forbruks- saavel som av luksusvarer samler sig fortrinsvis om de dyrere sorter, hvilket igjen vil si, at forbruksevnen er større baade kvantitativt og kvalitativt set. Men ikke det alene. Paa to vidt forskjellige hold sætter den sterke økonomiske fremgang betydningsfulde merker. Christiania Handelsstands forening sikrer sig efter Thv. Meyers død i 1909 hans stilfulde gaard som sin fremtidige bygning og rykker ind der i 1912 efter at ha underkastet den en omfattende reparation og omindredning. Samme aar markerer Kristiania arbeiderparti sin sociale magtstilling gjennom reisningen av den imponerende bygning *Folkets Hus*, hvis indvielse var en begivenhet i byen.

Det er en maalestok for omfanget av landets forretningsvirksomhet med Kristiania som knutepunkt, at Norges Banks seddelcirkulation i 1912 for første gang i bankens historie naar op i over 100 millioner kroner, samtidig med at Stortinget, som følge av at seddelbehovet er saa stort, at banken gjennom hele juni og juli overskrider sin seddelreserve, beslutter at tillate Norges Bank at utstede sedler til et beløp av 45 millioner kroner utover guldbeholdningen¹. I det hele tat kan det siges, at utviklingen navnlig i sidste halvpart av 1912 formet sig paa en maate, som gav løfte om en yderligere høikonjunktur i 1913 — en forutsætning som blev indfriet i det væsentlige, bl. a. gjennom den stadig voksende trafik av personer og gods ved byens jernbanestationer. Samtidig holder færdseilen overalt paa at sprænge alle tidligere rammer, ikke mindst ved havnen hvor kornsiloen, som blev færdig i 1912, staar som et av de mest imponerende vidnesbyrd om den nye tid. I 1913 blir havnen utvidet med nye kaistrækninger, bl. a. langs østsiden av Piperviken og ved Grønlien, bygget efter helt moderne principer og utstyrt med de arrangements, som tiden kræver i retning av jernbanespor, varekur og elektriske heisekraner. Alt dette hænger naturlig sammen med den avgjort gunstige utvikling i det internationale fragtmarked i disse aar — navnlig i 1911 og 1912 og første halvpart av 1913 — som paa den ene side skapte en sterk stigning i skibsbygningspriserne, men paa den anden side ikke avholdt Kristiania fra at utvide sin tonnasje ganske betydelig. I alt steg antallet av Kristianiafartøier i tre-aarsperioden 1911—13 fra 398 til 438 og drægtigheten fra

¹ Tidligere 35 millioner kroner efter loven av 1892.

458 000 til 505 000 bruttotons, hvorav vel 457 000 falder paa dampskibene¹. Det er tal, som fortjener at erindres ikke bare rent statistisk som bakgrund for den udvikling av byens skibsfart, som vi skal komme nærmere tilbage til i forbindelse med omtalen av krigsaarene, men ogsaa fordi de nærmeste aar forut for verdenskrigen er noget av en opspurt fra Kristianias side paa skibsfartsnæringens omraade henimot erobringen av den førerstilling, som byen snart skulde komme til at indta ogsaa inden denne nærings-

*Amandus Schibsted.
Efter fotografi.*

gren. Som et særlig tiltak fra disse aar daterer sig grundleggelsen av Den norske Amerika-linje, som uten at kunne betegnes som noget Kristiania-foretagende — hvad det aldrig var tilsettet den skulde være — allikevel direkte og indirekte kom til at bli knyttet sterkere til Kristiania end til nogen anden by i landet.

Arbeidet for grundleggelsen av en norsk Amerikalinje var — som vi har gjort opmerksom paa i det foregaaende — fort et betydelig skridt fremover, da det foreløbig maatte lægges ned paa grund av begivenheterne i 1905. I løpet av de nærmeste to aar blev der arbeidet videre med planen og vaaren 1908 blev det bestemt, at der, naar sommeren var over, skulde sendes ut indbydelse til tegning i den nye

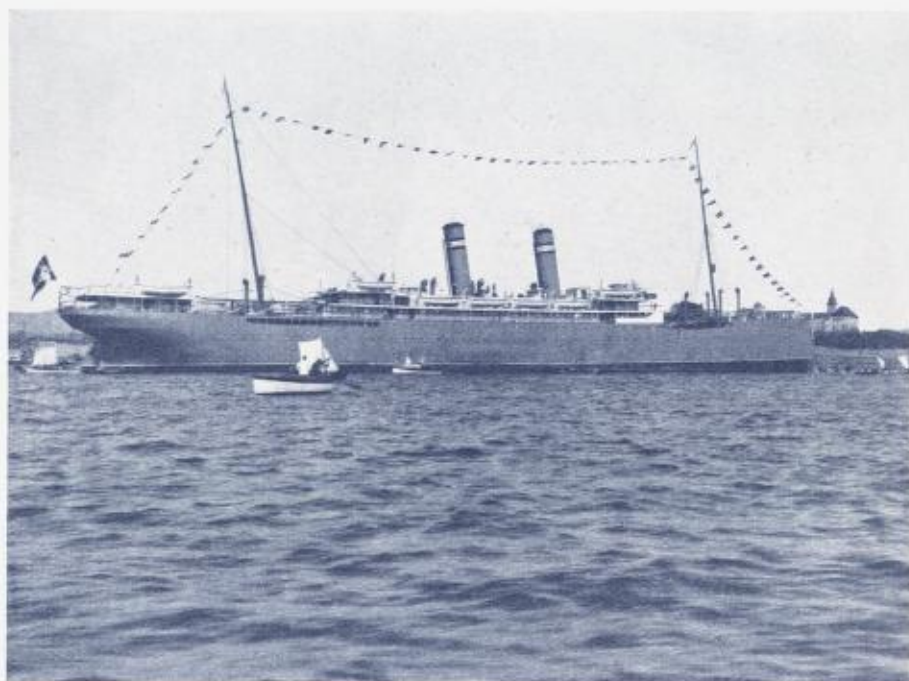
linje. Før man kunde naa saa langt, blev planen krydset fra dansk side ved projektet om den saakaldte *Birmalinje* som fik tilslutning av en del indflydelsesrike mænd inden Kristiania forretningsverden. Deteringen overdrivelse at betegne denne plan som 1908-sommerens store sensation, og det vil endnu være i frisk erindring, hvorledes der meget snart opstod en voldsom pressekampagne for og imot hvert av de to projekter. Selv helt

¹ Som motsætning kan nævnes, at saavel antallet som draegtigheten av motorfartøier hjemmehørende i Kristiania ved utgangen av 1913 endnu var høist ubetydelig (ifalt 12 paa tils. 579 bruttotons), mens antallet av seilskibe gaar ned fra 55 til 49 og draegtigheten fra 63 810 til 50 212 bruttotons.

A A P N I N G E N A V A M E R I K A L I N J E N

utenforstaaende blev revet med, og det er rigtig, naar en samtidig korrespondent skriver, at man neppe kunde møte hverandre uten at faa sig forelagt spørsmaalet om man var Birma-mand eller holdt paa en norsk Amerikalinje. Det ligger utenfor rammen av denne fremstilling at komme nærmere ind paa de forhold, som førte til at Birmaplanen tilslut maatte opgives; men det er almindelig kjendt at grundstøtet mot den blev ført fra svensk side, og at projektet kan betragtes som kondemnert i begyndelsen av 1909. Fra

*-Kristianiafford-s avgang juni 1913.
Efter fotografi.*

nu av var planen om Den norske Amerikalinje den eneste som stod paa dagsordenen, og vaaren 1910 blev selskapet offisielt grundlagt. Derefter blev der i løpet av de følgende to aar truffet de nødvendige skridt til at faa linjen igang, og i 1913 aapnet Den norske Amerikalinje sin virksomhet med de to baater *Kristianiafford* og *Bergensfford* — en begivenhet, hvis betydning først blev helt indlysende gjennom de erfaringer Norge og dets hovedstad skulde komme til at høste gjennom verdenskrigen¹.

¹ *Kristianiafford* avgik paa sin første tur herfra til New York 4. juni 1913; *Bergensfford* aapnet ruten med avgang fra Bergen til New York 27. september s. a. Til Kristiania kom skibet første gang 24. oktober 1913.

Alt dette er allikevel bare den ene — nærmest praktiske — side av Kristianias bestræbelser for at erobre sig en ledende stilling inden landets sjøfartsnæring. Den anden side er byens maalbevisste arbeide for en fagmæssig utvikling av sjøfartsnæringen, som har noget av et gjennombrud i tiden mellem unionsopløsningen og utbruddet av verdenskrigen — eller

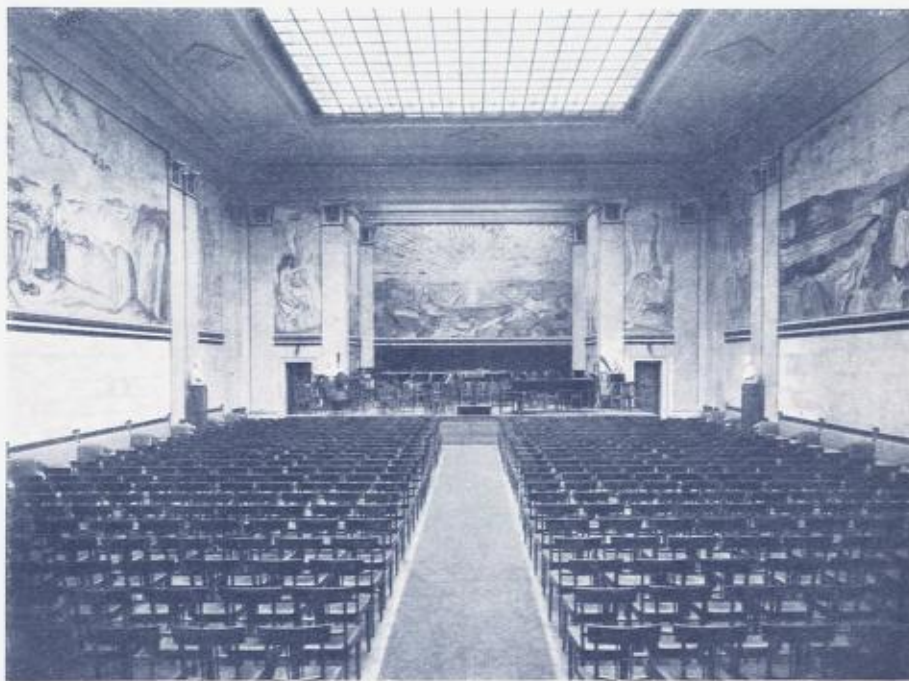

W. C. Brøgger.
Efter maleri av Chr. Krogh.

med andre ord, samtidig med de store havneutvidelser og aapningen av de oversjøiske linjer. Som det imponerende resultat av dette arbeide staar forlængst oppe paa det gamle *Aasberget* paa Ekeberg den prægtige *Sjømandsskole*, som med rette er en av byens seværdigheter. De nærmere enkeltheter ved bygverket og dets historie er saa indgaaende behandlet i specialverket *Kristiania og Skibsfarten*, at det er overflødig at gaa ind paa enkeltheter. Det faar være tilstrækkelig at nævne at selve Ekebergprosjektet daterer sig fra 1903, men at komiteen først tok avgjort standpunkt til det i 1910, mens kommunal bevilgning til virkeliggjørelsen av planen blev git vaaren 1913. Et ikke mindre typisk vidnesbyrd om byens

stadig livligere forretningsvirksomhet er den omfattende utvidelse av Børsbygningen (1909—11), som forholdsvis snart skulde vise sig at være foretat akkurat i rette tid. Kort sagt, Kristiania lægger i disse aar for dagen et omfattende initiativ privat og offentlig, samtidig med at byen ved begivenheter som Roosevelts besøk vaaren 1910 — dagen efter Bjørnsons begravelse — og Roald Amundsen og hans kameraters hjemkomst fra Sydpolen i 1912, saavel som gjennom mindefestligheter som

Aulaen.
Efter fotografi.

hundreaars-jubilæet for Selskapet for Norges Vel i 1909, Universitetets hundreaars-jubilæum i 1911 og Studentersamfundets hundreaars-jubilæum i 1913 gang paa gang markerer sin stilling som hovedstad paa en maate som fanger hele landets opmerksomhet. Fremfor alt gjælder dette Universitetsjubilæet, hvis betydning fra et specielt Kristiania-synspunkt set navnlig knytter sig til bygningen av *Den nye aula*, som i første række skyldes redaktør Amandus Schibsteds og doktor Johan Schweigaards initiativ, og som straks erobret sig en plads som den mest stilfulde forsamlingsaal i byen. Endelig maa nævnes det lokale jubilæum av 1912 som knytter sig til hundreaaret for oprettelsen av *Selskapet for Christiania*

Byes Vel, hvis bramfri arbeide ut gjennom det nittende aarhundrede for at holde interessen for Kristiania levende er et av de mest sympatiske mindeblade i byens historie.¹

Midt i denne omfattende utvikling gik byen kommunalt set til en reform, som var skikket til at styrke den baade administrativt og økonomisk. Allerede i 1896 var der som et led i venstres arbeide for at styrke for-

*Pepervikens kirke.
Efter fotografi.*

av magistratsekretær-stillingen fra en forholdsvis ubetydelig bipost til en stilling av betydning for kommunestyrets medlemmer under deres arbeide for at sette sig ind i byens anliggender. Nu blev denne utvikling ført et skridt videre ved at der i 1907 blev lagt frem en komite-indstilling, som i hovedsaken gik ut paa at skaffe byen en kommunalforvaltning i overensstemmelse med utviklingens krav². Formelt og reelt gav indstillingen uttryk for en flertalsopfatning og en mindretalsopfatning og efter en utførlig debat i bystyret 17. oktober 1907 blev flertalsindstillingen vedtatt. Den gik i hovedsaken ut paa, at hele den finansielle side ved kommunens virksomhet skulde samles hos førsteborgermesteren, som skulde ha at avgi er-

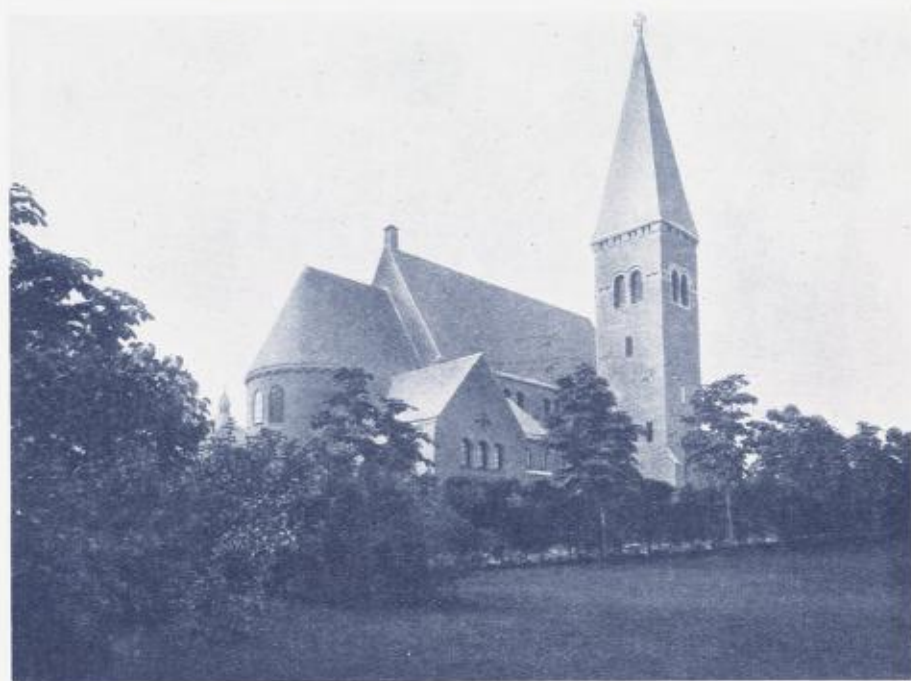
klæring om alle bevilgningssaker og andre saker av økonomisk betydning for kommunen, selv om de er forberedt av en av de andre avdelinger inden magistraten. Videre gik beslutningen ut paa, at alle saker av teknisk art skulde samles i magistratens anden avdeling under ledelse av en

¹ Som en mere tilfeldig begivenhet fra disse aar, men allikevel som en sensationsaffære av rang, som satte byen paa ende og gav anledning til en svær utfart staar den svenske baron Cederstrøms 17 minutters flyvetur fra Etterstad over Hovedøen og tilbake igjen (14. oktbr. 1910) med det første aeroplan som er gaat op i Kristiania.

² Jfr. Jacob Høe: Formandskapets og magistratens gjoremaal efter loven og praksis i Kristiania. Utarbeidet vaaren 1906; offentliggjort 1907.

borgermester, som fortrinsvis skulde være en teknisk uddannet mand, uten at man dog ansaa det nødvendig at faa dette princip reglementsmaessig fastslaat. Endelig blev under magistratens tredje afdeling henlagt alle saker, som vedkom kirke-, skole- og sundhetsvaesenet og forskjellige borgerlige naeringer, for bare at naevne de vigtigste; derimot blev selve borgermesterstillingerne her som ved de to ovrige magistratsavdelinger opretholdt uforandret overensstemmende med den kgl. resolution av 29. juni 1894,

*Lovisenberg kirke.
Efter fotografi.*

hvorefter den tidligere borgermester fik titelen førsteborgermester og de to raadmænd titelen borgermestre¹. Til stillingen som førsteborgermester der var blit ledig vaaren 1907, da borgermester Christie blev byfoged i Kristiania, blev aaret efter utnævnt statsraad Sofus Arctander, som mødte i kommunestyret første gang 23. april 1908².

¹ For de naermere bestemmelser vedkommende forretningsordnen inden magistraten — jfr. kgl. resol. av 18. decbr. 1907 (citert i den komm. 25-aars beretn. 1887—1911, pag. 36 hvor ogsaa kildehenvisn. til debatten i kommunestyret.

² For detaljer — jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, sak no. 16, 1908; desuten Referater (s. a.) pag. 30—49.

Finansielt set kunde der, efter det opsving forholdene hadde tat, neppe tænkes noget heldigere tidspunkt for en reorganisering av kommunens økonomi under en speciel overledelse end det tidspunkt, da Arctander overtok sit embede. Virkningerne av krisen i 1899 var overvundet og fra aar til aar fulgte som resultat av den gunstige utvikling, som lot sig paavise inden alle omraader av byens næringsliv, ogsaa stadig rummeligere kaar for kommunen. I tre-aarsperioden 1909—11 stiger saaledes den antagne formue i byen med et rundt tal fra 381.5 til 415.1 millioner kroner og indtægten fra 112.1 til 125.7, mens den utlignede næringsskat øker fra vel 6.7 til 7.3 millioner¹. I løpet av 1912 viste ligningsoppgaverne en yderligere stigning i formue og indtægt til henholdsvis 455.3 og 136.2 millioner. Paa dette tidspunkt var det kommunen fra 1. januar 1913 gik over til selvangivelsessystemet, som straks bragte formue og indtægt, og dermed ogsaa den skatbare indtægt, betydelig op². Det var en reform av væsentlig betydning for byens fremtidige økonomi, da herved »adskillige misforhold i ansættelserne blev rettet, og mange, tildels betydelige formuer og indtægter, som man hadde forstaat at holde skjult for ligningsmyndighetene, blev bragt frem for dagens lys»³.

Gjennem alt dette blir aarene mellem unionsbruddet og jubilæumsaaret for Norges selvstændighet en sjelden betydningsfull periode i Kristianias historie, som paa alle omraader fører byen betydelig fremover, lokalt og nationalt set. Bare paa ét omraade er utviklingen skikket til at vække bekymring. Midt i den raske vekst i foretagsomheten med fortsat behov for øket arbeidskraft stagnerer byggevirksomheten mere og mere med den følge at det blir stadig værre at faa hus, og at leien drives opover fra aar til aar. Det er et spørsmal av saa indgripende betydning for byens liv, at det ganske naturligt tiltvinger sig opmerksomhet hos de kommunale myndigheter, og allerede før utbruddet av verdenskrigen er den linje delvis slaat ind paa, som skulde føre først til kommunal støtte av den private byggevirksomhet og derefter til at kommunen selv begyndte at bygge direkte. Det er en politik, som skulde bli det centrale spørsmal i byen gjennom en aarrække og som allerede av den grund har krav paa et eget kapitel.

¹ Antallet av skatydere steg fra 75 766 til 81 147.

² Skatteligningen 1913—14 (budgetaaret nu regnet fra 1. juli til 30. juni) viser følgende hovedsummer: Antat formue 626.8 mill., do. indtægt 172.9 mill., skatbar indtægt 89.5 mill. Antallet av skatydere beløp sig samtidig til 94 775.

³ Av Børsberetningen 1914, pag. 15.

KOMMUNEN OG BOLIGSPØRSMAALET

Motsætningen mellem hovedstadens betingelser for at skape eksistensmuligheter for en hurtig voksende befolkning og dens evne til at sikre denne befolkning rimelige boligforhold er — som vi oftere har pekt paa — ingen ny foreteelse i Kristianias historie i de sidste 100 aar. Erfaringerne fra den nye arbeidsdag, saaledes som vi skal komme nærmere tilbake til dem i det følgende, er ikke væsensforskjellige fra erfaringerne i de nærmeste aar omkring 1820 eller fra tiden mellem 1857 og 1877, da den begyndende industri la grunden til Kristianias utvikling i retning av arbeiderby i ordets moderne betydning. Byen staar til enhver tid i boliganarkiets tegn, med alle de tilfældigheter en slik tilstand fører med sig — i oppgangsperioder stilløse og usolide bygninger; i nedgangsperioder ingen boligbygning overhodet. Tiaarsperioden paa begge sider av 1900 fortæller det samme; men til gjengjæld finder der nu et gjennombrud sted i opfatningen av boligspørsmålet, som i praksis fører over i helt nye forhold¹.

Hovedaarsaken til dette gjennombrud er paa den ene side at søke i den stadig mere dyptgaaende sociale vurdering av de forskjellige spørsmål, som behersker tiden omkring aarhundreskiftet i motsætning til tidligere, og paa den anden side i ettervirkningerne av Kristiania-krisen i forbindelse med selve det social-økonomiske opdriftselement i byens historie efter 1905. Alt dette er faktorer, som nødvendigvis maa tages med ved bedømmelsen av boligspørsmålet i Kristiania i teori og praksis, saaledes som vi møter det ved indgangen til den nye arbeidsdag i pagt med en utvikling, som det her bare er mulig at skissere i hovedtrekkene.

Som vi har nævnt i det foregaaende, hadde det gamle høire aaret før systemskiftet i 1894 efter initiativ fra arbeiderhold tat det første effektive skritt i boligsaken ved at nedsætte den komite, hvis formand var

¹ Byen var dengang (1900) delt i 3 byggedistrikter: Vestre, Østre og Nordre distrikt, hvorav sidstnævnte blev ophævet i 1906 paa grund av den ringe byggevirksomhet i de nærmest foregaaende aar. — For enkeltheter (oplysning om bygningsdistrikternes grenser etc.) jfr. Kr.ania kommune 1887—1911, pag. 165 flg.

professor Holst. Dette tiltak hadde ført til de omfattende undersøkelser av boligforholdene inden de brede lag, som vi likeledes har redegjort for, og som hadde konstatert tilstedeværelsen av en bolignød av usedvanlige dimensioner. Det faldt i det nye venstrestyres lod at trække de første konsekvenser av komiteens arbeide ved overensstemmende med partiets program at søke at ta op boligsaken til praktisk løsning; men særlig langt naadde man som bekjendt ikke. Av de tre kompleks, som kommunestyret i 1896 bestemte sig for at bygge, kom det ene aldrig til utførelse, mens de to andre — Aakebergveien 50 og Dannevigveien 7 — blev færdige til indflytning henholdsvis høsten 1901 og vinteren 1902, eller med andre ord midt i den værste nedgangstid, efterat venstre paany var kommet i mindretal i kommunestyret. Det er forklarlig, selv om det ikke er undskyldelig, at der ved beslutningen om disse boliger, som blev fattet paa et tidspunkt, da man mindst av alt tænkte sig muligheten av overflod paa bekvemmeligheter og synkende husleie, ikke blev truffet nogen foranstaltninger med en slik eventualitet for øie, likesaa litt som der blev fiksert noget beløp til administration og vedlikehold av eiendommene eller til amortisation av byggekapitalen; men dermed fulgte ogsaa ganske naturlig, at eiendommene blev en avgjort skuffelse i nedgangsaarene, da det oftere hændte, at de i adskillig utstrækning blev staaende ledige i længere tid. Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at de private gaardspekulanter, som i nitti-aarene fortrinsvis hadde kastet sig over bygningen av kostbarere leiligheter, viste en yderligere svigtende interesse for produktionen av smaaboliger. Følgen var at antallet av smaaleiligheter gik jevnt nedover i de nærmeste aar efter 1905 i forhold til den samlede tilvekst av leiligheter — en utvikling, som i flere henseender rummet en saa alvorlig fare at den tilslut tvang kommunestyret til at gripe ind.

Spørsmålet blev aktuelt i 1910, da magistraten allerede saa tidlig som i forstningen av mars begyndte at indhente oplysninger om boligforholdene i byen saavel som om de muligheter, der var tilstede for at anvisse byggeselskaper formaalstjenlig kommunal grund. I løpet av april blev de svar, som var indløpet paa magistratens forespørsel, behandlet i formandskapet og 1. juni blev der til fremme av saken nedsat en komite, som fik i opdrag at utrede »hvad der fra kommunens side kan og bør gjøres for at forebygge den truende bolignød¹.« Som resultat av sit arbeide fremla komiteen, hvis formand var finansborgermester Arctander,

¹ Foruten denne komite blev der nedsat to andre komiteer, hvorav den ene fik i opdrag at utrede hvad der kunde gjøres fra kommunens side i retning av at oparbeide gater m. v. til fremme av nybygning, mens den anden komite skulde undersøke spørsmålet om en mulig revision av bygningsloven.

BOLIGBYGNINGEN I FORRIGE JOBBETID

i begynnelsen av 1911 en omfangsrik indstilling underbygget med en række værdifulde oplysninger av forskjellig slags, som altid vil gjøre den til en hovedkilde for det emne den handler om¹.

Efter indledningsvis at ha mindet om, at der i begynnelsen av 1890-aarene gjorde sig gjældende en boligmangel, som var mindst likesaa alvorlig for ikke at si endnu alvorligere end den komiteen konstaterede under sine undersøkelser av forholdene høsten 1910, gaar indstillingen

Graabeingårdene
Efter fotografi.

over til en kort omtale av byggevirksomheten i jobbetiden, og den maatte den hadde artet sig paa. Gjennemsnittlig blev der i aarene 1895—1900 anmeldt til opførelse ca. 1150 byggearbeider med over 2900 leiligheter til en aarlig middelutgift av 17 mill. kroner, mens der i hvert av de følgende fem aar blev anmeldt 850 byggearbeider med ikke mere end ca. 550 leiligheter til en middelutgift av omkring 9 mill. kroner. Det første skyldtes i overveiende grad den svære indflytning til byen i jobbetiden av de mange arbeidere, som paa forskjellig vis var knyttet til

¹ Aktstkt. Kr.a kommune, sak no. 29, 1911.

byggevirkksomheten; det siste var en likesaa ubestridelig følge av den stilstand i indflytningen som meldte sig i kriseaaret 1899, og som i aarene 1900—1904 blev fulgt av en utflytning paa tilsammen 24000 mennesker.

I løpet av perioden 1905—09 blev der anmeldt til opførelse ca. 800 byggearbeider med 428 leiligheter til en aarlig utgift av 6 mill. kroner, men samtidig var det paatagelig, navnlig fra 1908, at indflytningen atter var i vekst. Følgerne lot ikke vente paa sig. Ved utgangen av 1910 var ikke alene de leiligheter som var bebodd ved slutten av jobbetiden (48000), paany optat, men der var i aarenes løp kommet til 5000, som det samme var tilfældet med. Mot slutten av 1910 var der desuten begyndt at løpe ind byggeanmeldelser i større utstrækning end tidligere, og alt tydet paa, at man nu stod overfor tider som i likhet med nitti-aarene vilde føre til en indvandring av smaakaarsfolk, der vilde gjøre det trangt om hus. Eller som komiteen uttrykker det: »Der kan *for en tid*¹ bli sporsmaal om en ekstraordinær bolignød for en ikke liten del av byens befolkning, hvorvel det maa antages, at indflytningen den første tid for nogen del vil bestaa av enslige personer.«

Indtil dette punkt kan det siges, at ledighetsprocenten av leiligheter hadde bevæget sig indenfor en kurve, som i løpet av de siste tyve aar hadde git et interessant og tildels foruroligende billede av utviklingen baade i oppgangs- og nedgangstiden. Fra en ledighetsprocent paa 1.88 i 1889 var man i 1895 naadd op i 3.31 — omtrent normalen — og derfra ned igjen helt til 1.05 ved utgangen av 1898. Senere hadde stagnationsperioden drevet ledighetsprocenten opover, indtil den i 1904 naadd rekordtallet 10.2; saa sank den igjen gradvis under indflydelse av de bedre konjunkturer, indtil den i 1909 var nede i 1.9 pct. Det oplyses uttrykkelig i indstillingen, at denne statistikk ikke er specificert for smaaleiligheternes vedkommende, og at den saaledes ikke uten videre lar sig anvende paa dem, men stort set anser komiteen sig berettiget til at hævde, at den lave husleie i nedgangstiden er kommet de mindre leiligheter og i det hele smaaleilighetene til gode i likesaa stor utstrækning som de større. Forholdet belyses bedst ved at der ved utgangen av 1910 praktisk talt ikke var nogen leilighet at opdrive blandt bekvemmeligheter paa flere værelser i de kostbare strøk av byen; derimot var der endnu forholdsvis godt om hus for arbeiderstrokenes vedkommende og i det hele tat, hvor det gjaldt mindre leiligheter; saaledes var ledighetsprocenten i Oslo (Gamlebyen) vinteren 1910 oppe i over 7 paa et tidspunkt den gjennomsnittlig blev fiksert til 1.7; og selv om dette forhold efter komiteens opfatning delvis kunde tilskrives »mængden av gamle, mindre gode hus i denne bydel,« var man ikke i tvil

¹ Uthævelsen av komiteen.

om, at gaardeierne som regel hadde hat et meget daarlig, om overhodet noget utbytte av sine penger i nedgangsaarene — spesielt for smaagaardenes vedkommende.

Som forholdene nu stillet sig, var der ingen grund til at imøtase nogen større økonomisk fordel av en eventuel boligbygning, bl. a. av den grund, at arbeids- og materialpriser stod betydelig høiere omkring 1910 end tilfældet var i begyndelsen av nittiaarene, for ikke at tale om at opførelsen, ikke mindst av smaaboliger, blev fordyret ved de økede krav fra helse-raadet, bygningskommissionen og vand- og kloakvæsenet og i det hele ved bestemmelserne i bygningsloven. Komiteen konstaterer med tilfredshet, at der har fundet en betydelig fremgang sted i boligforholdene i de femten aar, som er gaat siden professor Holsts undersøkelser, selvom der »vistnok endnu findes adskillige rønner og sundhetsskadelige boliger;« men med den mulighet for øie, at den nye byggevirksomhet kan føre til likesaa kritiske tilstande for smaakaarsfolk som tilfældet var i perioden 1889—92 og i det enkelte aar 1898, finder komiteen endnu engang at burde præcisere, at der »likesom da nu visselig er foie til alvorlig at overveie hvad der fra kommunens side kan gjøres for at forebygge bolig-nød.« Men ikke det alene; det gjælder ogsaa at overveie, hvilke forholds-regler der bør gripes til for »varig at motarbeide den ulykkebringende mangel paa stabilitet og regelmæssighet i tilveiebringelsen av livets store fornødenhet: boliger for familier og enkeltpersoner.«

Efter saaledes at ha slaat fast i princippet, at kommunestyret likefrem er moralsk forpligtet til at ta sig av boligsaken, gaar komiteen over til en nærmere drøftelse av de forskjellige maater den bedst kan løses paa, samtidig med at den deler sig i et flertal og et mindretal. Som det første alternativ behandles spørsmålet om »hvorvidt husnøden bør søkes av-hjulpes ved at kommunen selv overtar at bygge, utleie eller sælge hus.« Denne tanke avvises av komiteens flertal under henvisning til de er-faringer man sitter inde med fra kommunens tidligere byggevirksomhet — arbeiderboligerne i Aakebergveien og Dannevigveien — som har ført kommunen op i utgifter til et beløp av » $\frac{2}{3}$ mill. kroner, som aldrig vil komme til at svare de av kommunen erlagte renter av kapitalen og endnu mindre vil kunne amortisere eller nedskrive værdien, eftersom husene ældes.« Noget lignende vil bli tilfældet, hvis man fortsætter efter samme linje. Med »den aarlige befolkningsvekst, der for tiden (1910) beregnes til 700 familier,« vilde det antagelig koste ca. 2 mill. kroner om aaret at skaffe det tilstrækkelige antal 1-værelses leiligheter med kjøkken, sam-tidig med at leien ikke kunde sættes lavere end 20 kroner maaneden, hvis kommunen skulde ha nogen rimelig garanti for dækning av sine omkost-ninger. Omvendt gjorde mindretallet gjældende, at situationen nu hadde

tilspidset sig derhen, »at enten byggetrafikken nu tar opsving eller den fremdeles blir staaende i stampe en tid, saa maa der skaffes mere hus«. Der er ingen vei forbi. *Kommunen maa selv bygge huser til utleie*¹.

Komiteens indstilling, som kom til behandling i kommunestyret 23. februar 1911, gav anledning til en overordentlig indgaaende debat, som strakte sig gjennem hele fire møter. Den godtgjorde at der i repræsentantskapet som i formandskapet hersket den grundopfatning, at der var bolig-

*Sofus Arctander
Efter fotografi.*

nød, eller ialfald boligmangel tilstede og at det derfor var nødvendig at der blev foretat effektive skridt for at raade bod paa forholdene. Spørsmålet var bare, hvorledes det bedst skulde ske.

Fra deres side, som mente, at kommunen ikke burde engagere sig direkte, blev der i hovedsaken hævdet følgende:

Vi er alle enige i, at boligsaken i øieblikket er av stor betydning, og ved at alle partier har sat den op paa sine respektive valgprogrammer har vi allesammen vist ærlig vilje til at ta op spørsmålet til fyldig behandling i den hensigt at skape en bedring i forholdene. Med de erfaringer, som vi sitter inde med fra kommunens byggevirkosomhet i slutten av 1890-aarene, og som like til de aller

siste aar gaar ut paa, at vedkommende bygninger — Aakebergveien 50 og Dannevigveien 7 — ikke har været istand til at skaffe en netto-dækning paa mere end 2 procent av de penger kommunen svarer en $4\frac{1}{4}$ å $4\frac{1}{2}$ procent av, kan vi ikke gaa med paa at anbefale yderligere bygge-eksperimenter fra kommunens side. Kommunen kan av mange grunde ikke bygge saa hurtig som de private, fordi selve det kommunale apparat opererer langsommere, og dernæst fordi kommunen er grundigere og mere omhyggelig i selve utførelsen av arbeidet. Av

¹ Uthævet i indstillingen, pag. 23 (sak no. 29, 1911).

samme grund blir ogsaa arbeidet avgjort dyrere — for ikke at tale om, at der ogsaa maa tages skyldig hensyn til erfaringerne i nedgangstiden og den situation vi staar i for nærværende. Nedgangstiden utelukket selvsagt enhver nybygning fra kommunens side av den enkle grund, at det var helt overflødig at bygge i en periode, da tusenvis av folk flyttet ut av byen hvert eneste aar, og selv de kommunale boliger i Aakebergveien og Dannevigveien jo viste et stort antal tomme leiligheter. Under slike forhold er det naturligvis ogsaa ulønnende at bygge i det store hele tat, og her er grunden til at den private byggevirksomhet stoppet op. Det at være huseier var nemlig en tvilsom fornøielse i disse aar, da prisen paa almindelige leiligheter sank fra 25 til 50 procent, og tapet for folk, som hadde penger i gaarder her i byen, løp op i millioner. Vistnok har der — som det med rette er pekt paa ved flere anledninger — fundet en ganske livlig indflytning sted i løpet av de senere aar, men nogen større byggevirksomhet har allikevel ikke indtraadt, bl. a. paa grund av det trægghetsmoment, som lar sig paavise i disse forhold, nemlig at der altid gaar en viss tid hen, før leien atter kommer op i «normal» høide, og tilstrækkelig til dækning av renter og amortisering etc. av byggekapitalen; hertil kommer ogsaa den ting at baade materialer og arbeidsløn er steget ganske betydelig siden siste høikonjunktur, og endelig for det tredje at den nye bygningslov for Kristiania av 1899 har fordyret bygge-omkostningerne i en utstrækning, som ingen kan benegte, ogsaa hvor det gjelder arbeiderboliger og leiegaarder med mindre leiligheter. Summen av alt dette er at byggevirksomhet, saavel som al anden praktisk virksomhet, er betinget av at den er rentabel, og det er den i dette øieblik¹ alene for vestkantens vedkommende. Resultatet er da ogsaa, at der allerede kan spores endel byggevirksomhet paa den kant av byen, mens byggevirksomheten paa østkanten praktisk talt endnu ligger helt nede.

Det fremstiller sig under disse omstændigheter for flertallet inden de borgerlige partier som det eneste naturlige og ved siden derav økonomisk forsvarlige at kommunen ikke gaar lenger end til at støtte den private byggevirksomhet dels ved avstaaelse av grund, dels ved subsidier og andre lettelser. Hvad spørsmålet grund angaar, er det tilstrækkelig at nævne at der indenfor Kristiania bys grænser for øieblikket ligger et kommunalt areal paa ca. 440 maal, som endnu ikke er optat, og umiddelbart utenfor bygrænsen og for en overveiende del i byggebeltet et lignende areal paa 12—1300 maal. Selvsagt er ikke hele dette areal ideelt som byggegrund betragtet, men det kan allikevel utnyttes i betydelig utstrækning, navnlig naar der blir anlagt de nødvendige kommunikationer,

¹ Aarsskiftet 1910—1911.

og det er en kjendsgjærning, at der er behov for disse arealer. Bare i løpet av høsten og vinteren (1910—11) er der kommet ind til magistraten henvendelser fra 9 forskjellige hold om overdragelse av kommunal grund og om kommunal bistand til opnaaelse av kredit for byggeforetagender. Slike former for kommunal støtte av byggevirksomhet har vist sig gavnlige paa flere steder i utlandet — eksempelvis i Kjøbenhavn og London — og der er ingen tvil om, at den ogsaa vil vise sig fordelagtig hos os. Men forutsætningen er naturligvis, at kommunen betinger sig gode og solide hus, og samtidig garanti for, at ikke leien skrues op til urimelig høide, enten bygningen er bestemt til bruk for arbeiderklassen eller middelklassen. Flertallet er villig til at støtte denne byggevirksomhet med en garanti paa indtil 85 procent; men længer anser vi det heller ikke tilraadelig at gaa av hensyn til den risiko kommunen løper, og som vi mener der er al opfordring til at ta hensyn til.

Fra socialistisk hold blev der overfor disse synsmaater i det væsentlige hævdet følgende:

Den situation, som nu foreligger i boligsaken, er av en saa ekstraordinær karakter, at den alene kan raades bod paa ved ekstraordinære forholdsregler. Her er kommunen den eneste, som er istand til at gripe ind effektivt med en byggepolitikk i overensstemmelse med kommunens tarv, mens der ikke er nogen betryggende garanti for en varig bedring av forholdene ved hjælp av privat byggeselskap-virksomhet, selv om den støttes med kommunal grund og kommunale pengemidler. Hvad det første angaar, mener vi det er uforsvarlig at sælge nogensomhelst del av kommunal grund, da det gjentagne ganger har bekræftet sig, at kommunen trenger saart alt hvad den eier av grundarealer, og hvad det andet alternativ angaar — som i parentes sagt er det centrale i komiteens flertalsindstilling — er selv den garanti av indtil 85 procent, som er bragt i forslag, ikke istand til at sætte fart i byggevirksomheten. Det er i saa henseende tilstrækkelig at henvise til uttalelser fra folk hvis interesse for byggeselskap-virksomheten er utvilsom, og som allesammen gaar i retning av, at der ikke vil være synderlig hjelp i den garanti, som er stillet i utsigt.

Etpar faktiske enkeltheter er her av interesse. Der blev i løpet av 1910 ført op i alt 18 hus, hvorav 10 eneboliger, med husrum for 500 mennesker, samtidig med at befolkningen øket med omkring 5000. I januar iaar (1911) blev der anmeldt til opførelse 2 hus — det ene en enebolig, det andet en leiegaard — en litet lovende begyndelse i en tid, da indflytningen viser fortsat fremgang. Forholdet viser ihvertfald, at byen ikke har tid til at vente paa det saakaldte private initiativ, som i virkeligheten først vil melde sig, naar forholdene har utviklet sig saa langt, at det at bygge er blit en fin spekulationsforretning. Det haster, bl. a. av den

grund, at en eventuel boligmangel i Kristiania vil holde arbeidere borte fra byen, hvilket igjen vil føre til, at en hel del arbeider, som ellers kunde utføres i hovedstaden og komme dens næringsliv tilgode, isteden maa utføres dels utenbys, dels i utlandet. Det er en skyggeside ved bolignøden, som fortjener at overveies ikke minst av de partier, som saa at si officielt representerer næringslivets interesser. En anden fare, som det ogsaa gjælder at raade bod paa før det er for sent, er den overbefolkning av leiligheter, som allerede er i rask utvikling, selv om det kan bevises statistisk og paa anden maate, at forholdene ikke er saa uhyrlige som de var, da professor Holst i sin tid anstillet sine undersøkelser. Allikevel er det ingen overdrivelse at hævde, at der ogsaa nu (1911) er en mængde leiligheter, som er fuldt optat, for ikke at si overfyldt, og som i virkeligheten aldrig burde gjøre tjeneste som menneskebolig. Følgen av denne overbefolkning kommer tilsyne paa en karakteristisk maate i avisernes annoncespalter om logi for enslige personer. De var fulde av slike tilbud — og av hvilken grund? Fordi de oprindelige leiere, som alle sammen var smaakaarsfolk, er nødt til at ta enslige personer i logi som hjelp til dækning av en husleie, som bevæger sig opover med en foruroligende hurtighet. Idag er stillingen den, at der staa hundrevis av folk paa ekspektanselisten til en eventuel leilighet i de kommunale boliger, som har været kritisert saa sterkt; samtidig har kommunen været nødt til at sætte istand rønner, som sundhetskommisjonen tidligere har karakterisert som ubeboelige, fordi man simpelthen ikke kunde la folk ligge paa gaten. Sundhetskommisjonen har tat sine forbehold og gjort gjældende, at disse ekstraordinære foranstaltninger maatte bli av kort varighet. Men foreløbig er forholdene slik, at ingen kan si, naar der vil indtræde en bedring, som tillater at de ophæves. Der er snarere meget som taler for, at nødtilstanden vil bli langvarig, og at det ikke vil la sig gjøre, som det har været antydnet fra enkelte hold, at bringe i anvendelse midlertidige foranstaltninger, som skal ophæves, naar nødtilstanden er over¹. Dermed er det ikke sagt, at vi gjør os nogen særlige illusioner med hensyn til den boligbygning, som vi kræver indledet fra kommunens side; vi forlanger den alene fordi der ikke er nogen anden vei at gaa.

En kommunal boligbygning i den utstrækning, forholdene utvilsomt kræver, ligger over vor økonomiske evne, men det at bygge 200—300—400—1000 leiligheter, eller hvor langt man nu vil gaa, det er ialfald et positivt skridt som skaffer 1000 eller 5000 mennesker boliger. Det er paa det rene, at de kommunale byggekomplekser i Aakebergveien og Dannevigveien ikke har svaret til forventningerne; men de omstændigheter,

¹ Sigter til et forslag av borgermester Aretander i formandskapet om at bevillge 150—200000 kroner til bygning av barakker paa Etterstad og rive dem igjen, naar bolignøden var over.

som har ført til dette resultat, er delvis av en saa tilfældig karakter, at de ikke kan anføres som bevis mot kommunal boligbygning i almindelighet. Baade den bevilgende myndighet og de autoriteter, som vil ha at føre opsyn med utførelsen av eventuelle kommunale byggeforetagender, vil forhaabentlig ha lært noget av feilgrepene fra dengang, og der er absolut ingen grund til at gjøre dem om igjen. Det er riktig, naar det siges, at kommunen ikke kan konkurrere med den private byggherre, som alene opererer i spekulationsøiemed; men fordi han bygger fort og billig, bygger han som regel ogsaa daarlig, mens det kommunen bygger er ført op med fremtiden for øie og derfor solid. Det er allikevel ikke tvilsomt, at disse bygninger kan føres op slik, at de kan forrentes mot en rimelig husleie og samtidig tilfredsstillende rimelige krav. Hensigten med den kommunale boligbygning er nemlig ikke den at den skal ha karakteren av veldædighet. Det er tvertimot en foretagsomhet av helt forretningsmessig karakter, som bestaar i at kommunen skaffer hus til dem som kan betale for hus, og det er en likefrem falliterklæring fra det borgerlige samfunns side, hvis det ikke magter at løse denne oppgave.

Slutresultatet av disse debatter, hvis hovedargumenter vi her har citert for flertallets og mindretallets vedkommende, blev, som bekjendt, at kommunestyret i principet avviste spørsmålet om kommunal boligbygning undtagen for logihuses vedkommende¹. Til gjengjæld besluttet man, overensstemmende med komiteflertallets indstilling, at støtte den private byggevirksomhet gjennom forskjellige foranstaltninger — for det første ved at kommunen paa rimelige vilkaar avhænder kommunale arealer til byggeselskaper, som er dannet med det formaal for øie at føre op hus for arbeider- og middelklassen; for det andet ved at indrømme laan til slike foretagender paa indtil 85 procent av samtlige utgifter ved »grundens tildannelse og bebyggelse» mot første prioritets pant i den færdige gaard, og endelig for det tredje ved at nedsætte forskjellige utgifter — eksempelvis opmaalings- og bygningsgebyrerne til kommunen — og yde forlænget henstand med at erlægge refusion for oparbeidelse av gate. Videre blev det besluttet, at der skulde opføres paa det ekstraordinære budjet et passende beløp, som skulde anvendes til gateoparbeidelser med kloak-, vand- og lysledninger for derigjennem at fremme nybygningen av hus, særlig for arbeider- og middelklassens vedkommende. Endelig blev magistrat og formandskap anmodet om snarest mulig at foranledige

¹ Her blev der enstemmig fattet beslutning om at henstille til magistrat og formandskap om -at la utarbeide tegninger og omkostningsoverslag for 1 eller 2 tarvelige, men gode logi-hus til utleie for enslige arbeidere og arbeidssker ledsaget av en plan for disses drift, beregnet paa at leieinntægten dækker alle utgifter.»

bygningssloven revidert i den hensigt at gjøre det økonomisk lettere at bygge og indrede hus¹.

Alt dette betegner et saa væsentlig skridt fremover i boligsaken fra kommunens side, at det bare er et tidsspørsmål, naar man vilde bli nødt til at ta det næste. Det skedde vaaren 1911, da formandskapet i møte 22. mars opnævnte det boligtilsyn som midtsommer 1918 offisielt blev kaldt *Kristiania kommunale boligraad*. Som boligtilsynets første for-

mand blev valgt høiesteretsadvokat Gustav Heiberg, som ved sin energi og sit kjendskap til forholdene, saavel som til bolig-spørsmålets teoretiske side hadde væsentlige betingelser for at fylde denne stilling paa en fremtrædende maate. Som det første utslag av hans initiativ forelaa sommeren 1912 en skrivelse fra ham til boligtilsynet som i hovedsaken gik ut paa, at der skulde foretas en undersøkelse av boligforholdene i Kristiania inden de mindre bemidlede klasser av befolkningen i likhet med den som blev foretat i midten av nitti-aarene. Efterat de nødvendige forberedelser av økonomisk og teknisk art var i orden, blev det praktiske arbeide sat igang under ledelse av Kommunens statistiske kontor. Selve under-

*Gustav Heiberg.
Efter fotografi.*

søkelsen, som strakte sig over et tidsrum av otte maaneder, regnet fra september 1913, men som for det overveiende antal leiligheters vedkommende var avsluttet inden nytaar 1914, omfattet ikke mindre end 10322 av de 33667 en- og to-rumsleiligheter, som dengang fandtes i byen².

¹ For et samlet resumé av disse beslutninger, som blev vedtat av kommunestyret i møte 23. februar og 2., 9 og 10. mars 1911 overensstemmende med boligkomiteens indstilling av 19. decbr. 1910 — jfr. Harald Hals: *Ti aars boligarbeide i Kr.a. nla*, pag. 16 flg.

² For detaljer — jfr. *Befolkningsforholdene i smaa leiligheter i Kristiania 1913—14*. Utgitt av Kommunens statistiske kontor — Overordentlig instruktiv ved sin fylde av opplysninger, sammenligninger og statistiske tabeller.

I motsætning til undersøkelserne i 1895, som bare omfattet specielle gater og desuten alene tok sikte paa arbeiderstandens boligforhold, omfattet undersøkelsen av 1913 — som vi allerede har antydnet — alle smaa-leiligheter, ogsaa dem som blev bebodd av samfundsklasser utenfor den egentlige arbeiderstand. Paa denne maate kom det materiale, som blev lagt tilrette i 1914, til at gi et mere fyldig og alsidig billede av boligforholdene i byen end det man hadde faat i 1895. Men stort set var indtrykket det samme; trods en paatagelig fremgang i de forløbne nitten aar i retning av rummeligere boligforhold, var der fremdeles en sterkt fremherskende overbefolkning, navnlig for 1-rums leiligheternes vedkommende, samtidig med at disse rum gjennomgaaende var helt uforvarselige fra et sundhetsstandpunkt set — et forhold, som beboerne i en række tilfælde fik lide for, og som særlig gik ut over barnene. De forskjellige bydele hadde her ikke noget at la hverandre høre. Fra Kampen og Grønland som fra Frogner og Fagerborg lyder de samme nedslaaende beretninger om ildelugtende og fugtige rum med elendige lysforhold og gisne dører og vinduer. Som helhet gjælder det, at overbefolkningen er størst blandt leilighetene paa 1 rum og kjøkken, samtidig med at overbefolkningen i og for sig »i høi grad skyldes barneantallet«¹. Følgen derav er igjen at barnene i første række blir de lidende. Paa den anden side virker det store antal barn regulerende paa tilgangen av logerende, og det er derfor ingen tilfældighet, at østkanten, som er det strøk av byen, hvor statistiken viser flest barn, ogsaa var det strøk hvor der var færrest logerende.

Gjennemsnitlig var leien for disse leiligheter 98 kroner om aaret og for to-rums leiligheter med kjøkken 104 kroner; men samtidig var der adskillig forskjel paa leien for kjelder-, etage- og kvistleiligheter. De første var selvsagt de billigste, derefter kom kvistleilighetene. Dyrest var etage-leilighetene, om end ikke i den utstrækning man skulde ha ventet i forhold til leien for kjelder- og kvistleiligheter, hvilket igjen vil si, at disse leiligheter stod i høiere pris end leien i og for sig gav indtrykk av. Kort sagt, undersøkelsen godtgjorde fuldt ut hvad den i første række tok sikte paa — nemlig at føre bevis for, at boligforholdene i Kristiania i de nærmeste aar efter 1910 var av den art, at de krævet et positivt tiltak fra kommunens side. Forsaavidt har denne redegjørelse sin betydningsfulde plads i byens historie, samtidig med at de opplysninger, den la tilrette med hensyn til forskjellige svakheter ved smaa-leilighetene i Kristiania og de forhold smaakaars-folk levet under, fik sin betydning for den boligbygning, som vi har hørt snart skulde bli det store hovedspørsmål inden kommunen.

¹ Barneprocenten i disse leiligheter (typen paa smaa-folks-leiligheter) var paa den tid 38.14 (under 15 aar).

DE FØRSTE BYGGEKOMPLEKSER

Det første private byggeselskap, som fik nyde godt av den kommunale beslutning om garanti for pantelaan, var *Sagene byggekompleks*. Det blev bygget for regning av Kristiania Byggeselskap for smaaleiligheter, som ved en formandskapsbeslutning av 16. august 1911 fik sig overladt et kommunalt areal paa ca. 18560 m² mellem Thurmanns, Stockfleths, Pontoppidans og Uelandsgate for en samlet pris av 50000 kroner¹. Aaret efter fik samme selskap overladt til byggegrund et nyt kommunalt areal mellem

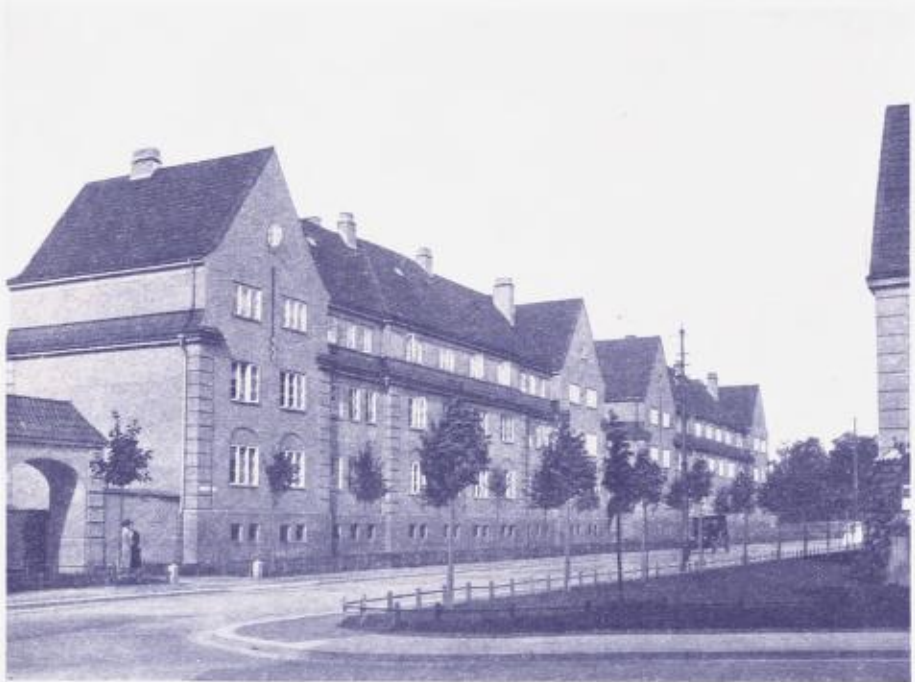

*Fra Tøienkomplekset.
Efter fotografi.*

Pontoppidans, Uelands, Kjerschows og Stockfleths gate — denne gang paa 11500 m² for en pris av 30000 kroner. I begge tilfælde fik selskapet en garanti paa 85 pct. for de foretagender, som var planlagt og som var beregnet paa henholdsvis 300 og 200 leiligheter til en samlet pris av henholdsvis 900000 og 670000 kroner pr. kompleks. Planen for begge kvarterer blev utført av arkitekt Kr. Rivertz, efter hvem hele anlægget populært benævnes Det Rivertzske kompleks. De to næste garantier fra

¹ For detaljer jfr. Harald Hals: Ti aars boligarbeide i Kristiania, som i hovedsaken ligger til grund for de faktiske opplysninger i det følgende.

munens side til private byggeforetagender gjaldt A/S Valdres gate 2 og Kværnerkolonien, henholdsvis av 1912 og 1913, hvorav førstnevnte blev sikret et beløp paa 70000, det andet et beløp paa 200300 kroner. Fra slutten av januar 1914 har vi formandskapsbeslutningen om en garanti paa 75 pct. til anlægget av komplekset Baldersborg (Balders gate 18), fordi dette anlæg ifølge sin karakter laa »om ikke utenfor, saa like i grænsen av de foretagender garantibeslutningen tok sikte paa.» I begyndelsen av

*Fra Lindernkomplekset.
Efter fotografi.*

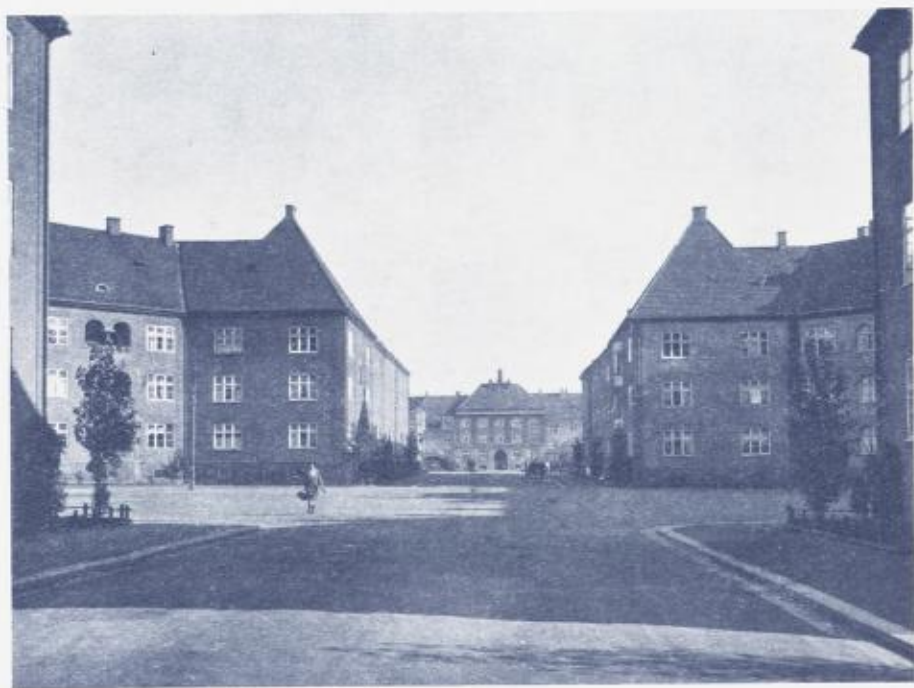
mars fulgte beslutningen om kommunegarantien for A/S Majorstuens leiegaarde, hvis aktiekapital var sat til 102000 kroner, og hvis kompleks blev bygget paa en parcel av Kirkeveitomterne i Aker. Disse eksempler er tilstrækkelige til at vise, hvor sterkt kommunen hadde engagert sig ved garantibevilgninger allerede før utbruddet av verdenskrigen; samtidig hadde A/S Kristiania Byggeselskap for smaaleiligheter allerede de bygninger færdige, som blev bevilget ved beslutningerne av december 1911 og juni 1912. Forøvrig var der en livlig byggevirksomhet igang rundt om paa de forskjellige tomter. Utbruddet av verdenskrigen træffer med andre ord Kristiania midt oppe i arbeidet med løsningen av boligproblemet

BYGGEMAATE UT FRA NYE FORUTSÆTNINGER

ut fra forutsætninger, hvor ikke alene økonomiske hensyn spillet ind, men hvor der ogsaa blev tat sanitære og æstetiske hensyn — det sidste et praktisk talt ukjendt moment hittil ved byggerik av den art det her gjaldt.

»Det som først fæster opmerksomheten ved Sagenekomplekset«, heter det i Byggeselskapets officielle aarsberetning for 1914, »er reguleringen, bygningernes beliggenhet paa tomten . . . . . Husene deroppe har ikke gaardsrum i vanlig forstand. De ligger langs gjennemgaende aapninger

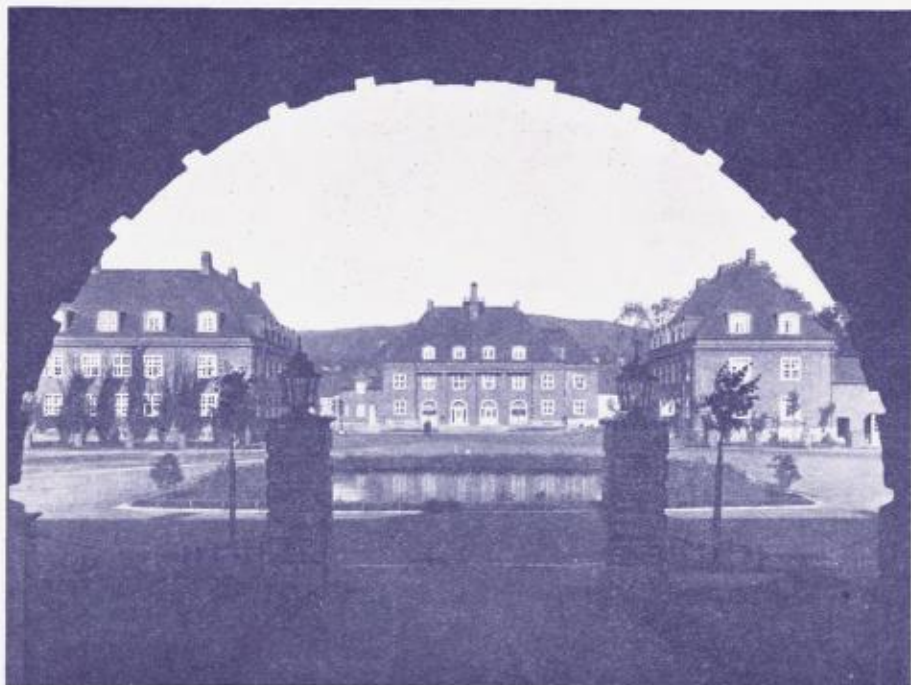

*Fra Torshovkomplekset.
Efter fotografi.*

av rimelig gatebredde, hvor luften altid vil veksle, alltid fornyes, og de ligger slik at der ikke er en leilighet som ikke faar sol, ialfald en viss del av dagen.« Efterhaanden skal der beplantes og busker og græsplæner vokse frem mellem husene, saa beboerne fra sine vinduer ser ut til sol og grønne trær istedetfor til gatens stenørkener.«¹ Som en ny forbedring av stor hygienisk betydning, ikke mindst for bygninger av denne art, staar indførelsen av det moderne w. c.-system — en reform, hvis første

¹ Citat av en beskrivelse av anlegget (av nuværende reguleringschef Harald Hals) i 3dje aarsberetning (1914) fra A S Kristiania Byggeselskap for smaaleiligheter.

begyndelse her i byen gaar helt tilbake til 1890, men som det i en aar-række holdt haardt at faa autoriteterne med paa, væsentlig fordi den stødde an mot et fundamental-princip i byens sundhetsforskrifter, hvorefter det var forbudt at benytte byens kloakledninger til »at føre vand, som har været i berøring med ekskrementer, til fjord, elv eller bæk.«¹ Paa denne maate gik det til at systemet først trængte igjennem i første tiaars-periode paa denne side av 1900-tallet, eksempelvis paa Slottet, hvor Staten ved den

*Fra Ullevaal haveby.
Efter fotografi.*

omfattende reparation av 1906 gjorde ende paa en situation, som under sakens behandling i Stortinget blev betegnet som en skandale². Kort sagt, paa alle omraader staar den nye boligbygning i de mest moderne principers og metoders tegn, men dermed er det selvsagt at den maatte bli kostbar, særlig under den høikonjunktur, som snart skulde endevende alle tidligere begreper om arbeidslønninger og materialpriser.

¹ Jfr. C. M. Mathiesen: Træk av rørlæggerhaandværkets historie, pag. 31 flg.

² Jfr. St.prop. nr. 99, 1905—06 med dens beskrivelse av de uheldige lokaliteter paa Slottet, hvor »det saakaldte bottesystem« gjorde det nødvendig »under tømningen at gaa med disse bøtter gjennem en række værelser, paa sine steder optil 7, før man kan naa en trap.»

DE FØRSTE KOMMUNALE BOLIGTILTAK

Alt dette er imidlertid bare den ene — mere indirekte — side av kommunens byggevirkksomhet. Den anden er den direkte side ved den, som fik uttryk i kommunens egen boligproduksjon i aarene 1912—14, for bare at holde os til den første begyndelse. Fra 1912 daterer sig, efter initiativ av magistratens første afdeling, beslutningen om opførelsen av en række midlertidige barakker paa Voldsløkken — et tiltak, som hadde karakteren av en ren nødsforanstaltning; fra samme aar daterer sig Tøienkomplekset,

*Fra Ullevaal haveby.
Efter fotografi.*

som ligger dels i triangelen ved Tøien-gaten og Havegaten, dels ved Sexes og Schübelers gate, og som blev sat iverk efter indstilling av boligraadet i henhold til en kommunestyre-beslutning av 15. august 1912¹. Denne beslutning sætter et historisk merke i utviklingen, forsaavidt som kommunestyret her for første gang knæsætter principet om kommunal boligbygning paa en maate der er blit bestemmende for fremtiden. Aaret efter fulgte beslutningen om Rosenhof-komplekset, og efter yderligere et

¹ Jfr. Aktstk. Kristiania kommune, sak nr. 101, 1912—13. For debatten jfr. Repr.skapsforh. s. a., pag. 461 flg.

aar beslutningen om bygningen av komplekset ved Marcus Thranes gate. Men ikke det alene; der foregik ogsaa en utvikling med hensyn til selve byggemetoden. Tøienkomplekset var opført i et plan, der laa meget nær det som var kommet til anvendelse i Sagenekomplekset, og som i hovedsaken viste bygninger som var lagt parallelt i længder langs gateformede gaardsrum. Ved bygningen av Rosenhof-komplekset brøt man med dette princip trods det fremskridt det utvilsomt betegnet, sammen-

*Fra Ullevaal haveby.
Efter fotografi.*

lignet med den ældre byggemetode, og laa istedet bygningerne i kreds langs gaten med en svær plads i midten av dimensioner som et torv, beplantet med trær og utstyrt med græsplæner og grupper av blomster. Denne type av bebyggelse var dermed slaat fast i praksis og kom i løpet av de nærmeste aar til anvendelse ved bygningen av kompleksene paa Lindern, Voienvolden og Thorshov — for at nævne de mest typiske eksempler¹.

¹ Jfr. Hals' ovenfor nævnte fremstilling, pag. 53 (jfr. pag. 48—49 med specificert fortegnelse over datoerne for de respektive bystyre- og formandskapsbeslutninger).

En av de største vanskeligheter kommunen hadde at kjempe med under arbeidet med at faa plan og fart i byggevirkksomheten var det sterkt begrænsede tomtareal som stod til raadighet, og som førte til at kommunen i en række tilfælde maatte kjøpe tomt — eksempelvis Tøien-, Lindern- og Thorshov-tomterne — før den kunde gaa til at bygge. Det var en ulempe, som ikke bare prisgav kommunen overfor eierne av de grundarealer den trængte, men som ogsaa i hoi grad sinket selve byggearbeidet.

*Jessenløkken.
Efter fotografi.*

Endnu værre var det, at der meget snart overhodet ikke var tomter at faa kjøpt indenfor bygrænsen, og det var derfor særdeles heldig, at kommunen allerede saa tidlig som i 1909 hadde kjøpt eiendommen Store Ullevaal i Aker¹ — et areal paa ca. 432 maal med den begrundelse, at eiendommen særlig vilde egne sig for at bebygges med »billige arbeiderhuse«. I dette areal indgik ikke gaardens huse, som sammen med den allernærmeste mark blev solgt til Vaisenhuset i 1915; men sammen med kommunens

¹ Eiendommen, som paa det tidspunkt tilhørte Christiania Handelsbanks bo, blev avhændet til kommunen for 110 000 kroner (25 øre pr. m²).

eiendom Vestre Sogn i vest og Lille Ullevaal i øst betegnet det nye indkjøb allikevel en overordentlig værdifuld erhvervelse, fordi kommunen derved blev sikret et sammenhengende bredt byggebelte like fra byen op til kommunens skoge ved Sognsvandet. Det er derfor ikke at undres over, at de stadig vanskeligere tomteforhold i løpet av nogen aar bragte Store Ullevaal i forgrunden, og i 1913 blev der indbudt til konkurrance om regulering av arealet. Utfaldet blev, at arkitekt Oscar Hoff tok første præmie, og efter hans plan blev den bydel anlagt, som forlængst er landskjendt under navnet *Ullevaal haveby*. Dette anlæg, som navnlig advokat Gustav Heiberg, arkitekt Chr. Morgenstjerne og reguleringschef Harald Hals, hver paa sin vis er med at dele æren for, maa stort set betegnes som et vellykket utslag av kommunalt initiativ og arkitektonisk dygtighet — det sidste karakteristisk markert i at bebyggelsen har faat sit utgangspunkt fra Havebyens torv, hvis forbillede er det bekjendte lille torv i Fredriksstads Gamleby. En bred allégate, som har faat navnet *John Colletts allé*, bevarer mindet om Ullevaals bekjendte eier paa overgangen fra det attende til det nittende aarhundrede.

Saa langt hadde den nye arbeidsdag ført utviklingen fremover, da Kristiania gik ind i 100-aaret for Norges selvstændighet — mere ansvarsbevisst end nogensinde overfor sine pligter og opgaver. Allerede paa forhaand kunde byen si sig selv, at 1914 vilde bli et mindeaar av de usedvanlige, rammet ind i officielle former, som endnu engang markerte dens ledende stilling i det nye Norge. Men virkeligheten forstod allikevel at overtræffe alle forventninger paa en maate, som ingen hadde tænkt sig muligheten av.

JUBILÆUMSAARET OG KRIGSUTBRUDDET

Opgangsperioden i tiden mellem unionsopløsningen og jubilæumsaaret var, som vi har paavist i det foregaaende, ikke bare av økonomisk, men ogsaa av kulturel betydning for Kristiania. Over hele linjen utvider og befæster byen sin position som det nye Norges hovedstad paa en maate, som vidner fordelagtig om dens initiativ og dens ærgjerrighet, og med undtagelse av boligspørsmålet, som kaster sin dystre slagskygge over den, maa det stort set siges, at Kristiania i disse aar fylder de krav, som med billighet kan stilles til den. Økonomisk set styrker byen sine finanser paa en maate, som skulde faa den største betydning; kommunalt set foretar den en gjennomgripende forandring i sin administration; trafikmæssig set gjør den et fremstøt uten sidestykke tidligere i retning av en europæisk storby¹. Nationalt og kulturelt set føler den sig forpliktet overfor de hundreaars-minder, som kaster glans over tiden, og forstaar desuten at gjøre skyldig honnor overfor utlandet paa Norges vegne ved de forskjellige besøk av fremmede statsoverhoder og flaater. Men som grundstrømmen i det hele gaar gjennom alle disse aar arbeidet for den store jubilæumsutstilling i 1914 — en nationaltanke, som antagelig var blit til virkelighet, selv om Norge hadde befundet sig i union med Sverige, men som ved begivenheterne i 1905 hadde faat en dypere mening og dermed ogsaa en sterkere berettigelse end nogensinde.

Arbeidet begyndte med at der i repræsentantmøte i Kristiania haandverks- og industriforening 28. juni 1907 efter forslag av formanden, arkitekt Torolf Prytz, blev nedsat en komite med det mandat at utarbeide foreløbige planer og omkostningsoverslag for en utstilling i Kristiania i 1914². I løpet av de to nærmeste aar blev dette arbeide ført videre, samtidig med at der blev søkt om økonomisk støtte saavel hos Stortinget som

¹ Av særlig betydningsfulde tiltak i de nærmeste aar før og tildels i 1914 maa nævnes reguleringen av Jernbanetorvet som i første instans skyldes ordfører Heyerdahls personlige initiativ, og desuten den storstilte utvidelse av den nedre del av Kirkeveien.

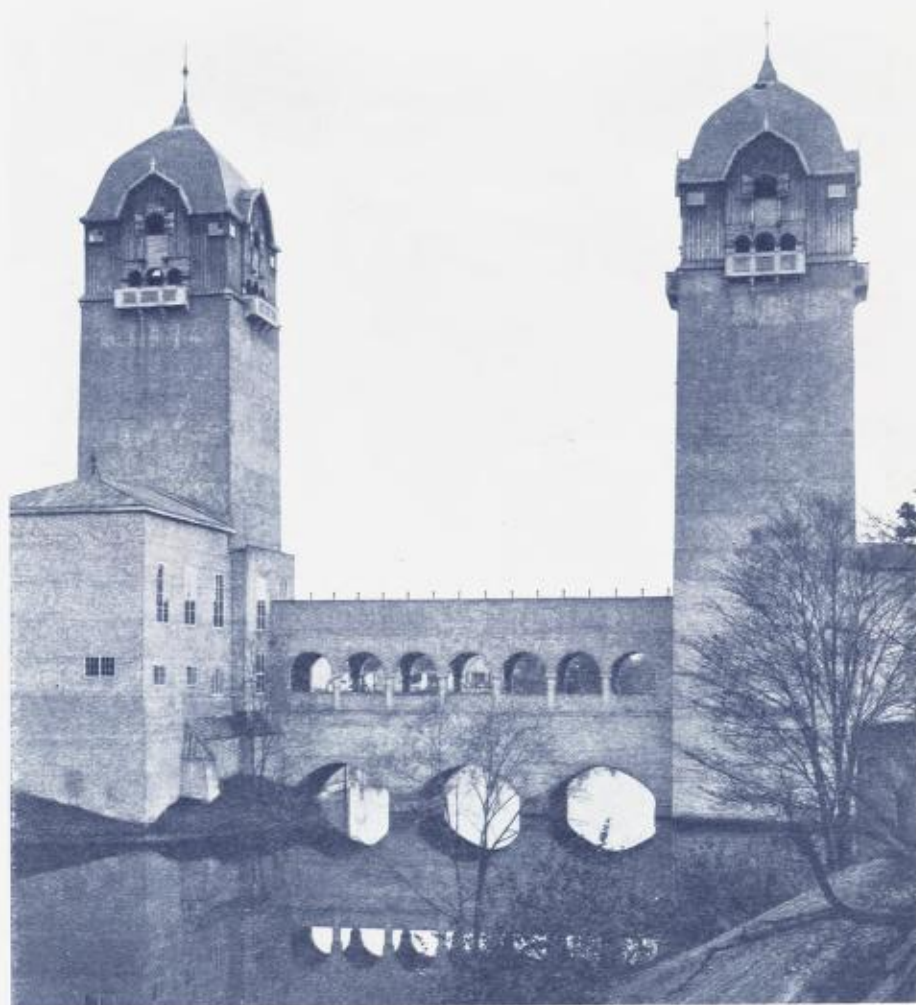
² For detaljer — jfr. Norges Jubilæumsutstilling 1914, I—II. Ved N. A. Brinchmann. — Komiteen blev konstituert 20. januar 1908.

hos Kristiania kommune. Fra Statens side blev der ved stortingsbeslutning av 8. august 1909 bevilget 5000 kroner, mens Kristiania kommune ved repræsentantskapsbeslutning av 11. juni 1908 og 9. december 1909 bevilget henholdsvis 2000 og 3000 kroner. Aaret efter fremla arbeidskomiteen i en officiel indberetning til Handelsdepartementet en utførlig redegjørelse for utstillingens ramme og plan, valg av terræn, utstillingsomraade, utstillingsbygningernes stil og størrelse, arten av utstillingsgjenstande og reglerne for bedømmelsen av dem og endelig det nødvendige budgetoverslag. Indberetningen, som er referert i store træk i jubilæumsverket om utstillingen, konkluderte med at utstillingen burde lægges paa Frogner hovedgaard med en særskilt avdeling ved Skarpsno for sjøfart og fiskeri. Utstillingsbygningernes samlede areal blev sat til ca. 40000 m.², fordelt paa 6 avdelinger og 19 sektioner; budgettet til 2850000 kroner, derav som bidrag av Staten og Kristiania kommune henholdsvis 500000 og 300000 kroner, plus 800000 som utbytte av et pengelotteri. Resten gjorde man regning paa at faa ind som indtægt av utstillingens egen drift. En tid var man inde paa den merkelig uhistoriske tanke, som ogsaa fik uttryk i indstillingen, at der burde sendes indbydelse til Sverige og Danmark, men heldigvis faldt dette spørsmaal snart bort av sig selv, da det underhaanden blev bragt paa det rene, at der ikke raadet nogen stemning paa svensk eller dansk side for at ta del i en norsk utstilling ved en leilighet som denne.

Indtil dette tidspunkt — eller med andre ord september 1910, da arbeidskomiteens indberetning blev lagt frem for offentligheten — hadde man gaat ut fra som selvsagt, at utstillingen skulde lægges paa Frogner. Imidlertid hadde Kristiania kommune, som ønsket at kjøpe Statens eiendomme Hovedøen, Lindøen og Nakholmen, i en skrivelse til Landbruksdepartementet av 24. juni s. a. uttalt sig for ønskeligheten av at utstillingen blev lagt paa Hovedøen. Det var en plan, som meget snart fik begeistrede tilhængere i pressen saavel som paa forskjellige møter navnlig av «æstetiske hensyn». Hele denne side av spørsmaalet saavel som de forskjellige skridt det gav anledning til fra Handelsdepartementets, Kristiania kommunes og forskjellige private korporationers side, er likeledes utredet i store træk i jubilæumsverket. I denne forbindelse maa det derfor være tilstrækkelig at nævne, at Hovedø-alternativet trods alle anstrengelser tilslut ikke naadde frem. Frogner-alternativet blev derefter opretholdt, og efterat kommunestyret hadde debattert bevilgningsspørsmaalet særdeles indgaaende, besluttet det i møte 10. august 1911 at bevilge et beløp paa 300000 kroner til selve utstillingen og desuten 60000 kroner til de nødvendige gate-oparbeidelser¹.

¹ Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, Repr.skapsforh. 1911, pag. 408 og 445.

*Jubileumsutstillingen. Taarnene ved Frogneranlægget 1914.
Efter fotografi.*

Dermed var saken endelig løst for Kristiania bys vedkommende og i løpet av de nærmeste to aar vedblev den ene bygning efter den anden at reise sig paa utstillingspladsen, aller sidst hovedbygningen, som der »omtrent et aar før aapningen end ikke var lagt en stok til«. Til gjengjæld gik arbeidet usedvanlig fort fra haanden, da man først var kommet igang, og i begyndelsen av 1914 kunde der holdes det traditionelle »kranselag«. Det siger sig selv, at arbeidet paa utstillingsterrænet, saavel paa Frogner som ved Skarpsno, blev fulgt med levende interesse fra almenhetens side, samtidig med at aviserne — ikke bare i, men ogsaa utenfor Kristiania — gjennem hele 1912 og 1913 jevnlig bragte fyldige meddelelser om det, ledsaget av illustrationer av forskjellig slags.

Men det var ikke nok bare at sørge for det rent arkitektoniske. En dag skulde portene til alle disse herligheter slaas op for publikum, og da »en kantate pleier at være et traditionelt led i store utstillingers aapningshoitideligheter«, maatte der i tide skjænkes ogsaa denne side av spørmaalet den fornødne opmerksomhet. I rum tid iforveien blev der derfor indledet underhandlinger saavel med Den norske forfatterforening som med Norsk tonekunstnerforbund. Resultatet blev, at Nils Collett Vogt seiret i konkurransen om teksten til kantaten, mens Christian Sinding underhaanden erklærte sig villig til at komponere musiken til den. Det var et tilbud, som kom særdeles beleilig, fordi det gjorde enhver konkurranse overflødig og derved sparte arrangørerne for hele det bryderi.

Endelig 15. mai 1914 var det hele færdig, efterat der tilslut hadde været arbeidet under et nærsagt fantastisk høitryk. Veiret var graat — uten sol, men ogsaa uten regn. Til gjengjæld var der flag i top over hele byen og i hovedgaterne en strøm av festklædte mennesker. Fra kl. 10 blev det særlig livlig, navnlig i de gater som førte til utstillingsterrænet. Overfyldte trikker og hundrevis av biler og andre kjøretoier banet sig vei gjennem mængden, der fortsatte uforstyrret som en bred elv mot maalet. Klokkeren 11 kom kongen, dronningen og kronprinsen kjørende ind paa utstillingspladsen i en firspændt galavogn med forrider, ledsaget av hof og stab. Efterat de var hilset velkommen av utstillingens nærmeste autoriteter, begav de sig til Sangerhallen, hvor de tok plads til tonerne av Griegs *Kongekvadet*. Her var der iforveien samlet et overordentlig repræsentativt publikum, som bl.a. bestod av regjeringens medlemmer, Stortingets præsidentskap, Kristiania formandskap, alle landets ordførere, Hoiesterets medlemmer, repræsentanter for Universitetet saavel som de fremmede magters gesandter. Aapningstalen blev holdt av utstillingens præsident, statsraad Friis Petersen, mens administrationskomiteens formand, arkitekt Torolf Prytz, gjorde rede for utstillingen og dens plan¹.

¹ Begge taler gjengit in extenso i første bind av jublaumsverket, henholdsvis pag. 218 og 228.

AAPNINGEN AV JUBILÆUMSUTSTILLINGEN

Derefter fulgte Vogts kantate med Sindings musik under ledelse av komponisten selv i spidsen for et utsøkt kor av vore bedste sangkræfter. Efter anmodning av utstillingens præsident erklærte kongen utstillingen officielt aapnet, og i samme øieblik begyndte de svære klokker foran »Kirkens hus« at ringe. Høitideligheten sluttet med at skuespiller Johan Fahlstrøm deklamerte *Ja, vi elsker dette landet* — en avslutning av overvældende virkning, som rev alle med, og som umiddelbart efter gav sig utløsning

*Jubilæumsutstillingen 1914. Kristiania kommunes avdeling paa Frogner.
Efter fotografi.*

i at hele forsamlingen under ledelse av orkestret staaende sang sidste vers av fædrelandssangen.

Samme dags aften blev der holdt en straalende fest i Sangerhallen i nærvær av kongen og en række av autoriteter indenbys og utenbys fra. Dens officielle navn var »utstillingens aapningsmiddag«, og historisk sætter den med engang noget av en rekord paa serveringsomraadet. Der var 12 rader langborder, hver i 3 avdelinger, og i alt var der dækket til ca. 1400 gjester. Hallen var smakfuldt dekorert, likesaa bordene, »som tok sig festlig ut med nyt og pragtfuldt service«. Foruten kongen, som talte for utstillingen og utbragte en skaal for den, talte bl. a. regjeringens

chef, Gunnar Knudsen, for landets kommuner med adresse til »de 300 ordførere, som vi idag har iblandt os«. Kristiania bys ordfører, høiesteretsadvokat Hieronymus Heyerdahl, takket med en skaal for utstillerne. Stortingspræsident Berner mindet om »det utflyttede Norge« — et begrep, som av mange grunde stod sterkt i forgrunden den sommer, samtidig med at det som folkeelement betragtet ydet et særdeles værdifuldt bidrag til utstillingen¹.

Der er ikke noget sterkere vidnesbyrd om den utvikling Norge og dets hovedstad hadde gjennomgaat i tiden mellem 1883 og 1914 end forskjellen i dimensionerne mellem utstillingen paa Tullinløkken og utstillingen paa Frogner. Særlig kom det tilsyne i den overordentlig instruktive del av utstillingen, som gik under navnet Stat- og kommuneavdelingen, og hvis sukses Kristiania kommune i høi grad bidrog til ved sin vakre og statelige pavillon. Den indeholdt 7 utstillingssaler, hvorav særlig hovedsalen var av slaaende virkning med sin brede frise langs den øvre kant av veggene, som i anskuelige billeder viste byens imponerende utvikling i tidsrummet 1814—1914; desuten var der i store montrer rundt om i salen stillet op plastiske karter over hovedstaden i disse to merkeaar og likeledes modeller og plancher av bygningerne til de mange »væsener«, som kommunen er saa rik paa. Kort sagt, utstillingen var arrangert med en grundighet og alsidighet, som var skikket til at avtvinge den største respekt, samtidig med at der var skjænket den ydre ramme om den en ikke mindre samvittighetsfull opmerksomhet.

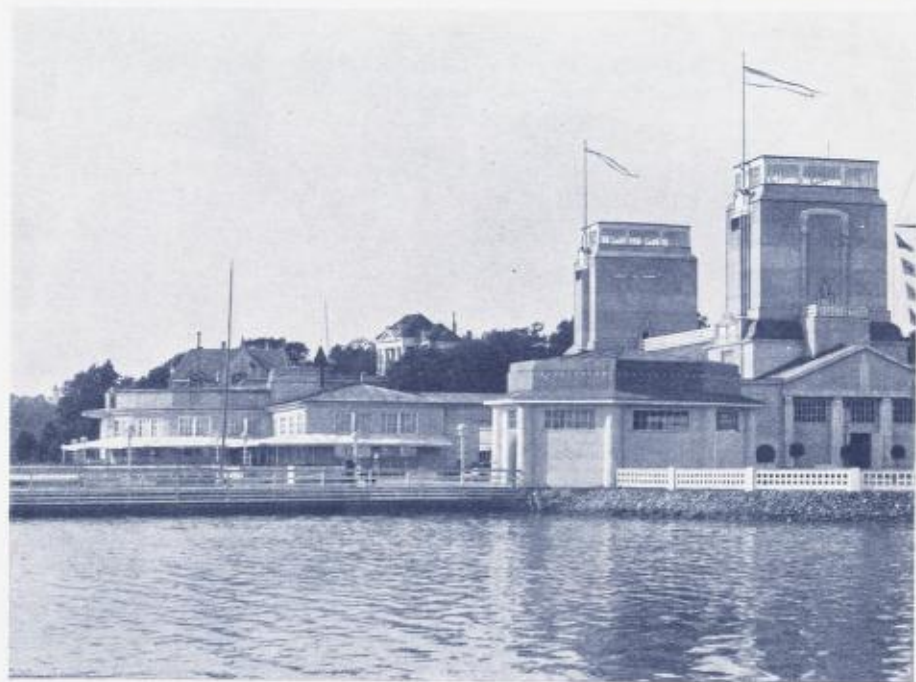
Resultatet av alle disse anstrengelser var, at utstillingen fra første stund virket som noget av en aabenbaring. Eller som det heter i jubilæumsverket: »Det var selve eventyret som traadte en imøte« — en uttalelse, som vi ikke finder os opfordret til at ta noget forbehold overfor. »De imponerende og stilfulde bygninger, de smukke haveanlæg med sin blomsterpragt, de smilende innsjøer, de sagte brusende fossefald, de statelige promenader, de morsomme veie, de lønlige stier i dal og paa berg, de straalende lyseffekter og den deilige musik« — alt gav dag ut og dag ind utover hele sommeren det store publikum et væld av glæde og skjønheitsindtryk som rak langt utover hovedstaden og dens nærmeste omgivelser. Fra den rikholdige fornøielsesavdeling, som var arrangert efter de bedste europæiske mønstre, lever mindet om den 700 meter lange *Bjergbane* med sine voldsomme stup og stigninger, vistnok den mest nervepirrende forlystelse utstillingen hadde at by paa; desuten kunde navnlig Lilleputbanen, Tanagra-teatret og Kongolandsbyen glæde sig

¹ For detaljer — jfr. det værdifulde andet bind av jubilæumsverket med den utførlige gjennomgaaelse av de forskjellige hovedavdelinger.

UTSTILLINGEN UTEN ET DØDT PUNKT

ved en utstrakt popularitet. Samtidig satte restaurant-avdelingen gang paa gang hittil ukjendte rekorder her tillands i retning av masseopdækninger — eksempelvis 4. juli, amerikanernes nationaldag, da der blev git middag for 2600 personer, efterat der ikke længe iforveien hadde været en sangermiddag paa 2500 deltagere og dagen efter et sangerbal, hvor der var dækket til 4000. Privat spiste man »til den store guldmedalje« — for at benytte et slagord fra en noget senere tid. Ved folkerestauranten

*Jubilæumsutstillingen 1914. Skarpsnoanlægget.
Efter fotografi.*

blev der en enkelt søndag servert 6000 personer; ved hovedrestauranten var 700 dineer og ca. 800 soupeer pr. dag ingen sjeldenhet.

Det er under disse omstændigheter ikke vanskelig at skjønne, at utstillings-sommeren 1914 maatte bli en ganske bevæget tid for Kristiania. »Dagene gik som de gaar og skal gaa paa en vellykket utstilling; der var aldrig noget dødt punkt hverken i publikum-besøket eller i de program-mæssige tilstelninger. Kongresser og banketter avløste hverandre, og restaurant-avdelingen var altid fuld av feststemte og glade mennesker.« Utover landet blev ikke pressen træt av at berømme utstillingens værd og alle dens attraktioner; i Sverige vakte den en opmerksomhet av de

sjeldne, og som det første umiskjendelige vidnesbyrd fra svensk side om, at man ønsket at skrinlægge de saare minder fra 1905 saavel som fra 1814, staar de svenske riksdagsmænds besøk paa utstillingen den 5. juli 1914 i et antal av 120 — med alle partier og begge kamre repræsenteret. Om aftenen var riksdagsmændene Stortingets gjester ved en fest paa »Dronningen«, og dagen efter gav Kristiania kommune frokost for dem paa Frognersæteren, hvor ordføreren (Heyerdahl) hilste dem velkommen i en kort tale. Paa svenskernes vegne svarte riksdagsmand Jacob Petersson med en skaal for Kristiania. »Hans kolleger og han trodde«, sa han, naar de kom til Kristiania, »at de kom til Norges hjerte, og de hadde ogsaa av utstillingen lært endel om, hvorledes dette landets hjerte hadde utviklet sig i de sidste 100 aar — fra den tid Kristiania var en beskeden smaaby, indtil nu da den indtok sin værdige plads blandt Europas metropoler.« Riksdagsmanden sluttet med et 4-foldig svensk hurra for Norges hovedstad med ønske om »trivsel og lykkelige aar for den i den tid som kommer«. Ved en ny fest samme dag, som blev git av utstillingens administrationskomite, talte redaktør Hjalmar Branting i vakre ord for Norge med tak for alt hvad svenskerne hadde lært og set av utstillingen, selv under dette korte besøk, men fremfor alt for den hjertelige mottagelse. Hjemturen blev en ikke mindre straalende begivenhet for riksdagsmændene, fortalte Branting senere i sit blad. »Fra Kristianas utkant hele veien frem til grænsen — overalt var folk mødt op for at hylde dem. To dage senere — 7. juli — holdt Stortinget den stilfulde fest for Det utflyttede Norge, som er en av jubilæumsaarets mest mindeværdige festligheter, og paany fik utstillingen sin honnør som styrkebeltet om fædrelandsfølelsen. Alt dette virket selvsagt tilbake paa Kristiania og gav byen en plads som aldrig før i nationens bevissthet.

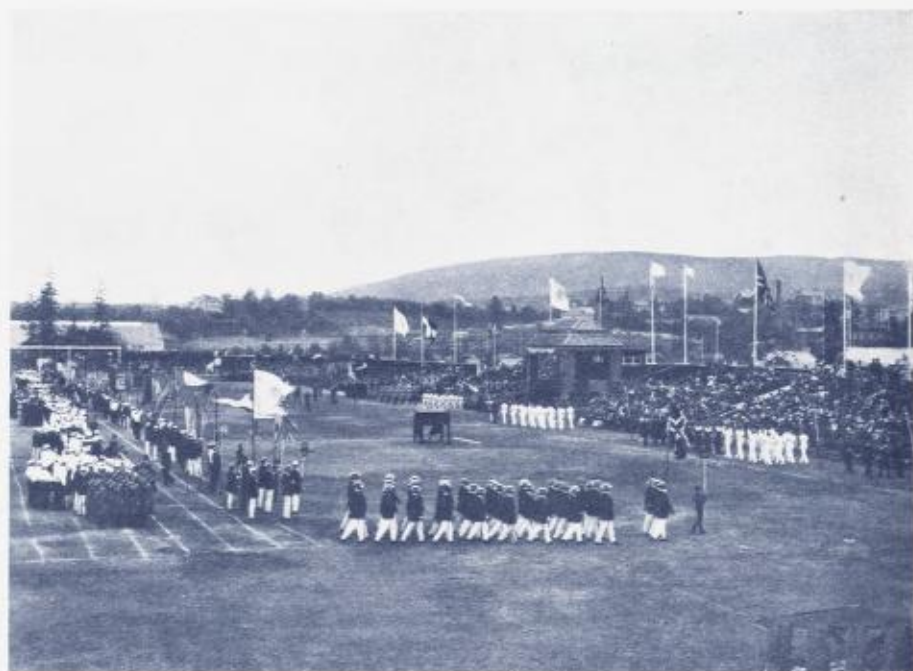
En uke senere — og vi befinner os ved midten av juli. Indtil da hadde utstillingen været en sjelden sukses. Alting gik efter ønske; selv veiret var ideelt — »straalende sol om dagen og passelig regn om natten eller om morgenen«, som det heter i jubilæumsverket. Men saa kom ulykkerne — først en 3 ukers sporveisstreik, som brøt ut 18. juli og tyndet besøket ganske betrægtelig, saa meget mere som det samtidig satte ind med en næsten uutholdelig hete, og saa desuten — før sporveisstreiken endnu var avsluttet og administrationskomiteen netop var forberedt paa at motta præsident Poincaré paa utstillingen — utbruddet av verdenskrigen, som her kom »som et lyn fra klar himmel«. Følgerne uteblev ikke. Besøket sank i løpet av første krigsuke paa en maate som ingen hadde tænkt sig muligheten av, selv om det ikke var fuldt saa galt som naar det heter at »publikum forsvandt, og kun smaa klynger her og der av vaktpersonalet og opvarterne saaes paa promenaderne de første krigsdage.« Det

UTSTILLINGEN OG KRIGSUTBRUDET

faktiske forhold er, at besøket lørdag 1. august utgjorde 4607, mandag 3. august gik ned i 2434 og derefter med smaa faldende, stigende og atter faldende kurver gik ned i 1988, lørdag 8. august. Men dermed var ogsaa bunden naadd, og i løpet av de følgende uker viser statistiken at besøket gik jevnt og langsomt opover.

Det er forklarlig, at utstillingskomiteen under disse forhold til at begynde med kom i en noget vanskelig stilling, og at den et oieblik endog

*Indvielsen av Frogner Stadion.
Efter fotografi.*

var i tvil om utstillingens fremtid. »Hvad skulde der gøres? At holde utstillingen gaaende, mens mere end halvparten av Europa sukke under krigens rædsler, var ikke tiltalende; men at lukke utstillingen paa det tidspunkt vilde bety en kolossal økonomisk misere.« Følgelig bestemte man sig for at se tiden an litt, og snart fik man erfaring for at denne politik var den eneste rigtige. Men det utelukket ikke, at der paa flere omraader inden utstillingen maatte tas op et helt reorganiseringsarbeide— eksempelvis inden fornøielsesavdelingen, hvor det populære tyroler-orkester og det tyske blæseorkester i en fart maatte pakke sammen for at begi sig til fronten. »Selv svanerne paa dammene, som var indførte

hamburgere, lettet paa vingerne og forsøkte at slaa følge. De blev imidlertid, dog ikke uten voldsom motstand, fanget ind og med stækkede vinger sluppet ned i sit element igjen.« Kort sagt, krigsutbruddet virket paa utstillingen i 1914 omtrent som aapningen av riksrretten virket paa utstillingen i 1883. Folk fik med en gang noget helt nyt og usedvanlig at beskæftige sig med.

La os gjenkalde i erindringen for et oieblik det almindelige billede av Kristiania utenfor utstillingsomraadet, saaledes som det fortonet sig umiddelbart før utbruddet av den store krig.

Efter en feriemaaaned av de sjeldne med en varme, som holdt folk borte fra byen i tusenvis og bragte nedgang i utstillingsbesøket, befandt Kristiania sig endnu saa sent som 29. juli i en forholdsvis rolig stemning, ialfald tilsyneladende, trods de viderværdigheter sporveisstreiken førte med sig. Paa børsen avspeilet forholdet sig i helt uforandrede valutakurser den dag; men samtidig hadde man saavel i Norges Bank som i Christiania Sparebank gjort visse erfaringer, som tydet paa at det tok til at gjære inden almenheten. Folk begyndte pludselig at faa det travelt med at indveksle sedler i guld hos Norges Bank, og derfra gik veien til Christiania Sparebank, hvor der med en gang blev en merkelig stigning i efterspørslen efter bokser i sikkerhetskjelderen — »særlig de mindste til 3 kroner.« Sammenhængen var indlysende, saa meget mere som »man kunde høre leierne fylde sine nyleiede bokser med klingende mynt.« Det var den tidlige fortrop av de forsigtigste, som var ute for at bringe sin mammon i sikkerhet paa et sted, hvor »møl og rust ikke fortærer.« I næste omgang kom den kritikløse »storarmé« av indskytere, som med stigende utaalmodighet forlangte alt sit paa staaende fot. Med dampskib og jernbane kom de tilbake i voksende tal — nervøse og opskræmte efter opbrud fra fjord og fjeld, som gav stof til lange beretninger. Sammen med dem, som allerede befandt sig her iforveien, dannet de en ikke ubetydelig hær av kreditorer, og om morgenen 1. august løp de likefrem storm paa Christiania Sparebank med en voldsomhet, som satte personalets arbeids-evne paa den yderste prøve, saameget mere som der ikke paa forhaand var truffet forberedelser til at møte dem. Da den sidste kunde var ekspedert og banken stængte sine lokaler kl. 4¹/₂ om eftermiddagen, kunde der samtidig noteres en rekord, som ikke blev slaat under hele krigen, og som fremdeles staar urokket. Der var i løpet av dagen tat ut 511 500 kroner; til gjengjæld utgjorde indskuddene ikke mere end 55 000 kroner¹.

Dagen efter — søndag 2. august — var der større tilstrømning til kirkerne end vanlig paa denne aarstid, og overalt kunde det spores at folk

¹ For disse og de nedenfor meddelte enkeltheter vedk. Christiania Sparebank, jfr. Sparebankens Jubileumsskrift (1922), andet halvbind, pag. 174 flg.

KRIGSUTBRUDDET OG STEMNINGEN I BYEN

var sterkt grepet, forsikres det i forskjellige avisreferater. Krigen var en straf for vore synder — blev det forkyndt — et rasende uveir, som Herren hadde sendt over os paa et tidspunkt da der ogsaa i denne by hersket et liv i raffineret nydelse og overdaadighet paa samfundets hoeder og i de lavere lag svir og drik¹.

Forresten var der ikke lang tid til at anstille betragtninger, hverken over det ene eller det andet. Verdenshistorien passerte forbi paa film, saa

*Norges Bank.
Efter fotografi.*

at si, og hvert øieblik hadde selv den mest beskedne iagttager av forholdene følelsen av at være med i noget uendelig stort i retning av spænding og overraskelser.

Om eftermiddagen, samme søndag, var utenlandstogets avgang den store sensation. Mesteparten av den tyske legation med legationssekretæren, prinsen av Wied i spidsen reiste hjem til Tyskland og sammen med dem ca. 400 landsmænd. Østbanen stod i et veir av tysk-begeistring med »Die Wacht am Rhein« og »Heil dir im Siegerkranz« rungende utover platformen. En stemme fandt utløsning for den længsel alle disse hundreder

¹ Jfr. Morgenbladet nr. 390, 1914.

var fylt av. Under ropet »*Nach Paris*«, gjentat atter og atter, gled toget ut fra stationen.

Det vilde være historisk uriktig at betegne dette utbrud som uttrykk for nogen typisk Kristiania-stemning, selv om der var mange, ogsaa utenfor den tyske koloni i byen som følte sig tiltalt av det. I motsætning til den utpræget tysk-fiendtlige stemning som behersket byen ved utbruddet av den fransk-tyske krig 44 aar i forveien og som den ældre slegt endnu hadde frisk erindring om, hersket der denne gang adskillig mere sympati for Tysklands sak, men utenfor Morgenbladets store hjørnevindu, »byens brændpunkt«, i de første aftener av krigen før England endnu var kommet med i den, kunde man allikevel høste rigelige erfaringer om den eiendommelige magt Frankrike nu som før øvet over sindene. Tyskernes indmarsch i Belgien var av let forklarlige grunde heller ikke egnet til at øke sympatien for deres sak; men først ved den britiske krigserklæring av 4. august fik den offentlige mening i Kristiania noget bestemt at holde sig til. Fra nu av var man til utgangen av krigen enten »entente-venlig« eller »tysk-venlig« — mellom-standpunkter blev ikke særlig taalt — og selv om disse to grundstemninger ikke kan betegnes som utslag av noget typisk Kristiania-syn, var det allikevel i hovedstaden at de først gjorde sig gjældende, og at myndighetene tidligst traf skridt til at »neutralisere« motsætningerne og sørge for, at der ikke blev demonstrert mot nogen av de to hovedmagter. Det var et arbeide som av flere grunde hverken var let eller behagelig for autoritetene, samtidig med at befolkningen i kraft av sit lynne og sin gamle utvungenhet, naar det gjaldt at gi sine følelser luft, hadde vanskelig ved at forsone sig med, at der ikke var samme ytringsfrihet som før. Men stort set viste befolkningen, efterat de første ukers let forklarlige ophidselse var over, en selvbeherskelse som maa betegnes som et nyt vidnesbyrd om dens ansvarsfølelse i vanskelige tider.

Samtidig med denne opskakning paa det utenrikspolitiske omraade, som nærmest bare satte præg paa gatelivet utover aftenerne og nätterne, foregik der en langt mere dyptgaaende bevægelse av økonomisk natur inden alle samfundslag. Heller ikke den kan betegnes som nogen typisk Kristiania-bevægelse; men paa grund av de større forhold og hovedstadens centrale stilling i den offentlige bevissthet siger det sig selv, at den gjorde det sterkeste utrykk netop her, saa meget mere som den satte ind med et nyt og braatt bud om de usedvanlige tider.

Den kritiske dag kan sættes til mandag 3. august 1914 — »den sorte mandag«, som den meget snart blev kaldt. Veiret var tungt og graat med silregn, men det utelukket ikke, at folk var paa benene fra den tidligste morgen, ikke bare foran byens banklokaler, og da i første række Christiania Sparebanks hovedkontor og Norges Bank, men ogsaa foran

bakerbutiker, kjøtutsalg og almindelige kolonialforretninger. Ved 6-tiden om morgenen — for at nævne et karakteristisk eksempel — begyndte de første »kunder« at stille sig op utenfor Sparebanken, og da den aapnet kl. 10, stod der en kø, som strakte sig rundt hjørnet ved Toldbodgaten og et godt stykke ned i den, og som praktisk talt holdt sig uforandret gjennom hele ekspeditionstiden. Politi maatte tilkaldes for at regulere køen, og inde i banklokalet var der to civile betjente; samtidig var der sat vagt ved bakporten ut til Akersgaten, som kunderne blev sluppet ut gjennom, og som mængden utenfor fra tid til anden søkte at forcere. Men som helhet foregik ekspeditionen uten uregelmæssigheter med utbetaling av normalt indtil 100 kroner pr. bankbok, i henhold til en ordning, som bankerne var blit enige om efter »stormen« to dage i forveien. Det samme var tilfældet ved filialerne rundt om i byen, som det forøvrig viste sig umulig at faa sendt kontanter til, og som derfor allesammen lukket i løpet av dagen. Mest bevæget gik det til i Norges Bank, hvor folk mødte op *en masse* med sedler, som de forlangte indløst med guld. Efter ekspeditionstidens utløp hadde vagtmesteren et ikke litet arbeide med at samle op itubrukne paraplyer, havarerte damehatter, slips og lign., som tydelig nok fortalte om hidsigheten av kampen om gullet.

Men som sagt, det var ikke bare folk med sedler og bankbøker, som hadde en haard tørn hin berømmelige mandag. Kampen om levnetsmidler var ikke mindre paagaende, og de butikker, som førte denslags varer, blev ikke sjelden stormet og tømt i løpet av nogen timer og dermed tvunget til at stenge. I et møte paa Børsen samme dags eftermiddag, arrangert av byens detailkjøbmænd, blev det som en slags utvei besluttet at rationere salget av visse varer — eksempelvis sukker, som ikke skulde sælges i poser over 2 kilo. Men særlig effektiv var beslutningen ikke, bl. a. av den grund at de fleste forretninger var lukket. Eller som det heter i en av aviserne¹: »Byens kolonialhandlere holdt ogsaa idag (4. august) for en stor del sine butikker stengt. Enkelte holdt oppe for nogen timer; andre er ganske læns for varer og holdt stengt hele dagen. Naar de atter vil faa varer, kan de ikke med bestemthet si.« Ogsaa paa havnebilledet begyndte den usedvanlige situation at sætte sit præg, om end paa en anden maate. Allerede inden 4. august var en hel del dampskibsruiter indstillet, ikke bare paa utlandet, men ogsaa langs kysten og endog i fjorden, saaledes at trafikken med én gang sank ned til et minimum.

Imidlertid vedblev den almindelige nervøsitet at gi sig uttrykk i et fortsat begjær efter hvad engelskmændene kalder *hard cash*. I forretninger, paa kafeer og paa postkontorer — overalt kommer folk halende med

¹ Morgenbladet nr. 393, 1914.

papirpenger, som de paa død og liv vil bli kvit for at faa sølv isteden. I en butik forlanger en kunde en 10 øres traadsnelle og betaler med 10 kroner; paa en kafé rekvirerer fire unge mænd hver sin seidel som de betaler med hver sin 5-krone, og truer med at gaa sin vei uten at gjøre op, hvis ikke de faar den vekslet; et andet sted negter en kelner paa forhaand at servere, hvis kunden ikke har sølvpenger. Tidlig om eftermiddagen 5. august er postkontorets hovedavdeling læns for smaamynt og maa telefonere til Norges Bank efter ny forsyning. Paa denne maate kan eksemplerne forfleres, og alle, som har personlige erindringer fra de dage, vil sikkert kunne flette nye ind. Samtidig moraliserte aviserne over publikums »feighet og uvidenhets« og spurte haanende »hvorledes disse folk vilde opføre sig, naar virkelig alvorlige tider meldte sig«; men det behøver neppe at tilføies, at de ikke overbeviste nogen. Nervøsiteten maatte ha sin tid til at rase ut som enhver anden sygdom. Vi har allerede nævnt, at fredsbruddet til at begynde med virket sterkt hemmende paa utstillingsbesøket, men allikevel ikke saa meget som man skulde ha ventet. Endnu saa sent som 6. august laa besøket ikke under 2000; men »2000 sjæle formaar jo ikke at skape det liv og den bevægelse, som hører med til en utstilling. De gamle dage er forbi; stemningen er borte.« Det er en uttalelse som har sin interesse i øieblikket, men som mere end et øieblikks fotografi maa det heller ikke opfattes.

Stort set kan det siges, at panikstemningen i Kristiania varte til og med lørdag 8. august, da besøket paa utstillingen — som vi alt har nævnt — for første gang sank til under 2000. Fra mandag 10. august kan runnet paa bankerne betragtes som indstillet, og selv om der ogsaa den dag stod en betydelig kø utenfor Christiania Sparebanks hovedkontor, da det aapnet om formiddagen, var reaktionen allikevel paatagelig; endda sterkere kom dette forhold tilsyne i de to nærmeste dage, og mot slutten av uken utviklet det sig dit, at man besluttet at aapne bankens filialer igjen¹. Lignende erfaringer om publikums stadig større selvbeherskelse gjorde ogsaa Norges Banks hovedsæte og byens øvrige banker. »Runnet paa bankerne er indstillet«, opplyses det i en avisnotis 10. august, og i samme forbindelse tilføies det, at »forholdet er normalt ved Norges Bank.« Dagen efter heter det, at »pengene vender tilbake til bankerne igjen efter den første panikstemning«, og mere og mere antok forholdene en slik karakter, at »ingen som ikke visste det, skulde tro, at Europas ledende stater stod oppe i en krig, som berørte Norges interesser paa det mest intime.« Alene havnebilledet, som forøvrig de færreste var opmerksom paa, fortalte det paa en overbevisende maate. Onsdag 12. august laa der i oplag paa havnen 44

¹ Aapningen fandt sted fra mandag 17. august.

FORHOLDENE BEGYNDER AT BLI NORMALE

store baater, hvorav 1 fransk; desuten langs bryggerne 32, væsentlig mindre baater. Men ogsaa paa dette omraade skulde der snart bli en forandring, efterhvert som flere og flere baater blev sat i fart igjen, baade langs kysten og paa utlandet.

I løpet av de nærmeste fire—fem uker utviklet forholdene sig stadig mere normalt paa alle omraader — et forhold, som der foreligger talrige vidnesbyrd om i byens aviser. Men særlig interesse knytter der sig al-

*Christiania Sparebank.
Efter fotografi.*

likevel til opplysningerne i kommunestyrets møte 17. september, hvor ordføreren gav de første offisielle meddelelser om de foranstaltninger, som til dato var truffet fra kommunens side i anledning av krigen¹.

Finansutvalget og formandskapet — oplyste han — satte sig ved utbruddet av krigen oieblikkelig i forbindelse med Christiania Handelsstands Forening og formændene i de forskjellige handelsforeninger, og det lot sig ved undersøkelse med en gang konstatere, at byen var tilstrækkelig forsynt med levnetsmidler for de nærmeste uker; en anden sak var det,

¹ Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, 1914—15, III, pag. 7 flg.

at der naturligvis ikke kunde uttales noget om, hvorledes det vilde stille sig med tilførslen. Videre nedsatte formandskapet en komité med ordføreren som formand, som i løpet av de nærmeste uker holdt jevnlige møter og traf en række dispositioner, bl.a. med sigte paa betydelige indkjøp av hvetemel, rug og havre fra Amerika. Fra Kristiania bryggeriers side var der i mellemtiden stillet til disposition for kommunen et kvantum paa 13000 tønder byg, og ved en beslutning av 24. august hadde formandskapskomiteen lagt beslag paa ca. 9000 sækker rug hos Bjølsen valsemølle, som blev malet »dels til militærmel, dels til saakaldt sammalt mel.« Ogsaa for en række andre levnetsmidlers vedkommende, deriblandt kjøt og fisk, kunde ordføreren oplyse, at forholdene var tilfredsstillende, mens stillingen for kul og koks nærmest var over forventning. Saaledes hadde elektricitetsverket tilstrækkelig kul for hele vinteren, mens gasverket »ved brændtidens indtræden vilde sitte inde med en beholdning av ca. 200000 hektoliter, hvorved det ogsaa vilde kunne øve indflydelse paa kokspriserne.«

Til drøftelse av spørsmålet om arbeidsforholdene, som ordføreren betegnet som »et like saa viktig spørsmål som matforsyningen«, var der samtidig nedsat en komité med viceordføreren¹ som formand. Indstillingen fra denne komité gik i hovedsaken ut paa, at »kommunens fast ansatte arbeidere og hvad man kalder faste løsarbeidere vilde bli beskjøftiget som hittil«; desuten vilde »de rene løsarbeidere«, hvis tal i øieblikket beløp sig til ca. 500, bli beskjøftiget vinteren igjennem i en arbeidstid paa 36 timer uken, mens de ellers pleiet at faa avsked utover høsten og vinteren. Endnu var der heldigvis ikke nogen større arbeidsløshet inden de fleste brancher, men man maatte være forberedt paa, at denne mulighet kunde indtræde, og av den grund hadde man ogsaa straks tat op til drøftelse spørsmålet om skolebespisningen og det billige matsalg, og kjøpt ind varer i betydelig større kvanta end tidligere. I virkeligheten var man nu sikret for flere maaneder fremover.

Alle disse foranstaltninger, oplyste ordføreren tilslut, hadde selvsagt krævet store utbetalinger av kommunens kontantbeholdning — eksempelvis ca. 1 mill. kroner til indkjøp av korn og mel, og varer til skolebespisningen, foruten hvad indkjøpene til kul og koks til gas- og elektricitetsverket beløp sig til; men der vilde sikkert ogsaa bli spørsmål om ekstraordinære uttællinger. Kommunens finansielle stilling var i øieblikket den, at laanefondet ikke utgjorde mere end 700000 kroner og formandskapet hadde derfor ivaares faat bemyndigelse til at ta op et laan paa indtil 30 millioner kroner. Efter mange vanskeligheter hadde man i juli kontrahert et 4½ pct. laan paa 15 millioner, hvorav 8.5 mill. allerede var

¹ Ingeniør Peter Meinich.

UTSTILLINGENS STRAALENDE AVSLUTNING

gaat ind, mens resten vilde bli utbetalt inden 1. oktober. Men da dette laan, som bekjendt, ikke var forutsat at strække til, selv under normale forhold, og man allerede før krigen var paa det rene med at der maatte optages et nyt laan i løpet av nogen aar, maatte man nu under de forandrede og ekstraordinære forhold i endnu høiere grad være forberedt paa denne mulighet. Men derfor var det ogsaa nødvendig at økonomisere mest mulig med kommunens midler, og formandskapet hadde allerede truffet omfattende skridt i saa henseende; bl. a. var man enig om, »at der ikke blev foretat nogen bestillinger eller sluttet nogen nye kontrakter om igangsættelse eller forberedelse av bevilgede foretagender uten formandskapets samtykke.«

Imidlertid vedblev forholdene at utvikle sig mere og mere normalt, til almindelig tilfredshet baade privat og offentlig. Resten av kommunelaanet — 7.5 millioner kroner — som i parentes sagt var overtat av bankierfirmaet Warburg & Co. i Hamburg, indbetales overensstemmende med forutsætningen, 1. oktober; samtidig meddeles det, at byskattengaar ind tilfredsstillende, og at den første sjettepart allerede er betalt med et beløp paa 26 000 kroner over hvad tilfældet var i 1913. Samtidig over utstillingen, som forlængst er kommet ovenpaa igjen efter krigs-chokket, fremdeles sin tiltrækning. Søndag 4. oktober gaar 30 000 gjennom tælleapparaterne; dagen efter er utstillingen besøkt av over 13 000, som væsentlig møter op til den store »belysningsfest« om aftenen, som i alle beretninger skildres som usedvanlig pragtfuld og farverik. Søndagen efter — 11. oktober — hadde utstillingen sin »sidste og største dag.« Gjennem tælleapparaterne gik et publikum av voksne og barn paa ikke mindre end 64 000, og iberegnet det publikum, som benyttet sig av adgangskort, var utstillingen besøkt av over 100 000. Allerede tidlig paa formiddagen strakte en svær kø sig fra indgangsporten til langt nedover Kirkeveien,

*Havnen med de oplagte baater, høsten 1914.
Efter fotografi.*

og utover kvelden, da lysraderne og alle de kulørte lamper blev tændt, var tilstrømningen overvældende. Ved halv-10 begyndte et prægtig fyrverkeri — ildsprutende soler og en regn av stjernesrud, knitring og smeld, røk og luende ild — som paa dette tidspunkt, da aviserne var fulde av beretninger om rædslerne ved indtagelsen av Antwerpen, »bragte en til at tænke paa krig, mitraljøser og natlig brand.« Tilslut endel himmelhøie raketter og et par kanonsrud til avsked. »Saa begyndte man at gaa — for sidste gang ut gjennem portalen.«

Efter denne straalende avslutning paa eventyret av 1914 fulgte en forholdsviis uinteressant tid for Kristiania i det store og hele tat, uagtet man hver dag hadde krigen og dens muligheter at tale om. Inden forretningslivet raadet der noget av en dvaletilstand, væsentlig som følge av at Børsen var lukket fra 5. august til 21. oktober. Det var i denne tid særdeles vanskelig at finde kjøpere til værdipapirer, for det første fordi stemningen var baa- ret av en utpræget mistillid, som drev alle noteringer nedover, og for det andet fordi tilgangen paa kapital var særdeles indskrænket, saalænge bankerne bare utbetalte mindre beløp til sine indskytere. Det var derfor ingen sjelden foreteelse i de dage at se ængstelige folk by ut sine værdipapirer til lave kurser — som regel uten at finde kjøpere. Først i slutten av oktober og ut gjennem november begyndte markedet at ta sig op, og inden aarsskiftet var den opfatning mere og mere begyndt at trænge gjennem, at skibsfarten stod foran en oppgangsperiode med usedvanlige muligheter. I dagene 12.—22. december utlægges det første indenlandske statslaan til tegning — en slags dyd av nødvendighet, da det utenlandske laanemarked var stængt. Det indbringer et totalbeløp, som efter den første officielle meddelelse utgjorde ca. 45.3 millioner kroner, hvorav vel 20.5 millioner blev tegnet i Kristiania. Samtidig hadde julehandelen i byen et overraskende gunstig forløp inden praktisk talt alle brancher. »Det er en gjennemgaaende opfatning, at der ingen pengemangel er hos det store publikum, tvertimot¹. Ikke mindst kom dette forhold tilsyne i bokmarkedet, som viste en omsætning større end paa flere aar. Derfor kunde ogsaa Kristiania feire sin første jul under krigen i en stemning av ubekymret velvære, som i forbindelse med utmerket vinterveir bidrog til at gjøre høitiden særdeles vellykket. Folk har trang til at gi sine følelser luft. Der blir sendt rundt ca. 1 million kort og brever og ekspedert 9000 telegrammer. En mængde mennesker er paa farten; ved Øst- og Vestbanestationerne blir der i alt solgt billetter for over 81000 kroner, mens Holmenkolbanen likeledes har en betydelig søkning paa grund av det prægtige føre i Nordmarken med optil tre kvart meter sne.

¹ Morgenbladet, nr. 654, 1914.

Men ikke bare byens borgere, ogsaa kommunen kunde ved aarsskiftet se tilbage paa 1914 med en følelse av tilfredshet. Rigtignok hadde aaret været av dem, som det falder i faa generationers lod at opleve sidestykke til; men det hele hadde allikevel ordnet sig merkelig godt trods den voidsomme paakjending i begyndelsen av krigen midt oppe i jubilæumsaarets resultater og forhaabninger. Alt dette laa det nær at minde om i kommunestyrets siste møte i det gamle aar¹, og ordføreren, advokat Heyerdahl,

*Bøndernes Hus.
Efter fotografi.*

som ved samme leilighet traadte tilbake som kommunens første tillidsmand efter at ha staaet i denne stilling i tre aar, undlot ikke at finde det rette udtryk for stemningen. I en fin liten tale mindet han om betydningen av 100-aaret for Eidsvoldsverket og samtidig om det store utstillingsaar og overvældende krigsjaar. Utstillingen har styrket vor nationalfølelse, betonet han; men den har ved siden derav git »særlig vor bys befolkning et skjønhetsindtryk og en skjønhetsglæde, som forhaabentlig for al fremtid vil sætte merke paa Kristianias utvikling.« Allikevel var det andre

¹ 17. december 1914.

begivenheter, som skulde gripe ind, og da i første række den store krig. Hittil er det gaat over forventning godt. Arbeidsforholdene og med dem næringslivet er mindre berørt av krigen end man skulde vente; kommunens indtægter gaar jevnt ind og med det laan, vi tok straks før krigen, har kommunen kunnet holde de ekstraordinære foretagender igang. Men ingen vet hverken hvortlænge den vil vare eller hvilken virkning den kan faa i fremtiden paa vore egne forhold. »Den er derfor, og vil visselig endnu i lang tid vedbli at være en faktor, som vi maa regne med i vore dispositioner i denne kommune.»

Denne uttalelse staar, som det vil ses, i bedste overensstemmelse med ordførerens redegjørelse fire maaneder i forveien. Allikevel har det sin interesse at faa den præcisert paany ved denne leilighet baade i betragtning av de usedvanlige tider, og fordi den paa en karakteristisk maate avslutter en ordførerperiode, som altid vil være blandt de betydningsfulde i Kristiania bys historie.

TRÆK AV SPEKULATIONS-LIVET UNDER HØIKONJUNKTUREN

Ved utgangen av 1914 var det, som vi har antydnet i det foregaaende, hævet over tvil, at Norge seilte ind i en høikonjunktur av usedvanlige dimensioner, og med god grund mindet enkelte mennesker med historisk læsning og evne til at trække slutninger om den gamle erfaringsætning: Hver gang England er i krig, tjener det neutrale Norge penger.

Utviklingen i løpet av 1915 bekræftet dette forhold i rikelig mon, fremfor alt for Kristianias vedkommende. Byens næringsliv skyter en likefrem uanet vekst over hele linjen trods forskjellige vanskeligheter for det egentlige varebyttes vedkommende. Den villighet, pengene strømmet ind med, førte meget hurtig til placering i nye foretagender eller i ældre bedrifter av forskjellig slags med utvidelser for øie. Byens firmaregister taler her sit tydelige sprog. I 1915 blev der indført i det 310 aktieselskaper med en indbetalt aktiekapital paa 35.3 mill. kroner, hvorav 64 aktierederier og 50 industriselskaper paa henholdsvis 16 og 12.3 mill. kroner. I 1916 blir der indført 546 nye aktieselskaper med en indbetalt kapital paa 120.9 mill.; i 1917 stiger tallet til 606 selskaper med en aktiekapital paa 175.4 mill. kroner. Samtidig indtræder der en ikke uvæsentlig forskyvning for et par vigtige spekulationsobjekters vedkommende. I 1916 naar antallet av nye aktierederier, op i 99 med en fuldt indbetalt aktiekapital paa 73.7 mill.; i 1917 gaar antallet av dem ned i 53 nye selskaper med en aktiekapital paa 60.4 mill., mens omvendt antallet av industriselskaper, som i 1916 beløp sig til 52 med en indbetalt aktiekapital paa 11.5 mill., i 1917 naar op i 128 paa i alt 44.3 mill. Paa forsikringsvæsenets omraade staar grundlæggelsen av 8 nye selskaper i 1916 og 25 nye selskaper i 1917 med en indbetalt aktiekapital paa henholdsvis 11.8 og 7.2 mill. kroner som avgjørende vidnesbyrd om den voksende foretagsomhet, som var indledet i denne branche ved den nye forsikringslov; i samme retning trækker grundlæggelsen av 47 mæglerforretninger i 1916 og 57 i 1917 med en fuldt indbetalt aktiekapital paa henholdsvis 2.7 og 6.3 mill. kroner.

For bankvæsenets vedkommende er vi vidne til en ikke mindre storstilet utvikling. I 1915 grundlægges med en aktiekapital paa 5 mill.

kroner en stor handels- og eksportbank, som træder i virksomhet fra midten av 1916 under navnet *The Northern & Oversea Banking Corporation*; fra samme aar daterer sig Privatbanken for Norge med en indbetalt aktiekapital paa 25 millioner, som i parentes sagt blev overtegnet tre gange; desuten Skogeierbanken med en aktiekapital paa 2 mill. Av de ældre Kristiania-banker bringer Creditbanken og Kreditkassen sin aktiekapital op i henholdsvis 16 og 7 mill. kroner. Men utviklingen stopper

*En børsdag i 1914.
Efter fotografi.*

ikke med det. I 1917 tar den tvertimot ny fart og overgaar snart alt hvad man hadde været vidne til i retning av nydannelser og utvidelser paa bankvæsenets omraade. Andresens Bank forhoier sin aktiekapital fra 9 til 18 mill.; Skogeierbankens sættes op fra 2 til 4 mill. og Kristiania Folkebanks fra 600000 til 1.2 mill. Fra 1917 daterer sig Klaveness' Bank, hvis aktiekapital ved starten i mars beløp sig til 3 mill., men som allerede i november s. a. blev forhøiet til 12 mill. Endelig maa nævnes Privatbanken for Norge, som i aarets løp blev slaat sammen med Trondhjems Handelsbank under navnet Den norske Handelsbank, med hovedsæte i Trondhjem og filial i Kristiania, men allikevel bestemt til at faa et navn i byens historie

BAKGRUNDEN FOR SPEKULATIONSLEVET

mere herostratisk berømt end selve Discontobankens¹. Naar vi samtidig nævner, at utlaanene ved Norges Banks hovedsæte pr. 30. juni 1917 utgjorde ca. 75 og ved utgangen av november s. a. ca. 62 pct. av bankens samlede utlaan, er det ikke vanskelig at skjønne, hvilken overvældende faktor Kristiania nu var blit i landets næringsliv, likesom det ogsaa gaar ind i totalbilledet av den økonomiske utvikling i byen i 1917 at Norges Bank gaar til at forhøie sin aktiekapital med 10 mill. kroner.

*Kursnoteringer paa Børsen i januar 1919.
Efter fotografi.*

Mot hele denne bakgrund maa den spekulationsvirksomhet ses, som satte ind over byen fra begyndelsen av 1915, og som navnlig hadde sin blomstringstid i de tre nærmeste aar indtil utgangen av 1917. Allerede paa et tidlig tidspunkt tok spekulationslivet en karakter og et omfang, som ingen hadde tænkt sig muligheten av, og som fik foreteelserne fra «forrige jobbetid» til at fortone sig som helt primitive. Istedenfor at man dengang vendte ryggen mot sjøen paa gammel Kristiania-vis

¹ Dens aktiekapital, som ved sammenslutningen var 22 mill. kroner, blev allerede i november 1917 forhøiet til 37 mill. kroner.

og kjørte med vognmandsskyds gjennom Aker for at se paa tomter og vendte tilbake med en eller flere av dem »paa haanden«, var det nu sjøen, som satte Kristiania-fantasien i bevegelse og fik sving baade paa automobiltrafiken og mæglervirksomheten. Meget snart var alverden paa det rene med at ingen aktier var at ligne ved skibsaktier, og hurtig trængte disse papirer alle andre tilside i den offentlige bevissthet og beholdt en dominerende indflydelse, som overlevet selve krigen.

Paa mæglervæsenets omraade førte dette pludselige gjennombrud i aktiebegjæret til, at der i løpet av 1915 blev autorisert 7 nye aktiemæglere her i byen, som allesammen snart fik fuldt op at gjøre, og som et yderligere vidnesbyrd om det stadig mere svulmende forretningsliv staaer ordningen av september s. a. med kursnoteringer to ganger om uken istedenfor én som tilfældet hadde været siden jobbetiden i nitti-aarene. Nogen maaneder i forveien var der indført en 1 pct. stempelavgift paa firma-anmeldelser, som viste sig at være en god indtægt for statskassen, men samtidig en ikke liten byrde for adskillig solid forretning uten i nærværdig grad at hemme spekulativ virksomheten. I oktober forsøkte Norges Banks hovedsæte at dæmme op for den ved et sirkulære til avdelingerne om at vise forsiktighet ved belaaing av skibsaktier; men det behøver neppe at fortællers, at det viste sig praktisk talt betydningsløst. I virkeligheten indtraadte der i de sidste maaneder av 1915 noget av en spekulativ-rid inden alle lag av byens befolkning — en bevegelse, som fra hovedstaden efterhaanden strømmet ut over hele landet og skyllet tilbake igjen med nye kræfter. Samtidig bugnet aviserne med indbydelsers til tegning i alle slags dampskibs-aktieselskaper, saavel som av avtissesmenter om kjøp og salg av aktier. Der er grund til at tro, at en del av disse avtissesmenter ikke hadde anden hensigt end at drive kurserne opover; men det lykkedes ogsaa i fremtrædende grad. Alle aktieindbydelsers gik voldsomt opover, og utenfor de større aktiemæglerkontorer stod folk ikke sjelden i kø langt nedover trapperne for at tegne aktier. Meget snart gjorde en del smarte unge mennesker den opdagelse, at der ikke var nogen hurtigere vei til rigdom end at tegne aktier, og i en fart blev jobbing med tegningsrettigheter en overordentlig indbringende forretning — navnlig fordi den i motsætning til enhver anden forretning ikke forutsatte nødvendigheten av nogensomhelst driftskapital. Noget kontor, selv aldrig saa primitivt, var heller ikke paakrævet. Det hele lot sig ordne ved et bord paa en kafé, og spesielt var *Grand*, foruten endel større kafeer i centrum, en ren børs for den slags transaksjoner. Eller som Tidens Tegn uttrykker det i en artikkel i første uke av januar 1916: »Værre end nogen gang har aktiejobbene grassert i dagene siden nytaar. Kurserne er blit drevet i veiret i et stadig raskere tempo, og alt imens skyter nye

dampskibsselskaper op som paddehatter. Følgen er, at der for tiden fabrikeres aktiebrev i mængder som aldrig før . . . . I byens litografiske anstalter har man, saa at si, alle hænder fulde av aktiebrev. Tegnerne stræver i sit ansigts sved med at finde nye varieteter av emblemerne: Skiber og sjø, sjø og skiber. Videre gjælder det at gi utkastet præg av værdipapir. Det skal helst minde om en pengeseddel. . . .» Men inden det hele er vel færdig og aktiebrevet trykt, har aktien selv

*Grand hotel.
Efter fotografi.*

»forlængst gjort sin runde paa markedet og skiftet eiere et anseligt antal gange»¹.

Paany blev Norges Bank bekymret, og i et cirkulære av 6. januar 1916 til sine afdelinger rundt omkring i landet fandt direktionen det paakrævet at minde om cirkulæret av oktober 1915 om ikke kritikløst at indvilge laan paa dampskibsaktier. Allikevel er der grund til at tro, at dette

¹ Som et karakteristisk tidsbillede staar følgende bekendtgjørelse fra en ganske ukjendt privatmand i nærheten av St. Hanshaugen: *Spekuler i aktier*. Enhver der indsender til undertegnede 2 kroner i frimerker, vil faa sig tilsendt en grei og letfattelig vejledning i kunsten at tjene penge ved hjælp av aktier.

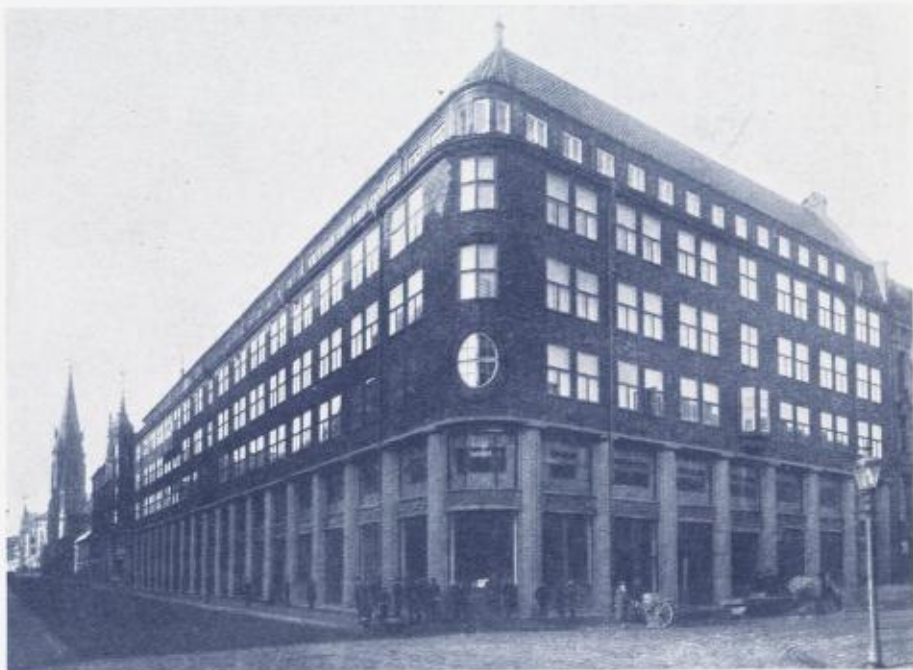
cirkulære ikke vilde ha vist sig mere effektivt end det første, hvis ikke regjeringen dagen efter (7. januar) hadde utstedt en provisorisk anordning angaaende stiftelse av aktieselskaper, som bl. a. indeholdt en bestemmelse om, at aktietegning ikke maatte finde sted uten at der samtidig blev deponert 10 procent av de tegnede aktiers paalydende. Denne forordning kom som et lyn fra klar himmel paa en hel del av de unge jobbere, som nu med en gang saa alle muligheter stengt til at drive forretning uten kapital og som maatte være glad ved at bli av med sine tegningsrettigheter for hvad kjøperne vilde by. Men det var ikke alle det gik saa galt med. Adskillige hadde i mellemtiden tjent nok til at betale den margin, som den kongelige forordning krævet; det var nu bare forbundet med lidt mere risiko end tidligere at tegne aktier.

I de samme dage indrykket byens aktiemæglere et avertissement i aviserne om at de herefter holdt lukket »indtil videre» hver mandag. Det var simpelthen en dyd av nødvendighet, da arbeidet med opgjørene hadde øket saa voldsomt, at der trængtes en særskilt *settling day*, som satte mæglerne istand til at faa det nødvendige overblik over stillingen. Trods det mest intense arbeide til klokken 3—4 ut paa morgensiden med alt det personale der kunde skaffes plads for i kontorerne, klarte man allikevel ikke at holde arbeidet å jour. I et enkelt tilfælde hændte det at en av byens større aktiemæglere fandt at maatte stenge sin forretning i flere dage for at komme helt i orden. Alt dette skapte ganske naturlig en overordentlig stor efterspørsel efter mandlig og kvindelig kontorhjälp — bokholdere, korrespondenter, sekretærer, stenograf- og maskinskrivedamer. I Kristiania var der bruk for dem allesammen; hit kom de »for at faa noget at gjøre», og praktisk talt ingen reiste forgjæves. Nu som under jobbetiden 20 aar i forveien var Kristiania paany ungdommens by, bare saa meget større og mere forjættende i sin appel med mere lys og dristigere fart over sig. Det viste sig over hele linjen — ikke mindst i butik- og restaurantlivet, som artet sig mere europæisk end nogensinde.

Følgerne av regjerings-resolutionen om begrænsning av aktiehandelen viste sig i første omgang at svare til forventningerne, forsaavidt som den førte til en stans i den stadig opadgaaende konjunkturbevægelse; men dette er selvsagt ikke ensbetydende med, at der dermed indtraadte en stilstand i grundlæggelsen av nye foretagender. Det kan snarere siges, at aviserne utover vinteren og vaaren 1916 frembød et nærmest trøttende billede av avertissementer med indbydelse til tegning av nye skipsaktieselskaper — som regel belagt med faa faktiske opplysninger, at de nærmest maa karakteriseres som fælder, stillet ganske ugenert av folk, som beregnet sig en ublu avance for at agere »gründere». En anden sak er det, at det store publikum trods det usedvanlig høie fragtniveau hadde visse

betæneligheder ved at slaa følge paa en tid da skibsfarten blev paalagt en tonnageavgift¹, som sammen med krigskonjunkturskatten gjorde et svært indhug i rederiernes fortjeneste. Men som helhet lot udviklingen sig stanse, og efter et længere tilbakeslag, som selvsagt ogsaa kom til syne i andre papirer — særlig i brandassurance-aktier som følge av Bergensbranden, og umiddelbart efter Moldebranden², tok aktiemarkedet utpaa forsommeren en ny spurt, praktisk talt over hele linjen.

*Sjøfartsbygningen.
Efter fotografi.*

Til gjengjæld var statsmagterne paa vagt. Fra 20. juli 1916 blev der indført stempelavgift paa slutsedler som utfærdiges ved omsætning av aktier og obligationer. Den blev foreløbig sat til 1 pct. pr. slutseddel av aktier og $\frac{1}{2}$ pct. pr. slutseddel av obligationer undtagen for stats- og kommuneobligationer, som vedblev at være stempelfrie³. Tolv dage senere — 1. august 1916 — traadte den nye skibsaktielov i kraft, som bl. a. indeholdt

¹ I henhold til lov om 1 av 23. februar 1916.

² Henholdsvis 15. og 22. januar 1916.

³ I komité-indstillingen anføres som bevis for det berettigede i loven -de for tiden raadende forhold, hvor der maa siges tildels at bli drevet en vild spekulation i visse slags aktier. -

forbud mot ihændehaberaktier. Men fremdeles stiger spekulationsbølgen like mægtig. Finansdepartementet søker at besverge den ved en rundskrivelse av november til landets sparebanker om at være varsom med utlaan paa skibsaktier; samtidig retter regjeringen gjennom Norges Bank en henstilling til privatbankerne om ikke at yde støtte til nye skibsbestillinger i utlandet — en virksomhet som paa det tidspunkt befandt sig paa et særdeles fremskredet stadium¹. Men endnu engang viser det sig at ingen love og formaninger hjelper. Norge, og fremfor alt Kristiania, vil spekulere, og suverænt bryter den nye tid ind paa Kristiania Børs, som fra slutten av 1916 blir det officielle centrum ikke bare for byens, men for selve landets spekulationsliv.

Uvilkaarlig stiger en del minder for erindringen hos den ældre slegt av byens forretningsverden — ikke bare fra den forholdsvis fjerne tid, som agent Hvistendahl engang har fortalt os om, da han og nogen venner pleiet at møtes paa Børsen for at slaa av en koselig passiar og under en mulkt av 10 daler forbød hverandre at drøfte forretninger — men ogsaa fra nærmere liggende tider; fra otti-aarenes stilhet og nitti-aarenes bekymringer, som under »förrige jobbetid« mundet ut i projektet om at faa Børsen flyttet op paa Youngstorvet — aller helst paa Bazarhallens tomt — for at den endelig kunde komme i centrum av forretningslivet. Ingen er mere imponert end börsautoriteterne selv over dette overvældende gjennombrud, som der heldigvis var skapt de nødvendige lokale betingelser for gjennom ombygningen utvidelsen av Børsen i aarene 1909—11, og i börsberetningen av 1916² faar denne følelse et uttryk av umiskjendelig egthet. »Den voldsomme aktiespekulation, som har grepet om sig i nær sagt alle folkelag, har hat til følge, at Børsen er blit beæret med en sökning, som de gamle ærværdige haller vel neppe nogensinde hadde drømt om. Forretningsmænd, bønder, embedsmænd og ganske unge mennesker, som aldrig tidligere hadde ofret Børsen en tanke, gjorde sit indtog i tætte skarer og fyldte salen til sidste plads — og det eiendommeligste av det hele: Selv kvinder optraadte paa börsarenaen for første gang, dels som nysgjerrige tilskuere, dels i embeds medfør som funktionærer for et eller andet firma. Kort sagt, Børsen holdt paa at sprænges, og der maatte skrides til en i Børsens annaler ukjendt foranstaltning, at utstede adgangskort. Derved er besøket begrænset til de börsberettigede; men allikevel — besøket øker daglig og er nu (3: utgangen av 1916) saa sterkt, at

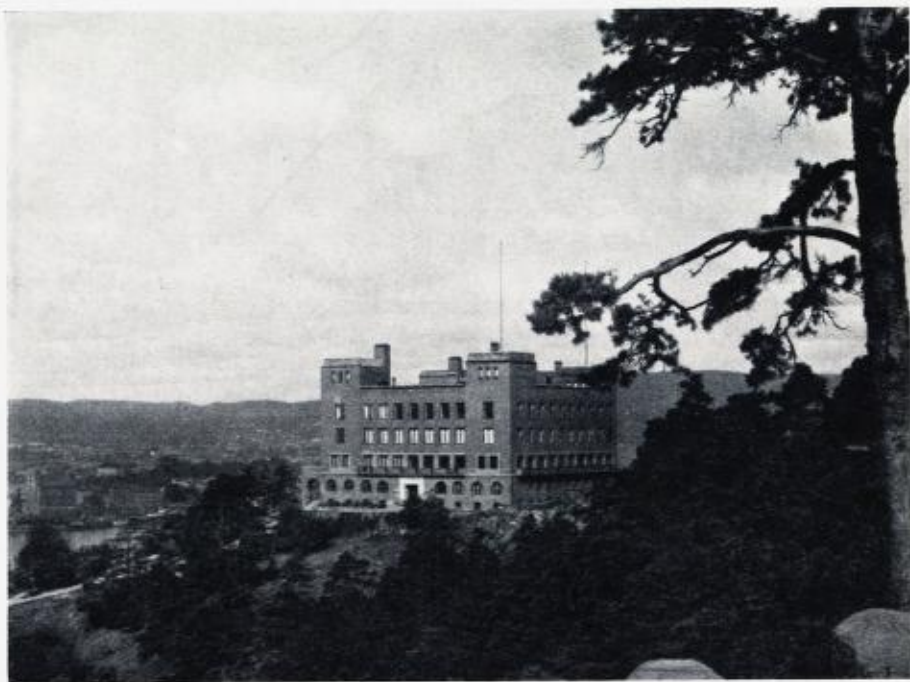
¹ Indtil høsten 1916 var der ialt kontrahert (navnlig i Amerika og Holland, men ogsaa i andre lande, deriblandt Kina og Japan) ca. 800000 bruttotons nybygning for norsk regning til et totalbeløp av over 500 mill. kroner.

² Jfr. pag. 98.

salen ikke rummer flere, og man har foreløbig indstillet utstedelsen av adgangskort«. Imidlertid var der likesom under »forrige jobbetid« opstaa ny børsorganisationer av en helt privat karakter, deriblandt i første række *Eftermiddagsbørsen*, hvis historie er en del av tidens.

Eftermiddagsbørsen begyndte ganske beskedent paa *Havbunden* — en sal, som hører til Sjøfartskafeen, og som tidligere hadde været benyttet til dansepartier. Men allerede ved nytaar 1917 flyttet den nye børs op

*Sjømandskolen paa Ekeberg.
Efter fotografi.*

i øverste etage i Hjemmenes Vels gaard paa hjørnet av Nedre Voldgate og Prinsens gate som hele dens senere virksomhet er knyttet til.

»I førstningen hadde vi hverken love eller regler«, har et fremtrædende medlem av *Eftermiddagsbørsen* fortalt os; »men meget snart saa vi at det var nødvendig, og fik da dette spørsmaal i orden, samtidig med at vi slog fast en ansvarlighetsgaranti paa 50 000 kroner for hvert medlem av vor børs. Det var en slitsom tid gjennom fulde to aar — høsten 1916 til høsten 1918 — med møter som i almindelighet varte fra klokken 4 til klokken 8 og endnu længer. Omsætningen laa en rum tid mellem 8 og 10 mill. pr. dag, og en enkelt gang hændte det at den kom op i 12.5 millioner — beløp

som aldrig blev naad paa den officielle børs.* Antallet av medlemmer beløp sig ved utgangen av 1917 til 61 og et halvt aar senere til 81. Fra samme tidspunkt daterer sig *Aktiemæglerforeningen av 1918*, som en tid holdt *Natbørs* i Sjøfartskafeen. Den bestod av folk, som var saa optat av forretninger om dagen, at dens tolv timer ikke strak til, og som derfor var henvist til at indrette sig paa denne usedvanlige maate. Det er vanskelig, for ikke at si umulig, at fikser antallet av aktiemæglere i Kristiania paa toppen av høikonjunkturen; men efter de kyndigste autoriteters mening, kan tallet med sikkerhet sættes til 200 à 250.

At aktiemarkedet under saa abnorme forhold ikke kunde holdes fri for usunde foreteelser behøver neppe nogen nærmere begrundelse; men et par av de mest almindelige av dem er allikevel ikke uten en viss interesse til belysning av tidsbilledet. Noksaa ofte hændte det, at der blev skapt hvad man i børs sproget kalder en *corner* i enkelte papirer — en operation, som gik for sig paa den maate, at papirets kjøperkurs, efterat markedet praktisk talt var tomt for det, pludselig blev budt ut til en urimelig høide for at friste svake sjæle til blanco-salg. Et obskurt rederi med en kurs til omkring 100 à 110 kunde paa denne maate hoist ufortjent bli drevet uforholdsmæssig op; et andet rederi, som heller ikke var førsterangs, kunde sælges in blanco tre ganger aktiekapitalens størrelse. Eller der kunde pludselig gjøres attentat paa gamle velrenommerte selskaper av outsiders, som kjøpte op aktier for millioner med det formaal at sikre sig aktiemajoriteten — for ikke at tale om at lyssky spekulanter indrykket i aviserne anonyme avertissementer, som meddelte grundløse forespeilinger og tildels urigtige talogaver — alt i den hensigt at drive kurserne i veiret¹. Kort sagt, der blev forsøkt de mest overraskende tricks.

Slik kan eksemplerne forfleres. Likesom man i jobbetiden i 90-aarene endte med at spekulere i faste eiendomme i Kjøbenhavn, Buenos Aires og St. Petersburg, begyndte man utover høsten 1917 at spekulere i utenlandske dampskibsaktier, eksempelvis Hollandske Amerikalinjes aktier, som der blev placert ikke mindre end 30 millioner i. Forresten holdt man sig ikke utelukkende til skibe; blandt spekulationsobjekter, som der kunde reises betydelige kapitaler til, kan nævnes landeiendomme i Argentina, skogarealer i Rusland og oljekilder paa Trinidad — for bare at nævne nogen av de mest fantastiske eksempler. Publikum var kritikløst med paa alt, kanskje særlig høsten 1917, da der blev utlagt en masse nytegninger paa basis av ca. 900 kroner pr. ton for ældre og ca. 1200 kroner for ny tonnasje — værdier, som det overveiende flertal av det publikum, som spekulererte i dem, ikke forbandt nogen forestilling med, eller hadde de

¹ Jfr. en advarsel fra Norges Rederforbund i Kristianiapressen 2. oktober 1917.

fjerneste forudsætninger for at gjøre sig en begrundet mening om. Det var derfor ikke at drive spøken for vidt, naar en mand i de dage rykket ind i aviserne en indbydelse til dannelsen av »Dampskibs-aktieselskapet Scrap med det formaal at drive fragtfart paa Mjøsen.« Kort sagt, der eksisterede praktisk talt ikke det spekulationsobjekt som ikke lot sig utnytte, og det værdipapir, som ikke var fristende. Eller som en mægler betegnende uttrykte det paa spørsmaal om hvilke skibsaktier man helst

*Den norske Amerikalinjens bygning.
Efter fotografi.*

skulde operere i: »Kjøp hvadsomhelst. Imørgen ligger det altsammen 20 procent høiere.« I virkeligheten vil dette si, at efterspørselen fremdeles var saa uforholdsmæssig stor at ikke tilbudet kunde holde skridt med den. Det skedde først ved midten av september 1917 paa en tid, da markedet var blit likefrem overmæt av de mange nyttegninger, og bankerne begyndte at indta en mere reservert holdning. Resultatet var et fald i markedet paa gjennemgaaende 30—60 procent. I fulde seks uker — helt til de sidste dage av oktober, da bevægelsen naadde bunden — hadde derfor alle de store og smaa hausse-spekulanter en særdeles nerverystende tid, mens forretningsverdenen med ængstelse fulgte de ledende valutaers

avgjort faldende tendens¹. Situationen blev reddet ved at der høsten 1917, samtidig med at Rusland gik ut av krigen paa de alliertes side indtraadte en naturlig reaktion i markedet, og paa overgangen fra 1917 til 1918 blev der av grunde, som staar i forbindelse med krigen mere end med forholdene i Kristiania, skapt en lysere stemning ogsaa her i byen. For spekulanternes vedkommende vil dette si, at de atter begyndte at trække veiret lettere, og helt til ut paa forsommeren 1918 hadde de al grund til at være tilfreds med utviklingen. Særlig var dette tilfældet umiddelbart efter at den saakaldte Amerika-avtale var gaat i orden², og selv om der i løpet av juni indtraadte et usedvanlig slapt marked, var allikevel kursfaldet uten sensationelle overraskelser, trods den utvilsomt nedadgaaende tendens. For fullstændighets skyld kan tilføies, at 1917 trods sine utprægede interesser i shipping hadde betydelige kapitalmængder tilovers for placering i bank- og industriforetagender — ikke mindst det sidste — et forhold, som kommer tilsyne i aktiemarkedet paa en mere fremtrædende maate end nogensinde³.

Dette var i store træk stillingen, da centralmagternes sammenbrud i løpet av september og oktober 1918 skapte en situation uten sidestykke i Børsens historie; særlig var dette tilfældet for sidstnevnte maanedes vedkommende. I de første fjorten dage av sænkes aktieværdierne paa den saakaldte *Liste I* med et beløp paa 200 millioner kroner eller over 80 procent; i anden halvpart av maaneden fortsætter utviklingen i samme spor indtil der lørdag 2. november, ogsaa kaldt »den sorte lørdag«, indtraadte likefrem panik. Det er betegnende for, hvor alvorlig situationen blev oppfattet paa offisielt hold, at styret i Mæglerforeningen mandag 4. november mottok en skrivelse fra Finansdepartementet, som ønsket at vite hvad foreningen agtet at foreta i anledning av »den panikartede nedgang paa aktiemarkedet« — en forespørsel, som Mæglerforeningen enstemmig besvarte derhen, at dens medlemmer ikke agtet at ta imot ordres fra folk, som paa viselig bare søkte at trykke markedet ved baassist-operationer. Allikevel var der flere ting, som tydet paa, at det publikum, som saa længe hadde vænnet sig til spændingen ved spekulationsmarkedet, ikke var tilsinds at gi op, saa meget mere som skibsfarten trods de offisielle maksimalfrakter og en svær beskatning viste et efter omstændighetene tilfredsstillende resultat med stadig synkende premier for krigsforsikringens vedkommende paa grund av den mindre risiko i form av »krigsforlis«. Den umiddelbare følge av vaabenstilstanden blev under disse omstændigheter

¹ Som eksempel kan nævnes følgende noteringer av 31. oktober 1917: Pund kr. 13.50, dollars 2.80, tyske mark kr. 41.80.

² 30. april 1918. — For detaljer, jfr. With. Keilhau: Norge under Verdenskrigen.

³ Jfr. ovenf. pag. 433.

*Havnen.
Efter fotograf.*

at skibsfarten tok sig op endel i løpet av de sidste fem—seks uker av aaret — et forhold, som straks kom tilsyne paa kurslisterne for skibsaktier; men det behøver neppe at tilføies, at omsætningen ikke længer er den gamle. Heller ikke bank- og industriaktier var der nogen større glæde ved. Kort sagt paa alle hold staar man ved indgangen til 1919 gjennemgaaende med en følelse av at »eventyret er ute«, samtidig med at stadig ny kapital trækkes ut av av aktiemarkedet, væsentlig av forretningsmænd, som atter begynder at koncentrere sin opmerksomhet om de almindelige vareforretninger, nu da der aapner sig mulighed for et regulært varebytte. Dette varebytte er optimisternes sidste trumf fra et spekulationsstandpunkt set. Verden kan ikke klare sig uten tonnage, naar gjenopbygningsarbeidet skal sættes igang, forsikrer de. Men foreløbig taler de naturligvis for døde ører.

Januar 1919 blir under disse omstændigheter et blad av »Begrædelsesnes bok« for alle spekulanter i byen. Paa mæglerkontorerne er telefon-opringningerne faa og samtalerne nedslaaende; paa Børsen er omsætningen de første 14 dage av maaneden 100 à 150 aktier pr. dag; 23. januar oplever man det uhørte, at omsætningen er *nul*. Nu maa da optimisterne faa syn for sagn, saa meget mere som februar følger i samme spor.

Tvertimot; 20. februar viser det sig, at optimisterne faar ret trods alt. Der indtræder helt uventet en opgang i fragtmarkedet, ledsaget av et tilsvarende opsving paa aktiemarkedet. Grunden er nærmest den, at den skarpe konkurranse mellem England og De forenede Stater i det internationale fragtmarked, som er en av de mest karakteristiske foreteelser i de første maaneder efter avslutningen av vaabenstilstanden, begynder at skjerpes, samtidig med at vareflommen tar til og tvinger avskiberne til at sikre sig den nødvendige tonnage. En enkelt kjendsgjerning som den, at amerikanske verksteder, som angivelig hadde 15 millioner tons paa stabelen, bare viser sig at ha 3, er heller ikke uten betydning. Det siger sig selv at disse foreteelser over sin virkning inden hele den norske skibsfart, og ikke bare kan godskrives Kristiania; men det er allikevel her virkningen er sterkest, bl. a. av den grund at Kristiania i 1917 distancerte Bergen som skibsfartsby med en tonnage av damp- og motorfartøier paa 577000 brutto-tons mot 572000.

Følgen av alt dette er, at forhaabningerne begynder at vaagne igjen, endog i sakkyndige kredse, og uttalelserne at ændre karakter. De som høsten 1918 var paa det rene med at »eventyret var ute« og lot slagordet fæstne sig som uttrykk for en autoritativ Kristiania-opfatning, gaar vaaren 1919 og venter paa »en skibsfartens renæssance«. Som et karakteristisk uttrykk for denne stemning staar en del fantastiske planer fra samme tidspunkt om at utvide Børsen ved at lægge glastak over

SHIPPING-RENÆSSANCEN OG GLASTAKET

gaardspladsen, for at der kunde bli tilstrækkelig plads til shipping-renæssancens mænd og hele den virksomhet man nu kunde vente sig. En begejstret tilhænger av ideen tegnet sig øieblikkelig for 30000 kroner, men da mange andre ogsaa hadde lyst til at være med, fik han simpelthen ikke lov til at tegne saa meget. Hverken det ene eller det andet fik imidlertid nogen praktiske følger. Før glastaket kunde bli til virkelighet, var det straalende liv det skulde hvælte sig over skrumpet ind til et minimum

*Skibe paa havnen.
Efter fotografi.*

og projektet har nu bare interesse som et kuriosum i likhet med planen av 1899 om at lægge Børsen paa Youngstorvet, for at faa mere fart i forretningerne. Forskjellen er alene den, at der første gang stod virkelig solide kræfter bak, mens man sidste gang allerede paa forhaand var langt inde i eventyret.

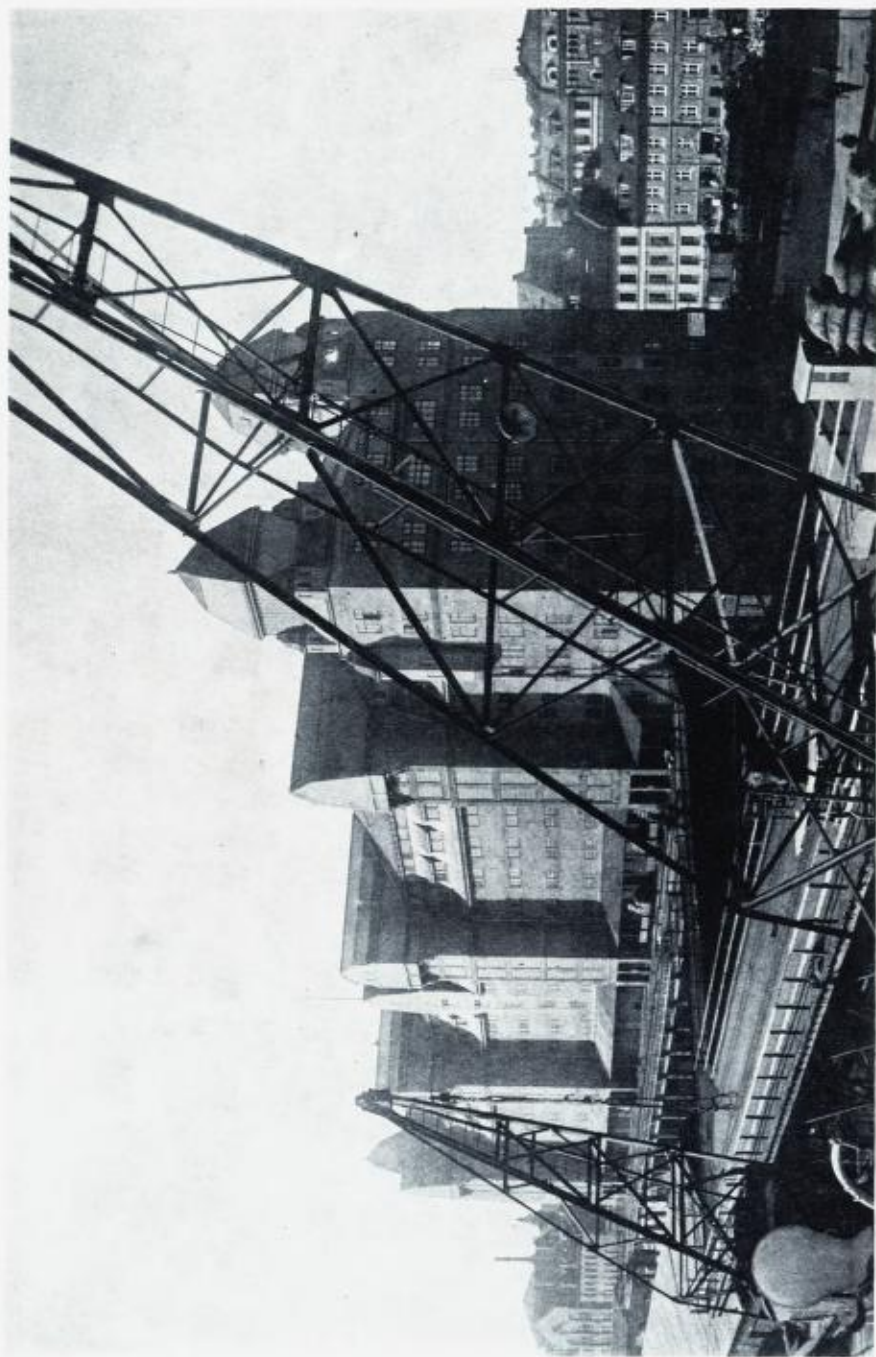
Imidlertid hændte der en meget vigtig ting, som i forening med den maate forholdene utviklet sig paa ut igjennem aaret likefrem gav spekulationslivet i Kristiania et grundskud. Fra 1. mai 1919 traadte nemlig den nye mæglerlov i kraft, og dermed forsvandt alle »outsidere«, saavel som de private børsere vi har nævnt i det foregaaende. Børsen hadde fra 1916

begyndt at føre statistik over omsætningen av industri-, bank- og forsikringsaktier ved hver kursnotering, og det behøver vel neppe nogen nærmere paavisning, at der herigjennem er lagt tilrette et materiale av betydelig værd til belysning av Kristianias økonomiske historie under krigen; desværre blev samme ordning ikke indført for skibsaktiers vedkommende for saa sent som i august 1918, og følgen er at der aldrig vil kunne skaffes endog tilnærmelsesvis nogen paalidelig opgave over den enorme omsætning av skibsaktier paa Kristiania børs under høikonjunkturen — for ikke at tale om hvad der blev omsat paa de private børser, og endelig ogsaa »uten mellemmand«, som det saa fristende het i annonserne.

Et litet eksempel fra virkeligheten, som har den fordel at kunne dokumenteres, er betegnende for hvor fantastisk ansvarslost aktiehandelen kunde gaa for sig, og for hvorledes Staten fort væk blev snytt for den stempelavgift den hadde krav paa efter loven. En aktie var kommet bort eller var blit stjålet, og gjennem henvendelse først fra den oprindelige eier til mægleren, som aktien var kjøpt hos, og fra ham til banken, hvor utbyttet kunde hæves, lykkedes det om en tid at konstatere, at den foreløbige ihændehaver var en mand paa Grefsen. Vedkommende kunde føre bevis for, at han hadde kjøpt aktien i god tro av en anden, og denne igjen av en tredje o. s. v.; kort sagt, aktien hadde gaat gjennem utrolig mange hænder og en enkelt dag skiftet eier ikke mindre end 10 ganger. Tilslut lykkedes det ogsaa at komme paa spor efter aktiemægleren. Han viste sig at holde til paa et loft i Kirkegaten, hvor han hadde indrettet sig et kontor. Det var omtrent tomt for møbler, men hadde til gjengjæld to telefoner og over skrivebordet to store spiker fulde av lapper. Vedkommende fremførte sit erend for mægleren — en ung gut, som han først trodde var visergutten — og bad ham se efter i bøgerne, hvor han hadde aktien fra.

— Bøgerne? Det er det der det, sa mægleren og pekte paa spikerne, som viste sig at være behængt med slutseddelpapirer — en spiker for kjøperne og en for sælgerne. Det var en praktisk omend noget usedvanlig form for bokholderi, og selv om den i det foreliggende tilfælde gav et tilfredsstillende resultat for kunden, kunde den derfor ikke betegnes som særlig betryggende. Det var denne art av mæglervirksomhet, som det lykkedes at komme tillivs gjennem mæglerloven, og selv om loven — som det blev fremhævet under debatten i Odelstinget — kom forsent til at faa nogen nævneværdig betydning som regulator av selve spekulationsvirksomheten navnlig i Kristiania, var den allikevel en medvirkende faktor til at skaffe byen av med et betydelig antal aktiemeglere paa en ekspedit og stilfærdig maate. Det var en proces, som gjennemgaaende vakte liten eller ingen opmerksomhet, og som fremfor alt ikke kom tilsynne i konkursstatistiken paa nogen foruroligende maate; men folk med kjendskap til

*Hannelageret.
Efter fotografi.*

forholdene kunde allikevel fortælle lidt om denne haardhændte avvikling. Hovedindtrykket var, at mange fandt sig i at punge ut, saa langt de evnet, for at dække svævende lombardlaan, og at de derefter trak sig ut av mæglervirksomheten over i sin gamle bedrift, bare nogen erfaringer rikere.

Det vilde været utænkelig om alt dette ikke skulde ha øvet sin indflydelse paa aktiemarkedet over hele linjen, ikke mindst paa det industrielle omraade, og der indtraadte da ogsaa i løpet av 1919 et fald i industri-aktiemarkedet, som fortonet sig noget nær katastrofalt¹. Men saa sterk var troen paa Norges industrielle muligheter, saaledes som de hadde utviklet sig før og under krigen, at der skulde nærsagt det overordentlige til for at rokke den. Følgen var, at industrien absorberte stadig ny kapital. I 1919 blev der i byens firmaregister indført 65 nye industriselskaper med en indbetalt aktiekapital paa 20.5 mill. kroner, mot 74 slike selskaper paa 24.3 millioner kroner aaret i forveien; samtidig fik en række ældre selskaper, hvorav flere av de mest ansette i byen, saavel i 1919 som i 1918 sin aktiekapital utvidet med betydelig beløp — i alt over 110 millioner kroner. Men som Cecil Rhodes engang har sagt: »Det nytter ikke at ha store ideer, hvis man ikke har kontanter til at sætte dem i verk med«, og det næste spørsmaal blir da, hvor Kristiania fik penge fra i en tid, da den egentlige høikonjunktur faktisk var forbi baade for skibsfartens og industriens vedkommende?

Svaret er meget enkelt. Spekulationen som folte sig hemmet i sine operationer paa grund av de høie stempelavgifter for aktieomsætningen saavel som av det gjennemgaaende flauue aktiemarked og bankernes tilbakeholdenhet overfor aktielaan, begyndte mere og mere at se sig om efter nye markeder for den kapital, som var skapt under høikonjunktoren. Den var ikke længe om at opdage, at valutamarkedet, som hittil hadde avvundet det store publikum og bankerne et minimum av interesse, laa fortrinlig tilrette. Følgen var, at valutaspørsmaalet i løpet av 1919 erobret sig en central stilling i den offentlige bevisthet — en utvikling, som blev i høi grad paaskyndet av de voldsomme forskyvninger i de ledende valutaer. Eller som Norges Bank uttrykker det: Forholdet fremkaldte et taknemmelig felt for spekulation, hvad ikke alene bankerne, men i stor utstrækning ogsaa publikum benyttet sig av². For publikums vedkommende samlet spekulationen sig nærmest om tyske mark, som i aarets løp sank fra 44.50 til 10.10, og det vil endnu være i frisk erindring,

¹ Som eksempler paa kursfaldet fra januar til december 1919 (sidstnævnte i parentes) for en del av de viktigste industripapirer kan nævnes: Borregaard 1410 (990), Elektrokemisk 460 (175), National Industri 530 (165), Norsk Maskinindustri 830 (330), Union 1860 (985).

² Jfr. Norges Banks beretn. 1919, pag. 2.

hvorledes man i alle kredse og med de forskjelligste argumenter diskuterte sandsynligheten for, at mark atter vilde komme op til glæde for dem, som opererte i dem. Mere stilfærdige og solide fortonet sig pund og dollars, som i løpet av aaret gik op fra henholdsvis 16.88 og 3.55 til 18.50 og 4.88 — en stigning som i første række avspeilet sig i skibsfartens remisser trods den almindelige nedgang i fragtmarkedet sammenlignet med tidligere. Kort sagt, gjennom stigningen i pund og dollars kom der ind

*Vareophobning paa havnen.
Efter fotografi.*

svære beløp, som kom fortrinlig med til dækning av de mange skibskontrakter, som var sluttet fremfor alt med engelske verfter og dernæst til dækning av en import, navnlig fra Amerika, som antok stadig mere fantastiske former utover aaret, fremfor alt for Kristianias vedkommende.

Det sidste danner et tidsbillede fra sommeren 1919, som endnu vil være i frisk erindring, og som byens aviser i de dage ikke blev træt av at fortælle om — uten i grunden at kunne si noget nyt. Fra uke til uke — vi er nu naadd ind i anden halvpart av juli — er det samme historie om blokerte brygger, overfyldte lagerhuse og vareskur, og dampskibe ute paa havnen, som venter paa lossetorn. »Vareflommen synes ingen ende

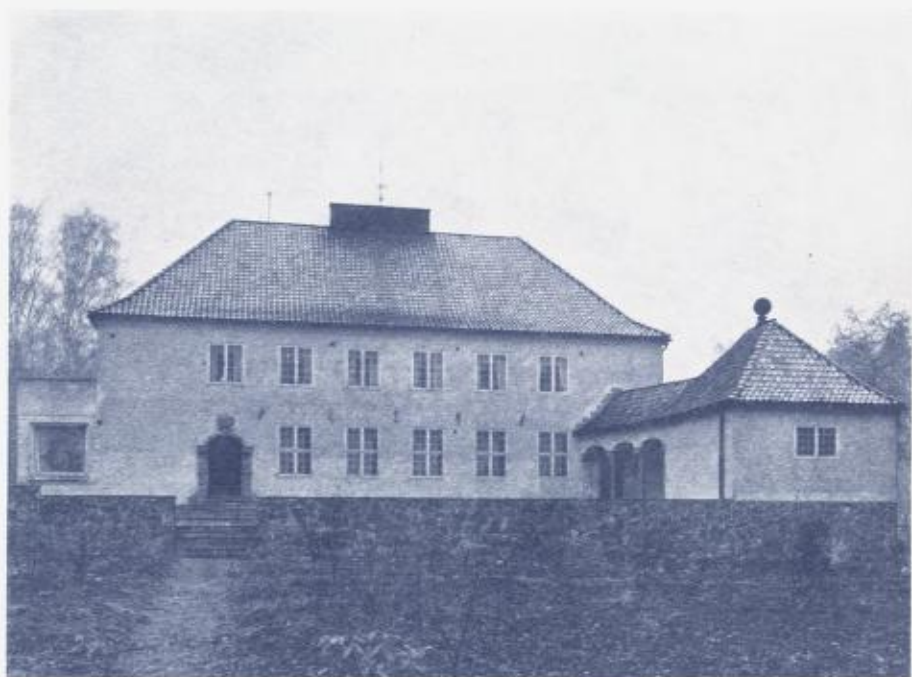
at ta, og nogen utvei til det bedre øines ikke i den nærmeste fremtid.¹ Losningen foregaar under et slikt virvar, at mottagerne er ute av stand til at orientere sig og ofte maa komme igjen baade to og tre gange for at »finde« sine varer. Toldvæsenet arbeider under et hoitryk uten sidestykke og kaprer al den hjelp det kan komme over — ofte av den mest tilfældige. De faste bryggearbeidere henger i med en fortjeneste av gjennemgaaende 100 kroner uken; med akkord og overtid kan der tjenes 2—300 kroner. Kort sagt, varerne velter ind over byen med en voldsomhed som et skred — manufakturvarer, luksusvarer og matvarer, deriblandt en mængde grønsaker fra Holland, som pludselig oversvømmer byens torv og slaar sine norske konkurrenter av marken ved sin prisbillighet. Automobiler og motorcykler ankommer i imponerende tal, navnlig fra Amerika, og synes at indvarsle noget av en guldalder for det nye kjøretøi. Det er som det store publikum endnu en gang har trang til at sette sig makelig tilrette og la det suse avsted som paa toppen av hoikonjunkturen. Endel medborgere finder tiden inde til at løfte en advarende røst og stifter *Foreningen for Mindsket Forbruk*; men slagordet gjør ikke nogen virkning, væsentlig »paa grund av den høiere levestandard inden de brede lag og den økede trang til luksus hos de bedre stillede.« Denne begrunnelse, som mange sikkert vil erindre at ha hørt i de dage baade offentlig og privat, forklarer det enkle faktum, at Kristiania ønsket at ta sin chance saa længe der var en mulighet. Statsøkonomisk set virket forholdet helt abnormt paa handelsbalancen, da de ledende eksportartikler fra Kristiania samtidig antok en minimal karakter. Til gjengjæld satte toldintraderne rene rekordziffre — eksempelvis i juli 1919 alene for Kristianias vedkommende ca. 9.5 millioner kroner mot 2.8 millioner kroner et aars tid i forveien. Tilslut gik det endog saa vidt, at handelsforeningerne i en del interesserte byer paa strækningen Drammen—Kristiansand holdt møte i Skien til behandling av spørsmålet om hvad der burde gjøres for at avlaste den eksempløse trafik ved Kristianias brygger.

Alt dette var selvsagt ingen tilfældighet. Mesteparten av disse varer var indkjøpt i 1917 og 1918, men endnu saa sent som i begynnelsen av 1919 var detailkjøbmænds lagre her i byen praktisk bundskrapet og tilgangen av nye varer minimal. Dette forhold forklarer voldsomheten i importen, da den først satte ind, og desuten i adskillig utstrækning dens tilfældige karakter paa en tid, da vareforsendelserne endnu var høist uregelmæssige, og importørerne kunde være utsat for de største overraskelser fra sine utenlandske forbindelsers side. For publikums vedkommende bekræftet sig paany det gamle ord om »appetiten som kommer mens man

¹ Morgenbladet nr. 373, 1919.

spiser», og ingen kunde være tvil om dens umættelighet. Det Kristiania, som saa længe hadde maattet rationere med de almindeligste fornødenheter, som hadde hat at trækkes med «klippe-kort» og maksimalpriser og andre restriktioner, stod næsten fortumlet under skredet av de varemængder som nu strømmet utover det, efterhvert som de blev git fri, og før man fik tid til at summe sig, gjorde man den opdagelse, at priserne, der endnu saa sent som vaaren 1919 ikke var særlig urimelig sammen-

*Villa fra 1916. Direktør L. Norenbergs hus.
Efter fotografi.*

lignet med andre landes, efterhaanden gik voldsomt i veiret sammen med den svære import. Gjennemgaaende steg priserne i aarets løp med ca. 70 procent og viste ved utgangen av 1919 en indeks paa 334.7 sammenlignet med 100 i 1914.

Men Kristiania tapte ikke av den grund, hverken sit gode humor eller spekulationslyst — aller mindst efterat det hadde lykkes høire at erobre kommunen tilbake fra arbeiderpartiet. Julehandelen gik strykende og reisetrafiken florerte, og paa Børsen stod skibsaktier endnu engang i *hausse* i tillid til skibsfarts-renæssancen i det nye aar. Rigtignok var denne stemning i strid med den, som beherskete skibsaktiebørserne i

Amsterdam, London og New York; men det utelukker ikke, at Kristiania hadde ret. Begyndelsen av 1920 viste et fragtmarked paa høide med de bedste under krigen, og med en tilsvarende optimisme, blev nye trampbaater paa 9—10 000 tons omsat til 11—1200 kroner pr. ton, mens 2000 tons baater blev sluttet paa timecharter for seks maaneder for op til 80 sh. pr. ton. Kort sagt, skibsfarts-renæssancen og den skibsaktiemarkedet fortonet sig mere fristende end nogensinde indtil de gyldne forhaabninger pludselig styrtet sammen udpaa vaaren 1920 nærmest som følge av det engelske kuleksportforbud sammen med en række andre omstændigheter, som det ligger utenfor vort emne at komme nærmere ind paa.

Dermed var høikonjunkturens eventyrlige tid uigjenkaldelig slut i Kristiania. Tilbake stod opgjøret og følgerne som skulde bli ikke mindre usedvanlige.

STEMNINGER OG FORHOLD INDTIL UTGANGEN AV 1918

Det vilde været utænkelig at en høikonjunktur av en saa omfattende karakter som den vi har skissert i det foregaaende kapitel ikke skulde git anledning til adskillig letsind og ukultur, ikke mindst paa det økonomiske omraade; men der er allikevel ingen grund til at føle sig nævneværdig «sittlich entrüstet» paa Kristianias vegne. Over høikonjunktorens overdrivelser, reiser sig det virkelig værdifulde som er skapt i krigsaarene — i første række de tusener av nye hjem i byens utkanter. Til disse hjem knytter sig som et værdig, helt private tiltak de saakaldte *gamlehjem*, som har sikret sogneprest Eugène Hanssen en varig plads i byens historie. Begyndelsen blev gjort allerede i 1907 med indredningen av Kampens gamlehjem; men som den første moderne nybygning staar Gamle Akers gamlehjem, der blev indviet 1917 som indledning til en koloni av gamlehjem, som senere skulde sætte sit præg navnlig paa Ilaløkken og strøket omkring Adamstuen¹.

I de tre aar som var gaat siden kommunestyret hadde besluttet at yde den private smaabolig-produktion en garanti paa indtil 85 procent, hadde det høstet de mest nedslaaende erfaringer paa dette viktige omraade, og efter hvad der fremgik av en officiel oversigt fra høsten 1914 var underskuddet i boligproduktionen saa betydelig i forhold til behovet, at der vilde trænges yderligere 5—600 nye leiligheter aarlig i løpet av de nærmeste fire aar. Der forelaa paa dette tidspunkt et fuldt utarbeidet forslag fra Boligraadets kontor, som gik ut paa at Rosenhof II, Vøienvolden A og Lindern I skulde bebygges med komplekser paa i alt 861 leiligheter, og av praktiske grunde foreslog raadet i december 1914, at man først skulde se at faa Lindern færdig¹. Bevilgningen til Lindern blev imidlertid ikke git før vaaren 1915 og bevilgningen til Vøienvolden først høsten 1916, mens bevilgningen til Rosenhof II simpelthen bortfaldt som direkte kommunalt foretagende, da kommunen i mellemtiden avhændet de tomter komplekset skulde være bygget paa.

¹ For historik — jfr. Eugène Hanssen: *Vi og vore gamle* (Norsk damealmenakk 1928).

Nogen maaneder senere (14. december 1916) bevilget kommunestyret overensstemmende med Boligraadets indstilling av mai s. a. indtil 3 millioner kroner til opførelse av i alt 407 nye leiligheter¹. Derefter fulgte i april 1917 en bevilgning paa 1.1 mill. kroner til utvidelse av Vøienvolden A med et C-kompleks paa 87 leiligheter, og i juni og december s. a. yderligere to bevilgninger paa henholdsvis 3.2 og 1.8 mill. kroner — den første til anskaffelse av 208 leiligheter paa Torshov; den anden til anskaffelse av 77 paa Ullevaal².

Efter dette skulde det for den almindelige opfatning være grund til at haape paa en bedring i forholdene; men desværre, virkeligheten viste noget andet. Paa grundlag av en række statistiske undersøkelser vinteren 1917—18 vedrørende boligbehovet og byggespørsmålet i Kristiania—Aker kom direktør Chr. Lund, daværende chef for Kristiania kommunes statistiske kontor, til det resultat, at der med utgangspunkt i boligforholdene i 1909 som »normale og antagelige«, manglet 6500 à 7000 leiligheter. For at skape normale forhold vilde der kræves en produktion paa gjennomsnittlig 2200 leiligheter i syv aar. Det var under disse omstændigheder at kommunestyret, efter indstilling av Boligraadet, gik med paa den saakaldte »trears-plan«, som blev vedtat i møte 13. mars 1919, og som i hovedsaken knæsatte det nye princip, at kommunen har direkte forpligtelse paa sig til at holde smaabolig-produktionen oppe. I alt blev der fra den første Tøien-bevilgning av 15. august 1912 paa 745000 kroner til den sidste Torshov-bevilgning av 30. oktober 1919 paa 6978000 kroner med et rundt tal bevilget av kommunen til egen boligbygning 47.6 mill. kroner, og desuten vel 1.9 mill. i form av bevilgninger til gatearbeider, vand- og gasledninger etc.

Dette svære beløp er i første række en følge av den enorme prisstigning paa materialer, som karakteriserer krigsaarene, og som efterhvert blev fulgt av en tilsvarende stigning i arbeidslønningerne med det resultat, at det samlede arbeide blev fordyret uforholdsmæssig. Under disse omstændigheter lar det sig forklare, at gjennomsnittsprisen paa et enkelt nybygget rum kunde gaa op fra 1800 kroner i 1914 til 4150 kroner ved utgangen av 1917 og ca. 5800 kroner ved begyndelsen av 1919; men det er paa den anden side ikke mindre let forklarlig, at disse svimlende summer vakte betænkelighet paa mange hold, ikke mindst fordi kommunen med bedste vilje stod helt magtesløs overfor prisstigningen og desuten ikke engang hadde den tilfredsstillende at se, at alle disse millioner

¹ Herav Lindern II 86; do. IV 48; Ullevaal I—IV 135; Lille Tøien I 116; Søndre Aasen 22; For detaljer, jfr. Hals, pag. 41.

² Torshov I, II og III; Ullevaal XIII og XXVI.

monnet noget. Men ikke det alene; samtidig med at kommunen i stigende utstrækning maatte sørge for at skaffe folk hus, maatte den desuten passe paa, at de som hadde hus ikke misbrukte denne fordel paa en maate som traadte berettigede samfunnsinteresser for nær. Kort sagt, kommunen stod omgitt av vanskeligheter til alle sider, mens et usedvanlig tilsig av befolkningsselementer fra de utroligste kanter søkte til Kristiania og etterhaanden skapte en situation uten sidestykke hittil i byens historie.

Den offisielle statistikk gir nærmest et misvisende uttrykk for dette forhold, forsaavidt stigningen i byens folketal i de nærmeste aar før krigen saavel som i selve krigsaarene paa langt nær stod i forhold til det storbyliv, som Kristiania i stigende grad var behersket av¹. Til gjengjæld steg folketallet i Aker meget betydelig, og mens byggevirksomheten i denne kommune fra aar til aar artet sig stadig mere intens, viste den for Kristianas vedkommende en likesaa utpræget tendens til at skrumpe ind. Allerede før utbruddet av verdenskrigen stillet Kristiania-kapitalen sig særdeles reservert overfor alt som het byggevirksomhet, og denne stemning blev endnu mere utpræget efterhvert som spekulationsaanden brøt igjen-

*Eugène Hanssen.
Efter fotografi.*

nem, først i shipping og dernæst paa det industrielle omraade — for bare at nævne de to viktigste markeder. I motsætning til for tyve aar siden, da man baade bygget og spekulerte, indskrænket man sig nu praktisk talt til det siste, og som en naturlig omend ikke tiltalende følge av den svære strøm av indflyttere vedblev husleien at stige paa en foruroligende maate, navnlig ut gjennom siste halvpart av 1915. Som botemiddel blev der 17. december s. a. utfærdiget en provisorisk anordning angaaende

¹ Kristianas folkemængde steg i aarene 1910—15 fra 247 252 til 254 775 og i aarene 1916—20 til 260 922.

regulering av husleien og ved beslutning av 13. januar 1916 gik kommunen til opprettelse av den bekjendte institution, som fik navnet: Kristiania kommunale husleienevnd. Den omfattet fra først av leiligheter paa høist 3 værelser og kjøkken, hvilket i praksis vil si ca. 40000 leiligheter, som paa denne maate kom ind under bestemmelsen om, at husleien ikke maatte forhoies uten nevndens samtykke; men allerede et halvt aar senere — midtsommers 1916 — blev husleiereguleringen utvidet til at omfatte alle beboelsesleiligheter uten undtagelse. Desuten blev der i løpet av aaret indført forbud mot opsigelse av leieboere uten nevndens samtykke og likeledes mot at ta beboelsesrum i bruk som forretningslokaler uten først at indhente tillatelse hos nevnden.

Det behøver neppe at tilfoies, at disse foranstaltninger vakte sterk kritik paa mange hold, og da først og fremst i gaardeierkredse; men saaledes som forholdene hadde utviklet sig paa boligmarkedet i de to første krigsaar indtil der ved utgangen av 1916 praktisk talt ikke eksisterte hverken ledige beboelsesleiligheter eller ledige kontorer eller forretningslokaler, vandt foranstaltningen ubetinget tilslutning hos den overveiende del av byens befolkning, som paa denne maate saa sin hittil helt ubetryggede leieboertilværelse fuldt gardert mot mulige spekulationstilbøieligheter fra huseiernes side. Men dermed fulgte ogsaa at det mere end nogensinde blev kommunen som direkte og indirekte kom til at holde denne side av arbeidslivet oppe. En anden sak er det, at der under indflydelse av de svære midler, som høikonjunkturen sætter i omløp, vokser op en byggevirksomhet, som navnlig i 1917 gir sig utslag i en usedvanlig rik villabebyggelse yderst i vest eller umiddelbart over paa den anden side av bygrænsen. Det er en byggevirksomhet, som virker forskjønnende paa Kristiania og som derfor har sit æstetiske værd, samtidig med at den øker storbypræget ved byen. Men nogen betydning som regulerende faktor i boligmarkedet har den ikke; dertil er den i altfor høi grad produktet av en eksklusiv rikmandsærgjerrighet, som i den følgende nedgangsperiode ikke altid viste sig tilstrækkelig beslaat med kapital.

Aarsaken til dette stadige indsig av folk fra alle kanter maa naturligvis i første række tilskrives den usedvanlige høikonjunktur, men dernæst ogsaa de i mange henseender fortvilede forhold i de krigførende lande. Det første hadde til følge at folk fra alle kanter av Norge fandt, at de maatte »ind til byen«, enten de hadde noget at gjøre her eller ikke; det sidste ledet til en stadig tilstrømning av utlændinger, takket være den lette adgang til riket efter den daværende indvandringslov. Det er et forhold av saa væsentlig betydning for det i mange henseender eiendommelige liv, som utfoldet sig her i byen under krigsaarene, at en kort forklaring ikke er uten interesse til orientering.

F R E M M E D K O N T O R E T I V I R K S O M H E T

Ved en administrativ forføining av 1907 var der s. a. oprettet et saakaldt *Fremmedkontor*, som sorterte under politiet, og som hadde i opdrag at holde øie med misliebige utlændinger som maatte indfinde sig i byen — eksempelvis svenske og danske bondefangere og lommetyve, som politiet forøvrig i adskillig utstrækning kjendte fra før. Indtil vaaren 1914 — eller med andre ord til aapningen av jubilæumsutstillingen — førte dette kontor en forholdsvis rolig tilværelse; men nu fik det pludselig sin virksom-

*Gamle Akers gamlehjem.
Efter fotografi.*

het utvidet paa en maate som man neppe hadde tænkt sig muligheten av. Allikevel betegner de første tre maaneder av utstillingssommeren bare en beskeden indledning til det svære arbeide utbruddet av verdenskrigen straks hopet op for Fremmedkontoret, og som i løpet av krigsaarene skulde føre ind i forhold av den mest usedvanlige karakter med stadig mere omfattende dimensioner.

Som bekjendt stod Norge paa det tidspunkt uten nogen pas-lov — et forhold som varte like til juli 1917, og som hadde sin rot i den respektable tradition, som var saa gammel som Grundloven, at Norge satte sin ære i at staa aapent for fremmede. I et aarhundrede hadde der paa en enkelt

mindeværdig undtagelse nær¹ ikke været gjort noget brud paa dette princip fra vor side, samtidig med at ingen utlændinger hadde misbrukt Norges gjestfrihet paa en maate som bragte vor neutrale stilling i fare ved kritiske anledninger i Europas historie. Nu derimot blev forholdet straks et andet. Allerede i første uke av krigen lot der sig paavise en ganske livlig virksomhet blandt de mange utlændinger, som var kommet til Kristiania i løpet av utstillingstiden, i retning av at utføre forskjellige tjenester for sine respektive lande. Det var en virksomhet av den art, at autoriteterne, naar de først blev opmerksom paa den, ikke godt kunde la den passere, selv hvor den retslig set ikke kunde betegnes som ulovlig².

En meget væsentlig grund til de mange vanskeligheter fremmed-invasionen bød paa var at søke i selve den kommunale folketælling, som ved utbruddet av verdenskrigen statistisk set endnu var saa ufuldstændig, at den ikke meddelte nogen opplysninger om det statsborgerlige forhold for deres vedkommende, som paa et givet tidspunkt befandt sig indenfor byens grænser. Av den almindelige folketælling for 1910 fremgik det, at Kristiania ved utgangen av dette aar hadde en fremmedbefolkning paa 10—11000, og det var en kjendt sak, at denne befolkning var steget sterkt i løpet av de siste fem—seks aar. En officiel opgave fra Kristiania Folkeregister, utarbeidet i henhold til rundskrivelse fra Justisdepartementet, gav som resultat, at der 1. februar 1917 var 21555 utlændinger i byen, som bodde her midlertidig eller fast; blandt de sidste 6057, som hadde latt sig naturalisere som norske borgere. Uttrykt paa en anden maate vil dette si, at omtrent 8 procent av Kristianias befolkning ikke hørte Norge til i egenkap av statsborgere — et forhold, som allerede i sig selv var skikket til at vække betænkeligheter — for ikke at tale om, at det fremdeles var under utvikling.

Det var ikke til at undgaa, at der inden denne befolkning, som i overveiende grad bodde i hoteller og pensionater, men hvorav mange ogsaa hadde leiet sig ind privat, var adskillige tvilsomme elementer, som jevnlig skaffet politiet bryderi, og som det derfor søkte at faa ekspedert avsted, særlig naar det kunde paavises, at de ikke hadde sin »opholdsbok« i orden. Andre, som det var vanskeligere at faa avgjørende beviser mot, drev underhaanden en virksomhet, som nærmest maatte betegnes som et fordækt spioneringsvæsen og som hyppig forte til, at de blev »skygget« gjennom et længere tidsrum, indtil politiet endelig kunde slaa ned paa dem med

¹ Utvisningen av Harro Harring (29. mai 1850), jfr. artikkelen H. H. i Halvorsens Forfatterleksikon II, pag. 562 flg.

² Eksempelvis et masse-kjøp for russisk regning av kikkerter og optiske instrumenter i byens forretninger, som blev stoppet efter ordre fra regjeringen, som beordret at handelen skulde gaa om igjen.

helt fældende beviser. Det er en side ved storbylivet under krigstiden, som i sin tid har krav paa et utførlig kapitel i Kristiania politis historie; men allerede nu kan det siges, at politiets arbeide netop paa dette omraade var av betydning for byens sikkerhet og har krav paa billig anerkjendelse, selv om det praktisk talt ikke tiltrak sig nogen opmerksomhet hos almenheten, særlig i de to første krigsaar, da forholdene endnu ikke stillet sig særlig unormale.

Allikevel var det ikke bare disse mindreværdige befolkningselementer, som vakte bekymring; selv hvor det gjaldt dygtige og tillidvækkende individer, var dette stadige indsig av fremmede en særdeles alvorlig affære for kommunen. Følgen var nemlig i alle tilfælde den, at det blev stadig trangere om hus i Kristiania, samtidig med at priserne paa alle dagliglivets fornødenheter vedblev at gaa opover trods maksimalpriser og andre regulerende foranstaltninger. Overfor disse alvorlige foreteelser var det forholdsvis liten trøst for den almindelige Kristiania-borger, at hans by i disse aar utviklet sig til et internasjonalt knutepunkt i trafikken mellem Syd- og Øst-Europa paa den ene side og Vest-Europa paa den anden; men denne utvikling gaar allikevel paa en karakteristisk maate ind i tidsbilledet og staar endnu frisk og levende for erindringen. Krigen sætter sit præg paa byen i en umiskjendelig grad, heter det i en avisartikel fra disse aar¹. Det hænder ofte, at vi i vor fredelige by møter folk, som har skyttergravs-sølen i klærne. Paa gater og stræder ser vi dem dukke op, forsvinde — og gi plads for andre. Der er stilfærdige russiske officerer underveis til en eller anden krigsskueplads; engelske *Tommies* i straalende humør, franske flyvere, som bare under sig en kort hvil før de skal videre pr. jernbane. Her er vitebegjærlige japanere med briller og gule fjæs paa vei til Vest-Europa for at studere hos sine allierte, og endelig er her den hemmelighetsfulde kurér med de viktige depescher — manden, som passerer frit og uhindret i henhold til internasjonale regler, som ikke gjælder for andre dødelige. Dette internasjonale fremmedliv utfoldet sig ikke nogetsteds i byen mere broget og karakteristisk end i Palmehaven paa Grand, og mange er de interiører, som findes til belysning av det i byens aviser fra de dage. Men ikke det alene; det kjedet sig paa en maate sammen med selve hoikonjunkturen og la en stemning av guld og eventyr over tilværelsen, som skapte fart og liv — dristige planer og forhøiet tempo.

Allikevel vilde det være uhistorisk at lægge formeget i alt dette. Trods samstemmige og ugjendrivelige beretninger om en overfyldt børs og mæglerkontorer, som holdt paa at sprænges av kunder, saavel som beretninger om restaurant- og kaféliv »av en anden verden«, staar den

¹ Jfr. Aftenposten nr. 638, 1916.

kjendsgjærning urokket, at hovedstadens befolkning stort set fik føle alle ulemperne ved krigen vel saa sterkt som fordelene ved den. Navnlig var dette tilfældet i siste avsnit av krigen — sommeren 1916 til senhøstes 1918 — da dens stadig mere overvældende karakter skapte forhold og forholdsregler, som man aldrig hadde tænkt sig muligheten av, og som derfor nødvendigvis maatte skape friktion, før de fikk arbeidet sig tilstrækkelig ind, og man fikk den nødvendige erfaring for, hvorledes de virket i praksis. Av slike forholdsregler har vi allerede boligrationeringen og husleiereguleringen. Men det skulde, som bekjent, ikke bli de eneste. Paa en række omraader, som hittil hadde ligget utenfor det kommunale initiativ, maatte kommunen nu gripe ind paa grund av beslutninger fra statsmagternes side, som ikke var til at komme forbi — for ikke at tale om, at de i sin videre utvikling førte til stadig mere omfattende konsekvenser. Disse forholdsregler, som i hovedsaken dækkes av betegnelsen *provianterings- og dyrtidsforanstaltninger*, er en del av Kristiania kommunes saavel som av den enkelte Kristiania-borgers erfaringer under verdenskrigen. Men fremfor alt gaar de ind som et væsentlig led i Kristianiahusmødres erfaringer i denne merkelige tid, som man maatte gaa over et aarhundrede tilbake, for at finde et sidestykke til.

Paa grund av det voldsomme avbræk i det internationale varebytte, som var en av de første og mest umiddelbare følger av fredsbruddet, blev der allerede saa tidlig som i august 1914 nedsat et utvalg her i byen, som fikk i oppdrag at gjøre indkjøp av fødevarer. Dets offisielle navn var Kristiania provianteringsraad, og dets virksomhet i henhold til det oprindelige mandat kom paa grund av forholdenes utvikling til at strække sig over et tidsrum av to aar. Efterat være oppløst som følge av loven av 26. juli 1916 om kommunale provianteringsraad, blev der umiddelbart derefter oppnævnt et nyt provianteringsraad her i byen med en betydelig utvidet oppgave. Den gikk i hovedsaken ut paa, at kommunen skulde sørge for byens forsyning med levnetsmidler og andre varer; omsætte livsfornødenhetene gjennom kommunale utsalg, regulere prisene gjennom fastsettelse av maksimalsatser og sørge for, at disse satser blev overholdt. Endelig skulde det kommunale provianteringsraad ogsaa sørge for rationering med levnetsmidler og andre fornødenheter og for iverksættelse av visse sociale dyrtidsforanstaltninger. Rigtignok fikk andre kommunale provianteringsraad landet rundt nøiagtig samme mandat, men paa grund av hovedstadens centrale stilling som landets første importby og den retning hele utviklingen tok, fikk Kristiania provianteringsraad et virkeomraade av en enestaaende omfattende karakter.

Stort set kan denne virksomhet skisseres saaledes: Efterat provianteringsraadet fra først av hadde innskærpet sig til indkjøp og lagring av

de mest gjængse husholdningsvarer — eksempelvis kjøt- og fiskevarer, poteter, sukker, gryn og mel — blev disse varer, efterhvert som forholdene gjorde det nødvendig, gjenstand for omsætning i det aapne marked, dels av hensyn til forbrukernes behov, dels av hensyn til regulering av priserne. Hvad spesielt kjøtforsyningen angaar, blev der i 1916 og 1917 indkjøpt endel islandsk kjøt, saavel som endel kjøt og flesk fra Amerika; desuten blev man av Staten overladt endel kjøt og flesk fra Argentina. Men hovedmassen av denne vare kom i disse aar og endnu senere fra Danmark, fremfor alt i 1917, da over 45600 stykker slagtet kvæg passerte Kristiania kjøtkontrol. Et ikke mindre viktig spørsmal var fiskeforsyningen. I løpet av de første krigsaar gjorde man den erfaring, at priserne paa fisk steg voldsomt. Følgen var, at kommunen i november 1916 gik til oprettelsen av Kristiania kommunale fiskecentral, efterat man fra januar hadde forsøkt sig med et kommunalt utsalg paa Grønlands torv for salg av fersk fisk. Det blev efterhaanden en meget betydelig forretning, som naadde høidepunktet i 1918 med en omsætning paa henved 4.8 millioner kroner mot 1.8 mill. aaret i forveien¹. Fiskecentralens utsalg paa Grønland var det første kommunale utsalg her i byen, men efterhaanden øket antallet fort, samtidig med at den blev utvidet til at omfatte ogsaa andre levnettsmidler end fisk. Allerede sommeren 1917 var tallet paa dem oppe i 7 og nogen aar senere i 10. Hensigten med disse utsalg, som allerede i 1916 naadde en totalomsætning paa 1.3 mill., var at regulere priserne paa de mest uundværlige levnettsmidler, og som et led i dette arbeide blev der fra først av fastsat lokale maksimalpriser, som blev fiksert av Provianteeringsraadet². Fra 1917 blev imidlertid denne myndighet innskærket til bare at gjælde detailpriserne, mens engrospriserne blev fastsat av en ny institution, som fik navnet Kristiania Prisreguleringsraad.

Som to særlig viktige spørsmal meldte sig i denne tid omtrent paa en gang spørsmålet om brændselsforsyningen og potetforsyningen. Hvad det første angaar, kan det i almindelighet siges, at kulforsendelserne fra Storbritannien til Norge hadde foregaat særdeles normalt i tiden fra utbruddet av verdenskrigen til henimot slutten av 1916, selv om de stadig stigende fragter hadde bragt priserne paa kul og koks betydelig opover — eksempelvis for koks i løpet av sistnævnte aar fra 64 til 90 kroner pr. ton i Kristiania, eller i detail fra kr. 3.50 til kr. 4.50. Det nye aar (1917) blev indledet med det opsigtvækkende britiske kulforbud, som av mange grunde vakte særlig bekymring i Kristiania, bl. a. fordi det var en kjendt

¹ I 1919 og 1920 var omsætningen henholdsvis 3 og 2.1 millioner kroner.

² De viktigste maksimalpriser, som blev fastsat i 1916 (septbr.), gjaldt melk og fløte samt ost; desuten poteter. Fra det følgende aar (januar 1917) daterer sig maksimalpriser paa kul og koks.

sak at det hang intimt sammen med visse faser i Norges forhold ikke bare til England, men ogsaa til Tyskland. Utover dette hadde almenheten gjennemgaaende liten eller ingen rede paa konflikten realitet, men det utelukket naturligvis ikke at konflikten blev kommentert desto ivrigere av folk, som trodde de visste noget, og at den helt til det britiske kulforbud blev hævet i mars 1917 var det staaende samtaleemne inden alle kredse i byen og gjenstand for utførlige artikler i aviserne. Som det praktiske resultat av det britiske kulforbud staaer for hovedstadens vedkommende Kristiania Provianteringsraads beslaglæggelse av 26. januar 1917 av alle beholdninger, som tilhørte de private importører, uten hensyn til om beholdningerne var kontrahert bort eller ikke. Efterat kulforbudet var hævet, kastet saavel Staten som Kristiania kommune sig energisk ind i markedet som kul- og koksimportører — et forhold, som bl. a. maa ses i forbindelse med den saakaldte uindskrænkede ubaat-krig fra Tysklands side, som dengang blev ført med særlig raseri. Følgen var, at kommunen, som allerede i slutten av 1916 hadde organisert en kommunal vedhandel, et eksperiment som ikke var særlig vellykket, bl. a. fordi maksimalprisen paa ved virket hemmende paa tilførselen, nu kom til at overta hele brændselsforsyningen. Desuten blev der gjennomført en fullstændig brændselsrationering, som imidlertid blev delvis ophævet i januar 1918. Brændselscentralen kom derved allerede fra første stund til at bli en særdeles omfattende forretning med en totalomsætning i tiden 1. mars 1917—30. juni 1918 paa over 20.7 millioner kroner, mens iotalomsætningen i de to følgende budgetaar indtil midtsommers 1920 hadde en værdi av henholdsvis 13.4 og 14.5 mill. kroner. Det kan i samme forbindelse tilføies at der i de to budgetaar 1918—19 og 1919—20 blev tilstaat brændselsrabatt til et beløp av henholdsvis 2.6 og 2 millioner kroner mot henved 2 mill. kroner i budgetaaret 1916—17. Allikevel naar beløpet for disse tre budgetaar ikke op i totalbeløpet for budgetaaret 1917—18, da der blev tilstaat brændselsrabatt til en sum av indpaa 6.6 mill. kroner. Som en karakteristisk kommentar til disse tal staaer følgende utdrag av ensamtidig avisartikel vaaren 1917: »Kulnøden har gjort sig sterkt gjældende . . . Her i Kristiania har mange mennesker maattet fryse i den forløpne vinter og fryser fremdeles. I mange kontorer — ogsaa offentlige kontorer — har personalet maattet sitte i yttertøi og arbeide, fordi det ikke har været mulig at opdrive brændsel.« Forholdene i smaakaarshjemmene trænger ingen detaljert beskrivelse. »Der er mange som har frosset, barn og gamle mennesker har maattet ligge tilsens i denne kolde tid.«¹

Men det var ikke bare brændselssspørsmålet, som var et av de store kommunale spørsmaal i de dage; ogsaa potetspørsmålet indtok, som vi allerede

¹ Aftenposten nr. 173, 1917.

har antydnet, en fremskudt plads baade i den offentlige og den private bevissthet. Potetnøden meldte sig for alvor i begynnelsen av 1917 væsentlig paa grund av en langvarig kuldeperiode, »og muligens hadde maksimalprisen en del av skylden», heter det i den kommunale femaarsberetning¹. Tilføielsen, saa forsiktig den er, dækker ikke helt det virkelige forhold. Bønder i Akershus og Smaalenene — for ikke at gaa længer — hadde i mange tilfælde intet imot at sælge til maksimalpris; men avsætningen strandet paa jernbanens transportevne, som desværre viste sig at være helt svigtende. Avsendere fik sine varer ekspedert efter tur med det resultat, at det kunde ta 3—4 uker, før de kom avsted, og heller end at vente til deres tur kom, foretrak flere at la varen bli liggende². Under disse omstændigheter blev der i februar 1917 nedsat en komite til fremme av potetdyrkningen i byen og omegnen, særlig paa kommunens eiendomme saavel som paa tidligere ubenyttede jordstykker, som blev utparcellert til det bruk. Staten fulgte eksemplet for sine egne eiendommers vedkommende paa byens grund, og det vil endnu være i frisk erindring, at Slotsparken paa strækningen fra Slottet nedover mot Victoria Terrasse og likeledes nedover mot Wergelandsveien sommeren 1917 frembød det umiskjendelig landlege syn av en bølgende potetaker — en eiendommelig foretelse i Kristiania-billedet, som vel de færreste hadde tænkt sig muligheten av. En anden sak er det, at denne potetdyrkning som eksperiment betragtet ikke var særlig vellykket for Slotsparkens vedkommende og derfor blev opgit allerede efter et aars forløp.

Men ikke det alene; hele parkvæsenet gjennemgik i løpet av krigsaarene en meget væsentlig reform ved at det i 1917 blev lagt ind under en egen fagchef med titelen bygartner. Det var en ordning, som var anbefalt i en artikkel i en av byens aviser allerede firti aar iforveien³, mere som et fromt ønske end som et gjennemtænkt forslag, og saa vanskelig som kommunen dengang var stillet, økonomisk set, er det ikke at undres paa at tanken trængte tid for at bli til virkelighet, saa meget mere som selve den æstetiske sans i lange tider befandt sig i en bølgedal. Ogsaa her betegner krigsaarene et gjennembrud, om ikke netop overalt for den gode smak i og for sig, saa ialfald i viljen til at vise den, hvor den allerede var tilstede — eksempelvis i retning av at vække skjønhetsglæden netop paa det omraade vi her er inde paa.

¹ Jfr. Kr.ania. Beretn. om den økon. tilstand 1916—1920. pag. 50.

² Eksempelvis en gaardbruker i Smaalenene, som tomte poteterne ned i sin kjelder igjen, da han fik høre at han stod som nr. 17 paa listen til at bli ekspedert. Jfr. Aftenposten nr. 166, 1917.

³ Aftenposten nr. 154 (jfr. 143 B), 1877.

Som særlig vigtige anlæg i de nærmeste syv aar efterat parkvæsenet hadde faat sin specielle fagchef staar generalplanen for Frognerparkterrænet, som daterer sig fra 1917 og omfatter begge sider av dammene fra Kirkeveien til Tørtberg paa den ene kant og fra Frognerveien til Middelthuns gate paa den anden. Yderst i øst blev i 1917 Ekeberg skogpark med dens vidunderlige utsigt over havnen lagt ind under rationel behandling, samtidig med at Sjømandsskolen reiste sig dominerende, hvor

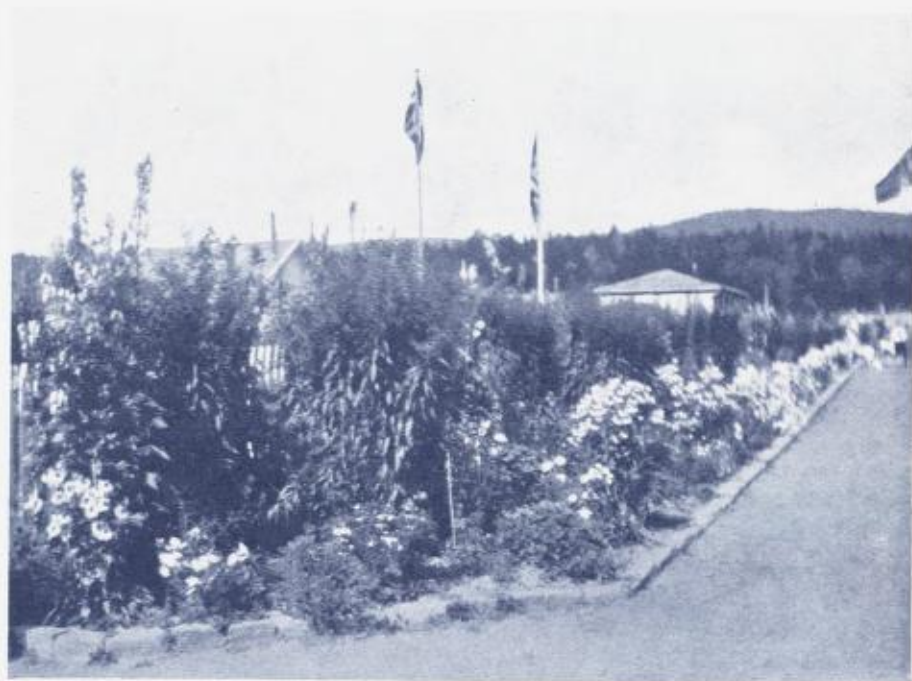
*Ekebergparken.
Efter fotografi.*

den nu staar — et varig minde fra de aar, da Kristiania tok ledelsen som Norges største sjøfartsby. Paa Grünerløkken blev Birkelunden omlagt i 1917 og 1918 ved anlægget av en moderne lekeplads midt i parken, omgit av staudebeplantninger og blomsterrabatter. Nede ved Akerselven langs Søndre gate — et strøk som hittil hadde været adskillig forsømt — indledes i 1918 et særdeles fortjenstfuldt arbeide, som i de officielle aktstykker gaar under betegnelsen »Parklægning av Akerselvns bredder«, og som endnu ikke var helt avsluttet i 1924. Endelig maa ogsaa nævnes Grønlands park, som blev paabegyndt i 1917, og hvis oparbeidelse likeledes falder indenfor rammen av vor fremstilling.

K O L O N I H A V E R N E O M K R I N G B Y E N

Ved siden av denne betydningsfulde utvikling av parkvæsenet maa som et andet ikke mindre glædelig vidnesbyrd om befolkningens trang til uteliv og arbeide i den fri natur nævnes de saakaldte *kolonihaver*, som statsgartner P. Nøvik var den første til at slaa til lyd for her i landet i et foredrag i Selskapet for Norges vel allerede saa tidlig som i 1897. Ti aar senere fulgte anlægget paa Rodelokken, som omfattet 153 kolonihaver og i 1908 anlægget paa Etterstad med 89 kolonihaver. Anlæggene paa Frogner

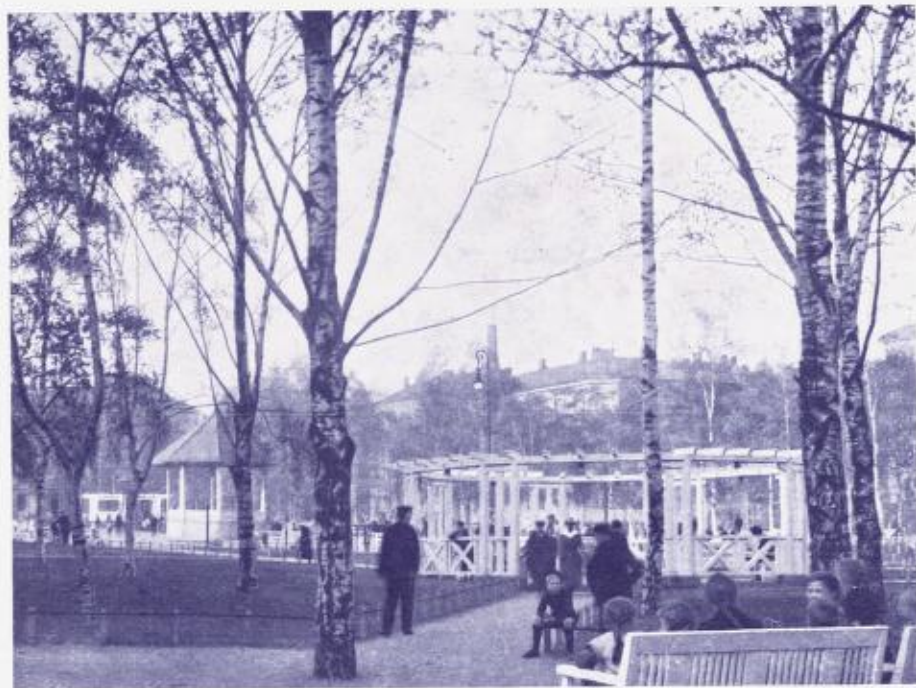

*Fra Sogn kolonihave.
Efter fotografi.*

og Ullevaal, begge av 1909, med henholdsvis 132 og 72 haver betegner det næste led i utviklingen, hvortil sluttet sig i 1912 de saakaldte *Hjemmets* kolonihaver paa Bjølsen. I alt laa der ved begyndelsen av krigen et belte paa ikke mindre end 700 kolonihaver rundt byen, fordelt paa fem anlæg.

Krigen var ingen gunstig tid for utviklingen av kolonihaverne paa grund av forskjellige foretagender som grep forstyrrende ind i dem — eksempelvis utvidelsen av Elektrisk Bureau og bygningen av Majorstuens skole — og i det hele førte den til rasering av 66 kolonihaver paa Frogner, mens paa Bjølsen 61 haver maatte fjernes paa grund av gateoparbeidelser.

Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at interessen svigtet hos den del av befolkningen, som hadde faat kolonihavesaken kjær; det kan snarere siges at disse raseringer bare førte til, at arbeidet gik saa meget intensere i de haver, som blev igjen. Sikkert er det at de spilte sine store rolle for eierne i krigsaarenes vanskelige tid, ikke mindst til lettelse av potetnøden, og i naturbilledet fra omegnen av Kristiania i disse aar staar de endnu levende for erindringen paa grund av den fredelige idyl ved dem.

*Birkelunden.
Efter fotografi.*

Midt i denne usedvanlige tid — mens Kristiania i vid utstrækning lot fattigvæsenet yde hjælp ikke mindst til den svære kontingent av utlændinger, som verdenskrigen skylltet ind over byen, og som i 1917 repræsenterte hele 22 nationaliteter — hændte der en begivenhet, som gav gjenlyd ikke bare over Kristiania og Norge, men over verden.

I dagene mellem 15. og 20. juni 1917 foregik der forskjellige ting av en noksaa mystisk beskaffenhet i en fire-etages murgård i Sverdrups gate paa Grünerløkken. Uavladelig kom og gik der endel personer av et skummelt fremmedartet utseende, og stadig hadde de med sig kufferter, smaa kasser og lignende, som leieboerne i gaarden begyndte at spekulere paa

B O M B E L A G E R E T P A A G R Ū N E R L Ø K K E N

og snakke om. Lørdag 16. juni hadde forholdet utviklet sig saa langt, at politiet fandt det paakrævet at skride til handling, og samme dag blev der foretat husundersøkelse hos en finsk arbeider, som bodde i gaarden, og som hadde ansættelse ved Herkules Konfektionsfabrikker. Vedkommende var ikke hjemme i oieblikket; men politiet laaste sig ind med en nøkkel, som tilfældigvis passet, og de opdagelser det gjorde overtraf de dristigste forventninger. I en loftsbod blev der fundet endel større og mindre kuf-

*Anlæg ved Nybroen.
Efter fotografi.*

ferter, som indeholdt mængder av sprængstof, ikke bare direkte i form av bomber, men ogsaa maskert som kulstykker, tuber og blyantspidser. Et par av kufferterne var aapnet og indholdet fordelt i smaapakker, som laa rundt omkring i værelset; andre var uaapnet, mens en enkelt var laast og forseglet. Alt dette blev nu med største forsigtighet bragt ut i en vogn og kjørt til Møllergaten 19; men allikevel var ikke leiligheten tomt. Vognen maatte kjøre en gang til, før man hadde faat alt med sig.

Allikevel var alt dette, saa opsiktvækkende det var, bare indledningen til en endnu mere forbløffende avsløring. Samme dag denne undersøkelse fandt sted blev der arrestert en tysk statsborger, som opgav sig at hete

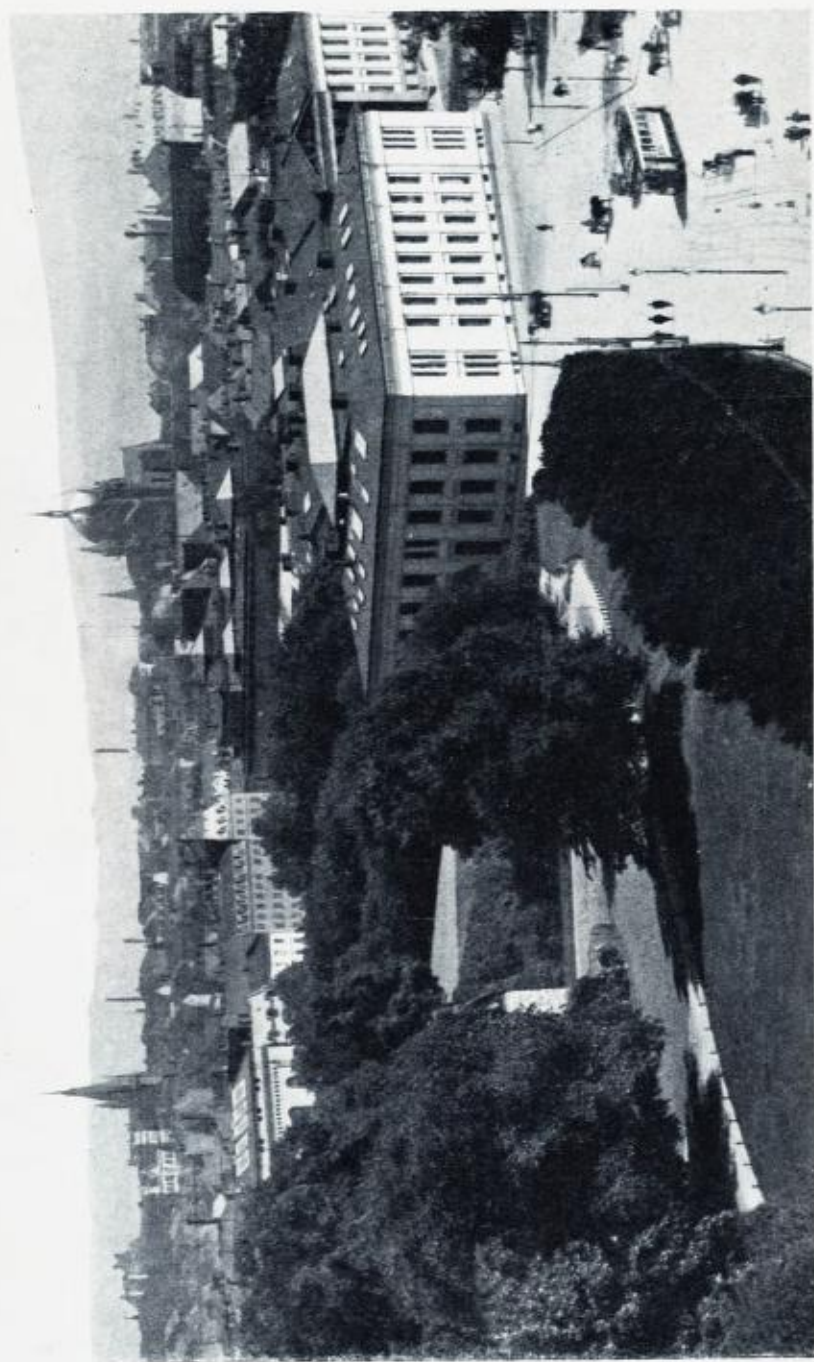
baron v. Rautenfels, i hvis bagage politiet fandt forskjellig sprængstof av den allerkraftigste sort, dels i form av sprængbomber i blikhylder og paphylder, dels i form av helvedesmaskiner med antændelsesmekanismer, som kunde bringe dem til at eksplodere efter kortere eller længere tids forløp. Endel cigaretter og skraatobak indsat med carborundum og beregnet paa at ødelægge maskiner og maskindele horte ogsaa med til baronens bagage, som stort set sammen med kollektionen fra Sverdrups gate maa betegnes som den mest fuldstændige prøvesamling av aabenlyse og fordægtige ødelæggelsesmidler, som kanske nogensinde har fundet veien over et neutralt lands grænser.

Det siger sig selv at disse avsløringer vakte den aller største opsigt, og at almenheten i dagene omkring 24. juni praktisk talt ikke snakket om andet — særlig da det saa godt som øieblikkelig blev oplyst, at avsenderen av de mange kufferter var ingen ringere end *Auswärtiges Amt* i Berlin — eller med andre ord, det keiserlig tyske utenriksdepartement, som hadde pakket varerne og forseglet og plombert emballagen. De var deretter i løpet av flere maaneder smuglet ind i landet ved hjelp av vedkommende baron v. Rautenfels i egenskap av keiserlig tysk kurer takket være hvad en avis kaldte »den internationale høflighets love«, der lar kurergoods passere baade jernbane- og toldmyndigheter. Eller som utenriksminister Ihlen uttrykte det i Stortingets formiddagsmøte 28. juni: »Det er ved undersøkelser av politi og forhørsret fastslaaet, at en keiserlig tysk kurer har ført ind i Norge bomber og andre sprængmaterialer. Disse saker har været lagret i private huse, hvor kureren og andre har had adgang. Kollierne var merket med det tyske utenriksdepartement som avsender og den tyske legation som adressat.«¹

Hvorledes det senere gik v. Rautenfels, som naturligvis øieblikkelig blev utvist av Norge, har ingen interesse i forbindelse med Kristiania bys historie; derimot vedblev det merkelige bombelager og affæren i sin almindelighet at interessere hovedstadens publikum en rum tid, samtidig med at den utenbys saavel som den utenlandske presse, specielt i ententelandene, ofret den utførlig spalterum. Fra politikammerets side blev der allerede i de nærmeste dage efter opdagelsen av »bombelageret paa Grünerløkken«, som det het med en populær betegnelse, arrangert en utstilling, som pressen blev indbudt til at ta i øiesyn, og hvor opdagelseschefen med stor sakkyndighet kauserte over sprængstoffet tetryl, rektangulære bomber, perkutorer, detonatorer, syreglas og andre rariteter, deriblandt »nogen eiendommelig utstyrte æsker med skraatobak i biter«, merket *Skandia* og registrert med varemerket *Smaaskraa*. Kort sagt, »det hele

¹ Jfr. Stortingsforh. 1917, 7 b, pag. 1868.

*Kristiania set fra Ruseløkkbakken.
Efter fotografi.*

vidner paa det sterkeste om den minutiøse nøiagtighet og ordenssans, som er en av tyskernes mest vurderte egenskaper», for at tale med en av tidens aviser. »I videnskapens tjeneste har den her utført smaa mester- verker.¹» Nogen dage senere, efterat de farlige stoffe var overført til Hovedøen, fik Stortingets medlemmer anledning til at ta samlingen i øie- syn og det siger sig selv, at den ikke interesserte dem mindre end den hadde interessert journalisterne. Den massesænkning av norske skibe, som fandt sted fra tysk side netop i denne tid, og som for en ikke liten del ogsaa rammet Kristiania-fartøier, kunde ikke undlate at forsterke ind- trykket av den uret, som her blev øvet overfor Norge, og selv i de hoved- stadsblade, som hittil hadde søkt at stille sig mest upartisk i det store verdensoppgjør, var det paatagelig at selve overskrifterne forraadte en viss irritation, samtidig med at stemningen inden det store publikum gjennem- gaende ikke var til at ta feil av. I det hele tat kunde man i løpet av de nærmeste maaneder efter opdagelsen av bombelageret paa Grünerløkken gjøre de merkeligste erfaringer med hensyn til stemninger og forhold i byen, og det er neppe for meget sagt, at denne begivenhet betegner noget av et vendepunkt i byens opfatning av krigen i retning av mindre sorg- løshet og blaaøiet naivetet. Det var under disse omstændigheter av væsent- lig betydning fremfor alt for Kristiania, at den nye fremmedlov traadte i kraft umiddelbart efter, saaledes at byens gjestfrihet ikke lenger kunde misbrukes av hvemsomhelst. Som hovedregel blev det slaat fast, at alle som kom hit uten paa forhaand at ha sikret sig arbeide, eller for hvis arbeidskraft der ikke kunde siges at være behov, uvægerlig skulde negtes adgang til at opholde sig inden kommunen, og allerede inden utgangen av oktober 1917 kunde politiet oplyse, at det begyndte at spore virknin- gerne av loven.

Midt under alt dette traadte Stortinget sammen igjen i slutten av okto- ber til fortsettelse av sessionen. Præsidenten aapnet forhandlingerne med en tale, som i korthet gik ut paa, at vanskelighetene ved at skaffe Norge de nødvendige tilførsler øket dag for dag, og mens Stortingets medlem- mer reiste sig og blev staaende, mindet han om vore sjømænds forsvars- løse kamp for at holde handelsveiene aapne — en indsats som halvanden ukes tid iforveien var blit illustrert paa en sjelden slaaende maate². Sam- tidig var med Nansen som formand for utsendt handelsdelegation de for- handlinger indledet med Amerikas Forenede Stater, som skulde strække sig langt ind i 1918, og hvis utfald navnlig den bekjendte Kristiania- grosserer Joh. Baumann skulde komme til at øve en bestemmende indfly- delse paa. Kort sagt, spørsmålet om landets forsyning med levnetsmidler

¹ Morgenbladet nr. 312 (25. juni) 1917. Jfr. den øvrige hovedstadspresse.

² 17. oktbr. 1917, da 5 konvoierte norske skibe blev sænket, og 16 av besætningen omkom.

F Ø R S T E U T B R U D A V S P A N S K E S Y K E N

erobrer sig efterhvert en sjelden bred plads i den offentlige interesse med den følge at provianterings-administrationen vokser automatisk. Snart rykker den ind endog paa Slottet, hvor Kongen gaar med paa, at der skaffes plads for den, forat ikke dens stadig voksende kontorbehov skulde skape yderligere forværring i bolignøden.

Omtrent slik fortonet billedet sig, da Kristiania 28. november 1917 fik en oplevelse, som ingen av den generation, som hadde oplevet 1905, hadde

*Handelsbygningen.
Efter fotografi.*

tænkt sig muligheten av. De tre nordiske konger, ledsaget av sine stats- og utenriksministre, hadde været samlet i Malmø i 1914 til drøftelse av den situation, som var skapt ved krigen; nu møttes de igjen i Kristiania under forhold mere vanskelige end nogensinde. Veiret var graat og trist, men mottagelsen enkel og værdig med dekorasjoner og taler saavel som presseartikler fri for enhver overdrivelse. Kort sagt, grundtonen av 1905 var igjen en magt, og gjennom kong Gustafs stilfulde tale ved festen paa Slottet, hvor Kristiania kommune var representert ved ordføreren, kom den til uttrykk paa en maate som viste lødigheten av den baade menneskelig og politisk.

En uke senere — og hverdagslivets mange bekymringer staar atter i forgrunden. Byen staar i forsagelsens tegn — i alfald officielt. Der er forlængst indført brændevinsforbud; nu følger etpar dage før jul champagneforbud saavel som forbud mot hetvin og sterkere ølsorter. Norge i almindelighet og Kristiania i særdeles skal være behersket i sine nydelser; fra nytaar 1918 indføres brødkort som et nyt vidnesbyrd om de alvorlige tider. Samtidig gaar forhandlingerne med Amerika sin besværlige gang, bl. a. fordi Tyskland blander sig ind i dem av hensyn til sine egne interesser, og efterhvert som de skrider fremover, oppretter staten i løpet av de første tre maaneder av aaret ikke mindre end fem nye «centraler» til organisering av sin importvirksomhet. Under alt dette var forholdet mellem Victoria Terrasse og den meningsberettigede Kristiania-opinion ikke uten visse friktioner, og det var derfor med en utpræget følelse av lettelse at byen 8. mai mottok den officielle meddelelse om, at overenskomsten var avsluttet. Nu saa det da ut til, at de værste vanskeligheter var over, og at utviklingen vilde ta et mere normalt forlop trods krigen. Men som bekjendt — slik skulde det ikke gaa. En ny fare var allerede under fremrykning i skikkelse av en farsot, som ingen hadde tænkt sig muligheten av under nutidens høit utviklede sanitære forhold.

Utpaa vaaren 1918 optraadte der pludselig i Spanien en ondartet epidemi av en influenza-lignende karakter, som man forresten mente at ha iagttaa paa den tyske østfront allerede høsten 1917, men som nu med Spanien som utgangspunkt meget snart skulde brede sig over mesteparten av Europa. Her i byen fik Sundhetskommisionen den første alarmerende meddelelse om sykdommen 29. juni i form av en telefonopringning fra en praktiserende privatlæge, som oplyste at der den dag var 26 syke ved en av byens større forretninger, i alle tilfælder med de samme symptomer — feber og ildebefindende med katarrhalske komplikationer. I løpet av de nærmeste uker bredte sykdommen sig med rivende fart, og overalt svirret de mest fantastiske rygter om den nye pest, som øieblikkelig fik navnet *Spanskesyken*. I løpet av juli naadde antallet av anmeldte tilfælder op i over 15 000, væsentlig paa øst- og nordkanten, rimeligvis av den grund at vestkantens Kristiania i adskillig utstrækning netop var paa ferie. Det samme var tilfældet med en hel del av lægerne, mens de som var i byen til gjengjæld blev overbebyrdet og apotekerne sprængt.

Sammenlignet med det svære antal tilfælde av angrepne var antallet av dødsfald — i alt 129 for juli — nærmest ubetydelig, og da sykdommen desuten viste avgjort tilbakegang i august og september, er der grund til at tro, at den ikke vilde sat noget dypere merke i Kristianas erindring, hvis den hadde standset ved dette tidspunkt. Saa skulde imidlertid ikke blive tilfældet. Ved indgangen til oktober blusset Spanskesyken op igjen,

og i løpet av de nærmeste tre maaneder, men fremfor alt i oktober raste den med en heftighet, som gjør høsten 1918 til det uhyggeligste minde i byens historie siden kolera-epidemien i 1853¹.

Noget av det første, som lot sig konstatere, var at sykdommen ikke lenger hadde karakter av en øst- og nordkantsygdøm med forholdsvis lettere tilfælde. Vestkanten maatte yde sin kontingent sammen med de øvrige bydeler, og overalt stod man forfærdet overfor sygdommens usedvanlige karakter. I motsætning til i juli var Spanskesyken i oktober usedvanlig ondartet med næsten det dobbelte antal dødsfald. Men ikke det alene; den viste ogsaa den eiendommelighet, at den fortrinsvis angrep unge mennesker og folk med de kraftigste konstitutioner og slog dem ned i løpet av nogen dage — som regel med lungebetændelse som dødsårsak. I en avisnotis av 9. oktober opplyses det, at Spanskesyken begynder at bli foruroligende paa vestkanten, og at Vestheim pikeskole dagen iforveien har fundet det nødvendig at lukke, da ikke mindre end 185 av skolens ca. 500 elever var sykemeldt. Otte dage senere blev det besluttet at stænge folkeskolerne, hvor situationen i øieblikket var den, at 12 procent av lærerne, 14 procent av lærerinderne og 15 procent av eleverne var sykemeldt. I skifteretten, hvor der i anden uke av oktober blev anmeldt 20—30 dødsfald pr. dag, mottok man 17. oktober 35 dødsmeldinger. Omtrent samtidig opplyste Kristiania kommunale sykehuser gjennom et kommuniké i pressen, at alle sykehusene her i byen var overfyldte; og antallet av pleiersker sterkt innskærket over hele linjen paa grund av sygdom, mens resten var saa overbyrdet og tildels overarbeidet, at de ikke magtet mere. Utenbys læger maatte derfor ikke gjøre regning paa at faa sine patienter anbragt ved at sende dem hit. Tilslut blev mangelen paa sykepleiersker saa usedvanlig, at der ikke engang var tilstrækkelig hjælp til at passe de sindssyke. I sin nød maatte man ty til politiet, som snart overtok opsynet med alle de sindssyke, selv de rolige, under tilsyn av lægevaktens søstre.

I sidste uke av oktober traadte den organisation i virksomhet, som gik under navnet Lægevaktens kontor for frivillig hjælp. Den blev aapnet med 40 kvindelige hjælpere, og øket efterhaanden til 210, som ydet tilsyn og pleie hos 300 familier, mens 150 familier fik sig tilbragt færdiglavet middagsmat. De beretninger, som foreligger om denne virksomhet er i en række tilfælde en rystende fortælling om syke, døende og døde om hverandre ofte i de elendigste boliger — hutrende og febergloedende i filler og smuds ute av stand til at røre sig, indtil hjælpen endelig kom i skikkelse av en uventet »søster«. I hele tat blev der i løpet av de følgende seks uker —

¹ Jfr. Kristiania historie IV, pag. 360, flg.

eller med andre ord til henvend ved midten av december, da sygdommen viste sig at være avgjort paa retur — øvet et samaritanarbeide, som er et mindeblad av de skjønne i byens historie i en sjelden uhyggelig graaveirstid, figurlig og bokstavelig.

Men det var ikke bare de levende, som trængte hjelp; ogsaa de døde maatte der sørges for. Paa alle begravelsesbureauer blev der arbeidet under hoitryk. Naar de aapnet om morgenen, kunde der staa tæt med kunder, som skulde ha ordnet med begravelser. I flere tilfælder var beholdningerne av ligkister helt utsolgt, saa vedkommende maatte henvises til Mangelsgaarden med dens rikholdige lager. Mange gik forgjæves fra det ene begravelsesbureau til det andet for at tinge kister og ikke sjelden hændte det, at bureauernes folk, naar de kom kjørende med likkister, blev stoppet av forbipasserende, som spurgte om de ikke kunde faa kjøpt en paa stedet, saa de slap at gaa længer forgjæves. Kort sagt, sygdommen og døden skapte i disse maaneder et billede av den mest usedvanlige karakter, mens likklokkerne ringet utover kirkegaardene tidlig og sent, og avisernes annoncespalter lyste uhyggelig rikholdige mot en med kors og sorgerand.

Midt under alt dette oplevet byen stortingsvalget av 1918, som bar vidne om en umiskjendelig ændring i den offentlige mening i konservativ retning, og umiddelbart efter bragte avslutningen av verdenskrigen en hel del nye spørsmaal i forgrunden av særlig betydning for Kristiania paa grund av byens fremskudte stilling i det økonomiske liv. Forinden blusset imidlertid Spanskesyken op endnu engang i de første tre maaneder av aaret med en betydelig dødelighet navnlig i mars. Men noget i likhet med høstens uhygge og gru skapte den ikke. Her som overalt hadde byen paa følelsen, at den nu var over det værste.

KRISTIANIA KOMMUNE GJENNEM KRIGSAARENE

Spekulationslivet, fremmedinvasjonen og det brogede storbyliv og sammen med alt dette de forskjellige foranstaltninger fra statsmagternes og kommunestyrets side for at gripe regulerende ind i utviklingen er allikevel bare den ene, nærmest ydre side ved Kristiania i krigsaarenes merkelige tid; den anden vel saa interessante, men selvsagt ikke saa iøinefaldende side er den som lar os se Kristianias indre organisme, og som forklarer os, hvorfor byen reagerte netop saa og ikke anderledes like overfor tidens foreteelser. Det er et spørsmål, som vi bedst kommer paa det rene med ved at søke at frigjøre os et øieblik fra vore indtryk og erfaringer fra krigs- og efterkrigsaarene og sætte os tilbake til aarsskiftet 1914—15, da Kristiania som kommune betragtet endnu stod helt uberørt av symptomerne til den begyndende høikonjunktur og derfor ogsaa saa fremtiden snarere i lyset av svære utgifter, som manet til kritisk forsigtighet, end i glansen av fantastiske inntægter med muligheten av vidtgaaende pengeanvendelse i øst og vest. Her er det at Raadhusplanen og Piperviksreguleringen glider organisk ind i utviklingen, inspirert av jubilæumsaarets lyse tro paa Kristiania. Ingen hadde i »stillings medførfølt styrken i den saa umiddelbart som Kristianias ordfører i dette mindeaar, og været mere begeistret for den ut fra en personlig by-patriotisme. Derfor er det ingen tilfældighet, at det netop blev advokat Heyerdahl som kom til at reise denne merkesak, hvis mest karakteristiske træk var en lykkelig forening av fantasi og selvbeherskelse¹.

Historisk set er spørsmålet om opførelse av et raadhus i Kristiania i virkeligheten like saa gammelt som byen selv, forsaavidt som det allerede er reist av Christian IV. Men hverken raadhuset av 1641, det senere *Tekniken*, eller raadhuset av 1735, den nuværende politistation i Raadhusgaten, var istand til at tilfredsstille noget av de krav, som dækkes av dette begrep, og allerede kort efter indførelsen av formandskapsloven, blev derfor kommunestyret stillet overfor dette gamle spørsmål under

¹ For en almindelig fremstilling, jfr. H. Slinding-Larsen: *Raadhuset og Piperviksreguleringen i Oslo gjennom 10 aar*. Oslo 1926.

nye forhold¹. Men hvad de »eligerede mænd« i det syttende og attende aarhundredes Kristiania ikke hadde magtet, lykkedes heller ikke for kommune-autoriteterne i det nittende aarhundrede, trods utredninger, konkurranser og tomteindkjøb, og da det tyvende aarhundrede steg over byen, var raadhusplanen endnu i det blaa. Det eneste man var paa det rene med, var at det nye raadhus skulde ligge paa Hammersborg, hvor kommunen efterhaanden hadde kjøpt op ikke mindre end ti husnumre, og hvor der i 1902 endog blev sat igang arbeide i marken, selv om det nærmest hadde karakteren av en nødsforanstaltning til avhjælp av arbeidsløsheten. Foranstaltningen viste imidlertid, at tanken fremdeles var like levende og for yderligere at understreke betydningen av den og om mulig gjøre den til virkelighet fik arkitekt Bredo Greve i 1907 i oppdrag »at utarbeide tegninger og overslag for en kommunal kontorbygning paa Hammersborg som led i et fremtidig raadhus.« Disse planer, som forelaa færdige i 1909, blev imidlertid endnu en gang stillet i bero, efterat kommunestyret i 1910 hadde besluttet at indkjøpe »Ditten-komplekset« til kommunale kontorer.

Selve raadhusplanen, saaledes som den blev lagt frem av advokat Heyerdahl, var derfor ingen ny idé undtagen for stedets vedkommende; det samme gjælder tanken om at skaffe byen en »aaopning ut mot sjøen«, som man underhaanden hadde søkt at gjøre til virkelighet i løpet av 1890-aarene i form av en plan om at rasere de skjæmmende kvartaler mellem Rosenkrantz gate og Tordenskjolds gate. Planen var imidlertid strandet som saa meget andet paa Kristiania-krisen i 1899, og selv om den var efterlyst i kommunestyret ved en enkelt leilighet saa sent som i 1912, var der ingen magt i den, da advokat Heyerdahl med et lykkelig grep paa tingen tok raadhusplanen og Piperviksreguleringen op til fælles løsning i det rette psykologiske øieblik og derigjennem med en gang sikret dem en dominerende plads i den offentlige bevissthet. Eller som ordføreren (Meinich) uttrykte det i kommunestyrets møte 27. mai 1915, da planen første gang blev lagt frem offisielt: »Det var som denne plan hadde skapt noget av et gjennembrud i kjærligheten til Kristiania, som bare kunde glæde denne bys indvaanere, og det er bare at haabe, at det løft, som kræves, ikke maa bli større end at vi kan magte det.« Angaaende spørsmålet formelle side oplyste ordføreren, at saken dagen i forveien hadde været oppe i formandskapet, som hadde besluttet at nedsætte en specialkomite til behandling av den, for at det »i sin tid kunde bli forelagt bystyret til behandling og avgjørelse« overensstemmende med forslagsstillerens forutsætning om at reguleringen skulde være i orden og raadhuset staa

¹ For en kort historik, jfr. avsnittet *Kommunelokale m. v.* (Kr.ania kommune 1887—1911), pag. 29 flg.

færdig »til byens 300 aars jubilæum i 1924¹.« Som bekjendt har disse forutsætninger ikke slaat til; men planen betegner allikevel, hvorledes man end ser paa enkeltheterne ved den, et gjennombrud i opfatningen av reguleringsproblemet i Kristiania, uanset hvor det eventuelle raadhus tilslut kommer til at ligge.

I det indgaaende kommunale aktstykke, som bærer overskriften *Raadhus-saken*², er der gjort saa utførlig rede for den generelle, tekniske og

*Dittenkomplekset.
Efter fotografi.*

økonomiske side ved planen, at det er unødvendig at gaa ind paa enkeltheter. Det faar være tilstrækkelig at nævne, at de samlede utgifter ved planen, iberegnet eiendomserhvervelser, planeringer og gateoparbeidelser og endelig opførelsen av selve bygningen var beregnet til 7.5 millioner kroner; herav var der midtsommers 1916 indsamlet privat ca. 2 millioner kroner, saaledes at kommunens utgifter eventuelt skulde komme paa ca. 5.5 millioner — eller i virkeligheten bare 3.5 millioner kroner, naar man

¹ Aktstk. Kr.ania kommune 1914—15 (Referater), pag. 29.

² Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, sak nr. 283, 1915—16.

tok i betragtning, at det nye raadhus vilde frigjøre de værdier, som laa i den gamle logebygning og kommunens eiendomme paa Hammersborg og desuten spare kommunen for opførelsen av en række nye administrationskontorer¹. Overensstemmende med raadhuskomiteens indstilling indstillet derefter formandskapet med 18 mot 3 stemmer paa regulering av Piperviken og tilgrænsende strøk med det formaal, at der »sammesteds opføres et raadhus, som forutsættes færdigbygget til 1924«, likesom det ogsaa æsket bemyndigelse til at la bearbejde en række planer vedkommende Pipervikens regulering, som var kommet ind i mellemtiden i henhold til en konkurranse, som officielt gik under navnet *Idékonkurransen*. Formandskapsindstillingen kom til behandling i kommunestyret 30. juni 1916, hvor den gav anledning til en debat, som altid vil være av grundlæggende betydning for bedømmelsen av det centrale i raadhus- og reguleringsplanen i og for sig, samtidig med at den gir et værdifuldt bidrag til belysning av hele tidsbilledet. La os se et øieblik paa den stilling Kristiania kommune befandt sig i, finansielt set, midtsommers 1916, saaledes som den navnlig lar sig bedømme paa grundlag av den debat om byens finanser og budgetter, som fandt sted dagen før raadhusdebatten, og som i virkeligheden er at betragte som en indledning til den².

I de to aar, som snart var gaat siden jubilæumsaarets ordfører manet alle gode kræfter til kommunal sparsomhet under henvisning til de kritiske tider verdenskrigen kunde føre med sig i retning av svigtende indtægter, hadde indtægterne tvertimot vist en stadig stigende tendens, og i øieblikket var stillingen den, at man midt i en opgangstid, som fremdeles fortonet sig næsten eventyrlig, hadde til disposition 1.5 millioner kroner utover de utgifter formandskapet hadde indstillet paa. Men samtidig viste gjælden en stigning, som virket foruroligende, og som fik den enkelte til at spørge, hvor det bar hen, naar man saa at kommunens samlede utgifter, som efter regnskapet for 1910 beløp sig til 16 millioner kroner, fem aar senere var oppe i 25 og i budgetaaret 1916—17 viste en yderligere økning paa over 7.5 mill. kroner. Vistnok maa en væsentlig del av denne stigning ses i forbindelse med den kommunale boligbygning, som var indledet i 1910, og som hadde fundet sted under indflydelse av stadig hoiere arbejdslønninger og dyrere arbeidsmaterialer, navnlig siden krigen brøt ut, men dermed er ikke alt sagt. Haand i haand med den fantastiske opgang gik nye og likesaa fantastiske utgifter. Allerede paa dette tidspunkt hadde kommunens funktionærer og arbeidere faat sine lønninger regulert ved hjælp av dyrtidstillæg, men endnu kunde ingen si, om man ikke

¹ Disse to konti blev opført med et beløp paa henholdsvis 800 000 og 1.2 mill. kroner.

² Jfr. aktstk. Kristiania kommune, 1915—1916, III (Referater), pag. 559 flg.

H Ø I K O N J U N K T U R E N O G S K A T T E G R Æ N S E N

maatte højere op — for ikke at tale om at dyrtiden ogsaa kunde føre til nye direkte foranstaltninger, som vilde komme tilsyne paa det ekstraordinære budget. Takket være kommunens usedvanlige indtægter var man endnu istand til at holde skatøret under lovens daværende maksimum, 10 procent, og det spørgsmaal meldte sig nu om man skulde sætte skatte-

*Arneberg og Poulsson: Utkast til raadhus. Façade til sjøen.
Efter fotografi.*

grænsen yderligere ned av hensyn til de mange, som bare fik føle ubehagelighetene ved høikonjunkturen og ikke fordelene ved den; eller om av hensyn til kommunen skulde sørge for at faa noget »paa kistebunden« med kommende nedgangstider for øie.

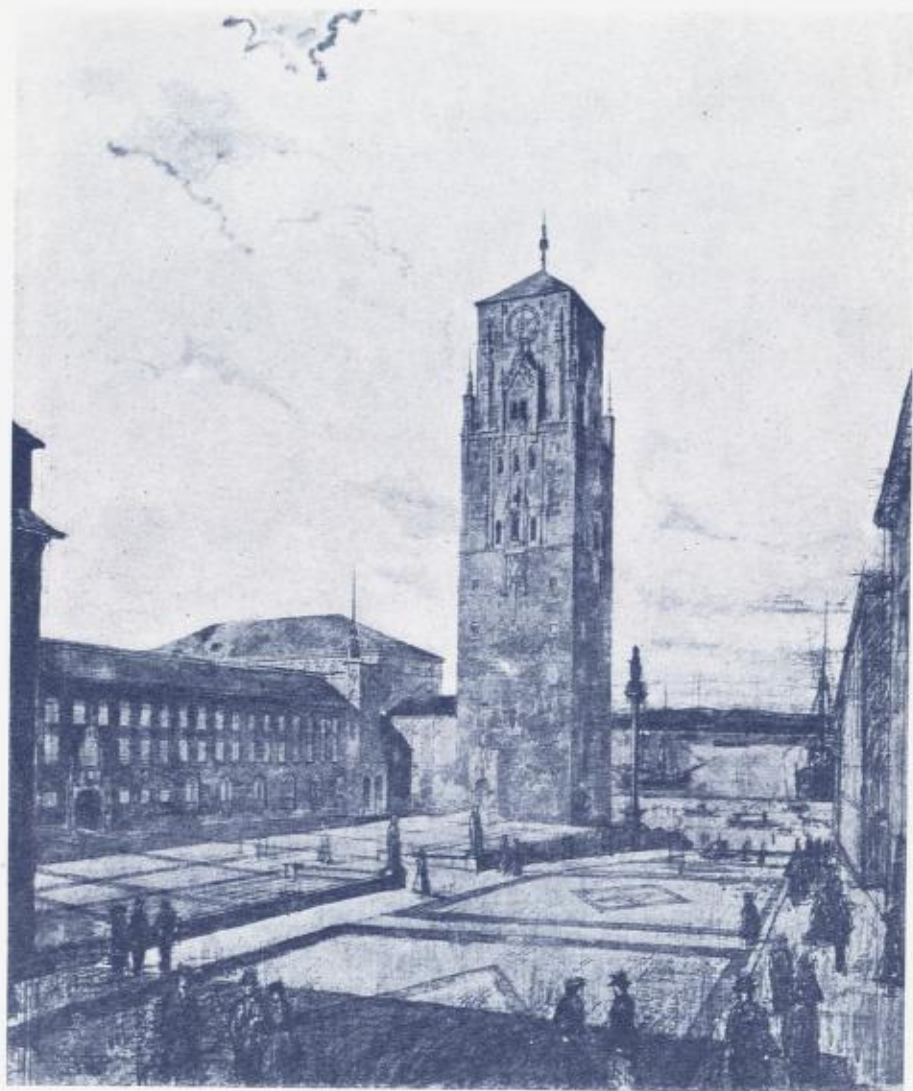
Sidstnævnte opfatning blev navnlig hævdet av Jeppesen med den begrundelse, at de brøkdeler av en procent, som man sparede byens borgere for ved at holde skattegrænsen nede, hadde liten eller ingen betydning for

det store flertal under de nuværende forhold, men til gjengjæld saa meget større betydning for bykassen. »Hvis ikke Kristiania kommune skulde ha bruk for at samle sig noget paa kistebunden i disse tider«, sa han, »kommer tiden aldrig . . . Kristiania kommune pligter at ruste sig saa sterkt den bare kan under de nuværende forhold for at møte en nedgangsperiode . . . . . og jeg kan ikke kraftig nok anbefale bystyret at gaa med paa, at vi nu benytter den nuværende gode finansielle situation i det private forretningsliv til at styrke kommunens økonomi i den utstrækning det er mulig.« Omvendt erklærte arbeiderrepræsentanten Randolf Arnesen, at han »ikke vilde være med at lægge noget paa kistebunden.« Det centrale spørsmål, hævdet han, var spørsmålet om bygningen av arbeiderboliger, som maatte ske ved hjælp av laanefondet, samtidig med at vi maatte være opmerksom paa, at den stadig utvidede byggevirkosomhet, som kommunen herefter kom til at drive, efterhaanden ogsaa vilde komme tilsyne paa det ordinære budget. »Jeg sigter her til, at det nu er saa dyrt at bygge, at vi maa være forberedt paa at gaa til en avskrivning paa bygningerne, naar de høie priser gaar ned.« Ut fra denne opfatning var taleren dagen efter forslagsstiller i spørsmålet om utsættelse av raadhusplanen.

Allikevel vilde det være særdeles ensidig bare at se raadhus-saken som et økonomisk spørsmål, hvis det var tilfældet, er der al grund til at tro, at utsættelsesforslaget var blit forkastet baade med deres stemmer, som ikke ønsket at ha noget »paa kistebunden«, og med deres, som vilde ha ethvert overskud avsat til fonds og dyrtidsforanstaltninger. Men spørsmålet hadde — hvad navnlig Jeppesen paaviste — ogsaa sin sociale side. I alt væsentlig kan hans uttalelser under debatten om raadhus-saken oppsummeres saaledes: Det blev under den forrige jobbetid fra mange hold bebreidet det daværende venstrestyre, at det var altfor rundhaandet til at kjøpe op store eiendomme og gaa igang med bygverker. Men da krachet kom i 1899 og svimeslog den private byggevirkosomhet, var det de kommunale byggeanlæg som holdt, og som reddet stillingen gjennem nedgangsarene til og med 1904, da vi naadde bunden. Det var ikke mindst en velsignelse for arbeiderklassen, at kommunen i jobbetiden var gaat til saa omfattende planer, at den var istand til at holde arbeidslivet oppe i nedgangsperioden, og det var i virkeligheten det samme problem man stod overfor nu. Gjennemførelsen av reguleringsplanen og bygningen av raadhuset vilde tilføre arbeidsmarkedet nye muligheter i den nedgangstid, som uvægerlig vil komme, og nu som før vilde det bekræfte sig, at jo mere der planlægges av arbeider i en oppgangsperiode, des bedre er det, naar tiderne en dag begynder at gaa nedover.

Overfor disse argumenter veiet det litet, trods bolignøden, at raadhusplanen vilde medføre rasering av eiendomme, som huset ikke mindre end

*Arneberg og Poulsson: Utkast til raadhus.
Efter fotografi.*

458 familier, hvorav ca. en tredjepart vilde bli rammet allerede i første byggeperiode. Slutresultatet blev, at planen blev vedtat ved navnoprop med 68 mot 11 stemmer. Efter voteringen mindet ordføreren — mens kommunestyrets medlemmer reiste sig og blev staaende — om betydningen av den beslutning, som nu var fattet, og som han betegnet som »det første avgjørende skridt til virkeliggjørelse av Piperviksreguleringen og raadhus-saken.« I samme forbindelse rettet han »en varm tak« til advokat Heyerdahl og til de mange mænd og kvinder i og utenfor hovedstaden, »som med landets konge og dronning i spidsen« hadde ydet planen sin liberale støtte og dermed »git uttrykk for en almenaand og en kjærlighet til vor hovedstad, som er overordentlig glædelig.«

Det er, siden Piperviksreguleringen og raadhusplanen hittil bare er blit staaende paa papiret, ingen opfordring til at anstille betragtninger over, hvorledes arbeidsmarkedet her i byen vilde ha utviklet sig, hvis beslutningen av 30. juni 1916 var blit til virkelighet. Men saa meget er paa det rene, at arbeiderpartiet ved at stemme for denne beslutning med overveiende flertal, omend ut fra andre argumenter end borger-partierne, hadde været med at bringe i havn en sak, som fremfor nogen anden maatte betegnes som en Kristiania-sak i ordets bedste forstand. I virkeligheten hadde partiet gjennom sin holdning i denne sak mere end nogensinde dokumentert sin ret til at ta ledelsen av kommunens anliggender, naar tiden var inde. Det var en side ved utviklingen, som motpartiet ikke hadde oinene tilstrækkelig oppe for, saa opagitert som tiden var, med liten plads for refleksion og sikker vurdering, og det er derfor ikke at undres paa, at man paa konservativt hold gjorde sig de uhyggeligste forestillinger om hvad man gik imøte under det nye styre — paa samme maate som da venstre i sin tid erobret byen. Eller som Morgenbladet uttrykte det like efter valget i 1916: »For Christianias skyld beklager vi valgutfaldet. Det er vor overbevisning, at den største virkning av det vil bli, at vor by i 1919 ikke vil være hvad den kunde ha været; ikke en gang hvad den er. Følgerne av tre aars socialistisk styre vil, om socialisterne lever og handler efter sit program, bli tunge at bære.¹« Der er ingen grund til at tvile paa oprigtigheten i denne uttalelse, men det utelukker ikke, at den er diktet av et noksaa overfladisk syn paa arbeiderpartiets stilling i Kristiania, navnlig i aarene siden 1905, som i flere henseender viser os billedet av et stadig mere samfunnsbevarende socialdemokrati.

Det norske arbeiderparti hadde — som vi har utviklet det i et tidligere kapitel — ikke let for at slaa rot i Kristiania og først efter langvarige anstrengelser ut gjennom otti- og nitti-aarene var det ved aarhundreskiftet

¹ Jfr. Morgenbladet nr. 616, 1916.

naadd saa langt, at det kunde gjøre sin indflydelse gjældende inden kommunestyret, selv om det paa grund av partistillingen var henvist til at føre en helt opportunistisk politik. Dermed er det ogsaa sagt, at partiet hadde været henvist til at argumentere ut fra strengt saklige hensyn paa grundlag av de foreliggende kjendsgjærninger og i hovedsaken, om end forgjæves, til at søke at bygge bro mellem kommunens interesser og det socialistiske grundsyn — eksempelvis i slike spørsmaal som indkjøpet av Kykkelsrudanlægget i 1904 og indløsningen av sporveiene i 1905. Rigtignok hadde der ved dette tidspunkt begyndt et gjøre sig gjældende en viss samfundsfjendtlig retning inden det norske arbeiderparti, som senere skulde faa væsentlig betydning, men som arbeiderpartiet i Kristiania stort set endnu stod fremmed overfor paa grund av selve forholdene i byen og den utvikling de hadde gjennomgaat i aarenes løp.

Alene paa denne maate kan det forklares, at partiets representanter inden kommunestyret gang paa gang tok ordet for en rationel regulering av gjælden paa grundlag av reelle budgetter, selv om det skulde holde haardt i øieblikket. Det var et grundsyn, som hadde tilslutning ogsaa paa enkelte hold inden de borgerlige partier i kommunestyret, men som ikke blev hævdet mere overbevisende av nogen end av Jeppesen — eksempelvis under den betydningsfulde debat i kommunestyret 17. januar 1906 om Kristiania bykasses budget for samme aar, der i mange henseender er noget av et tidsbillede, som kaster slagskygger langt fremover. »Gjælden er vor ulykke«, sa han, »den tynger vort budget med 3.5 millioner kroner aarlig. Paa denne post maa vi stadig ha vor opmerksomhet henvendt. I daarlige som i gode tider maa vi lægge an paa at minke den; det er den eneste trygge vei til uavhengighet og velstand.« For at komme frem denne vei kræves der imidlertid først et par aar nogen ordentlige krafttak; men her viker mange tilbake med den forsikring at slike tak magter vi ikke i øieblikket, men først senere, naar tiderne blir gunstige. Men »har erfaringen da ikke lært os, at i florissante tider tænker man mindst av alt paa at ta krafttak; da lever man flot og laaner. Jeg forstaar ikke, at nogen kan tro, at man gir næringslivet mod og knytter borgerne fastere til kommunen ved at by dem en skat paa 14.5 plus forvissningen om, at der ingen utsigt er til at komme lavere paa mange, mange aar. Bedre da, mener jeg, at ta et krafttak iaar og næste aar og saa gi dem forvissningen om, at vi i 1908 har gjort rent bord. Det er den reelleste, økonomisk set bedste vei ut av uføret.« Det er overflødig at gaa ind paa nogen nærmere kommentering av disse uttalelser, men sammen med de uttalelser vi har citert av socialisternes fører fra Kykkelsrud-debatten og debatten om Piperviksreguleringen gir de et bidrag av interesse til forstaaelse av den politik, som vi nu kan bedømme i sin helhet.

Grunden til at kommunevalget i december 1916 fik et seirrikt utfald for arbeiderpartiet kan allikevel neppe betegnes som resultatet av en dyperegaaende bevegelse inden de brede lag i retning av en socialdemokratisk opfatning. Det virkelige forhold er, at valget fandt sted under en betydelig mindre interesse fra vælgerens side end i 1913. Dengang stemte med et rundt tal 74.6 procent; nu naadde ikke tallet op i mere end 64.5 procent. Det er et resultat, som saa langt fra kan betegnes som

*Hieronymus Heyerdahl.
Efter fotografi.*

overraskende paa det daværende tidspunkt, at det snarere maa siges at være en følge av tiden. Folk var simpelthen ikke indstillet paa almen-spørsmal i de dage; dertil var forholdene altfor overvældende — i medgang som i motgang. Over hele linjen forsnævret de folks almensyn og forkvaklet deres evne til at reagere, undtagen overfor sine egne interesser. Man levet og aandet i en atmosfære av sensation og fik sig hver morgen i sin avis forelagt nye enkeltheter fra det blodige verdensdrama, som antok en stadig vildere karakter. Norge og dets hovedstad fik undgjælde gjennom et hittil eksempelløst antal »krigsforlis«, men trods den bitterhet og forstemthet de vakte paa mange hold, var total-

indtrykket nærmest sløvende¹. Foreteelsen kan heller ikke i dette tilfælde betegnes som nogen typisk Kristiania-foreteelse; men paa den anden side er det indlysende, at den følelse man senere har kaldt »krigspsykosen« ikke nogensteds artet sig saa utpræget som her. De eksempellose utslag spekulationslivet gav sig paa den officielle børs, og de værdier, som blev omsat paa eftermiddagsbørsen, fik naturligvis straks ben at gaa paa i form av nye transaktioner og ekstravagansen ved et uteliv,

¹ I enkelte aviser blev disse »krigsforlis« meddelt under den karakteristiske hovedtitel: *Dagens sænkninger*. — I krigsaarene 1914—18 hadde Kristiania i alt 213 »krigsforlis«, hvorav 108 i 1917. Av fartøierne var 175 dampskibe, 4 motorskibe, 31 seilskibe og 3 legtere.

som artet sig stadig flottere og mere larmende; samtidig tok butikhandelen et stadig sterkere opsving under en tilstrømning av kunder som mindst av alt var oplagt til at prutte.

Det vilde være uhistorisk at trække klasselinjer i denne sammenheng. Alle lag av befolkningen var med, ikke mindst arbeiderne, hvis arbeidslønninger trods den svære prisstigning paa praktisk talt alle omraader allikevel levnet dem en fortjeneste, som de aldrig hadde tænkt. Med bekymring var mange samvittighetsfulde borgere inden alle partier vidne til det uholdbare i, at stat og kommune ofret millioner for at lette kaarene mest mulig for de brede lag av befolkningen, mens de paa sin side syntes at ha den opfatning, at de til gjengjæld kunde flotte sig endnu mere og øde sin økede fortjeneste paa forskjellig vis. Det vil, f. eks., endnu være i erindring, hvorledes folk stod i kø foran samlagsutsalgene og forsynte sig til overmaal, naar de slap ind — »vel beslaat« som de var alle sammen, selv om det ofte gik ut over hjem, hvor det saa alt andet end lyst ut; mindre bekjendt, men derfor ikke mindre betegnende er det, at Kristiania brændevinssamlag i november og begyndelsen av december 1916 hadde en ukentlig omsætning paa 130000 kroner — et forhold som forekom samlagets styre saa utenfor alle rimelighetens grænser, at det fandt sig opfordret til at henlede magistratens opmerksomhet paa det. Alle disse enkeltheter, som med lethet kunde suppleres med en hel del andre, maa tages med i tidsbilledet til forstaaelse av det enkle faktum, at de politisk uinteresserte lag av byens befolkning saa nogenlunde var like glad med hvilket parti der var ved magten, saa længe bare krigen fik gaa sin uforstyrrede gang. Heldigvis var ansvarsfølelsen saa meget sterkere utviklet hos dem, som sat inde med ledelsen — et vidnesbyrd om at den gamle teori, at folk har det styre de fortjener, ikke altid er saa ubetinget som man gjerne indbilder sig.

I virkeligheten var tiderne saa langt fra opmuntrende, at de tvertimot maatte betegnes som usedvanlig kritiske fra hvilken side man end saa dem. I løpet av høsten 1916, midt i den høikonjunktorens sorgløshet, som endnu staar levende i tuseners erindring, hadde landet været oppe i en alvorlig konflikt med Tyskland, som først blev bilagt efter betydelige vanskeligheter, og neppe var dette mellemværende ordnet, før England dikterte et kulforbud overfor Norge, som ikke nogensteds virket mere forstemmende end i Kristiania med dens vitale interesser som landets største by og knutepunktet for dets kommunikationsliv. Derfor kunde ogsaa den nye ordfører (Jeppesen) i sin hilsningstale ved aapningen av det første bystyremøte i det nye aar¹ begynde med at minde om en

¹ 25. januar 1917; jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, Referater, pag. 251 flg.

uttalelse, som var faldt før valget, og som gik ut paa, at dette bystyre fra første stund vilde bli stillet overfor større vanskeligheter end noget tidligere styre. Denne uttalelse — utviklet ordføreren — rammet situationen paa en prik. Dyrtiden og bolignoden stod allerede mere truende i forgrunden end nogensinde; importforholdene var saa usikre som vel mulig, hvilket igjen vilde si, at tilgangen paa materialer og raastoffer kunde stanse, hvad dag det skulde være med den følge at der kunde indtræde alvorlige forstyrrelser i arbeidslivet til skade baade for kommunen og de private. Samtidig maatte vi være forberedt paa, at skatteevnen en dag pludselig kunde svigte, uten at derfor kravene til kommunen vilde ophøre at stige. Kort sagt, vi maatte gjøre os fortrolig med den tanke at vi kunde komme til at staa overfor et sammenbrud av den høikonjunktur, hvis glimrende forløp hopet op stadig nye rigdomme, som kommunen desværre ikke var istand til at utnytte paa en tilfredsstillende maate paa grund av de hindringer en reaktionær skattelov la iveien for den.

Disse ord indeholdt ikke nogen overdrivelse, og ordføreren pekte derfor ogsaa paa nødvendigheten av »friere, mere solidariske former for kommunens beskatningsret» — et spørsmål, som forøvrig var aktuelt paa grund av den revision skattelovene da var gjenstand for, men som det av hensyn til kommunens interesser hastet sterkt med. Det turde derfor være et spørsmål om man allikevel ikke kunde forlange de mest urimelige bestemmelser i skatteloven midlertidig ophævet for Kristianias vedkommende uten at avvente resultatet av revisionen. Det varte ikke længe før denne tanke blev til virkelighet i form av en henvendelse til statsmagterne som senere virket med til den utvidelse av den kommunale beskatningsmyndighet, der betegnes ved den saakaldte tillægsskat av 1918.¹ Det er det første praktiske vidnesbyrd om arbeiderpartiets maalbeviste finanspolitikk og har allerede av den grund krav paa oppmerksomhet.

Saaledes som forholdene nu hadde utviklet sig, maatte de, selv ganske neutralt set, siges at ligge særdeles godt til rette for en slik politikk. Endnu saa sent som under debatten om raadhus-saken var det gjort gjældende, at byen i de senere aar hadde gjennomgaat »en sund og jevn utvikling» uten nogen av den forrige jobbetids svakheter²; men denne paastand, der i hvert fald maatte betegnes som særdeles subjektiv sommeren 1916, var der ingen som vilde gaa god for vinteren 1917, og endnu mindre senere; dertil var høikonjunktorens overdrivelser altfor overvældende. Et par eksempler for kommunens vedkommende til belysning av forholdene paa bakgrund av den almindelige situation vi allerede har skissert, siger her mere end en lang utredning.

¹ Jfr. lov av 18. juni 1918, Norsk Lovtidende II, pag. 372.

² Uttalelse av adv. Heyerdahl. — Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune 1915—16, Ref., pag. 639 flg.

Formue- og indtægtskatten, som i budgetåret 1916—17 blev utlignet med et beløb paa 20 mill. kroner, beløb sig ved utgangen av 1918 til 45.9 og aaret efter til 68.1 mill. kroner. Allikevel viste det sig umulig at faa budgettet til at balancere. Det ordinære budget, som ved utgangen av budgetåret 1916, eller med andre ord da høire foreløbig traadte tilbake fra ledelsen av kommunens anliggender, blev gjort op med et underskud paa 550000 kroner, viste aaret efter et underskud paa 400000 kroner¹. Aaret efter var underskuddet oppe i 1.9 mill. kroner og det følgende aar (1918—19) nede i 700000 kroner. Kort sagt, arbeiderpartiet gjorde under høikonjunkturen nøiagtig samme erfaring som høire hadde gjort under depressionstiden i begynnelsen av aarhundredet, nemlig at det i unormale tider praktisk talt er umulig at undgaa deficitbudgetter. Om indtægterne gaar opover eller nedover er forsaavidt likegyldig; i begge tilfælde blir de distancert av utgifterne. At det ekstraordinære budget, som for 1915—16 viste en utgift paa 11.3 mill. kroner, ved utgangen av budgetåret 1920 var oppe i over 48.5 millioner, er derfor bare et nytt bevis i samme retning.

Følgen av dette var, at der stadig maatte optages laan — i 1916 og 1917 hvert aar 10; i 1918 og 1919 henholdsvis 12 og 20 mill. kroner. Det var en utvikling, som ikke var til at ta feil av, og det er bare billig at indrømme at det herskende parti ikke gjorde sig nogen illusioner. Eller som ordføreren utviklet det i første møte i 1918 — efterat arbeiderpartiet hadde været ved magten et aar²: »Situationen er den, at vi i det hele tat staar vanskeligere i det end for et aar siden. Dyrtiden og knappheten paa tilførsler er værre end nogensinde; vi staar overfor en periode av arbeidsledighet som aldrig før; de budgetter vi har opstillet for et halvt

Forenede Dampskibsselskaps gaard.
Efter fotografi.

¹ Som eksempel paa budgettets enorme stigning i det hele tat kan nævnes, at det (1916—17) ordinært blev gjort op med 33.2 mill. kroner eller samme beløb som hele det norske statsbudget i det aar Kr.ania kommune feiret 50 aarsjubllæet for indførelsen av formandskapsloven (1887).

² Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune 1917—18, Referater pag. 332 flg.

aar siden, og som vi alle mente var tilstrækkelig rummelige — vi avsatte jo ganske betydelige beløp paa byggefondet, paa veifondet og de andre mindre fonds, som kommunen har — viser allerede svigtning over hele linjen. For driftsbudgettets vedkommende er der, kan man godt si, overskridelser paa hver eneste post. Anlægsbudgettet stiller sig ikke mindre ugunstig paa grund av den enorme stigning paa materialpriser, som i løpet av et halvt aars tid har faat omkostningerne til at vokse til omtrent det dobbelte; endelig maa ogsaa nævnes de svære utgifter kommunen har maattet sætte sig i for at skaffe de nødvendige beholdninger av mat og brændsel, og som likeledes viser en stadig stigende tendens. Alt dette stiller den sterkeste opfordring til Kristiania kommunestyre om at økonomisere med de resourcer, som staar til kommunens raadighet i øieblikket.«

Som et uttrykk for denne opfatning hadde formandskapet med 11 mot 10 stemmer vedtat at indby repræsentantskapet at rette en anmodning til statsmagterne om at sløife aarets vaabenøvelser under henvisning til den betydning det hadde, at der blev sat størst mulig arbeidskraft ind paa en rationel utnyttelse av landets akerareal. Denne beslutning blev i det møte vi her har for os, vedtat efter en længere debat »med 42 mot 42 stemmer, idet ordførerens gjorde utslaget«; men det behøver neppe at fortællles, at det ikke vilde ha ændret forholdene nævneværdig, om voteringen hadde faat det omvendte utfald, saa længe krigens altbestemmende faktor behersket forholdene.

Et halvt aars tid senere¹ under behandlingen av »Kristiania bykasses budget for 1918—19« kunde ordføreren oplyse, at »utgifterne var opgjort med i alt 85.2 mill. kroner mot 61 millioner i forrige termin«, samtidig med at der til utskrivning av skatter — eksklusiv eiendomsskatter — var ført op et beløp paa ca. 68 mill. kroner. Det var tal, som var skikket til at vække bekymring paa alle hold paa grund av de mange viktige spørsmål, som stod paa dagsordenen i en nær fremtid, deriblandt i første række spørsmålet om en kommunal pensionsindretning² som længe hadde været under forberedelse, og som der paa budgettet for 1918—19 foreløbig var avsat 1 million kroner til gjennomførelse av. Den gik igjennem mot høires stemmer 26. september 1918 og blev besluttet indført fra 1. januar 1919. Tre fjerdingaar senere fulgte likeledes mot høires stemmer indførelsen av morspensionering³, som blev gjennomført fra 1. januar 1920. Fra 1918 daterer sig videre indkjøpet for kommunens regning av Vestheims, Frogners, Nissens og Berles skoler; fra

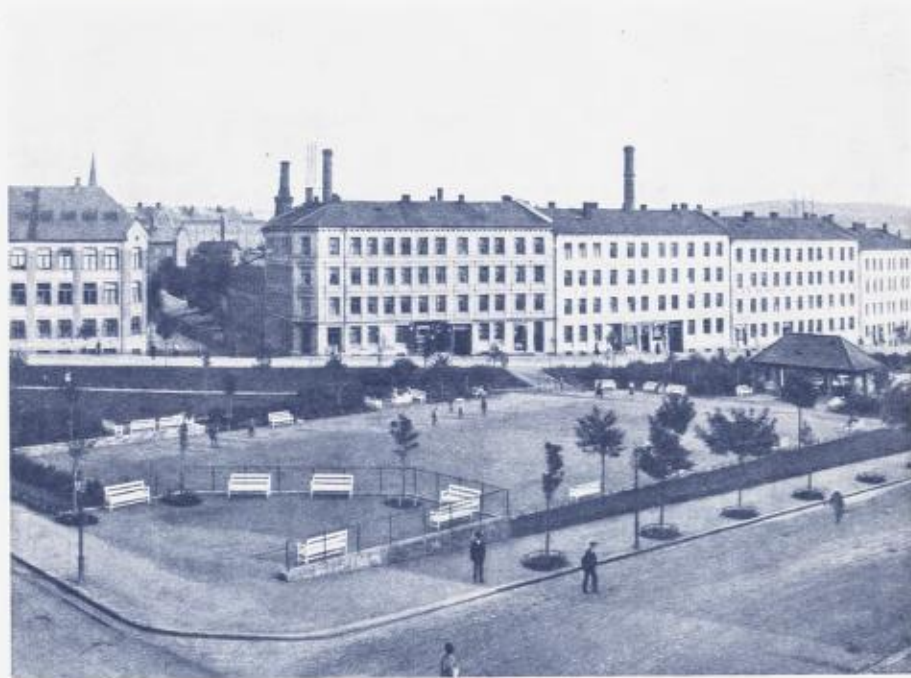
¹ 19. juli 1918 — jfr. Aktsk. Kr.ania kommune 1918—19, Referater, pag. 105 flg.

² Ibid. sak nr. 34, 1919; for debatten jfr. Referater 1918—19, pag. 153 flg.

³ Ibid. sak nr. 30, 1919—20; for debatten jfr. Referater 1919—20, pag. 121 flg.

1919 beslutningen om en samlet plan for kommunens fremtidige boligbygning efter en rate av 1000 nye leiligheter pr. aar i 3-aarsperioden 1919—21. Som et led i dette bygningsarbeide staar det bekjendte spørsmaal om »opførelse av en central material-anstalt m. v. for kommunen«, der i praksis førte til indkjøpet av A/S Linnerud & Breiens eiendomme for en sum av 1.5 mill. kroner¹. Naar vi i samme forbindelse minder om de omfattende opad-reguleringer av de kommunale tjenestemænds og kommu-

*Kiellands plads.
Efter fotografi.*

nale arbeideres lønninger som knytter sig til aarene 1918 og 1919, behøver det ingen nærmere forklaring, at kommunens stilling ved utgangen av sidstnevnte aar fremdeles krævet ikke bare det mest intense arbeide fra kommunestyrets side, men ogsaa optagelse av nye laan. Nu som altid i disse aar viste det sig nemlig, at indtægterne trods den enorme stigning for den utlignede byskats vedkommende fremdeles var ute av stand til

¹ Beslutningen blev bifaldt 30. mai 1919 med 45 mot 33 stemmer. — For enkeltheter, jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, sak nr. 297 og 299; debatten: Referater 1918—19, pag. 500 flg. — For anlæggets senere stilling; jfr. debatterne i kommunestyret 18. mai 1922 og 24. mars 1924 med kildehenvisninger.

at holde følge med utgiftstigningen. Allikevel er det ikke dette som er det centrale ved 1919 aaret for Kristianas vedkommende. Hovedinteressen ved det knytter sig til det systemskifte som fandt sted ved kommunevalget i december, da arbeiderpartiet maatte gi magten fra sig i kommunestyret, og høire atter tok ledelsen.

«Tre aar er ingen lang tid i en bys liv», skrev høires hovedorgan i sin kommentar til socialistseiren i 1916, «og høire kan vel endnu engang klare at gjøre op boet efter sine politiske motstandere og gjøre det godt op.»¹ Det var denne oppgave som nu meldte sig, eller skulde meldt sig, hvis forholdene hadde utviklet sig som man hadde tænkt. Men, som bekjendt, hadde utviklingen over hele linjen gjort valgprogrammerne mere eller mindre illusoriske og uvilkaarlig ophævet eller i hvert fald i betydelig grad neutralisert virkningerne av det systemskifte, som blev indledet ved socialiststyret i kommunen fra 1. januar 1917. I virkeligheten hadde disse aar staat i det kommunale samarbeides tegn i en utstrækning som faa hadde tænkt sig muligheten av, og det var saa langt fra, at der inden høire umiddelbart før valget i 1919 raadet noget av den uvilje mot socialistpartiet, som var paatagelig ved valget i 1916, at stemningen nu nærmest maatte siges at være præget av fordomsfrihet og anerkjendelse. Eller for at tale med Morgenbladet: «Det socialistparti, som i 1916 erobret Christiania, var et andet og bedre parti end det konglomerat, som i 1919 stræver med at holde stillingen.»² Samme stemning kom til orde ved kommunestyrets sidste møte i 1919, de avskedstaler som blev vekslet mellem ordfører Jeppesen og ordføreren fra tre aar tilbake var præget av en samfølelse for byens vel, som gav ordene en dypere klang end de sedvanlige høflighetsfraser ved en slik anledning.

Dette er ingen tilfældighet. Det gjennombrud i samfølelsen for Kristiania som hadde aabenbaret sig saa sterkt og umiddelbart i den usedvanlige tilslutning til raadhusplanen hadde i krigsaarene dokumentert sig paa en ikke mindre overbevisende maate i en række beslutninger av den mest omfattende karakter — allesammen med sikte paa mest mulig at neutralisere virkningerne av krigsaarenes gjenvordigheter for de brede lag av byens befolkning. Her har de to kommunestyre, som lodset Kristiania gjennom krigsaarene, henholdsvis 1914—16 og 1917—19, gjort en indsats av varig betydning, fremfor alt gjennom de hundreder av nye hjem, som de har hjulpet til at grundlægge vidt utover Kristianiadalen.

¹ Morgenbladet nr. 616, 1916.

² Ibid. nr. 646, 1919.

DE SIDSTE FEM AAR FØR NAVNSKIFTET

Med høires overtagelse av førerstillingen inden kommunen efter valget i 1919 indledes sidste femaar av de tre aarhundreder i byens historie, som dækkes av navnet Kristiania. Det er et tidsrum som endnu ligger saa nær indpaa os og bedømmes ut fra saa mange forskjellige forudsætninger, at det er vanskelig, for ikke at si umulig, at stille det i det rette perspektiv — for ikke at tale om, at flere av de spørsmaal, som satte sit præg paa perioden i og utenfor kommunestyret, deriblandt i første række spørsmålet om den økonomiske gjenreisning, skulde faa betydning langt utover 1924. Det er under disse forhold alene mulig at trække op konturerne for perioden, saaledes som de fortoner sig om de begivenheter, som falder indenfor rammen av dem.

I de tre aar, som var gaat, siden arbeiderpartiet tok ledelsen inden Kristiania kommune, hadde byen — som vi har pekt paa i det foregaaende kapitel — gjennomlevet en tid, som paa alle omraader var intenst præget av krigen. Kommunalt og privat, socialt og økonomisk — overalt grep den forstyrrende, for ikke at si revolutionerende ind. Den kuldkastet alle budgetter og forvirret de almindelige værdibegreper; men ikke det alene, den bragte ogsaa i adskillig utstrækning forvirring ind i de gjængse begreper om forholdet mellem kapital og arbeide — fremfor alt hvor det gjaldt kontrakter. Det er foreteelser, som selvsagt ikke kan betragtes som typiske for Kristiania; men det er paa den anden side ubestridelig at de ikke noget sted i Norge traadte sterkere i dagen, fordi forholdene her baade direkte og indirekte skapte de bedste betingelser for dem. Kommunal handel, prisregulering og kontrolvirksomhet, rationering og socialt dyrtidsarbeide — alt dette blev i sidste halvpart av krigen sat i system paa en maate som overgik alt hvad endog arbeiderpartiet nogensinde hadde tænkt sig muligheten av, samtidig med at arbeidslivet navnlig inden haandverket og industrien antok former, som virket alt andet end styrkende paa arbeidsmoralen og dygtighetsniveauet¹.

¹ Jfr. en erklæring av 1921 fra Kr.ania haandverks- og Industriforening, citert i jubileumsverket *Kristiania forretningsstand i 300 aar*, pag. 91.

Det er paa det nuværende tidspunkt vanskelig, for ikke at si umulig at føre bevis for, i hvilken utstrækning arbeiderpartiets politik i de aar det var ved magten i Kristiania kommunestyre var bestemt av partiets teoretiske syn, uafhængig av forholdene; eller hvor langt dette syn blev paavirket av de usedvanlige omstændigheter og derigjennem partiet drevet længer end det selv hadde tænkt sig. Men saa meget er sikkert, at den principielle uoverensstemmelse inden den mere konservative og den

*Posthuset.
Efter fotografi.*

mere radikale del av arbeiderpartiet, som senere førte til utskillelse av kommunistgruppen som eget parti, var tilstede i perioden 1917—19 ikke bare inden selve kommunestyret, men ogsaa blandt de kommunale arbeidere, efterhvert som deres socialpolitiske opfatning begyndte at ta farve av den seirrike bolsjevisme i Rusland. Som et karakteristisk eksempel i saa henseende staar lysverksarbejdernes bekjendte trusel i 1919 om at lægge Kristiania i mørke, hvis den finske general Mannerheim, som hadde tænkt sig hit paa et uofficielt besøk, vovet at vise sig her. Resultatet blev at det omstridte besøk bortfaldt under forhold som det er utelukket at gaa nærmere ind paa; men det behøver neppe nogen særlig begrundelse at det ikke

virket dæmpende paa den oppositionsaand, som kom tilsyne paa saa mange maater dengang, og som det konservative parti meget snart synes at ha bestemt sig til at ta en tårn med. Hermed vil vi selvsagt ikke ha uttalt noget om realiteten i de mange stridsspørsmål, som fylder tidsrummet mellem 1919 og 1924; vi indskrænker os til at konstatere forholdet som et moment til belysning av det typiske drag ved dem, saavel som ved den situation de skapte.

Indledningen kom i form av en langvarig sporveisstreik som brøt ut omkring midten av januar og varte ind i anden halvpart av mars. Det vil endnu være i frisk erindring, at vinteren 1920 utmerket sig ved svære

snefald, og indimellem regnskyl som skapte et endnu værre holkeføle. I praksis vil dette si, at trafikforholdene var umulige for en storby at være; men befolkningen tok dem allikevel stort set med godt humør, samtidig med at ski og «sparkstøttinger» — de sidste dengang en næsten ny importartikel fra Sverige — begynte at sette sit præg paa gatelivet i en utstrækning som hadde noget av smaaby-idyllen ved sig. Men utover en viss grænse lot disse ganske uholdbare tilstande sig ikke føre, og

slutresultatet blev, at kommune-styret i møte 18. mars 1920 vedtok en beslutning som i hovedsaken sikret sporveisselskaperne den økonomiske støtte de hadde anmodet om uten at behøve at gaa til en forhøielse av billettpriserne — en utvei som kommunen paa forhaand stillet sig helt avvisende til¹.

Neppe var imidlertid denne konflikt bragt ut av verden, før det drog op til en storstreik, som eventuelt vilde ha kommet til at omfatte ca. 70000 arbeidere, hvorav over 30000 fra Kristiania og omegn. Konflikten, hvis utvikling hele tiden blev fulgt med intens opmerksomhet langt utover de spesielt interesserte arbeidsgiver- og arbeiderkredse, blev som bekjendt avverget ved at regjeringen i den ellefte time paabød voldgift — en ordning,

som parterne gik med paa uten at være særlig begeistret for den. Resultatet var de saakaldte Thinn'ske voldgiftsdomme, hvis generelle art og rækkevidde det ligger helt utenfor vort emne at komme ind paa, men som i sine videre følger for Kristianias vedkommende førte til en stigning i arbeidslønningerne paa kr. 2.50 pr. dag.

Imidlertid er vi naadd saa langt frem som ut paa sommeren 1920, da kommunestyret en dag i anden halvpart av juli behandler finansutvalgets og formandskapets tillægsindstilling til bykassens budget. Tilbakeslaget

Telegrafbygningen.
Efter fotografi.

¹ Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, ssk. nr. 253, 1920—21; jfr. III (Referater), pag. 371 flg.

i det økonomiske liv er forlængst indledet, og paa alle kyndige hold saa man fremtiden imøte med den største bekymring. Men byens formue og indtægter vedblir allikevel at stige, og i skat utlignes der for budget-aaret 1920—21 med et rundt tal 105.2 mill. kroner mot 86.5 millioner aaret i forveien. Grunden er den, som ordføreren, dr. Haavard Martinsen, utviklet i sit orienterende foredrag under debatten, at likesom en kommune bestandig kommer en tid efter den almindelige borger i en høikon-

*Den nye toldbod.
Efter fotografi.*

junktur, saaledes ligger den ogsaa efter i et faldende marked; men det utelukker ikke, at nedgangen vil melde sig med styrke inden ret længe, og tiden er derfor allerede nu inde til »at begynde at ta litt hensyn til økonomien igjen.« Dette var imidlertid ikke ensbetydende med, at der var ført en uforsvarlig finanspolitikk fra kommunestyrets side i de saakaldte »gode tider«; de svære utgifter var i første række mere betinget av forholdene end av de kommunale myndigheter, og resultatet var da ogsaa, at byens finansielle stilling trods alt var solid og »dens kreditverdighet første klasses.« I denne forbindelse oplyste ordføreren, at der siden 1910 var bevilget til byggefondet i alt 21.7 mill. kroner. Desuten var

der i aarene 1917—20 overført fra det ordinære til det ekstraordinære bud-
get 37.2 mill. kroner, hvilket igjen vil si, at indtægter, som var kommet
ind gjennem beskatning, var anvendt til at utføre foretagender, som der
hittil hadde været benyttet laante penger til. Ordføreren sluttet med den
faktiske opplysning, at midlerne saavel til boligbygning som nedskrivnings-
bidrag var tat av disse penger, og at derfor en betragtelig del vilde bli
at avskrive, i hvert fald foreløbig, som urentabel overpris. »Men der blir

*Forsikringsselskapet Frams bygning i Bygdø Allé.
Efter fotografi.*

allikevel adskillige varige værdier igjen.« Det var imidlertid ikke bare
bykassens, men hele byens stilling det gjaldt, og det var derfor en pligt
for alle at vise selvbeherskelse under nedgangstiden.

Det er ikke mere end rimelig, at Jeppesen i egenskap av arbeiderpartiets
tidligere ordfører fæstet oppmerksomheten ved disse uttalelser, som han
betegnet som en indrømmelse av, at arbeiderpartiet hadde hat ret baade i
sin boligpolitikk og i sin finanspolitikk med dens opplægning av fonds — en
opfatning, som fra enkelte hold blev karakterisert som en vel subjektiv
utlægning av ordførerens uttalelse. Vigtigere end denne meningsforskjel
er det imidlertid at dr. Martinsens og redaktør Jeppesens ordførertid

trods partiskiftet og omslaget i konjunkturbølgen, endnu stod i høikonjunktorens tegn. Rigtignok var krigen slut, og dermed ogsaa aarsaken borte til de svære indtægter og det usedvanlig høie prisniveau, som arbeiderpartiet i bystyret hadde utlignet mot hinanden; men her meldte samme politik sig for høire ut fra et helt objektivt syn paa forholdene, saalænge indtægterne endnu stillet sig saa rummelige, som budgettet viste, og prisniveauet endnu laa saa usedvanlig høit. Eller som Sverre Iversen

*Fra Gimle terrasse.
Efter fotografi.*

utviklet det i samme debat: Motsætningerne her er ikke store. I praksis vil dette si, at det hverken blev spørsmålet om boligbygningen eller spørsmålet om opplægning av fonds, som kom til at skape principielle brytninger i den periode vi her har for os. Til gjengjæld blir spørsmålet om kommunens og de kommunale arbeideres gjensidige forhold mere aktuelt end nogensinde paa grund av begivenheter som henger naturlig sammen baade psykisk og økonomisk.

Den umiddelbare følge av de Thinn'ske voldgiftsdomme var at der blev optat forhandlinger mellem kommunen og dens arbeidere, som førte til nye overenskomster over hele linjen. Det behøver neppe

nogen nærmere paavisning, at disse forhandlinger bød paa adskillige vanskeligheter i en tid, da arbeidslivet av mange grunde artet sig saa urolig som den gang, og av de kommunale forelæg saavel som av debatterne i bystyret faar vi et levende indtrykk av hvor skarpt de forskjellige motsætninger stod overfor hverandre, og i hvor høi grad spørsmålet blev bedømt ut fra partipolitiske hensyn. Rent objektivt var allikevel forholdet greit nok. Kristiania kommune, som ønsket at holde sig utenfor alle faglige konflikter og derfor heller ikke var medlem av Norsk Arbeidsgiverforening, hadde i sin tjeneste en arbeidsstok paa ca. 2400 mand, der i overveiende utstrækning stod i foreninger, som var tilsluttet Den faglige landsorganisation.

Følgen var, at de kommunale arbeidere naarsomhelst kunde bli stillet overfor valget mellem at følge direktiverne fra fagorganisationen eller indordne sig under det kontraktsforhold, som bandt dem til kommunen, og som for de fast ansatte arbeideres vedkommende bl. a. bestod i en opsigelsesfrist paa tre maaneder. Det er bare billig at indrømme, at denne stilling i sig selv var yderst vanskelig, og set fra et arbeiderstandpunkt er det særdeles forstaaelig, at de i en eventuel storkonflikt inden arbeidslivet kunde finde sig opfordret til at »sætte juridiske distinktioner tilside«¹ — for at benytte et kjendt slagord fra vetostridens dage — og forsøke at opnaa de bedst mulige kaar i en sjelden vanskelig tid for kommunen; desuten maa nævnes det moment vi allerede har antydnet at selve kontraktsbegrepet var blit sterkt utvisket inden de brede lag.

Det var et forhold, arbeidsgiverne i nogen grad hadde sig selv at takke for, ikke mindst her i byen, paa grund av den ukritiske konkurransen om arbeidskraften, som var en av de mest typiske foreteelser under høikonjunkturen. Det var under disse forhold at det borgerlige flertal, naar det fandt øieblikket inde, ansaa sig berettiget til ut fra sit grundsyn at slaa et slag

for byens interesser i form av en hævðelse av kontraktsbegrepets gjensidighet uanset den motstand man maatte være forberedt paa.

Øieblikket meldte sig vaaren 1921 i forbindelse med den saakaldte *storstreik*, hvis rækkevidde og forløp er en del av norsk arbeidslivs mere end av Kristianias historie i dette sjelden bevægede aar, men som allikevel ikke nogetsteds hadde et mere dramatisk forløp. Som noget av det mest karakteristiske ved situationen staar den mangelfulde nyhetstjeneste, som man blev vidne til overalt inden byens aviser, med undtagelse av

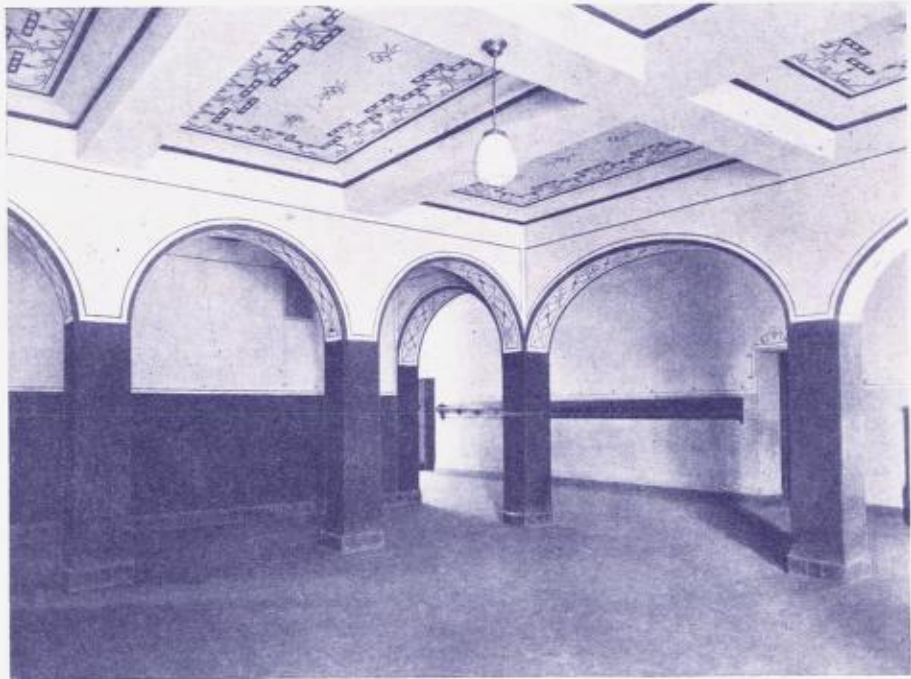

Havnesperringen 1921.
Efter fotografi.

¹ Jfr. Morgenbladet nr. 312 A, 1881.

Socialdemokraten, ved at typograferne forlot sit arbeide. I løpet av mindre end en uke utviklet forholdene sig derhen, at aviser som f. eks. Aftenposten, Norges Handels- og Sjøfartstidende og Dagbladet var henvist til foreløbig at utkomme i maskinskrevne eksemplarer, som regel bare trykt paa en enkelt side¹.

Indholdet er veltalende i al sin knaphet. Dagen efter at kommunearbeiderne aapnet streiken (26. mai) opplyses det, at gasverket er stanset,

*Hersleb skoles vestibule.
Efter fotografi.*

mens elektricitetsverket endnu gaar omend med innskærket drift; men allerede ved 11-tiden om aftenen forlot folkene sit arbeide. »Likestrømsnettet blev derved sat ut av funktion og de centrale bydele lagt i mørke.»² Nogen dage senere (1. juni) heter det at *Samfundshjælpen*, som da var en praktisk talt ny institution, »efter behørig anmodning» har latt sine folk rykke ind paa gasverket, efterat den dagen i forveien har startet et

¹ Senere slog enkelte aviser sig sammen, eksempelvis Ørebladet og Sjøfartstidende, som tok hver sin halvpart av et 2-sidig eller 4-sidig blad.

² Følgen var, at Morgenbl., som var færdig til trykning, ikke kunde utkomme næste morgen.

H O V E D S T A D E N   U N D E R   S T O R S T R E I K E N

transportkontor, som er kommet istand ved samarbeide mellem kommunen, handelsstanden og speditørerne, og hvis formaal det er »at besørge den samfundsmæssige transport.« Endel bagermestre slaar sig sammen og fremstiller ved de moderne bakerier en fælles brødtype i form av 1.5 kilos grovt rugbrød og lar det gaa i handelen i sidste uke av mai; i de sidste dage av maaneden kom byens melkeforsyning, som var blit adskillig forstyrret av streiken, atter i mere regelmæssig gjænge; det samme gjælder byens for-

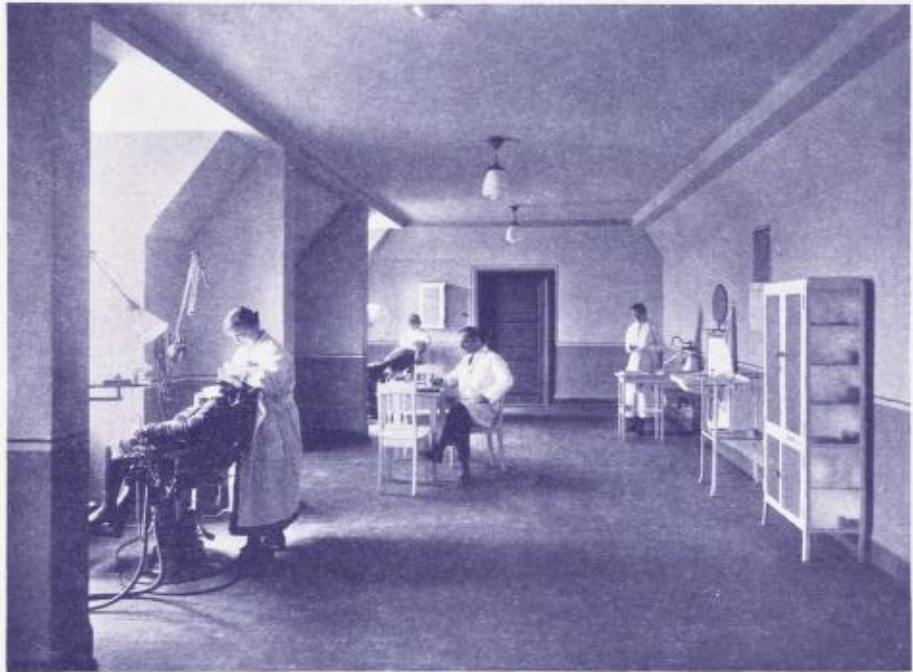

*Hersleb skole. Skolebespisning.
Efter fotografi.*

syning med levnetsmidler i almindelighet, og stort set heter det om publikum, at det iagttar en korrekt optræden. Kort sagt, folk begynder at finde sig tilrette igjen med den merkelige tillempningsevne, som de heldigvis altid viser sig i besiddelse av i usedvanlige tider. Men som det mest karakteristiske tidsbillede fra de dage staar allikevel situationen ved havnen, som dengang i motsætning til nu laa helt aapen.

Fra myndigheternes side set var det selvsagt, at ikke noget var viktigere end at arbeidet ved havnen fik gaa sin uforstyrrede gang, og ved hjælp av frivillig assistance lykkedes det ogsaa for en del, selv om arbeidet naturligvis var sterkt præget av de uøvede folk, som bl. a. ikke forstod

at behandle det tekniske losse- og lastemateriale, som nu er en del av havnen. Saavel fra Bjørviksidan som fra Piperviksidan var havnen avsperrret ved et plankegjærde, og bak gjærdet var der militær i fuldt krigsutstyr med ordre til at skyte med skarpt, hvis avsperringerne, som var beskyttet av politi, skulde bli sprængt av mængden. Under disse omstændigheter skulde der selvsagt ikke meget til før det kunde komme til uroligheter, og smaa sammenstøt var der naturligvis hist og her utover byen.

*Hersleb skole. Skoletandklinik.
Efter fotografi.*

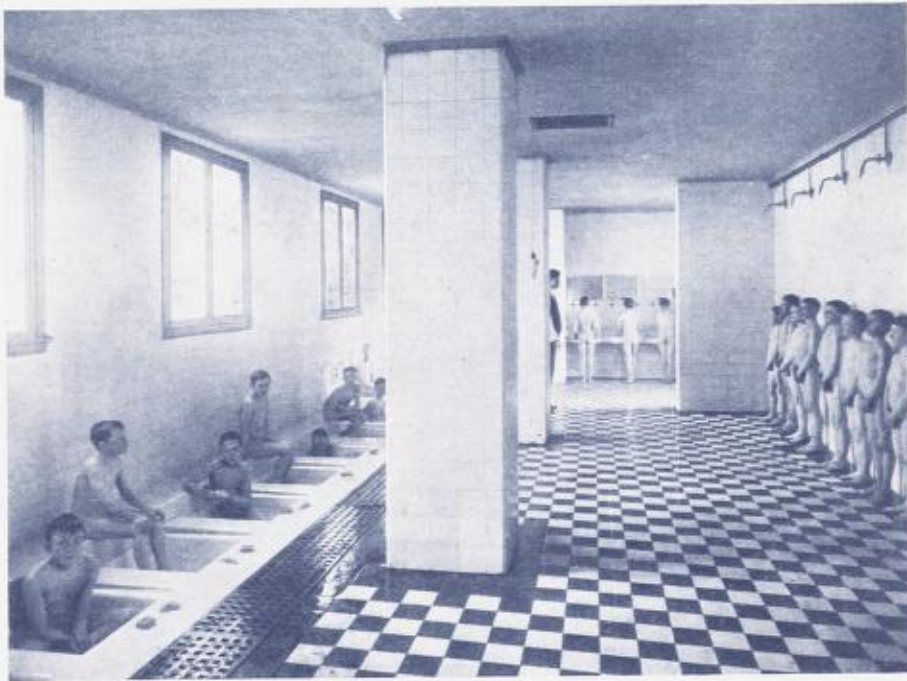
Men nogen affære av betydning kom det allikevel ikke til mere end én gang — 27. mai om aftenen, da en sværm paa flere tusen efter et agitationsmøte paa Youngstorvet strøk hujende og skrikende gjennom gatene i retning av havnen for at rive ned plankegjærderne. Sammenstøtet med politiet blev voldsomt, men »ved en særdeles kraftig og energisk optræden« — som det heter i den officielle fremstilling — lykkedes det politiet at slaa angrepet tilbake, uten at nogen av urostifterne slap indenfor avsperringen.

Det vil endnu være i frisk erindring, hvorledes alt dette gav anledning til hidsige avisartikler og skarpe sammenstøt i kommunestyret — det hele

BRYTNINGERNE I DEN BEFOLKNINGEN

præget av de dypt forskjellige grundopfatninger av situationen. Uten at ta standpunkt til nogen av dem, kan det objektivt siges at det borgerlige Kristiania i vide kredse var av den opfatning, at samfundet var i fare, og at det derfor gjaldt at verge det med de midler, som stod til raadighet, mens omvendt arbeiderne paa sin side var like saa overbevist om at alle disse overordentlige foranstaltninger fra borgersamfundets side ikke hadde anden hensigt end at slaa organisationsbevægelsen ned og røve

*Hersleb skole. Badet.
Efter fotografi.*

arbeiderne for de rettigheter de hadde kjæmpet sig frem til gjennom aarene. Alt dette i forbindelse med hele den »krigspsykose«, som Kristiania kommunale arbeidere endnu var behersket av i mindst likesaa stor utstrækning som den øvrige arbeiderverden, maa tages med til bedømmelse av at de valgte at bryte sit kontraktsforhold til kommunen og slutte sig til storstreiken paa et tidspunkt da der for ikke længe siden var indledet underhandlinger med kommunen angaaende nye lønstarifer.

Storstreiken kom til avslutning 9. juni 1921 efter at ha varet i to uker, og det laa nu nær at anta at de kommunale arbeidere ogsaa vilde ta op arbeidet igjen; men nei, de besluttet tvertimot at fortsætte. Grunden

til at de tok dette opsigtvækkende skridt var den, at kommunens lønsutvalg, hvis formand var doktor Galtung, stillet det krav, at de kommunale arbeidere, som hittil hadde været ansat paa tre maaneder, skulde gaa tilbake til sit arbeide paa linje med de kommunearbeidere, som hadde en opsigelsesfrist paa 14 dage. Det var et krav som de kommunale arbeidere fandt at de maatte vaage en streik paa; men da lønsutvalget og det borgerlige flertal inden kommunestyret var fast bestemt paa ikke at vige,

*Nils Vogt.
Efter fotografi.*

blev resultatet, at de kommunale arbeidere tilslut saa sig nødt til at akseptere kommunens betingelser over hele linjen. Det er ikke her stedet til at fælde nogen dom i den ene eller anden retning i anledning av denne avgjørelse, men rent objektivt kan det siges, at denne utgang vakte opmerksomhet ikke bare her i byen, men ogsaa utover landet og i vore nærmeste naboland, uanset fra hvilket synspunkt man bedømte den. Desuten fik avgjørelsen sin betydning rent administrativt set, forsaavidt som disse konflikter, som hadde lagt beslag paa saa meget av kommunens tid i form av raadslagninger og debatter, nu var ute av verden, saaledes at opmerksomheten og arbeidet nu kunde fordeles over andre opgaver til utvilsom fordel for alle parter.

Imidlertid gik boligbygningen sin uforstyrrede gang efter den saakaldte »50 millioner-plan av 1919.« Den var vedtat av kommunestyret i mars 1919 efter indstilling av boligraadet, hvis daværende formand var advokat Henrik Bergh, som, efterat høire paany hadde tat magten, blev valgt til viceordfører. Planen gik ut paa, at der i aarene 1919—21 skulde bygges 1000 nye leiligheter pr. aar, men det varte ikke længe før utførelsen stillet sig betydelig dyrere under utviklingen av en byggevirk-somhet, som væsentlig omfattet Torshov, Ullevaal haveby, Taasen og Lille Toien. Ved utgangen av oktober 1921 — for at nævne et bestemt tidspunkt — var der saaledes allerede anvendt ca. 58.5 mill. kroner mot

10.5 mill. i aarene 1911—19, et ganske karakteristisk vidnesbyrd baade om tidsforholdene og arbeidstempoet. Ved utgangen av 1922 var der under opførelse 124 hus paa i alt 1113 leiligheter; et aar senere 160 hus paa 1657 leiligheter. For 1924 viser statistiken en nedgang til 154 hus, mens antallet av leiligheter stiger til 1670. I alt hadde kommunen ved den milepæl i byens historie, som betegnes ved 31. december 1924, direkte og indirekte anvendt til boligbygning et beløp paa ca. 176 mill. kroner. Vi skylder at tilføie at oppositionen hele tiden førte en skarp kritik overfor det ledende parti, fordi arbeidet ikke blev ført igjennem i henhold til den oprindelig fastsatte plan; men hertil blev der fra den anden side svaret, at planen var realisert overensstemmende med sin aand og mening, selv om den viste sig at kræve flere pengemidler end forutsat. I samme forbindelse henviste det ledende parti til den knaphet paa bygningsarbeidere, som var et av de karakteristiske træk ved arbeidsmarkedet, og pekte paa at der forgjæves var gjort anstrengelser for at skaffe plads for en større arbeidsstyrke.

Trods denne hittil eksempellose byggevirksomhet i forbindelse med en faktisk nedgang i byens folketal lykkedes det allikevel ikke at faa bugt med bolignøden i Kristiania; tvertimot viste søkningen til det kommunale leiegaardskontor en stadig stigende tendens. Paa en merkelig maate gjentok historien sig selv. Ved utgangen av 1924 som ved utgangen av 1814 stod Kristiania under himmelvidt forskjellige forhold overfor samme foreteelse, nemlig at byens grænser forlængst var sprængt, og at boligspørsmålet forbitret tilværelsen baade for autoriteterne og for borgerne. Under disse omstændigheter var det spørsmålet om en utvidelse av byens grænser tidlig begyndte at vokse sig stadig sterkere, og stort set kan det siges at det er en av understrømmene i hele den byggevirksomhet, som strækker sig over tidsrummet 1910—24.

*Fernanda Nissen.
Efter fotografi.*

I januar 1917 var utviklingen naadd saa langt, at formandskapet nedsatte en komité med borgermester Arctander som formand »til forberedelse av spørsmålet om en utvidelse av Kristiania bys grænser.« Rigtignok hadde Akers formandskap stillet sig avvisende til en henvendelse fra Kristiania i 1908 om en eventuel deling av Akers herred; men dermed var ikke spørsmålet avgjort, og i 1914 var der, som uttryk for at det fremdeles var like aktuelt, av Kristiania magistrat indhentet opplysninger gjennom Utenriksdepartementet om hvorledes forholdet var ordnet mellem de større byer i utlandet og deres nærmeste omgivelser. Kort sagt, der var paa forhaand lagt tilrette et betydelig materiale, som blev yderligere bearbejdet og utdypet av komitéen over et tidsrum av indpaa tre aar. Resultatet blev da ogsaa, at indstillingen, som forelaa i november 1919¹, maa betegnes som usedvanlig rikholdig for enkeltheternes vedkommende, samtidig med at den i alt, som vedkommer bevisførelsen, er bygget op logisk og fordomsfrit, ut fra et bestemt grundsyn. Dette grundsyn præciseres i indledningen derhen, at »byens grænser forlængst er sprængt«, og at komiteen derfor enstemmig er av den opfatning, at de nuværende grænser maa utvides. Videre kommer komiteen »efter en nøie drøftelse av de forskjellige muligheter for en utvidelse til det resultat, at der denne gang ikke bør bli tale om en blot og bar forskyvning utover de nuværende grænser«, væsentlig av den grund, at utviklingen »ikke nu saadan som tidligere følger de koncentriske linjer med den gamle by som centrum.« Istedet er det de radielle linjer, saaledes som de trækkes op av kommunikationslinjerne og Akersdalens særegne geologiske formation, som er bestemmende for bebyggelsen og dermed for Kristiania bys grænser, og denne utvikling er nu naadd saa langt, at byutvidelsen, hvis den skulde bli til varig hjælp for Kristiania, praktisk talt vilde føre til »lemlæstelse« av Aker. Komiteen er derfor enstemmig av den opfatning at den eneste ordning, som »nu og endmere i fremtiden« vil tilfredsstille befolkningen i de to kommuner, er den, at »begge kommuner ved hel sammenslutning gaar sammen om løsningen av de mange opgaver, som i virkeligheten er fælles for Kristianiadalens beboere.«

Der er, siden dette spørsmaal ikke fandt sin avgjørelse inden den periode, som dækkes av vor fremstilling, ingen grund til at gaa nærmere ind paa dette ømtaalelige emne. Det faar være tilstrækkelig at nævne, at komiteens indstilling fik enstemmig tilslutning i bystyret 20. mai 1920²,

¹ Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, sak nr. 255, 1919—20, hvor det bl. a. opplyses, at der »under sakens forberedelse sendtes anmodning til Akers formandskap om adgang til at søke opplysninger fra de kommunale kontorer dersteds, hvilket imidlertid blev avslaaet.«

² Ibid. III (Referater), 1919—20, pag. 501 flg.

men at den allikevel ikke førte til noget resultat paa grund av den motstand, som i mellemtiden var reist av Aker. Aaret efter (august 1921) kom der et nyt forslag fra Kristiania kommune, denne gang med sigte paa en partiel byutvidelse, men ogsaa her fandt Aker at maatte ta bestemt avstand¹. Til gjengjæld lykkedes det at bringe ut av verden flere vigtige spørsmaal, som længe hadde beskjøftiget den offentlige opmerksomhet, deriblandt i første række sporveissaken. Ved en omorganisation, som

*Vigelands atelier
Efter fotografi.*

gav derefter koncession til et nyt privat-kommunalt selskap med en aktiekapital paa 6 mill. kroner, paa den maate, at kommunen overtok 51 og de private aktionærer 49 procent av aktiekapitalen². I samme forbindelse maa nævnes spørsmaalet om Undergrundsbanen, som efter aarelange stridigheter endelig blev avgjort derhen, at den foreløbige endestation fandt sted vaaren 1924, blev de to tidligere selskaper, Kristiania sporveisselskap og Kristiania elektriske sporveier, slaat sammen til ét. Bystyret

¹ Jfr. Akers kommune 1921. — Særavtryk IX.

² Jfr. Aktstk. Kr. ania kommune, sak nr. 128, 1923—24; Referater, pag. 429 flg.

skulde lægges under Abelhaugen med aapning ved Fredriks gates skjæring av Drammensveien og Karl Johans gate¹.

Imidlertid hadde der fundet sted en meget viktig forandring inden byens administration. Ved lov av 9. mars 1917 var magistratsebederne besluttet ophævet, samtidig med at der i loven var indtat en bestemmelse om, at dens ikrafttræden skulde fastsættes ved særskilt lov. Den naturlige konsekvens av loven var utarbeidelsen av en revidert kommunallov — et arbeide som for statens vedkommende ligger mellem nedsættelsen av den departementale komité av 5. februar 1919 og sanktioneringen av »lov om kommunestyre i byerne» av 30. september 1921. Samtidig var der fra Kristianias side nedsat en komité »for at utarbeide forslag til kommunens fremtidige administration, naar magistratsebedernes ophævelse av 9. mars 1917 blev sat i kraft»; men endnu saa sent som 1. juli 1922, da vedkommende lov traadte ut i livet, hadde det ikke lyktes komiteen »at fremlægge en endelig indstilling i denne meget vidtløftige og vanskelige sak»². Det skedde først ved den betydningsfulde indstilling av 2. oktober 1922, som kom til behandling i bystyret 26. s. m., og som i forbindelse med debatten altid vil betegne en milepæl i byens historie.

I de femten aar, som var gaat siden beslutningen av 17. oktober 1907³ hadde de kommunale autoriteter høstet rigelig erfaring for, at den reform i den kommunale administration, som man dengang hadde søkt at gjennomføre i form av utvalg med raadgivende og kontrollerende myndighet ved de fleste kommunale administrationer i forbindelse med en forandret arbeidsinndeling i magistraten, var blit distancert av utviklingen, og formandskapskomiteen var derfor enstemmig av den opfatning, »at den nuværende ordning ikke kan beholdes uforandret.» Forholdene hadde ført med sig, at det ikke bare var magistraten som mistet overblikket over den stadig mere kompliserte administration. De kommunale utvalg med de hyppig skiftende medlemmer stod overfor samme alvorlige problem. Komiteen kunde derfor likesaa litet »tilraade at bibeholde den nuværende magistratsordning» som »anbefale at grundlaget for en ny administrationsordning lægges utelukkende paa utvalgene.»

¹ Et par aar iforveien hadde kommunen ved beslutn. av 18. mai 1922 (jfr. sak nr. 240, 1921 — 22); Referater, pag. 536 flg.) overtat og latt reparere »de beskadigede eiendomme i Welhavens gate m. v.» (i alt 12), hvorav 7 i Welhavens gate, 2 i Hegdehaugsveien og 3 i Pilestrædet. Dermed gik disse gaarder som i en aarrække hadde været en mindre tiltalende seværdighet i byen og alt andet end styrkeade for Undergrundsbanens popularitet. endelig engang ut av den offentlige interesse.

² Citaterne her og i det følgende efter formandskapskomiteens indstilling. — Jfr. Aktstk. Kr.ania kommune, sak nr. 62, 1922 — 23. — For debatten, jfr. III (Referater) 1922 — 23, pag. 161 flg.

³ Jfr. ovenfor pag. 300.

Spørsmålet var under disse omstændigheder hvilken ordning der burde lægges til grund for at opnå det bedst mulige resultat, og her delte komiteen sig i to fraktioner, hvis indstilling var bygget paa hver sit princip. For flertalsfraktionens vedkommende kan dette princip i korthed uttrykkes derhen, at den ønsket at etablere et saavidt mulig direkte samarbejde mellem det folkevalgte element — magistrat og formandskap — paa den ene side og fagcheferne paa den anden¹; omvendt kan det syn, som kom

*Centralbanken for Norge
Efter fotografi.*

til uttryk i mindretalsfraktionens indstilling siges at være bygget paa samme princip som det der oprindelig laa til grund for hele magistratsordningen, »nemlig at hele den kommunale administration underlægges administrationschefer, som har det fulde ansvar overfor formandskap og bystyre, og som ikke alene har at fremlægge sagerne i utredet stand og sørge for, at de fattede beslutninger blir efterlevet, men som ogsaa selv

¹ Denne ordning, som hadde stor likhet med ordningen i de engelske byer, rummet bl. a. en mulighet for at magistratssekretæren kunde vokse i betydning til noget henimot *The Town Clerk*; isteden blev ved den endelige ordning magistratssekretæren praktisk talt redusert i betydning til forholdet før 1896.

tar initiativet til at gjennomføre forbedringer.« Den nærmere vurdering av disse prinsipper blev drøftet saa indgaaende ved sakens behandling i bystyret, at der ikke er nogen grund til at gaa i enkeltheter. Det faar være tilstrækkelig at nævne at de to komité-indstillinger skiftet plads under sakens behandling i formandskapet, saaledes at komiteens mindretals-indstilling blev formandskapets flertals-indstilling og omvendt. I denne orden blev de forelagt bystyret, som mot 37 stemmer vedtok, at formandskapets flertals-indstilling skulde lægges til grund. Hermed blev den ordning etablert som danner avslutningen paa den kommunale utvikling her i byen indenfor rammen av 1924, og som i hovedsaken bestaar i at byens forvaltning ledes av 1 borgermester og 7 raadmænd, hver i egenskap av chef for sin bestemte avdeling¹.

Den nye ordning traadte i kraft fra 1. januar 1923 efter bystyrevalget i 1922, som bragte bankchef B. With ind som ordfører, og i sin tale i det første møte i det nye aar (1. februar) kunde han derfor ikke bare hilse bystyrets medlemmer, men ogsaa raadmændene velkommen »til fælles arbeide for den by, hvis interesser vi er sat til at vareta.« En anden sak at dette arbeide allerede fra første stund stillet sig meget vanskelig, dels fordi den nye ordfører i motsætning til sin forgjænger ikke hadde et absolut partifertal at støtte sig til, og dels fordi nedgangsperioden nu blev følt i sin fulde tyngde, hvilket igjen vil si, at arbeidsløshets-problemet traadte i dagen med en styrke som aldrig før. Det er faktorer, som maa tages med til en korrekt bedømmelse av de to aar av bankchef Withs ordførertid, som falder indenfor rammen av vor fremstilling, selv om de stort set ikke ændrer totalbilledet av perioden 1919—24, saaledes som vi her har skissert det.

En del enkeltheter staar allikevel endnu igjen.

Paa det kulturelle omraade knytter disse aar tilsyneladende ganske tilfældig, men allikevel med merkelig konsekvens, byens historie sammen umiddelbart før det navnskifte, som skal symbolisere enheten i utviklingen. Fra det gamle Oslo bringer de interessante utgravninger, som blev begyndt systematisk i 1917 under ledelse av arkitekt G. Fischer, jevnlig nye enkeltheter for dagen til berigelse av vor historiske viden. Raadhusplanen viser ved den strid som staar om den, at der endnu er et langt skridt frem, mens spørsmålet om placeringen av Vigelands fontæne paa Tørtberg vækker en diskussion baade i og utenfor kommunestyret, som

¹ De forskjellige saker er fordelt saaledes i følgende 8 avdelinger: I Finanssaker; II Tekniske saker; III Kirke-, skole-, biblioteks- og kulturelle saker; IV Sociale saker; V Sykehus- og sundhetssaker; VI Bygnings- og eiendomssaker; VII Personalsaker m. v.; VIII Havnesaker. (Avdeling I ledes av borgermesteren; de øvrige avdelinger av de respektive raadmænd.)

bærer tydelig vidne om den voksende interesse paa alle hold for at Kristiania skal gjøre et værdig og monumentalt indtryk. Samtidig præciseres interessen for stil og smak gjennom oprettelsen av Tilsynsraadet for byens utseende og det stadig mere maalbevisste arbeide for utviklingen av parkvæsenet i hvis historie fru Fernanda Nissen skulde sikre sig et varig navn¹.

Paa skolebygningernes omraade sætter Hersleb skole, som blev færdig i 1922, den sidste rekord i byens historie før navnskiftet i retning av helt moderne anlæg og utstyr. Endelig finder i disse aar ogsaa den revolutionering sted av det gamle Hammersborg, som hittil har trodset utviklingen med en merkelig seighet. Paa tomten av Sorgenfri er i 1924 den svenske kirke under bygning, mens der like i nærheten er sikret tomt for den betydningsfulde kulturinstitution i byens liv, som bærer navnet Deichmanske Bibliotek.

Midt under alt dette gaar energisk og med store resultater det maalbevisste arbeide for utviklingen av byens kommunikasjoner, som navnlig kommer tilsyne i anlægget av de saakaldte forstadsbaner. Men ikke det alene; over hele linjen staar fremgangen i kommunikationernes tegn. Mens bygverk som Telegrafbygningen og Posthuset reiser sig i forretningsstrøket og skaper nye betingelser for trafikken, omlægges telefonen for automatisk drift. Ved havnen føies fra aar til aar i denne periode nye led ind i det stadig mere fuldkomne tekniske maskineri av elektriske heisekraner, vareskur og lagerhus, samtidig med at havnen utvider sit areal paa en maate, som gjør Kristiania havn til en av de betydeligste i Nordeuropa. Paa belysningens omraade avgjøres for altid det gamle stridsspørsmål elektricitet

*Hotel Bristol
Efter fotografi.*

¹ For retningen i F. N.s arbeide, jfr. hendes essay *Byen og parkerne* i essaysamlingen *Kristiania — Kr.ania 1918*.

contra gas til gunst for elektriciteten, som i løpet av faa aar blir eneraadende for gatebelysningens vedkommende; samtidig blev der indledet et ombygningsarbeide av byens kloaknet av imponerende omfang, som i de nærmeste aar omkring 1924 var en del av bybilledet i forretningsstrøket, og som endnu er under utvikling. Kort sagt, overalt markerer storbyen sin vekst mere uimotstaaelig end nogensinde.

Det er ikke det mindst interessante vidnesbyrd om den maalbevissthet hele dette arbeide drives med, at det føres igjennem i en utpræget nedgangstid med stadig svigtende inntægter, mens kalamiteter som indstillingen av Foreningsbanken og Centralbanken og aller sist Handelsbanken vækker bekymring i vide kredse og skaper sensation om forretningsforholdene i Kristiania, ikke bare herhjemme, men ogsaa i utlandet.

Alt dette er begivenheter, som ligger saa nær, at det av let forklarlige grunde er umulig at gaa nærmere ind paa dem, men sammen med de synkende skatteinntægter og den almindelige gjæring inden de brede lag la de en kampstemning over byen, som ikke brøt mindst karakteristisk igjennem i striden om navnskiftet i forbindelse med Kristianias 300-aars jubilæum.

KRISTIANIAS 300-AARS JUBILÆUM

Midt under alt dette nærmet det tidspunkt sig, da Kristiania kunde feire sit 300-aarsjubilæum. Det var en begivenhet som ikke lot sig forberede i en haand vending, og allerede saa tidlig som 13. april 1921 besluttet formandskapet efter forslag av ordføreren, »at nedsætte en komite bestaaende av 7 medlemmer til at overveie og fremkomme med forslag om hvad der fra kommunens side bør foretages for at høitideligholde byens 300-aars jubilæum i 1924.« Komiteen, hvis formand blev advokat Henrik Bergh, gik derefter igang med sit arbeide og 2 aar senere — 19. april 1923 — oversendte den formandskapet et foreløbig jubilæumsprogram. Det var i alt væsentlig bygget paa en plan, utarbeidet av komiteens medlem, riksantikvar dr. Harry Fett, og hadde som sine hovedpunkter en festprocession og en stor folkefest. Komiteen som ønsket at vite, hvorvidt den skulde fortsætte sit arbeide efter de linjer den hadde trukket op, utbad sig formandskapets uttalelse i saa henseende; fra formandskapet blev saken oversendt til finansutvalget, som i møte 4. juni tiltraadte komiteens indstilling i hovedsaken, og ved siden derav foreslog finansutvalget, at der skulde holdes en engere kommunal utstilling til belysning av byens vekst og utvikling gjennom tiderne. Finansutvalgets indstilling blev derefter i sin helhet tiltraadt av formandskapet, som i møte 11. juli 1923 stillet et beløp paa 20000 kroner til forføining for komiteen for dens videre arbeide med saken.

Indtil dette tidspunkt hadde arbeidet utviklet sig overensstemmende med komiteens ønske, og som slutresultat oversendte den, 29. september, et utførlig festprogram til finansutvalget. Dette program forekom imidlertid utvalget altfor omfattende og kostbart anlagt, og mere bestemt end nogensinde holdt derfor finansutvalget paa, at planen om en kommunal utstilling burde træde i forgrunden. Men samtidig var der kommet til et nyt og meget væsentlig moment, som nødvendigvis maatte bli av indgripende betydning for hele festarrangementet. Under diskussionen om jubilæumsfestligheterne var der fra flere hold reist krav om forandring av hovedstadens navn — et spørsmåal som ganske naturlig satte sindene i sterk bevægelse, saa meget mere som det hadde været til behandling i

kommunestyret saa sent som 20. februar 1919, hvor formandskapsindstillingen, som gik ut paa at fraraade, at byens navn skulde forandres fra Kristiania til Oslo, var vedtat efter en lang debat med 52 mot 29 stemmer.

I likhet med hvad der hadde fundet sted aaret før sakens behandling i 1919, da bl. a. 29 videnskapsmænd i juni 1918 henstillet til regjeringen at faa byens navn forandret til Oslo, mens der omvendt fra en række av byens ledende korporationer energisk blev hævdet, at Kristiania-navnet burde beholdes, var man nu vidne til ikke mindre steile meningsbrytninger utover hele 1923 — eksempelvis med henstillinger i retning av navnskifte fra Studentersamfundet til regjeringen og fra 10 stortingsmænd til Odelstinget, begge av oktober 1918. Inden jubilæumskomiteen var der samme dissens. Flertallet indstillet paa, at spørsmålet om en ændring av byens navn skulde utstaa indtil videre, mens mindretallet indstillet paa navnskifte. Et fjerdingaar senere — 24. januar 1924 — kom spørsmålet til behandling i bystyret, hvor det paany gav anledning til en længere debat som blev indledet av advokat Eyvind Getz med et forslag, som i hovedsaken gik ut paa, at spørsmålet om byens navn skulde »forelægges til avstemning blandt byens stemmeberettigede borgere efter mandtallet ved siste kommunevalg.» Ved den endelige votering blev dette forslag forkastet ved navneoprop med 46 mot 38 stemmer. Med 42 mot 42 stemmer, »idet ordførerens stemme gjorde utslaget«, blev derefter jubilæumskomiteens mindretals-indstilling forkastet, og med samme stemmetal — fremdeles med ordførerens stemme som den avgjørende — blev sluttelig komiteens indstilling vedtat. Fra de overfylde gallerier, som hele tiden hadde fulgt debatten med levende opmerksomhet, hilste nogen demonstranter utfaldet med et *Oslo leve!* Men ordførerens klubbe faldt oieblikkelig og energisk: *Der behøves ikke nogen leverop her!*

Men debatten sætter allikevel et tidsskille av den art, at det er vel værd at stoppe op ved den. Det var siste gang i hovedstadens historie, at Kristiania kommunestyre hadde anledning til at uttale sig i spørsmålet om byens navn. Næste gang var det statsmagterne, som hadde avgjørelsen, og ved lov av 11. juli 1924 blev det slaat fast, at hovedstadens navn fra 1. januar 1925 skulde være Oslo¹. Dermed var det selvsagt utelukket at feire »300-aars dagen for utstikningen av Kristiania under Akershus' volde« med de storstilede festligheter man oprindeligen hadde tænkt sig, og i møte 9. juli besluttet komiteen at ændre navn. I stedetfor *Jubilæumskomiteen* kaldte den sig fra nu av *Komiteen for Den byhistoriske Utstilling paa*

¹ Loven (§ 1) er saalydende: »Namnet paa den byen, som no heiter Kristiania (Christiania) skal fraa 1ste januar 1925 vera Oslo.» — Forslaget blev vedtat i Odelstinget 30. juni med 81 mot 23 st. og i Lagtinget 4. juli med 21 mot 15 st. — Jfr. Stort forh. 1924, Tid. O. & L., henholdsvis pag. 609 flg. og pag. 136 flg.

BYUTSTILLINGEN PAA AKERSHUS

Akershus. Forinden denne avgjørelse faldt, hadde kommunestyret i møte 6. april enstemmig bevilget et beløp paa 194000 kroner til avholdelse av den byutstilling paa Akershus, som komiteen hadde indstillet paa¹. Det eneste, som nu stod igjen, var at fastsætte dagen for aapningen av utstillingen. Den blev sat til 12. september 1924.

Motsætningen mellem de festligheter, som oprindelig var bestemt, og dem som tilslut fandt sted, fremgaar paa en saa overbevisende maate av de

*Overrækkelsen av norsk-amerikanernes Kristiania-gave paa Frogner.
Efter fotografi.*

to hovedkapitler i jubilæums-publikationen *Byfest*, som henholdsvis bærer overskriften »Folkefesten« og »Den byhistoriske utstilling paa Akershus«, at der ikke er nogen grund til at gaa ind paa denne side av spørsmålet. Det som interesserer os mere er, at utstillingen, saaledes som den blev planlagt og monteret indenfor rammen av det gamle Akershus, fik en dypere mening og et større indhold end tilfældet vilde været, om den hadde faat plads paa hvilket som helst andet omraade inden Kristiania bys grænser. Eller som det heter i *Byfest*: »Ved at flytte ind paa

¹ I dette beløp indgik alt hvad der tidligere var bevilget og desuten 20000 kroner til et festfyrverkeri.

Akershus hadde utstillingen foruten sin karakter av historisk mindeutstilling faat en anden opgave, den nemlig at gjenopvække publikums interesse og kjærlighet til den gamle borg ved at trække flest mulig folk, og ved at aapne deres øine for borgens skjønhet og historiske charme.* Allikevel vilde ikke arrangementet med Akershus været tilstrækkelig, hvis ikke komiteen hadde løst sin oppgave paa en saa fortjenstfuld maate som resultatet viste, og dermed sikret utstillingen en popularitet, som gjorde det nødvendig at holde den aapen flere uker utover den tid, som oprindelig var fastsat. I virkeligheten er det ingen overdrivelse at si, at tusener og atter tusener av byens borgere, som tidligere stod temmelig likegyldige overfor Akershus, og som navnlig ikke hadde nogen større forstaaelse av Fæstningens betydningsfulde plads i Oslos og Kristianias historie som det naturlige bindeled mellem dem, nu fik øinene op for dette forhold.

Selve adkomsten til Akershus var noget av en aabenbaring for det store publikum. Istedetfor at føre publikum ind paa Akershus via Kirkegaten eller Kongens gate, lot komiteen oppgangen til Akershus slot lægge over byens gamle torv, hvor de to historiske bygninger, Garnisonssykehuset og Tekniken — Christian IVs gamle raadhus — laa enkelt og stilfuldt dekorert med guirlander og vaabenskjold sammen med de andre bygninger rundt torvet. Midt paa torvet la »en munter liten ottokantet vandkunst« en stemning av det syttende aarhundre over pladsen. Fra indgangen til Kontraskjæret, hvor der var reist en enkel, helt moderne ærespport med et stort byvaaben i sølv og blaas, førte en tèt flagallé med rike vaabenkartoucher frem til Sortie-porten. Hoveddekorationen over porten var en baldakin i blaas og sølv, flankert av to pyramider som bar byens vaaben. Ogsaa ved den nedre murgjennemgang, like i nærheten, var der stilfulde dekorasjoner — her i gult og rødt — mens der langs hele veien op til Øvre vold var stillet op smekre stænger forsynt med smaa byvaaben. Fra toppen av dem viftet lange blaas og hvite vimpler i vakker farvebrytning under de gamle trær, som høsten endnu ikke hadde præget noget større. Øvre voldport var enkelt og kraftig dekorert i rødt og guld med figurer av Norges og Oslos gamle skytshelgener, St. Olav og St. Halvard, stillet op paa portens kapitæler. Over lyste byens valgssprog *Unanimitet et Constantet* enkelt og værdig. Endelig var selve nordfløien, saavel som Borggaarden og veien fra Borgen ned til Fæstningspladsen dekorert paa samme enkle stilfulde maate som den øvrige del av Borgen. Kort sagt, over hele linjen bar arrangementet vidne om en historisk pietetsfølelse og en sikker kulturel smak, værdig den sjeldne anledning. Det fortjener at nævnes i denne forbindelse, at utsmykningen var arrangert av byarkitektens kontor, mens elektricitetsverket hadde tat sig av alt som vedkom illuminationen av Fæstningen og Akershus slot. Her blev programmet

gjennemført helt ut i overensstemmelse med den oprindelige plan. »Med skjulte lyskastere blev voldene og Borgen bygget op med lys — svakere nederst, sterkere øverst, fra syd i kolde farver, hvitt, grønt og blaat, fra nord i varme farver, orange, gult og hvitt; siden blev der i voldportene og langs indgangs- og utgangsveiene anbragt mangefarvede lyskastere.«

Saaledes laa det gamle Akershus smykket til ære for Kristiania, da portene til byutstillingen blev slaat op 12. september — en sjelden straalende høst dag, hvad der naturligvis i høi grad bidrog til at kaste glans over begivenheten. Ved 12-tiden toget en procession av det samlede kommunestyre, raadsmændene og de kommunale fagchefer med ordføreren, bankchef With, viceordføreren, dr. Galtung, og borgermester Høe i spidsen — alle med damer — fra byens gamle torv op til Akershus slot. Utenfor slotsporten blev processionen mottat av komiteen. Derefter kom i rask rækkefølge de øvrige indbudne, deriblandt Stortingets præsidenter, regjeringen, diplomatiet og en række høiere civile, militære og geistlige embedsmænd. Tilslut kom Kongen og Dronningen i automobil ind gjennom Sortie-porten, mens *Liberty Bell* begyndte at ringe fra Romerikstaarnet.

Umiddelbart efter tok festligheten sin begyndelse med at utstillingskomiteens formand i store træk gjorde rede for utstillingens program og sluttet med at anmode ordføreren om at erklære utstillingen aapnet. Ordføreren efterkom opfordringen i en koncis tale med ikke saa litet av den kampstemning i sig, som var skapt ved navnskiftet og som paa det tidspunkt gav uttrykk for en grundstemning inden vide kredse i byen.

Efter at ha mindet om navnskiftet uttalte ordføreren tilslut, likesom i personlig henvendelse til byen: »Du staar likesom i 1624 i store vanskeligheter; meget skal til for at bygge op til den styrke du hadde, da Kristiania var i sin velmagt. Nu, du igjen har faat forfædrenes gamle navn, maa du indføre disses nøisomhet og arbeidsomhet; du maa ikke fortsætte som de gjorde her i Norge i Kristianias siste leveaar, at bruke mere end du tjener og laane resten; du maa ikke fortsætte at yde et arbeide, som kun er halvt av hvad det kunde og burde være. Maaske er det de nuværende magthaveres, Stortingets, mening at den eneste redning for folk og land er at faa os alle ind under en national samling, hvor begeistring for vor gamle historie og tradition igjen skal kalde vort folk til maalbevisst arbeide for at overvinde de nuværende vanskeligheter. Er det meningen og maalet, kaster det jo et forsonende skjær over navnbyttet ogsaa for dem, som er imot det, og byens indvaanere bør med godt mod ta arbeidet op for at gi Oslo en likesaa rik utvikling som den Kristiania fik.«

Tilslut gav dr. Fett et utsyn over Oslos og Kristianias historie med Akershus som det naturlige mellemed og symbol — det hele formet

som en stemningsfuld hyldest til Harald Haardraades, Haakon V.s og Christian IV.s minde. »Vor by er som en gammel borg«, sluttet riksantikvaren, »den har sine middelalderiske fløie mættet med historie; den har sine høie renæssancebygninger. Slik ligger ogsaa vor byborg — et symbol saa godt som noget . . . La os løfte dette symbol saa høit, at i ly av disse mure en fælles følelse kan vokse frem nu, naar vi staar foran det for mange saa saare navnskifte. Vi haaber, at Christian IV.s renæssance-

*Christian IV's statue blomstersmykket.
Efter fotografi.*

frodige virkelyst maa vokse frem og leve sammen med vor skytshelgens fornemme ømhet, med Haardraades mandigestolthet, med Haakon V.s ængstelige omsorg, med drømmene omkring Olav Haakonsson.«

Resten av aapningshøitideligheten er av underordnet interesse i forbindelse med Kristiania bys historie. Det er tilstrækkelig at nævne, at den forløp i bedste stemning, og at høitideligheten i det hele dannet en vellykket indledning til utstillingen, hvis minde længe vil leve i kjær erindring hos tusener av byens borgere og borgerinder.

Nogen maaneder før denne høitidelighet — ved et eiendommeligt træf samme dag Lagtinget debatterte forslaget om navnbytte for Kristiania —

fant der sted en begivenhet som paa en intim maate har tilknytning til Kristianias 300-aars jubilæum. Vi sigter til det utvandrede Kristianias mindegave til byen i form av et gavebrev paa ca. 112000 kroner, som efter givernes ønske skulde anvendes til bygning av smaahus paa Ekeberg til gratis avbenyttelse for Kristiania-familier, som hadde daarlig raad og hvor der var svakelige barn, som man var ængstelig for skulde faa tuberkulose.

Gavebrevet, som er datert 17. mai 1924, blev overrakt kommunen ved en enkel høitidelighet paa Frogner 4. juli av en deputation med Nordmands-Forbundets ærespræsident, dr. med. F. G. Gade som formand. Kommunen var representert ved den fungerende ordfører, dr. Galtung. Gaven

BYEN OG DET UTVANDREDE KRISTIANIA

var, uttalte dr. Gade, i første række et uttryk for det utvandrede Kristianias varme følelser overfor fødebyen, og allerede i 1915 hadde Kristiania-laget i Minneapolis tat op denne tanke — med Kristianias 300-aars jubilæum for øie. Krigen hadde imidlertid reist hindringer ogsaa her, og først i 1922 hadde det været mulig at ta arbeidet op igjen. Men da var det ikke lenger bare Kristiania-folk, som ønsket at ta del i innsamlingen. Nordmænd overalt i Staterne saavel som i Kanada, Brasilien og Argentina

*Jubilæumsfesten paa Akershus. Kongen og ordføreren.
Efter fotografi.*

ønsket at vise sin hengivenhet overfor Norges hovedstad. Paa kommunens vegne bad den fungerende ordfører deputationen overbringe givene en varm tak fra Kristiania for den vakre maate, hvorpaa det utvandrede Kristiania og alle de andre hadde vist sit sindelag overfor hovedstaden ved denne leilighet.

Det fortjener at nævnes til belysning av den spesielle karakter ved denne gave, at Kristiania Sanitetsforening allerede hadde en koloni oppe paa Ekeberg paa 10 smaahus med samme formaal som det var tilsigtet med Amerika-gaven. Til opførelsen av disse hus skjænket kommunen fri tomt, og i det hele tat var paa forhaand gjennom et praktisk samarbeide mellem

giverne og de kommunale myndigheter truffet de nødvendige foranstaltninger til, at gaven hurtigst mulig kunde bli til nytte for dem som skulde ha godt av det. Men ikke det alene; der skulde ogsaa knytte sig et norsk-amerikansk minde til den. Derfor traadte tilslut ved høitideligheten paa Frogner en deputation av norsk-amerikanerinder frem med to flag — et norsk og et amerikansk — som de skjænktes som gave til Amerika-kolonien paa Ekeberg, og bad at om de maatte vaie der paa de to nationaldage, 17. mai og 4. juli. Bedre og mere varig kunde ikke Kristiania og Kristiania-navnet hædres i dette mindeværdige aar.

Saa kom tilslut den officielle festdag — »selve 300-aars dagen« — for byens grundlæggelse 27. september 1924.

I motsætning til i 1824, da jubilæumsdagen formet sig som en høitid fra den tidligste morgen med kanonsalut og senere festgudstjenester baade i Vor Frelzers kirke og Garnisonskirken¹, fik jubilæumsdagen denne gang sin første officielle honnør kl. 12 i form av kongesalut fra Akershus. Imidlertid var der nede paa Stortorvet improvisert et arrangement av en helt uofficiel karakter, som i virkeligheten kom til at sætte præg paa dagen. Blomsterkonerne paa Stortorvet — »Christian IVs gamle veninder«, som hadde siddet rundt hans statue i sol og regn gjennem aar — vilde ikke at han paa en dag som denne skulde staa der graa og hverdagslig, og snart drysset det over ham med blomster — hele høstens sterke, flammende farvepragt. Da torvsalget sluttet, var forvandlingen fuldstændig. Det var ikke længer den hverdagslige Christian Quart, som stod paa sokkelen; det var landsfaderen fra første halvpart av det syttende aarhundrede — manden som var kommet til verden i konstellationen av Venus, Mars og Merkur — ukunstlet og uforlignelig symbolisert i denne blussende pragt av asters og georginer. Det hele var av ypperlig virkning, og resten av dagen var der en hel valfart til Stortorvet av byens folk, som ikke blev træt av at beundre Christian IV, og hvorav mange først nu fik rigtig tak paa hans personlighet.

Dagen heldet og høstkvelden begyndte at lægge sin skjønhed over byen og havnen. I ukevis var der truffet de mest omfattende forberedelser til det store fyrverkeri, som kommunen hadde bestemt sig for som en værdig avslutning paa dagen, og i aviserne kunde man dagstøt læse notiser om det, som efterhaanden drev publikums forventninger op i det fantastiske. Efter opfordring av jubilæumskomiteen arrangerte Revierhavnens baatforening sammen med andre av byens baatforeninger en baatkortege — det hele i samarbeide med havnefogden, likesom havnevæsenet forøvrig hadde overtatt hele arrangementet og vaktholdet paa havnen under fyrverkeriet. Endelig hadde man, forat alle skulde faa anledning til at se

¹ For enkeltheter — jfr. Kristianas historie IV, pag. 138 flg.

*Jubilæumsfesten paa Akershus. Slotsgaardens illumination.
Efter fotografi.*

fyrverkeriet, efter omhyggelige undersøkelser bestemt sig for at la det brænde av ute paa havnen paa store flaater, som blev placert mellem Kavringen og Akershus.

Ved 8 tiden om aftenen var alle kaier og utsigtspunkter langs havnen og desuten hele Fæstningen, hvor kommunens indbudne hadde plads, fulde av tilskuere, og stadig trængte nye paa inde fra byen. Veiret var mørkt og stille, desuten let disig — kort sagt fortrinlig, forat illuminationen og fyrverkeriet skulde komme til sin ret.

Indledningen var straalende. Et syn som det baatkortegen bød paa, da den ved halv 9-tiden med blinkende og farvede lys gled frem bak Hovedøen og i en stor bue seg indover mot Piperviken, er av dem man aldrig glemmer. Midt i det blinkende, brogede virvar hadde billedet en grundtone, som var byens egen — et drag av behersket glæde, rammet ind av septemberkveldens dunkle skjønhet. Særlig betagende var billedet i det øieblik motorduren fra de hundreder av baater stanset, og konturerne av dem tegnet sig i en lysende ildlinje under Akershus. Istedentfor motorduren var det nu duren av de svære folkemasser paa Akershus' volde og langs kaierne, som gav grundtonen.

Saa begyndte fyrverkeriet — en fantasifuld utfoldelse av alt hvad den moderne pyroteknik har at by paa i retning av »frit og fast fyrverkeri«; blandt det sidste fire linjeskibe fra gammel tid, som dristig gav sig til at beskytte Akershus og endte med at bli skudt isænk fra Fæstningen — mere efter programmet, end fordi Akershus besvarte ilden med særlig kraft.

Tilslut skulde der — likeledes efter programmet — komme et *Godnat*, som skulde tegne sig stort og lysende mot himmelen, men som i virkeligheten blev liggende lavt nede paa sjoen.

Længe er det som ingen vil tro paa dette godnat. Baatene paa fjorden og folkemasserne paa land blir hvor de er. Først efterhaanden blir der almindelig opbrud fra begge sider — under skuffelse efter den altfor store forhaandsreklame for fyrverkeriet.

Men inde i byen stod likesom for hundrede aar siden alt i festens tegn — bare med en væsentlig forskjel. Ved 200-aars festen i 1824 blev Christiania hyldet naivt og ureflektert som »Christians datter«. Ved 300-aars festen i 1924 krævet Oslo sin ret i mindet om Harald Haardraades hoireiste personlighet.

Nu stod han ikke længer som ved Stamford Bridge, »brynjeløs under blaa egger«; tvertimot. Historiens »blaa egger« av kjendsgjerninger hadde banet vei for ham.

LITERATURENS OG VIRKELIGHETENS KRISTIANIA

Kristianias historie mellem 1814 og 1924 har, som vi har pekt paa i det foregaaende bind av vor fremstilling, sit naturlige skille ved 1878. De nærmest foregaaende fire og seksti aar betegner veien fra smaaby mot storby; de efterfølgende seks og firti aar er et likesaa typisk uttryk for storbyen i vekst.

Det er en utvikling, som indenfor rammen av hver sin periode henger saa intimt sammen med Norges i løpet av samme tidsrum, at det er tilstrækkelig bare at nævne den for at bli opmerksom paa likhetspunkterne. Bjørnson saa denne sammenheng rent intuitivt, da han i sin 17. mai-tale i 1864 pekte paa, at det var frihetskrafterne fra Eidsvold, som hadde git ikke bare Norge, men ogsaa Kristiania luft under vingerne, og han førte tanken videre, da han i Wergelands-talen i 1881 saa det som en opgave for Kristiania at bli »tredie ring» i det fantasibillede som dæmret for Wergelands digtersyn. Dermed er det ogsaa sagt, at der fra første stund i det nye Norges historie har været de nødvendige forutsætninger tilstede, for at Norge og Kristiania kunde arbeide sig sammen, og hovedstaden bli det naturlige uttryk for hvad landet tænkte og følte. Naar dette ikke er skedd før i vor egen tid — der er forresten dem, som mener at det heller ikke er skedd nu — er aarsaken at søke i alle de motsætningsforhold og brytninger, som vi har pekt paa i de siste hundrede aar av Kristianias historie. Det vilde være utænkelig, at ikke alt dette skulde ha fundet uttryk i litteraturen og git os et speilbillede av de forskjellige sider ved Kristiania, som vi nødig vilde undværet. Men den store Kristiania-roman, som skulde git os byens sjæl og vist os den i sammenheng med de typiske træk ved det østlandske folkelynne, rammet ind av Øst-Norges særprægede natur-skjønhed, savner vi allikevel fremdeles. Grunden er meget enkel. Det store flertal av de forfattere, som i løpet av det nittende og første fjerdepart av det tyvende aarhundrede har skildret Kristiania i poesi og prosa, er kommet til byen som fremmede, og har bedømt den ut fra subjektive stemninger og indtryk, eftersom de har følt sig tiltalt eller frastødt av forskjellige sider ved den. Det vilde være uretfærdig at negte at denne

literatur rummer meget av betydelig værdi — at den er sikker i opfatningen av naturen og folkelynnet, forstaaelsesfuld i skildringen av personer og milieu og med evne til at la os se den naturlige vekselvirkning. Men det blir allikevel bare spredte træk av Kristiania-livet; optakter til den Kristiania-symfoni, som ved utgangen av 300-aaret for byens jubilæum endnu ikke hadde fyldt Kristiania-dalen med sin magt og faat Norge til at lytte.

Den eneste som til dato har behersket Kristiania i poesi og prosa er Henrik Wergeland — han og ingen anden. Han magtet det — først og fremst ut fra sit suveræne geni; dernæst fordi han kjendte byen og dens mennesker gjennom alle lag; fordi naturen fanget ham ind og fordi han evnet at se det altsammen i pagt baade med Norges fortid og med Norges fremtid. Det er alt dette, som har gjort hans storstilte digt *Kristiania* udødelig og tvunget slegt efter slegt til at stanse op ved det. Dette digt bærer kimen i sig til alt hvad Kristiania naadde frem til i løpet av det nitende og første fjerdedel av det tyvende aarhundrede — og endnu er ikke alt fuldbyrdet. Der er Kristiania i poesi og virkelighet; i arkitektur, regulering og økonomisk vekst; i norskhetsfølelsen og social forstaaelse — kort sagt i alt det, begrepet *hovedstad* rummer for et folk, som ikke har tat skade paa sin sjæl underveis gjennom historien. Motstykket til det er *Forstædernes klagesang over Kristiania* — bolignodens og forkommenhetens anklage, saaledes som den reiste sig mot byen fra Vaterland, Piperviken og Ruseløkken. Derfor er det ingen tilfældighet, at det netop var i forstæderne Eilert Sundt begyndte, da han gav sig ikast med den kjæmpeopgave at kartlægge Kristiania socialt og økonomisk og ved siden derav ikke mindst moralsk. I mellemtiden hadde Welhaven og Camilla Collett vist os enkelte sider av det socialt mere velstillede Kristiania, som kaster skarpe streiflyv over tiden, mens en række samtidige reiseskildringer fra utenlandsk hold gir os nøklen til det toneangivende Kristianias stilling til den bevægelse, som blev reist av Marcus Thrane, og som Ibsen kjendte sig eiendommelig tiltrukket av, paa samme maate som han folte sig tiltalt av Catilina og hans sammensvergelse. Utfaldet blev det samme. I Kristiania som i Rom lykkedes det de samfundsbevarende kræfter at faa sat *Folkefjenden* utenfor, og Kristiania presenterte sig derefter gjennom en aarrække som det vel avbalancerte borger-samfund, som Mügge folte sig imponert av, fordi det paa en saa overbevisende maate hadde lagt for dagen at det ikke var tilsinds at finde sig i *kommunistische Umtriebe*¹. Samtidig med Thraniterbevægelsen hadde romantiken det gjennombrud, som er et av de mest betydningsfulde

¹ Jfr. Kristianias historie IV, pag. 370.

kapitler i norsk literatur og kunst, og i naturlig sammenhæng med den kom den renæssance paa det religiøse omraade, som for Kristianias vedkommende satte sine to mest paatagelige merker i restaureringen av Vor Frelzers kirke og reisningen av Trefoldighetskirken. Bevægelsen blev ført videre av Indremissionen, som med sikker forstaaelse av sammenhængen mellem det sociale og det religiøse problem erobret de brede lag

*Karl Johans gate.
Efter maleri av Ede. Munch.*

i Kristiania, som hittil i likhet med overklassen nærmest hadde været religiøst indifferente.

Alt dette gir os hovednøklen til Kristiania fra midten av femti-aarene til slutten av sytti-aarene — dette Kristiania, som Bjørnson, Wergelands naturlige arvtager i saa mangt og meget, skulde synes at være den rette til at føre os ind i, at dømme efter verker med et saa myldrende bevæget liv og saa særprægede skikkelser som *Det flager i byen og paa havnen* og *Paa Guds veie*. Hans 17. mai-tale i 1864 er det første mest aabenbare tegn til en slik forstaaelse; men ikke mange aar efter stod han allerede

i et saa dypt motsætningsforhold til byen, at det var utelukket at en saa impulsiv natur som hans kunde overvinde sig til at søke at trænge ind i dens sjæl og studere hele det spil av kræfter, som hadde fundet uttryk i byens liv, hvor usikkert det end fortonet sig baade kulturelt og nationalt. Alt dette er selvsagt ingen tilfældighet; det kan snarere siges at det lar sig føre tilbake til et bestemt forhold i byens liv — den merkelige fjern-

*Utsigt fra taarnet paa Grand Hotel.
Efter maleri av Th. Holmboe.*

het Kristiania kommune og studenterne har staaet i til hverandre gjennem over et aarhundrede. For litteraturens vedkommende førte dette forhold til, at der ikke blev grobund for den store Kristiania-roman, hvis naturlige forutsætning først og fremst var betinget av samfølelse mellem byen og ungdommen. Isteden blev der den grundstemning av kamp og bitterhet, som endnu vil være i frisk erindring hos den ældre slekt, og som litteraturen bærer saa mange umiskjendelige vidnesbyrd om¹. Det var dette Kristiania otti-aarenes forfattere reagerte mot ut fra et naturlig

¹ Jfr. essays av Einar Skavlan og Gunnar Larsen i St. Hallvard henholdsvis 1915, pag. 72 flg., og 1928 pag. 104 flg.; desuten av Francis Bull i *Kristiania*, pag. 39 flg.

sundt instinkt, men fremdeles uten noget dypere indblik i byens sjæl, saaledes som den hadde utviklet sig gjennem en eiendommelig historie, hvis aabenbaringsformer de misforstod, fordi de savnet det nødvendige kjendskap til de kræfter, disse aabenbaringsformer var et uttryk for. Det er fremfor alt av denne grund, at hele den Kristiania-literatur, som har tilknytning til Bohême-bevægelsen, er av saa underordnet interesse for

*Ved Myrens verksted.
Efter maleri av A. C. Svarstad.*

den, som ønsker at trænge ind i Kristianas sjæl og studere hele det dyptgaaende social-økonomiske og etiske problem, som er det bestemte i bevægelsen og som har været av betydning for byen langt utover det milieu, som betegnes ved bohemen, og som i ikke liten grad forvekslet sig selv med Kristiania. Her har malerkunsten rogtet sin opgave paa en ganske anden maate. Den har evnet at se Kristiania ikke bare graa og trist, men farverik og glad. Ta et kunstverk som Krohgs berømte flagbillede — for at nævne et eneste eksempel. Her er Kristiania set gjennem et temperament — eller med andre ord, gjennem følelse og inspiration i pagt med værdier uafhængig av de tilfældige Kristiania-lokaliteter

og Kristiania-forhold, som de stiller os ansigt til ansigt med. Det samme gjælder Kristiania-poesien om end ikke saa umiddelbart trods de mange skjønheter den rummer, og det er derfor ingen tilfældighet, at Kristiania feiret sit 300 aars jubilæum uten at der endnu var skapt en fuldtonende Kristiania-sang — uimotstaaelig i sin magt over sindene.

I de firti aar, som skiller os fra otti-aarenes tidsalder, har Kristiania over hele linjen gjennomgaat en utvikling av den mest indgripende betydning. Nationalt og politisk, kulturelt og kommunalt, socialt og økonomisk — overalt reiser der sig mot os resultatet av en brytning og et samspill av kræfter, i pagt med det bedste i vort folk. Paa alle hold er det blit større og rummeligere, bokstavelig og figurlig, og som sin siste og mest vidtrækkende opgave har byen i den aller nyeste tid tat op det arbeide, som i første række samler sig om boligsaken og alt hvad den indebærer av kulturel og moralsk hygiene. Parkanlæg og sportspladse, lekepladse, kolonihaver og svømmehaller har i stigende utstrækning lagt utelivets glæde over tilværelsen, mens omegnen er erobret av de tusener av hjem, hvis reising vil faa øket betydning med aarene som et av de fineste kulturelle mindeblade i byens historie.

Alt dette kunde ikke ha fundet sted uten en vekst i byens sjæl av tilsvarende dimensioner. Men endnu saa sent som i 1924 — for ikke at gaa utover rammen av vor fremstilling — blev der talt og skrevet som om der ikke var hændt noget større i de siste firti aar, som om byen fremdeles forhærdet sin sjæl, og den bitterhet, kulde og mangel paa sol, som otti-aarenes forfattere klaget over, vedblivende var et av de mest typiske træk ved dens væsen. Det var ikke mindst bevisstheten om at det var denne følelse, som i første række var med at drive gjennom navnskiftet i Stortinget, som satte brod i Kristiania-sindet, fordi det kjendtes som en uretfærdighet baade moralsk og historisk set. En anden sak er det, at byen vel neppe ventet sig noget andet. Selv Christian Michelsen indrømmet jo i sin avskedshilsen til Kristiania, at han var kommet hit »med noget av fordom mot byen, som er fælles for alle ikke-Kristiania-folk.« Kunde man vente, at denne fordom skulde dø ut i løpet av de sytten aar som laa imellem, og at Stortingets flertal skulde komme over til Michelsens opfatning av Kristiania — at i samarbeide med denne by skulde det bli mulig at gjøre store ting? At stille spørsmålet under denne forutsætning er ensbetydende med at være henvist til at besvare det benegtende.

Allikevel tør det hende, at det stortingsflertal, som tvang Oslo-navnet ind paa Kristiania netop da, bare gav uttrykk for den siste rest av fordommen mot Kristiania. Vi har i et av de foregaaende kapitler av vor fremstilling gjort nærmere rede for aarsakerne til, at denne by, hvis historie i første generation av det nye Norge er saa intimt knyttet til den nationale

og demokratiske gjenreisning, senerehen skulde komme til at staa for nationens flertal som indbegrepet av alt hvad der var unationalt og udemokratisk. Det er et forhold, som i like grad er betinget av de typiske elementer i byens sjæl som av selve den historiske utvikling, men som litteraturen allikevel ikke synes at ha interessert sig noget større for at

• Akerselva •
Efter maleri av Harald Sohlberg.

ta op til behandling trods det moment av dramatisk spænding det byr ved siden av selve den sjælelige analyse.

Den kulde vi har nævnt ottiaarenes forfattere stadig beklaget sig over fra Kristianias side, er nemlig ikke et saa særpræget Kristiania-træk som man gjerne indbilder sig. En befolkning, der har sit hjem i omgivelser som de der gir Kristiania-dalen dens charme, har ingen grund til at bli pessimistisk, og det lune humor, som er eiendommelig for den, og som appellerer saa umiddelbart til den indfødte Kristiania-borger, fortæller tydelig nok, at den heller ikke er blit det. Men det utelukker ikke

at der er skedd byen uret paa dens vei gjennom historien — først og fremst av den grund at den i egenskap av landets hovedstad haf faat føle det kjølige pust av Norges skyggetilværelse gjennom aarhundreder paa en maate som ingen anden by i landet. Her ligger forklaringen til, at Kristiania mellem 1624 og 1814 ikke evnet at utvikle nogen samfunds- aand i ordets moderne betydning, og likeledes til at Kristiania mellem 1814 og 1905 trods al fremgang altid stod under indflydelse av Norges underordnede stilling paa det statsretslige omraade. Det var dette som gav byen den grundstemning av refleksion og selvbeherskelse der præger den i det attende saavel som i det nittende aarhundrede, og som i sin aabenbaringsform nødvendigvis maatte straale kulde fra sig. Byen var ikke forvænt av formegen hensynsfuldhet fra nogen kant. Derfor vilde den ogsaa helst leve sit eget liv uten paatrængenhet fra utenforstaaende, og da den ifølge sakens natur ikke kunde det, blev den steil og egget til motstand. I det øieblik blev den Borgen som maatte erobres — og som blev erobret i kraft av den nye tid, eller med andre ord av det nye Norge. Det er denne utvikling vi er vidne til navnlig i de sidste tyve aar før og efter aarhundredskiftet, og som efterhvert har skapt en hel ændring i nationens opfatning av hovedstaden — et forhold, som vil kunne bevidnes av alle, som har personlig kjendskap til folkestemningen i Norge overfor Kristiania. Her har aarene 1905 og 1914 været av indgripende betydning som de to nationale indseilingsfyr til byen, og i glans av dem hadde Kristiania efterhaanden faat en magt over sindene, som hver dag bar vidne om, trods alle forsøk paa at avsvække betydningen av den.

Det vilde være uhistorisk at negte, at Kristiania kommune oftere har latt betydelige opgaver ligge eller lagt for ringe maal paa tingene, naar den har tat dem op til løsning. Men det er paa den anden side likesaa ubestridelig, at Kristiania fra Bernt Ankers til vor egen tid aldrig har savnet borgere og borgerinder, som har set stort paa byen, og som har beriget den med en række av legater som ved byens 300-aars jubilæum med et rundt tal beløp sig til 18.8 mill. kroner¹. Det er en side ved byens liv, som ikke kan betones sterkt nok, fordi den »er et smukt vidnesbyrd om at hovedstadens borgere har følt sig forpligtet til at virkeliggjøre tanken i det vaaben, som byen har arvet efter Oslo: St. Hallvard som de vergeloses beskytter«². Forsaavidt er der intet at lægge Kristiania tillast. Den har selv i en tid, da den sociale ansvarsfølelse endnu ikke var gaat ind som en nødvendig bestanddel av den kommunale politik, bestandig vist sig som

¹ Herav er der fra 1. jan. 1913—31. decbr. 1924 opprettet 64 nye legater (under kommunal bestyrelse) til understøttelse av trængende, til et samlet beløp av kr. 3762000.

² Jfr. Nils Vogts essay *Borgeraand* i det ovenfor omtalte verk *Kristiania*.

»byen med det varme hjerte og den aapne haand«, mens den paa den anden side ikke har tænkt særlig paa sig selv — nøgtern og behersket som den var i sit grundsyn, uten større fantasi og trang til skjønhetsglæde.

Ingen vil benegte at dette har været en svak side ved Kristiania, men ogsaa her er en ny opfatning brutt igjennem. I de sidste ti aar før navnskiftet har byen mottat betydelige donationer fra private borgere og borgerinder — eksempelvis grosserer Bernh. Olsen, bankier Johannes

*Utsigt mot Trefoldighetskirken.
Efter maleri av Harriet Backer.*

Heftye, skibsreder Engelhart Eger, søstrene fru Mimi Wedel Jarlsberg og frøken Agnes Meyer og grosserer Tobias Larsen — allesammen med vilje til at styrke skjønhetsglæden for øie og øre, i farver og toner. Det samme gjælder den fremtrædende Kristiania-borger Christian Langgaard som ved sin storstilte gave av malerier og kunstindustri til Nationalgalleriet og Kristiania kunstindustrimusæum i første række har reist sig et minde i hovedstadens erindring. Men sidst og ikke mindst har der været en evne hos byen til at fastholde det utvandrede Kristianias kjærlighet og taknemmelighetsfølelse paa en maate som gjør begge ære. Samtidig har Kristiania kommune gjennom sit maalbevisste arbeide for at knytte Gustav Vigelands livsgjærning til byen saavel som ved at holde

fast ved Raadhusplanen og ved at fortsætte utgravningerne i Oslo lagt for dagen en behersket kulturfølelse, som har dobbelt værd paa bakgrund av høikonjunktorens og efter-krigsaarenes forrevne tid. Alt dette er forhold og begivenheter, som falder indenfor rammen av de nærmeste aar før navnskiftet, og som set under en fælles synsvinkel allesammen bærer vidne om at Kristiania ved byjubilæet i 1924 paa alle omraader var sig bevisst hvad den skyldte sig selv og Norge, og at den dermed ogsaa var en hovedstad landet værdig.

I det øieblik var det Oslo-navnet slog rot i sindene ogsaa hos dem, som visste sig fri for enhver fordom mot Kristiania og det navn byen hadde baaret gjennem tre aarhundreder. Navnet fik ny vigsel paa selve hovedstadens 300-aarsdag, i samme stund som festligheterne paa Akershus tok sin begyndelse, og *Liberty Bell* lot sine malmtoner runge over de graa mure, som har sin plads baade i Oslos og Kristianias historie.

KRISTIANIAS ORDFØRERE
1837—1924

[Portrættene er gjengit efter de av Formandskapet efterhaanden anskaffede malerier
undtagen for Withs vedkommende; jfr. billedfortegnelsen.]

Kjøbmand A. Tofte
1837

Artillerikaptein H. H. Foss.
1838, 1840—1841

Overretsprokurator J. Randklev
1839, 1842

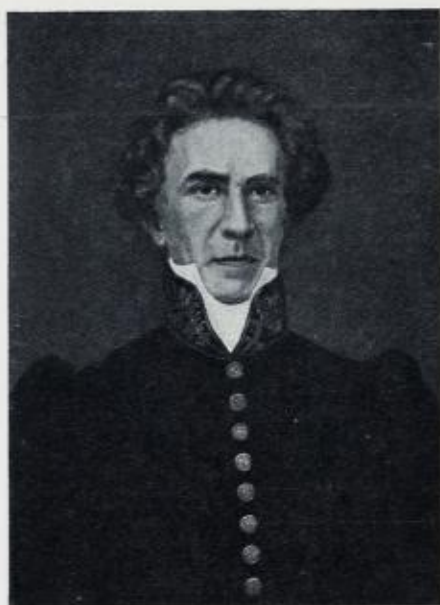
Ekspeditionssekretær C. Z. Bretteville
1841

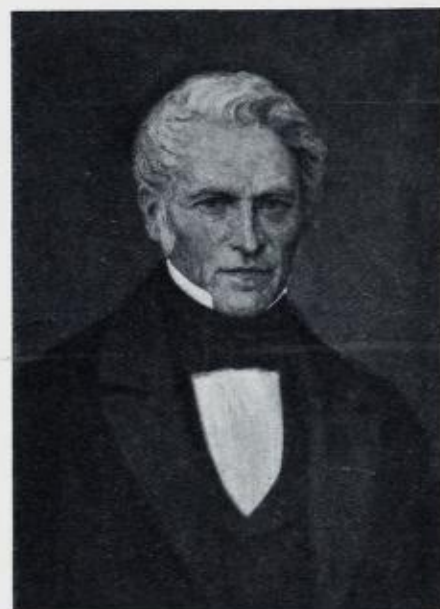
Professor U. A. Motzfeldt
1842, 1853—1860

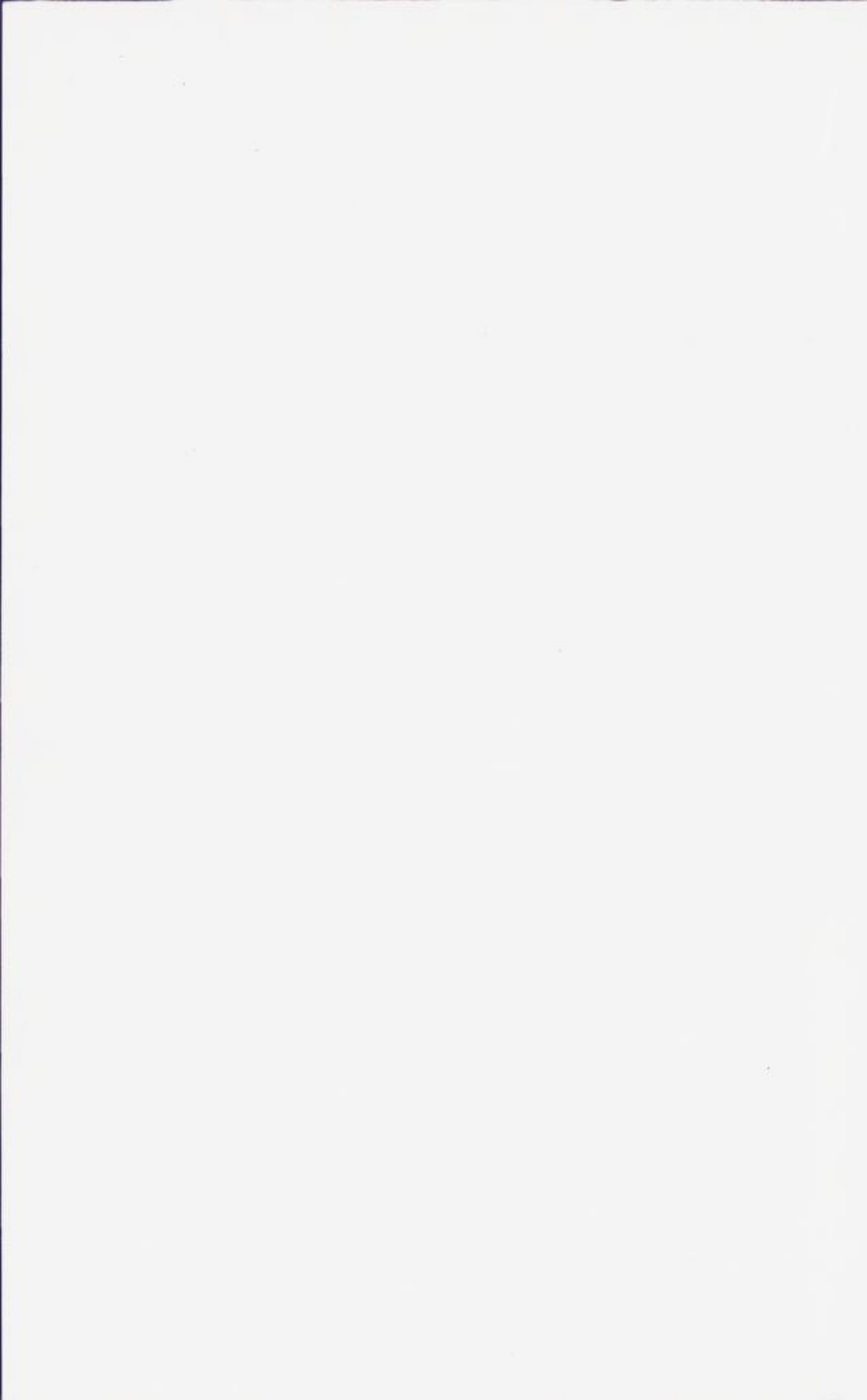
Ekspeditionssekretær E. R. Møinichen
1842—1843

Ekspeditionssekretær C. A. Fougstad
1843—1845

Overrettsprokurator L. Rasch
1845, 1847—1852

Ekspeditionssekr. Chr. Birch Reichenwald
1846, 1862, 1863—1865

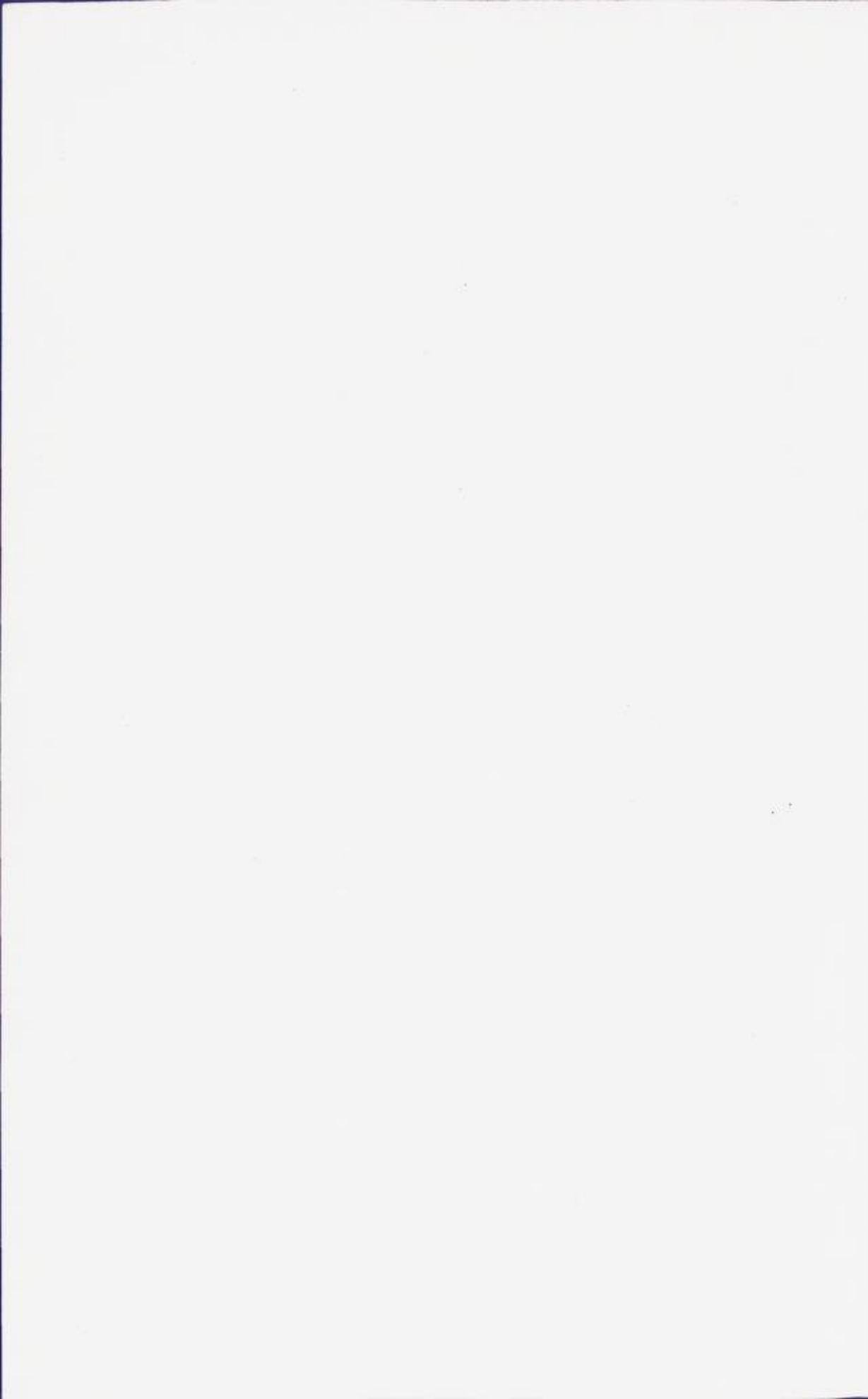
Statsraad F. Stang
1861

Overrettsassessor A. Thomle
1863

Politimester C. J. Michelet
1866—1868

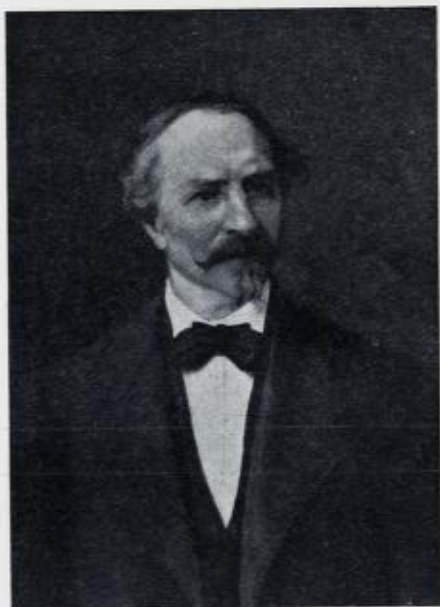
*Høiesteretsassessor O. J. Løvenskiold
1869—1876*

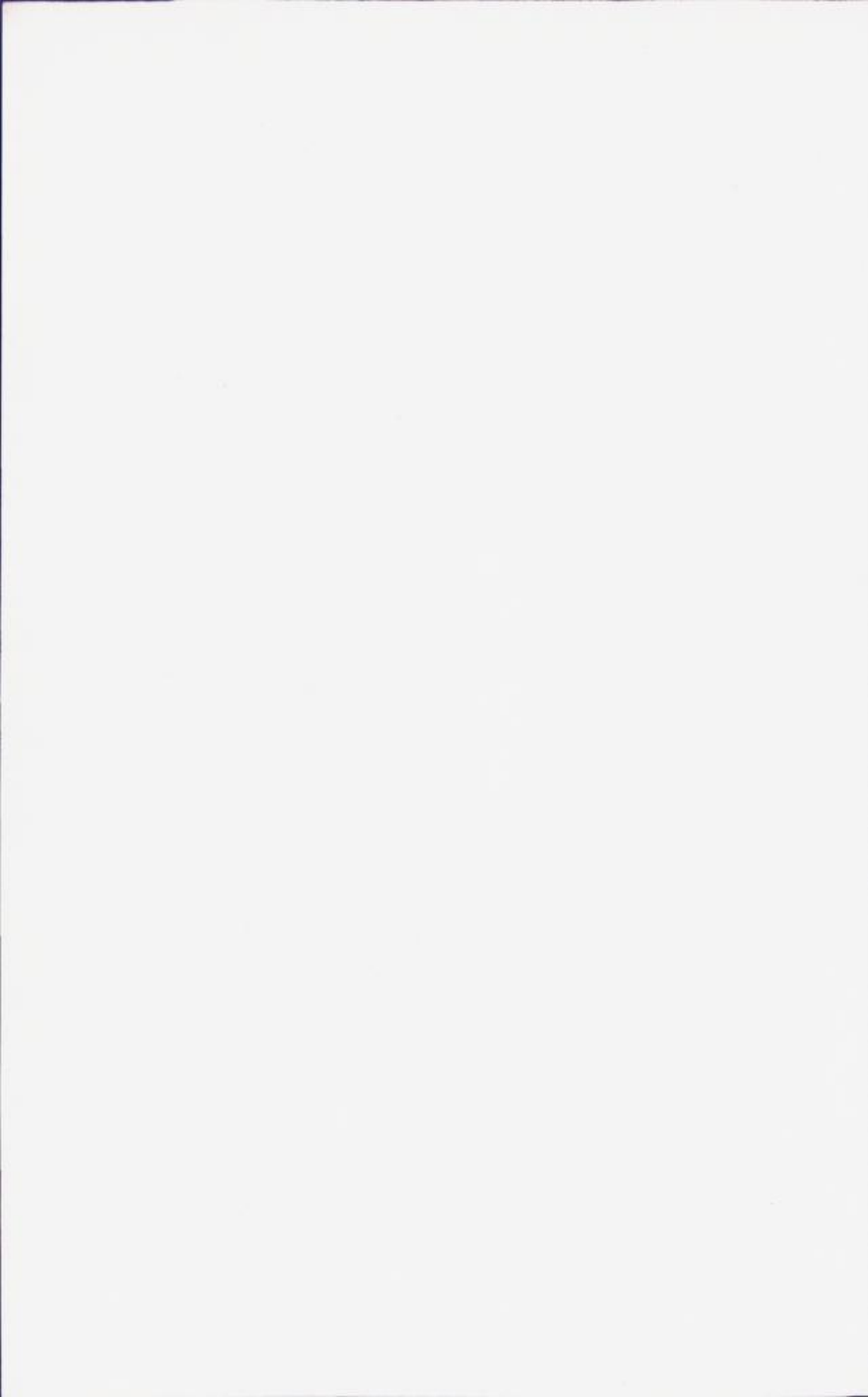
*Generalkrigskommissær A. S. Ø. Bull
1877—1878*

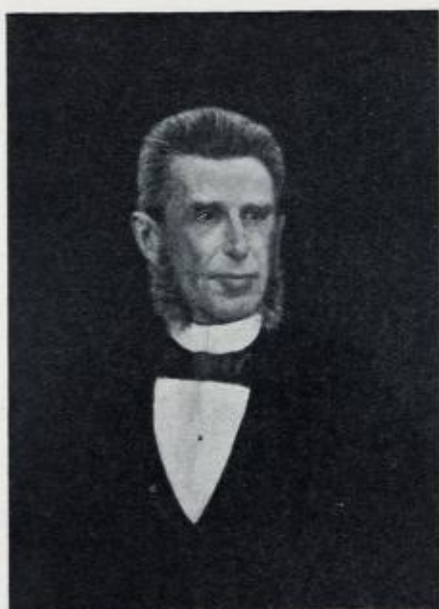
*Høiesteretsadvokat Chr. H. Schweigaard
1879—1880, 1885—1889*

*Byskriver A. B. Petersen
1881—1884*

Ekspeditionschef P. Birch-Reichenwald
1889

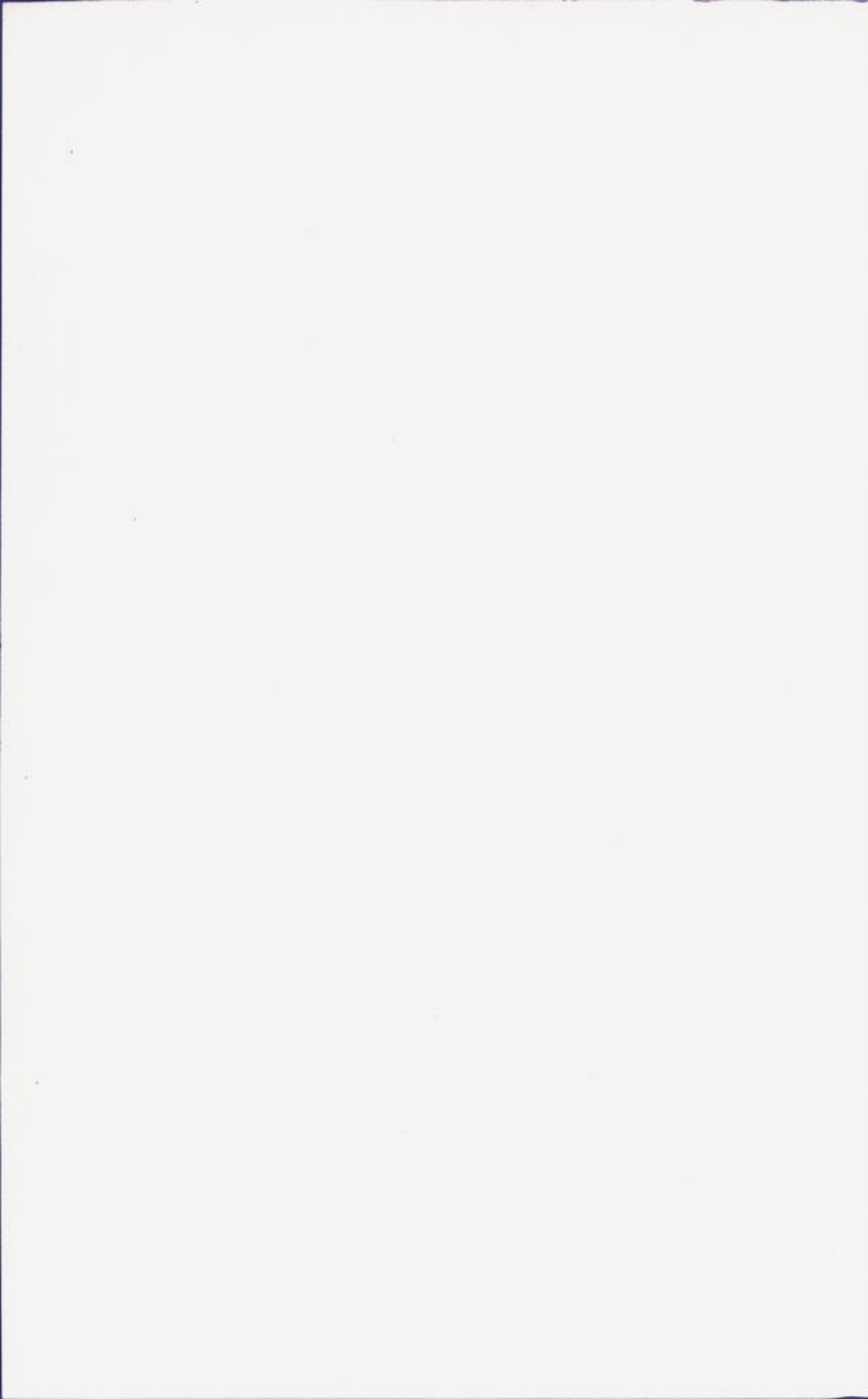
Høiesteretsadvokat Karl Lous
1889—1890

Riksadvokat B. Getz
1891

Høiesteretsadvokat A. C. B. Bonnevie
1892

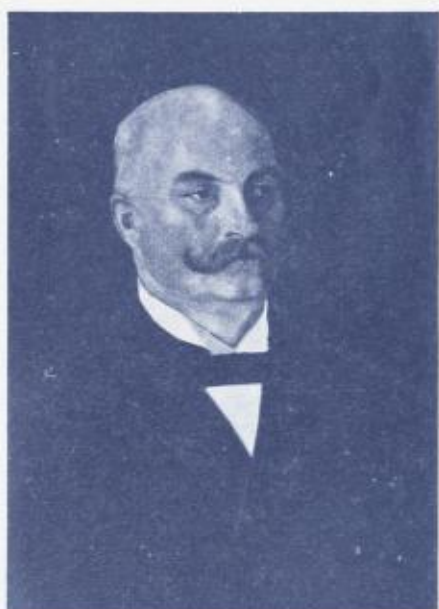

Bankchef Ewald Rygh
1893—1894

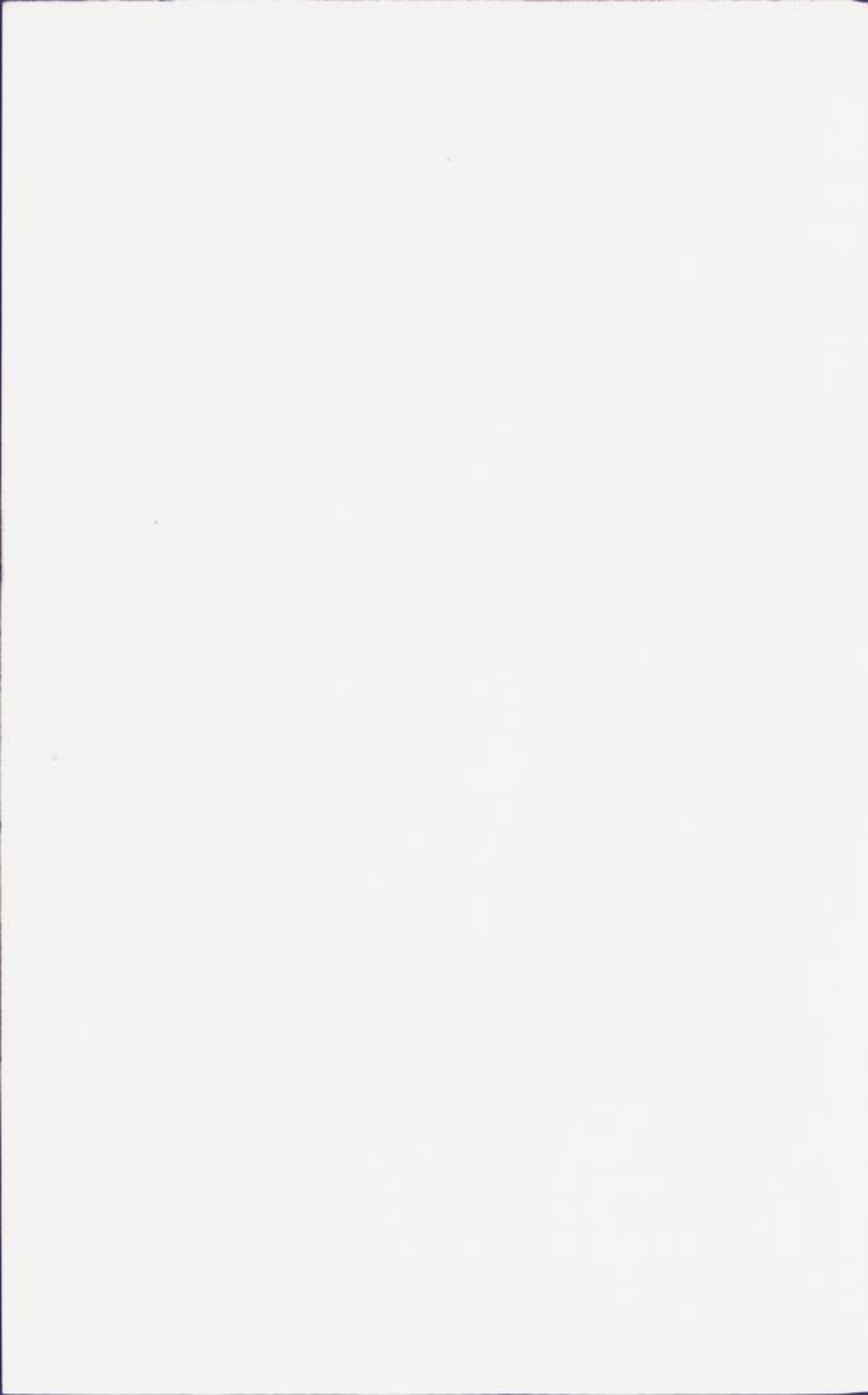
Høiesteretsadvokat Fr. Stang Lund
1895

Grosserer E. Sunde
1895—1898

Læge Vollert H. Bøgh
1898

*Høiesteretsadvokat Edmund Harbitz
1899—1901*

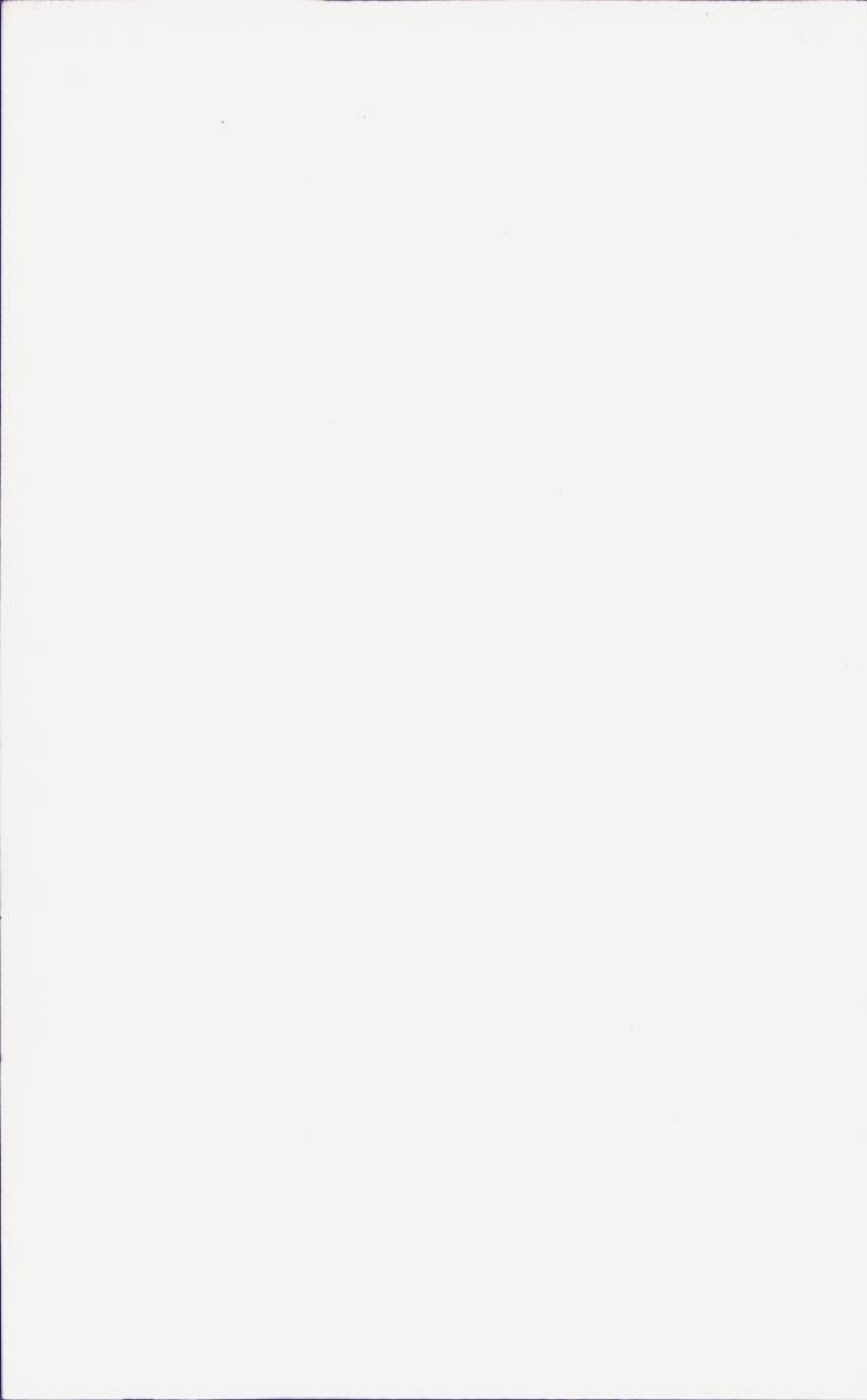
*Bankchef J. Andersen Aars
1902—1904*

*Veidirektør Joh. Skougaard
1905*

*Høiesteretsadvokat F. M. Bugge
1906—1908*

Skolebestyrer Olaf Berg
1909—1910

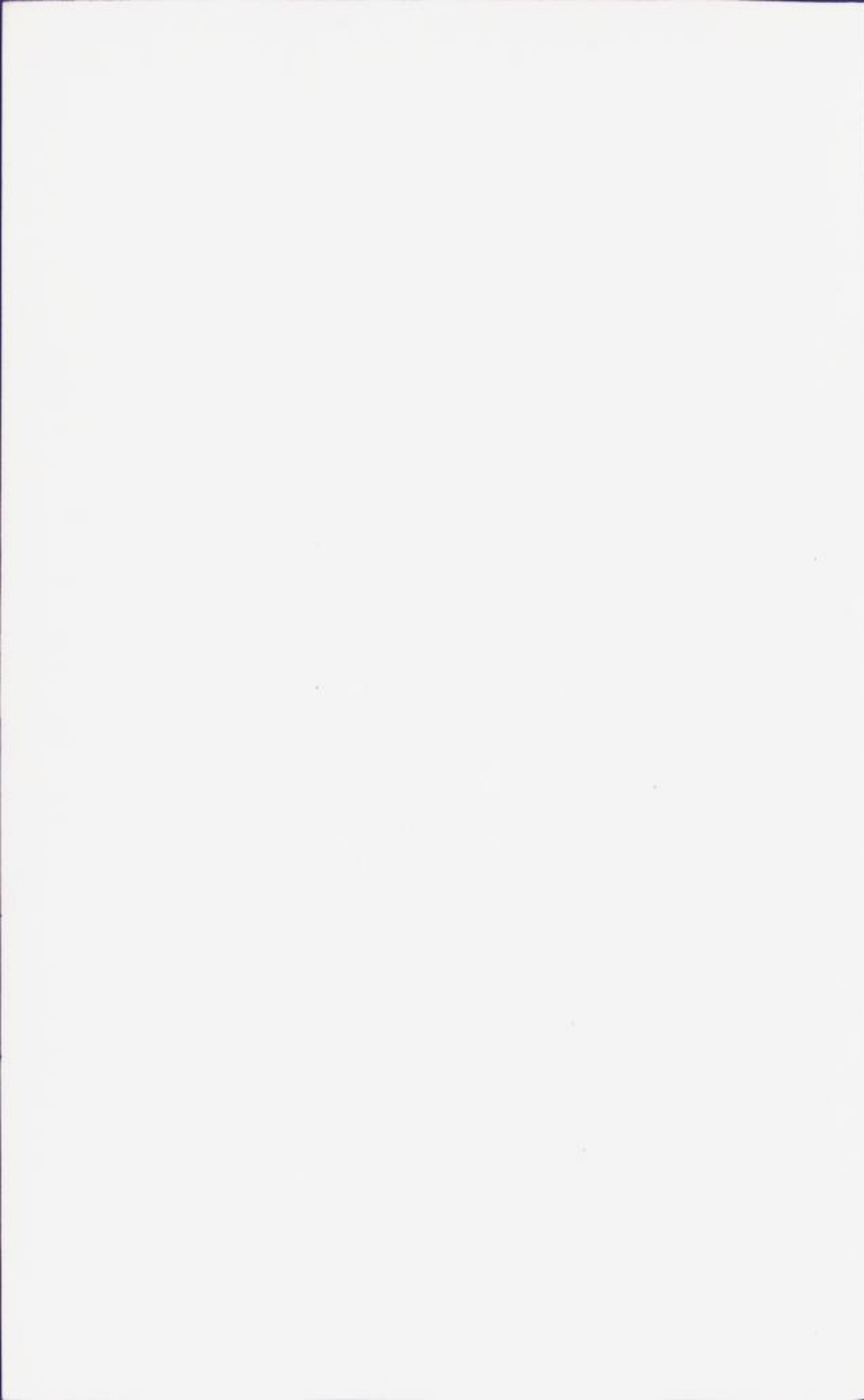
Konsul Cath. Bang
1910

Overlæge, dr. med. Lyder Nicolaysen
1911

Høiesteretsadv. Hieronymus Heyerdahl
1912—1914

Ingeniør Peter Meinich
1915—1916

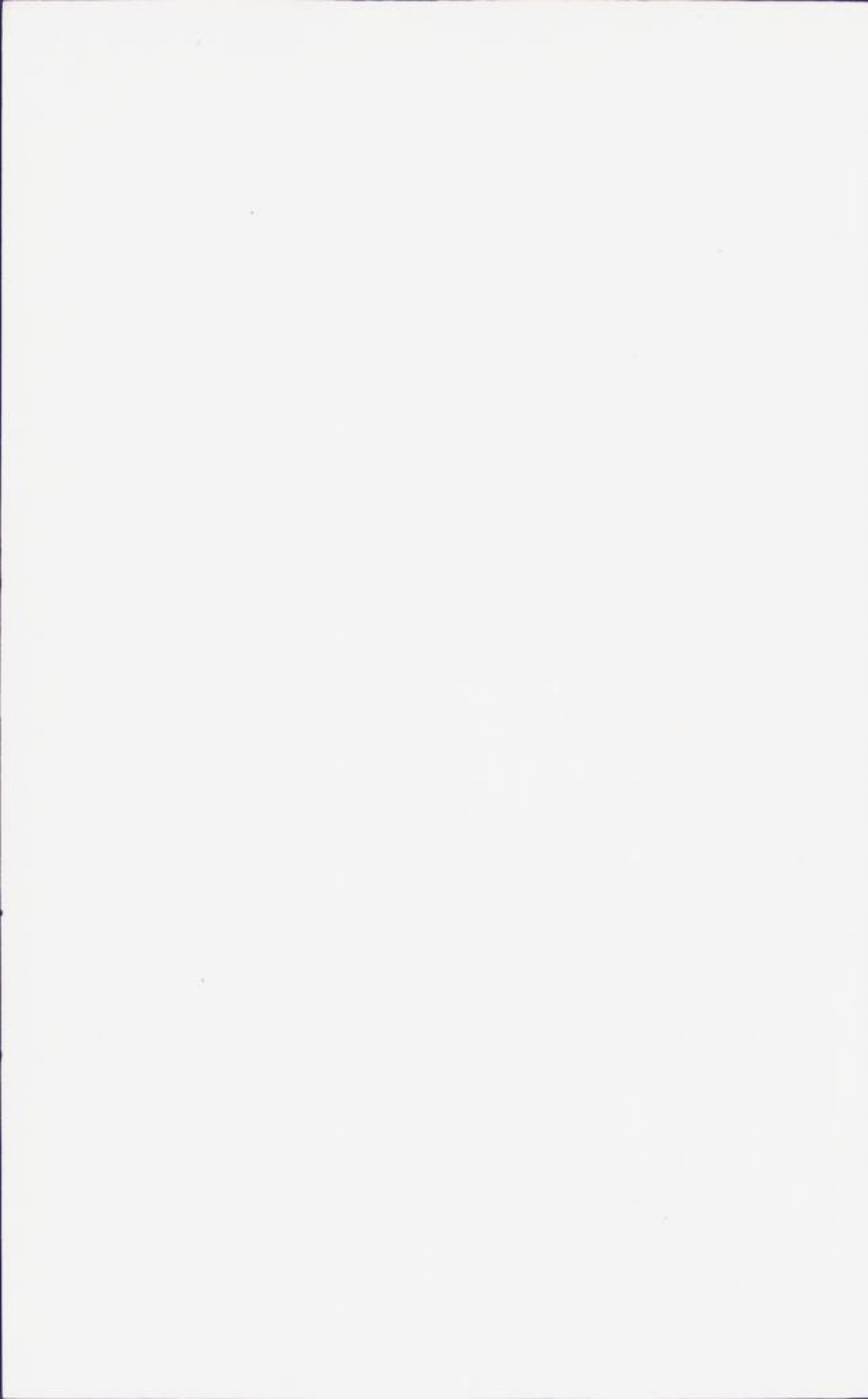
Redaktør C. Jeppesen
1917—1919

Direktør dr. Haavard Martinsen
1920—1922

Bankchef B. With
1923—1924 (1928)

PERSON- OG STED-REGISTER

- Aakebergveien 88, 192, 238, 394, 397, 398, 399.
 Åkerhielm, svensk statsminister 204.
 Aasberget 388.
 Aasen 261.
   — gaten 108.
   — Ivar 40*.
 Abel, N. H., matematiker 314, 368.
   — haugen 368, 508.
 Adamstuen 455.
 Aker 8, 10*, 406, 411, 457, 506.
   — Vestre 1, 5.
   — Østre 1, 5, 8.
 Akersbakken 20.
   — dalen 346, 506.
   — elven 19, 20, 135, 189, 197, 200, 283,
     284, 299, 306, 307, 310, 466.
   — gaten 44, 49, 52, 53, 77, 87, 88, 176,
     178, 191*, 251, 257, 258, 274, 317, 372.
   — hus 48, 58, 66, 183, 184, 257, 267, 271*,
     301, 302, 338, 339, 347, 350, 366, 372,
     373, 465, 514, 515, 516, 517, 520, 522.
   — hus slot 516.
   — kommune 259.
 Akers mek. verksted 135, 223, 299, 339.
 Aktiemæglerforeningen av 1918 442.
 Alexandra, dronning 366.
 Algier 73, 78.
 Alna 261.
 Amerika 20, 310, 463.
 Amsterdam 298, 454.
 Amundsen, Roald 358, 389.
 Andersen Aars, J., konsul, bankchef, ord-
   fører 279, 289, 291, 293.
   — Magnus, kaptein 225.
   — Sev. Chr. 271.
 Andresen, trævarehandler 175.
   — Engelhart, grosserer 213.
 Andvord, Richard, stadshauptmand 58, 86, 185.
 Andvord, Rolf 217*, 298.
 d'Angleterre 174.
 Anker, Bernt, 530.
   — broen 173*.
 Ankertorvet 228, 323.
 Antwerpen 298, 430.
 Arbeidergaten 106, 220, 274.
   — samfundet 33, 35, 42, 45, 124, 131, 167,
     212, 338.
 Arbinsgate 196.
 Archer, Colin 225.
 Arctander, Sofus, statsraad, borgermester
   343, 359, 391, 392, 394, 401*.
 Arendal 162, 323.
 Argentina 467.
 Arnesen, Randolf 482.
 Asbjørnsen 206.
 Aschehoug, professor 354.
 Asker 212.
 Association of International Law, kongres 342.
 Astrup, statsraad 178.
 Aubert, professor, 115.
 Aulaen (den nye) 389.
 Aulestad 370.

 Baldersborg 406.
   — gate 406.
 •Baldur• 64.
 Balke, kunstmaler 82.
 Balkeby 2, 82, 84, 190.
 Bang, biskop 257, 297.
   — Cath., konsul, ordfører 549.
   — Herman 114*.
 Bankpladsen 38, 174, 176, 266, 268.
 Baumann, Joh., grosserer 472.
 Bazarhallen 175, 188, 440.
 Beichmann, oberst 87.
 Bell, Graham 138.

- Bentse Brug 20.
 Berg, Olaf, skolebestyrer, ordfører 549.
 Bergen 215, 308, 310, 311.
 Bergensbanen 261, 308, 384.
 Bergens Museum 245.
 Bergh, Hanna, fru 156.
 — Henrik, advokat 504, 513.
 — Johannes, advokat 66, 156*.
 Bergslien B., billedhugger 38, 39, 40*, 50, 206.
 Berles skole 490.
 Berner, Carl, stortingspræsident 334, 347, 418.
 — H. E., redaktør 5, 30, 32, 33.
 Bernt Ankersgate 33*.
 Bidenkap, stadsfysikus 172*.
 Birch-Reichenwald, Chr., ekspeditionssekretær, ordfører 539.
 — Peter, ekspeditionschef, ordfører 160, 161, 238, 543.
 Birkeland, riksarkivar 7, 8, 38, 288.
 Birkelunden 105, 334, 466.
 Bislet Teglverk 271*.
 Bismarck, Otto v. 35, 60.
 Bispegaten 283.
 Bjercknes, E., reguleringschef 284*.
 Bjerregaardsgate 191*.
 Bjølsen 80, 100, 467.
 — skole 10.
 — Valsemølle 304.
 Bjørnsgaard, P. Chr. 33*.
 Bjørnson, Bjørn 177, 178, 314.
 — Bjørnstjerne 32, 40, 42, 45, 46, 54, 63, 166, 167, 176, 177, 212, 228, 243, 245, 247, 267, 268, 314, 316, 353, 361, 368, 370, 371, 372, 373, 523, 525.
 — Elise, fru 33*.
 — Karoline, fru 370.
 Bjørviken 78, 115, 135, 232, 297, 299, 300, 301, 303, 304, 306, 310.
 — siden 502.
 Blindeinstituttet 194.
 Bluncks gaard 100.
 Boeck, Thv. 256, 258*.
 Bogstadveien 82.
 Boll, marinemaler 40*.
 Bolteløkken 80, 191.
 Bombay 179.
 Bondejordet 375.
 Bonnevie, A. C. B., høiesteretsadvokat, ordfører 239, 543.
 Bontjern 58.
 Borgen 271*, 516, 517.
 -Borgen- 175, 176.
 Borggaarden 516.
 — gaten 192.
 Branting, Hjalmar, redaktør 420.
 Bratlie, Jens, ing.kaptein 301.
 -Braunschweig- 348.
 Bremen 298.
 Bremen, d's 223.
 Bretteville, C. Z., ekspeditionssekretær, ordfører 535.
 Brevikgaarden 77.
 Briskeby 74, 75.
 — veien 274.
 Broch, O. J. 10, 172*.
 Brogaten 166.
 Brugseierforeningen 100.
 Brun, Jul., sogneprest 107*.
 — Sven, sogneprest 56, 87.
 Bruun, Christopher 355.
 Bryde, G. M., skibsreder 310.
 Bryn fyrstikfabrik 166.
 Brødrene Wolds gaard 138.
 Brøgger, W. C., professor 241, 245.
 Buenos Aires 442.
 Bugge F. M., høiesteretsadvokat, ordfører 334, 338*, 364, 547.
 — F. W. K., prof. teol. 87, 89.
 — Sophus, professor 353.
 Bull, A. S. Ø., generalkrigskommissær, ordfører 541.
 — stadskonduktor 49.
 — Francis, professor 526*.
 — Henrik, arkitekt 246.
 — J. C., ingeniør 312.
 — Ole 38.
 Byfest 515.
 Bygdø 135*, 199, 212*, 226, 282, 283.
 — allé 194, 195.
 — kongsgaard 180.
 Bymuseet 196*.
 Bækkelaget 81.
 Bødtker, Sigurd 267.
 Bøgh, Vollert H., doktor, ordfører 236, 238, 545.
 Børsen 32, 140, 389, 425, 440, 446, 447.

P E R S O N - O G S T E D - R E G I S T E R

- Calmeyergatens Missionshus 192*, 332.
 Carl, prins (dansk) 339, 345.
 — prins (svensk) 66, 202, 257,
 Carlsen, Carl, overkrigskommissær 94*.
 Caspari, professor 117.
 Castelar, Emilio 60.
 Cederstrøm, baron 390*.
 Centralbanken 270*, 287.
 Centralteatret 320.
 Cetti 244.
 Chicago 210, 311.
 Christ Kirkegaard 334.
 Christian Augusts gate 44, 144.
 Christian den 4de 36, 477, 518, 520.
 Christian den 4des gamle raadhus 516.
 — gate 44, 100, 144, 274.
 Christiania Bad 176.
 — Brøndevinssamlag 179.
 — Børs- og Handelskomite 2.
 — Elektricitetsverk 198.
 — Handelsbank 320, 382, 411*.
 — Handelsgymnasium 137.
 — Handelsstandsforening 31, 76, 385.
 — mek. Verksted 20.
 — Skoleskib 100, 225.
 — Sparebank 120, 121*, 156, 424, 425.
 — Splkerverk 20.
 — Telefonselskab 138.
 — Theater 52, 58, 120, 174, 176, 197, 202,
 245, 268.
 — Turnforening 108.
 Christie, borgermester 184, 206, 227, 259,
 295, 322, 301.
 Christophersen, Chr. 136, 185.
 Cirkus 197.
 — Beketow 318.
 Citypassagen 317.
 Collett, Alf 276*.
 — Camilla 524.
 — Vogt, Nils 416.
 Colletts gate 173, 283, 318.
 Conradi, komponist 40*.
 «Cæsar» 348.
 Daa, L. Kr., professor 94.
 Daae, Ludvig, professor 65, 119.
 Dahl, Walter Scott, advokat 66.
 Danmark 55, 463.
 «Dannebrog» 348, 350.
 Dannevig, marinekaptein 150.
 Dannevigsvæien 394, 397, 398, 399.
 Degerud, opdagelsesbetjent 228*.
 Deichman, Carl, jernverkseier 276.
 Deichmanske Bibliotek 276, 278, 511.
 Den frisindede Studenterforening 128.
 Den liberale forening 150, 206.
 Den norske Amerikalinje 310.
 Den norske industri- og kunstutstilling 144.
 Departementsgaarden 78.
 Det Kemiske Laboratorium 144.
 Diakonisseanstalten 220.
 Dietrichson, L., professor 48, 128.
 Disraell 60.
 — Dittenkomplekset* 478.
 Dokveien 188.
 Dramatiken 178.
 Drammen 38, 212, 452.
 Drammens Jernstøberi 206.
 — sjømandsforening 45.
 — velen 57, 73, 74, 79, 178, 190, 191, 194,
 196, 202, 282, 508.
 Drolsum, A. C., overbibliotekar 241*.
 «Dronningen» 362, 420.
 Dronningens gate 22, 76, 173*, 260, 299.
 Dronningparken 354.
 Dybwad, Jacob 84.
 — Johanne 316.
 Dyna 226.
 Dælenengen Teglverk 376.
 — gaten 283.
 Eckman, arkitekt 107.
 Edward VII, konge 366.
 Effata 28.
 Eftermiddagsbørsen 441.
 Egeberg, Westye, konsul 161.
 Eger, Engelhart, skibsreder 531.
 Eldsvold 41, 45, 46.
 Eidsvolds plads 38, 44, 45, 337, 375.
 — prestegaard 42.
 — skytterlag 45.
 Ekeberg 88, 106, 170, 221, 222, 346, 388,
 518, 519, 520.
 — bakken 80.
 — plateauet 81.
 — skogpark 466.
 — skole 10.
 Eldorado 224.

- Elektrisk Bureau 467.
 -Ellida- 183, 244.
 Elverums skytterlag 45.
 Enerhaugen 20, 80, 152, 221, 222.
 -Engebret- 174.
 England 308.
 Ensjo 149.
 Essendrop, C. P. P., biskop, stortings-
 præsident 45, 167.
 Etterstadsletten 166, 390*, 401*, 467.
 Eugen, prins 180, 184, 185, 202, 314.
 Eugenia stiftelse 110.
 Eyde, ingeniør 303.
- Fagerborg 404.
 — gaten 191.
 — kirke 286.
 Fahlstrøm, Johan 417.
 Fahlstrøms Teater 340.
 Fallières, præsident av Frankrike 366.
 Fearnley, skibsreder 150.
 Fearnley & Eger 135, 311.
 Fenger-Krog, kontorchef 199, 282, 284.
 Fett, Harry, riksantikvar 513, 517.
 Filipstad, 33, 109.
 — bukten 73.
 Filtvedt 349.
 Flinsen, Nulle 370.
 Flscher, Karl 278.
 — Gerh., arkitekt 510
 Fiskebryggen 188.
 Florassalonien (Tivoli) 176.
 Folkets Hus 385.
 Foreningen for Mindsket Forbruk 452.
 Foreningen til skiidrættens fremme 112.
 Foss, H. H., artillerikaptein, ordfører 535.
 — Mølle 20.
 — veien 191.
 Fougstad, C. A., ekspeditionssekretær, ord-
 fører 537.
 -Fram- 225, 241, 244.
 Framnæs d/s 217.
 Framnæsveien 308.
 -Franco- 298.
 Fredriksberg 194.
 Fredriks gate 144, 508.
 Fredriksstad 212.
 — s Gamleby 412.
 Freitas, A. C., de 310.
- Fridtjof Nansens fond 241.
 Friele, redaktør 61.
 Friis Petersen Kr., statsraad 416.
 Frimannsgate 15.
 Frimurerlogen, den gamle, 37, 38, 52, 115,
 160, 174, 179, 180, 186, 197, 295, 302,
 303, 314, 343, 352.
 — den nye 77, 256, 258, 316.
 Fritznerns pavillon 56.
 Frogner 58, 79, 286, 404, 414, 416, 418,
 467, 520.
 Frogner d/s 217.
 — Hovedgaard 271*, 414.
 — jordet 190, 330.
 — kilen 109, 110, 180, 202.
 — parken 375, 466.
 — sæteren 113, 114, 116, 184, 185, 267, 420.
 — sæterskogen 170, 199.
 — veien 113, 195, 282, 466.
- Frøensbakkerne 116.
 -Frøkenklostret- 73.
 -Færder- 296.
 Fæstningen 44, 53, 108, 209, 244, 245, 304,
 334, 522.
 Fæstningens gymnastiksal 152, 167, 227,
 229, 346, 361.
 — kommandantbolig 364.
 Fæstningspladsen 205, 229, 338, 350, 364,
 516.
 — stranden 58, 303.
- Gade, F. G., dr. med. 518, 519.
 Gallus, Th., pr.løjtnant 95.
 Galtung, A., dr., viceordfører 504, 517, 518.
 Gamborg, E., politifuldmægtig 27.
 Gamle Akers Gamlehjem 455.
 — Kirke 110, 286.
 Garborg, Arne 130*, 352.
 Garnisonskirken 520.
 — sykehuset 271*, 302, 516.
 Garonne, d/s 135.
 -Geiser- 348.
 Getz, Bernh., riksadvokat, ordfører 237, 272,
 543.
 — Eyvind, advokat 514.
 Gimle 194.
 Gjertsens løkke 271*.
 Gjetemyren 99, 100*.
 Gjetemyrsveien 199.

- Gjøa- 358.
 Gladstone 60.
 Glasgow 312.
 Glasmagasinet 186.
 Gleym, ingeniør 303.
 Grand Café 170, 196, 197, 211, 354, 436.
 — Hotel 351, 358, 461.
 Grefsen 81, 261, 297, 448.
 Gran, Gerh. 56*.
 Grev Wedels plads 302.
 Greve, Bredo, arkitekt 286, 478.
 Grieg, Edvard 43, 353, 355.
 — Joachim, skibsmægler 311.
 Grorud 235.
 Grotten 38, 44.
 Grueløkken 16.
 Grüner, ritmester 58.
 — løkken 19, 20, 69, 73, 79, 105, 107*, 139,
 200, 274, 466, 468, 470, 472.
 Grünersgate 191.
 Gransen 78, 94, 138, 220, 227, 274, 287, 300.
 Grøndahl, Agathe, fru 167.
 Grønland 2, 80, 106, 139, 166, 222, 274,
 299, 404.
 Grønlands kirke 9.
 — park 466.
 — skole 10.
 — torv 463.
 Grønlien 306, 308, 385.
 Grønvold fyrstikfabrik 166.
 Gudbrandsdalen 110*.
 Gulbranson, C., grosserer 64.
 Gunnerusgate 299.
 Günther, Ernst, minister 356*, 360.
 Gustaf V, konge 48, 146, 267, 268, 297, 313,
 473.
 Gøteborg 86, 311.

 Haakon den gamle 49.
 Haakon V 267, 518.
 — VII 348, 350, 372.
 Hagerup, statsminister 259.
 Hakadal 235.
 Hakloa 235.
 Hallfredsfossen 271*, 288.
 Halling, sogneprest 8, 24*, 152.
 Hals, Harald, reguleringschef 403*, 405*,
 407*, 410*, 412.
 — lokale 197.
 Halvdanshaug 261.
 Halvorsen, J. B. bibliotekar 278.
 — O. A. grosserer 185, 235, 295, 299, 300,
 301, 310.
 Hamars skytterlag 45.
 Hambro, sekretær ved ingeniørvæsenet 161.
 Hammer, S. C., 63*.
 Hammersborg 185, 221, 478, 480, 511.
 Hamsun, Knut 316, 368.
 Handelsstandens lokale 122.
 Haneborg, O. A. 306.
 Hanno, v., arkitekt 57.
 Hannover 189.
 Hansen, Arvid 323*.
 — K., generalmajor 301.
 Hanssen, Eugène, sogneprest 455.
 Hansson, M. S., direktør 236.
 Harald Haardraade 259, 518, 522.
 Harald Haarfagre 49.
 Harbitz, Edmund, høiesteretsadvokat, ord-
 fører 267, 274, 292*, 295, 314, 320*,
 321, 547.
 Hauges løkke 190.
 — Minde 28.
 Hausmannsgate 189.
 -Havbunden- 441.
 Havnebanen 304, 362.
 Hazeland, advokat 322.
 Hedemarken 41.
 Heftye, enkefru 113.
 — Johannes, bankier 531.
 — Tho. Joh., konsul 13, 85, 97, 100, 113.
 Hegdehaugen 73, 79, 82, 86, 96.
 Hegdehaugsveien 508*.
 -Heia- 194.
 Heiberg, Gunnar 367.
 — Gustav, advokat 408, 412.
 Heidenstam, Verner von 374.
 Heimdal 350.
 Heinrich av Preussen, prins 185.
 Heitmann, dampskibsekspeditor 53.
 Helland, Amund, professor 40*.
 Hemmestveit 112.
 Hersleb skole 511.
 Hesselberg, politimester 228, 256*.
 Heuch, pastor 98.
 Heyerdahl, B., disponent 299.
 — Elise 313*.
 — H. E., ingeniør 199.

- Heyerdahl, Hieronymus, advokat, ordfører
413*, 418, 420, 431, 477, 478, 484, 549.
- Historisk Museum 144, 194, 286.
- Hjemmenes Vel 441.
- Hjort, Johan, brigadelæge 124*.
- Hjorten, apoteket 318.
- Hjula Væveri 20, 28.
- Hjørringbryggen 304.
- Hof 81.
- Hoff, Oscar, arkitekt 412.
- Hoffmann, raadmand 24*.
- Hoffstad, E. 270*, 314*.
- Holberg, Ludvig 118, 119, 267.
- Holland 452.
- Holmenkolbanen 276.
- Holmenkollen 172, 184, 259, 343.
- Holsen, Anna 313*.
- Holst, Axel, professor 221, 222, 238, 304,
397, 401.
— Elling 40*.
- Holtegaten 82, 274.
— løkken 190.
- Homansby 73, 79, 84, 173.
- Honnorbryggen 184, 371, 372.
- Hoppes gaard 57.
- Horten 348.
- Hospitalsgaten 106.
- Hovedbanen 261.
- Hovedbrandvaktens 82.
- Hovedøen 304, 390*, 414, 472, 522.
- Huseby 112.
— rendet 202.
- Hvidsten 310.
- Hvistendahl, W., agent 440.
- Hvoslef, T., agent 311.
- Hygea, badehus 58.
- Høe, Jacob, borgermester 390*, 517.
- Ibsen, Henrik 63, 128, 196, 197, 266, 267,
353, 354, 355, 373, 524.
- Iduna, damebadehus 303.
- Ihlen, utenriksminister 470.
— Jacob, advokat 61.
- Ila 271*.
— løkken 455.
- Indredepartementsbygningen 45.
- Industribanken 314*.
- Industrigaten 82.
- Ingeborg, prinsesse 257.
- Inkognitogaten 191.
— Terrasse 73.
- International fredskongres 267.
- Italien 55.
- Iversen, Sverre 498.
- Jacobsen, Anders, skibsreder 217.
— C. L., billedhugger 35*, 39.
- Jakobs kirke 97.
- Jebsen, skibsreder 310.
- Jelølinjen 310.
- Jensen, borgermester 11*.
- Jensen, J. & A. & Dahl 107.
- Jensen, statsraad 146.
- Jeppesen, C., redaktør, ordfører 164, 167,
293, 324, 481, 482, 485, 487, 492, 497,
551.
- Jernbanernes verksted 28.
- Jernbanetorvet 33, 49, 94, 110, 115, 179,
251, 256, 257, 274, 283, 296, 299.
- Jespersen, skolebestyrer 24*.
- Johanneskirken 97, 286.
- Johansen, Hjalmar, løytnant 241, 242.
- John Colletts allé 412.
- Johnsen, Hjalmar, maler 176.
— Rosenkrantz, forfatter 197*.
- Johnson, A., fattigforstander 40*, 41, 42.
— Gisle, professor 56, 117.
- Jomfrugaarden 304.
- Jul-Larsen, N. 168*.
- Justisbygningen 278, 286.
- Jøger, Hans, forfatter 127, 128.
— Henrik, litteraturhistoriker 164, 177.
- Kaggefossen 271*.
- «Kaiser» 183.
- Kampen 2, 9, 17, 20, 80, 105, 173, 221,
222, 404.
- Kampens gamle hjem 455.
— kirke 97, 99.
— mek. verksted 28.
— skole 10, 156.
— vandbassin 260.
- Karl Johans gate 44, 45, 49, 51, 56, 57, 58,
78, 86, 87, 94, 101, 102, 115, 166, 171,
173*, 176, 182, 194, 198, 199, 209, 211,
212, 256, 258, 274, 282, 296, 300, 329,
334, 336, 337, 338, 344, 348, 356, 362,
371, 508.

- Karl XII's gate 296.
 Karlstad 342.
 Katedralskolen 286.
 Kavringen 522.
 Keilhau, Wilh., docent 444*.
 Keiser Wilhelms vel 184.
 Keyserløkken 375.
 Keyserers gate 84.
 Kgl. norsk Automobilklub 376.
 Kielland, Alexander 63, 353, 354.
 — .Torkildsen, N., bankchef 270.
 Kildal, Birger 40*, 42, 107.
 — P. W. W., grosserer 137.
 Kirkegaten 22, 44, 57, 77, 101, 131, 198,
 203, 209, 227, 229, 256, 334, 351,
 358, 448.
 — veien 413*, 466.
 — veitomterne 406.
 Kittelsen, maler 175.
 Kjerschows gate 405.
 Kjøbenhavn 114, 346, 400, 442.
 Kjøberggaten 238.
 Klengenberggaten 238.
 Knudsen, Chr., boktrykker 164, 324, 331.
 — Gunnar, statsminister 418.
 — Knud, overlærer 40*.
 Kongens gate 22, 78, 79, 101, 198, 202,
 302, 318, 319, 516.
 »Kong Carl« 114.
 »Kong Magnus« 298.
 Konow, admiral 48.
 — W., statsminister 33*.
 Kontraskjæret 183, 356, 358, 516.
 Koppes gaard 36, 77.
 Kranen 188.
 Krebs' grav 334.
 Kreditkassens gaard 139.
 Krefting, C., trafikdirektor 301.
 Krigsskolen, den gamle 77.
 Kristiania Arbeidsanvisningskontor 325.
 A S Kristiania Byggeselskap 406, 407*.
 Kristiania Børs 448.
 — dalen 52, 363, 506,
 — dampskibsselskab 135.
 — fjorden 114, 136, 241, 371.
 — flagsamling 236.
 — Folkebank 142.
 — Folkebiblioteker 278.
 — Gaardeierforening 321.
 Kristiania Guldstefabrik 242*.
 — Hypotek- og Realkreditbank 142.
 — Indremission 274.
 — komm. boligraad 403.
 — komm. flskecentral 463.
 — komm. prisreguleringsraad 463.
 — laget i Minneapolis 519.
 — Privatbank 320.
 — Sanitetsforening 519.
 — Sjømandsforening 45.
 — Skiklub 112.
 — Smaakirkeforening 274.
 — Velocipedklub 212*.
 Krog, F. A., advokat 118*.
 Krogh, teatermaler 44.
 Krohg, Christian 130, 175, 251, 252, 527.
 Kronprinsens gate 178.
 Kunstforeningen 57, 120.
 — og haandverksskolen 286.
 Kunstindustrimuseet 286, 531.
 Kunstnerlund 82.
 Kværner bruk 28, 80.
 Kværnerkolonien 406.
 Kykkelsrud 321, 322, 485.
 Køkeritzdammen 82, 83.
 Ladegaardsoen 57.
 Lakkegaten skole 286.
 Lammers, Johan 167.
 Landberg, Carlo, greve 180.
 Langaard, Christian, fabrikerier 531.
 Langbryggen 189, 300.
 Lange, Balthazar, arkitekt 95.
 Langes gate 15.
 Langgrunden 348.
 Larsen, Gunnar, journalist 526*.
 — P. A. 194.
 — Tobias, grosserer 531.
 Larvik 225, 370.
 Larviks Bad 370.
 Lassen, Chr., orientalist 179.
 — Hartvig, litteraturhistoriker 40*.
 Lekepladsen (Tullinløkken) 44.
 Liberty Bell 372.
 Lie, Jonas 42, 63, 353, 368.
 Lillegrensen 317.
 — hammer 158.
 — Stenbrygge 298.
 — Strandgate 256, 274, 299.

- Lillestrøm 212.
 — torvet 296.
 — Tøien 504.
 — Ullevaal 412.
- Lindern 410, 411, 455.
 Lindøen 414.
 Linnerud & Breiens eiendomme 491.
 Lochmann, professor 40, 118.
 Loengen 306.
 Logen, se Frimurerlogen.
 London 333, 346, 400, 454.
 Lous, Karl, advokat, ordfører 185, 543.
 Lumholtz, Ludv., advokat 213.
 Lund, Chr., direktør 456.
 Lunde, Albert 332.
 — H., sogneprest 374.
 Lundh, S. H., kjøbmand 110.
 Lütken, H., havnefoged 311.
 Løkkeveien 173.
 Løvebakken 212, 334.
 Løvenskiold, O. J., hølsteretsassessor, ordfører 541.
 Løvland, Jørgen, statsraad 297, 362.
- Majorstuen 57, 202, 261, 282, 283.
 — skole 286, 467.
 A/S Majorstuen Lelegaarde 406.
 Majorstuveien 173.
 Malm, veterinærdirektør 237, 239, 293.
 Malmø 473.
 Mangelsgaarden 124, 476.
 Mannerheim, finsk general 494.
 Maribogatens latin- og realskole 44.
 Maridalen 235.
 Maridalsledningen 188.
 Maridalsvandet 16.
 — veien 80.
 Markveien 173*.
 Martinsen, Haavard, dr., ordfører 496, 497, 551.
 Mastrup, raadmand 159, 185, 235.
 Mathiesen, dr. 370.
 — C. M., rørlegger 408.
 Maurer, Axel, forfatter 174.
 Meinich, Jens 217*.
 — Peter, ingeniør, ordfører 428*, 478, 551.
 -M. G. Melchior- 114, 115.
 Melhus' skytterlag 45.
 -Memento- 298.
- Mérode, Cléo de, 318.
 Metropole, hotel 198.
 Mexicogulf 310.
 Meyer, Agnes, frk. 531.
 — Jacob 311.
 — L., konsul 88, 106.
 — Ludvig, advokat 128, 129, 130*, 295, 324.
 — Thv. 62, 194, 385.
 — gate 106.
- Michelsen, Chr., statsminister 214, 334, 351, 361, 362, 363, 374, 528.
 Michelet, C. J., politimester, ordfører 539.
 Middeihungsgate 466.
 Militære badehus 304.
 — Samfund 63.
 Ministergaarden 336.
 -Mjølner- 182.
 Modum 271*.
 Mogens Thorsens stiftelse 195.
 Mohn, J. N., sekretær 26.
 Moløkken 16, 81.
 Monrad, M. J., professor 40, 48.
 Morgensterne, Chr., arkitekt 412.
 Moss 212.
 Motzfeldt, Ketil 61, 62.
 — U., professor, ordfører 537.
 Mùgge 524.
 Müller, sogneprest 209.
 — Max 179.
 Munch, Andreas 36.
 — Johan Storm 152.
 Munchs gate 84.
 Munkedamsveien 238, 239.
 — hagens Teglværk 271*.
 Müller, sogneprest 209.
 Münster, stortingsmand 219, 234.
 Myrens mek. verksted 20, 28, 284.
 Moénichen, E. R., ekspeditionssekretær, ordfører 537.
 Møller, Vilh., kritiker 56*.
 Møllergaten 106, 161, 300.
 — nr. 19 — 176, 469.
 — skole 10.
 Møllerløkken 271*.
 Møystad, Ole gardbruker 45.
- Nakholmen 414.
 Nansen, Fr., professor 114, 115, 116, 225*, 226, 241, 242, 243, 333, 334, 358, 374, 472.

- Nansenfondet 245.
 Nationalgalleriet 531.
 Nationalteatret 178, 194, 246, 267, 316, 340, 352, 367.
 Nedre Slotsgate 77, 78, 138.
 — Voldgate 77, 441.
 Nesodlandet 183.
 Neubergløkken 190.
 New York 311, 373*, 454.
 Nicolaysen, Lyder, dr. med., ordfører 549.
 Nielsen, J. M., vekselmægler 252, 254.
 — Ragna, fru 166.
 — Sivert, stortingspræsident 209, 210.
 — Yngvar, professor 33*, 114*, 346.
 Nisseberget 58, 146, 175.
 Nissen, Fernanda, fru 511.
 — Oscar, doktor 166, 167.
 Nissens skole 490.
 Nord, Café du 251.
 Nordal Brunsgate 220, 286.
 Nordbanen 261, 297.
 Nordisk Forening 316.
 — Pressekongres 266.
 Nordmands-Forbundet 518.
 •Nordstjernen* 244.
 Nordmarken 100, 116, 430.
 Nordre Gravlund 99, 286.
 •Norge* 349, 358.
 Norges Bank 266, 286, 339, 340, 385, 424, 425, 437.
 — Forsvarsforening 241*.
 — Rederforbund 442*.
 Norsk Arbeidsglverforening 325.
 — Arbeidsmandsforbund 325.
 — Skibsførerforening 208.
 — Traverselskab 202.
 Novemberforeningen 52.
 Nydalens Spinderi 20.
 Nygaten 274, 299.
 Nyhuus, Haakon, bibliotekar 278.
 Nylands mek. verksted 28, 135, 217.
 Nyquist, vognmand 176.
 Nytorvet 188.
 Norregaard, B. W. 175.
 Novik, P., statsgartner 467.

 Olaf Ryes plads 152, 173*.
 Olav den hellige 49.
 Olav, kronprins 351, 518.

 Ole Olsens Musikhandel 202.
 •Olfert Fischer* 348.
 Ollendorffs gaard 203.
 Olsen, Bernhard, grosserer 531.
 — Fred., skibsreder 310.
 — Ole 36.
 — Nauen 373*.
 Orientalistkongressen 179, 180.
 Oscar I, konge 32.
 — II, konge, 30, 180, 181, 184, 185, 208, 210, 213, 243, 245, 256, 257, 259, 314, 339.
 — prins 146.
 Oscarsborg 223, 350.
 — gate 191.
 — hal 57.
 — d/s 217.
 Oseberg 328*.
 — skibet 328.
 Oselio, Gina 167.
 Oslo 78, 80, 274, 514.
 — d/s 135*.
 — gate 173*.
 — kirke 9, 97.

 •Palmehaven* (Grand) 461.
 Palæbyggen 115, 298.
 Palæet 186, 274, 375.
 — haven 274.
 Paris 370, 371.
 Parkveien 191, 347.
 Paulsen, Axel 109, 110.
 — Edvin 109.
 — H. A. H. 306.
 — Joh. P., kjøbmand 109.
 Paulus kirke 9, 28*, 97.
 Peter, kusk hos Bjørnstjerne Bjørnson 373.
 Petersen, A. B., byskriver, ordfører 53, 104, 541.
 — Julius 314*.
 — Peter, generalkonsul 40*, 78.
 Petersson, Jacob, svensk riksdagsmand 420.
 Petrus kirke 9, 28, 200.
 Pilestrædet 80, 84, 94, 173*, 191, 220, 274, 508*.
 Piperviken 58, 78, 79, 183, 210*, 221, 222, 225, 232, 243, 300, 303, 304, 306, 372, 385, 480, 522, 524.
 Piperviksbakken 78.

- Piperviksbryggen 181, 182, 225, 244, 299, 302, 358.
 — bugten 225
 — siden 502.
- Platou, Chr., advokat 235, 238.
 — O. kst. raadmand 173.
- Platougaten 106.
- Poincaré, præsident av Frankrike 420.
- Polyteknisk Forening 362, 380.
- Pontoppidans gate 405.
- Porsgrunds Porselænsfabrik 186.
- Posthuset 511.
- Prestegaten 197.
- Prinsens gate 77, 78, 173*, 251, 260, 441.
- Professorbyen 191.
- Professor Dahls gate 82.
- Prytz, Torolf, arkitekt 413, 416.
- Raabe, Jens, overlærer 57.
- Raadhusgaten 78, 131, 152, 210, 227, 296, 303, 358, 477.
- Randklev, J., overrettsprokurator, ordfører 535.
- Rasch, L., overrettsprokurator, ordfører 537.
- Rautenfels, baron von 470.
- Regjeringsbygningen 194, 286.
- Reissiger, komponist 355.
- Revierbryggen 302.
 — foreningens baathavn 304.
- Rhodes, Ceell 450.
- Riksarkivet 45.
- Ringerike 235.
- Rivertz, Kr., arkitekt 405.
- Rivertzke kompleks 405.
- Roa 235.
- Robsahms gaard 78.
- Rodeløkken 9, 20, 79, 80, 221, 222, 467.
 — skole 10.
- Roll, Ferdinand, kgl. fuldmægtig 27.
- Rom 524.
- Romerikstaarnet 517.
- Roosevelt, Th., amerikansk præsident 389.
- Rosenborggaten 190.
 — krantzgaten 106, 173*, 182, 184, 197, 244, 375, 478.
- Rosenhof 455.
 — komplekset 409, 410.
- Ross, Hans 40*.
- Royal Café 251, 252.
 — Hotel 33.
- Ruseløkbasarerne 78, 103.
- Ruseløkken 78, 524.
 — skole 10.
- Ruseløkveien 106, 173.
- Rusland 329.
- Rye, stiftamtmand 255.
- Rygh, Evald, eksp. sekretær, bankchef, ordfører, borgermester 7, 11, 14, 50, 85, 104, 106, 161, 193, 301, 545.
- Røikenvik 297.
- Røverborg 152.
- Sadelmakerhullet 304.
- Sagene 20, 28, 80, 107, 221, 222.
 — arbejderboliger 107.
 — kirke 99.
 — komplekset 405, 407.
 — skole 10.
- Samson, L., konsul 199.
- Sandaker 261.
 — veien 80, 108.
- Sandefjord 225.
- San Francisco 358.
- Sangerhallen 417.
- Sannergaten 106, 191.
- Sarabraaten 113.
- Saras telt 211.
- Sars, G. O., professor 40*.
 — J. Ernst, professor 32, 33*, 40, 118, 119, 128, 130.
- Scandinavie 174.
- Schafteløkken 221.
- Schibsted, Amandus 176, 389.
- Schirmer, August, arkitekt 144.
- Schjøtt, brigadelæge 178.
- Schou, Chr. 107.
 — Olaf 107.
- Schreinergaarden 77.
- Schröder, teaterchef 266.
- Schuckert & Co. 322.
- Schühelers gate 409.
- Schweigaard, Chr. H., hoiesteretsadvokat, ordfører 6, 36, 106, 161, 541.
 — Johan, doktor 389.
- Schweigaards bro 78.
 — gate 78, 173*, 192.
- Seildugsfabrikken 20, 28.
- Selmer, statsminister 42, 47, 66, 68.
 — Johan, komponist 120.

P E R S O N - O G S T E D - R E G I S T E R

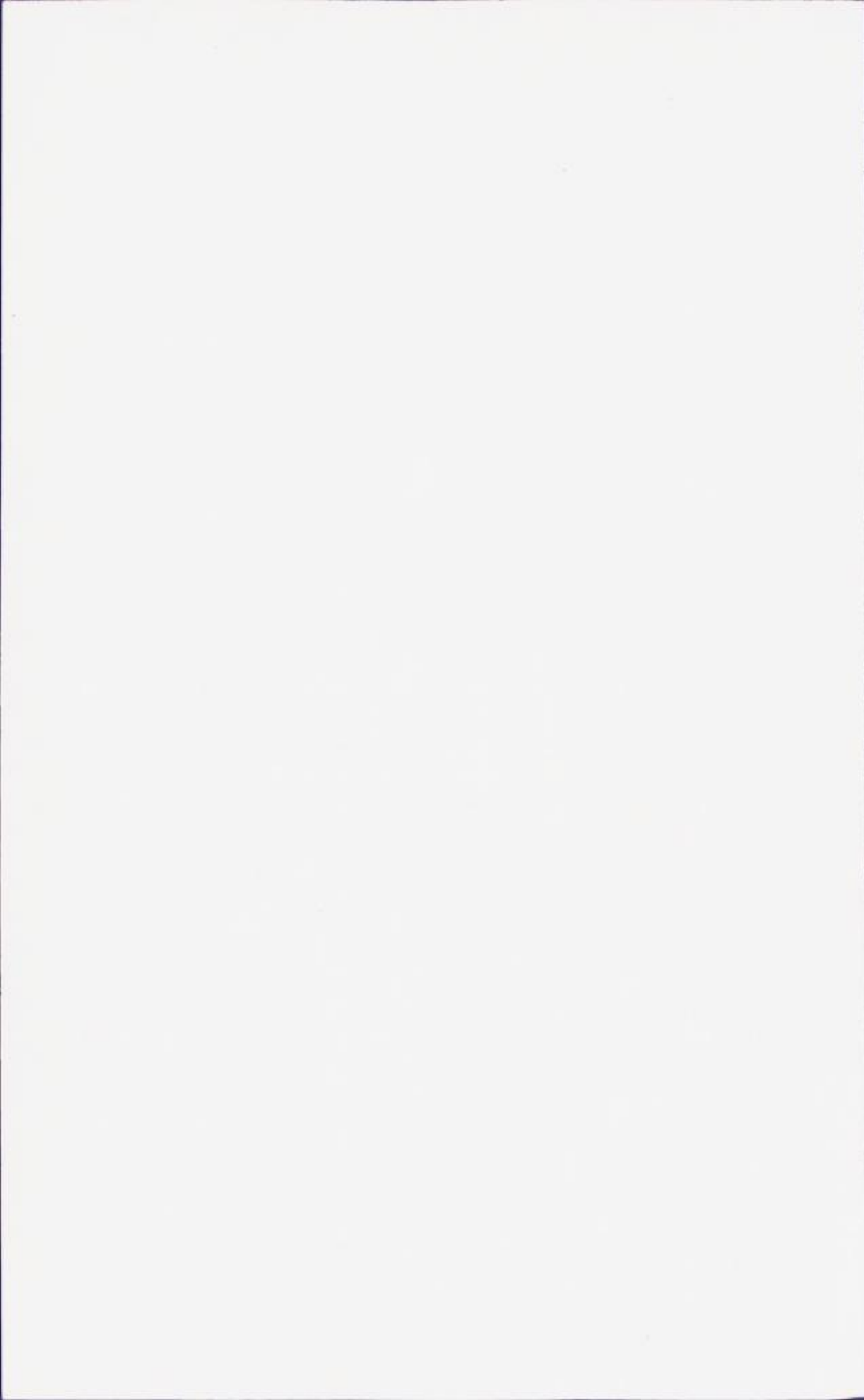
- Selskabet for Christiania byes vel 389.
Sem 328*.
Sexes gate 409.
Sinding, Chr., komponist 416, 417.
— Holger, forfatter 20, 23.
— Larsen, H. 286, 477*.
Sinsen 260.
Sjofartsbygningen 276*.
— kaféen 441, 442.
Sjøgaten 184, 296.
Sjømandshjemmet 286.
— skolen 388, 466.
Skarpsno 57, 114, 191, 261, 414, 416.
— d s 217.
Skavlan, Einar, redaktør 526*.
— O., professor 40, 42.
Skeibrok 176.
Skien 452.
Skillebæk 57, 74, 191.
Skippergaten 76, 296.
Skjervø 241.
Skjærsoelven 271*.
Skougaard, veidirektør, ordfører 343, 346,
350, 547.
Skovveien 190, 191, 195, 274, 283.
Skredsvig, Chr., kunstmaler 175.
Skulpturmuseet 144.
Skøyen 282, 283.
Slotsbakken 44, 182, 213, 244, 336.
— gaten 22.
— haven 44.
— parken 73, 137, 145, 178, 465.
— pladsen 48, 51, 52, 53, 213.
Slottet 44, 49, 51, 52, 186, 210, 211, 212,
213, 245, 256, 257, 258, 259, 330, 336,
351, 352, 358, 360, 408, 465, 473.
Slusen 135.
Smaalenene 465.
Smith, oberst 51.
— Chr., korpsslæge 107.
Sogn vestre 271*, 412.
Sognsvandet 58, 412.
Solli plads 194.
Sommerrogaten 194, 314.
Sophie, dronning 257.
Sorgenfri 511.
— løkken 190.
Sortie-porten 516.
Spanskelinjen 217.
St. Halvards gate 166, 283.
— plads 106.
St. Hanshaugen 80, 86, 104, 105, 199, 200,
205, 206, 283, 318, 437*.
St. Olavs gate 44, 286.
St. Petersburg 442.
Stamford Bridge 522.
Stang, Emil, advokat, statsminister 8, 89,
170, 213.
— F., statsraad, ordfører 539.
— Georg, oberst 63*, 353.
— Lund, Fr., advokat, ordfører 41, 233,
236*, 237, 545.
Stavanger amt 208.
Steen, statsminister 32*, 209, 210, 214, 228,
353, 354.
— & Strøms kompleks 78.
Stellene 372.
Stenberg, skomager 293.
Stenersgaten 296.
Stensberggaten 375.
Stensparken 375.
Stephensen S., kaptein 311.
Stiftsgaarden 78, 131, 210, 212, 276*.
Stjørdalens skytterlag 45.
Stockfleths gate 405.
Stockholm 86, 179, 256, 257, 272, 335, 336.
Stockinger, Joseph 108.
Storbritanien 463.
Storebrand 77, 84.
Storgaten 79, 166, 296, 299.
Storjohann, J., pastor 28.
Storm, Gustav 40*.
Stortingsbygningen 38, 44, 64, 68, 178, 208,
256, 258, 267, 337, 351, 372.
— gaten 44, 45, 68, 173, 182.
— plads 317.
Stortorvet 17*, 35, 36, 37, 58, 101, 131, 139,
274, 296, 364.
Strøm, Margaretha 313*.
Strømsvelen 166.
Studentertunden 56, 178, 206, 246, 375.
Studentersamfundet 41, 44, 128, 209.
— s bygning 207.
Studentersangforeningen 48.
-Sumpen- 174.
Sunde, E., grosserer, ordfører 233, 235, 237
238*, 245, 272, 301, 545.
Sundt, Ellert 27, 123, 524.

- Sundt, Einar, redaktor 263*.
 Svanøe, Endre Johannesen, ingeniør 311.
 Svendsen, Johan, komponist 42.
 Sverdrup, G., hofstaldmester 58.
 — Johan, statsminister 32, 47, 131, 208, 209.
 — Otto, kaptein 241, 244, 314.
 Sverdrups gate 468, 470.
 Sverre, konge 49.
 Sydpolen 389.
 «Sylvan» 84.
 Sobergangen 274*.
 Søboderne 188.
 Solyst 58, 271*.
 Søndenfeldske d/s. 310.
 Søndre gate 466.
 Sørensen 83, 84, 297, 299, 306.
 Søstrene Larsens hotel 115.
- Taasen 504.
 Tambs Lyche, H., redaktor 277, 278.
 Tandberg, Jørgen, biskop 56.
 Tekniken 477, 516.
 Telegrafbygningen 511.
 Telthusgaten 21.
 Thaulow, Fritz, maler 122, 175, 176, 353.
 Therese gate 191.
 Thils, Jens, museumsdirektor 120*, 122.
 Thomle, A., overretsassessor, ordfører 539.
 — I. S., hoiesteretsjustitiarius 47.
 Thommessen, O., redaktor 33*.
 «Thor» 182.
 Thoresen, Ida, Cecilie 118*.
 — Otto 217.
 Thorp, O. H., 311.
 Thorshaug 16, 20.
 Thrane, Marcus 149, 524.
 — s gate 410.
 Thunes mek. verksted 258.
 Thurmanns gate 405.
 Thv. Meyers gaard 182.
 — gate 94, 106, 173.
 Tivoli 176, 178, 197, 228, 296.
 Tofte, R., kjøbmand, ordfører 535.
 Toftesgate 106, 191.
 Toldbodbyggen 17*, 298, 303.
 Toldboden 64.
 — gaten 76, 122, 173*, 256, 274, 425.
 «Tordenskjold» 348, 349.
- Tordenskjolds gate 372, 478.
 — plads 78, 184, 209, 244, 258, 313, 364, 372.
 T(h)lorshov 410, 411, 456, 504.
 Torvgaten 274.
 Trefoldighetskirken 48, 56, 87, 208, 354, 373, 374, 525.
 Trinidad 442.
 Tromsø 243.
 Trondhjem 226, 356.
 Tryvandsheiden 113.
 Tullinløkken 44, 58, 65, 101, 113, 121, 144, 145, 154, 210, 212, 213, 228, 364, 368, 418.
 Tunis 73, 78.
 Turnhallen 286.
 Tynæs, Martha 313*.
 Tyrol 228.
 Tyskland 55.
 Tyveholmen 308, 339.
 Toien 2, 271*.
 — gamle kirkegaard 286.
 — gaten 409.
 — jordet 192.
 — komplekset 409, 410, 411.
 Tonsberg 115.
 Tortberg 466, 510.
- Uelands gate 405.
 Ulleland, P., 130*.
 Ullevaal, 99, 100*, 220, 288, 411, 412, 456, 467.
 — Haveby 412, 504.
 Ullevaalsveien 15, 80, 220, 286.
 Ullmann, stortingsmand 219, 234.
 Universitetet 38, 48, 56, 120, 179, 182, 245, 258, 282, 336, 340, 347, 351.
 Universitetsbiblioteket 178.
 — gaten 44, 212.
 — haven 144, 145.
 Uranienborg 2, 94, 97, 100, 222, 283.
 — kirke 97, 99, 375.
 «Utstikker III» 303.
- Vaalerengen 9, 16, 78, 80, 81, 84, 222, 252, 284, 330.
 — hovedgaard 271*.
 — kirke 286.
 — skole 10.

P E R S O N - O G S T E D - R E G I S T E R

- Vaisenhuset 411.
 A S Valdresgate 2, 406.
 -Valkyrien- 244, 349.
 Vardo 241.
 Vaskeribakken 33*.
 Vaterland 79, 274.
 — s bro 274.
 Veales 349.
 Vestbanen 296, 299, 301.
 — stationen 300, 430.
 Vestfold 328*.
 Vesthelm skole 490.
 Vestindien 215.
 Vestre Gravlund 286, 319.
 Vestre Sogn 412.
 Vibe, rektor 120.
 Vibes gate 190.
 Victoria, kronprinsesse 48, 66.
 — Terrasse 78, 106, 196, 361, 465, 474.
 Vigeland, Gustav, billedhugger 358, 368,
 375, 531,
 -Viking-, 225.
 Vippetangen 109, 115, 302, 303, 304.
 Vognmandsgaten 274.
 Vogt, statsadvokat 238.
 — Nils, redaktor 61*, 178*, 530*.
 Voldsløkken 409.
 Vollmanns gaard 202, 203.
 Vor Frelzers Gravlund 99*, 209, 355, 374.
 — kirke 36, 56, 97, 256, 257, 258, 295, 525.
 Voss 354.
 Vøyen Spinderi 20, 197.
 Vullum, fru 166.
 — Erik 36, 172, 367.
 Vækkersø 81.
 Væienvolden 271*, 410, 455, 456.
 Wallem, F. B. 41*, 48, 128, 316*, 330.
 Wang, Jens, teatermaler 174, 176.
 Wedel Jarlsberg, Mimi, fru 531.
 Welhaven, J. S. 524.
 Welhavens gate 508*.
 Wergeland, Henrik 39, 42, 46, 47, 55, 223,
 366, 367, 368, 371, 523, 524, 525.
 — Storm, general 42, 63.
 Wergelandsalléen 82.
 — veien 213, 465.
 Werner, Carl 109.
 Wessels plads 77.
 Wied, prinsen av 423.
 Wiers-Jenssen, H., forfatter 178*, 224.
 Wilhelmsens gaard 287.
 Winge & Co. 217*, 298.
 With, B., bankchef, ordfører 510, 517, 551.
 Wium, P., grosserer 295.
 Ynglingeforeningens store sal 161.
 Youngsgaten 296.
 Youngstorvet 58, 101, 131, 174, 210, 296,
 440, 502.
 Zee, R. v. d. 110.
 Østasien 215.
 Østbanen 299, 304.
 Østbanestationen 179, 242, 256, 286, 297,
 300, 310, 430.
 Østerdalen 41.
 Østre Gravlund 286.
 Øverland, O. A. 27*, 168*.
 Øvre Slotsgate 78.
 Øvrevold 338, 516.
 Øvre voldport 516.

ILLUSTRATIONSFORTEGNELSE

	Side
Karl Johans gate i 1870-aarene. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Oslo.	3
Søndre del av Kristiania 1878. Efter tegning av A. O. v. Hanno	4
Søndre del av Kristiania i 1870-aarene. Efter fotografi i Colletts samling. Bymuseet, Oslo	5
Evald Rygh. Efter fotografi. Høiesteretsadvokat Per Rygh, Oslo, ...	6
H. E. Berner. Efter fotografi. Kvæstor H. Berner, Oslo	7
C. P. P. Essendrop. Efter litografi av Johan Nordhagen. Trykt hos Tegner & Kittendorff, P. T. Mallings forlag. Universitetsbiblioteket, Oslo	9
Tho. Joh. Heftye. Efter fotografi i «Vore Høvdinger»	12
Piperviken og Slottet, set fra Akershus. Efter fotografi i Colletts samling. Bymuseet, Oslo	15
Partiet omkring Tullinløkken, set fra Slottet. Efter fotografi	16
Den nordre del av Kristiania, set fra Trefoldighetskirken. Efter fotografi	17
Arbeidere fra Kværner bruk. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Oslo	21
J. Storjohann. Efter træsnit, Menneskevennen 1881, s. 205	22
-Hauges Minde- indviet 1875. Efter træsnit efter fotografi av løjtnant A. W. Schøyen. Skillingsmagasinet 1877, s. 805	23
Nederste del av Grünerløkken ca. 1880. Efter fotografi	25
Fabrikerne ved Beyerbroen. Efter træsnit av Carl Baagøe	27
Myrens mekaniske Verksted. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Oslo	29
Sandaker-fossen med fabrikk. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Oslo	31
Avsløringen av Christian IV's statue paa Stortorvet 1880. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Oslo	37
Professor Marcus Monrad. Efter litografi av Alfred Fosterud, efter fotografi. Universitetsbiblioteket, Oslo	40
Fattigforstander A. Johnson. Efter fotografi av Bryde	41
Wergelandsstatuen reises paa postament 8. mai 1881. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Oslo	43
Admiral Konows begravelse fra Trefoldighetskirken 17. oktober 1881. Efter tegning av Alb. v. Hanno. Oberst v. Hanno, Oslo	47
Kronprinsparrets ankomst 11. februar 1882. Triumfbuen ved Stortinget. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Oslo	51
Stortorvet med Kopps gaard. Norsk Familieblad 1880, s. 407	57
Ritmester J. Heftyes løkke ved Filipstadbugten. Efter træsnit. Skillingsmagasinet 1881, s. 692	59
Johan Jørgen Tandberg. Efter litografi av Johan Nordhagen, trykt av J. E. Irion, P. T. Mallings forlag. Universitetsbiblioteket, Oslo	62

	Side
Det militære Samfund. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Oslo	65
Kristiania i 1880-aarene. Efter litografi av O. Bentzon, efter fotografi. Hoffensberg & Traps Etabl., utg. av Chr. Tønsberg. Universitetsbiblioteket, Oslo	67
Peter Petersen. Efter fotografi av L. Szazinski	70
»Algier og Tunis». Efter fotografi	74
»Petersborg». Victoria Terrasse. Efter fotografi	75
Christiania Handelsstandsforenings bygning i Toldbodgaten. Efter akvarel av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Oslo	77
Parti fra Briskeby i 1880-aarene. Efter træsnit. Skillingsmagasinet 1881, s. 361	79
Branden paa Balkeby 13. juni 1879. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Oslo	81
Branden paa Sørensen 14. juni 1882. Efter træsnit, efter tegning av A. v. Hanno. Skillingsmagasinet 1882, s. 405	83
Stadshauptmand Richard Andvord. Efter fotografi. Trygve Andvord, Oslo	87
Sogneprest Sven Brun. Efter litografi	89
Emil Stang. Efter litografi av Joh. Nordhagen, trykt hos H. Aalrud, E. C. Bjørnstads forlag. Universitetsbiblioteket, Oslo	92
Uranienborg kirke. Efter fotografi i Det antikvariske arkiv, Oslo	95
Johan Chr. Heuch. Efter fotografi av Ernst Emil Aubert. Pastor dr. Chr. A. Bugge, Oslo	97
Sankt Hanshaugen omkring 1880. Efter træsnit. Skillingsmagasinet 1881, s. 24	103
Vandbassinet og utsigtsterrassen paa Kampen i 1888. Efter træsnit. Ny illustreret Tidende 1888, s. 35—36	105
Skoiteklubbens bane utenfor Fæstningen. Efter træsnit	107
Axel Paulsen under skøiteloget paa Frognerkilen 26. februar 1885. Efter tegning av A. Bloch. Skillingsmagasinet 1885, s. 153	109
Skiløpet ved Huseby 12. februar 1883. Efter træsnit av Holter. Ny illustreret Tidende 1883, s. 61	111
Fridtjof Nansen. Efter træsnit. Skillingsmagasinet 1888, s. 321	112
Gronlandsekspeditionens hjemkomst 1889. Efter tegning av Fr. Macody Lund. Ny illustreret Tidende 1889, s. 249	115
Immatrikuleringen av den første kvindelige student 1882. Efter skisse av V. Peters for »The Graphic». Ny illustreret Tidende 1882, s. 408	119
Ludv. Ludvigsen Daae. Efter fotografi. Aschehoug & Co.s forlag	121
Skulpturmuseet i dets oprindelige skikkelse. Efter fotografi. Oslo byarkitekts kontor	122
Frits Thaulow. Efter fotografi av H. Walter Barnett	123
Albertine-billedet. 1887. Efter maleri av Chr. Krohg. Nationalgalleriet, Oslo	125
Hans Jæger. Efter maleri av Edv. Munch. Nationalgalleriet, Oslo	127
Chr. Krohg. Efter maleri av Oda Krohg i Bymuseet, Oslo	131
Akers mekaniske Verksted. Efter fotografi. Aker mek. Verksted	135
Hofjægermester Fearnley. Efter fotografi. Grosserer Joh. Steen, Oslo	136
Istransport i Slotsparken. Efter træsnit fra 1881. Skillingsmagasinet 1881, s. 168, 174	139
Christiania Telefonforening og dens lokaler i 1882. Efter træsnit. Ny illustreret Tidende 1892, s. 137	140
Handelsgymnasiet. Efter fotografi gjengit i Kristiania Handelsgymnasiums aarsberetning for femogtyvende skoleaar 1899—1900	141
Kristiania Børs' første officielle kursliste. Aktlemægler Kierulf	143
Industri- og Kunststøttingsbygningen i Kristiania 1883. Efter tegning av A. O. v. Hanno	145
Chr. F. G. Friele. Efter akvarel av A. Bloch. Morgenbladet, Oslo	147

I L L U S T R A T I O N S F O R T E G N E L S E

	Side
«Roverborgen». Raadhusgaten 28. Efter fotografi. Kaptajn Fr. Schilling, Oslo	153
Johan Storm Munch. Efter fotografi. Læge Kristine Munch, Oslo	155
I restauranten (Arbeidersamfundet). Efter maleri av Halfdan Strøm 1888	156
Frokost. Efter maleri av Gustav Wentzel 1885. Nationalgalleriet	157
Hanna Bergh, f. Borchgrevink. Efter fotografi av Nyblin. Hølesteretsadvokat Henrik Bergh	158
Peter Birch-Reichenwald. Efter fotografi av L. Szazinski	160
Valgscener fra 1880-aarene (19. oktober 1882). Efter tegninger av Olaf Krohn og L. Norberg. Ny illustreret Tidende 1882, s. 309	164
Christian Holtermann Knudsen. Efter fotografi. Arbeiderbladet	164
Carl Jeppesen. Efter fotografi av Hansen & Grande. Redaktor C. Jeppesen, Oslo	165
Oscar Nissen. Efter fotografi. Arbeiderbladet	166
Interiør fra Grand kafé. Efter tegning av Chr. Krohg	171
Engebrets kafé. Efter fotografi. Halvor Rødningen, Oslo	175
Bjørn Bjørnson. Maleri av Erik Werenskiold. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	177
Medlemmer av Orientalistkongressen paa Honefoss 10. sept. 1889. Universitetsbiblioteket, Oslo	181
Det tyske keiserbesøk. Efter fotografi av O. Væring. Murmester Gundersen, Oslo	183
Raadmand Mastrup. Efter fotografi. Kontorchef F. Mastrup	184
Strøket omkring Uranienborg kirke i 1890-aarene. Efter fotografi av O. Væring	191
Karl Johans gate utenfor Grand Hotel 1889. Efter fotografi	195
Henrik Ibsen paa Karl Johan. Efter fotografi av professor Stormer	196
H. E. Heyerdahl. Efter fotografi. A S Oslo Sporveier	199
Vollmanns etablissement i Kongens gate. Efter træsnit av A. O., Ny illustreret Tidende 1876, s. 205	203
Sankt Hanshaugens restaurant. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	205
Flagbillede. Maleri av Christian Krohg. Dr. Harry Fett. Efter fotografi av O. Væring	211
Skisreder Otto Thoresen. Efter fotografi av L. Szazinski. Grosserer Einar Rød	218
Axel Holst. Efter tegning av Kr. Sinding-Larsen. Kr. Sinding-Larsen	221
Dykkere i arbeide med at hæve den sunkne kanon høsten 1892. Efter fotografi. Akers mekaniske Verksted	224
Vikings avreise fra Kristiania 1893. Efter fotografi. Mønstringschef Magnus Andersen, Nordstrand	225
Fr. Stang Lund. Maleri av Chr. Krohg. Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	234
E. Sunde. Maleri av Eivind Engebreetsen. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	237
«Fram»-ekspeditionens hjemkomst 9. september 1896. Efter fotografi. Universitetsbiblioteket, Oslo	242
Folkefesten paa Fæstningen for polarfarerne 13. september 1896. Efter fotografi. Universitetsbiblioteket, Oslo	243
Frimurerlogen opført 1888—1894. Efter fotografi av Worm Petersen. Oslo byarkitekts kontor, Oslo	249
Tostrup-gaarden opført 1896—1898. Efter fotografi av O. Væring. Murmester Gundersen, Oslo	251
Christiania Glasmagasin opført 1897—1899. Efter fotografi av O. Væring. Murmester Gundersen, Oslo	253
Hotel Royal ved Jernbanetorvet. Efter træsnit av H. Klitzsch og W. Rochlitzer efter fotografi. Ny illustreret Tidende 1875, s. 325	255

	Side
Kong Oscar II. Efter fotografi av L. Szazinski	258
Fra regjeringsjubilæet 1897. Efter fotografi av L. Szazinski	251
Nationalteatret. Efter fotografi av Worm Petersen. Byarkitektens kontor, Oslo . . .	265
Optog fra Akershusfestlighetene 1899. Efter fotografi av Szazinski	269
Centralbankens første bygning, opført 1900—1903. Efter fotografi. Centralbanken for Norge	271
Bernhard Getz. Efter fotografi av O. Væring	272
Gateliv ved midten av nititlaarene. Efter Vikingen nr. 40, 1894	275
Haakon Nyhuus. Efter fotografi. Chefsbibliotekar A. Arnesen, Oslo	277
Kontorchef Fenger-Krog. Efter fotografi i Teknisk Ukeblad	282
Vaalerengens kirke. Efter fotografi	285
Kunst- og haandverksskolen og Kunstindustrimuseet. Efter fotografi av Skarpmoen. Kunstindustrimuseet, Oslo	287
Historisk Museum. Efter fotografi. Det antikvariske arkiv, Oslo	289
Edmund Harbitz. Efter fotografi av Forbech, Oslo	290
J. Andersen Aars. Efter fotografi. Dr. L. Andersen Aars, Oslo	291
Borgermester Christie. Efter fotografi. Enkefru Kristine Christie	294
Grünerløkkens Folkeskole. Efter fotografi av Worm Petersen, Oslo. Grünerløkkens skole	295
O. A. Halvorsen. Efter fotografi. Direktør Hans Halvorsen, Oslo	300
Kart over Kristiania havn 1898. Havneingeniørkontoret, Oslo	305
Fæstningsbryggen med kranen. Efter fotografi 1908. Oslo Havnevæsen	306
Vippetangen med baathavnen. Efter fotografi 1901. Oslo Havnevæsen	307
Skibsreder Fred. Olsen. Efter fotografi. Fred. Olsens Skibsrederi	308
Utstikkerne ved Vippetangen. Efter fotografi 1908. Oslo Havnevæsen	309
Tordenskjoldstatuen. Efter fotografi av K. Knudsen, Bergen	315
Regjeringsbygningen. Efter fotografi av Worm Petersen, Oslo	317
Branden i Kongens gate 20. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	319
Statsminister Hagerup. Efter fotografi	320
Advokat Ludvig Meyer. Efter fotografi. Advokat Ludvig Meyer, Oslo	324
Michelsen taler paa Fæstningen 17. mai 1905. Efter fotografi av Worm Petersen, Oslo	331
Utenfor Stortinget 7. juni 1905. Efter fotografi av Worm Petersen, Oslo	333
Flagskiftet paa Akershus 9. juni 1905. Efter fotografi av Worm Petersen, Oslo . . .	336
Flagskiftet paa Akershus 9. juni 1905. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo . . .	337
Utenfor Universitetet folkeavstemningsdagen 13. august 1905. Efter fotografi av Worm Petersen, Oslo	341
Utenfor Morgenbladet Karlstaddagen 25. september 1905. Efter fotografi av Worm Petersen, Oslo	342
Soldaterne vender tilbake fra grænsevakten. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo . .	343
Harald Haardraades bauta. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	344
Kongeparret stiger i land 25. november 1905. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	345
Kongefamilien paa vei til Slottet 25. november 1905. Efter fotografi	347
Illuminationen 25. november 1905. Efter fotografi. Universitetsbiblioteket, Oslo . . .	249
Kong Haakon VII. Efter fotografi av Forbech, Oslo.	350
Kongen og dronningen foran indgangen til Vor Frelsers kirke 26. november 1905. Efter fotografi av Worm Petersen	351
Ibsens kiste i Trefoldighetskirken. Efter fotografi. Universitetsbiblioteket, Oslo . . .	355
Fra Barnehjælpsdagen, 7. juni 1906. Efter fotografi av Worm Petersen	537

I L L U S T R A T I O N S F O R T E G N E L S E

	Side
Roald Amundsens mottagelse ved hjemkomsten fra Gjøafærden 1906. Efter fotografi av Berge, Oslo. Gyldendal, Norsk forlag	359
Havnebanen ved Akershus. Efter fotografi av A. Wilse	363
Michelsens avsked med Kristiania. Folketoget paa Fæstningsplassen 3. november 1907 Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	365
Det britiske flaaebesøk 1908. Efter fotografi hos Mittet & Co., Oslo	367
Erik Vuillum taler ved Wergelands grav. Efter maleri av Gudmund Stenersen	368
Abelmonumentet. Efter fotografi av O. Væring	369
Bjørnsøns gravfærd. Orlogsmatrosen bærer kisten i land. Efter fotografi hos Mittet & Co., Oslo	371
Liberty Bell. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo	373
Utkast til Vigelands fontæne. Efter verket Vigelands Fontæne, pl. VI	377
Fra Frognerparken. Efter fotografi. Bygartneren, Oslo	378
Barnetoget passerer Slottet, 17. mai 1906. Efter fotografi av Worm Petersen	379
Kjøthallen ved Schweigaards bro. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	381
Indvielsen av Folkets Hus. Maleri av A. C. Svarstad i Bymuseet, Oslo	383
Amandus Schibsted. Efter fotografi. Aschehoug & Co.s forlag, Oslo	386
«Kristianiafjords» avgang juni 1913. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo	387
W. C. Brøgger. Efter maleri av Chr. Krohg. Fotografi av O. Væring, Oslo	388
Universitetets aula. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	389
Pipervikens kirke. Efter fotografi av O. Væring, Oslo. Byarkitektens kontor	390
Lovisenberg kirke. Efter fotografi av O. Væring, Oslo. Byarkitektens kontor	391
Graabeingårdene. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	395
Sofus Arctander. Efter fotografi av L. Forbech, Oslo. Aschehoug & Co.s forlag, Oslo	398
Gustav Heiberg. Efter fotografi. Høiesteretsadvokat Gustav Heiberg, Oslo	403
Fra Tøienkomplekset. Efter fotografi. Oslo reguleringschefs kontor	405
Fra Lindernkomplekset. Efter fotografi. Oslo reguleringschefs kontor	406
Fra Torshovkomplekset. Efter fotografi. Oslo reguleringschefs kontor	407
Fra Ullevaal haveby. Efter fotografi. Oslo reguleringschefs kontor	408
Fra Ullevaal haveby. Efter fotografi. Oslo reguleringschefs kontor	409
Fra Ullevaal haveby. Efter fotografi. Oslo reguleringschefs kontor	410
Jessenløkken. Efter fotografi av O. Væring, Oslo. Oslo reguleringschefs kontor	411
Jubilæumsutstillingen. Taarnene ved Frogneranlægget 1914. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	415
Jubilæumsutstillingen 1914. Kristiania kommunes avdeling paa Frogner. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	417
Jubilæumsutstillingen 1914. Skarpsnoanlægget. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	419
Indvielsen av Frogner Stadion. Efter fotografi av H. Abel	421
Norges Bank. Efter fotografi	423
Christiania Sparebank. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo. Christiania Sparebank	427
Havnen med de oplagte baater, høsten 1914. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	429
Bøndernes Hus. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	431
En børsdag i 1914. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo. Oslo børs	434
Kursnoteringer paa Børsen i januar 1919. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo. Oslo børs	435
Grand Hotel. Efter fotografi. Det antikvariske arkiv, Oslo	437
Sjøfartsbygningen, opført 1915. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	439
Sjømandsskolen paa Ekeberg. Efter fotografi hos Mittet & Co., Oslo. Det antikvariske arkiv, Oslo	441

	Side
Den norske Amerikalinjes bygning. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	443
Havnen. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo	445
Skibe paa havnen. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo.	447
Havnelageret. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo.	449
Vareophobning paa havnen. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo	451
Villa fra 1916. Direktør L. Norenbergs hus. Efter fotografi. Arkitekt Magnus Poulsson, Oslo	453
Eugène Hanssen. Efter fotografi.	457
Gamle Akers gamlehjem. Efter fotografi av A. Wilse, Oslo	459
Ekebergparken. Efter fotografi. Bygartneren, Oslo	466
Fra Sogn kolonihave. Efter fotografi. Bokholder Eriksen, Oslo	467
Birkelunden. Efter fotografi av I. Eyolfsson, Oslo. Bygartneren, Oslo	468
Anlæg ved Nybroen. Efter fotografi. Bygartneren, Oslo.	469
Kristiania set fra Ruseløkkbakken. Efter fotografi av S. Gran, Oslo. Det antikvariske arkiv, Oslo.	471
Handelsbygningen. Efter fotografi av O. Væring, Oslo.	473
Dittenkomplekset. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	479
Arneberg og Poulsson: Utkast til raadhus. Facade til sjøen. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	481
Arneberg og Poulsson: Utkast til raadhus. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	483
Hieronymus Heyerdahl. Efter fotografi av Gustav Borgen, Oslo. Aschehoug & Co.s forlag	486
Forenede Dampskibsselskaps gaard. Efter fotografi. Arkitekt Magnus Poulsson, Oslo	489
Klellands plads. Efter fotografi av O. Væring. Bygartnerens kontor, Oslo.	491
Posthuset. Efter fotografi. Det antikvariske arkiv, Oslo	494
Telegrafbygningen. Efter fotografi av O. Væring, Oslo.	495
Den nye toldbod. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	496
Forsikringsselskapet Frams bygning i Bygdø Allé. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	497
Fra Gimle terrasse. Efter fotografi. Arkitekt L. H. Ree, Oslo.	498
Havnesperringen 1921. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	499
Herslebs skoles vestibule. Efter fotografi. Byarkitektens kontor, Oslo.	500
Herslebs skole. Skolebespising. Efter fotografi. Byarkitektens kontor, Oslo	501
Herslebs skole. Skoletandklinik. Efter fotografi. Byarkitektens kontor, Oslo	502
Herslebs skole. Badet. Efter fotografi. Byarkitektens kontor, Oslo	503
Nils Vogt. Efter fotografi. Morgenbladet, Oslo	504
Fernanda Nissen. Efter fotografi av L. Forbech, Oslo	505
Vigelands atelier. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	507
Centralbanken for Norge. Efter fotografi.	509
Hotel Bristol. Efter fotografi	511
Overrækkelsen av Norsk-Amerikanernes Kristiania-gave paa Frogner. Efter fotografi. Dr. Galtung	515
Christian IV's statue blomstersmykket. Efter fotografi av N. Skarpmoen, Oslo	518
Jubilæumsfesten paa Akershus. Kongen og ordføreren. Efter fotografi fra A S Foto-centralen, Oslo	519
Jubilæumsfesten paa Akershus. Slotsgaardens illumination. Efter fotografi. Byarkitekt H. Aars, Oslo.	521
Karl Johans gate. Efter maleri av Edv. Munch. Fotografi tilhørende dr. Harry Fett	525
Utsigt fra taarnet paa Grand Hotel. Efter maleri av Th. Holmboe. Fotografi tilhørende dr. Harry Fett	526

	Side
Ved Myrens verksted. Efter maleri av A. C. Svarstad. Fotografi tilhørende dr. Harry Fett	527
«Akerselva.» Efter maleri av Harald Sohlberg. Fotografi tilhørende dr. Harry Fett	529
Utsigt mot Trefoldighetskirken. Efter maleri av Harriet Backer. Fotografi tilhørende dr. Harry Fett	531
Fra fyrverkeriet paa jublæumsdagen 27. september 1924. Efter Thor Kjelrand: Byfest	532

KRISTIANIAS ORDFØRERE 1837—1924

Kjøbmand A. Tofte. Malerikopi av J. Bratland i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	535
Artillerikaptein H. H. Foss. Malerikopi av W. Holter i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	535
Overrettsprokurator J. Randklev. Maleri av Otto Hjort i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	535
Ekspeditionssekretær C. Z. Bretteville. Maleri av Nils Gude 1901. Efter fotografi av O. Væring	535
Professor U. A. Motzfeldt. Maleri av Ellif Peterssen i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	537
Ekspeditionssekretær E. R. Meininchen. Malerikopi av Eyolf Soot i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring	537
Ekspeditionssekretær C. A. Fougstad. Malerikopi av Maren Sverdrup 1903 i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	537
Overrettsprokurator L. Rasch. Malerikopi av Eivind Nielsen i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	537
Ekspeditionssekretær Chr. Birch-Reichenwald. Maleri av Fr. Kolsto i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring	539
Statsraad F. Stang. Malerikopi av Sønnichsen i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	539
Overrettsassessor A. Thomle. Maleri efter foto. av Ottar Holmboe i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	539
Poltimester C. J. Michelet. Maleri av Hans Heyerdahl i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	539
Høiesterettsassessor O. J. Løvenskiold. Maleri av A. C. Tidemand i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	541
Generalkrigskommissær A. S. Ø. Bull. Maleri av Erik Werenskiold 1901 i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	511
Høiesterettsadvokat Chr. H. Schweigaard. Maleri av Asta Norregaard 1902 i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	541
Byskriver A. B. Petersen. Maleri av Gudm. Stenersen i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	541
Ekspeditionsef P. Birch-Reichenwald. Maleri av Karl Konow i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	543
Høiesterettsadvokat Karl Lous. Maleri av Oscar Wergeland i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring	543
Riksadvokat B. Getz. Maleri av Ellif Peterssen i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring	543

	Side
Høiesteretsadvokat A. C. B. Bonnevié. Maleri av Chr. Krohg i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	543
Bankchef Ewald Rygh. Maleri av Jac. Bratland i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	545
Høiesteretsadvokat Stang Lund. Maleri av Chr. Krohg i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	545
Grosserer E. Sunde. Maleri av Halfdan Strøm i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	545
Læge Vollert H. Bøgh. Maleri av Eyolf Soot i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	545
Høiesteretsadvokat Edmund Harbitz. Maleri av Aug. Eiebakke i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	547
Bankchef J. Andersen Aars. Maleri av Eilif Peterssen i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	547
Veidirektor Joh. Skougaard. Maleri av Fredrik Kolsto i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	547
Høiesteretsadvokat F. M. Bugge. Maleri av Fredrik Kolsto i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	547
Skolebestyrer Olaf Berg. Maleri av Halfdan Strøm i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	549
Konsul Cath. Bang. Maleri av Henrik Lund i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	549
Overlæge dr. med. Lyder Nicolaysen. Maleri av Fredrik Kolsto i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	549
Høiesteretsadvokat Hieronymus Heyerdahl. Maleri av Edv. Munch i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	549
Ingeniør Peter Meinich. Maleri av Gudmund Stenersen i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	551
Redaktør C. Jeppesen. Maleri av Chr. Krohg i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	551
Direktør dr. Haavard Martinsen. Maleri av Henrik Lund i Formandskapslokalet, Oslo. Efter fotografi av O. Væring, Oslo	551
Bankchef B. With. Efter fotografi	551

Bibliotekar J. B. HALVORSEN var den første som offentlig slog til lyd for »et hovedverk over Christianias historie paa alle felter« ved en forøvrig anonym artikkel i Aftenposten nr. 409 for 1899. Som medlem av tilsynskomiteen for Deichmanske Bibliotek fikk han i denne anledning til at drøfte spørsmålet med borgermester HORN, riksarkivar HUITFELDT-KAAS og professor YNGVAR NIELSEN. Resultatet blev en henvendelse til Formandskapet 30. juni 1900 fra borgermester HORN om hvorvidt et verk over hovedstadens historie »burde istandbringes.« Da professor EBBE HERTZBERG imidlertid indtraadte i den Deichmanske tilsynskomiteé efter bibliotekar HALVORSEN, som var død 22. februar næstfør, foranlediget borgermesteren sakens behandling foreløbig utsat, forat han kunde faa anledning til at konferere med professoren og da særlig om tidspunktet for verkets utgivelse. Der blev enighet om at utgivelsen burde henlægges til 1914 som hundreaarsdagen for Kristianias ophøielse til hovedstad i et selvstændig rike, men de, og specielt HERTZBERG, fandt at dette tidspunkt laa noget vel fjernt til at arbeidet endnu burde paabegyndes, hvorfor de vilde anbefale nedsat en foreløbig komité av historikere til planlæggelse av verket i dets hovedtræk. I skrivelse til Formandskapet av 3. oktober 1900 forela derefter borgermesteren saken paany og foreslog opnævnt HUITFELDT-KAAS, YNGVAR NIELSEN og EBBE HERTZBERG som medlemmer av en saadan komité, hvad Formandskapet i møte 17. oktober næstefter bifalddt.

Det skridt, Formandskapet saaledes hadde tatt, vakte almindelig bifald, men aarene gikk, og to av komiteens medlemmer døde uten at verkets forberedelse syntes at være kommet videre paa vei. Da borgermester HORNS efterfølger i embedet, borgermester J. HEIBERG, i 1912 henvendte sig til den gjenlevende av komiteen, professor YNGVAR NIELSEN, viste det sig at det blev nødvendig at opta saken fra nyt.

Under disse omstændigheder svandt selvsagt enhver mulighed for at faa noget historisk verk utarbeidet til 1914, og professor NIELSEN fremholdt da ogsaa som det forøvrig i det hele tat mest rimelige at gjøre verket til en jubilæumshistorie for hovedstadens 300 aars periode, 1624—1924. Dertil vilde han anbefale at arbeidet snaest mulig blev sat igang og at det blev overdraget til yngre videnskapsmænd. I skrivelse av 27. mars 1913 gav borgermester HEIBERG Formandskapet meddelelse om den foreliggende situation og forespurte om der paa dette tidspunkt var grund til at foreta noget skridt til at søke realisert den endnu eksisterende, om end sterkt henblegede »tanke« om utarbeidelse av et historisk verk og da i form av et jubilæumsskrift til 1924. I møte 16. april næstefter besluttet Formandskapet at anmode borgermesteren om at »forberede planen«, og 14. mars 1916 sendte HEIBERG hele saken over til sin kollega førsteborgermester ARCTANDER, som bl. a. ved i 1916 at forberede oprettelsen av Kommunearkivet hadde vist sterk interesse for byens historie og under hvem HEIBERG fandt at den rettest sorterte, ikke mindst under hensynet til dens finansielle side.

I St. Halvard 3. aarg. 1 hefte skrev professorerne A. W. BRØGGER og EDV. BULL en artikkel »Kristianias Historie«, hvori de trak op hovedlinjerne for et jubilæumsverk for hovedstaden, og 26. mars 1917 henvendte samme herrer sig til Kommunen med opfordring til snaest mulig at sætte et saadant arbeide igang. I møte 4. juli bifaldt Formandskapet derefter et av borgermester ARCTANDER indgit forslag om at opnævne en foreløbig komité, hvori saavel Magistrat som Formandskap blev repræsenteret, til planlæggelse av et jubilæumsverk til 1924.

Den 28. august 1917 holdt den nedsatte foreløbige komité sit første møte, og den følgende 8. november indsendte den til Formandskapet et plan- og bevilgningsforslag, som blev bifaldt 21. november og tok sikte paa utarbeidelse av et historisk jubilæumsverk for 300-aaret 1624—1924, fordelt paa 5 bind: *Bind I* omfattende Oslo historie som nødvendig forutsætning for Kristiania, *Bind II* for perioden 1624—1735 (1740), hvilket sidste aar med de nye byprivilegier indvarslet en ny tid i det kommunale liv, *Bind III* for perioden 1735 (1740)—1814, i hvilket sidste aar Kristiania blev hovedstad, *Bind IV* for perioden 1814—1924 forsaavidt angaar byens kommunale og økonomiske historie og sociale utvikling, og *Bind V* for samme

periode forsaavidt angaar kulturlivet i engere forstand. Medens de tre første bind saaledes i alt væsentlig skulde bli en kronologisk fremstilling, fandt komiteen det ønskelig at perioden 1814—1924 behandledes efter emner og av hensyn til materialets størrelse fordeltes paa to bind. (Senere blev dette forandret til en i alt væsentlig kronologisk fordeling i perioderne 1814—1877 og 1877—1924). Det hele verk skulde illustreres og ialt utgjøre omkr. 170 ark, fordelt med ca. 30 ark paa hvert av de tre første og med ca.40 paa hvert av de to sidste bind. Det besluttedes indtil videre aarlig at avsætte 20 000 kroner til dækning av de med verkets utarbeidelse og utgivelse forbundne utgifter. Samtidig blev den foreløbige plankomité nedsat som redaktionskomité.

Som komiteens medlemmer har i den forløpne tid fungert: redaktør CARL JEPPESEN (formand), borgermester JAKOB HEIBERG, professor A. W. BRØGGER, forlagsbokhandler W. NYGAARD, rektor VICTOR HOLST, og senere høiesteretsadvokat ARTHUR SKJELDERUP (formand) og journalist KR. AAMOT; som komiteens sekretær har den hele tid fungert kommunearkivar FINNE-GRØNN.

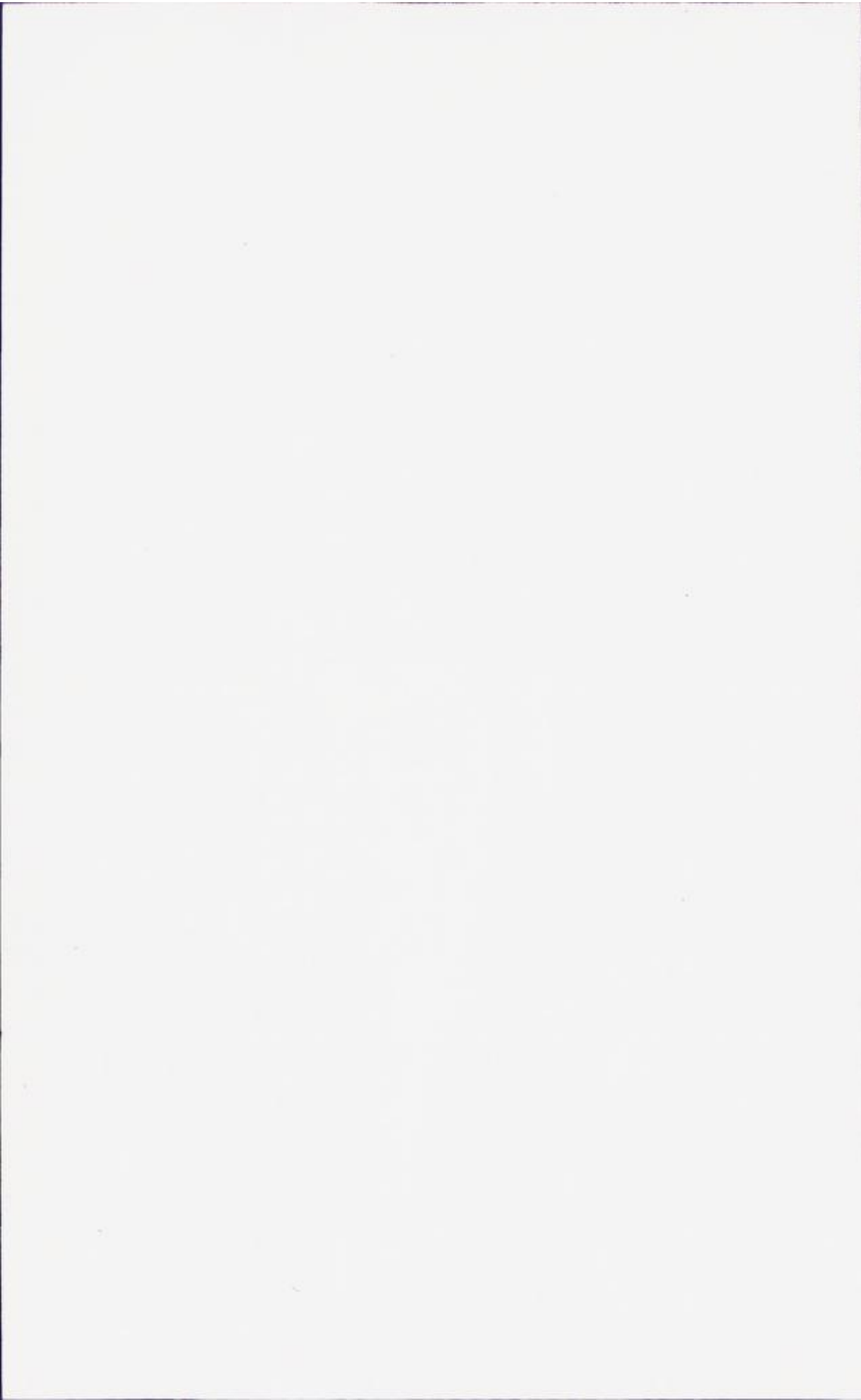
I komitémøte 18. december 1917 blev professor EDV. BULL, som dertil hadde erklært sig villig, overdraget utarbeidelsen av de 3 første bind, og i møte 13. april 1918 blev redaktør S. C. HAMMER antat som forfatter av de 2 sidste bind.

Komiteen antok 29. juni 1920 antikvar ANDERS BUGGE som billedredaktør og A/S *Cliché* til utførelse av klichéerne. Samtidig besluttedes at Kommunen skulde være sin egen forlægger, hvorefter anbud paa trykningsarbeidet blev indhentet og endelig kontrakt avsluttet 3. december 1920 med A. W. Brøggers *Boktrykkeri A/S*. Oplaget blev 7. april 1921 sat til 2500 eksemplarer.

I mars 1922 forelaa Bind I færdig, og 24. mars blev kontrakt avsluttet med J. W. Cappelen som hovedkommisjonær for bokens salg. I august 1924 var Bind IV færdig og i mai 1927 forelaa Bind II. I december 1928 blir Bind V færdigtrykt, og det hele verk vil foreligge avsluttet med Bind III i løpet av et aars tid.

Til verket er ialt bevilget kr. 220 000,00; herfra vil fragaa hvad der etterhaanden indkommer ved salg.

Oslo, december 1928.

b.5

Depotbiblioteket

76sd 43 621

KRISTIANIAS
HISTORIE

*****

V

948.21
Os8

MCVEXXVIII